

احمد نسور

رومان

سعد الله سيايف

نشرگه تيارلاوچی : تاشقین بهائی

۱۴۰۰-ییل

کتابشناسلیک معلومات:

کتاب نامی: احمدی سوي (رومان)

مولف: سعد الله سیایف

نشرگه تیارلاوچی: ناشقین بهائی

کتاب بېتلری و مقواسی نینگ دیزاینری: جلال بهائی

نشر اپتووچی: آیدین افغانستان مدنی انجمنی

تیراژ: ۱۰۰۰

چاپ پېری: کابل

چاپ ییلی: بیرینچی چاپ، ۱۴۰۰ ییل

بسم الله الرحمن الرحيم

منتدارچیلیک

اوشبو اثر چاپ ایتیلیشی اوچون مالی یاردم کورستگن
فرانسهده یشه یاتگن عزیز تیلداشلریمیز حرمتلی حسن بیک
قاطع، نقیب الله بیک، فبروز بیک، عصمت الله اکبری،
عبدالمنان بېگزاده، سعدالله محمدی، نور محمد
سلیمانی، امید جویا، نجیب الله رحمانی، سراج الدین
صفری، محمد اکبر رحمانی، حاجی محمد عارف، خیرالله،
آیت الله محمدی، نورالله، خال محمد صفری، افضل
بېگزاده، حسن بېگزاده، خال محمد سلیمانی، محمد
سلیم، معاذ الله، ذبیح الله، صبغت الله و رستم سلیمانی
جنابلریگه چین یوره کدن منتدارچیلیک بیلدیره من.

شونینگدېک، «کتاب پولیگه ینگى کتاب» ناملی کمپاینی
باشلب، یوقاریده آت توتیلگن دؤستلردن مالی یاردم
بیغیشتریب اوشبو اثر چاپ ایتیلیشی اوچون جدی حرکت
قیلگن حرمتلی نور احمد یورتداش جنابلریگه هم اوزیم نینگ
صمیمی منتدارچیلیگیمنى اظهار اېته من. بولر نینگ ایشلریگه
آمدلر تېله شیم بیلن بیرگه، اولوغ تېنگری درگاهیدن بو
عزیزلرگه ساغلیک و سلامتلیک طلب قیله من.

حرمتلر ایله

سید تاج الدین تاشقین بهایی

سعد الله سيايف

احمد يسوي

(رومان)

بيرينچي كتاب

قسمخورنینگ جزاسی

۱-فصل

خواجه احمد یسوي تورکستان ملکی نینگ شیخ المشایخی دور. مقاماتی عالی و مشهور، کراماتی متوالي و نامحصور اېرمیش. مرید و اصحابی غایتسیز و شاه و گدا انینگ ارادت و اخلاص آستانی ده نهایتسیز اېرمیش. (علیشېر نوایی)

سفر آیی نینگ اؤرتة لریده ملک تورکستان ارا تهلکه لی خبر ترقه لدی:

—شیخ حضرتلری کعبه زیارتینی اختیار اېتیدیلر!

بو خبر گوجوم شهرلر، آسوده کبنتلر، زعفران قیرلر، بی حدود ییلاولر، آراسته باغلر آشه اېلدن-اېلگه، تیلدن-تیلگه کؤچدی. طبعی که، حجاز سفرینی بیرینچی بؤلیم یسیلیکلر اېشیتدی.

شهر بازاریده قرقاق قیشلاغیدن کېلگن ایگی دهقان آلمه-اوزوم ساتیب تورگن اېدی. بیرى نظام الدین خوشروی، ایکنچیسى کمال قاره.

—قاره وای، اېشیتدینگى، حضرت سلطان حجگه کتیه یاتگن اېمیش.

کمال او سېددن بو سېدگه آلمه تېره یاتگن اېدی.

—یوغ-ای، راستدنى؟ — دېب بیر زوم تۆختب قالدی.

—راست، بایه سېن مستحبگه کبتگینگده درویشلر قیچقیریب اؤتدیلر. «شیخ-المشایخ، سلطان العارفین خواجه احمد یسوي حضرتلری بیت المقدسگه آتلندیلر!» دېدیلر.

—بیزنی خدا اوریدی، خوشروی، — دېدی کمال نینگ روحی توشیب، — اوزیمیز
اېندی اېلیک خانلر ظلمیدن قوتولغان اېدیک، لاپ اېتیب ڤیته قاره ختای کېلیب قالمسه
دې.

—کېله من دېسه، کېلېره دی قاره ختای. گورخانگه ایکی دنیا بیر قدم.

—شیخ بابا یانیمیزده بولسه، انشالله، کېلالمهیدی. سلطان سنجر پیریمیزگه قول
بېرگن. بیر آغیز خط بیتیب یېرسه، سنجر باتیر گورخان نینگ یولینی کېسیب
چېقه دی.

شو بیت رسته گه کؤک ماووت چکمان کیگن علمانما بیر کیشی کېلدى.
اونینگ بېلیده قوشبېلباغ، قان تَلشگن باناقلری توریتب چیققن، کوزلری قیسق اېدی.
بېگانه کیمسه اینده مهی اوزومدن چۆقېلېب یېیه باشلهدی.

—خوشروی، بو، شیخ بابا شونچه ییل قېلت اېتمه ی بیر یېرده اوتیردی. نېگه اېندی
قوْیسدن... حجگه آتلیب قالدی اېکن؟

کؤک ماووتلی کیشی هیرینگلې کولدى:

—شونگه هم عقلینگ یېتمهیدی، نادان؟ پیرینگنی عمری آخرب قالغان. زوال
آلدیده مگه ی مکرمه گه باریب قیلغان گناهلرینی ساتیب آلماقچی او مکار!

او ینه اوزومنی چۆقېلهدی، اوزون، سیرهک سقالینی سېلکېلله تیب اوزاق
کوشه ندى.

—اوزوم قنچه دن بولدى؟ — دېب نظام الدین نینگ بېتیگه ایششه ییب قره دی.

بو کیمسه نینگ بی تکلف قیلغی خوشروی نینگ غشیگه تېگېب تورگن
اېدی، شیخ باباگه تیل تېگدورگنی جھلینی چیقردی.

— اگر بېلینگیزده زنارینگیز بۆلمسه، سوو تېکین! — دېدی اتهی اونى مسخره قیلیب.

قوشبېلغلیک کیشی نینگ قیق کوزلری کتھراق آچیلیب کېتدی.

— ای، نفسینگنی ایسقی قیل-ای، بی توفیق! زنار دین الحذر! — دېب قول سیلتهدی،
— الحمدلله، ایکی قتله احرام باغلگنمیز. شهابالدین حاجی دېسنگ ایت هم، بیت
هم تئیدور، سېن اېشیتمه بېسن-ده، عامی!

— ایت بیرله بیت تئىغاننى بیز قیدین بیلدیک، تقصیر...

ایکی دهقان حاجی نینگ تهلكه گه توشگینى کوریب میریقیب کولدیله.
حاجی اېسه، بیر شینگیل اوزومگه چنگ سالدی-یو، بیر نیمه لرنى غولدیله گنچه
نریگی رسته گه اؤتیب کېتدی.

کمال ینه دردینی سؤیله دی:

— ایشقیلیب، سلطانیم اېسن-امان قیتسین-ده، حجدن.

— انشاالله!

— هر قلهی او کیشی آرقه تاغیمیز اېدی.

— هه، بلا-قضا کېلسه، قاره تاودهی توشی ییلن تۆسیب تورردی.

— حجگه بارمسه لرهم یوزحج قیلغان آدم نینگ ثوابینی آلیب یوریدیله، تۇغریمی؟

نظام الدین جواب بېرىشگه اولگورمه دی. بازار بورچگیده گی کلتھ میناردن
مؤذن نینگ اذانى اېشیتیلدی:

— الله اکبر، الله اکبر ————— ر!!! اشهدان لا اله الا الله!

ایکى دوست شاشه-پیشه مېوه‌لری‌نینگ اوستیگه بۆز سرب قۇییب، شاه‌توت سایه‌سیگه، پېشین نمازیگه عاشق‌دیله‌ر.

... حضرت نمازنى خلیفه‌لری بیلن بیرگه ادا اېتدی.

صلاة اداسیده صؤفی دانشمند زرنافی اونینگ اؤنگ طرفیده، حکیم آته لقیننی آلگن خلیفه‌سی سلیمان سؤل طرفیده اؤتیرردی. ینه بیر یقین محرمی، استاد اوّل ارسلان‌باب‌نینگ دلبندی بۆلمیش منصورخواجه. او درویش‌لر حلقه‌سیگه ینگى کېلیپ قۇشیلگن نوجوانلرگه آداب طریقتنی اؤرگه‌تیپ خانقاه‌گه قېتگن و صفگه قۇشیلگن اېدی.

پیر مرشد یوزیگه فاتحه تارتیب، جای نمازنى ییغیشتیردی. سؤنگ صوفی دانشمند بیلن سلیمان‌گه هم اجازه بېردی. شیخ‌نینگ ییگیتلیک موسمیدن قالگن بیر عادتى بار. هر سفر نماز اداسیدن کپن تنها قالیشنى اختیار اېته‌دی. ایلکیگه تسبیحنى آلەدی، کؤزلرنی یومه‌دی. خیال آتیگه مینیب وجود شهرینی کپزه‌دی، پېتى اقلیمده، تۇقیز فلکده سیر اېته‌دی. عرش و کرسینى ایلنه‌دی، لوح و قلم‌دین آگاه بۆله‌دی. بحمدلله، انه شو اوچقور آت اونى براق ینگلیق مرادیگه یتکزدی. یالغیز قالیب، سلبی وجود ایلش — ملاحظه، مشاهده، تکبیر طفیلی او غوث‌الاعظم محی - الدین جیلانی طریقتیگه کؤنگیل بېردی. بو طریقت‌نینگ بیر آلتین بوتاغی بۇلغەی، دهب تورکي جهریه سلوکینی توزدی. ذکر قلبی طفیلی تیلی بُرا بۆلدى، حکمت ایتدی. تورکیده لطیف و ظریفانه بیت ایتیب بۆلمس، دېگن متکبرلر‌نینگ آغزیگه اوردی. شکرلله کیم، حکمتلری ملک تورکستان ارا منظور و مشهور...

شیخ نیم‌قارانغی حجره‌ده، گل سالینم‌سدن سیدیرغه تۇقیلگن، تورکانه شالچه‌ده تکبیر کېلتیریب اؤتیریدى. اونینگ کؤزلری یوموق، قۇلیده خرمايی تسبیح. برماقلری استه-استه تسبیح دانه‌سینی تېره‌دی، هر دانه سوریلگنده الله‌نینگ بیر اسمی یادیگه کېله‌دی.

توقسان يېتېنچى دانه اۋتگنده آياق تاووشى اېشيتىلدى. شىخ كۈزىنى
آچدى. آستانەدە خاص خادىمى قطب الدين تورردى. قطب الدين سمرقند پادشاهسى
محمودخان ابن ارسلان خاننىڭ سۈيۈكلى فرزندى. اۋن يېتى-اۋن سگىز ياشلرگە
بارگن بو يىگىت حلیم طيىعتلى، فهمى تېز صاحب دللردن. ايگى يىل مۇقەم قىلە گاھى
بىرلە شىخ زيارتىگە كېلدى. سۈنگ — توققن يورتى، والدە و پدىرى دن واز كېچىپ،
شو خلوتدە قالىپ كېتىدى.

— بويو كوارىم...

شىخ ايندە مەي تىسبىخىنى اۋگىرە وېردى. يوز يىرىنچى دانەنى سَنب فاتحە
قىلدى. قطب الدين ايلدم تىز بوكىب دعاگە قۇشىلدى. سۈنگ استحالە يىلن آغىز
جۇفتلەدى:

— بويو كوارىم... سابراندين شهاب الدين حاجى... اذن سۈرە يىدىر.

شهاب الدين... بو اسم شىخ دلىگە خىرەلىك اېلتىدى. حاضرگىنە جىسم و
جانىنى چولغى تورگن ياغدونى بولوت قاپلە گندېك بۇلدى، شهاب الدين مخسوم
بىر وقتلر اهل دللردن اېدى. حكيم سليمان، صوفى دانشمند، بابا ماچىن سىنگرى
مريدلرى قطارىدە يسۈيە طريقتىگە رونق تىلپ شىخگە قۇل بېرگن اېدى. سۈنگ
شيطان لعين اونى يۇلدن آزدىردى. جاهلىتگە بېرىلدى. حضرت يىلن مسألە تلىشكى
مروذن امام مروزي كېلگندە مخسوم اونىڭ يانىنى آلدى، يسۈيىنىڭ لفظىگە
چىڭ سالىپ، «منصورحلاج — كافر!» دېپ بقىردى. نېچە كۈنلىك مناظرەدن كېيىن
مروزي تسليم بۇلگچ، توبە قىلدى. الله-بالله، جېھرىە طريقتىن قبول قىلدىم، پىرىم،
گناھىمدن اۋتىڭ، دېپ يىرگە باش اوردى. شىخ مروّت قىلدى. يىراق مخسوم خانقاه
شرطلرىگە چىدە مەدى. توققن يورتى سابرانگە كېتىدى. مدرسەدە متولى بۇلدى. نفس
جلوى اىلىكىدىن چىقسە چارە يۇق اېكن. شهاب الدين طالب علملرنىڭ حقىگە
خىانت قىلىپ، سابراندىن ھەم ھىدەلدى.

مخسوم نینگ باشقه گستاخانه ايشلرینی هم شيخ اېشتیب توریدى. يورت كېزىپ، خلق عالمى حق مصطفى يۇلىگه دعوت اېتگۈچى درويشلردن خبر كېلدى. شهاب الدين بولتور سابراندن بدرغه بۇلگچ، قارەتاو آرتىگه اۆتیب اېدى، شيخ المشايخ نامیدن ارشاد يازىپ، اۆزینی قومكېنت خانقاسى نینگ پىرى دېب اعلان قىلىپ اېدى. اۋشل يالغان ارشاد، منە، شيخ نینگ قۇلىدە توریدى. مهر قلبكى. اصل مهردن نسخه كۆچیریدى، بې توفیق مخسوم. شيخ قومكېنتگه آدم يوبارىپ، مخسومنى چقىرتىردى. اونی اېل كۆزى اۋنگىدە مسجد اوستونىگه باغله تىرىپ سزایی قىلدیرماقچى اېدى. يىراق شهاب الدين حكمگه بۇيسونمەدى، قومكېنتدن حجگه قاچدى. منە، اېندى اۋز آياغى يىلن كېلىدى... نېچوك، انگە انصاف عطا قىلىدور؟ قطب الدين همان قۇل قاووشىرىپ پىرگه اطاعتكارانه تىكىلىپ تورردى. شيخ يانباشیدن شهاب الدين نینگ يالغان يارلىغىنى آلدی. يېنىگىل قۇزغالدى.

—مخسوم بىرله اېل آلدیدە سۋىلشرمىز، — دېدى و گلىمىخده گى سلەسىگه قۇل چۆزدى. قطب الدين ایلدم بارىپ دستارنى آلدی و ایگى قۇللب اوزه تدى.

—بركه تاپىنگ، اۋغلىم... آدم قلىنمى؟

—قلىن... اسفيجابدن هم كېلىدیر...

شيخ نینگ يوره گى سیدیریلدى، كېكسه كۇنگلى غلیان قىلدى. اسفيجاب اونینگ آتە يورتى، كیندىك قانى تۈكىلگن منزل. قبله گاهى نینگ تربتى، آنەى زارى- نینگ بىر سىقىم تورپاغى اسفيجابده. نېچه يىلدىرگه، زیارتىگه بېتالمەدى.

كۇنگىلىنى ارمان، ندامت اۋرتەيدى. الله نصیب اېتسه، اېندى ياووق قالدى. بىرارهفته ده طواف ایلپ كۆزلرىگه سورتگەى.

حضرت كىچكىنە اېشیکدن «بسم الله!» دېب تشقرىگه چىقدى. مسجد سلطانیه آلدیدە گى اولكن میدان آدم يىلن تۇلگن. آق دستارلىك علمالر، معجز. كۆك سلەلىك ملايجه لر، خرقه كىيگن درويشلرو قاپ يىلكە له گن دهقانلر، باله

یېتکله گن عیال لر. میدان چېکە سیده آتلیق کیشیلر کوزگه تیشلنەدی. اېگنیلرگه آسگن یراغلرگه قره گنده اولر اوغوز خانی آلتینتاش نینگ چهریکلرگه اوخشییدی. حضرتی کۆریب، نوکرلر اپیل تپیل آتلیدن توشدیلر. سلطان العارفین بلند ایوانده بیر مدت سکوت سقلب، خلایقه رزم سالدی. آلمان ایچیده اولیا بابانینگ کرامت لرینی مینگ بار ایشیتگن، لېکن اۆزینی کۆرمه گنلر کۆپ اېدی. اولر نینگ نزدیده اولیا دېوقامت، سقالی کۆکره گیگه توشگن، سلەسی سېددېک، تۆنی نینگ ینگی و اېتکلرگه تورلی خیل آیتلر چېکیلگن هیتلی بیر کیمسه بۆلیشی کپره ک اېدی. حضرت سلطان اېسه، بوتونلە ی بۆلکچە اېدی. انه، او چرچاقدنسی، مطالعه دنمی کیرته یگن آسوده کۆزلرینی تیکیب آدم لرگه یوواش، اۆیچن باقیب توریدی. اېگنیده آتاق آدمی یکنک، اینگیچگه قیلیب اۆره لگن چاغراق سلە. سقال مؤیلی هم بېجیریم. بېلیده زنگاری بېل باغ. جئەسی ده، کیچکینه.

آدملر حیرت برماغینی تیشلەدی. شونداق کیچیک جئە، تیک قامتلی، خوش صورت بیر کیشی نینگ اولیا اېکنلیگی، دنیانینگ تۆرت طرفیده تۆفسان مینگ مریدی بارلیگی، حتّی پادشاه لرهم او کیشی ییلن مسألە تلە شیب ایش قیلیشی تصورگه سیغمەسدی.

میدان باسیق گۆولەدی. بې صبراق کیمسە لر آلمان نی تیرسکلب، پېش ایوان سری اینتیلدی. شیخ اطرافیکه قره دی. اؤنگ تامانده صوفی دانشمند ییلن منصور خواجه، سۆلده حکیم خواجه سلیمان، بابا ماچین نی کۆریب قۆلینی کۆتردی. هاوور اندک باسیلگندېک بۆلدى.

—بسم الله الرحمن الرحيم!— دېدی حضرت بۇغیق، شیرەلی تاووشده. میدان گۆولب عکس صدا قېتردی.

—الله اکبر!

—الله اکبر!

—اي، اهل مومن! آرەلرينگیزده شهاب الدين دهب اته لمیش شیخ الرئیسنى تنیدیرغان مومن مسلمان بولسه، منه بو بیرگه چقیب گواھلیک بېرسین.

میدان آغیر سکوتگه چۆمدی.

—هیچ کیم تنیمه یدیرمی؟

—یو-ؤ-ؤ! یز حضرت سلطانی تنیمیز! شیخ شهاب الدين نى تنیمه یمیز، — دېگن هیغیر یقلر ایشیتیلدی.

—نېچوک تنیمه یدیرسیز؟.. منه او کیشیم! — شیخ چپ یانیه گه اؤگیریلدی، — تقصیر، مریدلرینگیزگه اؤزلرینی کورسه تسینلر...

شهاب الدين حضرت دن بیر آدیچه آرته تورگن ابدی، تییرچیلهدی، تیسریلیب خلق نظریدن قاجماقچی بۆلدى. بیراق بابا ماچین نینگ تېمیر پنجه سیدن قوتولالمهدی. بابا ماچین اونى تیرسگیدن محکم سقیب ایوان لییه گه آلیب کھلدى. آدملر کۆک ماووت تون کییب، بېلینی ایکی بیریدن باغلگن قلماق بشره کیشیه عجبلیب باقدیلر. شیخ بایه گیدېک ساکن، قطعی آوازده خطاب قیلدی:

—پیغمبر علیه السلام جنابلری «الکذاب لامتی» دېدیلر. روپره نگیزده تورگن عاصی بنده بول حدیث نینگ معنیسینی بیلمسمیدی؟ یلردی. الا رعايه قيلمهدی. الله نینگ غضبیدن قورقمه ی یالغان سۆزلهدی. اول نېچوک انسان که، حق یولیه گه کیرگن طالب علملر نینگ حقینی یسه! اؤزینی کۆلبار شیخ چاغلب، بېحیالیک بیرله اؤزیگه اؤزی فتوا یازیب آلسه اهل مومن کؤزیگه چۆپ سالیب ریاکارلیک قیلسه، نفس حیوانی دهب آخرتینی ساتسه! باز اوستیه گه بېتینی قتیق قیلیب، اېل ایچینده حاجی دؤپی کییب کهریلیب یورسه!

شهاب الدين حاجی نینگ امیدى پوجگه چیقدى. «اي، قریب قویولمه گن باشیم! — دهب قرغهندی ایچیده. — گمراه بۆلمه سنگ، شو متکبر شیخ نینگ

آلدينگە مۇيىن ساليب كېلەسنمو؟ اېندى نې آدم بۇلدينگ؟ نامەى اعمالينگى بيلمەنگىلر ھەم يىليپ آلور اېندى. وادريغا، قىسى جن اوردى سېنى، حاجى شھاب-الدين، نېگە كېلدينگ بو پيرگە، ھە، نېگە ھەم كېلدينگ؟ انە اېندى خوارليک توپراغىگە بېلەنپ روسياھ بۇلدينگ، حاجى!»

اصليدە اونىنگ باشقە علاجى ھەم يۇق اېدى. يالغان فتوا آشكار بۇلگىچ، شھابالدين بىر يېردە تورالمەى يورتمە-يورت تېنتيرەب قالىدى. انەوى قىباقباش درويشلر اونىنگ قىلمىشلىرىنى يېتى عالمگە يايىپ اولگوريشگن اېكن. مخسوم قىسى كېنت، آوول يا اۋبەگە بارسە، «اۋزىگە اۋزى ارشاد يازىپ، شىخ بۇلىپ آلگن كىمسە سىز اېمسمى، تقصير؟» دېب يازغىردىلر. خلص، اونىنگ آوى يورىشمەدى، نصيبەسى قىرقىلدى. مېنەد شھابالدين نامىنى اۋزگرتىپ يا اېل تىمىس يېردە استقامت قىلىشى ياكە شىخنىنگ آلديدە توبە قىلىپ، جىلە قورىسە بىرار مېسجد امامليگىنى سۈرەشى لازم اېدى. مخسوم ايگىنچى يۇلنى تىلەدى. الا شىخ اونى كېچىرمەدى. لاقىل استغفار ايتىشگە ھەم قويمەدى، بالعكس، عوام خلق كۈز اۋنگىدە شىرمندە قىلدى.

—اي، مومىلر —! حضرت نىنگ تاووشى آلىسدن، گويا سمدان گومبولب كېلگندېك بۇلدى. — شىرىعت مصطفىگە شك كېلتىرىپ، بىراونىنگ حقيگە خىانت قىلغان، يالغان فتوا ايلە رعىت نىنگ نانىگە چىنگ سالغان، علم آلىپ، علمىگە رعايە قىلمەغان، منافق، حرىص كىمسە نىنگ جزاسى نې بۇلغەى، ايتىنگ!

خلاقى ھواگە مىشت اۋقتەلىپ شاوقىن سالىدى. صف آلديدە تورگن علما لردن بىرى «سزايى قىلىنسۇن!» دېب بقىردى.

—سزايى قىلىنسۇن!

—سقال-مورتى قىرىلسۇن!

—مېچىتگە كىرگىزمىلىك كېرەك بوندەيىن نفسى بوزوقنى!

شهاب‌الدین نینگ اۆتكەسى يارىلگودېك بۆلدى. جانى حلقومىگە تىقىلدى. نظرىدە حاضر، شو يېردە اونىڭ قۇل-آياغىنى باغلب، سقال-مورتىنى قىرىپ تىشلەدىگندېك دىغ-دىغ تىترەدى.

— يالغان! — دېدى او خىرىللىب. — شىخ اۆتريك سۆيلىپ تورىدور! من انىڭ اېتىگىنى كۆزىمگە سورتىمەدىم. شول باغث مېندە قىصدى بار.

شىخ چىپ يانىگە قرەب «مصحف!» دېدى كېسكىن. منصورخواجه ايلكىدەگى قرآننى ايكى قۇللىب شهاب‌الدینگە توتىدى.

— آلىڭ! — دېدى شىخ حاجىگە، — مەن شو كلام‌اللهنى اوشلىپ قىسم اىچىڭ! يالغان سۆزلەگەن بۆلسىڭىز — سىزنى خدا اورسىن، مگر مەن يالغان دېگەن بۆلسم — مېنى خدا اورسىن! آلىڭ!

شهاب‌الدین ايكىلەندى. اگر قرآن اوشلىپ قىسم اىچىمىسە، حاضرگىنە ايتىگەن گېلىرى عبث بۆلىپ چىقر، اوندە (خدا كۆرستمەسىن!) راستىن ھەم قۇل-آياغىنى باغلب، سقالىنى قىرىپ تىشلەشلىرى مەمكىن اېدى.

حاجى منافىقلىك كېچىرىلمىس گناھ اېكنىلىگىنى بىلىپ تورسەدە، «الھە، اۋزىڭىگە سىغىندىم»، دېيە قرآننى قۇلىگە آلدى. مىنگلەيگە سوركەب اۋېدى. سۇڭگ اۋنى كۆكرەگىگە باسىپ تورىپ خەلققە اۋگىرىلدى.

— مەن شو كلام‌الله بىرلە قىسم اىچەمەن كە، شىخ مېندېك بىر بېگناھ مومەن - مىسلمانگە تھمت تاشىنى ياغدېرىپ تورىدور. بىر يىل مۇقەددىم بىزگە اۋز قۇللىرى بىرلە شھادتنامە يازىپ بېرىپ اېدىلەر، اېندى بۆلسە، اۋشل يارلىقدىن ھەم، مېھرىدىن ھەم تانىپ، كەمىنەدېك مىسلمان كامەلنى بىدنام قىلدېلەر... پىروردگار عالم، اۆتريك سۆيلىيەتەن بۆلسم...

آدملر نفس آلمه‌ی، آوازی، بوتون وجودی تیترب آنت ایچه‌یاتگن حاجیگه بقره‌ییب تیکیدیلر. اولر، «نخات حضرت سلطان بیر مسلمانگه تهمت قیلسه‌لر، نخات...» دېگن گمان یوکیدن لال و کرخت، حیران اېدیلر.

شیخ اېسه، حاجینی بونچه‌لیککه باره‌دی، دېب اؤیله‌مه‌گن اېدی. اېلیک ییلدرکه، او طاعت-عبادت ییلن بند، قرآن کریمنی مینگ کره ختم قیلدی، قنچه-قنچه کفارنی دین اسلامگه کیریتدی، الله کتابی اوستیده یالغانی راست دېب آنت ایچه‌یاتگن قسّمخورنی ایلک مراتبه کؤرب توریددی! شیخ یاقه‌سیگه قؤل یوگورتیردی. «استغفرالله!، استغفرالله!» دېبه ایچیده کلمه کبلیتیردی. تیلیده کلمه‌ی شهادت، دلیده — اؤزگه بیر آیت، اؤزگه بیر دعا...

— اگر اؤتریک سؤزله‌یاتگن بولسم، میلی، بیر تیشله‌یین، آغزی بورنیم قیشه‌ییب قالسه هم راضیمن...

حاجی قرآنی اؤییب، منصورخواجگه اوزه‌تدی و حضرت تامانگه غالبانه قروب قویدی-ده، ایگی قدم چپتلندی.

شیخ وجودیگه جا بؤلگن و یالغیز اؤزیگه گینه معلوم روحی قوتینی جمع‌ل حاجی‌نینگ کؤزلیگه قتیق تیکیلدی. شهاب‌الدین جیقه‌لیب کتگندېک بولدی. سؤنگ گندیره‌کلب ایوان چپتیگه قروب یوردی. شیخ همان کلمه کبلیتیرب اؤتکیر نگاه‌ی ییلن اونی تعقیب ایتیب توریددی.

حاجی «چنگلینگدن امان-اېسن قوتولدییم-هه، شیخ، اېندی قله‌یسن؟» دېگندېک، ممنون ایلجه‌یدی. انه، او اوزونچاق ایوان لیگه باردی. «بسم‌الله!» دېب زینه‌دن توشه باشله‌دی...

شیخ‌نینگ قاره‌متیر یوزی تندلشدی. اونینگ لېلری بیلنر-ییلنمس قیمیرل، پېشانه‌سیده گوهردېک تېر کوریندی. ایوان ایگی گزچه کبیلدی. حاجی اوچ زینه اؤتیب، تۆرتینچی زینه‌گه بارگنده قاقیلدی. آیاغی آسماندن کبیلدی. اوچ

دومەلب پستگە توشدی. آدمەر «آ-آ!» دەب خطاب قیلدی. خلاق پیرده دادلب
یاتگن حاجیگە اہمس، یوزینی تہرس اؤگرب ایچکری کیریب کەتہ یاتگن حضرت
سلطانگە قۇرقە پيسە قرەدی.

شہاب الدین حاجی نینگ قۇلى سینگن، جنى چيقب، آغزى قيشەيب
قالگن اہدى.

منصورخواجہ بیلن حکیم سلیمان شیخ نینگ آرتیدن اہرگشديلر. صوفى
دانشمند خلاق آلدیدہ ایگى آغیز عذر ایتدی:

—سلطان عارفین حضرتلری نینگ سیز قوملریگە ایتەدیرغان وصیتلری بار اہدى.
تأسف کہ، وضعیت اوش مونداق بۇلیب قالدی. اللہ نصیب اہتسە، ربیع الاول نینگ
ایگینچی ہفتە سیندە حضرت مگہى مکرمہ سرى آتلغە یلر.

—سفر آلدیدن تغین کؤریشیب، شیخیمیز نینگ امر معروفلرینی اہشیتگە یسیزلر. قنى،
آمین! یرەتگن اہگەم ہر بیر بندەى مومنى ایمانیدن محروم اہتمە سین، بلا قضا دین
اؤزى اسرە سین، اللہ اکبر!

خلاق جۇر آواز بۇلیب دعاگە قۇشیلدی.

آدمەر غاۋور-غوۋور بیلن ترقەلە باشلەدی. وعظ امیدیدہ کەلگن سامەرلر
آرە سیدہ کمال قارہ بیلن نظام الدین خوشروی ہم بار اہدى. اولر تەلکە ایچیدہ قالگن
آلامانگە اہش بۇلیب، سۇز آلیشیب بارردى:

—کمال، یامان بۇلدى، ھە؟

—یامان اۇلدى، خوشروی. تۇنغیز ییگور، حاجى-اي، اۋزینگ-کو، یالغان سۇیلر
قلتیرەب توریسین. توبە قیلدیم، دەب کەتە وېرمە یسنمى؟

—شونی ایت- هه ! اولیا ییلن آلیشیب بۆلرکنمی؟ آتەم رحمتلی ایتردی، شیخ بابا
«کېچیره من، لېکن کېچ اورە من»، دېر اېکنلر.

—بو نیمە دېگنی، خوشروی؟

—ای، اوقیمە گن! یعنی کیم، سېن گناه قیلسنگ، او کیشی بیر کېچیره دی، ایگی
کېچیره دی... اما اوچینچیسیدە انه وی حاجیدېک بۆلەسن، قارەواي! کۆردینگمی،
قرآنی ساتگنی اوچون قۇلی سیندی، یالغان سۇیلە ایمانی یوتگنی اوچون آغزی
قیشە ییب قالدی.

—ای، قوی-ای، اونگە ایت اؤخشە سین.

خوشروی دوستیگە تېگیشدی:

—یالغان سۆزلەمە. گاھی-گاھیدە سېن ھەم یالغان ایشلەتیب تورەسن.

—قچان یالغان گېردیم، یالغانچی؟

—توناو کونی خاتینینگگە، «سېندن باشقە سینى دېسەم، ھەر نرسە بۆلەي!» دېب قسّم
ایچگنینگ-چی، قارەواي؟

کمال خورسند بۆلیب دوستی نینگ بیقینیگە تورتدی.

—ای، اؤل-هه! بونقە یالغان ثواب. شوندىن بو یاغیگە خاتین تورە ایپکەدی بۆلیب
قالدی. یور، کون باتمەي، قارەچیق نینگ یۆلیگە چیقپ آلە یلیک . ھلی بازارگە
کیریب، بالە لرگە او-بو ھەم آلیش کەرەک.

ایگی دوست بزازیکیگە قرەب کېتدیلر.

ییغلمه، آنه ی زار!

۲- فصل

جنت آنه لر آباغی آستیده دور.

حدیث

هجري ۵۴۱ ییل. ربیع الاول نینگ اؤن اوچینچیسى. پنجشنبه. یاز قریب، سنبله کیرگن. یریم تون. شهرستان شیرین اویقوده.

شیخ مطالعه قلیب اؤتیرگن ابدی، کوزلری چرچب، کتابنى یاپدی. یوزیگه فاتحه تارتیب اؤرنیدن توردى. ینگیل کینیب، تشقريگه یؤنه لدی. خوابخانه ایشیگیدن اؤته یاتگنده، رقیه بی بی گه دوچ کبلدی. رقیه سی باش اېگیب تورردی.

— آتەسى، یران خدمت بارمیدی؟

— به حضور دمنیگیزنى آله برینگ، بېکه م. هلى صبح صادقّه آلیس. بیر سیر اېتگیم کبلدی. رقیه بی بی اېرى نینگ آرتیدن مایوس قره ب قالدی. او جُفت حلالیگه بی منت خدمت قیلیشنى اؤزی اوچون ثواب دېب بیلەدیگن عاقله، زیرک عیال لر طایفه سیدن ابدی. بیراق... منه، خداگه شکر، بیر یاستیقّه باش قویگنلریگه ییگرمه ییل بۆلیدی. انه شو ییگرمه ییل بدلیده شیخ اونگه آنه لیک خدمتیدن بۆلک وظیفه نى روا کۆرمه دی. عمرى مسجد خانقا هیده، خلیفه لر، مریدلر قورشایده اؤته دی. اویگه هم تونه گنى گاهی- گاهی ده کبله دی. مسافرچیلیکده اؤز خدمتینی اؤزی قلیب، اؤرگنیب کپتگن اېکنلرمی، هنوز عادتلرینی اونوته گنلر. لباسلرینی اؤزی پرورشلەیدی، توگمه قده شمی، یوویشمی، یرتیق-یماغینی چه تیشمی — برینی اصحاب حال، یعنی، همتباق حجره داشلری بیرله ادا اېته دی. رقیه بی بی ایگی قیز و

بیر اؤغیلنی بغریگه باسیب، مسجد یانیده گی اوج خانه لی تارگینه حاولیده اهل قطاری اؤرته حال یشب کبله دی.

حضرت تشقیریگه چیقدی. حاولیدن گوپ ایتیپ، ریحان ایسی کبلدی. موزدبک هوا کؤکسینی تۆلدیردی. روحی یاریشدی. او کیچکینه ایشیکنی آهسته آچیب، آستانه هتله دی.

شیخ نینگ اوی شہرستان نینگ بلندراق قسמידہ، قلعه دہواریکه یقین ابدی. حضرت سنبلہ ہواسیگہ مست بولیب، بیر لحظہ تہک توریب قالدی. آسمان چہچکلری — یولدوزلر اؤزارا کؤز قیسیب، گویا شیورلشہ یاتگندہک، تۆلین آی اہسہ، یخشى پزندہ نینگ قۆلیدن چیققن لاجیرہ دہک یرقیرہیدی. بی اختیار تیلیگہ آیت کبلدی: «آی بیلن قسّم ایچہ من، یولدوز بیلن قسّم ایچہ من...» مسجد سیرتیگہ اؤتدی. اوزون، اہنلیک نروان آلدیگہ باریب، بیر ثانیہ اؤیلنپ توردی یو، «بسم الله!» دہب تامگہ چیقہ باشلہدی. او ہیچ قچان مسجد تامیگہ چیقمہ گن ابدی. بو سفر کؤنگیل ایستگیگہ قرشیلک قیاللمہدی. شہرگہ تہپہ دن نظر سالیشنی، کؤزلری تالگونچہ باقیشنی اختیار اہندی. احتمال، بو سؤنگگی نظری دیر...

تامگہ چیقدی. تہپہ سلقینراق اہکن، اہتی جونجیکدی. آسمان بیر قرن یقینراق کبلیب قالگندہک، یولدوزلر ہم قؤل چؤرسہ یبتگودہک، قمر فلک اہسہ، باشیگہ سایہ سالیب تورگندہک تویولدی. اطرافیکہ النگلہدی. یسیدہ گی اہنگ بلند عمارت منہ شو مسجد سلطانیہ ابدی. شہرستان گویا معظم پتنوس اوستیدہ تورگندہک، یقال کؤزگہ تشلنہدی. کنگرہ دار قلعه دہوارلری، قارہ خانیلر سلالہ سی - نینگ آتہ بیگی بوغراخان قوردیرگن مدرسہ، بازار تیملری، مسافر خانہ لر، بیر-بیریگہ اولکشیب کبتگن پست قم، ییسقی اویلر، سیرہ ک باغلر، سرحوضرلر...

بری آیاق آستیدہ یاتیدى. انہ، رباطدہ، باشقاپقہ آلدیدہ دروازہ آچیلیشینی کوتیب یاتگن مسافرلر کؤرینہدی.

كىم دىر ارا بەدە چاپانىگە اۋرەلىپ اوخلاب ياتىدى، باشقەلر آتلىرىنى،
اېشكلىرىنى باغلب قۇيىپ، قرا يېردە باش آسىلتىرگىچە مودرە شەدى.

شىخ كۈن باتىشگە اۋگىرىلدى. غىرىللب قىلە شىمالى دىھور اېسدى. بو
اونگە يىخشىلىك علامى بۇلىپ تويولدى. شىكرانە كېلتىردى. اۋزىنى مسجد تامىدە
اېمس، عرفات تاغىدە تورگندېك حس اېتدى.

يولدوز اوچدى. مېنى يىر يولدوز آلاوگە ايلنىپ، آلتىن يايىدېك ھوانى
تېلىپ اۋتدى. بو حالتنى شىخ اۋزىگە قىاس قىلدى، تەبىر يۋىدى. نورلى چىزىق
نېم تىر فلكن وجودىگە كۈچدى. كېكسە كۈكسى جىزىللب، تېپەسىدەگى مە شو
قەالاسمان كى موهوم و بې حدود خيال اىچرە غرق بۇلدى. قىلەگە قرەب تورىپ،
مناجات قىلدى: «خلاق عالم عنايت ايلب، يۋلىمىزنى بېرسە، بوگون مگەى مكرمە
سرى آتلغەيمىز. نصىب اېتسە، حىرالاسودنى كۈزگە سورتىپ، يەنە آنە يورتگە
قېتىمىز. مبادا بىر سىقىم توپراغىمىز بېگانە اېللرگە بويورگن بۇلسە، نە چارە، يەرەتگن -
نېنگ ارادەسى... قېتىپ سىزنى كۈرالمەسك، رضا بۇلىنگ، آتە يورت آسمانى!
غىرىللىنگ كۈز ياشىدېك پاترەگن يولدوزلر، سىزلر ھم رضا بۇلىنگ يىزدىن. كېچە -
لرى مسافر يۇلاوچىلرنىڭ يۇلىنى يارىتغۇوچى قىمر فلک، رضا بۇلىنگ! ھەدېمەى
جمال كۈرستەدىگن آفتاب! سىز الله نورىنىڭ بىر ذرەسى، بىر يوزىدە بۇلر،
اېكىنلرنى اۋستىرىپ، رزق حاصل اېتوۋچىسىز. آلتىش بىر يىل آنە بېشىك يىنگلىغ
مىرىلىك قىلغانىڭىز اوچون رضا بۇلىنگ! ارىقلر، سىزدىن اىچگن سوۋىم اوچون
رضا بۇلىنگ! درختلر، سىزدىن تاتىنگن شىرىن - شىكر مېۋەلرىم اوچون رضا بۇلىنگ!
يىللر، يوز - كۈزلرىمنى سىپەل، محزون چاغلرىمدە تسلى بېردىنكىز. گۇللر، چېچىكلر،
سىزلر دماغىمنى خوشبۇى ايسلرگە تۇلدىردىڭىز، بىرىمگە جنت نفسىنى
اوفرىدىڭىز. سىزلر ھم رضا بۇلىنگ! يا عظيم سىحون! سېنى بېشت دريا دىدىلر.
الها، چوچوك سوۋىنگگە يوز چەيش قېتە نصىب اېتسون. دانالرنىڭ دردى دېك
وزمىن تاغلر، مسكىن، مسافر كېمسەنىڭ خىالىدېك پايناسىز صحرالر، معمور كېنتلر،
آۋوللر، سىزلر ھم رضا بۇلىنگ! قول خواجە احمد سوي آتلىق بىر امتىم بار اېدى،

تیلی بُرا، ولې کۆزی نملیک، دلی غملیک خاکستر اېدی، دپیه یاد قیلغه یسیز. تاکه دیدهم آچیق اېکن، مېن هم سیزلرنی دعا بیرله یاد اېتگه یمن. رضا بۆلینگ برچه نگیز، رضا بۆلینگ...

حضرت نینگ کۆنگلی هوویلب قالگندېک بۆلدى. بیراق روحیاتى روشن تارتدى. تۆرت طرفیگه اؤگیریلیب، همان غفلت اویقوسیده یاتگن شهرگه قیته-قیته باقدی. گۆیا اونسیز وداعلشدی. سۆنگ شاشمه ی پستگه توشه باشله دی.

مسجدگه کیرماقچی بۆلدى. اما رقیه بی بی نى اېسلوب اویيگه بوریلدى. رقیه بی بی یانیب ادا بۆله یانگن خیره شمع آلدیده اېرینی اویلب، ایه گیگه سویه نیب اؤتیریب اېدی. آياق تاووشینی اېشیتیب، ایلدم قوزغلدى. حضرت اینده مه ی خاص خانه سیگه اؤتدی. رقیه بی بی اونگه اېرگشدى. شیخ محراب یانیگه اؤتیردی. رقیه بی بی تاقچه ده گی کته شمع داننى یاقدی. «بیزگه خدمت بارمی؟» دېگندېک رومالی-نینگ اوچینی تیشلب، اطاعتکارانه کوتیب توردى.

-نان بیلن سوو کېلتیرینگ، گوهرنینگ آنه سی، -دېدی شیخ. رقیه بی بی اېرى نینگ آلدیگه بۆز دسترخوان یازدی، نریگی خانه دن ایکی نان، بیر کاسه ده سوو آلیب کیردی.

-اؤتیرینگ، آنه سی، -دېدی شیخ، - سیزگه ایکی آغیز گیمیز بار.

رقیه بی بی نینگ یوره گی بیر سېسکندی. او آهسته تیز چؤکدی. نظریده اېریدن شو محلگچه اېشیتمه گن قلیس بیر گپ اېشیتهدیگندېک، چؤچیدی. هورکېب، شیخ نینگ اؤیچن یوزیگه ضمناً رزم سالدی.

شیخ کاسه بیلن ناننى اؤرته راققه سوردی. بیردن کۆز اوزمه ی، مونغه ییب اؤتیرگن رقیه بی بی گه قره ب استه دېدی:

-گوهرنینگ آنه‌سی، مېن سیزدین رضالیک تيله‌ماقچیمین. الله نیتیمیزگه یتکورسه، بوگون یولگه چیققه‌یمیز. سیزدین یشیره‌یمین، یول آلیس، باریش-کېلیش آره‌سیده بیر ییل اؤته‌دی. انشاءالله، فرض عیننی ادا ایتیب، قیته‌من، شو دسترخوان یانینگه قیتگه‌یمیز، دېگن امیدده‌مېن. ولېکن، انسان باله‌سی اېرته‌گه نیمه بؤلشینی بیلمس. بوقوتلوغ نفس برچه‌میزگه امانت‌دور. مبادا قضا‌یمیز یتیب... بو توپراقنی قیته کوریش نصیب ایتمسه، رضا‌بؤلینگ، گوهرنینگ آنه‌سی...

رُقیه بی‌بی پقیلب ییغله‌دی.

-کۆز یاش قیلینگ. کۆز یاشلرنی کینگه اسره‌نگ.

رُقیه بی‌بی دراو کۆزلرنی ارتدی.

-ییگیرمه ییلدیرکه، والده‌لیک، زوجه‌لیک خدمت‌لرنی بی‌منت ادا ایتدینگیز. چېککن زحمت‌لرنینگیزگه راضی بؤلینگ. کۆنگلینگیزنی اؤکسیتگن بۆلُسک — عذر، بیزدین اؤتدی. وقتیده قتیق قوروق گپیردیک، الرنی هم کچیرینگ، آنه‌سی. مېن سیزدین راضیمین، سیز هم بیزدین راضی بؤلینگ. إله‌ها، قیامت کونی یاروغ یوز بیرله دیدار کؤریشگه‌یمیز.

رُقیه بی‌بی‌نینگ باشی اېگیلب، تیزه‌سیگه تېگه‌ی دېدی. او اېری‌نینگ اؤگیتینی اونو‌تیب، اونسیز ییغلاشگه توشدی.

-مېن... مینگ قتله راضیمین، شیخیم... سیز هم رراضی ب بؤلینگ...

حضرت‌نینگ ینه بیر گیی بار اېدی. اونی ایتسه، رُقیه بی‌بی‌نینگ راضی بؤلْمسلیگینی بيله‌دی. بو مشفق عیال‌نینگ محزون کۆنگلینی بدتر ویران قیلشینی هم سېزب توریددی. بیراق، بری‌بیر، ایتیشگه جزم قیلدی:

—آهەسى، مەن ابراهيمنى ھەم حجگە آلب كەتسەم، دەپ نىت قىلىپ اېدىم... سىز راضى بولسىنغىز، البته.

رۇقە بى-بى نىنگ يورەگى پارە بۇلدى. او شىخ تامانگە قۇل چۈزىپ، موگە يىقىلدى. اېرى نىنگ اېتگىنى محكم چىنگىللىپ اۋىرىپ يىغلەدى.

—مەنى يالغىزىمدىن جۇدا قىلمىگ، شىخىم! مەن شۇرلىككە رحم قىلىنگ!.. بىر يۇلە
ايگاوينىگىزدىن ھەم ايرىلىم، اىگلە قۇلىم كېسىلمىسمۇ؟ بىز دىعاى جانىنگىزنى قىلىپ
اۋتيرەيلىك. الله تعالى يۇلىنگىزنى روان قىلسون. يالغىزگىنە مەنى تشلب كېتىنگ،
شىخىم...

—يىغلەنگ، ابراهيم يانىنگىزدە بۇلەدى، — دەدى حضرت.

بىر ضعيفەنى اىگى عاجزە قىزى يىلن تشلب كېتىش ناانصافلىك اېدى. شىخ
خطاسىنى انگلەدى.

رۇقە بى-بى باشىنى كۈتردى. يوز-كۈزىنى ارىتىپ، كاسەدەگى سوودن
ھۇپلەدى. ھېرىققىنى اندىك باسىلگندېك بۇلدى. شۇر قىلدى. او آتەسى
كۈنمەيدى، دەپ چۈچىگەن اېدى. نېگەكە اېرى نىنگ فعلىنى بىلەدى، كەم سىخ،
چۈرتكەس. بىر نېمەنى ايتىدىمى — تمام، ايتگىنىنى قىلەدى. شىخ نىنگ سۆزى، عزمى
قارارى محاكمە اېتىلمىس، او فرض بولمىسەدە، واجب اېدى.

حضرت بىر تەرەپ نەن آلب اىككىگە بۇلدى. بىر مەنى رۇقە بى-بى نىنگ آلدىگە
قۇيدى.

—مەن اولوشىمنى آلب كېتگەيمەن. بونى سىز اسرەنگ. امان-ئاسن قېتىپ كېلىم،
ايگى يارتىنى بىرلشتىرگەيمىز. الله ھەركىم نىنگ رىزقىنى بوتون قىلسىن. آمىن! والله
ذوالفضل العظىم!

شیخ سوودن بیرھۆپلپ، کاسه‌نی اؤرتەگە قۇیدى. اؤرنیدن توردى.

—بیز قیتگونگە قَدَر سیزلر اسفیجابهده استقامت قیله سیزلر، توقن بیرینگیز درستراق،
—دېدی کۈنگلی بۆشب.

رُقیه بی‌بی هم اسفیجابلیک، موسی شیخ دېگن روحانی نینگ کېنجە قیزی
ابدی. حضرت سلطان «بیر ییلچە اویدە بۆلمس اېکنمیز، بولر رۇزغار زحمتین
چېکمەسین» دېگن خیالده عایله‌سینی قینانه‌سی نینگ حاولیسینگە امانت تاپشیریپ
کېتماقچی ابدی.

رُقیه بی‌بی نینگ کۆز یاشیدن کۆیچیب کېتگن لۇپپى یوزینگە قان
یوگوردی.

شیخ شخدم یوریپ، مسجدگە چقیپ کېتدی. مسجد ایچی چراغان،
خلیفه و مریدلر سفر تدارگینی کۆره‌یاتگن ابدیلر. مؤذن نینگ اذانى ینگره‌شى بیلن
شهرنینگ تۆرتله قاپقە‌سى برابر آچیلدی. حضرت سلطانی حجگە کوزەتماقچی
بۆلیپ کېلگن ارادت اهلی یاپیریپ ایچکری کیردی.

تانگ آتدی. قدیم یسی‌نینگ مشهور آقتره‌کلى اوچیده ایپک نور
اؤینه‌یدی. شهرستان آدم بیلن تۆلگن. همه مسجد سلطانیه طرفگە یۆنه‌له‌دی. رباطده
هم آدم قلین. مسافرخانه‌لرده، کاروانسرایلرده بۆیره‌دېک بۆش جای یۇق. قلعه
ده‌وارى نینگ آرتیده آتلى کیشنه‌یدی، خچیرلر تېپینه‌دی، ارابه‌لر نینگ غیقیلله‌گنی،
نارتویه‌لر نینگ پیشقیرگنی اېشیتله‌دی. یسی‌یسی بۆلیپ، احتمال بونچه‌لیک تله‌تۈپنى
کۆرمەگن دیر. قاره‌تاغ اېتگیده‌گی قیشلاقلردن، دشت قیپچاق ییلاولریدن، سیحون
بۇیلریدن، اسلامیت سرحدی — جند و ینگیکېنت شهرلریدن تۈپ-تۈپ بۆلیپ،
میریشکار و صیاد، قۇیچیوان و کاسب، تجارو دهقان آقیب کېلماقده. بیراوی نینگ
تیلیده دعای خیر، بیراوی نینگ دلیده احرام باغلش نیتی، بیرى حج زکاتینی بېریپ

ثوابگە نايىل بۇلماقچى. شىخ حضرتلىرى مرحمت قىلىپ، بىزنى ھەم سفرگە ئالىپ كېتىمەن، دېگەن ئامىدوار كېمەلەر ھەم يۇق اېمەن.

كۈن نىزە بۇيى كۆتىرىلدى. اېل-اۋلوس ايلە خوشلشۇو چاغى يېتىگەن اېدى. حضرت خليفەلىرى، علما-مريدلىرى قورشاۋىدە مسجد ايوانىگە چىقىدى. خەلىق توناۋ كۈنىگەن اۋن چەندان كۆپ اېدى. ميدانگە سىغمەگەنلەر اطرافدەگى اۋىلارنىڭ تامىگە، قەلە دەۋارلىرىگە چىقىپ، سلطان العارفين نىڭ وعظىنى تىنڭلىگەنلەرگە مەغلۇپ بۇلىپ تۇرىشىدى.

شىخ كېيىنك قاقمەي، مۇلىتەرەب تورگەن، يۈزلىق قارەكۈزلىرىگە باقىپ، بىر لىحظە خەلىقكە تالدى: «بۇلارگە نې دەيدى؟ تەغىن امر مەروۇفگە چارلەيدىمى؟ امر مەروۇف، پەند-نەسىحت ايلە يامان كىشى يەكشىگە ايلەنسە، دىئادە اۋغرى و كذاب، زىناكار و آچكۆز قالمىسى. نە علاج، چىقمەگەن جاندىن امىد، دەيدىلەر. تامچى تاش تېشىر اېمىش. زارە بو دۆردەك پەندو نەسىحتىمىز مىنگ قۇلاق نىڭ بىرىدە تۇختاپ اجابت بۇلسە». وعظ ايتىگەندە، شىخ نىڭ كۆكسىدە اۋتلى بىر الھام پىدا بۇلدى. ھازىر ھەم اۋشە الھام تاشقىنىدىن دلى پاترەب سۆز باشلەدى:

— برادرلىرىم! آرەلرېنىڭىزدە اۋكسىگەنلرنى كۆرىپ تۇرىمەن. اولر كاشكى بىز ھەم مەگەي مەكرمەگە يېتىپ ثوابگە باتسەك، دىيە اۋرتەدىلەر. اۋرتەمەسىلەر!

حج — فرض دېر، الا حق مصطفى، «الله تعالى صورتلرېنىڭىزگە اېمەن، قىلىنىڭىز و عمللرېنىڭىزگە قرەيدى»، دەپمىشلەر. جنت بدلى مەگە يۇلىدە اېمەن، ھەر بىر بىندەي مومەن نىڭ مەنە بو يېرىدە، سىنەي پاكىدە دور. بعضى بىر خەدا بېخېر گۇمراھلار بار، فرزندلرېنىڭ رىزقىدىن قىيىپ، يېمەي-ايچمەي حج خىرجىنى يېغىنىدى. بۈندەي يۇل يىلن يېغىلگەن مال ھەم، اخراج ھەم كىران نەمت دور. اھل و عىيال، اولاد، قۇنى-قۇشنى، مەسكىن-فەقىرىنىڭ حقىنى بېرمەي ثواب آلەمەن، دېگەن كىشىگە الله-نىڭ لەنتى بۇلسىن! كۈنگىلى سىنىق غرىپنى آۋوتىنىڭ، خىر-احسان قىلىنىڭ، مەسافر كېمەلەرگە بىر آغىز شىرىن سۆز ايتىنىڭ، يېتىم نىڭ باشىنى سىلەنگەن، ظەلم قىلمەنگەن،

بيرونيڭ دىنى آغرىتمىڭ. اريق آچىب، ايگى توپ آغاچ كۆكرتىنىڭ، قۇلىڭىزدىن كېلسە، تۇرتتە نادانگە علم اۋرگەتىنىڭ، مسجد-مدرسه قورىنىڭ، مومن-قابل فرزند تربىەلنىڭ... انە شۇندە جنت دروازەلرى سىزگە پېشواز آچىلغەي. احرام باغلەي آلەمدىك، دېب اۋكسىنمە سىنلر، يىخشىلر! عرفات تاغىنى گىر ايلنىب، احرام باغلب قىتگن تىلى بۇلك، دلى بۇلك منافقلىرىنى كۆپ كۆردىك. اولر آلغان ثوابلىرىنى پوچك بولگە ساتدىلر. بىرى قاضىمىن، دېدى، بىرىسى مفتى، بىرىسى حاكىمىن دېدى، بىرىسى امام. ولي حرامدىن حذر قىلمەيدى. اللەدىن قۇرقمەيدى، بىندە سىدىن اويالەمەيدى. انە شۇلر هم حاجى دۇپپى كىيگن. زېرا، اېشك نىنىڭ بېلىگە احرام باغلب، حاجى دۇپپى كىيدورگن بىرلە اېشك — اېشكلىگىچە قالور، ھرگز انسانگە ايلنمس.

فخر عالم محمد صلى الله عليه وسلم، آدملىر آرەسىندە آلتى خىل طائىفە باردىركە، اولر تانگەلە محشردىن بورون دۇرخ اۋتىغە كويگەي، دېب بشارت قىلگنلر. بول طائىفە جملەسىگە ظلم قىلغان حاكم، كىشىلرنى بىر-بىرى يىلن اورىشتىرووچى فتنەچى، متكبر رھبر، خىانتكار تىجار، فراغتدە كون كېچىرگۈچى نادان وحسدگۈي عالم كىرگەي. بس، اي مومنلر، دعاي بىدەن الحذر! دعاي بىدەن قۇرقمەي، غفلتدە قالغان عاصىلر اونوتمە سىنلرگە، آتە-آنەنىڭ فرزند حقيگە قرغىب تورىب قىلغن دعاسى، مسافرىنىڭ تىلگى و يە مظلوم كىمسەنىڭ مناجاتى مستجاب بۇلغەي. خواھ وصيت دېنگلر، خواھ نصيحت، اهل سنت، سىزگە ايتىر آخر سۆزىم شول: تا بدنەگە حرف مەيتىگونچە، يىخشىلىك تىخىمىنى اېكسىنلر. يىخشىلىكدىن نې يامانلىك كۆردىنىڭ كە، يىخشىلىك قىلىشنى ايستەمەيسن، يامانلىقتىن نې يىخشىلىك تاپدىنىڭ كە، ھرگز يامانلىق قىلغەيسن؟ اللەنىڭ مغفرتى ايله حكمت كېلدى:

قول خواجە احمد، يامانلارنىڭ يامانىسن،

برچە بوغداي، اېل توتماغان سمانى — سن...

والسلام بالصواب!

حضرت یوزیگه فاتحه تارتدی. آدملر اونگه تقلیداً تکبیر ایتیپ، بلند آوازده دعا قیلدیلر. شو پیت اؤرته راقده تورگن چیمتلی عیال بالهسی نینگ بیلکه سیدن تورتدی:

—بار، باله م، شیخ بابانگنی آیاغیگه یقیل. آته منی تشلب کپتینگ، دهب بیغله. زاره رحم قیلسه. باره قال، بار...

یپتی-سگیز یاشلرده گی، آله تون کیگن آریق باله که ی ایگلینب آلامان آره سیدن چیقدی. ایوان لیگه باریب، آرتیگه قره دی. عیال نینگ اؤکتیم تاووشی ایشیتیلدی:

—اویه لمه، باله م! دردینگنی ایت، پیریم یارله قهیدی.

شیخ خلاق ایچیدن کۆزی بیلن عیالنی اختردی. کپن اینگه شیب باله نی دست کؤتریب آلدی. باشینی سیله دی:

—سؤیلنگ، اؤغلیم...

باله اینده مه دی. ییرگه قره ب تپک توره وپردی. عیال ینه تاووش بپردی:

—یوکون، باله م! شیخ بابانگگه قولوق قیل! هلی نی دپدینگ یؤلده، یشرجان، آته منی سؤره ب آله من، دهمه دینگمی؟ ایتگین-ده، قوزیچاغیم...

باله دن سبس چیقمه یاتگنینی کؤریب، عیال بیر-ایگی قدم ایلگریله دی. ایوانگه یقینراق باریب حسرتینی ایتدی:

—پیریم، انه شو نارسیده نینگ آته سی، یالغیز اؤغلیم، اؤله من ستار مگه که کپته من، دهب توریدی. خدانینگ زارینی قیلدیم، سبن بؤلمه سنگ، بیز قنده ی کون کوره میز، دپدیم. چالیمنی توپراققه تاپشیرگنمن، ایشانگنیمیز هم، سونینگنیمیز هم شو یالغیز اؤغیل. آرقه سیده اتک-چپچک بپش باله سی بار. جان پیریم، صدغه نگیز کپته ی،

اوغیل گینه مگه نصیحت قیلینگ، باله-چقه سی نینگ یانیکه قیتسین. ییزنی تشلب اویدن باش آلیب چقیب کپتگنیکه بیر ییل بۆلدى. بیر ییلدین بیری درویشلر نینگ آره سیده یوریددی. اِلها، آخرتینگیز آباد بۆلسین، پیریم، باله گینه منی قالدیریپ بېرینگ...

عیال ھۆنگرەب ییغله دی. شیخ نینگ کۆنگلی ویران بۆلدى. یتیملیک جبرینی چېکیب، آنه سی دیداریگه تۆیمه گنی اوچونمی، عیال کیشی نینگ کۆز یاشینی کۆرسه، کۆنگلی بوزیله دی، ایچ-ایچیدن بیر ضعیفه نی ییغلتیب، زار قەشە تگن کیمسه نی جزاله تیب تعذیرینی بېرگیسی کپله وېره دی. شیخ چیمتلی عیالگه قره دی، خطاب قیلدی:

— ییغلمه نگ، آنه ی زار! انشاالله، اوغلینگیز یانینگیزده قالغە ی. انینگ اسمی...

— روف، عبدالروف! — دېدی بې چاره عیال امیدوارلیکدن ھاوئلیق ب. حضرت- نینگ تاووشی ینە دە کسکینلشدی:

— بیز امر معروف ایتیب نې دېدیک؟ تیریک یتیملرینی چیرقیرە تیب مکه یۆلیدە ثواب ایزلە گنلر خوار بۆلغە ی! راویلر انداق روایت ایتورلر. بیر گمراه حج یۆلیدە ھاریب عبادت قیلگنی مسجدگه کیردی. کۆردی که، مسافر کیمسه لباسینی یمب اۆتیریددی. اول سۆردی: «الله یار بۆلسین، قیغە بارورسن؟» «مگه گه» — دېدی یۆلاوچی.

مسافر، «آنەنگ بارمی؟» دېب سۆردی. «هه، بار» — دېدی

یۆلاوچی «عزیمتینگدین آنه ی زارینگ راضیمی؟» — دېدی مسافر. یۆلاوچی، بیلمه دیم، دېب بیلکه قیسدی. «انداغ بۆلسه، فرصتنی اۆتکزمە ی، آنەنگ خدمتیغە آتلن، — دېدی مسافر، — مەن اېلیک مراتبە حج قیلدیم. باش یلنگ، آیاق- یلنگ، آچ-نھار دشت و بیابان کېزدیم. ولې حجیم قبول بۆلمە دی. مەن والدە ی مهربانیمنی نارضا قیلغان اېدیم.

ای، عاصی بنده، فرصت باریده آنهنگ حضور یگه شاشیل، ایننگ
 آیاقلریگه ییقیل! ایسته سنگ، مهن حج ثوایینی سهنکه بهره، سهن آنهنگنی رضا
 قیلگین و تاپقن شادلیغینگنی مهنکه بهر! گمراه یولاوچی ایزیگه قیتدی. خلایق
 گووره ندی. خطابلر، برالله دعالر ینگره دی. شیخ دوام ایتدی:

—ای مریدیمیز عبدالروف! بیز سیزگه والدهی مهربان شادلیغینی روا کوردیک!
 آنهنگیزنی طواف ایلنگ! زهراکه، جنت آنه لر آیاغی آستیده دور.

حضرت یشرنی آهسته پستگه توشیریپ قویدی. باله چاپقیلب مامه سی -
 نینگ پینجیگه باریپ سوقیلدی. آلامان ترقه له باشله دی.
 بیر ساعتدن کپین شیخ کاروانی یؤلگه توشدی.

فتنه ياكه نقاش نینگ خطاسی

۳- فصل

اگر عالم بۆلسە، جانیم تصدق،

قنى عالم، قنى عامل، يارانلر!!

خواجه احمد یسوي.

شهاب الدین حاجی ایکی کون اوویده «وای-وای» لب یاتدی. قولى گوپ بۇلیب شیشیب کبتدی. ییقیلگنده تیلینی تیشلب آلگن اپکنمی، تیلی هم ایلنمهی قالدی. آغزینی آچالمیدی، بورنی ییلن پیشیللب نفس آله دی. اینگره نه دی، تۇلغانه دی، الله گه یالواریب، دردیگه شفا تیلهدی. «نجس باسیب نېگه شیخ نینگ آلدیگه باردیم؟» دېه پشیمان قیلهدی، مسجد نینگ بلند ایوانینی، آشقالدقنى، قوتی اۇچگن شیخنى قرغەیدی، بیراق... «قرآن اوشلب توریب قسّمخورلیک قیلگن اۇزیم اېمسمی؟» دېگن گپ خیالیگه هم کېلمەیدی.

اوچینچی کونی درد زۆرلیک قیلدی. حاجی «الله جانیم» لب ییغلاشگە توشدی. اۇغلی دریا بۇییدن بایبوسین سینیقچینی آلیب کەلدى. بایبوسین بۇسەغە ھتلب کیردی و شهاب الدین نینگ بشره سیگه قرەب تۇختب قالدی.

—اۇپیرمای! قودەى اوربیدیغۇ!— دېدی یاقەسینی چنگللب. سۇنگ بېمار نینگ یانیگە چاردانە قوردی. حاجی نینگ اۇنگ قۇلینی ییلقى ماىی ییلن انچه گچە سیلب اۇتیردی. کھن کوتیلّمه گنده اونینگ قۇلینی سیلب تارتدی. حاجی داد دېگنی اولگورمەدی. سینیقچی چیققن قۇلنی قیته جایگە سالدی.

—اي، بۇلدى، جىلەمە، ھې شېشېنگىدى... اولكېن مۇلدە بۇلسىنگ-دە، بلە سياقتىسىن،
— دېب اورىشگىن بۇلدى. حاجى نىنگ بىلگىنى تخته كچلب باغلب قۇيدى. شەھاب
الدىن ايما-اشارە يىلن افتىنى كۆرسەتدى.

— م... جوز... بېت... تىم نې بۇل... لاددى؟

سېنىقچى حاجى نىنگ بېجا كۆزلىرىگە، قىشلىق آغزىگە تىكىلىپ قرەدى.

—اۋى، الله-آ! — دېدى اۋە تارتىپ، — بول بېتىنگىدى نې قىلدىنگ، مۇلدە؟ شەھاب
الدىن نىمە دىر دېماقچى بۇلىپ كوچەندى، بىراق تىلى كەلمەگە كېلمەدى.

—اۋترىك سۈيلەدىنگمە؟ مۇلدە دېگېن اۋترىك سۈيلەماۋى كېرېكقۇى. اى-يە-
ه... اى، توگېسى سېنى جن اورغان بۇلمەسىن. اۋندە شىلياسىن قىلدىر، قراغىم. اۋندە-
دە، آدم بۇلمەسىن، حضرتىمگە بارىپ، اۋزىنېن دوغە سۈرەيسىن. مېن نې قىلەمىن،
بىقوش مۇلدە اكې؟

سېنىقچى حاجىنى حضرت سلطان درگاھىگە يۈللەياتگن اېدى. شەھاب-
الدىن باش چىقەدى.

—ى-آ-آ... با... با-مىمن...

—جۇق بۇلسە، اۋزىنگ بىلەسىن، — دېدى سېنىقچى، — نې بۇلسە-دە، بىر جمعا
ايس قىلغىنىغۇى. گونەنى جوويپ آلوو كېرېك. آل، مېن كېتدىم.

بايۋسىن چىقىپ كېتدى. شەھابالدىن آينە آلىپ افتىگە قرەدى. قۇرقىب
كېتدى. «نخات كە، بىر عمر قىشلىقغىز بۇلىپ قالسىم؟ تلاۋت نې بۇلدەدى؟ شۇندەى
قرائت يىلن بىز بو ياقدە قالىپ، انەۋى زىنچەلىش مولود قارىگە اۋخشەگىنلر تۇرگە
اۋتىپ كېتەۋرەدىمى؟ شىخ نىنگ آلدىگە بارىپ آياغىگە يىقىلسىمىكن؟ يۇق،
بارمەيمىن». ھم، قارەيلاق، ايتەدى بۇلىپ كېلدىنگىمى؟» دېمەيدىمى. يا، الله،

ینگیلیشیدیم، سېنىڭ مبارک سۆزىڭگە شک كېلتىردىم، اۋزىڭ شىقت قىل،
عاصىى بنده نىگمىن، اېل-يورتىگە روسىيا قىلمە. توبە قىلدىم، توبە قىلدىم،
پروردگار عالم..!»

اېرتەسىگە حاجىى مەللەدن تۆرت ملانى چىقىرتىردى. اولر شەھاب الدىنىنى
اۋرتەگە اۋتقزىپ قۇيىپ، باسىم اۋقىشىگە توشدىلر. تۆرت ملا اوچ كۈنگىچە سورەى
«ياسىن»نى قىرق مرتەدن قىتريب چىلياسىن قىلدىلر. حاجىىنىڭ دردى
يېڭىلىشىگىدەك بۇلدى، لېكىن قىشقىق آغزى، بېجا كۆزلىرى اصلىگە كېلمەدى. او
كېچەلرى خداگە مناجات قىلىپ يىغلەدى، دعانىڭ كۈچىنى يەنە بېش-آلتى كۈن
كۈتدى. آخرى بېتىنى سىدىرىپ تىشلىب، حضرت نىڭ آلدىگە توبە قىلىپ بارىشىگە
جزم قىلدى. «يىز كېتمان چاپىب نان يېيىشىگە اۋرگىمە گىمىز، رزقىمىزنى الله اۋزى
يەرتىگىن، رزقىمىز عوام خلق كۈنگىلىگە كىلام الله نورىنى ياغدورىش بىرلە بوتون دىر.
شو تكبر شىخىنىڭ آلدىگە تىغىن بىر بارەمىن، گىناھىمدىن كېچىسە — كېچىدى، بۇلمىسە،
اووالىمىگە قالەدى، تانىگە مىحشرده اۋزى جواب بېرگەى».

شەھاب الدىن اۋغلىگە اېشكىنى اېگرلىشنى بويوردى. كىيىن تىشقىرى
چىقىدى. اۋغلى يانباشىدىن آلدى. حاجى، بىسم الله، دېب اېشكىگە مېنە باشلەدى.
اېندى اېگرگە قۇنگىندە پاسانگىسىنى يۇقاتدى. اىيل بۇش تارتىلگىن اېكىمى، يا باشى
ايلندىمى، گوپىللىب اۋنگ تامانىگە يىقىلدى. سۈكىنىپ اۋرىنىدىن توردى. اۋغلى اېسە،
آتەسىنىڭ اۋتىگە قرەدى و بقرەيىپ قالدى. — ھىم، حرامى، قىلغىلىقنى قىلىپ،
تىغىن نېگە بېز بۇلىپ تورىسىن؟ — دېب بقىردى حاجى، — آتەم قولى اۋلىسىن
دېمىدىنىڭ، نېگە اىيلنى بۇش تارتىدىنىڭ؟

— اىيل... قىتق اېدى، آتە... — دېدى اۋغىل ھىمان اۋزىگە كېلمەى، — آتە،
بېتىڭىز... قدىمگىدەى بۇلىپ قالدى.

—هه؟! حاجی جان حالتده بېتینی ایشقهده، — یوگور، آینه آلیب چیق! اؤغیل یوگوریب ایچکری کیریپ کېتدی. کوزگو آلیب چیقدی. حاجی کوزگوگه قره ب ایششهیدی.

—خداگه شکر ای، آدم بولیمن. قره نورالدین، بېتیم اصلیکه قېتیدی. یا الله..!

اونینگ کونگلیگه «شیخنینگ آلدیکه اوگراق بارسم بولمسمیدی؟» دېگن خیال کېلدی. اؤغیل اېشکنینگ جلاویدن توتدی.

—آته، مینه سیزمی؟

—هه؟ — دېدی حاجی تېله نما کولیمسیره ب، — اېشککه مینیپ نیمه قیله من، باله م؟

—اؤزینگیز سلطانیگه باره من، دېگنینگیزگه...

—ای-ای، قوی، باله م. شیخنینگ آلدیده پشیریب قوییدیمی؟ شیخسیر هم کونیمیز اؤتیب توریددی. بار، اېشکنینگ اېگرینی آلیب اریقنینگ بوییکه ارقانلب قوی. مېن قاضینیکگه باریب کېله من.

نورالدین اېشکنی بېتکلب ایچکری حاولیکه کیردی. حاجی کوزگونو چؤنتگیگه اوردی و بېتیم توغری بولدی، دېب سویونچی آلگنی اشرفخان قاضینیکگه قره ب یورغلهدی. اشرفخان قاضی پیغمبر یاشیدن اؤتگن بولسه ده، کیچکینه چغیر کؤزلی تیره ک، آق-سریقدن کېلگن لؤپپی یوزی تینیق، تیل-زبانى اؤتکیر قریه اېدی. یاشلیگیده اونى گنڭقاری دېیشردی. اول مفتی، سؤنگ قاضی بولیب بو لقبدن قوتولدی. اما تېنگ-تؤشلى همان اونینگ پکنه، خام-سېمیزلیگیکه شمه قیلیپ، مزاحلب کولهدی. راستدن هم بی-چاره قاضی تیگه تورگنده یرمیگچه سمان تیقلگن کتّه قاپنى اېسله تر، یاتگنده اوستیگه تۆشک یا تۆن یاپیب قوییلگن تندورگه مېنگزهب کېتردی. منه، بېش ییلدیرکه، اشرفخان سابرانده قاضیلیک

قیلەدی. بو ییل پیغمبر مرسل یاشیگە یتگینی یاد ایتیب، مکه گە آتلندی. الله یۆلینی بېرسە، شیخگە همراه بۆلیب، بیرهفته دن کپین یۆلگە توشەدی. شو باعث، نېچە کوندیرکە، ایشیگیدن آدم اوزیلمەیدی. بیراو حج زکاتینی آلیب، بیراو آق یۆل تیل، کەلیب-کەتیب توریدی.

اشرفخان برچە تدارکنی کۆردی و اینگ مهم یوموش نینگ عهده سیدن چیقالمە ی دلگیر بۆلیب اۆتیریدی. او سمرقند خاقانی محمودخانگە مکتوب بیتماغی لازم. اما بو مکتوبنی مفتی، امام دېگندېک، علما اشتراکیده یازیشلری کەرەک ایدی. اوشبو انشانی تخلصده انه وی پندوقی شهاب الدین حاجی هم اشتراک ایتیشی لازم ایدی و اونی خدا اوریب قۆیدی. آغزی قیشیشیب، قۆلی چقیب گۆشه نشین بۆلیب یانگنیمیش. بیر-ایکی چقیرتیدی. کەلمەدی. سۆیلەگنی قۇری یوق، زبانی آغزیگە سیغمس ایمیش. «کەلبەر-ده، قسّمخور، — دېب ایچیدە غیجیدنی قاضی، — تیلینگ بۆلمسە، کۆزینگ بار، خطنی اوقیب برماق باسنگ بس».

قاضی نینگ آلدیدە پت قلم، بیر دستە ایپک کاغذ. او مفتی ییلن مولود قارینی کوتیب اۆتیریدی. دهلزده کیم دیر آیاق قاقدی. سلدن کپین پستک، اۆیمە کار ایشیک آچیلدی. آستانە دن محمدرسول مفتی اینگە شیب اۆتدی. او پېشانە سینی سیلەب ایلجەیدی.

— اشرفخان، بو دېمن، عمارت سالغانده یالغیز اۆزینگیزنی اۆیلەسیز-ده، برادر. بو ایشیکدن رسالە ده گی ابرککلر هم اۆتسە کەرەک، دېب حساب-کتاب قیلەبسیز. تغین منگلەینی اوریب آلدیک. اویینگیزگە کیرەمسدن شەپەلاق اولە شەسیز. مفتی دراز، اونینگ بۆی سَل کم اوچ گز کەلر قاضی کلان ییلن بیر زمانلر کۆپ ییل مدرسە توپراغینی یلە گنلیکلریدن حدی سیغیب، اسمینی ایتر، قلتیس هزل هم قیلە وېرر ایدی.

مفتی جۆرەسی نینگ «سېن پکنەسن»، قیلیدە گی ایلماقدار هزلیگە اشرفخان کولیب قۇیە قالدی. کلنی کل، دېسنگ، بیر-ایکی مرتە رنجیدی، بارە-بارە بېتی قاتیب، اۆرگنپ کەتەدی. اشرفخان قاضی هم بقەلاق، پکنە، خام سېمیزسن،

معناسیده گی باطني هزللرگه کونکیب قالگن. کونگیلگه آغیر آلیب اؤتیرمهیدی. عکسینچه، رقیبی نینگ بیران قصورینی تاپیب حساب-کتابنی توغریلهیدی.

—تویه دېک بۇى بېرگونچه، تویمه دېک عقل بېرسین، دېگن اېکن اؤتگنلر، — دېدی قاضی «سلام» گه مناسب «علیک» آلیپ، — اېشیکدین اؤتگنده عقلنی ایشله تیب کیریش کبرهک. قاوون نینگ اوروغی هم کۆپ بۆله دی شېکیلی، دوست قەردان، هه؟

مفتی نینگ کلّه سی سۇپاق، خلق تیلی بیلن ایتگنده «قاوونباش» اېدی. قاضی شونگه اشاره قیلدی. مفتی مورتینی سیلېب کولیمسیره دی، دوستی نینگ دومه لاق کلّه سینی نشانگه آلدی.

—آری راست، تقصیر، هر قلە ی تربوزنیکی دین کم اېمس، اوروغی.

کولیشدیلر. اگر مهمانخانه گه «السلام علیک!» دېب شهاب الدین حاجی بیلن مولود قاری کیریب کېلمه گنلریده دهنکی جنگ ینه انچه گچه دوام اېتیشى تعیین اېدی.

—کی، شهاب، — دېب قاضی حاجیگه قولی نینگ اوچینی بېردی. اونینگ رومال اؤره لگن اؤنگ قولیگه، سۇلغین بېتیگه قرەب قۇیدی، — طرُقینگ آدم بشره بۇلیدی. ایت توگول اېشک هم هورکمهیدی. نی چاره قیلدینگ؟

—کېچه هم قییشیق اېدی، — مینغیللې اوزینی آقلە دی حاجی، — شول... چیلیاسیندین سۇغین جاغیم قیمیرلەیدیرغان بۇلدى...

او عذر سؤره گنی شیخ نینگ حضوریگه کېتە یاتگینی هم، اېشکدن ییقیلیب اصلیکه قېتگینی هم یشیردی.

قاضی تغین نیشینى سوقیب آلدی:

—موندين بويان قَسمخورليگينگ توتيب تيلينگ قيچيسه، اول چيلياسين قيلديريب آل. سؤنگ قَسم ايچ! نعوذأالله! مهن سېنگه نېچه مرته ايتديم، پؤنگباش! شيخ بيلن آليشمه، دېديم. شيخ به مثل گوريللب يانيب تورگن آلاو. اوزاقدین توريب انينگ تفتيگه ايسينماق کهرک. ياووق باريش کهرک اېمس، ياووق بارسنگ، کويديره دور!

مولود قاری چييللب گيگه اره لشدی:

—خۇپ دانا نصيحت بۇلدى، تقصير. آري راست ايتديلر، يانينگه ياووق بارسنگ، کويديره دور! الا، قيسى بير پلّه ده الحذر، دېب آليسراق يورسنگيز ده، اول آلاودين اوچقون سچره ب، ايتگينگيزگه ايله شه دور. کېچه بازار شېگه باريب اېديم. بير معنون - صفت درويش خلایقنى آغزيگه قره تيب گستاخانه ييتلر ايتيب يوريدي اېکن. صدقه سيني بېريب، اؤشل ييتلريني يازيب آلدیم. شيخ شأنيميزنى بيرگه اوريب دور، تقصير!

قاری سلّه سى نينگ قتيدن اؤرمه کاغذ آلدی و ايگى قۇلب قاضيگه اوزه تدى. قاضى شاشمه ی کاغذنى يايدي، ياروققه ساليب پيچيرلب اؤقيدى. لېرى - نينگ طنابی قاچدى. برالله تاووشگه اؤتدى.

—ملا، مفتى بۇلغانلر... يالغان فتوا بېرغانلر،

آقنى قرا قيلغانلر، اول نموغغه كيرمىشلر...

قاضى مفتيگه قره ب مکارانه کوليب باقدى:

—ليک، مفتى جنابلىرى! «آقنى قرا قيلغانلر» دېديمى؟

—دوام قيلينگ، قاضى، دوام قيلينگ! - دېدى مفتى قيزه ريب. اشرفخان کاغذگه تيكيليب توردى ده، بير ييت تشلب اؤقيدى: حرام يېگن حاکملر...

مفتی ایلکيس قول چۆزدی. اما قاضی چقانلیک قیلیب کاغذنی آرتیگه
بهرکیتدی.

-بیر بیتنی تشلب کبتدیلر، تقصیر!- دېدی مفتی اچیلنپ.

-نامردلیک بۆلمه سین. قنى، بو یاققه بېرسینلر چی!

قاضی کاغذنی بېرمه دی.

-اۆزلری اۇقیگنی عار قیلسلر، ییزدین ایشیتسینلر، - دېدی مفتی. یسوی نینگ
بوهجوي شعرى ایگى کون بورون اونینگ قۇلیگه توشگن اېدی. مفتی تاووشینی
کؤتریب ذوق ییلن قرائت قیلدی:

-قاضی، امام بۇلغانلر، ناحق دعوا قیلغانلر،

حمار ینگلیغ بۇلوبان یوک آستیده قالمیشلر...

مفتی خاخالب کولدی!

-قرهنگ، حمار ینگلیغ بۇلوبان، دېدیمی؟ تیلی کپسکیر-ده، حضرتیمیزنینگ.
سۆزینی تاییب ایتهدی.

مفتی قاضی نینگ غشیگه تېگیش اوچون، «حمار ینگلیغ» دېگن سۆزلرنی
تورلی الفاظه قیته-قیته تکرارلهدی.

«حمار» اېشک دېگنی اېدی. مولود قاری، اېندی قاضی چنگیمن (ملي
سرود)ی چیقردی، دېب چۆچیدی. شهاب الدین ایچیده ممنون بۆلدى: «سېنى هم
توزلەيدیگن بار، گنبد». قاضی جان حالتده هواده کاغذنی شیلدیره تیب اعتراض
ییلدیردی:

— حمار اېمس، حمار اېمس! بو پېرده بير سكته ليك اؤتگن! — او قاريگه اؤشقىردى،
هؤو، نادان، بو جاهل درويش نې دېسه يازيب آله پېردىنگى، مېراو؟! حمار دېب
انىق ايتدىمى يا سېنىگ شلېنگ قولاغىنگىگه حمار بۇليب كىردىمى؟

— ايتگىنى يازدىم، تقصير...

— انه، اېشيتگىنى يازىدى قارى، — دېب مفتى بدتر قاضى نىنگ غشىگه تېگدى.
اشرفخان جماعت نىنگ خيالىنى چلغيتيش اوچون حكمت نىنگ دوامىنى اؤقىي
باشلهدى:

حرام يېگن حاكملر، رشوه آليب يېگنلر،

اؤز برماغىن تيشلبان قۇرقىب تورىب قالمىشلر.

بورنىسى تۇغرى. حاكملرده انصاف قالمەدى. قاضىلىك نىنگ ايشلريگه هم
بورنىنى تيقەدير. املاكدن كېلگن دنياگه تۇيمەيدير.

اشرفخان قاضى تىغىن هدىكسىره ب كاغذگه كؤز يوگورتىردى. اؤزى نىنگ
تعريفى يۇقلىگىنى كؤرىب، بې ملال اؤقىشگه توشدى:

تاتلىق - تاتلىق يېگنلر، تورلىك - تورلىك كىيگانلر،

آلتىن نخت اؤلتىرغانلر توپراق ارا ياتمىشلر.

مومن قوللر، صادقلر، صدقى بيرله تورغانلر

دنياالىغىن صرف اېتىب، اوچماغ حورىن قوچمىشلر،

قول خواجه احمد بيلمىشن، حق يۇلغە كىرمىشن...

بې-اې، بو ياغى پوچك اېكن، اؤزىنى مخته بدور، — دېدى قاضى و كاغذنى بې-
التفات اؤره ب آرقه سىده گى تاقچه گه آتیب يوباردى.

بیر نېچه دقیقه هېچ کیم چورق اېتمه دی. بو سکوت ناپاک بیر یوموش اوستیده تیل بیریکتیریب، سؤنکره بیر بیرینی ساتگن همتاواقلرنینگ ملزم حالتینی اېسله تردی. سکوتی قاضی بوزدی.

-شیخ اندیشه نی بوتکل اونوتدی. شریعت پېشوالریگه ملامت تاشلرینی یاغدیریشگه اؤتدی. بیت بیتسه، بیتیکه قاضی، مفتی، اعلمنی قوشه دیر، وعظ ایتسه وعظده ملا، امام، قارینی مزاحله ی دیر. بالباء صابرین، دېدیک - صبر ایلهدیک، اول کیشیدین انصاف و توفیق تیلهدیک. شیخگه الله انصاف بېرمه دی. اول حدیدین چیقدی. بس، منبع، بالقضاء راضین، دېب تهمت تاشلریغه مؤیین سونیب تورمککه صبرو طاقت قالمه دی. بیز اول تاشلرنی شیخنینگ اؤزی تامان آتماغیمیز درکار، تاکه اول تکبر بیلسون که، ارکان دین شیخنینگ نفا ره سیغه ذکر توشه دیرغان تېلبه درویشلر اېمس، بالعکس، اهل مومنتی شریعت احکامی ایله یؤلغه باشلهدیرغان ذات شریفلردیر.

مفتی سؤردی:

-تقصیر، اول نېچوک تاشلر اېکن که، بیز هم بېلسک...

-نیتیمیز شول کیم، سمرقند خاقانی محمود تمغه چخان بن ارسلان خانگه عرضنامه بیتگه یمیز. قاضی بیرله مفتی شیخنینگ خلیفه سی اېرمس، ایننگ آغزیگه قره ب ایش یوریتمه یدور. بیز تمغه چخان حضرتلریگه تابع دیرمیز. بس، تمغه چخان تعیین اېتگن ذاتلرنی بدنام قیلماق، محمودخان حضرتلریگه شک کېلتیرمک بیرله برابر دیر. بو شیخ نینگ بیرینچی عیبی.

-ینه عیبی بارمی؟ - دېدی مفتی، ایچیده قاضی نینگ کله فهملیگیگه کولېب.

-انشالله، بار! - باش سیلکیتدی قاضی و چپ یقینده گی پریاستیق تگیدن خطچوپ آلدی، - شیخ تیل اوچی ده. « حقیقت نینگ اېشیگینی آچدیم»، دېب

وعظ ایتهدی، الا اؤزی ریاکارلیک قیلیب، اولوغ خاقانیمیزنینگ دشمنلریگه رونق تیلهدی. منه دلیل!

مفتی بزاوته قیمیرلب قۇیدی. قاضی خطچۇپنی آچیب، ایچیدن اینگیچگه کاغذ آلدی، منت بیلن مفتی نینگ آلدیگه تشله دی.

مرحمت قیلیب اۇقیسینلر، جناب مفتی. بول انشاء جندگه، خوارزمشاه علاوالدین آتسینینگ ولیعهدی عبدالفتح گه یوباریلگن. آتسیر شمس الاسلام سلطان سنجر حضرتلری نینگ قتال دشمنی. سلطان سنجر بۇلسه، محمودخان نینگ توغیشگنی، باز اوستیگه سایبانی. خوش، بوندین نی معنا انگله دیلر، مفتی جنابلری؟

مفتی اله قچان خطگه کوز یوگورتیرگن ایدی، بیلکه سینی قیسدی.

شیخ عبدالفتح نینگ باسقینلری خصوصیده بیر نیمه دهمه بدی. اینینگ قیلغان خیر- احسانیکه تشبث کارلیک بیلدیریب، نور اسلامنی یایش یۇلیده گی سعی- حرکتلریگه کشایش تیلهدور. بونینگ نیمه سی ریاکارلیک، جناب قاضی؟

قاضی شپیلله تیب سبمیز سانیکه اوردی.

آه، سخیم-هه، واه، سخیم! مهن نی دیمن و، قۇیزیم نی دیدی؟ تصور قیلینگ که، ایگلهمیز برادرمیز، بیر دسترخواندین تاماق ییمیز. اما مهن سیزنی دوست توتیب توریب، سیزنینگ دشمنینگیز بیرله آغیز بورون اۇپیشسم، اونگه محبتنامه یازسم! مهن نی دېگن آدم بۇلدیم؟ هه دهمه ی شیخ سمرقندگه باره دی، محمودخان حضرتلری- نینگ توزینی ایچه دی. خوش، بول مکتوبنی آلاچ، تمغه چخان شیخگه مرحمت کۆزی بیلن باقه دیمی؟ باقمه دیدی. بیزگه منه شونسی کهرک دوستیم، محمدرسول!

مفتی قاضی نینگ کویریب کھنگن اۇیماقدېک کیچکینه آغزیگه قره دی، خیالگه تالدى: «اؤزی هم، سۆزی هم کوییک بونینگ. کۆزی دریانینگ کویيگینی

کۆردی، بیراق کۆپیک آستیده گی سووگه غرق بۆلیب کەتیشینی اؤیله مهیدی». مفتی اینده مهی باشینی چۆقه ب قۆیدی.

هم، مفتی، سرک سرککه اؤتدیلر. کۆنگلینگیزگه بیر اشتباه آره له دیمی؟

جناب قاضی... اشرفخان، - دېدی مفتی اوه تارتیب، - سیز قلتیس ایشگه قؤل اوریسیز. الا عاقبتینی سرحساب قیلمه گن کۆرینه دیرسیز. محمودخان مذکور مکتوبنی اؤقیب، بول نرسه قنداق ایلکینگیزگه توشدی، دېب سؤره سه... نې جواب قیلغه یسیز؟ خواجه احمد یسوی دېک شیخ المشایخ نینگ شهزاده لرگه یازمه دیرغان مکتوبی بؤل اوستیده دومه لب یاتمه کهرک، تقصیر؟

قاضی نینگ بېتی خینا سورگندېک قیزردی. مفتی اونی قؤلی ناپاکلیکده عیله یاتگن اېدی. منه بو آغزی آله حاجی ییلن لقمه قاری بؤلمه گنده آچغینی ایتردی، آلیس جگریم، جند قوتوالی صدرالدین آته لیق یوبارییدی، دېردی. حاضر ایتالمه دی. مغامیرانه ایلجهیدی.

- اوزومینی یینگ، باغینی سوریشتیریب نیمه قیله سیز؟ بونی ییزگه تمغه چخان نینگ دوستلری یتکزدی. خان حضرتلری نینگ دوستلری هر بیرده حاضر و ناظر.

- بوندین چیقدی که، سخنچیلرینگیز یتکزگن. کیشیلرنی عیله گووچی سخنچین- نینگ حالیکه وای، دېدی الله تبارک. اؤپکه له مه سینلر، تقصیر، اما مېن بونده ی... مکروه ایشگه باش قۇشالمه یمن.

- دېمک، سیزگه خانیمیز نینگ آبروسی بیر پول، اؤزینگیز نینگ قدرینگیز هم سریق چقه اېکن- ده؟ بیراو بېتینگیزگه شپه لاق اورسه، اینده مهی ایشقې کېته وبره سیز، شوندا قمی، مفتی جنابلری؟

- یؤق، اونداق اېمس. مېنگه بیراو بیر شپه لاق اورسه، مېن جواباً ایگى شپه لاق اورگه یمېن. اما سوونی کۆرمه ی، اېلدىن بورون اېتیک یېچمه یمن. دنیاده قاضی،

مفتی نینگ تۇغرىسى ھەم، اېگرىسى ھەم تۇلىب ياتىدى. شىخ بىت ايتىپ، اشرفخان دېمەيدى، محمدرسول دېمەيدى! حيرانمن، نېگە بونچەلىك بېزاوتەسىز؟

مەن ھەم سىزگە قەرب حىرت برماغىمنى تىشلىب اۋتيرىمەن. مبادا سىز قەدىم ھەمىسغىم بۆلمە گىنىگىزە، سىز بىرلە قىرق يىلدىن بېرىسىگە بىر تېقىدىن طعام يېمە گىنىمىزە و... اىگاۋىمىز بىمال بىر ورق نىنگ اىكى صحىفەسى بۆلمە گىنىمىزە سىزنى شەك-شېھە-سىز، شىخ آدمى دەپ گمان قىلور اېدىم. اۋزلىرى يىزدىن پەنھانە سۈيى طرىقتىگە كىرىپ كېتمەدىلەرمى، دوستىم؟

يۇق، كىرمەدىك. انشاالله، كىرمەسەن. راست، شىخ نىنگ كۆپ جەھەتلىرىنى مەن ھەم قارەلەيمەن. چەنچە، او كىشى نىنگ علم ظاھرىدىن علم باطنىنى افضل بىلىشلىرى ياخود وجود واجەدىن كۆرە وجود مەمكىنگە مايىل اېكنلىگى شرىعتكە خەلاف دىر. اما فقرا پرورلىگى، تەحسىنگە لايىق. بونى كۆرمىلىك ھەم گناھ، تەقىسىر.

مفتىنى اۋز طرفىگە آغدىرالمىلىگىگە قاضى نىنگ كۆزى يېتىدى. مفتى بىلەن آرنى آچىق قىلىش نىنگ علاجى يۇق اېدى. اول قاضىنى ھەم، مفتىنى ھەم علمالار كېنىگىشى سىلەيدى. سۈنگ خان تەسدىغىدىن اۋتەدى. قاضى ايسەسە-ايسەسە، مفتى بىلەن مۇراشات قىلىپ ايشلىشكە مەجبور. نېگەكە، فتوانى مفتى بېرەدى، سۈنگ قاضى حەكم چىقرەدى. فتواسىز حەكم نەشرى، بېفتوا قاضى بەمىل قورال-بىراغى، باشلىغى يۇق نوكر اېدى. شولارنى اۋىلىپ، اشرفخان نىنگ فغانى چىقىدى. مفتىگە يان باسىپ، قارەلەب قۇيگەن غرضنامەسىنى ياقىپ تەشلەي دەسە، بولتورگى الم كۈنگىلىدە تاش بۇلىپ تورىيدى. بولتور مەنەۋى بوزاقباش حاجى مەدرسەدە قۇلگە توشىپ ھەيدەلگىچ، جەنجل بۇلدى. تەفتىش يېتىدە، شەھاب الدىن مەلايچەلەرنىنگ حەقىنى بىر اۋزىم يېگىنەم يۇق، ھەر پەنجىشە كۈنى قاضى جەنابلەرنىكىگە ھەم اېت-بېت تەشلىپ تورردىم، دەپ آغزىدىن گەللەب قۇيدى. بو گەپ شىخ نىنگ قولايگە يېتگەن اېكەن، جەمە نەمازىدە خەلايىقكە آشكار قىلىيدى. قاضى تەندى، سۈنگ، مەدرسە ھىأتى نىنگ مەصلەحتىگە كۆرە مەلايچەلەرگە بىر سېرەكە احسان قىلىپ، مېش-مېش قاپقاغىنى ياپدى.

يخشى یم او چاغده مفتی سا برانده اېمس اېدی، حجگه کېتگندی، اېشیتمه گن اېکن. یوقسه، بوگون یوزیگه چیزغیریب کوز آچیرمسدی. «تیلی اوزون مفتی، مېن قول کوچی بیلن کون کوره من، دېب کريللهیدی، سؤقیم سېمیرتیریب ساتیشینی بسنده قیلهدی. شیخگه تقلید قیلماقچی بۆلهدی. شیخ هم بېل کوره ک یسریمیش، قاشیق یونیب احتیاجگه ایشله ترمیش. قیسی احماق ایشانه دی بونگه؟ کونده یسه یدیرغان تورتته آغاچ قاشیق بیرله بیر جفت بېل کوره ک نینگ اقچه سی نې بۆله دی؟ بېش جان- نینگ نانیغه یتته دیمی؟.. خوش، بو دردسر مفتینی نې قیلسم اېکن، دېب اویله دی قاضی، اوزیم هم کولمه یمن، اوزگه نی هم کولدیرمه یمن، دېگن کثافت شو اېمسمی؟» قاضی اویلب-اویلب مراضات و مدارانی معقول کوردی:

«نه چاره، بخارالیکلر ایتماقچی، اختیار بشما، - دېدی کؤسه یوزیده گی سییره ک سقالینی قه شیلپ، - زاریمیز بار، الا زوریمیز یوق، دوستیم.

مفتی باش چیقهدی:

«البته، هر کیم نینگ مزاری باشقه، نامه ی اعمالی باشقه. علی العاقبت هر کیم اوز قیلیمیشیگه اوزی جواب بېرگه ی.

مفتی مدرسلک هم قیلردی. دېرزه دن آفتابگه قروب قویب فاتحه قیلدی.

«بیزگه اجازه، تقصیرلر. طالب علملر منتظر بۆلمه سین.

او اېشیککه یتمه ی اېنگه شدی، هه دېمه ی حاولیدن هم قاره سی اؤچدی.

گرچند اسلامده مرحوم ایله اوزی یوق کیمسه نی غیبت قیلش گناه عظیم سنه لسه ده، قاضی مفتینی یامانلب، روپره سیده اؤتیرگن ایکی مریدنی القه گن بۆلدى.

«بیتر ایش نینگ باشیغه، یخشى کېلر قاشیغه، - دېدیلر. مفتی قریب، میه سی اینیب قالییدی. اېندی آشنی اوچاولان پشیرگه یمیز. شیخ نینگ کوزینی آچیب قویمه سک،

اېرته اؤتیب بیریسى كونی شهاب الدین نینگ كونی باشیمیزگه توشیب قالماغى هیچ گپ اېمس... خوش، منه مېن سابران علمالری نامیدین خان جنابلریغه عرضنامه بیتیب قۇیدیم. اېندى بونی بیر خطاطگه كۇچیرتیرماق لازم. یا، اؤزینگ یازه سنى، شهاب؟

حاجى یملندی:

— مېن شیخنى اؤلیمگه بویورغان حکمنى هم جان-جان دېب ادا اېتورمن. الا قۇل بونداق... قارى یازسین.

— قارى بدخط، — دېب قاضى كؤنمەدى، — قارىگه بۇلك خذمت بار. «قاضى كلان مېنى نې بلاگه گرفتار قیلر اېكن؟» دېب مولود قارى نینگ یوره گى تکه بۆكه بۆلیب كېتدی. اشرفخان قاضى شیخ نینگ شهزاده عبدالفتح گه یۆلله گن مکتوبینی آلیب دسترخوانگه قۇیدی. سۇنگ جزوداندن ینه بیر ورق قلین کاغذ چیقردى. او شیخ مھریدن كۇچیریلگن قینغیر قیشیق نسخه اېدی.

— سېن منه ویلرنى آلیب حاضر سلیم نقاشگه باره سن، — دېدی قاضى شهاب الدینگه، — شیخ نینگ خطینی كۇچیرسین، سۇنگ مھریدىن نسخه آلیب قالب یسب بېرسین. حاجى چۇچیب توشدى.

— تقصیر، نقاش كؤنرمیكن؟ بیراونینگ مھریدىن نسخه اؤگیرماق اوچون... مھر اېگه سى نینگ رضالیگى كېرەك.

قاضى توپوك سچره تیب اۇشقیردى.

— سېن اؤزینگه يالغان فتوا یازیب مھر باسقانیگده نې قیلیب اېدینگ، شیخ نینگ رضالیگینی آلیمیدینگ، آوسر؟!

— اونده مېن... قالب یسه تمەدیم... نسخه دن نسخه كۇچیریب، باش پیازنى ایگى پلّه گه كېسیب... سیاھلب باسگنمن...

شىطان نىنگ علمىنى اۋقىگىنس، حاجى! سېن قۇرقمە. مەنەۋى خەتنى كۆرگىچ،
اوستە گمانگە بارمەيدى. اقچەسىنى بېرەن، راضى قىلەن، دې. بو خەتنى قاضى-
كلان بىلەن مفتى كوتىپ اۋتيرىدى، اېرتەگە نماز عصرگىچە تيار بۇلسىن، دې.
اوقدىنگىمى؟

حاجى باش سىلكىپ، ساغ قۇلىنى كۆكسىگە باسدى.

بۇپتى، سېنگە جواب. ھوشيار بۇل، انگرەيىپ، يۇلدە توشىرىپ قۇيمە! - حاجى
مەر بىلەن خەتنى چۈنىگىگە اۋرىپ چىقىپ كېتىدى. قاضى چۆك توشىپ اۋتيرگن
قارىگە سىناۋچن تىكىلدى. مولود قارى قىرقتى قارەلەگن، جون سۈەغىچەدى
اينىگىچە، قۇي كۆزلىرى مستانە سوزىلگن، يوزى كلچەدېك بىر پرچە، مومەن قەبل
يىگىت اېدى. او ھەم شەھاب الدىن حاجى كىي قاضى نىنگ مريدلىرىدىن. اما حاجى
اۋجر، پىسىمىق، اۋلگودەي مكار. بىر ميرىلىك فايدە چىقەدىگن بېردە جانىدىن
كېچىپ ياتىپ آلەدى. قارى اېسە، لقمە، كۈنگىلچن، اونى ايگى آغىز مەقتەب
قۇيسىنگ، بس اۋزىنى اۋتگە ھەم، سوۋگە ھەم اورەۋېرەدى. كېيىن قۇرقاقراق، قىباق
اۋيىپ دۇق قىلسىنگ، يوزتوبىن آياغىنىگە تىشلىشەن عار قىلمەيدى. قاضى بونى
خوب بىلگىنى اوچون تاماق قىرىپ، كولىمسىرەدى:

-خۇش، قلەي، مولودبېك، سفر جېدوغي تيارمى؟

-تيار، تقصير، تيار! - دېدى قارى نىنگ يۈرەگى اۋىنىپ. - يۈر، دېگن كۈنىگىز
ايزىنىگىزگە توشىپ كېتەۋېرەمىز.

مولود قارى بىر يىلدىن بېرى، «تقصير، حجگە زيارىتگە بارسەلەر، بىزنى ھەم
آلە كېتسنىگىز، تون-كون خەمتىنىگىزدە بۇلردىك»، دېپ ھىقلىپ يۈرۈردى. قاضى
اونى بو سفر رۇيخەتكە قۇشىدى. شو-شو، قىچان جۇنىمىز اېكن، دېگندېك قارى
كۈنىگە ايگى محل قاضىنىكىگە كېلىپ كېتەدى. حاضر قاضى اصل نىتىگە
كۈچىشەن اول، قارىنى جىندەي قۇرقىتىپ آلماقچى بۇلدى.

—یخشی-ای، ملا مولودیپک... اما انه وی تاشمچیت نینگ امامی بارو...

—قیسی، توردیقول گاومی؟

—هه، بارک الله، اۋشه. مېنى هم آله كېتەسىز، دېب بۈسەغمى تۈزدىرىپ يوباردى. شېخ بىر كىشىگە بۈزۈر رخصت بېرگن. قىنداق قىلىپ ايگاۋىنگى آلىب كېتەن؟ يا امام باروۋى كېرەك، يا سېن...

قارى نىنگ جانى تاۋانىگە توشىپ كېتدى. او اهل خاندان نرى تورسىن، جمعى كە قىرىنداش و برادرلرىگە اعلان قىلىپ قۇيگن حجگە كېتىشىنى! حتا، آب زمزم اوچون كىگىز غلافلىك ايدىشگچە تيارلپ اۋتىرىدى. نختا كە، كېنە بىر مسجدنىنگ امامى اۋنى سورىپ تشلپ، شېخ كارۋانىگە قۇشلىپ آلسە! مولود قارى بې اختيار اۋرنىدن تۈرىپ كېتدى.

—تقصير، مېنى شىرمندە قىلمىنگ! اۋلە-اۋلگونچە خىدمىتىنگىزدە بۇلە! مېن سىزنى آتەم دېگىنمىن. بىر آتەلىك قىلىنگ! نى خىدمت دېسنىگىز، راضىمىن...

—اۋتىر! — دېدى قاضى ممنون ابلجەيىپ. قارى توزسىز خىمىردە بۈشەشەپ تورر، اپىدى اوندن اىستەگن زۋالەنى يىشش مەكەن اېدى.

قارى تىگە تورەۋېردى.

—اۋتىرمەيىمىن، تقصير... تاكە، بىر آغىز «خۇپ» دېگن سۈزىنگىزنى اېشىتمە گۈنىمچە... خفتىنگچە تىگە تورەۋېرمەن...

—قىنداق بې ادب بالەسن، خۇپ دېدىم-كو، اۋتىرغىن اېندى.

قارى بۇش قاپدە بۈكلنىپ جايىگە چۈكدى.

—میلی، امامنی اېمس، سېنی همراه قیلیب آله من. اما سېنگه ده، ارزیمه گن خدمت بار. اناوی شهاب یازدیره تورغان عرضنامه لرنی سېنگه بېره من. سمرقندگه بارغانده خان حضرتلری نینگ قۇلیغه تاپشیره سن .

قاری نینگ جانی حلقومیگه کېلدى. او ایکی اۋت آره سیده قالگن اېدى. «یوق» دېسه، مگه گه الوداع دېیش کېره ک، خۇپ دېسه... خۇپ، دېسه، قۇلگه توشیب رسوای عالم بۇلشی ممکن. قاری نینگ کلّه سی آسیلیب تیزه سیگه ییتدی. نهایت، او شرمنده لیکنی بۇنیگه آلدی.

—خۇپ، تقصیر، خۇپ بۇله دی... — دېدی اېشیتیلر-اېشیتیلمس تاووشده.

...اوسته سلیم، وقتیم یوق، دېپ اول اۋزینی ترازوگه سالدى. سۇنگ، شهاب الدین نینگ قۇلیده یرقېره ب تورگن پۇخته طلاگه کۈزی توشیب، راضی بۇلدى. شیخ نینگ مکتوبینی چیرایلی قیلیب کۈچیردی، مهرگه قالب اۋیدى. لېکن بې پروالیک قیلیب، بیر خطاگه یۇل قۇیدى. بو کیچکینه خطا کینچه لیک قاضی ییلن قاریگه قیمتگه توشدى.

بابا ماجین بیلن سر

۴-فصل

شریعتی آراسته، طریقتی پیوسته،

حقیقتی شایسته، شیخیم احمد یسوی.

اؤن سگیزمینگ عالمده، اسمی باردیر کلامده،

اؤرنی دارالسلامده، شیخیم احمد یسوی.

سلیمان باقیرغانی

کاروان شهرستاندن چقیق اؤترار سری بوریلدی. آلدینده خرقة کیگن درویشلر. اولر «یا حق!» دېب عصالرینی ضرب بیلن یبرگه اوره دیلر، شمالگه کؤکره ک توتیب یول طنائینی تارته دیلر. نیتلری کعبه زیارتی اېمس، بالعکس، شیخگه همراه بولیب اسفیجابگیچه باریش و او بیرده ذکر کیبرده اشتراک اېتیب، تغین ایزلریگه قیتیش.

درویشلردن یوز قدمچه بهریده، تۇریق آتده حضرت خیال سوریب کبله یاتیر. تۇریقنی بابا ماجین ییتکلب آلگن. شیخنینگ ایگی یانیده شریعت پیشوالری - مفتیلر، قاضیلر، اعلم و سیدخواجهلر، اېشانلر. اولردن کپین اهل رعیت - کاسب، تاجر، دهقان و قوئیچیوان، مدرس و طالب علم، خلص، یېتمیش ایگی هنر اېگهلری باریشماقده. تاپگن نینگ تگیده آت، خچیر یا اېشک مینگلر هم بیر تله ی. تاپمه گن غریب و غربا پای-پیاده، دلیگه کعبه الله ثوابینی جا قیلیب یول باسه دی.

قومكېنت شېرى نېنگ حاكىمى ھىدىيە قىلگن ايكي نارتويەگە حضرت نېنگ كىتابلىرى، شىخىي بويوملىرى يوكلىنگن. تويە قوشىلگن سايبانلى ارا بەدە رۇقيە بى، قىزلىرى گوهر شەناز، گوهر خوشناز، اۇغلى ابراھىم.

كاروان نېنگ ايكي طرفىدە اۋغىزخانى باوقور آلتىنتاش نېنگ خاص نوكرلىرى زيارتچىلرنى قۇرىقلې كېتەيتى. صف نېنگ قويروغىدە چىگ-تۇزانگە باتىپ، تىللىرىنى آسلىتىرگىچە بىر گلە تازى ايت لوكىلەيدى. عوام خلق حيران بۇلىپ آرتىگە اۋگىرىلەيدى، ايتلرنى قوۋەدى، اما تازىلر بىر لحظه دۇملرىنى قىسىپ چېتلىنەدى- و تىغىن كاروانگە اېرگشەيدى. شىخ سفرگە چىقسە، اونىنگ آرتىدىن بىر گلە ايت اېرگشىپ يورردى. بونىنگ سىبىنى ھىچ كىم بىلمەيدى، اما ھر كىم اۋزىچە تەبىر ايتەيدى.

رباطدىن چىقىدىلر. يىسى نېنگ قىلن باغلىرى آرتدە قالدى. قلعه دېوارلىرى اېلىس-اېلىس كۆزگە چىلىنەيدى. شىخ آتى نېنگ باشىنى تارتىدى. باباماجىن تۇختىپ اۋگىرىلدى.

صوفى، اېندى خۇشلىشەيلىك، - دېدى شىخ اۋنگ تامانىدە كېلەياتگن محمد دانشمندگە. صوفى محمد حضرت نېنگ اوچىنچى خليفەسى اېدى. لېكن شىخ اونىنگ اۋزگە لردن افضل جەھتلىرىنى يىخشى بىلردى. محمد نېنگ عقلى تېرەن، تدبىركار، فراستى يۇگورىك. بىرار اختلاف نېنگ عاقبتىدىن بورون سىبىنى پىقب بىرطرف اېتە آلەيدى. اونگە «دانشمند» دېگن لقبى بې چىز بېرمەگىلر.

آتدىن توشىدىلر. شىخ محمد دانشمند بىلن اوچ كرە يىلكە آلىشىپ خۇشلىشىدى.

- سىزنى اۋزى پناھىدە اسرەسىن، - دېدى شىخ.

- بىرچە مىزنى اسرەسىن، شىخىم. يۇلىنگىزگە ھدايت نورى ياغىلسون.

باباماجین شیخنی تیرسگیدن آلیب تۇریققە میندیردی و جلودن توتدی. محمددانشمند آتینینگ باشینی بوریب، یسیگە قیتدی. او حضرت یوقلیگیده اونینگ اۇرنیگە معاون بۇلیب قالگن ابدی.

کاروان قدیم ایپک یۇلیگە چقیپ آلدی. باغلر ایچرە کۆمیلگن پستقم اویلر آرتدە قالدی. قیچاق دشتی دېب اتەلمیش سرحدسيز یلنگلیک باشلندی. ایگى طرف کېتە-کېتگونچە کۆکیمتیر یاوشنزار. هوو آلیسلردە قارە قۇنغیزدېک ییر ایسکب یورگن قۇی پادەلری کۆرینەدی، هوادە تۇزیب، تیتیلیب کېتگن کیگیزدېک بولوت پرچەلری سوزەدی. همان قبلە تاماندن دھبور یېلی اېسەدی. غریب شمال گۇیا یۇلاوچیلرگە مددکاردېک، اولرنی تېزراق منزلگە یتکزماقچیدېک آرتدن کۆمک بېریب اوروغ باغلگن یاوشلرنینگ تلخ هیدینی آلیب کېلەدی، یوزلب تویاقلر ایتینگ و چاریق کیگن زیارتچیلرنینگ چنگینی آلغە اوچیرەدی.

درویشلر همان بیر مرادمە، باسیق، اؤکتم قەدّم تشلەیدى. اولرنینگ عصالریگە تقیلگن تېمیر حلقەچەلرنینگ جۇرآواز جیرینگی اۇزارا قۇشلیب، عجیب بیر نغمەدېک ینگرەیدى، سلقین سنبلە هواسى، دشت نینگ طراوتلى اېکینیدن سرخوش سرافراز کۇنگیللرگە مین قۇنغیراق تاووشیدېک آرام بغیشلەیدى.

شیخ کۆزی ییلن قطب الدیننى ایزلەدی. کلاهلرینی سېلکیللەتیب، خرقلەلرینی هیلپیرەتیب، عصالرینی بیرگە تېککیزیب-تېککیزمەى کېتەياتگن جانفدلرگە باقیب، قطب الدین نینگ بۇیى بستینى قیدیردی. شیخ نینگ مینگلب مریدلری، اؤنلې خلیفەلری، دل محرملری بۇلسە-دە، بلاغت یاشیگە یتگن اۇغیل فرزندى یوق ابدى. تونغیچى عبدالطیفنى الله درگاھىگە چارلب آلدی. کېنجەسى ابراهيم ھلى نارسیدە. شو طفیلیمى، قطب الدیننى حضرت نەاینکە بیر صادق مرید، بلکە توتینگن فرزند قطاریدە کۆرر، عادتیچە بونى قطب الدینگە سېزديرمس، اما هر سفر اونینگ ندىملىک خدمتیدن بهره مند بۇلگنیدە، «تنگرى تعالى اۇغیل بېرسە، شونده ییدین بویورسە»، دېه قېلى نینگ قەرىدن هوس قیلردى. قطب الدین آتە-

آنەسى نىنگ تەقچىيدىن قاچىپ، سۇلتەت دەۋاسىدىن ۋاز كېچىپ يىگە بوتكىل قەيتىپ كېلدى ۋە ھىزەت نىنگ اېتىگىنى ۋېدى. «آستانەنگىزنى سوپورسەم - راضىمەن، پېرىم، تېلگىم شول كىم، مېرىك نەزىرىنگىزدەن بىر كېتەمەسەم، دېدىرەمەن، مەرحەمەتلىگىزنى دېرىغ توتەمەن»، دېيە التەجا قىلدى. شېخ ۋىنىگ آياق آلىشىنى، فەھىمىنى، فەل ۋە ھۆمىنى سىنەدى. قەتب الدىن اېندى گىنە ۋەن آلتى ياش نىنگ يوزىنى كۆرگەن اېدى. اما ۋىنىگ سورتى بىلەن سىرتى ۋەزەرا رەقەب قىلەر، بىر سىرىدەن اعلان اېدى. عدەل، دوركون قامى آداب - اكرامىدەك مەكلەم، قەب - قارە، مەنگىلە ۋە عەقلى كۆزلىرى كىشى كۆنگىلەگە يارۋەلەك اېلەر، نازەك طەب، فەھىمى يۈگۈرەك اېدى. شېخ بۇ يىگەت نىنگ جەسمىگە جا بۇلگەن غەبەرتى ھەم دراۋ ايلغەدى. ھەركەتلىرى تەز، بىراق نەجۋە اېمەس، گېلرى بىجا، لېكەن لەفەزىدە اىچ - اىچىنى يەندىرەپ تورگۈچى رۈھى عالمى جەلەلەپ تۈرەدى. شېخ قەتب الدىننى كۆرسە كۆزى قۇۋانەدىگەن بۇلدى. فەزەندە ۋەزىدە بىرگە آلتى. اېندى قەتب الدىن ھىزەت نىنگ ھەسەن نەدىمىگە ايلەنگەن اېدى.

آرەندەن سەل كەم اىگى بىلەن كېچەدى. قەتب الدىن آداب يىسۋەنى آبدەن ۋەزەندە، مەكلەم سىناۋەندە ۋەتەدى. ۋەزى ھەم بىلاغت ياشىگە يەتەدى. فەزل ۋە كەمالى زىادە بۇلدى. اېندى ۋە خەلپەلەككە ھەزەلەك كۆرەدى. شېخ اسفەجەدە ذەكر كىرەندە سۈنەك قەتب الدىنەگە ۋەزە قۇلى بىلەن خەرقە كىيەدەپ خەلپەلەككە قەبۇل اېتمەكنى نەت قەلب قۇيگەن اېدى.

قەتب الدىن سەرقەندەدە البتە آتەسى بىلەن كۆرەشەدى. گەرچە آتە - آتەسى ۋەندەن يۈز ۋەزەگەن، قەتب الدىن ھەم شەزەدەلەك مەرتەبەسىدەن ۋەزە كېچەگەن بۇلەسەدە، ھەن پەدى نىنگ ھەزەرىگە ياش سەلەك طەزەدە اېمەس، ارشاد آلگەن كامەل خەلپە سەقتەدە كىرەپ بارەسەن، دېگەن ھەلەدە اېدى شېخ.

ھىزەت بۇيدەر، دەبىل ذەكرلەر تۈپەگە كۆز يۈگۈرتەپ قەتب الدىننى اخەترەدى. نەھەت ۋەنى كۆرەندەك بۇلدى. ۋە، ۋەلەدەگى عەسەنى ھۈاگە ۋەقتەلەپ يەندەگى دەرۋەش يىگەتگە نەلەرنى دەر مەقۇللەتەر، بىرە يۈشەلەرنى اسەۋ آتەك تەپەپ

اۆكتىم قىلىشنى بىر باشچى، شىخ توركى نىقلىنى بىرلەشتى: «ئەل مىنگ قۇيچىگە بىر باشچى، دېدور. ئالەمىنى زىيادە قىلغان بۇلىن. بىز اۆتكىدىن سۇنگ چىراغىمىزنى ياقىپ قالەدىرغان خەلىفەلەرنىڭ بىرى قۇبۇلدىن بۇلىن، عىبىر اېرمىس. انما العمل بالخواتيم، الەلە اۆزىنىڭ شەفىق بۇلىن!» شىخ آسمانگە قرەدى. آفتاب اىگى تېرەك بۇيى كۆتۈرۈلدى. حضرت عصر نمازىنى ايقاندا اۆقۇب، خەتەنگە چە اۆتەرگە، استاد اول ارسلاناب مەقبەرىگە بېتىپ بارىشنى مۇلجىللىق قۇيىن اېدى.

جدللىك، باباقول، - دېدى شىخ استە. باباقولگە اصلى شو كېرەك اېدى. بىرر ساعدىن بېرى او آت جەلۈنى اېمىس، گۇيا شىخ باباقولنىڭ جەلۈدىن تارتىپ كېلەياتىن اېدى. بابامچىننىڭ لىقىي يىللاق. ياشى اېلىكى قارەل قالىن بۇلىن- دە، قۇنىمى يۇق، بىر طاقت. بىر بېردە اۆتۈرسە، بىر قىزىپ كېتەۋېرەدى. كۈنىگە اۆن- اۆن بېش فرسخ، يەنى كىمىدە يۈز چقىرىم يۈرۈپ تۈرمىسە، زىنجىرىند ارسلانلەپ تېپىرچىلپ اۆزىنى قۇيىن جەي تاپالمەي قالەدى. شىخ خەمت يۈزەسىدىن اونى بىر- اىگى مەرتە اۆلىس اۆۈللەرگە يۈباردى. يەخشى يۇرغە آت بىر كۈندە باسەدىگن بېرگە بابامچىن بىر كۈندە بارىپ كېلدى. كېن شىخ «اۆچىب-قۇنىب» يۈرىشنى اونگە مەن قىلدى. سۇيە آدەبى شۇنى قەۋا اېتەدى.

شىخنىڭ «جدللىك» دېگىنى اېشىتىپ، بابامچىنگە جان كىردى. و زمىن قەمدىن قېنىلەپ، تېرەپ كېتىن اېدى، آدەمنى تېزەتەدى. حضرتنىڭ اۆنگ طرەيدە بارەياتىن كىم خواجه سەلمان جەلۈنى بۇشەتەپ بابامچىنگە تېگىشە:

-خوارزمگە يەۋەقلىشىدىكى، سارىنىم؟

ھاۋۋە، اىگى فرسخ يەۋەقلىشىدىك، - دېدى او. سەلمان آھستە اۋە تارتىپ قۇيدى. كۆز اۆنگىدىن اېقىرىن جەھون... نەخش قۇملاقلەردە يىلگە آياق چاقىللىپ يۈرگەنلىرى... سەفسەر گۈللى يۈلگۈنلەر... اۆتەدى. بېتىگە آسمان گەندىدەك كۆم-كۆك گۈجۈملەرنىڭ سەلقىن شەلى اۈرۈلگەندەك بۇلدى... آتەي زارىنى اېسەلەدى. يۈرەگى جەزىللەدى.

سليمان اصلى خوارزملىك اېدى. قاره خانىلر دورىده بخاراگه كۆچىپ كېلدىلر. اۋن-اۋن ايگى ياشلرده بۇلسە كېرەك، امام بخاري حدىثلىرىنى اۋقىب، قرآن تفسىرىگه توشگن كىزلىرى اېدى. آتەسى اونى صدر جهان دېب عنوان آلگن هر بير ايش نتيجهسى بىلن اۋلچەندى.

برهان الدين عبدالعزيزخان مدرسه سىگه بېردى. شىخنى شوپېردە تاپدى. پېرىم، دېب اونىنگ اېتىگىدن توتدى. طريقتىنى قبول قىلدى. غافل اېدى، فاضل بۇلدى، سالكلر سرورى دېب نام چىقىردى. صوفىلر حلقە سىگه كىرىپ يېتى مقامى اۋتدى. لىل و نهار تلاوت قىلدى، الله نىنگ ذكرى بىرلە، منە اۋتيز بىلدىرەك، عمر كېچىردى. ياشى قىرقى قارەلەدى، حقيقت اېشىگىنى آچگندېك بۇلدى، الا تا هنوز بيران صاحب جمال نىنگ چهرە سىده گى عفت پرده سىنى آچماق نصيب اېتمەدى. سليمان سۇنگى پىتەدە بو خصوصە بات-بات اۋىلر، لېكن پىرىگە كۇنگىل يارگىنى حدى سىغمەسدى. او حضرت نىنگ مروتيگە اميد باغلردى.

شىخ هم اېگرده استە چىقەلىب سليماننى اۋىلب كېلردى. بابامچىن بىلن سليمان نىنگ قىسقه لطفى اونگە طعنه تاشىدېك تويولدى. «اينگىچگە آه چارە سىزلىك بېلگىسى دىر. و يا بېمارنىكى دور. دردى آغير كىمسە كۆكسىنى تۇلدىرىپ آه اورالمىس، دلىدىن شكىستە اوه چىقزور. يا سليمان، سېنگە نې بۇلدى، سېنى وطن توپراغى چارلەيدىمۇ؟»

سليمان، پىرى اونگە خطاب قىلەياتگىنى سېزگندېك، يلىت اېتىپ قرەدى. شىخ اۋز خيالى بىلن بند، اېگر قاشىدن كۆز اوزمەى، سليماننى اىلك بار اوچرەتگن كونتى خاطرلەدى.... بخارا. منارەى كلان روپرە سىده گى مدرسه. شىخ پىر مرشد يوسف همدانى خدملرىنى تمام قىلگن. اېندى اۋزى صوفىلر سلوكىنى توزىش خيالىدە اېدى. شىخ منارە تگىدە گى كۆكتاشدە مراقبەگە بېرىلىپ اۋتيرىدى. كوزنىنگ اۋرتەسى - ميزان. مدرسه دن چوغورلشېب بير تۇپ بالە چىقدى. تۇدە - نىنگ آخريده اۋن تۇرت - اۋن بېش ياشلرده گى دوركون، بۇيدار، قارەمغز اۋسمىر

كېلدى. اونىڭ يوريشى غير طبعىي اېدى. اوسمىر اېل قطارى جلدنى بۇنىڭگە آسمەگن، بالعكس اونى ايگى قۇلىدە بلند كۆتريب مدرسهگە يوز اۋگىرمەي - آرتى بىلن كېلدى. شىخ بالەنىڭ قىلىغىدىن تعجبلىدى.

يانىگە كېلگىچ، چارلەدى. بالە جلدنى كۆكرەگىگە باسىپ تعظيم بىلن سلام بەردى.

-وعلىكم السلام... اۋغلىم، نېچوك بونداق يوريب كېلورسىز؟ - جلدنىڭىزنى باغىچى اوزىلىيدىرمۇ؟

-باغىچ بوتون، تقصير، - دەدى بالە تواضع بىلن، - مېن كوزىمنى روشن قىلغان بول كلام الله نى يېلكەگە تشلب يورمىكنى ناجايز كۆردىم. دلىمنى روشن اېتگن مدرسهگە آرقەمنى اۋگىريب كېتمىكنى ترك ادېدىن دېب بىلورمن...

بالەنىڭ جوايىدىن شىخ ذوقلىدى، كۈنگلى اېرىدى.

اۋشل بالە منە شو سلیمان اېدى. شىخ اونىڭ آتە-آنەسىنى سورىشتىردى. اولرنىڭ رضالىگى بىلن سلیماننى شاگردلىككە آلدى. اونگە فراستىنگە بلى دېگن معناده حكيم لقبنى بەردى. بخاراي شريفده شىخ سلسلەى سلوك تورك - يسويه طريقتىگە اساس سالگىندە سلیمان اونىڭ يانىگە كىردى. پىرىم دېب جانىنى بەردى. سالكلرگە باش، حضرتگە يۇلداش بۇلدى. سلیمان قاروولى، كوچگە تۇلگن اېدى، جنبشگە كېلگن تۇرت درويشگە كوچى بېتردى، شوقى تاشگن كېزلىرى جىحوندېك جلو بىلمىسدى.

آتە-آنەسى تىغىن خوارزمگە كۆچىپ كېتىگىندە سلیمان بخاراده قالدى. شىخ نىڭ خليفەسى، ھمدردى و مىسلكداشىگە ايلندى. اونگە تقلیداً يېتلر ايتە باشلەدى. شىخ نىڭ خيالچن يوزى يارىشدى. روپرەسىدە چرەقلىق تورگن آفتابدىن كۈنگىلىگە بىرھاوۋچ نور اينگىدېك بۇلدى. تىلىگە سلیمان نىڭ ايگى يېتى كېلدى. پىچىرلپ اۋقىدى:

نه خوش بو دنياده ايمان و قرآن،

نه بولغهي دنياده ايماندين آرتيق!

مېنينگ بو دردېمي هيچ کيمسه بيلمس،

اگر بيلسه، حکيم لقماندين آرتيق!

سليمان شيخ طرفگه جان قولاغيني تيکيب بارهياتگن اېدي، قولاغېگه
اؤزي نينگ بيتلري ايله شدي.

-دردينگيزني بيله ميز، - دېدي شيخ سليمانگه کوز قيريني ساليب، — **بالاء**
صابرين، دېديلر. صبر ايلنگ. هر نې که ابتدا تاپدي، انتها تاپقه ي. **يا لعزيز الله نينگ**
ابتداسي، انتھاسي يوقدير، قول سليمان.

سليمان خجالت بولدي. او وطن آرزوسېگه غرق بوليب، شيخني بوتکل
اونوتيدی. «شيخ اشراق علمي نينگ صاحب کمالی. شوق طبعیسی ايله کيشی نينگ
فکرينی بي ملال اؤقي آلهدی، بيلمسميدينگ؟ اي، گمراه! پير کونگلينی
جراحتله دينگ، عذر ايت!»

-شيخيم، يزدین عاصيلیک اؤتدی، کپچيرگه يلر...

-بیز سيزنی فرزند دېگنميز، سليمان. برچه ميز الله نينگ قوليميز، الا بير بيريميزگه قول
اېمسديرميز... - شيخ کؤم-کوک آسمانده پرواز اېتيب يورگن بير جُفت قوشگه اشاره
قيلدی. - قره ننگ، انه شو قوشلرهم قوشلاق بوليب يوريديلر. **و من کل شیء فلقنا**
زوجين^۱ انشاالله، يره تگن نينگ فرضيني ادا اېتيب قېته يلیک، اندین سؤنگ سيزنينگ
مشکلينگيز.

^۱بیز هر بير نرسه نی جفت قيليب يره تدیک. (قرآنکريمدن)

سليمان نینگ آرزومند كۈنگلى پُشيمان تاشيگه اوريليپ چيل-چيل
سينگندېك بۇلدى.

-باباقول!

-لييك، پيريم! -باباماچين آرتيگه اۋگيريلدى.

-اۋشل... آنه ي زارنينگ عرضى نې بۇلدى؟

-اۋغلى بيرله سۈيلشديم. شىخيم اجازە بېرمسەلر، حجگە بارمىمىن، الا اويگە ھم
قېتمىمىن، دېدى.

-نېچون؟ سېيىنى سۈرمە دىنگىزمى؟

-سۈردىم. سِر آچمەدى. كۈكسىدە جراحتى بار اېمىش. مشكليمنى شىخيم
يېچگەي، يالغىز پيريمگە ايتە دورغان رازيم بار، دېدى.

شيخ ايندە مەدى. اپر تەلپ عبدالروف نىنگ آنەسى فرياد قىلگىندە، بو
يىگىت ھم اھل و عيالىدىن بېزىب يورگن مىنگلر نىنگ بيرى بۇلسە عجب اېرمس،
دېب اۋيلەگن اېدى. يىگىت نىنگ دىردى آغىر، تقدىرى چىگل كۈرينە دىر. «نېچۈك
بېش قارەكۈز ذرياتىنى ايگى ضعيفە ايلكيگە تشلب باشىنى رۈزغار دىن كۈتارىب
يورىيدور؟ بول يوموش اېركك كىشىگە مناسىمو؟»

-باباقول!

-لييك، پيريم!

-اۋشل... عبدالروف قىدە حاضر؟

-انه، ذاکرلر تۆده سیده، — دېب بابامچین درویشلر تامان اشاره قیلدی، — اوپگه یاقوق یورمکنی کۆنگلیم تیلهمه ییدیر، دېیدی. اینه سی نینگ کۆز یاشینی کۆرسه، بېهوش بۆلرمیش.

-اېرتە بامداد نمازیدن سۇنگ حضوریمگه چارلنگ. دردینی اېشیتە یلیک.

بابا ماچین گۇیا اۇزی نینگ مشکلی آسان بۇلە دیگندېک سویوندی.

-صدغه نگیز کبته ی، شیخیم! دردیکه درمان بېرینگ. بیر مسلمان اۇرتە نیب قاره کاساودېک بۇلیب قالیدی.

قویاش تیگه گه کېلدی. پېشین نمازینی اۇقیب، بیر نفس استراحت اېتگنی ایقان قیشلاغیده تۇخته دیلر.

ایقان قدیم ایپک یۇلی نینگ بۇییگه جایلشگن معجزگینه منزل اېدی. قیشلاق نینگ تورت طرفی بیابان، چوقور قودوقلردن چیغیریق بیلن تارتیب آینه دیگن سوو باغ یرە تیش یا دهقانچیلیک قیلش امکانشینی بېرمەیدی. شو وجه دن قیشلاق اهلی نینگ مشغولاتی چاروا بیلن اوستوار. ایقان نینگ چاپقیر آتلی مشهور، خوارزم شاهی علاوالدین آتسیز هم نوکرلری اوچون ارغوماق ایسته سه، ایقانگه خریدار یوباره دی. ایقان چۆللریده یوزلب نارتویه لر، قۇش اؤرکچلی مایه لر اؤتلب یوره دی. آلیس اؤروسیه مملکتیدن شاش آرقه لی سمرقندگه بارووچی سوداگرلر یاکه بالاساغوندن یسی، جند، خوارزم دهنگیزی آرقه لی خراسان و شامگه اؤتووچی سیاحلر البته، ایقاندە بیر کون قۇنه دی، بو بیرده هارغین اولولرینی باقوت، یاش تویه لرگه المشتیریب یۇرغه آتلا، میقتی خچیرلر ساتیب آلیب ینه یۇلدە دوام اېته دیلر. زیارتچیلرینی ایقان کبته آقسقالی باشلیق علمالر کوتیب آلدیلر. شیخ نینگ آیاغیکه هۆکیزلر، قۇیلر سۇیلیدی. آقسقال تورت طناب کبله دیگن کتە باغیده کمیده مینگ کیشی نماز اوقیسه یتگولیک جای حاضرله تدی.

شو يېرده باباماجين بير سِردن واقف بۇلدى. زيارتچيلرگه اتب كېنت
آقسقالى اۋنلېب طهارتخانهلر قورديرگن اېدى. باباماجين هم سفال قومغاننى كۈتريب
بېر بۇلمەگە كىردى. اېندى ايچكى طهارت آليشگە اونده گنده، چېگه راقده گى
بۇلمەدن اشرفخان قاضى نىنگ تاووشىنى اېشىتىپ قالدى. قاضى كىمگە دېر
پۇنغىللەدى:

— نېچە مرتە ايتديم سېنگە، قۇتير اېچكىگە اۋخشېب مېنگە سويكلە بېرمە، آلسراق،
يور!

— قۇرقىسم نې قىلەي، تقصير، — دېدى بير يىگىت اۋزىنى آقلىق، — كۈينىنگە گىنى
بيلورمىز، دېب برچە خالايق مېنگە قرەب تورگندېك...

قاضى آغزىگە سوو آلدى، غرغره قىلدى، سۇنگ تىغىن يىگىتگە تعدى
تاشىنى آتدى:

— شىخ نىنگ كۈزىدن يىراقراق يور. اونىنگ جادوسى بار. ايتىنگىگە بير تىكىلسە، سېن
لېشىنگ كۈينىنگە گىنى ايكي قۇللىب آلىب توتقىزىشىدىن هم تايمەيسن.

— آري راست، تقصير. شىخ نىنگ كۈزىدىن قۇرقە دىرمېن، كۈزلىرى...

قاضى جېركىب تشلەدى:

— هېقىللەمە، قويايىنورەك... سۇغىن، انهوى باباماجىنگە اۋخشە گن ايسكاو وچلرى هم
سېزمەيسن، اوقدىنگىمى؟

— اوقديم، تقصير...

— اۋترارده قاشىمگە كېل، — دېدى قاضى، — مە، مناوى قومغاننى اېگەسىگە اېلتىپ
بېر.

باباماجین طهارت آلیب چیقدی. قرهسه، اؤن قدمچه نریده هلیگی ملانما ییگیٹ یۇرغەلب کەتپیتی. اونینگ یاقەسیدن آلماقچی بۇلدى. کەین، اول پیریمگە مصلحت سالەى، رنجیمەسین، دەپ عەھدین قیتدی. باباقول پهلوان بۇلگنی اوچون ھرییر یوموشنى بیلک کوچى بیلن یېچیب قۇیە قالگىسى کەلەدى. شیخ بونی یاقتیرمەیدی. «انساننینگ قدرتی عقل-ادراکیده، — دپیدی او، — ذکاوت ایله قۇلگە کیرگن غلبە معتبردیر. زۇرلیک — نادانلر، جاھللر قورالى».

خفتن چاغى اۇترارگە یېتیب کەلدیلر. شیخ آتی نینگ باشینی ارسلاناب خیلخانەسى تامان بوردى. ارسلاناب استاد اول، بیر وقتلر یاش احمد یېتیملىک بیابانیده زارو نالان بۇزلب یورگنیده باشینی سیلب، اۇز خاندانیدن ایسیق جای بېرگن، معرفت بوستانیکە یېتکلب کیرگن ذات شریف اېدی.

حضرت مرحمت صاحبی نینگ تربتینی کۇزیگە سورتدی. قبر تېپەسیدە تاکە شمع سۇنگونچە تلاوت قیلیب اۇتیردی. شیخ نینگ روحی قدرتی زۇر اېدی، بامدادگچە قرآن نینگ اؤن پارەسینی ختم قیلیب اولگوردی. اۇترارنینگ یوکسک منارەسیدن مؤذن نینگ خطابی اېشیتیلگندە منصورخواجەگە کوز قیرینی سالدی. شیخنى سۇزسيز انگلب اۇرگنگن منصورخواجە شمعنى پوفلەدى و قبلە گاهی نینگ حقیگە دعا قیلیب، حضرت ایزیدن قۇزغلدی.

بیراوکه ایتیب بۆلمه یدینگ درد

۵- فصل

ابرو خاتین بیر عیری نینگ لباسی.

قرآن کریم

حلال عیالگه حلال ابرکک روای شرعی دیو.

حدیث

باباماچین عبدالروف نی ایزلب کبتدی. عادتده درویشلر بیرار شیخ یاکه اولیا قبری یانیده گی خانقاهده، مسجدلرده یاخود بای-بادولت کیشیلر تامانیدن سالینگن مسافرخانهلرده استقامت قیلیشردی. باباماچین یبلایاق اہمسمی، بیر جای قینه یدینگ فرصت ایچیده شهرنی ایکی ایلنپ چیقدی. عبدالروف تاپیلمه دی. باباقول لینی تیشلب کاروانسرای آلدیده توریب قالدی. بیراق، ایچکری کیرمه دی. نگه که، بیله دی، درویش ذاتی بارکه، کاروانسرایگه قدم باسمه یدی، اولرنینگ حدی شونقه. کاروانسرای - اؤز نامی بیلن کاروانسرای.

بو بیرده میخؤرلیک هم بۆله دی، قمار هم اؤینه له دی، قول سوداسی هم اوجیگه میندی. کاروانسرای تجارت اهلنی نینگ، سیم و زر دردیده جان تیکیب، جفا چکیب یورووچیلرنینگ سبوملی مسکنی. عبدالروف دپک مبهم و چیگل دردگه گرفتار بؤلگن بی چاره بو بیرده نی قیلین؟ عبدالروف کوتیلمه گن بیرده یؤلقدی.

بابا ماچین ییلدپک ایزغیب مسجدلر، مدرسه لر حاولیسینی ایلندی. حوصله سی پیر بۆلیب ایزیگه قیتدی.

شو پیت اہسکی قبرستان یانیدہ گی تشلندیق تکیہ خانہ آلدیدہ بیر ایتی کؤریب قالدی. قولاقلری، دُمی کھسیلگن صحرائی ایت تکیہ خانہ طرفگہ بقرہ ییب قرہب تورردی. باباقول یامان خیالگہ باردی. «بیرارته گؤر آچیلیب قالگن بؤلسه، ایت میّنی کؤزلب تورگن بؤلّمه سین»، دیہ بوریلدی. باباماچین نینگ وجاهتلی کھلبینی کؤریب ایت تیسللہ دی، یاناشلب چکیندی. باباقول تکیہ خانہ گہ مؤرہلہ دی. ایچکریدہ، اہندی کؤتریلگن کوز آفتابیگہ اؤزینی سالیب بیر درویش اؤتیرردی. باباقول یقین باردی. درویش نینگ اہگنیدہ ینگیل ملّہ تۆن، باشیدہ تۆرت بورچکلی جونقلپاق. اؤزی کلّہ سینی آسلیتیریب خیالگہ تالگن. تہمیر حلقہ لیک عصاسی تیزہ سیگہ کؤندہ لنگ تشلنگن. گؤیا عصا اونی سویب تورگندہک، یؤقسہ باشی بوتیگہ کیریپ کتہ دیگندہک اہدی.

باباقول قیسقہ یؤتہلدی. درویش پروا قیلّمہ دی. «سَلب وجود ایلبدی»، دہب اؤیلہ دی باباقول و یقینراق باردی.

—نہچون بو خرابہ دہ یالغیز اؤتیریسن، ای مومن؟ — دہدی باباماچین بیگانہ نینگ تپہ سیگہ باریب. درویش باشینی کؤتردی.

—جُفت اہدیم، یالغیز^۲ بؤلّدیم. بو— عبدالروف اہدی.

باباماچین اونینگ ییلگینی اوشلب تامیرینی بیپہ سلہ دی. عبدالروف نینگ یورہ گی تیز-تیز اورردی.

—شیخیم سہن بیرلہ سؤیلشماقچی، — دہدی بابا ماچین، — قنی، بسم اللہ، دہب اؤرنینگدن تور.

درویش باش جَققہ دی:

^۲درویشلار حکمتی: اللہ ییلن صحبتدہ اہدیم، سہن کبلدینگ، اونینگ بحثیدن جدا بؤلّدیم، دہگنی.

— شیخ آلدینه هم، اویگه هم بارميمن. باشیمنی آلیب چؤل و بیابانگه چقیب کپته من. یاالله، نې کونلرگه سالدینگ بو قولینگنی؟

— تېله لیک قېلمه، عبدالروف! — دېدی باباماچین و عصانی آلیب ییگیتگه توتقزدی، — اختیاراً بارمه سنگ، قۇلتیقل کپتورمن. پیریم هرکیمسه نی هم حضورلریگه چارلب صحبت قورمه یدور. دردینگنی اؤز آغزینگدن ایشیتماقچیلر. یور، آلدیمگه توش!

عبدالروف ناعلاج اؤرنیدن توردی.

شیخ ارسلانباب خانقاھیده اؤترارلیک روحانیلر بیلن صحبتلشیپ اؤتیرگن اېدی. باباماچین کیردی.

— پیریم، اوشل ییگیتی تاپدیم. عنایتینگیزگه منتظر.

علمالر بیرین-سیرین چقیب کپتیشدی. شیخ یانیده یالغیز سرداشی حکیم خواجه سلیمان قالدی. عبدالروف کیردی. او حجره اؤرته سیگه بارگنده تیز چؤکیب یوکیندی.

شیخ عبدالروف نینگ پڑمرده حالتیگه، نورسیز کؤزلری، سینیق یوزیگه قره ب قۇیدی. بو ییگیت حاضرگینه اېنگ عزیز کیشیسینی کؤمیب کېلگن کیمسه نی اېسله تردی.

عبدالروف باشینی کؤتریب حضرتگه قره دی. او بیر ییلدن بېری درویشلر تۆده سیگه قۇشلیب یوریدی. لېکن حضرت بیلن ایلک دفعه یوزمه یوز بۇلیشی اېدی. شیخ نینگ کرامتلیرى حقیده کؤپ روایتلر ایشیتگن. «شیخ نینگ سستی باسرمیش، اونینگ روپره سیده حاکملر اؤزینی اېمین-اېرکین توتالمس اېمیش»، دېسلر، بو بیر حماقت-ده، دېب ایشانمه گندی. منه اېندی اؤزی شو احوالگه توشدی.

شيخ نینگ قەدەي دىر سىناوچن و مونگلى نىگاھىگە داش بېرالمەي، بېرگە تىكىلدى. يۈرەگى دوكىللەدى. قولايىگە باسقى، گۇيا تەھدىدلى، تىنىق تاووش اېشىتىلدى:

— سۇيلىگ، يىگىت نې بۇلدى؟ نېچۈك اىگى غرىبەنى تنگ احوالده قالدېرىپ، ترك خاندان ايتىپ يوريسيز؟ بو — شيخ نىنگ آوازي اېدى. عبدالروف ايندەمەدى، كەلسىنى آسلىتىرگىچە اۋتيرەۋېردى. شيخ اىگىنچى مراتبە سۈرەگندە عبدالروف آق كىگىزدن كۆز اوزىپ، حضرت نىنگ يوزىگە چۈچىپراق رزم سالدى. تىلى ازىگ كەلمەگە كېلدى:

— ش-شيخىم... مېنىگ دردېم آغىر... بىراۋگە ايتىپ بۇلمەيدىگن سوداگە يۇلىقەدېم...

شيخ بو يىگىت بېگانە كىشىلر آلدېدە سر آچگىنى ناموس قىلەياتىر، دېگن اندىشەگە باردى و بابامچىنگە اىما قىلدى. باباقول اېشىكنى استە يايىپ چىقىپ كېتدى. عبدالروف، حكىم خواجه سلىمانگە قرەب قويدى.

— بو بىزىنىگ محرملىردىن، — دېدى حضرت، سلىمانگە اشاره قىلىپ، — گېنىگىزگە بىر گواه كېرەك بۇلسە، مەنە شو سلىمان گواهلىك بېرەدى. خوش، سۇيلىگ اېندى، يىگىت، بىراۋگە ايتىپ بۇلمەس درد نې اېكن اۋزى؟ زارە، الله تعالى شفاعتى بىرلە مشكلىنىگىز بېچىلسە.

عبدالروف نىنگ قارانغى كۈنگىلدە اميد اوچقۇنى چقەندى. او شىخگە سىرىنى ايتىشى لازىم. بىرىنچىدن، بونى سۈيە طرىقتى نىنگ احكامى طلب اېتەدى. مريدنىنگ اۋز پىرىدن ىشېرەدىگن سراسرارى بۇلمەسلىگى كېرەك. اىگىنچىدن، بىر يىل اىچىدە عبدالروف بىر نېچە كىشىگە دردېنى ايتدى، مصلحت سۇردى. بىرچەسى عبدالروف نىنگ خاتىنىنى قارەلەدى، ترك خاندان اىلب تۇغرى قىلىسن، دېدى. اېندى سۈنگىگى يۇل قالگن اېدى. اگر شيخ ھم اونىنگ دردېگە ملھم تاپالمەسە،

عبدالروف بو فانی دنیادان اپتک سیلکیب کپتماقچی یاخود تورکستان ایلیدن چیقیب ترک وطن قیلماقچی بؤلگن ابدی.

حضرت «قولاغیمیز سیزده» دېگن معناده تاماق قیردی. عبدالروف بیردن کؤز اوزمه‌ی فاجعوی قصه‌سینی ایتمککه توشدی.

-اؤزیم دهقان باله‌سیمن. قاره‌تاویننگ آياغیده قینربولاق دېگن قیشلاق بار، شو بیردنمن. آلتی ییل بؤلدی، قبله‌گاهیمیزنی بیرگه تاپشیردیک. مېنینگ باشیمنی ایگی قیلیب اولگوردیلر، رحمتلی... بیز طرفلرده سوو کؤپ، ییلاو کؤپ. شونینگ اوچون چاروا توته‌میز. چاروا سېمیز بؤله‌دی. اېل قطاری نصیبه‌میزنی تېریب یېب یوریب اهدیک. باله‌لریننگ هم اوستی بوت، قورساغی توق ابدی. نفس دامیگه توشیب شو کونلرگه قالدیم، پیریم...عبدالروف یوتیندی. باشی پستراق اېگیلیدی. خؤرسینیب دوام اېتدی:

-ایگی ییل بورون تجارتگه باردیم. اؤزیم عمریمده آلدی-ساتدی قیلیب کؤرمه‌گنمن. قینرده اؤتگن بای دېگن سوداگر بار، شو قویمه‌دی. مېن ییلن یور، بیر ییل خراسان و شامنی ایلنپ کېلسنگ، اهل و عیالینگه بیر تبق مروارید تاپیب کېله‌سن، دېدی. مېنی کاروانباشی قیلماقچی بؤلدی. یاش وقتیمدن آت-تویه ایچیده کتّه بؤلگنمن، جانوارلریننگ فعلینی یخشی بیله‌من. خداگه شکر، ییلگیمده تورت قراقچیگه یېتگولیک کوچیم بار. بیر یاقدن آلدیمده ایگی اؤغیلیننگ سستی توریددی. اولریننگ قۇلینی حلاللب مسلمان قطاریگه قۇشیش کبره‌ک. بیر آرتیقچه دنیا بؤلسه، ییرتیغیمگه یماق بؤلر، دېب اویله‌دیم. اؤتگن بایگه خؤپ دېدیم. کېتدیک. بخارا، مرو، نیشاپور، بصره قیلیب رومگچه باریمیز. خلص، بیر ییل و سکیز آی دېگنده قېتدیک. آزیب-تؤزیب والدە‌ی مهربان، ایگی اؤغیل، بیر قیز، الرنینگ آنه‌سینی اؤیلپ... ساغینچدن جگرلریم خون بؤلیب، اؤلیب-اؤلیب اویگه کېلدیم. اېنه‌میز ییغلب بؤینیمگه آسیلدی. «شرمندە بؤلدیم، باله‌م، ایگی دنیاده روسیاه بؤلدیم!» دېب بؤزلە‌یدی. باعشینى سؤردیم... سؤره‌سم... سؤره‌سم... بېشینی چنگللب

شو گپنی ایتدی : «عبدالروف، سېن کېتگدن کېن بیر ییل اوئیب خاتینینگ حامله لی بۇلیب قالدی. قارنی قپه یگج، اېل یورتدن ناموس قلیب آتہ-آتہ سینیکگه اېلتیب تشلہ دیک»، دېدی. «بو شرمندہ لیکدن کۆرہ مسافر جلیکدہ، بیران قراقچی نینگ قۇلیدہ می، رشتہ-مشتہ گہ چہ لینیمی اۇلیب کېتگنیم اولا اېمسمی، خدا ایم!» دېب نالہ قیلدیم. اوچ کون کۆچہ گہ چیقمہ ی کۆکرہ گیمنی بیرگہ بھریب یانددیم.

عیالینگیزی آلدیگه بارمه دینگیزی؟ - دېدی شیخ.

«باردیم. مېنى كۆريب بېھوش بۆلدى. باشىنى آياقلىرىمگە اوړىپ يىغلەدى. «مېن بىدېختىنى اۆلدىرىنگ! بونداق يورگىمىدىن كۆرە تىرىكلەى مزارگە كىرگىنم يىخشى!» دېب فرىاد قىلدى. بىر خىالىم، اونى اۆز ساچى يىلن بۇغىب اۆلدىر، بىرەتۆلە عذابدىن قوتۇلەسن، دەدى. اما آغزىدىن آتە سوتى كېتمەگن نارسىدە گۆدككە رحمىم كېلدى. چىرقىرەب توريىدى. اېندى او عيال مېنگە حرام اېدى. بالە نىنگ آتەسىنى سۆردىم. بىلمەمەن، دېدى.

هلیتدن بیری جیم اؤتیرگن سلیمان یاقه سینی اوشله دی:

—نعوذ بالله! اول نېچوک انسان که، قورساغیده پیدا بؤلگن موجودات نینگ سبچیسینی بيلمسه! سر آجگيسي کيلمه گن، ابنه غر!

شيخ بىر معمانىنگ تىگىگە يىتمەي تۇرىپ حەكم چىقىرىدىغان كىمىسە لارنى خوش كۆرمىسىدى، سىلىمانىگە ياقىتىرمەي قەرب قۇيىدى. سۇنىڭ، گىيىم-كىيىمى، دىگەندەك نىسبەتتە باش سىلكىدى.

عبدالروف شیخنینگ یوزیدە ایلگریدېک قهر اېمس، اندک همدردلیک بېلگىسىنى كۆرىپ، ددلیلشدی:

–قرآن كېلتىردىم. عىالىم قرآننى بىرگە باسىپ قىسم ايجدى. «حرام يۇلگە كىرگىن بۇلىم، شو اۋتىرگىن پىرىمدە تىل تارتمەى اۋلەى، تۇرت بالەم نىنگ اۋلىگىنى كۆمى»،

دېب اووواس سالدی. «سيز یوغینگیزده بېگانه اېرککنی قولینی اوشله گن بؤلسم، قرا بېرگه کیره ی»، دېب ساچلرینی یولیب ییغله دی. حیران بؤلدیم، پیریم...

عیالینگیزنی اولاد-اجدادی قنده ی آدملر؟ الرینگ اوروغیده کذاب، قسّمخۇر، خاتین قۇیگن، اېریدن چیققن کیمسه لر بارمی؟

یا.. آ ق ...عیالیم اؤزیمیزنی قومیمیز، پیریم. تاغه یورتیمدن آلگنمن. ییزنی اوروغدن قیشیق قدم باسه دیگن بیران اېرکک یا خاتین چیققن اېمس شو محلگچه.

قومینگیز ایمانلی آدملر اېکن، — دېدی شیخ، — اؤغلیم، عیالینگیزدین سؤردینگیزمی، اول کیشی... مبادا اېرککلر حمایگه بارمه گنمیکین؟

عبدالروف عجبلیب ییلکه قیسدی. اؤیلندی.

— سؤرمه دیم، پیریم. اېرککلر حمایگه بارمس... بارمه دیدی. قیشلاقده ایگیته مُرچه بار. بیرى مردانه، بیرى زنانه. هفته اؤتیب اهنه م، قیزیم اوچاوی باریب توریشردی.

— معقول. خوش، آغه-اینیدن بارمی؟

عبدالروف شیخنینگ مدعاسینی انگله دی. خیالیگه شوویلب بلاغتگه بیتمه گن اوکه سی عبدالقادر کېلدی.

— اینیمیز بار، پیریم. اما اول هلی یاش، اؤن تۆرتگه چیقہ یاتیر. ینگه سینی اؤزی نینگ توققن اهنه سیدېک کؤرردی. اؤز آغه سیگه خیانت قیلسه کؤر بؤلر...

— بارک الله! خوش، ضعیفه نگیز بی پروالیک عاقبتیده اؤشل اینینگیزنینگ لباسلرینی کیگن بؤلشی ممکنمی؟

عبدالروف انگره ییب قالدی. او تۇپاری قیشلاق باله سی اېدی، شیخنینگ سؤراغیده گی پنھانی معنانی انگله مه دی.

-کیسه، کیگندیر، — دەدی کۆز آلدیگه ییغلب قالگن اوکەسی کەلیب، — مال-
پالگه قرەیدینگ بۆلسە، خاتین مەنینگ تۆنیم ییلن بۆرکیمنی کیب آلدی. «آتەسی،
مەن سیز بۆلدیم، ایندی آتینگیز تېمەیدی»، دەپ کولردی.

عبدالروف نینگ روحي توشیب کەتدی، تەین آق کیگیزنی تیرناقلب،
سکوتگە چۆمدی.

— مەنگە قرەنگ، ییگیت. کۆنگلینگیز نې دەیدی؟ عیالینگیزنی زنا قیلگینگە ایمانینگیز
کاملمی؟

عبدالروف چۆزیک اوە تارتدی:

— ایشانگیم کەلمەیدی... ایشانمە ی دەسم، آلدیدە دلیل توریددی. ایشانە ی دەسم،
گواھیم یوق. اۆزی بۆیینگە آلمەدی، بالە نینگ آتەسی بې تەین. قیشلاقدە توریشگە
بېتیم چیدەمەدی، باش آلیب چقیب کەتدیم. ییگیرمە بېتی یاشیمدە تیریک مۇردە
بۆلیب یوریمن. اینەم نینگ حالی نې کەچدی، یالغیز جگريم ییلن انەوی اوچ گۆدک
نینگ حالی نې کەچدی... اوە...

حضرت کۆزینی یومیب مشاهدەگە بېریلدى. تۆرت عنصر^۳نى اۆیلەدی،
يېتى اقلیمنى، ناسوت عالمینی، لاهوت عالمینی کەزدی، بوتون قوهی حافظەسینی
جمەل، بو ییگیت نینگ باشیگە توشگن فاجەنە نینگ شرحینی ایزلەدی. کۆز
آلدیدن یاشلیگیدە اۇقیگن کتابلری، ولیلر ییلن بۆلگن ملاقاتلر اۆتدی. شیخ
سمرقنددە، سۇنگ بخارادە پیر کامل خواجه یوسف ھمدانی خانقاھیدە تعلیم آلر
اېکن، پیرگە ھمراہ بۆلیب، شام و عراقدن بغداد و کشمیر اېلیگچە کەزىپ چىقتى. بو
سیاحتلردە یوزلب راویلرنی اوچرەتدی. اولر آرەسیدە سربازلر، قوشچیلر، سابق
شەزادەلر، قرغیش تېککن آدملر، کافرلر، میخۇرلر، بیر توندە منلسیز باى بۆلیب

^۳تۆرت عنصر- توپراق، سوو، الاو و هوا.

قالگن گدالر، بیر کچهده تختدن آیریلگن سلطانلر، اهل و عیالینی قمارگه بای بهرگن بدبختلر، عشق اؤتیده تېله بؤلگن مشربلر... القصه، یولدوزدېک بېحساب کیمسه لر بار اېدی. اولرنینگ تندېک قرا، تاغدېک آغیر، زهردېک اچّیق قصه لری تاهنوز شیخ نینگ کؤکسیده قت-قت بؤلېب قتله نیب یاتېیدی. مذکور بختیقرالر ایچیده منه بو عبدالروف گه اؤخشه گنی یؤقمیدی؟ بار بؤلسه، او نې دېگن اېدی؟

حضرت کؤزینی آچېب ییگیتگه قره دی. عبدالروف همان کله سالیب، حیات-مماتینی شیخ اختیارگه تاپشیرگندېک قیلت اېتمه ی اؤتیرردی. شیخ تعین بوتون ذکاوتینی جمع لب، بو مشکل معمانی منطق علمی اساسیده تحلیل اېتیشگه کیریشدی. «عیالیدن کونگلی توق، اینیسیدن گمانی یوق. عیال زناکار اېمس. زنا قیلگن عیال طلاق سؤره یدی. یاخود عیینی یایماق قصیدیه باله دن قوتولیشنی اؤیله یدی. مکاره بؤلسه، کیشیسی یوق یتده خیانت قیلیب قؤلگه توشمىدی. زناکار عیال اېرى نینگ بورنیدن ایپ اؤتکزیب یوره دی، اویده اؤتیریب هم بېگانه اېرککنی قبول قیله وېره دی. هوو اؤشل بغداد سوداگری نینگ خاتینیگه اؤخشې...».

حضرت نینگ کؤز آلدیگه عبدالروف نینگ خاتینی کېلدى. او تۆرت باله سینی بغریگه باسیب، بۆزلب تورر، «امداد بېرىنگ، پېرىم، مېنده گناه یوق، منه بو قاره کؤزلرنی تېرىک یېتىم قىلمنگ»، دېیه قؤل چؤزیب ناله قیلردی.

واقعه لر تسبیح دانه سیدېک بیر-بیر اؤتیپتی. سوداگرینگ خاتینی حقیده گی قصه باشقه بیر حکایتگه تورتکی بېردی. اتفاقا شیخ «شکرالله!» دېدی آهسته. اونینگ ترنگ تارتگن قاره متیر یوزی یاریشدى. شیخ توگون نینگ اوچینی تاپگندېک اېدی. یادىگه اؤسمیرلیگیده اؤقیگن رساله توشدى. حکیم لقماننیکى اېدی و یا... بیران اولیانینگ بیتیکلری اېدی. اؤشل رساله ده حکایت قیلشلیرىچه، بیر شاه نینگ باکره قیزی حامله لی بؤلېب قاله دی. شاه قیزینى اؤلیمگه بویوره دی. اما یخشی آدم لر قیز اؤرنیگه باشقه گناهکارنى اؤلدیریب قیزی صحراگه اېلتیب تشله یدیلر. کؤپ ییللر

اۆتیب قیزنینگ بېگناھلیگی معلوم بۆلەدى. اونینگ غەت پردەسىگە بېگناھ تاش تېگمەگەن اېكەن...

-اۆزىنكىزنى قۇلگە آلىنگە، اۇغلىم، — دەدى شېخ، — عيالىنگىز زنا قىلگەن اېمىس. اول بىر تصادف قربانى بۇلگەن مەسلە اېكەن.

حكيم سليمان يىلت اېتىپ خىزىرتىگە قەردى.

— بى بى مەرىمى؟ رۇخ دىن آذۇق آلىپ...

— يۇق، بى بى مەرىم اېمىس، بى بى عايشەدەك اللە نىنگ سۈيگەن بىندەسى. بۇ عالم سىرلەر عالمى. انسان نىنگ گۇھر قەترەدىن پىدا بۇلىشى، انىنگ صورتى، سىرتى، جىسمى يۇقالسىدە، رۇخا ابدالابد برحىيات بۇلىپ قالىشى... سىر اېمىمى؟ بول اسرارنى يۈز مىنگ لىقمان حكيم بىر بۇلىپ مىنگ يىلدە يېچالمىس... درۋاق، عبدالرۇف!

— لىك، پىرىم!

— اول بېگناھ نارسىدە نىنگ اسمى غىب اللە اېمىمى؟

— غىب اللە، پىرىم، غىب اللە! — دەدى عبدالرۇف اېتتىكىب. او شېخ نىنگ كرامىتىگە اېندى يۈرەكەن ايشانگەن اېدى. اخىر اۈزى اىتمەدى بالە نىنگ اسمىنى. اوليا-دە، اوليا بۇلمىسە، دېدرستەن قىنداق يىلدەدى؟ عيالى نىنگ پاكدامانلىكىگە اېندى شىخدە ھەم گەمان قالمەگەن اېدى.

— غايىدىن بۇلگەن — غىب اللە... انشا اللە، بىز گۇدەك نىنگ آتەسىنى تاپقەيمىز. سىز صىر ايلەنگە، بىز سىفردىن قەتەيلىك، اندىن سۇنگ تورغان پىرىنگىزگە بارىپ تەحقىق اېتقەيمىز.

— مەن اېسەن! قەتەشىنىگىزنى كۈن-تۈن يەرەتكەن اېگەمدىن تىلپ اۋتىرگەيمەن، پىرىم.

عبدالروف تیزه سیگه سویه نیب استه تور دی. عصاصینی آلدی-ده، شرفه دېک سودره لیب چقیب کېندی. باباماچین کیریب بیر چتگه اؤتیردی.

شیخ سلیمانگه قره ب دېدی:

-مېن اوشل گودک نینگ سېکارینی کورگندېک بۇلديم. ميقتی، قاره سقال ييگيت اېکن. باغده اوراق کؤتریب يوريیدی.

-دېمک، اول ضعیفه بی بی مریم اېمس اېکن. یاالله...!

حضرت سلیمان نینگ قیتمیرانه لُقمه سیگه اعتبار قيلمه دی. بیر گپ ایتمککه شیلنب، لینی جُفتلې تورگن باباماچینگه اؤگيریلدی:

ه...م، باباقول، اول نېچوک خبرکه، ایتماقکه عاشقه سیز؟

-شیخیم، اشرفخان قاضی بیر فتنه گه باش بۇلېب کېله یاتیر، - دېدی باباماچین و ايقانده، آقسقال نینگ باغیده اېشیتگلرینی قیسقه چه ایتیب بېردی.

-سېزیب يوریمیز، - دېدی شیخ باش سېلکېب، - نېچه کونديرکه، قاضی سېرتواضع بۇلېب قالدی. دشمنینگ خوشامدگه اؤتسه - هوشیار بۇلماق کېرک.

-اوشل ملانما ييگيت ساورانلیک مولود قاری اېکن. قۆينده گي فتنه خطینی اؤقیش چاره سینی کؤرگن اېدیم، قویروغینی توتقرمه ی کؤزدن غایب بۇلدی، اېلیس نینگ باله سی.

شیخ باباماچین نینگ ینگیلتکلیک قیلماقچی بۇلگنیدن رنجیدی.

-وزنینگیز یېتى بود، باباقول، فعلنی هم وزمین قیلینگ. قۇلگه اېرک بېرمکدين بورون عقل گوهرینی اؤرته گه قۇيیب مشاهده ايله مک لازم. قاضی کلان محمودخان بیلن آره میزنی بوزماقچی بۇلگن اېکن، دېمک اؤزیگه شول یوموشنی مناسب کؤریدیر.

«آدملر نىنگ اپنىگ يامانى كىم؟» دېدى صحابه لر. «ايكى مومنى گىچ-گىچلب اورىشتىرووچى امتىم»، دېدى حق مصطفى. **انما العمل بالنية**. نېكە قىلسنىگ، مكافاتىنى آلكهيسن. قرەنگ، قارى بىلن قاضى كلان بىزاوتە، جانىدە حلاوتى يوق. شونىنگ اوزى الرگە جزا اېمسمى؟ سمرقند آلىس، كمىدە تىغىن بىر آى يۇل باسەمىز. اولر تىق اېتگن تاووشدن چۇچىب عذاب جان ايچىندە اۇرتەنىب يورەدىلر. بوندن آرتىق اولرگە نې جزا كېرەك، باباقول؟

بابا ماچىن مونداق اۋىلب قرەسە، حضرت نىنگ گىيدە تېرەن معنا بار اېكن. «مېن خام كله بىلمىسەن قارىگە يىخىلىك قىلماقچى بۇلگن اېكنمەن-دە، - دېب اۋىلندى باباماچىن، - اېندى ايندە مەيمەن. لېكن ھرقۇنەلغادە بىر كۆرىپ، قلەي، قارى يىگىت يوكىنگىز آغىرلىك قىلمەيپتىمى، دېب تېگىشىپ قۇيەمەن. جانىنى ھاوۋچىلر يورسىن».

افسوس كە، باباماچىن مولود قارىنى قىتېب كۇرالمەدى. او قاضى نىنگ مصلحتىگە كۆرە، شىخ كاروانىدن اجرەب قالدى و اۋتراردن سمرقندگە كېتەياتگن سوداگرلرگە قۇشلىپ، تۇغرى محمودخان نىنگ حضورىگە يۇل آلدى.

حضرت اۋتراردە بىر كۈن تورىپ، اسفىجاب سىرى آتلندى.

رکن الدین آتدن توشدی

۶-فصل

احمد یسوی نینگ آتە-آتەسى سیره مسوو بۇيىده اېكىن اېكىب دهقانچىلىك قىلىش اېكن. بالە احمد اوززوكون دله كېزىپ يورر اېكن. بير كوني آتە-آتەسى اۇناق قىلىپ تازە قىيىنە لىيديلر. شونده احمد اېگنكە توشىپ آلبيدى-دە، برماقلىرى بىلن سىزى اوچىنى سىلب، «بېگانه چىق، يگانه قال!» دېپ كېتەۋپرىدى. معجزە رۇى بېرىدى. بېگانه اۋت-غلف احمدنىڭ برماقلىرىگە ابلەشيب چىقىپ، سىزىپايە ئر اېسە اېگندە يرقىرەب قالەۋپرىدى. یسوی نینگ اوليايلىگى انە شوندىن باشلنگن اېكن.

روایت

اسفيجباب تورکستان نینگ فراوان و خوش هوا شهرلريدن اېدى. قديم بيتىكلردە اونى «شهرعظيم» ديديلر و نوح پيغمبر نامى بىلن باغله يديلر. درحقيقت، اسفيجباب نینگ او باشيدن بو باشيگچە كميده ايگى فرسخ كېلر، شهرستانە اون مينگل كيشى استقامت قىلردى. شهرنى يامان كوزدن اسره گندېك، كون چىقردە بلند تاغلر تۇسىپ توره دى، كون باتردە او معمور، يم-يشيل وادىگە توتشە دى. بير يانيدن سودرە لىب سیره مسوو اۋتە دى، بير يانيدە اۋيناقلب تووالاقساي آقە دى. سوو مۇلليگيدن يىلاو يىلن باغلر مۇل، درخت سېرايلىگيدن مېۋە-چېۋە كۆپ، چاروا سېمىز، دهقان يىلن مال باقرنىڭ دماغى چاغ اېدى. اما كېنىگى يىللردە اسفيجباب اهلى نىڭ شادلىگى امانت بۇلىپ قالدى. يېتى يىلدە شهر ايگى مرتە قارەختايلرنىڭ باسقىنىگە اوچرە دى. قارەختايلرنىڭ يېرى اصلى يېتى سوودن نريده، ايچكرى ختايدە اېدى. اولر تېكىن اۋلجە اىزلب استە-سېكىن يېتى سوونى اشغال قىلديلر. سۇنگ قارەختايلرنىڭ آتە يورتى بالا ساغوننى اېگىللب، تورك اېلتىگە منسوب قارلوقلر بىلن تىل بىرىكتىردى. قارلوقلر سمرقند خانى محمود ابن ابراهيم تمغە چىخان

نینگ تابعی ایدی. بو اہلت قارہختایلر خانى گؤرخان یاردمیده محمودخان نینگ تابعیگیدن چقیب، اؤز دولترینی توزیش نیتیده دینداش، ایلداش خلققه قرشی جنگگه آتلندیلر. باغلر پیخان ایتیلدی، اؤن مینگلب آتلا توياغیدن، مینگ-مینگ طناب اېکینلر شُدیارگه ایلندی، یوزلب اېر ییگیتلر اسیر آلیندی. قارہختایلر نینگ اکثریتی بُتپرست ایدی. اولر مسجدرگه اؤت قویدیلر، اسفیجاب اطرافیده گی، ایچکېتنده گی اولیالر مقبره سینی ویران قیلدیلر، قلعه دېواری بوزیب تشلندی.

تؤرت ییل بورون گؤرخان یوز مینگ کیشیلیک لشکریگه باش بؤلیب سمرقند سری یوریش قیلگنیده ینه اسفیجابنی تله دی، گویا اینگره ب یاتگن بیمار شهر کؤکسیگه خنجر اوریب کېتدی. بیر-ایک ییلدیرکه، اسفیجاب آلاو ایچیدن امان چیققن افسانوي ققنوسدېک استه-سېکین اؤزیگه کېله یاتگن ایدی. یاش نهاللر اؤتقزیلدى، اېکینزارلر تیکلندی، کؤمیلگن اریقلر قېته آچیلدى، مسجدمدرسه لر تعمیر ایتیلدى. اسفیجاب حاکمی رکن الدین ایدی. او سلطان سنجر نینگ جینی، محمودخان نینگ آغه سی مرحوم احمدخان نینگ اؤغلی. اېندی اؤتیز یاشلرنی قارہله گن بو ییگیت تکبر، جیزه کی و اؤزباشیمچه ایدی. رکن الدین اؤزینی باتیر جنگچی دېب سنر، درحقیقت، اؤق آتماق، قیلیچ چاپماق بابیده او ماهر ایدی. لېکن دینی علملرگه بی فرق قرددی. باز اوستیگه علمالرنی یاقیتیرمس، آتەم نینگ اؤلیمیده اولرنینگ قۇلى بار، دېب کؤنگلیده دین اھلیگه کېک سقلردی. شو طفیلی شیخ استقبالیگه چیقیشنی اول اؤزیگه مناسب کؤرمه دی. اسفیجاب قاضیسینی چقیرتیردی. رکن الدین سیره مسوو بؤییده، اؤن ایکی قناتلی شاهانه آق اؤتاوده قیمیز شاپیریپ یانباشل یاتردی. قاضی کلان کیردی. تۆرگه یقین، حاکم نینگ اؤنگ طرفیگه اؤتیب اؤتیردی.

قاضی کلان یېتمیشلردن آشگن نورانی قریه، بغدادده علم آلگن علامه لردن ابدی. آته سی تهنکی فاضل کیشی نینگ عزتی او چون رکن الدین عقللی بؤکسه سینی هم کؤترمه دی. زرنگ کاسه دن قیمیز سیمیردی، یینگ بیلن لیینی ارتیب، قاضیگه اوگیریلدی:

-قاضی جنابلری، ییز سیزنی بیر یوموش وجهیدین چارله دیک. بيله سیز، شیخ حضرتلری کپله یاتیر. حاضر بادامسوو بؤییده توختیدی. نصیب ایتسه، نماز دیگرده شهرگه بیتیب کیرگه ی. یانینگیزگه ارکان دیندن اوچ تورت کیشینی آلیب ایگی آغاچ بیرگه بارسنگیز، شیخ حضرتلرینی باشلب قرارگاهیمیزگه آلیب کپلسنگیز، دېگن تیلگیمیز بار. ییز حضرتگه یانیمیزده خاص اؤتاو تیکتیریب قؤیدیک.

تعاملگه کؤره، قاضی « بجان دل، تقصیر! » دېب اؤرنیدن توریشی کپره ک ابدی. لېکن او بونده ی قیلمه دی. سکوت سقلب اؤتیره وېردی. رکن الدین قاضیگه عجبلینب باقدی.

ــنی ملاحظه گه باردیلر، تقصیر؟

-ملاحظه شول کیم، شیخ حضرتلری سمرقند یا اسفیجاب قاضیسی اېمسدور، تورکستان شیخلری نینگ سرخلقه سیدور. خواجه احمد یسوی جنابلری شاهلر حضوریکه بارمس، بالعکس، شاهلر حضرت نینگ حضورلریگه باریب دعا تیلیدورلر.

رکن الدین بی اختیار قدینی کؤتردی. نزدیده، قاضی مبالغه قیله یاتگندېک، اونگه قصدمه -قصده دین پیشوالری نینگ آبروسینی اته ی یوکسک رتبه گه چیره یاتگندېک ابدی. رکن الدین نینگ هوایی کؤنگلی همان حضرت سلطان نینگ اولوغ مسندینی تن آلگیسی کپلمسدى.

—بیز حضرتگه يوره کدن مرحمت کورگزمکنی نیت قیلغان ابدیک، — دېدی رکن-الدين، قاضینی امریگه بویسوندیرماقچی بولیب، — ولې، حضرت بیزنی نظرگه ایلمه سهر، تأسف قیلغه ییمیز، تقصیر.

—حضرتدین شاه و گدا برابر مرحمت تیلهدور، — دېدی قاضی هم بوش کلمه ی، — اولوغ تغایینگیز امیرالمسلمین سلطان سنجر حضرتلری شیخگه قلین-قلین هدیه لر یوباره دور، بو سر اېمسدور. خان آغه نگیز، دولتینگیز پاسبانی محمودخان جنابلری حضرتگه قؤل بهریب مرید بولغانلریدین هم خبرینگیز بار.

رکن الدین نینگ عزت-نفسی لت یېدی. جیزه کیلیگی توتیب، زهرخنده لی کولدی:

—شول باعثدن هم اوزیمیز کورمه گن عزت و اکرامنی حضرتیمگه کورستمک نیتیده اېردیک...

حاکم نینگ بی فهمیلیگی قاضیگه آغیر باتدی. «علم ادیان دن بیراق بیر سرباز باله اوزینی اولیالر سروریگه تنگلشتیریپ اوتیرییدی، یا ربی! قنداق کونلرگه قالدیك؟!» قاضی ایچیده «استغفرالله!» دېب قویدی.

—انشالله، نیتینگیز یولداشینگیز بولسین، خواجه م. فکر عاجزیمیز شول کیم، حضرت-نینگ استقبالیگه اوزلری باش بولیب چیقسه لر، خلق نینگ رحمتی یاغیلگه ی.

قاضی نینگ «خلق» قه اورغو بهریب گپیرگنی رکن الدیننی اویلنتریپ قویدی. بیر ییلدن بهری ولایتده آسایشته لیک یوقالدى. اوقتین-اوقتین دهقانلر عصیان کوتریب، ملکدارلرنینگ یېرنی تارتیب آلماقده، سالیقدن باش تارتماقده. قیشلاق آقسفاللریگه کومککه بارگن سربازلرنینگ یراغي و آتلیرنی تارتیب آلیشه یاتیر. اېل آره سیده میش-میش کوییدی. قارلوقلر عسکر بیغه یاتگن اېمیش، قاره ختايلر تغین باسیب کېلریمیش... رکن الدین، اینیقه ابداللردن قورقدی. تاکه اولر بار اېکن،

اسفيجابه فراغت قويمه يدي. ابدالر عاصي بنده نينگ ايتگينگه يورمه يدي، يالغيز شيخ المشايخ نينگ گيگه قولاق سالر ايميش...

تهلكه تويغوسي كبردن اوستون كهلدي. ركن الدين بيلده گي طلا كمريني بوشه تيراق قويدى.

- سيز واجب دهنسگيز، حضرت نينگ استقباليگه پيشواز چيقيقه يميز، - دېدى ناعلاج، - اهل علمانى چارلنگ، قاضى جنابلىرى.

قاضى كوليمسیره ب تعظيم قيلدى : « انه اهندي ايسينگ كيردى، ميراب! » ركن الدين علما و امرا دېگندېك ييگيرمه-اؤتيز چاغليك همراهى بيلن يولگه توشدى. او شاهانه لباسده، آق بېداو آتده، ياننده سربازلر. شيخ كاروانى بادامسوو بويىدن كوچىب، شهر نينگ غربي قايقه سى تامان بوريلگن اهدى. بيلدروازه گه يېتمه ي، خان اريق ياننده عبدالعزيز آتە نينگ مرقدى بار. عبدالعزيز آتە تابعينلردن، يعنى ييغمبر نينگ صحابه لريني كورگن اوليالردن. عوام خلق ايچيده بلاگردان دېب نام چيقرگن بو ولي نينگ قبريني زيارت قيلمه ي شهرگه كيريش نينگ خاصيتى يوق، دېب حسابلنردى.

كاروان آلدیده بيرگه شتاب بيلن عصا اوريب كهله ياتگن يوزلب درويشلرني كؤريب، نه اينكه حاكم، حتا سربازلر هم چېتلندى. درويشلر اؤتيب كېتىچ، ركن- الدين نينگ كؤزى شيخگه توشدى. درحال آتى نينگ باشيني تارتدى. قاضى كلان بيلن علما اهلى نينگ اېگردن اوزيلگيني كؤريب، ركن الدين هم بي اختيار آتدن توشدى.

علما اونگه يول بېردى. حاكم ايلدم بارىب حضرت نينگ ايتگيني كؤزيگه سورتدى. مباركباد قيلدى. قوتلاو اوچون روحانيلر نوبتگه تيزيلدى. ركن الدين تعين آتگه مينماقچى بولدى. اما شيخ نينگ اوضاعىگه قره ب فكريدن قيتدى. آق يكتگيني هيلپيره تيب، بيرگه قره ب سېس سيز باره ياتگن حضرتگه اېرگشدى. شيخ،

آته شهریکه اؤز آیاغی ییلن مئتدار قدم باسیب پیاده کیریشتی کۈنگلیگه توگیب قویگن ایدی.

رکن الدین شیخنینگ قیگه باریشتی بیلمه ی گرنک ایدی. اولیگه، قیناته سی موسی شیخنیکگه قۈنسه کبرهک، دهب اویله دی. قره سه، موسی بابا قیزی ییلن نبیره لری توشگن سایانلی ارا به نی باشلب یۆلینی تپسکری سالدی. حاکم، «شیخیم، جنابلریگه ییز مخصوص جای حاضرله گن اهدیک»، دیه التفات قیلماقچی بۆلدی و تیلی کلمه گه کلمه دی. حضرت نینگ یوکی بار، دپگنلری راستگه اؤخشییدی. بۆلمسه، سحر قیلینگندپک اونگه اطاعتکارانه ابرگشیب کبله و بررمیدی؟

اسفیجاب نینگ قاق بلیده، جامع مسجدی ییلن سیره مسو و اؤرته سیده خانقاه بار. اونگه شیخنینگ قوملردن اسماعیل خواجه رهنمالیک قیلردی. شیخ کاروانی اونینگ ایزیدن ابرگشیدی. حضرتنی کوتیب آلیشگه چیققن مینگلب آلامان کوزه توویده زیارتچیلر خانقاه نینگ کته حاولیسیگه کیریپ باردیلر. آتلا سیه سخانه گه تاپشیریلدی، سربازلر قۈنهلغه لریگه کپتدیلر، درویشلر اؤزلیرنی سو و خانه گه اوردیلر.

اسماعیل خواجه شیخ اوچون اجره تیلگن خاصخانه ایشیگینی آچیب چپتlendی. بسم الله دهب اول سلطان العارفين، اونینگ ایزیدن رکن الدین، سلیمان، اشرفخان قاضی، باباماچین، اسفیجاب علمالری ایچکری اؤتدیلر. شیخنینگ اشاره سی ییلن سلیمان «تبارک» سوره سینی تلاوت قیلدی. رکن الدین خیال اېگیلیب تعظیم بجا کپلتیردی:

—آته یورتینگیزده خوش کۆردیک، شیخ حضرتلری، قدملری قوتلوغ بۆلغی... حضرت نینگ هارغین چهره سی یاریشمه دی. استه باش سیلکیب قۈیه قالدی. اېندی رکن الدین مېزبانلیک وظیفه سینی ادا اېتماغی لازم ایدی. او تېغین خیال اېنگه شدی:

-پیریم، فرصتلی مساعده ایتسه، بیر پیاله چاییمیز بار ابدی. بیز سیز جنابلیرگه اتب سیره مسوو یاقه سیدن جای حاضرلب قویب ابدیک. صحبتلریدن بهره مند بولسک، دېگن امیدده میز...

شیخ گپنی چورت کپسدى:

بیزنینگ چاییمیز هم، جاییمیز هم شو یپرده. اوزلری مرحمت قیلینلر، خدمتلیرگه تیارمیز.

رکن الدین ملزم بولدی. گویاکه، شیخ - مهربان، رکن الدین مهمان ابدی. شیخ نینگ گپنی حاکم اوزیچه یۆیدی: «اته گنینگ بولسه، شو بیرگه کپتیر، مېنی آواره قیلمه!»

رکن الدین اؤرنیدن توردى. شیخ بیلن سلیمانندن بولک برچه دوو قوزغلدى. «اسفیجاب حاکمینی پسند قیلمه یدیگن چؤتیر ملا کیم بولدی اېکن؟» دېگندېک، رکن الدین سلیمانگه آلهیب قره ب قۆیدی.

هه دېمه ی خانقاه حاولیسیده داش قازانلر آسیلدی. شاتیلی ارا به لرده نیمته - نیمته قیلینگن بوزاق اېتلی، بوتون قۆیلر، قوش گۆشتی، سبد سبد مېوه - چېوه، قاپ - قاپ قاوون - تر بوز کپتیریلدی. بو رکن الدین نینگ زیارتچیلرگه احسانى ابدی.

رکن الدین اېرته سیگه هم، ایندینیکه هم شیخ حضوریکه بیتیشالمه دی. ولایت پوچماق لریده عصیانلر باشلنگن ابدی. او قوزغالانچیلر بیلن مذاکره آلیب بارگنی کپتیرگه چقیب کپتدی.

دیندن چیققن قارلوق

۷-فصل

ای، محمد! سبئی بئلرگه چۆقینیشگه اوندانچى کافرلرگه ایتگین که: «ای کافرلر! مبن سیزلر عبادت قیله یاتکن نرسه لرگه عبادت قیلمسمن. سیزلر نینگ دینینگیز اۆزلرینگیز اوچون، مېنینگ دینیم اۆزیم اوچون دیر». «کافرون» سوره سی

مومن مومن نینگ کۆزگوسی دیر. مومن مومن نینگ برادرى دیر. حدیث

...تانگ آتیشینی شیخ انتظار بۇلیب کوتدی. آلیس یۇلدن هاریب-چرچب کهلگن بۇلسه-ده، سحرگچه مژه قاقمه دی. اونى پدر بویوکوار ایله والدەى مهربان روحى چارله دی. تشقریگه چیقهدی، کیندیك قانى تۆکیلگن یورت آسمانیگه رزم ساله دی. قارانغى گنبد ایچره شمعه دی میلتيه رب تورگن به حساب یولدوزلرگه تیکیلیب اهتیکدی. او اۆزى توغیلیب اؤسگن محلّه سیگه یاووق یېرده تورردى. شو یېرده تولد تاپدی، آتەسى نینگ قۇلیده سواد چیقردى، قلندرخانه ییقینیده گى کۆک مچیتده اؤقیدى. معلم اول - آتەسى بۇلسه، معلم ثاني - کتابلر ابدى، عالم نینگ اینجو سِرلرینی اؤزیده مجسم اهتگن تذکره لر، رساله لر، مناقبلر، بیاضلر، کلیات و بیتیکلر ابدى. اونینگ قۇلیدن کتاب توشمىسدى. حوضگه سووگه بارسه هم، دوکانگه چیقسه هم قۇلتیغیده آراسته قیلیب اؤره لگن کتاب بۇلردى. اېسیده، او یېتى یاشیده قرآنى یاددن ایتە باشلە دی، پکنه، ابجر دامله سی تایچاق دامله یاقه اوشلە دی، سبقداشلری هوس قیلدی، شؤرلیک آنەسى اېسه، «باله دېگن هم شو قدر تینیمسبز اؤقیدیمى، میه سی ائینیب قالسه، نېته من؟» دېب چۆچیگن ابدى. احمد مطالعه دن باش کؤترمس، اونینگ قووانچی، بختی، تاپگن خزینه سی عقلنى لال قالدیره دیگن دانا کتابلر ابدى. او یاش ابدى، هلى اسفجابدن تورت قدم هتلب نریگه چیقمه گن

ابدی، بیراق تنها و ذکی مصلحتگو یلری بؤلیمیش کتابلر آرقه لی اوزیچه دنیانی کشف ایتماقچی، باله کونگلینی الغاو-دلغاو قیلەیاتگن میهم، چیگل سؤراقلرگه جواب تاپماقچی بؤلر ابدی. اول آنه ی زاریدن ایریلدی، سگیز یاشگه کیرمه ی آتەسی هم الله نینگ رحمتیگه باردی. یالغیز جگرپاره سی گوهر شهناز ایگاوی بؤته ده ی بؤزلب قالدیلر.

شکرکیم، سیحون طرفدن، یسّیلیک باباسی ارسلانابادن ندا کهلدی. او ایگی ییتیم نینگ باشینی سیلب ایسّق بغریگه آلدی. گوهرگه جای بېریب قیزیم دېدی، احمدنی اؤغلیم دېب یانگه اؤتقزدی. نان-توز بېردی، تعلیم-تربیه بېردی. اؤشندە باله احمد آپەسی ایگاوی نینگ محزون احوالدىن، ارسلاناباسی نینگ مهر و شفقتیدن متأثر بؤلېپ، ایلک باره شعر تۆقیگن ابدی. موزلب یاتگن کۆنگیل قفسینی بايچېچکدېک یاریب چیققن بو سطرلر تا تیریک اېکن، یادیدن اؤچمىس:

غریبلىکده غریب بؤلگن غریبلر،

غریبلر حالینی بیلگن غریبلر.

سبب بیره بیراق یېرگه باریبان

قوینداش قدرینی بیلگن غریبلر...

شو کەتگنچە سَلکَم اېلّیک ییلدن کپن، تۆرت ییل بورون اسفیجاب توپراغیگه قَیتیب قدم باسگن ابدی. منه، اېندى ینه کهلدی. بو سؤنگگی زیارتی. شیخ نینگ اېلدىن مخفی بیر سِری بار ابدی. اگر تنگری تعالی فضل ایلب مرادیگه یېتکورسه، حجدین قَیتگچ، بو فانی دنیادین اېتک سىلکىماقچى. عزلتگه چېکینیب، قالگن عمرینی طاعت-عبادت، ذکر و ثنا بیلن اؤتکرماقچى. شیخ خیالاً آنه شهرىگه وداع ایتدی. خودی توناو کونی یسّیده، مسجد تامیده تورگندېک، سرحوضلرگه،

یولدوزلرگه، باله لیگی کپچگن جنکؤچه لرگه، سیره مسووگه، اؤزی ییلن ییر تپیشیب
کتّه بؤلگن تېنگتوشلری و اونگه ییر کاسه سوو توتگن مهربان قاره کؤزلرگه ایچیده
تعظیم قیلیب، رضالیک تيله دی.

کؤکده یولدوزلر سیره کلشگن، اما صبح صادقّه هلی بار ابدی. شیخ
خانقاه حاولیسینی ایلندی. سهربر ایوانده ییر-بیری نینگ پینجیگه سوقیلیب شیرین
اویقوگه کپتگن درویشلرگه قره ب مهری جؤشدی. اولر ییر زنجیرنینگ کوموش
حلقه چه لرگه اؤخشدی. بو حلقه نی تورک سلوکی دهرلر. سر حلقه سی — خواجه
احمد یسوی. بیر آنلیک فخریدن کؤنگلی نورافشان بؤلدى. شیخ یول-یولکەى،
اؤتراردن اسفیجابه گه ییتگونچه، «یا، حبیب!» دیه یخشیلیک ایلچیلریدېک شمالگه
توش اوریب باره یاتگن روحی فرزندلری - درویشلر شائینگه بیت توقیب کهلگن
ابدی.

حاضر اؤشه ییتلر مرجاندېک تیزیلدى:

کویب-یانیب کول بؤلغان، عشقیده بلبل بؤلغان،

کیمنى کؤرسه قول بؤلغان، مردان بؤلغان عاشقلر.

یول اوستیده خاک بؤلغان، سینه لری چاک بؤلغان،

ذکرین ایتیپ پاک بؤلغان، نالان بؤلغان عاشقلر.

حکمت قؤرین باغله گن، یوره ک-بغیرین داغله گن،

فریاد اوریب ییغله گن، گریان بؤلغان عاشقلر.

گاھی یوزی سرغاریب، گاھی یۆلیده غریب،

تسبیحلری «یا، حبیب!»، جؤلان بؤلغان عاشقلر.

درویشلرنینگ بیر نامی عاشق، بیر نامی صادق، بیر نامی ذاکر، بیر نامی شاکر ایدی.

...سرحوضدن سوو آلیب بېتینی چیدی. ایچکری کیردی. تسبیح اؤگیریب مینگ دانه اؤتکردی. تنهالیک مقاماتی - ذکر قلییگه بېریلیب، ینه بیرار ساعت کېچیردی. تانگ بؤزردی. قدیم اسفیجاب هرکونگیدن اېرته اوغاندی. حضرت نینگ تشریف بویورگنی بوتون شهرگه یاییلگن ایدی. خلائق تۆپ-تۆپ بۆلیب صوفیلر خانقاهی تامان آقپ کبله باشلهدی. اما شیخ آلّه قچان سلیمان بیلن باباماجینی اېرگشتیریب حجره دن چقیب کبتگن ایدی.

والده سی - قاره ساج آنه نینگ قبری قلعه ایچیده، پدری نینگ مرقدی شهر تشقریسیده، رباطده ایدی. شیخ اوّل آنه سی نینگ باشیگه باردی. یېتی قاره تاش قۇییلگن کؤریمسیز دۇنگلیک یانیگه تیز چؤکدی. آنه خاکینی کؤزیگه سورتدی. «یاسین» نى اؤقیدی. تلاوتنى توگه تیب بیر چیمدیم توپراق آلدی و قۇل رومالی اوچیکه توگدی. تغین قبرنی طواف ایلب، انچه گچه سکوت سقلب اؤتیردی. سیته سی آغریدی، کؤکسیدن اونسیز، اضطرابلی ندا کېلدى: «رضا بۇلینگ، آنه ی زار. الله نینگ حکمی اېکن، بیزنی بی وقت ترک اېتدینگیز. تیریکیلکده خدمتینگیزنی قیالمه دیک، انشاالله، تانگله محشرده فرزندلیک بورچیمیزنی ادا اېتگه ییمیز. الها، سیزنی بهشت نینگ تۇریدین تاپگه یمن. مهربانیم...»

شیخ آته خیلخانه سی تامان کېتدی.

اسفیجاب شمالیده، قیزلسووگه یېتمسден بلند تېپه لیک بار. بو یېر کهنه قبرستان. اونده قبله گاهی ابراهیم شیخ ابن محمود ساکن بۇلگن ایدی. قبر یانیده عظمت آق توت اؤسیب توریددی. اوچ یۇلاوچی توت آستیگه باریب اؤتیردیلر.

شیخ نیت قلیب، «تبارک» سورەسىنى اۋقیدى. تلاوت دوامیدە یان-اطرافدە یشاۋچیلر بیرین-سیرین تېپەلیککە کۈتریلدىلر. شیخنى تئیب، اۋن-اۋن بېش قدم بېرىدە تیز چۆکدىلر.

سنبەلە تانگى نینگ طراوتى، جیمجیت قبرستان سحرى، شیخ نینگ مین، آدمى سېل قىلەدیگن شیرەلى تاۋوشى... سامعلرنینگ باشینی اېگىب، کۈزلرینی یومیشگە مجبور اېتدی.

حضرت تېورەك اطرافیدە جماعە جمع بۇلگىنى پېقەگن اېدى. شو باعث قىسقە دعا قىلدى-دە، یوزیگە فاتحە تارتیب، ایلکس قۇزغلدى. باش اېگىب آتەسیگە وداع ایتدی: «راضی بۇلینگ، قېلەگە، حیاتلیگینگیزدە قیلگن دعای خیرینگیز یورگن یۆلیمیزدە یۇلداش بۇلغەی».

تېپە نینگ او طرفیدن پستگە اېندیلر. شیخ دریا تامان بوریلدى.

-سوۋ یاقەلب کېتەلیک. بو سولرنی ینە قچان کۆرەمیز. اونینگ کۆکسیدە نېچە کوندن بېرى لاۋیللەگن ساغینچ اۋتى ھنوز باسیلمەگن، سایدن اېسە یاتگن اېکین بو آلاۋ تفتینی سۇندیریش اۋرنیگە گۇیا بدتر گورکیرەتردی. اۋرتەدە حضرت، سلیمان و بابامچین ایگى یاندە، ساي بۇیدەگى تار، تقیر یۇلدن استە-استە کېتیب بارەپیتیلر. سنبەلە نینگ سوۋى تینیق دېدیلر. سایدە لاجورد آسمان نینگ بیر پرچەسى عکس اېتەدى، سوۋ یوزەسیدەگى آق تېرەکلر گۇیا یانباشل یاتگندېک.

شیخ ساي لېیگە یقین باریب تۇختەدى. سوۋ نینگ باساق شاقوینیگە قولاق توتدی. ساکن، صلابتلى آقیم اونى بالەلیگىگە قېتردی. بیر وقتلر منە شو ساي بوییدەگى کمرلردن بلیق توتیب، مجنون تال نودەسیگە تیزیب آلیشردى. سېۋىنب-سېۋىنب اویگە آلیب کېتیشردى. اېسیدە، بیر کونى اۋرتە برماقدېک کىچکینە

بلیقچه لرنی کۆریب، آتەسی اویەلتیرگن ابدی. «بالەم، وایەگە بێتمە گنلرنی توتیبسن، بو غریبلرنی آنەسی ایزلب یورگندیر، بار، قێتە سووگە تشلب کەل!» یاش احمد چۆه قەلرنی آلیب ینە سوو بۆییگە باردی. جانی کیرسین دهب کۆلمککە سالدی. قرەسە، بلیقچەلر اۆلیب قالگن اېکن. او ییغلب یوباردی. شوندن بویان بلیق یمە ی قۆبدی. بلیق کۆرسە، مۇردەگە قرەگندە ی کۆنگلی سېسکنەدی.

تاغ آرتیدن قویاش کۆتریلیدی. سوو بېتیدە یشین چققندە ی بۆلیب زرین چیزیقەر اۆینەدی. آقر سوودە قلیقب تورگن آق تېرەکلر سایەسی سرغیمتیر توسگە کیردی. یۆلدە آدمەر کۆرینیدی. اولر سوو بۆیدە قیلت اېتمە ی تورگن آق لباسلی، آدمی سلەلی اوچ کیشیگە آرتلریدن سلام بېریب تعظیم قیلیب اۆتدیلر. باباماجین بیلن سلیمان گاھی اۆگیریلیب علیک آلیب قۆییشەدی. شیخ اېسە، دریادن کۆز اوزمەیدی. او تېگرەسیدەگی بارلیقنی اونوتگن، اۆز تعبیری بیلن ایتگندە، «دردو حالت پیدا قیلگن» ابدی.

باباماجین آقیم بۆلیب تیکیلیب تورردی. بیردن «آه-آه!» دهب شیە تارتیب یوباردی. او بیر نیمەدن قتیق متأثر بۆلگندە هیجانی ایچگە یوتالمس، حتی مجلس چاغی، جماعت کۆز اۆنگیدە هم خطابدن اۆزینی تیالمس ابدی. بوندە ی قیلیق بی ادبلیک سنەلردی.

شیخ بیر نېچە بار دشنام بېردی، اوستونگە باغله تیدردی. بیراق باباماجین توبەدن چرچەمەدی، شیە اورماقنی هم ترک اېتمەدی.

توبە قیلدیم، پیریم... هۆووانە وینی قرەنگ. یا مجنون، یا کافر!

شیخ بیلن سلیمان چپ تامانگە نظر سالدیلر. سوو بوییدەگی اۆتلاقەدە یالغیز کپە کۆرینەدی. کپە آلدیدە باش یلنگ بیر کیمسە قیزیل برکشدېک بۆلیب

چېقەياتگن آفتاب سۈرى قۇل چۈزىپ، نېمەلردىر دېدى. انە، او ايلکيس تيز چۈكىدى، چۈكەلب اۋتيرىپ يەنە كۈنگە خطاب قىلدى. سۈنگ ايرغىب توردى. قوياشگە اوچ بارە اېگىلىپ سلام بېردى...

—يورینگلر! — دېدى شېخ و يۇل باشلەدى. يالغىز آياق يۇلدىن پستگە اېندىلر. كېه اېگەسى كۈرىنمىدى. ساي تاشيدىن يەلگن امانت اۋچاق اوستيدە قارە قومغان قۇنقەيگن. ھەمەياق توتون، شاخ شېئەدن تېكلنگن كېه سىرتيدەگى ارقانگە كېچكىنە — كېچكىنە تۈرسۈەتلر اېلىپ قۇيىلگن. اۋچاق آلديدە قارە قومغان تورىدى.

— ھۇ، تېرىك جان بارمى بو يېردە؟ — دېب باباماجىن چار اطرافگە قرەب قۇيدى. كېه اېچىدن تاووش كېلدى:

— يىزنى بارلب كېگن تېرىك جانگە تېرىكمەن!

اېچىرىدن جون چىكان كىيىپ، بېلىنى چىلوير بىلن باغلگن كېلتىلى يىگىت چىقىدى. او يىلگ باش اېدى. ساجى اۋسىپ يىلكەسىگە توشگن، يىرىك-يىرىك كۈزلرى آدمگە ناخوش باقردى. يىگىت علمانما اوچ سەلىككە مېنىمەگندېك قرەب قۇيدى. سۈنگ باشىنى خيال اېگىپ تعظيم قىلدى. يىراق قۇلىنى كۈكسىگە قۇيمەدى.

— نېچۈك سلام بېرمەيسەن، پى توفىق؟ — دېدى باباماجىن قھرنىپ. — مېسىھىمىسەن؟

— يا-آ، اۋتېرستەن.

بابا ماجىن، « انە، ايتمەدىممى، كافرا! » دېگندېك حىزرتگە يىلت اېتىپ قرەدى. يىلگ باش يىگىت نىنگ تىلى قارلوق شېۋەسىنى اېسلەتتى.

شیخ بېگانه ییگیت نینگ پتک ساجیگه سینچاکا و باقدی:

-اېلتینگیز نې؟ قارلوقمیسز؟

ییگیت باش سیلکیدى:

-ھییە، قارلوقمەن.

-قارلوقلر اهل سنت حسابلتور. اولر مسلمانلیکنی قبول قیلگن. سیز نېچوک اېلدىن
اجرەب یوربیسز؟

-مەن ھەم بیر پیتلر موسورمان بۇلغانمەن، — دېدى ییگیت زردە قیلیب، — اېندى
مسلمانچیلیکدىن چىقدیم . موندەى اۋىلب قرەسم، تورک نینگ سۈزى تووریەکن.

-قېسى سۈزى؟ — دېدى ھلېتدن بېرى سکوت سقلىب تورگن سلیمان. ییگیت اونگە
یوز بوردى.

-تورک ایتکەنکن، تنگريم، قورآندین اییرسنگ اییرغیل، بیراق تیگیرمەندین اییرمە،
دېگنەکن.

بابا ماچین پیچیق قیلدى:

-ھای، مجوسی، دیندن چىققن بۇلسنگ چىقیسن، اما آدمگرچیلیکدن ھەم
چىقدينگمى؟ اېشىگینگە کېلگن مەھماننى تېک قیلیب قۇى، دېگن گپ قېسى
مذھبە بار؟

ییگیت ایندە مەدى. چۆرت بوریلیب ایچکرى کیردى. بۆیرە آلیب چىقیب
کپە آلدیگە تۈشەدى. اوستیگە بیرتیق یماق کیگیز یازدى.

-اؤتیرسینلر، تقصیرلر، — دېدی کیگیزگه اشاره قیلیب.

مهمانلر قاره نمتگه چیقیب چاردانه قوردیلر. کافر ییگیت روپره گه، کهنه تبرهک نینگ تۈنکه سیگه چۈنقهیدی. او بی وقت تشریف بویورگن کیشیلرگه عجبلیب باقدی. «کیم بۈلدى بولر؟ موپیمی؟ قاضیمی؟ نې ایشی بار؟ نې دېردی، یا دینگه کیر یا کوچ، دېدی-ده». کافر ییگیت بابا ماچینگه بیر آستیدن کۈز تشلەدی. هیقیدی. «مناوی آله کۈزلیگی یامانگه اۋخشەیدی. اۋزی هم آلباستیدهی بېسۈنقه یه کن».

شیخ تیکه سوال بېردی:

سخۈش، برادر، سیز نچوک تېگیرماننی قرآندین اوستون قۈیدینگیز؟ نفسینگیزگه قولمیسیز؟

کافر ساووق کولیمسیره دی:

-کیم نېسیگه قول اېمس؟ ملاسیمى، قاضیسیمی، آقساقالیمی؟ یا، قاره ختاییمی؟ برى قول. برى نینگ تاماغى تېشیک.

-بوندىن چیقدى، دنياده قورساغینگیزدن بۈلك غمینگیز یۇق اېکن-ده؟ یېپ-ایچیش، یاتیب-توریش...

-مقصدینگیزنى بیلدیم. «ای، قارلیق، سېنگه ایمان کېرهک اېمسمى؟» دېماقچى بۈله- سیز. ایمان کېرهک. پیغمبر ایتکن اېکن، ایمانسیز کیشی یلنگغاچ آدمگه اۋخشەیدی دېپ. نې قیلەى، مېنینگ ایمانیمنى سیزنینگ مسلمانلرینگیز بېچیب آلدیلر.

شیخگه قارلوق نینگ مجازی یاقدی. لېکن، «سزینگ موسورمانلرینگیز» دېگنی اۋیلتیردی. «تیدیمی؟ قیدین تیدی، اېندی کېلیشی بو بیرگه».

-دېمک، سیز خلق عالمدين بېزيب، منه بوندهی خلوت یېرلرده، تاغ و تاشده یشه- مکنی عزم قیلدینگیز، توغریمی؟

-تووری. قیدین ییلدینگیز؟

-ییلدیک-ده. یلنگغاچ آدم اېل ایچیده قندهی توره دی؟

-بېتی یوق آدم توره بېره دی. شرمنده گه شهر کېنگ، دېگن گېنی اېشیتمه گنمیسز؟ انه، ییزینگ امام توریدی. بلایم اورگنی یوق. مېچینگه باریب بیر خیل سۆز سۆیلهیدی، اویيگه کېلیب بیر خیل سۆز سۆیلهیدی.

کافر آرتیگه اۋگیریلدی. تومشوغیدن آفاق بوغ چیقرب شقیلب تورگن قومغانگه قره ب قویب، اۋرنیدن توردی. بابامچینگه تیشی نینگ آقینی کۆرسه تدی.

-بیر چای دَملهی. ازانگی نصیبه دن قېتمه، دېتی بورونغی مشایخلر. بیرکنمه سنگلر، ییزنی قولیمیزدین بیر کاسه دن چای ایچیب کېتینگلر، تقصیرلر.

او کپه گه کیردی. ایگى سفال کاسه چه ییلن توگونچک آلیب چیقدی. کاسه لرنی قیناق سووده آبدن چیدی. کېین توگونچه نی آچیب، هیدله دی-ده، چیمدیم-چیمدیم بیر نیمه آلیب قومغانگه ساله باشله دی.

-چای اۋرنیگه بیر غلطی نرسه دَملب بېره من. اۋپکه له مه سینلر. چاینی اویدهیم ایچه سیزلر. بو نرسه پقت ییزده بۆله دی. اۋزیم تاودین تېریب کېگنمن. بو چۋنی

مهرگياه دېدى. اېكى آدم دَمَلَب، بىر كاسه دن ايشه-چى، بىراوى-بىراوینى ياقتىريب
قالر اېمىش. اېندى، بو بىر چۆپچك-ده، توورىمى، تقصير لر؟

يىگىت جَوَرَب اۆتيرىب چاي دَمَله دى. دسترخوان نىنگ اۆرنىگه كىرچىمال
بېل باغ يايىدى. قومغاندن بىر كاسه چاي قويىب، اۆنگ قۇلب شىخگه اوزه دى.
چاي نهايتده خوشبۆى، مزه لى، اوندن تاغ ريحانى، ايفار، كيىكاۋتى، ينه اَلَه قندهى
گياھلارنىنگ معطر ايسى انقىب تورردى.

سليمان چايدن بىرهۋېلب، مېزبانگه كوليمسىره دى:

-بوندن امامىنگىزگه هم دَمَلَب بېرمه بسىز-ده. مهرى توشىب قالرمىدى سىزگه...

كافر يىگىت يانېب كېتىدى:

-اې، قۇيىنگ، تقصير! — دېدى قۇل سيلتهب، — اول كذابنى كونيگه اوچ محل
مهرگياهگه چۆمىلتىرسىنگىز هم پايدەسى يۇق! مېنى دىندن چىقارگن هم اصلى شول
قَسْمَخۇر! اۋمسه، كېتىمىدىن بېرونه بۇلب، تاغ و تاش كېزىب كېتىمىدىم؟ لا اله الا
الله، دېب ارايه مېنى تارتىب يورمىمىدىم!

-نېمه قىلدى؟

-اې، سۇرمىنگ، تقصير، كون بېرمە دى. كوندوزى كولكىمنى بوزه دى، تونده
اويقۇمنى بوزه دى. بويىم سۇرهى بېرىب جَنى قىلىب يوباردى. سۇرهه مىلى، قۇشنى
بۇلگىندىن كېيىن آلدى-بېردىسىز بۇمىدى، توورىمى؟ بىراق دېسنىگىز بو امام آغەنىنى
قَيْتىب بېرمەيدى، شونىسى يامان. چۆت سۇرهيدى، اۋراق. كېتمن، چىلىير، قازان،
بالته... اې، قۇيىنگ-چى، كۆزىگه نې ايله شسه سۇرهى بېره دى، سۇرهى بېره دى،
سۇرهى بېره دى. بو كېتىشى بۇلسه، بىر كون اېمس، بىر كون عيهلىمنى هم سۇره ب

قالمسه گۆرگه يیدی، دهب قۇرقه من. یا، خدا انصاف بېردیمی، ایشقیلیب اینده مه دی... آلیشگه کېلگنده - بسم الله، بېریشگه کېلگنده - استغفرالله. ایشقیلیب، قیتیب بېرمهیدی. سینیب قالدی، دېیدی، یۇقالدی، دېیدی... بیر کونی اوییگه چیقسم، یېتی- سگیز اوراق، بالته، تنگیز دومه لب یاتییدی. همه دن سۇره یسن اپکن ده، کذاب، دېدیم. شو شو، ایگنه لیک ایپ هم بېرمه ی قۇیدیم. کپن مېنی چینه شگه اؤتدی. خاتینیم یاش بۇشه نیب اتله ایچیب اؤتیرگن ایدی، دووالدین کؤریب قالیدی. پولانچی نینگ زه یپه سی مسلمان اېمس، رۇزه توتمهیدی، دهب گپ ترقه تیدی. باله تووغان عیال بیر نیمه یېیشگه حقى بارمی، یۇقمی؟ یا، بۇوه گنی آچیدین اؤلدریشی کېره کمى؟ بویم اؤته بېرسین. بیر کونی ایشیککه گدای کھلیب قالدی. نان- پان بېردیم. قره سم، اوستی-باشی ایت تله گنده ی بیر یامان، تۆکیلیب توریدی. اویگه آبکیردیم، اېسکی-توسکی کیملریمدین بېردیم. ایمانسیز امام بونی هم اېشیتیپ قابدی. مچیتده خلاققه جر سابدی: «نې دېسن، پالانچی قارلیق یهودینی اوییگه آبکیریب بیر تاباقدین آش یېدی، بونده یین کافرنی محلّه دن هیده ش کېره ک!» دېتی. توبه دېدیم، کیم کاپیر اؤزی؟ بیر غریبگه تاماق بېریب خیر قیلغان مېن کاپیرمنمی یا بولمسه، بیراونینگ حقینی یېب، کؤزینی لۇق قیلیب توره دیغان اول امام کاپیرمی؟ بیز اؤقیمه غان عامی آدممیز، منه اؤزلرینگ ایتینگلر، مسلمانمی، کاپیرمی، ایشقیلیب انسان باله سی ایشیگینگده زار ققشه ب توره، اونینگ حاجتینی چقیریش کېره کمى یا جۇنه، دهب کېتیگه تېیش کېره کمى؟

— حاجتینی چقیرمه گن مسلمان اېمس، — دېدی باباماچین.

— اؤلمنگ، آغه! قول خواجه احمد پیریم هم شونده ی دېتی. اول حضرت نینگ بیر حکمتی بار ایدی. آلدین یورگن یؤلیمده یادلپ یورگوچی اېدیم، اېندی، منه بو تقصیریم ایتگنده ی قورساق قیغیسی ییلن بۇلیب... اېسیمدن چیقیدی. — قارلوق

باشيگە مشتلب-مشتلب قويدى. بابامچين توكل قىليب شىخ نىنگ مشهور بيتىنى اۇقيدى:

سنت اېرمىش، كافر بۇلسە بېرمە آزار،

كۈنگلى قىتق دىل آزاردىن خدا بېزار...

كافر قۇل سېرمەدى، بلند تاووشدە خطاب قىلدى:

-شوشو. اما طرقينگىزهيىتلى بۇغانى بىلن اۋزىنگىز يىخسى آدمگە اۋخشەيسىزەكن. حضرت سلطانىمنى ياددن بىلركىسىز.

سليمان بېر آستىدن شىخگە قرەب قويدى، سۈنگ بابامچىنگە اشاره قىلدى:

-بو تقصير شيخ احمد يسوي حضرتلرى نىنگ قۇللىرىدە تحصيل آلگنلر!!

-واه-واه - ادب يوباردى كافر و ايرغيب اۋرنىدن توردى. - مەن دىندىن چىققىن بىر عاصىمەن. بىر بىر اېتگىنگىزنى تۈپ قىلەمەن. سلطانىمنى كۆرگەنكىسىزە؟! - او بابامچىن نىنگ اېتگىنى تۈتۈپ كۆزىگە سورتىدى. شۈپت گچە ھىچ كىم بابامچىنى طواف قىلمەگەن اېدى. شىخ مورتىدن كۈلدى. باباقول قىزدى. كافر يىگىت اۋرنىگە قېتىپ آغىر تىن آلدى. - قنى اېندى، شىخ بابا بىزنىنگ كېتىمىزگە ھەم بىر كېلسە، ظالملىرنى يىغىن آلىپ انصافگە چقىرسە، ھې، خدابخىر، بىر غرىبنى آياغ آستى قىلە بېرمە، بويىم سېندەى انسان بالەسى، دېب قۇرقىتىپ قۇيسە... كېلالمەيدى دە... حضرت سلطان يالغىز، اېزغۇچى كۆپ، توورىمى، تقصيرلر؟..

آره گه سکوت چۆمدی. شیخ اۆیلردی: «بو ییگیت اهل اسلام دین بوتکل یوز بورگن اېمس. بورگه گه اچیق قیلیب کۆرپه کویدیر ییدیر. انشاالله، اونى حق یۆلغه قیترسه بۆلغه».

سلیمان کافرگه باقدی. بیر نیمه سۆره گنی آغیز جۇفتله دی. شو پیت ییگیت اۆزى گپ آچدی:

«داستانیم چله قالدی، قومغان قینه گونچه بو یاغینی هم سۆیلب بهره ی. بیر کونی اۆرتهمیزده گی دووال بوزیلدی. یامان خاتین نینگ آغزیگه اؤخشب آچیلیب یاتمه - سین، کپ، کۆتریب قویه ی، دېدیم. لای قاردیم، گووله قیلدیم. اېندی دووالنى اوریب تورسم، لؤکیلب امام کھلب قالدی». های، بئویق، نه گه مېن تره ییمدن دووال سالدینگ، سېن کاپیرگه بیر یېتمه دیمی؟» دېب بقیردی. اېسکی دووالنى اۆرنینی کۆرسه تدیم. امام کۆنمه دی. «بو منیم ییریم، ایگی گز سوره سن!» دېب توریب آلدی. قۆشیلرنی چقیردی. مچیتگه آدم یوباردی. ایگی سلؤلک کھلدی. بو یاقده بیزنى گواھلر - قشاق، اؤقیمه گن، عامی. او یاقده امام نینگ گواھلری - مرتبھ لیک، آغزیده علمی بار، بېتلری قیپ-قیزیل. «موسورمان موسورمان بیلن بیر تلشمه ییدی» دېدی ملا. «امامینگیز موسورمان بۆلسه، نېگه بیراونینگ ییرینی دعوا قیلهدی، بوندین چیقدی ایگاؤیمیز هم کافر اېکنمیز ده؟» دېدیم. امام وای داد سالدی. قاضیغه چقیرتره من دېب اؤده غه یله دی. آقسقال کھلدی، آدم ییغیلدی. «ایگی گز بیر کیمدن قالمه ییدی، صمد، دېدی آقسقال، بو یالغان دنیا ده همه ایگی گز بیر دېب یوریددی، بېر، شونینگ کۆزی تۆیسین». دعوا گرینگ قاضی بۆلگندین سؤغین... نې قیلردینگ، تووریمی، تقصیرلر؟ ای، قۆیینگ-چی، دووالنى اویگه قره تیب ایگی گز سوردیم. بری بیر امامگه انصاف کیرمه دی. قاضیگه چتیددی. قاضی، صمدنى محله گه قۆشمنگلر، دېب پتوا بېریددی. سرتراشگه بارسم، ساجیمنى

آلمهیدی، قصاب اېت بېرمهیدی، بقال توز. اویدن چیقالمهی قالدیم. یخشی هم آله سیگیر باره کن، اؤمسه آچیمیزدن قاتردیک. خۆرلیکلریم کېلدى ...ارابه منی هیده ب چیقېب کېتدیم. منه، بیر ییل بۆلدى، اېگه سیز تاوئی آره سیده غارنى اوی قیلیب تېئیره ب یوریممن ...

شیخ ایچیدن زیل کېتدی. کۆز اؤنگیده قرآن اوشلب، مسجد ایوانیده قسّم ایچیب تورگن شهاب الدین حاجی، طالب علملر حقیگه خیانت قیلیب مدرسه حاولیسگه تیریق اېچکی یتکلب کیرگن اشرفخان قاضی، منه بو غریب قارلوق نینگ کلبه سیگه پنجه اوره یاتگن امام اؤتدی. او کافر ییگیتگه تیکیلدى.

-مېنگه قرهنگ، ییگیت.

قارلوق قۇلیده گى چۆپ بیلن یېر چیزیب اؤتیرگن اېدی، باشینی کؤتردى.

سیزنى بیر اؤی بزاوته قیلیب توریدى. بو نقصیرلر مېنى دینگه قېترگنى کېلگن دېب خیال قیله سیز. بو خیالینگیزدن کېچینگ. مېن سیزنى اسلامگه دعوت قیلیمه یمن. شکرلله کیم، جاهلیت دورى آياقله دى. اسلام منه بو آقر سوودېک حیات اېلتووچى دریادورکیم، تشنه کام کیمسه لر اونگه اینتیلگه یلر. ایمان و یخشیلیک تیلگن، پاک لیک و ثواب ایزله گن هر بیر بنده بارکه، مرادینی اسلام دین تاپکه ی. اسلام به مثلى بیر اولوغ درختدیرکیم، ایننگ موه لری بې عدد. بعضی دل آزار، نمرود ظالم اماملر چین مسلمان اېمس، بلکه شیطان لعینگه قۇل بېرگنلر دیر. الله بولر نینگ جزاسینی بېرگه ی.

قارلوق نینگ قیسرلیگی توتدی.

-اوزور، نقصیر، گېچینگیزنى بۆله من، ایل... (او اېسکی عادتی بویيچه إله، دېب یوباریشیگه آز قالدی) ایشقیلیب دردینگیز بۆلینگه ی. بوندین چیقدى، بیرا و مېنى

اوریب سؤکسه چیده شیم کهرک، غیرینگ دېمه ی، مؤینمنی اییب توره ی، آوزیمده گی نانیمنی یولیب آلسه یم، قولوق تقصیر، ایندی نان یمه یم، دېب آچیمدین تیریشیب اولیشیم کهرک اېکن ده؟ مېن بونگه راضی اېمسن. قول کوچینگ بیلن اېل قطاری کون کوره ی دېسنگ، قویمسه، هرکونی باشینگده قرآن آیتینی تیاقده ی اؤینه تیب تورسه... بونده ی دیننی نې قیله من؟ دین اسلام بیزده ی اوستی یوقون، آیاغی یلنگ، قورساغی آچ کیمسه لرنی یاقلشی کهره کمی، یوقمی؟ قرآن کیم اوچون یازیلگن اؤزی؟ یالغان ملالر اوچونمی یا همه اوچونمی؟

قرآن کریم الله نینگ سۆزی. اول برچه گه واجب. شاهگه هم، گداگه هم. علامه گه هم، عوامگه هم، اولیاگه هم، درویشگه هم. بیر دیانتسیز قاضی، ساتقین مفتی، نادان ملا، بدنفس آقسقال اسلام کوزگوسی اېمس. آسمانندن یامغیر یاغسه، جمله عالم بهره آله دی، قیرلرده طرفه گياھلر کؤکریب چیقه دی. بو کؤکتلر ایچینده منه بو مهرگیاھ دېک آدمگه ملهم بوله دیگنی هم، تاتسنگیز زهرلب اؤلدیره دیگنی هم بوله دی. خودی شونداق، توفیز فلک اېگه سی آدم لرنی هم یخشی یامان قیلیب یرتمیش. بیرى دانا، بیرى جاهل، بیرى سخی، بیرى قورومساق، بیرى نینگ کۆزی تۆق، بیرى نیکى آچ. بیرى قناعت صاحبی، اؤزگه سی نفس بنده سی، بیرى حیا بیلن اندیشه دین لباس کیگن، تغین بیرى شرمنده لیکنی کسب حال قیلیب آلگن... نې چاره نگیز بار؟ سیز بیر کذاب امام طفیلی دیندن چیقیسیز. بوندن اول کذاب نینگ گناهی کمه یمه دی، سیزینگ ده، قیمتینگیز آرتمه دی. امام سیزنی خورله گن بؤلسه، بیلینگ که، اول اېل آره سیده قرغیشگه قالدی. مظلوم نینگ التجاسی هرگز مستجاب بؤلگه ی. کېنتینگیزگه باریب قاضی بیلن امام نینگ بوگونگی حالتینی سوریشترینگ. یا اماملیک دین قوویلگن یا بیر بلاگه گرفتار بؤلگن. بیر غریبنی بیغلگن ظالم نینگ کولیب یوریشینی الله خوش کؤرمه گه ی. القصاص المن الحق، هرکیشیگه اجر و مکافات بار.

-اؤمسه نې قیل دېسيز؟! — قارلوق نینگ خونایی آشدی. — باشیمنی تاشگه اوریب یاره ی دېسم، ایگی نارسیده نینگ اووالیگه قاسم.

-تورک نینگ مقالی بار. اده شسنگ — کۆپچیلیک بیلن ادهش، دیدی. کۆریب توربیمیز، بیر ییلده گدا بۇلیسيز، ایگی ییلده ادا بۇله سيز.

قارلوق بیر نیمه دېماقچی بۇلیب آغیز جۇفتله دی. شو پیت آلیسده آت کیشنه دی. قارلوق یت اهتیب اؤگیریلدی، سونینگ نریگی بېتیده سمن آت مینگن آق قلابلی بیر کیشی تورردی. سمن بېر تېپنیب کؤککه سپچیدی، سواری تیزگینی تارتیب بیر قۇلینی هواده اؤینه تیب هیقیردی:

-هی-هی، قارلوق! جانینگ بارموشو؟!

آت تعین چۆزب کیشنه دی. آتلیق تکرار تاووش بېردی:

-هؤ-هؤ-هؤ!!

قارلوق ییگیت ایرغیب تورردی. رنگی دوو قیزردی، کۆزلیده تۇستدن غضب چقنه دی. تۆرت سکره ب سوو بۇییگه باردی. ساحلده گی کیشیگه بیر تیکیلدی-ده، قۇللرینی آغزیگه کرنی قیلیب جواب قېتردی:

-جا-آ-آن...ه...هی..!

ایلدم ایزیکه قېتدی. او یاق بو یاققه النگله دی.

-اوزور، تقصیرلر، — دېدی هاولیقیب، — من بارمه سم بۇلمهیدی. قارلوقه بلا کبلییدی. مېن کېتدیم. او ییلیب ایچکریگه کیردی. نیمه لردير تره قله دی. قارلوق بیلگیگه کته اؤرمه قمچی اؤتقزیب چیقدی. کپه سیرتیدن چیلویرنی آلیب، تېز-تېز

بېلیگه باغله دی. کوموش برکشدهک یلتیره ب تورگن آفتابگه شاهه پشه اېگلیب سلام بېردی و لؤکیلب سای بؤییکه قره ب کېندی. توغری باریب اؤزینی سووگه آتدی. ساحلده گی سواری اونگه پېشواز یوردی. قارلوقنی آرتیگه مینگه شتیردی، سمینگه قمچی باسدى. اولر بیر زومده کوزدن غایب بؤلدىلر.

-نان تلشگنی کېتدیلر، - دېدی شیخ اؤزیگه اؤزی گپیرگندهک. - قارلوقنینگ کؤزی توق، قارنی آچ، رکن الدین نینگ قارنی توق، کؤزی آچ. یا، ربی! اوچ زیارتچی دعا قلیب اؤزینلریدن توردیلر. حضرت نینگ کؤز آلیدین حاضرگی منظره کېتمه ی قالدی. او قارلوقنی چارلب کېلگن سواری عصیانچیلردن اېکیننی سېزدی. ایگی کوندیرکه، رکن الدین اؤز خلقي بیلن جنگ قیله دی. بیردن باش کوترمه ی، قلعه سرى آغیر آدیم تشلب باررکن، شیخ کونگیلده خیال لر کېزه دی. «یا ربی! نخات تۇق لر بیلن آچلر جنگی تا ابد دوام اېتسه؟ آدم ذاتی مونچه بېشفقت! اخیر قشقر هم تویسه، آغزیده گی لقمه سیننی قومیگه ایلینگه ی. آدم باله سی اؤزیدین آرتسه، بیراوگه بېرمکدین قیزغانر، یېمه ی ایچمی چیریتگه ی، یېرگه کومگه ی، مالگه بېرگه ی، الا محتاجگه لازم کورمس. ربنا! بیر حکمتینگه عقلم یتمه ی اؤرته نورمن. قیسی که انسان علم و عرفان اېگلب ملا بؤلدى، عالم بؤلدى، اول اؤزینی اؤزگه لردین بیر قریچ بلند قویدی. نفسیگه اېرک بېردی. تورلوک-تورلوک کییمککه، تاتلیق-تاتلیق یېمککه ایتیلدى. بیراونینگ رزقیگه ایلک چؤزدی. اېلدىن اویالمه دی، الله دین قورقمه دی. بالعکس، کیمی که کونگیل کؤزی سؤقیر اېرسه، مکتب کورمه گن عامی بؤلسه، اېمگک آستیده کون کېچیرسه، اول کیشی قناعتنی اؤزیگه زېنت دېب بیلدى، حرامدین حذر قیلدى. بیر نان تاپسه، یرمینی محتاجگه ایلندى، ایمانینی ساتمه دی. نخات زماندین زمان اؤتیب علما بیرله فقرا آره سیده گی بو تخلیت اختلاف دوام اېتسه؟ اولوس نینگ کؤز تیککنی اوشل عالم لر اېمسمی؟! قولی قداق، آياغی یلنگ، قورساغی بؤش اېمگکچینی، کؤزلى یاشلیق یتیم-اېسیرنی خان و بېکلر ظلمیدین

حمایه ایتیب، جانلریگه ملهم بۆله دیغان کیم اؤزی؟ اهل علم، فضل و کمال صاحبلى اېمسمو؟ خلق الرنى فرزندلریم دېمیش. بس که، اؤز آتە-اېنەسى نینگ دردیگه درمان بۆلماقدین باش تاوله گن گمراهلرنی نې دېب اته گەیمیز؟ الحذر، آق پدر! بۆلدىن ادهشگن بندهلرینگى كۆكسیگه انصاف و دیانت اوروغىنى ساچقىل، پروردگاریم، سېندىن بۆلك كۆمكچیم یوق، سېن اؤزینگ مهربانسن، يالغیز سېنگه سیغینه میز...»

مداراگە، انصافگە چارلەدیلر. بونی رکن الدین عاجزلیک، قۇرقاقلیک بېلگىسى دەپ انگەلەدى. قارلوق اېلچىسىنىڭ كۆز اۋنىگىدە قىمتبەھدەلەر - ختاى شايىلەر، بخارى زىچاپانلارنى اۋتگە ياقىتىردى. اېلچىنىڭ سقال-مورتىنى قىردىرىپ سزاي قىلىپ جۈنتىدى. شرط قۇيدى: «اۈچ كۈن اىچىدە قىشلاقنى بۇشەتەپ كۈلانگەمى بلاگەمى كۈچەسنلەر، بۇلمسە، اويلرىنگىنى اۋتگە بېرىپ، مەنە بولتەپۈتەدەي كۈلۈنى كۆككە ساۋورەجكەن». ولايتنىڭ تورلى شەرلىرىدە يشەيدىگن قارلوقلار ركن-الدین نىڭ بو جاھللىگىدن درغۇب بۇلىپ قۇللىرىگە قورال آلدى. «مرد بۇلسىڭ - اېرتەگە قارەداۋانگە كېل، سېڭە سۇغىشنى بىر اۋرگتەيلىك!» دەپ خط يۇللەدىلەر. ركن الدین گە اصلى شو كېرەك اېدى. يانىگە اېلىك چاغلى سرە توركەن يىگىتلىرىدن توزىلگن جىڭچىلارنى آلىپ پېشىنىگە يەقېن قارەداۋانگەگى دۇلزارگە قارەب كېتىدى. دۇلزار اطرافى آچىق ميدان، بىر تامانى داۋانگە تۇتۇش، بىر طرفى تار اۋزەككە بارىپ تەقەلردى.

ركن الدین آق آتىنىڭ جۈلۈنى قىچق-قىچق تارتەدى، بېداۋ آسمانگە سېچىيدى، گۇيا او ھەم اېگەسى كېي اوروشگە خماردېك بېزاۋتە تېپىرچىلەيدى. اۋزەك تاماندا بىر تۈپ قارلوق كۆرىندى. اولرىنىڭ يىگىرمە-اۋتۇز چاغلىگى آتلىق، خىچىر، اېشك مىنگىلرى ھەم بار، اما اكثرىتى پىادە اېدى. قارلوقلارنىڭ قۇللىرىدە چۇقمار، سۈيىل، حتى ياغاچ ايرى كۆترگىلرى ھەم كۆرىندى. عصيانكارلار درەنىڭ او بېتىدە تۇختەدىلەر. بىر يەرگە جەم بۇلىپ نېمەلرنى دېر مصلحت قىلىشدى.

تۇدەدن بىر قىزىل آتلىق اجرەب چىقىدى. حاكەم تامان يەقىتەل كېلدى. اۋزەككە بىر قۇلاق سوۋ اقرىدى. آتلىق ارقى بۇيىدە تۇختەدى. قۇللىرىنى آغزىگە كرنى قىلىپ قىچقىردى:

«ها-و-و، میرزالم، کبش اۋسەيم عقلینگى يىغنه! سۋزینگى قىتیب آل! سالیغینگى تۈلەيیک، يورتیمیزگە كۈز تیکمه! بویەرلر سمرقندینگ يەرلریه مس، قاره خانلردین بورون هم بار ابدی. یوق، دېسنگ، کي، سۋغیشه میز، آغەنگگە اۋخشب کیرگى تېشیک تاپالمەي قالەسن، هي-ي، بالە..!»

«بالە» دېگن سۋز رکن الدین نینگ ھمتيگە تېگىب كېتدى. او سداغىگە قۇل چۈزدى. صلح تكليف ايتىب سوو بۇيىدە تورگن قارلوققە قرەب اۋق اوزدى. اۋق ويزىللب بارىب اېلچى نینگ يانیدن اۋتدى و قرى دۈلنەگە سىنجىلدى. آتلىق قارلوق آرتيگە چېكىندى. ايکى قۇلىنى كۈترىب قوملریگە اۋگيرىلدى. برالله، «آومين! تنگري تاش اۋزى يارلەقب ظالم نینگ آغزیدین قانى كېسون!» دېگن خطاب اېشيتىلدى.

شو زھاتى عصيانكارلر ياپىريلىب سوونینگ بو بېتيگە كۈچىب اۋتە باشلەدىلر. توركمەن يىگىتلر قىليچ يىلگىغاچلەدىلر. آت اۋينەتیب، چۇقمارلرینی ھوادە سىلكىب، ياغاچ ايرىلرینی چۈزىب ھى-ھىلەگىچە سوو كېچىب اۋتەياتگن قارلوقلرگە پېشواز چىقىدىلر. ركن الدین آرقەراقدە، يىسى تېپەلىكدە تورردى. او ايلغاردهگى تۇرىق آت مىنگن قارلوق نینگ كۈكرەگىنى مۈلجللب اۋق آتدى. قارلوق شلاپلپ سووگە يىقىلدى.

بونى كۈرىب عصيانكارلر اووواس تارتدى. «ھى-ي، قارلو-اۋق، جانینگ بار-مو؟!» دېيە بو قىرغاققە باستىرىپ اۋتە باشلەدىلر. توركمەن يىگىتلر آتلىرىگە قىمچى باسدى. يوزمە-يوز جنگ باشلدى. عسکرلر، اۋل قارلوقلر نینگ سواريلىرىنى بير ياقلىك قىلىپ آلەيلىك، دېب اۋىلشدىمى، جايدارى آت، خچىر مىنگىلرگە ھجوم قىلدى. بير عسکر يېلىپ بارىب آتلىق قارلوق نینگ كۈكرەگىنى مۈلجللب نيزە آتدى. قارلوق باش اېگىپ قالدى، نيزە تۇرت قدم نريدە جنگ قىلەياتگن توركمەن يىگىت

نینگ یېلکه سیگه سنجیلدی. آمدی کېلگن قارلوق نيزه لیک عسکر نینگ قولىده گى قىلىچىنى اورىب توشىردى. چقان اېگىلىب، قىلىچىنى قولىگه آلدی. جنگ تاباره اوجىگه چىقدى. قارلوقلر گاها-گاها بقىرىب-چقىرىب بىر-بىرىنى روحلنتىرر، «باس، قارلىغىم! قاج، نامرد! يېتگن يېرىنگ شو بۇلدى! يا وطن، يا اۋلىم!» دېه درهنى ينگرەتردى.

آت توياقلرى آستىده بىر نېچە قارلوق نینگ اۋلىگى چۈزىلىپ قالدى. عسکرلر جسدلر كۆكرەگىگە نيزە سنجىپ، تەغىن سوغورىب آلر، كوز آفتابىدە نيزە اوجىدە يىتلىب تورگن عصيانكارلر قانىگە تېلەلرچە كولىب باقر، آتلىرىگە اوستمە-اوست قىمچى باسىپ، پىادەمى، آتلىقىمى تىلەمەي، قارلوقلرنى گىر اىلتىرىپ سۈەلەردى. چۇقمار و سۈيىلگە اميد باغلگن قارلوقلر قىلىچ-قلىقان، اۋق-يای يىلن قوراللىنگن باسقىنچى عسکرلر آلدىدە عاجزلىك قىلدى. اولر نینگ آتلىرى، خچىرلىرى نابود بۇلگن، اۋن-اۋن بېشتەچە سوارىنى حسابلەمەگندە اكثريت پىادە بۇلىپ قالگن اېدى. عصيانكارلر آتدن توشىپ، بېللىرىدە گى ارقانلرىنى يېچىدىلر و قىلىچ اۋىنە تىپ باستىرىپ كېلە ياتگن عسکرلر نینگ روپرەسىگە تورىپ آلدىلر. عسکر اېنگە شىب قىلىچ اورەمن، دېگندە قارلوق چۇقمار يىلن آت نینگ كەسىگە سالەدى، سۇنگ قوللاچكىشلاپ ارقان آتەدى. عسکر چىلويرگە اۋرەلىپ، تۈرگە توشگن بېدەندەي بۇلىپ قالەدى. قارلوق اونى سىلتەپ يېرگە قولتەدى و قولىدە گى قىلىچىنى تارتىپ آلىپ، دراو كەسىنى اوزەدى. هەش پەش دېگونچە اۋرۇق توزاقدن يېتى-سكيز نوكر يېر تىشلاپ باشىدن جۇدا بۇلدى. يېردە دومەلەپ ياتگن عسکرلر نینگ آتلىرى كېشىپ، جنگ سورانىدن اولاققە قاچدى. اېندى ركن الدىن باشلىق بىر تۇدە نوكرلر هم چىلوير توزاقدن چۇچىپ پىادە بۇلىپ آلىشىدى. اولر قارلوقلر يىلن يىگە-مەيگە آلىشووگە كىرىشىدىلر. ايرى يىلن چۇقمار نینگ بېسۇنقە يىلىگى، سۈيىللىرىنىڭ آغىرلىگى قارلوقلر نینگ تىنكەسىنى قورىتىدى. بونىنگ اوستىگە قارلوقلر عمر باد بىراو

بیلن اوریشمهی محنت آرقه سیده کون کپچیرگن، حرب-ضرب سِرلریدن بیخبر ابدیلر. رکن الدین نینگ سربازلری عصیانکارلرنی جزالش اوچون مخصوص تیارلنگن، بؤیدار، ابجر، آدم اؤلدیریش مشقینی آلگن قاتللارهدی.

نماز عصرگه باریب هر ایگی طرفدن قؤلی کپسیلگن، اؤق ییگن، چاپیلگن یرهدارلر کؤپیدی. آقسوو قیزیل قانگه بویه لدی. بیرار ساعتدن کپن رکن الدین نینگ قؤلی بلند کپله باشله دی. قارلوقلر قاره داوانگه چپکیندیلر. ایندی اولر نینگ نجاتی یالغیز یده تاشدن اهدی.

رکن الدین هم اؤزینی اندک ساویتدی، سووده بیت-قؤلینی چیب تین آلدی. جنگ میدانینی کزپ چیقدی. عسکرلریدن بپش-آلتیه سی اؤلیب یاتر، ینه بیر نهچته سی دؤلته گه سویه نیب اینگره ب اؤتیردی. اما قارلوقلر نینگ جسدی کؤرینمسیدی. «قنی اولر، قوملری ییب قؤیگنمی؟» دېدی رکن الدین خونا ب بؤلیب. قارلوقلر شهید بؤلگنلرنی تاشلر گوه گیگه یشیریب کپتگن، کپن کپلیب کؤمیشنی مؤلجللشگن اهدی. یرهدار برادرلرینی اېسه آرقه لب آلیب کپتیشدی. قارلوقلر داوان اؤرته سیده بیر زمان دم آلدیلر. اولر ایندی خاطر جمع اهدی. بو خلاص کار داوان اولرنی نهچه بار فلاکتلردن سقلب قالگن، حاضر هم ظالم نینگ قصدیدن اسره ب قالیشیگه ایشانیشردی.

قارلوقلر نینگ امیدى - یده تاش. رکن الدین کپلگیندی، عسکرلر یاللمنه. اولر سِرلی داوان نینگ کرامتینی بلیشمه یدی. شونینگ اوچون تپه دن توریب تاش دوملتدیلر. قازانده ی قاره تاش رکن الدین نینگ آلدیگه باریب توشدی. رکن الدین ایرغیب توردی. تپه گه قره ب پؤیسه قیلدی.

—هي، حيوان، حاضر چقيپ بارغيمن! اينه نكنى تاپالمه، قوزغونكه ييم بۇلغەيسن،
حرامى!

تېپەدن كافر صمد تاووش بەردى:

—پر كك بۇلسنك، موندە چىق! اۋليگىنكى سنب بۇلدينكى، ھېزەلك؟

ركن الدين قالگن-قوتگن جنگچىلىرىنى تۈپلەدى. قىرققە يىقىن اپكن. اۋزى
سېچىپ آتىگە مىندى.

—باسدىق، لاچىنلىرىم! ھەر قارلوق نىنگ باشىگە مىنگ طلا بېرەن! سلطانلىق سۆزىم!
بو حرامزادەلرنىنگ ياستىغىنى قورىتىگنگە اولرنىنگ حاولى-يېرى، اهل و عيالى
مكافات! لاچىنلىرىم، شېرىورەك بۇلىنگلر، غازى بۇلغەيمىز، غازى!

عسكەرلر آره سىدە اسفيجاب ولايتىدن اېرتۇغان مېرگن ھم بار اېدى. او
ركن الدين نى بۇلدىن قېترماقچى بۇلدى.

—تۆرەم، شو تاوغە چىقمەيلىك. ياو قاچدى، قووسك بلاگە قالەمىز. بو تاوغە آتدە
چىقىپ بۇلمەيدى. خاصىتى يۇق.

ركن الدين نىنگ كۈنگىلىگە شېھە آرهلەدى. «قىزىسن، قرتەسن، اخىر
اصلىنگە تارتەسن. مېرگن شو بېرلىق، قارلوق نىنگ طرفىنى آلەدى-دە».

—سىز كىمدىن نان يېيىسىز، يىزدىنمى يا اناو متھم قارلوقدەنمو؟

—الحمد لله، سىزدىن نان يېيىمىز، تۆرەم... شو وجەدىن تاوغە آتدە چىقمەيلىك، دېدىم.
يۇق، چىقمەن، دېسنگىز توياغىگە كىگىز بايلىب آلەيىق.

رکن الدین نینگ جذبەسى قۇزدى:

مېن پېشك اېمىمن پېسىپ چىقەدىغان! اوچسە يولدوزگە يېتەدىگن ارغوماقلىرىم بار. بولر چو دېگندە تاۋنى اون قىلىپ مېدەلەب تشلەيدى! قنى، اسرانلىرىم، نامرد قارلوق نىنگ اوستىگە سالدىق! الھىم، اولوغ تىغايىم سلطان سىنجىرىنىگ مظفر كونلىرىنى بېرسىن! غازى! خدايار، غازى بۇلغەيمىز، غازى..!

رکن الدین قىلىچ اۋىنەتېب داۋانگە آت سالدى. اونگچە كون باتدى. قارلوقلار داۋان ايچكرىسىگە كىرىپ پىستىرمەدە پايلېب توردىلر. اولرىنىگ كۈنگىللىرىدە قۇرقوو، امېد، تىللىرىدە التجا: «اي، مۇقدس یدە تاش! يىز غرىبلرگە رحىمنىگ كېلسىن! ظالم نىنگ جزاسىنى بېر! جوجوقلىرىمىزنى يېتىم قىلىپ قۇيمە. سىيىنگىمىز اۋزىنگ سىن. یدە تاشىم، یدە تاشىم، خلاص كارىم، اۋزىنگ مدد بېر، یدە تاشىم..!»

قىرق آتلىق داۋانگە كۈترىلدى. شو پىت عىجىب حال يوز بېردى. آتلىر توياغىدن اۋت چقەندى. تاشلىر قسىرلەندى، اطرافنى اولك آق توتون، سۇنگ قارەمتىر تومن قابىلەندى. بىردن قتيق شىمال اېسدى. گىر اطرافنى زىم-ضيا بولوت چولغەندى. عىسكرلرنىنگ كۈزى تىنىپ، قىگە آت سورىشنى بىلمەي قالدىلر. قارە تومن قويوقلىشىپ يامغىر تامچىلەندى. ھە دېمەي، شىرىللىب ژالە قويدى. آتلىر تىپىرچىلىپ كىشەندى، شىمال كوچەيدى، يامغىر دۈلگە ايلندى. آتلىر توياغىدن چىققن بۇغىق تاۋوش، دۈل نىنگ تاشگە اورىلىپ ھىمەلى شقىللىشى، ظلمات قارانغىلىك نوكرلرنىنگ يۈرەگىنى يارەي دەندى. اولر قىگە قاچىشنى، ترناۋدن توشەياتگندېك شراس قۇيىپ تورگن يامغىر ضرىبدن نې علاج قىلىشنى بىلالمەي داۋدىرەب قالدىلر.

دۆل تینیب، میده لب یامغیر یاغه باشله دی. بیر بلجیقکه ایلندی. داوان ساغ- توپراقلی اهدی، او لحظه ده ییلیمگه اؤخشب، آتلیر توپاغینی بیرگه میخلب قویدی. عسکرلر «بولعنتی تاو-تاشدین» قوتولماقچی بولیب، آتلیریگه قمچی اورهدی، اما ارغوماقلا نېچاغلی سیلته-نگنی ییلن خودی یومران قازیق اینیگه توشیب قالگندېک آياقلا رینی تار تیب آلالمه دیدیلر.

یریم ساعتلرده ژاله تیندی. بولوت ترقه دی. کون یاریشدی. عسکرلر آتلیر نینگ جلویدن توتیب، اوچته-تۆرتته دن غوجنک بولیب توریشر، حاضرگینه باشلریگه توشگن سودان لال و کرخت ایدیلر.

رکن الدین مغلوب بولگینی بونینگه آلدی. اینده مه ی آتی نینگ باشینی بوردی. او نوکرلری نینگ توفیرته سینی یوقاتگن، «یولدوزنی اوره دیگن» ارغوماقلا ری- نینگ یرمیدن آیریلگن اهدی.

خفتن پیله سی غازی بولالمه گن حاکم خاص نوکرلرینی ابرگشتیریپ قلعه- گه قیتدی. دروازه تقه-تق بهرک اهدی. تاووش بهردی. دروازه بان بؤسه غه گه کبلدی و اما ایشیکنی آچمه دی. «آچ ایشیکنی، ایت اولی، مهن رکن الدینمن!» دییه هیقیردی. بیراق تا کوتوال کبلمه گونچه دروازه بان قولفگه کلیت سالمه دی.

کوتوال تاشچیراق توتیب رکن الدیننی کوردی و حاکم نینگ اوضاعیدن چۆچیب چبتلندی. مغلوبلرینی ایچکری اؤتکزدی. دروازه نی قولفله دی. سؤنگ ایگیلنپ رکن الدین گه کاغذ چۆزدی.

سیر قلندرنا کیمسه هلی آقشام کبلیب بهریب کتیب اهدی، جنابلریگه اته لگن... اېکن...

خط پىت اۋقىشگە حاضر ركن الدين نىنگ طاقتى يۇق اېدى.

-اۋقى! نې عرض اېكن؟ - دېدى آتدە تورىپ. كوتوال لىپەنى يىرتىپ، تاشچىراق ياروغىدە ھىججەلب اۋقىدى: «نامرد ركن الدين! اۋغلىنگىنى اخترىپ آواره بۆلمە. او بىزىنىڭ قولىمىزدە. اېرتىڭ قىتە سۇغىش قىلەن، دېپ اورىنسنگ، جانىنى آلغەيمىز. سېنى قاچىرغان قارلوقلر...»

-ابلە - دېپ بقىردى حاكم و گۇيا خطنى قىصاصكار قارلوقلر اېمس، مە بو تىترەب- قىش ب تورگن كوتوال يازگندېك اونىنگ باشى-كۆزى ارەلش قمچى تارتىپ يوباردى. بىر خىالى، يەنە دروازەنى آچدىرىپ، يانىگە يوز عسكرنى آلىپ قارلوقلر اېلىگە باستىرىپ بارماقچى، اولرنى تېكىس قتل عام قىلماقچى اېدى. كېن شىدىن قىتدى. اول، اۋلردەى حالدن تايگن، قالە وېرسە، يېتى خفتندە اوخىل ياتگن قىشلاققە باستىرىپ كىرسە بوتون اېل-اولوس اۋنگىدە آبروسى تۆكىلىشىنى اۋىلەدى.

او تۇغرى اۋردەگە باردى. ايچكىرى كىرىپ يېچىندى. مۇينەلى ايسىق لباسلىرىنى كىيدى. كېتمە-كېت شراب چقىرتىردى. شرابنى كاسەلب ايچدى. داواندە، قارە بولوت تگىدە، ژالەدە موزلب قالگن نوكرلرىگە ھەم اوزلوكسىز مى ايچىردى. تانگىگە يقىن مست-الست بۇلىپ ياناشىلپ قالدى. كۆزىنى آچگىدە بامداد نمازى اۋتىپ كېتگن اېدى.

اېشيكاغەسى كوموش برىكشە خط آلىپ كىردى. ركن الدين اۋرمە كاغذنى آچىپ، خطگە مستانە كۆزلىرىنى تىكدى. سرمست كۆزلىرى كىتھراق آچىلدى، يورەگى اوردى. مەكتوب ايكى آغىزگىنە، الا، فراق اۋتىدە كويىپ تورگن دلى-گە ملەم بېرگۈچى اېدى: «حاکم جنابلىرى بالەنگىزگە رحم قىلدىك. سىز ھەم كۈنگىلىڭىزنى كېنگ قىلىڭ اېندى. اۋغلىڭىزنى يسۋى بىرىم نىنگ قولىدن آلغەيسىز».

ركن الدين، تۇنغىچىمىدن آيرىلدىم، قارلوقلار كېچە گى مېتلر عوضىگە
اۋغلىمنى جوان مرگ قىلەدى، دېب قۇرققن ابدى. اميد ترك اېتە باشلەگن وجودىگە
قېتە جان كىرگندېك بۇلدى. شتاب بىلن اۋرىنىدىن توردى. قىرس اوردى. اېشىكاغەسى
كىردى.

-كوتوالنى چارلنگ! - دېب بقىردى ھىجان اېچىدە.

او شىخ حضورىگە قلە دارغەسى - كوتوالنى يوبارىب، اۋغلىنى تىلب
آلماقچى ابدى. كوتوال كىرگونچە اۋىگە تالدى: «قارلوقلار فضل الديننى بېكارگە
شىخ نىنگ آلدىگە آلىب بارمە گنلر. حاكم نىنگ اۋزى ابلە نىب كېلسىن، دېگن. بارمە -
سىم چى؟ اۋغلىمنى بېرمە يىدىمى شىخ؟ نېگە بېرمىس اېكن، فرزند كىمنىكى؟».

اونىنگ جىزغانك بۇلىب تورگن كۆكسىدە ايگى توغو جاي تلشەدى.
بىرى، بار، اۋغىل نگران بۇلىب بندىلىك دە ياتىدى، دېدى. اما ازلى غرورى
آتەلىك مھرىگە بۋى بېرمە يىدى. «بارسنگ، حضرت نىنگ قھرىگە يۇلىقە سن. سېنى
قاتللىكە عىلە يىدى».

كوتوال كىردى. اونىنگ كېتىدە اسفىجاب قاضىسى ظھرالدين حاجى
كۆرىندى. ركن الدين كوتوالگە قول سىلتب جواب بېردى و، قاضىنى يانىگە
چارلەدى. دردىنى ايتدى. «شو قىريە نې دەسە، مصلحتى بىلن ايش قىلەى».

قاضى گېنى كلتە قىلدى:

-اېگىلگن باشنى قىلىچ كېسىمىس، تۆرەم. پىرىمنى زيارت قىلىپ فرزندىنگىزنى
دىدارىگە تۋىسنىگىز، بىر يۈلە ايگى ثوابگە نايىل بۇلغەيسىز.

ركن الدين قطارىگە قاضى كلاننى، ايگى خاص نوكرىنى آلىب، اۋردەدن
چىقىدى. خانقاه اۋردەگە ياووق بۇلگنى اوچون پيادە يۈلگە توشدى.

ذکر آلدیده گی حادثه

۹- فصل

محمد علیه السلام دېمیشلرکه، اوچ نرسه آدمنى ھلاک قیلەدى: خسیسلیک، حریصلیک و کبر و ھوا.

حدیث

آرەدن ایگی کون اؤتدی. جمعی مبارک. خانقاه حاولیسیدە ذکرگە تیارگرلیک کوریلماقده. عادتده درویشلر ابرته کؤکلەدن تا قارە کوزگچە دشت قیپچاق بۇیلە تریقدهی ساجیلەب کبتر، فقط میزان آخریده یا قیش باشیدە خانقاهگە تۇپلنر، قیشنی تلاوت، ذکر ییلن اؤتکزر، هر کیم صلاحیتگە قرەب یئتى مقامنى اؤتمک امیدیدە بۇلردى. صوفیلر طریقتیگە کۆرە، عشقى الھیگە ییتىب، حسن مطلق - الله نینگ وصلیگە ییتماق اوچون یئتى مقامنى باسیب اؤتماق شرط ابدى. بولرقوییدە گیلردیر: بیرینچیدن، توبە، یعنی یرەتگن نینگ آلدیدە گناھلری اوچون توبە-تزرع قیلش، مناجات و قسّم. ایگینچیدن، ورع، یعنی پاکلیک. بو مقامنى اؤتگن سالک حلال ییلن حرامنى اجرەتیب آلیشى، بیراو بېرەدیگن تېکین لقمەگە اېمس، قۇل کوچى ییلن تاپەدیگن نعمتگە ایشانماغى لازم. کینگی مقام زهد، یااینکە تییلش. زهد اېتگن درویش اوللا نفسینی تیماغى، یخشى لباسلردن، تاتلى طعاملردن، اهل و عیالدن، خلص، بو فانی دنیانینگ اؤتکینچی لذتلیردن بیراق یورماغى درکار. شو یؤل ییلن صوفى تۆرتینچی مقامگە ییتىب، فقر یاخود مسکین عنوانینی آلهدى. صوفیلر حلقە سیدە، «فقیرلیکدە تیریک بۇل، تیریکلیکدە فقیر بۇل!» دېگن حکمت یورەدى. اولر محمد علیه السلام نینگ «الفقر - فخرى» (فقیرلیک)

فخریم دیر) دېگن حدیثینی اؤزلی اوچون بؤیونتومار دېب بیله دیلر و اونگه قتیق عمل قیله دیلر.

بشینچی مقام — صبر. مرید تون و کون الله دن صبر تیله ماغی. اؤز اراده سینی قؤلگه آلیب، وجودینی، قلبینی، روحینی صبر و سکوت ایله زبنتلشی لازم. آغریققه صبر، آزارگه، خؤرلیککه صبر، بلا-قضاگه صبر، صبر وینه صبر... صبر و برداش اونی آلتینچی مقامگه — توکلگه ایلته دی. اېندی زاهد اؤزینی بوتکل الله نینگ اختیاریکه تاپشیره دی. یالغیز پروردگاری نینگ مرحمتیکه، لطف و کرمیکه سویه نه دی. الله تعالی هم اؤز بنده سی نینگ غمینی بییدی. انه شونینگ اوچون هم صوفیلر لفظیده، «الصوفی ابن الوقت»، دېگن کلمه معتبر کلمه دیر. توکل علی الله گه بېریلگن صوفیلر امانت نفسنی مقدس بیله دیلر، اولر اؤتر-کېتر بو دنیانینگ غم-اندوهلری و ماجرالارینی کؤزگه ایلمه یدیلر، بالعکس، یالغیز الله نینگ عشقینی یاد اېتیب شو ساعت، شو دقیقه، شو لحظه اوچون شکر قیلیب یشه یدیلر. نهایت، اوزاق ییلیلک اذیتلردن کپین صوفی سؤنگگی باسقیچ — رضاگه قدم قویه دی. رضا — تابعلیک، الله نینگ حکمیکه بؤیین اېگیش. بو حالتنی صوفیلر شونده ی شرحله یدیلر: توغیلماق بار، اؤلماق بار. دېمک، حیات ییلن اؤلیم آره سیده گی فرصت ییزگه امانت بېریلگن. امانتگه خیانت بؤلمه سین، دېسنگ، روحینگنی پاکله، اؤزینگنی یامان خصلتلردن خلاص قیل. هر بیر کیمسه اؤزینی یخشی خُلقلر ییلن زبنتله سه، جمعی که انسانیت صافلنه دی، دنیا ده انصاف، عدالت، ایمان قرار تاپه دی و جبر، ظلم، یاوزلیق، ذلالت برهم بییدی. تصوف احکامیکه کؤره، چین سالک «قال» نی — دنیاوی علملرنی اېگللب، «حال» علمیکه اؤتماغی لازم. طریقتدن کپین حق یقین — حقیقت باسقیچی کبله دی. اما حقیقت اېشیگینی آچماق همه گه هم نصیب قیله وېرمه یدی، بونینگ اوچون انسانده بویوک روحی قوتدن تشقیری اولیالیک نشانه سی هم بؤلشی کپره ک اېدی. فنا فی الله دېب اته لمیش اېنگ عالی مقامگه نایل

بۆلگن ذات - جسماً بېرده، قلباً سماده، ملایکالر عالمیده یشهیدی گویا. بوندهی مرتبهگه میسر بۆلگنلر اوچون زمان بیلن مکان نینگ فرقی قالمس، اولر قوشلر، حیوانلر تیلینی بیلر، اطراف بارلیقده رؤی بېره دیگن حادثه لرنی آلدیندن بشارت قیلیشگه قادر ابدیلر. عربلرده جنید بغدادی بیلن بایزید بسطامی، فارسده یوسف همدانی، تورکلر ایلیده شیخ احمد یسوی انه شوندهی اولیالردن ایدی.

محترم اوقووجیم! درویشلر، و عموماً، پیر و مرشد، ذکر و ثنا قیدهگی حکایه میزنی سؤنگگی فصللرگه قالدیریپ، ینه خانقاهگه قیته یلیک.

شوندهی قیلیپ، خانقاهده ذکرگه تیارگرلیک کؤریلردی. خانقاه تشقی، ایچکی حاولیلردن عبارت. تشقی حاولی معجزگینه، بو بېرده خانقاه باشقرووچیسى اسماعیل خواجه عایله سى بیلن استقامت قیلر، سلوککه باش اوریپ کېلگن یاش سالک-طالبلر نینگ آش-سوویگه قرهیدیگن بکاووللر هم شو بېرده تورردیلر. ایچکی حاولی کېنگ، هر طرفی کمیده یېتی یوز قدمدن کېلردی. کیره وېریشده، اؤنگ طرفده قبلهگه قره تیپ سالیگن مسجد. حاولی اؤرته سیده سگیز قیره لیک اولکن حوض. اېتک تامانده بیرسیریگه توتش کتّه-کیچیک حجره لر. هلی ایتگنیمیزدېک، طالبلر یازده خانقاهگه آياق باسمس، بیرته یریمته بېمار درویشینی حسابگه آلمه گنده تا کېچ کوزگچه کېنتلر، آووللردن بېری کېلمسدى. نې چاره که، تورت کوندن بویان خدانینگ بو سویوکلی بنده لری - درویشلر خانقاه حاولیسیدن تورت هتلب چیقالمه یدی. مشتاق بۆلیب ذکر سلطانی کوته دی. شیخ المشایخ فتوا بېریپ، ذکر باشلنسه و روحنی پاکلب، تغین بی پایان کېنگلیکلر، عظمت تاغلر قۆنیگه، سرین یېللر اؤینه یدیگن باغلر و شرقیراق سایلر بۆیگه آتلیشسه! یم-یشیل سبزه لرنی تۆشک، تاشنیمی، یاغاچنیمی یاستیق قیلیپ اؤرگنگن حور فکرلی آزاد قوشلر - درویشلر اوچون کېنگ حاولی قفسدېک تارلیک قیله یاتگن ایدی. اولر

تۆپ-تۆپ بۆلب بلند دېوار تگیده کونشوواقلب اؤتیرر، سرحوض یانیده لاجورد سووگه تېرمیلیب تورر، یاکه چېت-چېتده یالغیز-تنها حالده ذکرده ایتله دیگن شعرلر - یسوی حکمتلرینی پیچیرلب یوریشردی. خلص، خانقاه حاولیسیده ظاهراً بیر آسایشته لیک حکمران اېدی.

بو سکوت تۆستدن بوزیلدی. حاولیگه تۆرت قوراللی ییگیت آت چاپتیریب کېلدی. ایکته ییگیت تشقیده قالدی. اوچینچیسى، باشیگه قاره لباس اؤره گن، یانباشیگه خنجر تققن، بېلینی چرم کمر بیلن باغلب، آیاغیگه اوزون قۇنجلی اېتیک کیگن گوده لی ییگیت آتدن ایرغیب توشدی. جلونى شېریگیگه توتقزدی و اونینگ آلدیگه اؤنگریلگن باله نى دست کؤتریب آلدی. باله سکیز-توقیز یاشلرده، قاپگه سالینگن اېدی. نوکر ییگیت باله نى قاپدن چیقیریب ایکی پنجه سیگه قۇیدى، خودی مېوه تۆله برکشنی کؤترگندېک قۇللرینی آلفه چؤزگنچه حاولیگه قوب یوردی. اونینگ وجاهتینی کؤریب، گنگیب یورگن درویشلر هم یول بېردی، بعضیلری، «بو زنگی قیگه باررکین؟» دېگندېک، اونگه اېرگشیدی.

باله کؤترگن برزنگی حوض یانیگه کېلیب تۆخته دى. اطرافیده النگل ب تورگن درویشدن اؤده غه یلب سؤردى:

-هوو، انسان، یسوی پیرینگ قیده؟!

درویش گرنگیسب قالدیمی، اینده مه دى. قاره لباسلى ییگیت بقیردی:

-هوو، کرقولاق، نیمه گه میق اېتمه یسن؟ یسوی پیرینگ قیده، دېب سؤرب توریمېن سېندین!

درویش قۇلینی چؤزیب تۆرده گی حجره گه اشاره قیلدی.

عسکر کتە-کتە قدم تشلب تۆرگه قره ب یوردی. باله بیر-ایگی تیپیرچیلەدی. ییگیت پروا قیلەمدی، باله نینگ بیتیگه قتیق توفلب قۆیدی-ده، تۆغری حجره گه ییپیب، ایچکری کیردی. کۆزی قارانغیلیککه اۆرگنمه گنلیکدنمی، ایچکریده گیلرنی اجره تالمەیی، بۆسه غاده بیر نفس تپک توریب قالدی. نهایت، دوره قوریب اۆتیرگن قریه لرگه کۆزی توشدی. اولردن ایگیتە سینی تینگندە ی بۆلدی. بولر توناو کونی کپە سیده جای ایچیب کبتگن کیشیلر ایدی.

-سلطانیم قیسینگیز بۆله سیز؟- دەدی ییگیت، اۆتیرگنلرگه بیر بیر کۆز یوگورتیریب. شیخ بۆله جک ذکر آلدیدن صحبت قوریب اۆتیرگن ایدی. دوره داشلری - باباماچین، اشرفخان قاضی، اسماعیل خواجه، ینه اسفیجاب علمالریدن هم بار ایدی. باباماچین کافر ییگیتنی تنیدی، اونینگ بی تکلفلیگیدن غشی کهلدی. اگر یانیده شیخ بۆلمه گنیده ایرغیب توریب، کافرینگ بیتیگه شپە لاق تارتیب یوبارردی. او آغیر حقیقه لدی و غضبی تیلیگه کۆچدی:

-هؤو، کافر! سینی هم انسان باله سی تووغانمی یا حیواندین بۇلغانمیسن؟! اجازه سۆرمە ی ایشیکدن کیریپ کهلدینگ. سلام بېرسنگ، تیلینگ کھسولگه یمو، ناانصاف؟! بیر اوریب بېتینگنی بوزەیمی حاضر؟!

اشرفخان قاضی کافرنی ایشیتیب، یاقه سینی چنگللەدی، «نعوداً بالله» دەپ قۆیدی. قارلوق ییگیت اولگی ششتیدن توشدی. کلە سینی خیال اېگیب تعظیم قیلدی.

-عالمنی یاریتقووچی آفتاب سیزلرنی یارلەقه سون، تقصیرلر، - دەدی «السلام» اۆرنیگه.

—انه اهندي دردینگی ایت، شیخیمده نی یوموشینگ بار اهدی؟ — دهب سؤردی باباماچین.

—منه بونی تاپشیرماقچیدیم...

قؤل-آیاغی باغلیق باله تیپیرچیلهدی. باشینی او یان-بو یان چولغب غودره ندی. اشرفخان قاضی گؤیا فخرلنگن بولیب نیم تعظیم قیلدی و شیخ تامان بوریلدی:

—حضرت سلطان جنابلری بو کیشی بؤله دیلر. قارلوق ییگیت ایشانمه گندېک شیخگه قره ب قؤیدی.

جنه سی کیچکینه، قاتمه، بوغدایرنگ. اوست-باشی هم فقیرانه. توناو کونی بیراو اونگه «منه بو کیشیم یسوی پیریم بؤله دیلر» دېسه، بېکارلر نینگ بېشته سینی ایتیبسن، احماق قیلمه، دېردی. اولیالر اولیاسی هم شونداق... جایداری آدمگه اوخشه یدیمی؟

قارلوق ییگیت باله نی تپ یتکیزیب شیخ نینگ آلدیگه قؤیدی. شیخ بو کیم، دهب سؤرمه دی. قارلوق اهندي گېگه آغیز جُفتله گن اهدی، شیخ نینگ اؤزی سؤز آچدی:

—رکن الدین نینگ فرزندیمی؟

قارلوق نینگ رنگی بؤزدی. «قیدین بیلدی، مېندین بورون آته سی خبر قیلگنمیکن؟»

-تىندىن گىزىمى، تقصير؟ - دەدى كافر گلاولنىب و شىخ نىنگ كۆزىگە داودىرەب باقدى.

-بو بالەنى ايلگرى كۆرمە گنم، - دەدى شىخ - سىز بونى آتەسىگە قىصدە-قىصد گروگە آلىب كېلگىسىز، تۇغرىمى؟

قارلوق ېنگە شىب شىخ نىنگ ېتىگىنى اۋىدى.

-اوليايلىگىن گىزىگە ېندى ايناندىم. اۋزى توناو كونى كۈنگىلىمگە كېلىپ ېدى. سوو باشىدە-چى، كېدە. انچە يىن ملا آدم... بوندە يىن گېلرنى تاپىپ ايتالمىس دەپ اۋىلەگن ېدىم-ھە...

كافر يەنە نىمە دىر دېماقچى ېدى، شىخ اونىنگ گېنى كېسدى:

-يېچىنگ!

يىگىت اسىر بالەنىنگ آغزىدەگى لىتەنى آلىپ تىشلەدى، قۇل-آياغىنى يېچدى. بالە ايرغىب توردى-دە، كافرگە ياپىشىدى. يىگىت اۋزىنى تارتىپ قالدى. بىر يىر بالە اونىنگ سقالىدن بىر چىمدىم يولىپ آلىشكە اولگوردى.

-اى، ايتدن تووغان، تېك تور، اۋمىسە قىتە قاپكە تىقەمن! - دەپ سۆكىندى كافر. بالە تىغىن دىفە قىلدى. كافر اونى ايتىرىپ يوباردى. بالە گوپىللىب باباماجىن نىنگ تىزەسىگە اۋتىرىپ قالدى. باباقول اونى تېمىر پنچەسى بىلەن سىقىپ يانىگە اۋتقزدى. ركن الدىن نىنگ تۇنغىچى اۋتىرگن يېرىدن پۇپىسە قىلدى:

-كتە بۇلەيم، ېنەنگى كۆرسەتمەن، دىندن چىققن كافر! سېنگە اۋخىشەگن ايمانى يۇقلىرىنى ايمەي قىرىپ تىشلەيمن!

قارلوق يىگىت اونگە آلەيب قرەب قويدى. شىخ بالەنى آلب كېتىڭ، دېگندېك ايما قىلدى. حاولىدىن بىر خادىم كىردى، بالەنى يېتىكلىك آلب چىقىپ كېتىدى. «كافر صمد» بۇيرەگە تىز چۆكەتتى. او شاشىپ تورگەن اېدى، ايگى آغىز دردىمنى ايتەن-كېتەن، دېگەن خيالده تەشەندى. يىراق شىخ نىنگ كۆزىگە قرەدى- و گېنى نىنگ كلاوھەسىنى يۇقاتتى. اىچىدە ايزاسى كېلدى. قىزىق، شو يىلن اىگىنچى مرتە اۋزىنى يۇقاتتى، هاو اۋشە كۈنى، سوو بۇيىدە اۋتىرگىندە ھەم شۈندەي بۇلدى. شىخ نىنگ كۆزلىرىدە نىمەدىر بار، آدمگە قرەسە، تىلىنىڭ نىنگ اۋچىدە تورگەن گېنىڭى تاپالمەي، بدىنىڭ قىزى باشلەيدى.

«بو گۈدەك سىزگە امانەت، شىخ بابا. بىز رەن الدىن گە يەرەش-يەرەش قىلەيلىك دېگەن اېلچى يوباردىك. نامرد اېكەن، اېلچىمىزنىڭ قۇلاق-مورنىنى كېسىپ قېتىرىدى. قارلوق نىنگ بېشىكەگى بالەسىگە قىرىپ تەشلەيمەن، دېدى. آت نىنگ تېزەگىنى يېيەن، دېدىك. دىنانىڭ يىمىنى آغان سىجىرغاينىڭ نې بۇلدى، ھۇو سىمىر قەندە شۇپەيىب اۋتىرغان مەمۇد آغەنگە نې بۇلدى، بىر اۋىلە، دېگەن خەت بېردىك.

شىخ بابا، سىز اوليا آدمسىز. رەن الدىن ظالم كېلسە... بالەسىنى اىزلب كېلەدى، بىلەن... اگر كېلسە، ايتىپ قۇيسىڭىز، آتەمىز بىر - آدم اتا، اېنەمىز بىر - ماماحوا، بېش قۇلىنى آۋزىگە تېقمەي تېنچىگە يۈرسىن. بىزنىڭ بىر بورىدە نانەمىزنى آۋزىمىزگە يېگىزسە، بىز اونگە تېمەيمىز. قارلوق ھەم شو يېرنىڭ اېھسى. اۋتېرست بىر كافر بۇلتۇرىپ سىزدىن اۋتىنەن، بابا. يۇق، تېەبەرسە، اۋىنى ويران قىلىپ، بالەلىرىنى آلاۋگە سالغەيمىز... انە اېندى، تەقىرلر مەن كېتىدىم. نامرد كېب قالماستىن. كېلسە، شۈندەي عزيز يېردە قان تۈكەلەيدى.

قارلوق باش چىقەدى، اۋف تارتىدى. «ۋاي، قارلوق بۇلىپ يەرلەن جانىم- ھە!» دېگەن افسۇس-ئەدەت اىچىدە چىقىپ كېتىدى.

چارک ساعتلردن کپن خانقاه حاولیسیگه رکن الدین کیریب کهلدی. اهلکنیده کؤک ماووت تۆن، باشیده یاقوت قده لگن سلّه، بلیده طلا کمر. او ایلگریگی تکبر رکن الدین گه اوخشه مس، اولوغ بیر گناه قلیب قویب، تررع ایتمکه که کله یاتگن سابق شهزاده نی ابله تردی.

رکن الدین تاش تهریلگن اولکن حاولینی مئت بیلن باسیب، شیخ حجره سی تامان باررکن، آیقلری تگیدن چیقه یاتگن تاووش غشین کهلتردی. گویا بو تاشلر سبسی کهچه گی، اؤشه داوانده فلاکت کهلترگن قاره تاشلرنینگ عکس صداسیده ی یوره گیگه وهیمه، اؤکینچ سالدی. رکن الدین خانقاه تۆریده گی حجره گه یوکیندی. پست تاووشده سلام بپردی. شیخ هم آهسته علیک آلدی. رکن الدین قارلوقلری یامانله دی:

بو ایمانسیزلر پادشاه لیک سالیغینی تۆله مکدین باش تارته دیر، پیریم. رعیتی یاودین اسره دیدیغان قۇریقچیلرنی نې بیرله باققه یمن؟ سؤغین، انه وی کافر قاره ختایلر مذهبیگه کیریب بیر ایگته سی دیندن چیقیدی. انشاالله، مهن بلیمگه حضرت علی- نینگ قیلیچینی بایله غنمن، شیخیم.

حاکم، دین اسلامنی یاقلب گیرسم، شیخ یانیمنی آلر، کهچه گی قیرغین- براتنی یوزیمگه سالمس، دهب اویله گن اهدی. عکسی بۆلیب چیقدی. شیخ ایگی کون بدلیده رکن الدین نینگ برچه قیلیمشلرینی ایشیتگن اهدی.

قاره داوانده گی خونرزلیکنی کافر ییگیت هم ایتیپ بپردی. شیخ نینگ اهلنگ یامان کورگنی منافق لیک اهدی. منه، روپره سیده، جنتده ی بیر ولایت نینگ حاکمی کوزینی لؤق قلیب ریاکارلیک قلیب اؤتیریدی. شیخ نینگ مسکین قلبی جنبشگه کهلدی، دوره ده گی علما و امرا ایچیده حاکم نینگ پؤستگینی قاقیب ملزم قیلماقچی بۆلدی و فکریدن قیتدی: «صدقه ی سخن. الله تعالی ازل لایینی قارغانده

بو بدکردارغه بیر چیمدیم انصاف و دیانت نصیب قیلمه بدیمی، اهندی اؤتیز یاشلی گؤدککه وعظ - نصیحت حیف». یانباشیدن مشته دی خلته چه آلیب حاکم نینگ آلدیگه آتدی. برچه - سلیمان دن اشرف قاضی و اسماعیل خواجه گچه عجب سینیپ قره ب توردی. رکن الدین خلته چهنی آلیب پیپه سله دی. اوندە قوروق توپراق بارلیگینی سہزیب، قیزریندی. شیخ آتگن خلته اونگه ترسکی مثال تأثیر قیلدی. تورک اولیاسی گویا، «کوزینگه توپراق تولگندە بیرگه تویه سن» دیه طعنه قیله یاتگندەک ایدی. رکن الدین قتیق قوروق گپ ایتیب یوباریش دن اوزینی تییدی، لہکن ایرغیب اؤریندن توردی. آستانه گه بارگندە اؤگیریلدی:

-مہن سیزنی بو قدر بېشفقت دېب خيال قيلمہ گندیم، تأسف... - دېدی گېزریب.

-بېگناه، قورالسيز، زحمتکش، غریب کیمسه لر نینگ قانینی تۆکمک شفقتلی انسان - نینگ ایشیمو، اؤغلیم؟ - دېدی شیخ استه. کپین باباماچینگه یوزلندی، - امانتینی بیرینگلر.

باباماچین رکن الدین گه ابرگشدی. فضل الدین قۇشنى خانه ده ییغلب ییغلب اوخلب قالگن ایدی. باباقول باله نی اویغاتیب، آتەسی نینگ آلدیگه آلیب چیقادی. آتە اؤغلی تامان اینتیلدی. بیراق باله قیلت اېتمەى توره وپردی. رکن الدین یقین باریب اؤغلی نینگ باشینی سیله ماقچی بۇلدی. فضل الدین آتەسی نینگ قۇلینی سیلته ب تشلپ چپتلندی.

-بارینگ... قۇرقاق... سیز قۇرقاقسيز. تیاق کؤترگن حیوانلردین قاچیب کېلدینگیز...

رکن الدین اؤغلی نینگ بېتیگه شپه لاق تارتیب یوباردی. باله ییغلمه دی. بېتینی سیله ب بقیردی:

-اوریب اؤلدیرسگیز هم بارمه یمن اویینگیزگه! سمرقندگه کپته جکمن! سنجر تغایم نینگ آلدیگه قاچیب کپتگه یمن!

رکن الدین یانیدەگی نوکرلریگە قرەب اۋشقیردی:

-بو آق پدرنی توتیب آیاق قۋلینی باغلنگلر!

فضل الدین اورە قاچدی. یوگوریب باریب حاولی ایتگیدەگی بلختوتگە چیقیب کەتدی. رکن الدین کۈچەگە سکرەشنى مۈلجللب تورگن اۋغلیگە خوفسیرەب قرەب توردی-دە، باش چیقپ قۋیدى. سۈنگ نوکرلرینی ابرگشتیرگنیچە گورس-گورس یوریب حاولیدن چیقیب کەتدی.

ذکر

۱۰- فصل

روحینی پاک قیلگن آدم اصل مرادینگه یېتگه ی.

قرآن کریم، «شمس» سوره سی

ذکر - جان نینگ راحتی.

احمد يَسْوي

قطب الدین ذکرنی ساغیندی. او احترا سلی، خلق تیلی بیلن ایتگنده یورسه یېرنی یاندیره دیگن ییگیتلردن ایدی. تۆرت کوندن بېری تامیرلریده ییگیتلیک قانی خروج قیلر، بدن قیزیب، اوزینی قویرگه جای تاپالمه ی بېخود بۇلردی. قطب الدین پیر حضرتلردن بیر حکایت ایشیتگن ایدی: ماضیده اؤتگن بیر صوفی نینگ شوقی و اخلاصی توجهی شو قدر زور اېکن که، او نماز اوقیياتگنیده سۇنگکلری شقیرلپ تاووش بېررمیش. نېچه کونديرکه، قطب الدین هم اؤشه صوفی نینگ کؤییکه توشیب قالدی.

اؤن سکیز یاشنی بېداو آتدېک اېگرلې مینیب آلگن بو داوانگيردېک ییگیت جسمی جانیکه یشیرینگن آتشین قوتنی تېزراق صرفلې، وجود شهرینی اؤتلی حسلر توتقونیدن آزاد قیلماقچی بۇلەدی. بونگه یالغیز ذکر و سماع آرقه لی گینه یېتیشووی ممکن ایدی. ذکر اېسه، عکسیگه آلیب کېچیکتیریلدی. عادته او جمعه کونلری باشلنېب تا کېچکچه دوام اېتر، سۇنگ ذاکرلر توننی سلبی وجود، تلاوت ایلە اؤتکزېب، اذانب سیر و سیاحتگه چیقېب کېتردیلر. بو سفر اسفیجابه دیگی غلیان و

انهوی کافر قارلوق بیلن تکبر رکن الدین نینگ غاوغه سی طفیلی ذکر بیر کونگه قالدیریلدی. قطب الدین خاص ندیم بؤلگنلیگیدن شیخ نینگ حجره سی یانیده، بابامچین بیلن بیر خانه ده استقامت قیلردی. او ایگی آستانه آره سیده بی طاقت کبزه دی. شیخ حجره سیگه باریب، ایچکریگه قولاق آسه دی، ینه ایزیگه قیته دی، بیرگه باقیب، «دېوان حکمت» نی پیچیرلپ یاددن اؤقیددی. حوض اطرافیده سووده گی عکس لرینی تماشا قیلیب تورگن درویشلر یانینگه باره دی، دېوار پنه سیده، بلختوت تگیده کله آسیلتیریپ اؤتیرگن سالکلر قطاریگه باریب چاردانه قوره دی. یوره گی هُپریقه دی، ایرغیب توریب نری بیری یوره دی، اینتیق بؤلیب شیخ ایشیگیگه تهر میله دی. زاره حضرت فتوا بېرسه و تېزراق ذکر باشلنسه...

قطب الدین تشقی حاوی بیلن ایچکری اؤرته سیده گی کیچکینه ایوانگه باریب چؤنقه دیدی. یانباشیگه قیرق یاشلرنی قاره له گن قاتمه، چووک یوزلی بیر درویش کھلیب اؤتیردی. قطب الدین آداب یوزه سیدن سل سوریلدی. درویش قولوق قیلدی. قطب الدین نینگ قاره کۆلده ی تاولنپ تورگن کله سقالیگه، اناردېک قان تلشگن قیپ قیزیل بېتیگه، اېگنیده گی آزاده لباسیگه رزم سالدی. هوسی کھلیدی. او قطب الدیننی تنیردی، اونینگ شیخ المشایخ نینگ یقین مریدلریدن اېکنیننی هم بیله دی. شونینگ اوچون اته یین یانداشیپ کھلگن اېدی.

-برادر، نفس حیوانیه بیرله روحیه نی بیر کؤرسه تینگ، اې اوریندیم، نفس بیتمه یدور، - دېدی درویش اېتیکیب. قطب الدین اونگه کؤز قیرینی سالدی. درویش سبزیلر- سبزیلمس اېتیکردی.

-آغه، نفسینگیز قیسه دورمی؟ نهچوک بو صفت قینه لیب دم آلورسیز؟

-ذاتالجمعدین قالغان دردیم بار. هوا اینیگن کونلری کوزیمگه دنیا تار کورینگه ی.

-انشالله، جهریه بیرله تیزتیز مشغول بولیب تورسنگیز، بو دردین فارغ بولیب کپتورسیز، - دېدی قطب الدین، - سلوککه یقینده کیردیلرمی؟

-هاووه. قیرق کون بولدی. تورت سفر ذکرگه توشدیم. خلاص.

-اونداق بولسه، ذکرالوقتانی ترک ایتمنگ. اوپکنگیز تازه هوادن توییب سیمیریپ تورسه، نفسینگیزروانلشغهی، آغه. اېندی مېنگه رزم سالیب تورینگ-چی.

قطب الدین ذکر نفسیه بیلن ذکر روحیه یوریققرینی کورسه تدی.

-منه، قره ب تورینگ، آغه. مېن حاضر اوپکه منی تۆلدیریپ نفس آله من. کپین آوازیمنی چیقره من. - قطب الدین کېنگ کۆکسینی کؤرتیب اېرکین نفس آلدی و «پوف-ف!» - دېب دم قیتردی، - بونی ذکر نفسیه دېدیلر. بو - ایچک قاریندن کبله دیگن نفسدور. و اول آغیز بورون آرقه لی تشقیرگه چیقهدیر. قنی، نفس آلینگ-چی، آغه.

درویش قینه لیبراق هوا سؤردی، قطب الدینگه تقلیداً «پوف-ف!» دېب دم قیتردی.

-تویبیراق نفس آلینگ، آغه، کؤکره گینگیز هواگه تۆلسین! شونده ایچینگیزده گی ییل بیرله علت هم کؤچیب کپتگهی. قنی، نفس آلدیک! ای-او-یوف! ه-ه! ای-او-یوف! پوف-ف! اؤزینگیزی ایه منگ! جانیم آغریمه سین، دېسنگیز اول جانینگیزی آغریتینگ. بایه قارینغه آغان هوانی حلقوم آرقه لی چیقردیک. هه؟ اېندی بولسه، آغیزنی یومیب، بوروندن پوفله یمیز. منه بونداق قیلیب، آغه، قره ب تورینگ.

قطب الدین کۆکره گینی تۆلدیریپ نفس آلدی و «پیش-ش» بیتکیزیپ بورنیدن هوا چیقردی.

نفس آغانده هم، نفس چیقارغانده هم خیالینگیزده بیر فکر بولسین. مبن میه منی پاکله یدیرمن، دهب او یلنگ. ذکر روحیه دن مدعا شعورنی، عقلنی تازه رتیش، کله ده گی جمعی که بېگانه غریزه لرنی قوویپ چیقارشودور. قنی، بیر مشق قیلیپ کۆرینگ-چی، آغه.

درویش اخلاص ییلن نفس آلدی، بورنیدن هوا چیقارماقچی بۆلدى، بیراق- تنگ حالگه توشدیمی، آغزینی کپ-کپ آچیب ایپله ی آلمه دی.

خجالت چېکمنگ، آغه، خدا خواهلسه اؤرگنېپ کپته سیز. مسلمانچیلیک استه- سېکین دېدیلر. کمینه هم روحیه نی ضبط اېتمک اوچون ایگی ییل زحمت تارتدیم. روحینگیز مثال بیر اوچقور آت، بدنینگیز جلو بۆلېپ اونى توتیب توریدى. روحینگیز تیزگیندن آزاد بۇلغاچ، بدن ظلمیدن قوتولغە ی.

-انشاءالله.

شو پیت یان اېشیکدن اسماعیل خواجه کیردی، قطب الدین ییلن درویش خانقاه صاحبی نینگ حرمتی اوچون ایرغیب پستگه توشدیلر. اسماعیل خواجه ایلدم یوریپ شیخ حجره سی تامان اؤتیب کپتدی. بیر آزدن کپن قئیب چیقدى. اوچ مرته قرس اوردی. بو ذکر باشلنگیندن درک اېدی. حاولیده تۆزیپ یورگن درویشلر بیرین سیرین حوض یانیده گی سده آستیکه جمع بۆله باشلهدیلر. سده آلدیکه اؤنلې بؤیره لر تۆشه لگن، اوستیکه تویه جونیدن باسیلگن کیگیزلر یازیلگن اېدی. عادتده، آدینه کونلری بو بیرده قیرق-اېلیک چاغلی درویش تۆپلنېپ ذکر توشردی. بو سفر،

شیخ تشریفی مناسبتی بیلن ذکر کیر او یوشتیریلگن، شو طفیلی، یسیدن، اوتراردن کهلگن ذاکرلر جمع بولیب، یوزگه یقین سالک ییغیلدی.

اسماعیل خواجه قاق اؤرنه گه کهلپ چاردانه قوردی و، «فاتحه» سوره سینی اؤقیدى. سؤنگ کوزلرینی یومدى. او قدیم عقیده گه کؤره، یسوي حکمتلرینی اؤقیب ذاکرلرنی حلقه گه چارلە ی باشلەدى: «هو» حلقه سی قوریلدی، ای، درویشلر، کهلینگلر، «حق» سفره سی یاییلدى، اندین اولوش آلینگلر!

قال علمینی اؤقیبان، حال علمیه گه یهتیبان،

یؤقلیک ایچره باتیبان، بارلیقلردن آلینگلر!

ییرتیب شققت پرده سین، تیلپ دیدار خدا

آچیب کؤنگیل دیده سین، مشاهده قیلینگلر!

«هو» آرە سین آلیبان، نفس باشیغه سالیبان،

تونى کونى طالبلر جاننى فدا قیلینگلر!

حلقه ایچره «هو» دهنگلر، عشق اؤتیغه یانینگلر،

تن-جان بیرله، طالبلر، تکبیر باشلب ایتینگلر!

«هو-هو» تپو زار اینگرەب، هوو دهنمکدین معنی بار،

دیداریدین امیدوار رحمتیدین آلینگلر!

قول خواجه احمد قول بؤلغان، یؤل اوستیده کول بؤلغان،

طالبلر کامل بؤلغان، اندین عبرت آلینگلر!

اسماعیل خواجه حکمت اؤقیب بؤلگونچه، ذاکرلر بیر ییرگه جمع لیب کيگیزده دوره قوريب تورديلر. ایندی تحلیل-تکبیر ایتیش کبرەک ایدی. جهریه طریقتی نینگ شرطی شول: ذکر آلدیدن قیامگه توریب، کلمه ی شهادت اؤتیز اوچ کره تکرارلەدى. شو یؤل بیلن ذاکر گویا بدنیده گی اوچ یوز آلتیش تامیرینی استه-

سپکین جنبشگه کهلتره دی، خیالیده گی بهوده فکرلرنی آولاققه هیدهیدی، بو فانی دنیا عنصرلریدن اوزیلیب، بوتکل بارلیقنی اونوته دی، یالغیز الله نینگ یادی، پروردگار نینگ دیداری ییلن بند بوله دی. تکبیر نهاییه سیگه ییتگنده حق یولیگه کیرگن سالک اوچون نه زمان، نه مکان توشونچه سی قالدی - عالمده اوزی بار و الله بار، خلاص.

اسماعیل خواجه کلمه ی طیه ایتدی:

-لااله الا الله محمد رسول الله!

چار اطرافدن جؤراواز کهلدی:

-لااله الا الله محمد رسول الله!

ايندى ذاکرلر نوبت ییلن ایمان کهلتره باشلهدیلر. بیر درویش کلمه ی طیه نی قرائت قیلر، حلقه ده صف تارتکنلر اونى برالله تاووشده تکرارلردی.

مبارک کلمه کؤپراق ایتیلگن سري ذاکرلرنینگ غیرتی جؤشيب بارر، تاووشلری تاباره جرنگدار چيقر، یوزگه یقین سالک نینگ یوغان، اینگیچگه، چؤزیک قرائتلریدن اولکن حاولی لرزه گه کهلگندېک بؤلردی. کلمه ی طیه اؤتیز اوچ مرته ایتیلگچ، ذاکرلر نفس راستله دیلر و خانقاه صاحبی نینگ اجازه سی ییلن بیرگه اؤتیردیلر. خودی شونی کوتیب تورگندېک ایچکریدن حضرت چقیب کهلدی.

او سلیمان، باباماچین، اشرف قاضی ییلن سرحوض چیتیگه، بلخ توت آستیگه تۆشه لگن بؤیره گه باریب اؤتیردی. شیخ ذکر باشلشگه اجازه بهردی. آره گه بیر لحظه لیک سکوت چؤکدی. درویشلرنینگ کلّه سی خَم، کؤزلری یوموق، اولر شو اؤتیریشده گؤیا پرواز آلدیدن بیر ثانیه آنه زمیندن قوت اېمهیاتگن قوشلرنی

اېسله تردى. شيخ الاكبر هم اولرنى بېجيز هوو قوشلرى - درويشلر، دېب اتمه گن. حاضر اولر «حق هوو!» يعنى «يا عظيم الله!» دېگن خطاب آرقه لى كوككه - عرش اعلا سرى اوچماققه تيار اېدىلر.

نهايت، اسماعيل خواجه سلماق بيلن ذكر باپ حكمتلردن ييرىنى باشله دى:

قهار آتلىق قهرينگدين

قورقيب يىغلر خواجه احمد...

چار اطرافدن درحال «حق! هوو!» دېگن جواب ينگره دى.

رحمان آتلىق رحمينگدين

اميد توتر خواجه احمد...

اېندى درويشلر تعاملگه كۆره چار ضرب اوردى:

حق! هوو! حق! هوو!

گناھيم كۆپ، اللھيم،

كېچيرگه يسن گناھيم،

حق! هوو! حق! هوو!

برچه قوللر ايچينده

عاصي قولدير خواجه احمد...

حق! هوو! حق! هوو!

اسماعیل خواجه ذاكرلر نینگ بدنې قیزه باشلەگىنى كۆرىپ، يىتلارنى
جۇفتلې، تېزراق اۇقىشگە توشدى:

منافقلر يورورلر،

فسق و فجور قىلورلر،

حرام لقمە يېيورلر،

قۇرقىپ يىغلر خواجه احمد...

درويشلر واعظ نینگ شدتگە ماس حالده سرعتنى تېزلىتىردىلر، چپ
تامانلرگە قرەب «حق! هوو!» دېيە سالىپ، درحال اۇنگگە اۇگىرىلر و اۇتكىر نفس
بىلن ايتىلگن «هوو» دن سۇنگ ھەنسېرەب شعر نىنگ دوامىنى كوتىشردى.

طرىقتى بىلمەدېم،

حقيقتگە كىرمەدېم،

پىر بوىروغىن توتمەدېم-

عذرى كۆپدېر خواجه احمد...

ذاكرلر نىنگ جذبەسى قۇزدى. اولر اېندى اۋزلىرىنى، اطراف-مىجىنى اونوتە
باشلەگن اېدىلر. شونىنگ اوچون باشدە دانە-دانە، ايچكى بىر احتراس بىلن
ايتىلەياتگن سۆزلرنى قىسقۇرتىپ، يىملىپ بقىرىشگە توشدىلر:

—حققو! حققو! حققو!

شيخ عظيم دورەگە نظر سالىپ كۆزى بىلن قطب الدىننى اختردى. انه او،
اسماعیل خواجه نىنگ روپرەسىدە اۋتيرىيدى.

ذکر شرافتی طفیلیمی، یغرینلری ینە دە کەنگراق چۆز یلگەندەپک یاقەسی
 آچیق، کۆزلری عجیب بیر جلا ییلن یانەدی. «حقو» لب ایگی یانباشیگە یوز
 بورگنیدە ارچەدەپک اوچلیک، کتە کلاهی باشیدن اوچیب کەتگودەپک بۆلیب
 سەلکیللەیدی. قطب الدین نینگ جان-جەدی ییلن چارضرینی اۋرنیگە قۇیب ذکر
 توشە یاتگینی کۆریب، شیخ نینگ ھوسی جۇش اوردی، ذوقیاب کۆنگلینی فخر
 تویغوسی اېگلەدی، خیالیدن بیر مقایسە لییللە اۋتدی: «اگرچەندکیم، قوش سووگە
 تۇش اوریب راحتلر اېکن، بو یالغیز سوونینگ فضیلتی بۆلمەی، اۋشل قوش نینگ
 احتیاجی ھەم دور». اسماعیل خواجە مقطع گە اۋتدی:

قول خواجە احمد، طاعت قیل،

ییغلەماقنی عادت قیل،

بلا کەلسە، طاقت قیل-

حقدین بۆلور، خواجە احمد!!

درویشلر شاشە-پیشە چارضر ب اوردیلر و توریشگە تیارگریک کۆردیلر.
 اسماعیل خواجە قوس اوردی. ذاکرلر ایرغیب اۋرینلریدن توریشدی. قۇلرینی
 یازیب بیر-بیرلری نینگ پیلکەلریگە قۇیدیلر. اېندی ذکر نینگ مرکب، و احتمال،
 اېنگ ھیجانلی دملری باشلنیشی کبرەک اېدی. بونی ذکر ارە دیدیلر. شیخ المشایخ
 بیر وقتلر، بخارادە یورگنیدە تورک سلوکی نی توزرکن، ینگى طریقت اوچون قیسی بیر
 ذکر نی تتلەسم اېکن، دەپ اوزاق خیالگە تالیدی. صوفیلر مسلگیدە ایگی خیل ذکر
 حکمران اېدی. بیرى ذکر قلبی. بو ذکر یگە-یالغیز درویش نینگ مشغولاتی. ذکر
 قلبیگە رجوع قویگن سالک امکانی قدر جماعەگە قۇشیلەیدی، تنھا یوریب، تنھا
 توره دی، جماعتدن آولاق بیرلردە تلاوت قیلیب، لیل و نهار اللە نینگ یادى ییلن یشە-
 یدی. ذکر قلبی طرفدارلری انسان تنھالیکدە - ملاحظە، مشاهدە، تحلیل آرقەلى گینە

اۋزی نینگ كىملىگىنى، بو عالم ده گى اۋرنىنى كىشەپتەدى، دېب حسابلردىلر. خواجه يوسف همدانى ترغىب اېتگن و كمالگە يېتىزگن ذكر قلىي فلسفەسى بىر حكمتدە جمع بۇلگن اېدى: « كۈزىنگى يۈم، اې دروېش، شۈندە اېگى عالم كۈزىنگە سېنگە!» يعنى انسان صبرو سكون، توبە تزرع، اوزاق يىللىك زاهدانە تحليل نىجەسىدە اۋزىنى انگلەيدى، او هم اۋن سگىز مىنگ عالم نىنگ بىر بۇلگى اېكنلىگىنى تۈيەدى، عالم ناسوتدن عالم لاهوت گچە بۇلگن غايانە و شرفلى يۇلنى باسىب اۋتەدى. مختصر قىلىپ ايتىگندە، ذكر قلىي - بو يگە-يالىغىز حالده، اىچكى بىر اراده، انتظام، اعتقاد و طاعت-عبادت همده مشق آرقەلى روحاً و معنأ كمالگە يىتماق طرىقتى اېدى. او تورك اېلتى نىنگ فعلىنى خۇپ بىلەدى. بو خلق جنگرى، غىرتلى، بىر يېردە قۇنىمى يۇق، تىنىب-تىنچىماق. اونىنگ اوستىگە قانى قىناق. اونگە بىر آغىز گپ كۈپلىك، بىر يىم آغىز گپ كىملىك قىلەدى. بۇز قىرلردە قورە-قورە يىل مال هيدەب يورگن، اوچى-قىرى يۇق دشت قىپچاقده آت چاپتېرىب شىماللر بىلن بس اۋىنەيدىگن كۈچمىچىلرنىنگ صحرا دە كېنگ، تاغ دە اېركىن كۈنگىللىرىگە بند اوريپ، ذكر قلىگە كۈندىرىش امر محال. «هر يېرنىنگ تولكىسىنى اۋز تازىسى بىلن آولەيدىلر، - دېب اۋىلەدى شىخ، - اساو آتنى اويورىدن اجرە تىب آلسىنگ، اېگرگە بۇيسونمىس. اويىسى بىرلە بىر يېرگە جمع لېب برابر قۇلگە اۋرگىتماق اولى راق اېمىسمۇ؟»

شىخ نىزدىدە، انسان بىزىدە مودرەب ياتگن گوهر دېك بى بها حسلىرى اويغاتىپ، آدم بالەسى نىنگ كۈزىنى آچەيدىگن. اونگە آب حيواندن اىچىرىپ، دردىگە درمان، دلىگە سېۋىنچ بىغىشلەيدىگن روحى نعمت - بو جھرىە، يعنى قىتق تاۋوش بىلن ايتىلەيدىگن ذكر سماع اېدى. «توركى اېل تېلەدېك اۋز-اۋزى بىرلە

٤عالم ناسوت - مادىي عالم؛ عالم لاهوت - الهىي عالم.

تلاشماقنى خوش كۆرمىس، انینگ سەي-حرەكتى، شجاعىتى، جىسمانى قوتى تاۋوش بېرىپ ذكر توشمەككە مايلدور» - اۋىلندى شىخ و غوث الاعظم عبدالقادر جيلانى - دن ميراث قالگن خەدرە - برالله، جۇراۋاز ذكرنى يسوي طريقىتىنىڭ بىر شىرطى، دەپ قبول ايتىدى. اونىڭ يەنە بىر مەھراق، آلىس كېلەجەكنى كۆزلەنگەن پەنھانى نىتى ھەم بار اېدى: «تۈركىستان زەمىنىدە بىر-بىرىنىڭ گېيگە كىرمەي، آغزى آلەلىك قىلىپ يۈرگەن تىراق اېلت، زارە اوشبو ذكر بەھانەسى ايلە بېش پەنجەدەك مەھكەم بىرلەشسە و انشاالله، زەماندىن زەمانلار اۋتىپ تۈركىي لىفەدە سۆزلەگۈچى اېللار مەشرەقىنىمى، مەغربىنىمى كېلگۈچى ضابطلار، ۋەتەن گەلەر ايلەيدە كۆپەيدەك تلاش بۇلمىسە»، دېيە سەھەرلەر الله تەلىي گە مەنجات ايتىردى.

جىلانى جەھىرەسى گۇياكە بىر مېۋەلى درخت اېدى. نېچە يىلدىرەكە، رېم، دېگەن درۋىشلار بو درخت مېۋەسىدىن بەھرەمەند بۇلىپ، سايەسىدە استراحت تاپىپ كېلماقەدەر. شىخ بو مەظم آغاچكە ايگى يىشيل بوتاقچە پيوند قىلدى. بىرىنى ذكر ارە، ايگىنچىسىنى ذكر سەلتانى دەپ اتەدى. درۋىشلار ھازىر انە شو ذكر ارە ھالىدە آغىزلىرىدىن، بۈرۈنلەردىن تېز-تېز نەفس آلىپ، خەلىفە امريگە ايلەق بۇلىپ تۈرۈردىلەر. قەتب الدىن ھەم ھەنسەرەيدى، اونىڭ يەتمەش ايگى بۇغىنىدە عەجىب بىر راحەت بېش سەزگى اۋىنەيدى، ايگى يانيدە، رۈپەرەسىدە اۋزىدەك جەندە كىيگەن و تېرلەپ-پېشىگەن بىرادرلەر بىلەن سەزىلى بىر ھەلەم سەزىگە جۈنەيدىگەندەك، دلى گۈپىللەيدى.

اسماعىل خەۋاجە مەھمەد ەلىە السەلام شەئىنگە يىتەلگەن غەزەل نىڭ بىر بېتىنى سەلماقەب اۋقىدى:

- اۋن سەئىز مەنىڭ ھەلەمگە سەرۈر بۇلغان مەھمەد،

اۋتەز اۋچ مەنىڭ اەصەبەگە رەھبەر بۇلغان مەھمەد!

درویشلر سۆنگگی سطرني برالله، بۇغينمه بۇغين تکرارله دیلر:

-اؤتیز اوچ مينگ اصحابگه رهبر بۇل غان مو-حم مد...!

اولر خليفه گه تقلیداً شعر ايتيش برابریده، گاه چپگه، گاه اؤنگگه اپگيلر، آلفه خيال تعظيم بجا کيلتيريب، آرتگه چلقه ير، سؤنگره کینگ، طنابي حاولینی لرزه گه سالیب «حق! هوو!» ديه بقرردیلر. تعاملگه کؤره، غزل نینگ دوامینی اېندی ذاکرلر نینگ اؤزلری نوبت ییلن ایتیب، ذکر سماع دن ذکر اژه گه اؤتیشلری لازم اېدی.

اؤرته راقدن بیر درویش تاووش بېردی:

- یۆلدين آرمغان گمراه گه هدایتلیق محمد،

مهم توشه هر کیمگه کفایتلیق محمد!

ذاکرلر تغین ثؤرت تامانگه شاخ تشلب هوو تارتدیلر. بیت قرائتی تېزلشدی:

-سلامتنی سابونی، سلامتلیک محمد...!

-حقوقو! حقوقو!

حرکتلر ینه ده ایلدملشدی. اول درویشلر هر بیر بیتدن سؤنگ بیر ثانیه تینچیب، نوبته گگی ذاکر نینگ خطایینی کوتسه، اېندی بیتدن بیتگچه یېر تېپینیب، بی توختاو تېره نیب تور دیلر. قطب الدین گه نوبت کېلدی.

اونینگ آوازی شیرهدار و کوچلی اېدی. قطب الدین کیم تېز ایتر باله دېک غزل نینگ بیر بیتینی نفس آلمه ی شریله تیب اؤقی باشله دی:

— طریقته رهنما ارادتلیق محمد،

حقیقته مقتدا! اجازتلیق محمد!

ذاکرلر ایچ-ایچلریدن تاشیب کبله یاتگن حسلرینی جلوله ی آلمه ی
جذبّه گه توشدی. اولر اهندی شعر ایتووجی واعظ نینگ تاووشیگه قولاق آسمس، هر
قَیسیسی اؤز بیلگنیچه برالله آوازده بقیرر، شتاب ایله تورت تامانگه چَیقه لیب، بیر-
بیرلرینی بیقیتگودپک الفاظه عرض و سماگه التجا قیلردیلر:

- یمانلیقه یخشیلیک! هه! خی! هه! خی!
- کرامتلیق محمد! هه! خی! هه! خی!
- توفیق برکن ظالمگه! هه! خی! هه! خی!
- جلالتلیق محمد! هه! خی! هه! خی!!!

سرعت تغین بیر پرده تېزلشدی. ذاکرلر تاماقلرینی بیرتیب جان حالتده
بقیرر، اولرنینگ کوزلری آله ییب کپتگن، آق کیگیزدن آقیش توزان کوتریلر،
حرکت شدتیدن بعضی بیر ذاکرلرنینگ باشیدن قلیقلری اوچیب کپتگن یاکه
بیل باغلری ییچیلیب آیاق آستیده یاتردی. بیراق، بو یاروغ عالمدن تمام ماسوا
بؤلگن، تنه لری تناسوه گه یؤلیقن درویشلر هیچ نرسه نی پیقه مس، اولرنینگ آنگی،
شعوری قیلرگه دیر، اؤزگه فلکلرگه کوچگن، حاضر فقط آیقلری بیر تېپیب،
وجودلرینی لرزه گه سالر، ییلکه لرگه چنگکدپک یاپیشگن قؤلری و آغیزگه سیغمی
کپتگن تیللری یسوی کلامینی بیدیرلب، هیقیریب تکرارلر اهدی.

قطب الدین نینگ ایچی-تشی تېرلب لباسلری بدنیه یاییشیب قالدی. او
باقوت قؤلری بیلن ایگی طرفده گی همراهلرینی محکم اوشله گنجه، همان هی-هیلب
ذکرگه توشماقده. اسماعیل خواجه کپتمه-کپت قرس اوردی. بو اشاره نی انگلب،
درویشلر گیر ایلنیشگه توشدیلر. بی-تینیم بقیریب بیت آیتماق، بیر تېپیب چارضرپ

اوریش، اوستیگه-اوستک گاه چپگه اؤن قدم، گاه اؤنگگه اؤن قدم سېکلیلب ایلنیش، آرهده، به حال قدرت دېگندېک، ذکر اړه نى ایتیب هوو تارتيب توریش ذاکرلرنى آبدن حالدين تایدیدى. غزل نینگ سؤنگگى بېتلرى ایتیلگنده ایلگریگی شدت سوسه یدى. اسماعیل خواجه قدى دوتا بؤله باشله گن درویشلرگه قیا باقیب قویب، ذکرگه خاتمه یسه دی:

- مسکین احمد قولیگه کتابتلیق محمد،

یېتیم، فقیر، غریگه سخاوتلیق محمد...

برچه «یا مو - حم - مد!!!» دېب قیچقیردی. اسماعیل خواجه جایگه کېلیپ چاردانه قوردی. ذاکرلر هم تپه-تپه اؤتیردیلر. نفس راستلر-راستله مس، «الله! الله! الله- آ!!!» دېب اوزون اوه تارتيب قویدیلر. همه لرى نینگ باشى اېگیلدى، قوللرى قاووشدى. شو الفاظه، استه-استه یوره ک هېریقیشینى باسیب، درویشلر بیر نېچه دقیقه سکوتگه کېتدیلر. قطب الدین هم کوزلرینى یومدى. روپره سى آياق نورگه تۆلدى. او گویا آق کیگیز اوستیده اېمس، کوموش رنگ تخته، عرش اعلا ده اؤتیرگندېک اېدى.

تعاملگه کۆره، ذکر سؤنگیده ینه یسوی حکمتلری اؤقیلر، بو ساکن، اویچن شعرلر آرقه لى هلى یوره ک اویناغى باسیلمه گن جاذب درویشلر آسایشته حالتگه قېتر اېدیلر. شیخ قطب الدین تامانگه نظر سالدی. او سویوکلى شاگردى نینگ قرائتینى جوده-جوده ایستردی.

-قطب الدین، قیده سیز؟

قطب الدین ایرغیب توردى، قوللرینى قاووشتیریب تعظیم قیلدى.

حکمت ایتینگ، اۋغلیم، - دېدی شیخ. قطب الدین پیری نې بیتگن بۇلسە،
برجەسىنى یاد یلردى، کوزلرینی یومیب، اۋزى سېۋەدیگن بیر حکمتنى قرائت
قیلیشگە توتیندى:

- وحدت خىمى آچیلدى، میخانه گە کیرسم مېن،

بیر جام ایچیب شول میدین مست وخیران بۇلسم مېن.

اۋشل می نینگ مزەسى ایچ-بغیرمىنى قان قیلدى،

بغیر قانیم آقیزیب، جانان سرى بارسم مېن.

ھەنسیرەشى باسیلەى دېگن درویشلر شعر ذوقیدنمی یاکە بو نظم نینگ
حاضرگی حالترینگە ماس توشگنیدنمی، «بلی!» دېه قطب الدین نى القب قۇیدیلر.

ساقى سوندی ھرنقس کیفیت نینگ شرابین،

سرمست بۇلیب اۋشل دم نالە، فریاد اورسم مېن.

سحق!

انسانیت یقاسین شوق آتشی کویدیددی،

وحدانیت دریاسین اۋشل دمدە سۇرسم مېن.

-وادریغ!!!

اول دریانینگ موجیدین تېگمە غواص دُر آلمس،

جانندین کەچیب دُر اوچون بحر قەریگە چۇسم مېن.

یا فلک!

خواجه احمد نینگ خُمیده محبت نینگ شرای،

عاشق لرغه شول میدین مراد نیچه بیرسم مین!

چار اطرافدن «پیریم!» دېگن خطاب لر یگره دی.

حضرت دعاگه قۇل آچدی. خانقاه حاو لیسیده ییغیلگن اهل جماعت،
درویشلر، خدمتکارو خادم لر «آمین!» دېه کفرینی جُفته دی.

—ربنا انزلنی منزلاً مبارکاً و انت خیر المنزلین! ربنا! مېنگه شونده ی منزل پیرگیل که، او
منزل مېنگه و ابگه سیگه مبارک بۇلغه ی! سېن یخشی منزل بېرگو و چیسن. الله اکبر،
والسلام!

—الله اکبر!

شیخ یېنگیل قۇزغه لیب، حجره سی تامان یوردی. ذکر تمام بۇلگن اېدی.

اینگی قلتیس سوال

۱۱- فصل

آدمنی قوچاقلب اولدیرسه هم بۆله دی.

شرق حکمتی

بیر هفته دیرکه، شیخ اسفیجابه ساکن بۇلیب توریدی. بو جنت مکان منزلدن سیره کۈنگیل اوزیب کبتگیسی کلمهیدی. توغیلگن یهرینگ نینگ توپراغی زر، تیکانی گل، تخیر سووی بالدهی تاتلی بۇلر اېکن. شیخ اۋتگن هفته ایچیده اطراف- جوانیگه سیرگه چیقدی، آلیس یاووق آووللرگه باردی. آقسوو بۇیلریده، قاره مورت، کۈکبلاق کبتلریده اېل-اولوس دسترخوانیدن توز تاتدی، عزیز اولیا-انیالر تربتی زیارت قیلدی. حضرت قیگه بارسه، «کۈنگلی سینیق خلایق» دردیگه قولاق توتیشنی، قۈلیدن کلمسه، تیلی ییلن اولرنینگ مشکلینی آسان اېتمک یۈلینی اخترردی. یېتی کون بدلیده بامداددن خفتنگچه خانقاهدین زیارتچیلر آیاغی اوزیلمه دی. رباطدن کبلگن چاریکارلر، مدرسه ملاېچه لری، مزارستان مجاورلری، مدرسلر، تجارلر، کبنت آقسقاللری، قلندرلر، محتسبلر، باله ساغوندن اوروسییه دیاریگه کبته یاتگن سیاحلر، کۈچمنچی مارباز و ساحرلر، یا مسلم، یا نصرانی بۇلالمه ی عرصاتده قالگن مجوسیلر... خلص، شو زنگاری آسمان آستیده آخرت نینگ یراغینی گاه تاپیب، گاه یۇقاتیب یورگن کل بشر بارکه، برچه سی شیخ المشایخ درگاهیه گه ایتیلر، اونینگ صحبتیدن بهره مند بۇلیشگه عاشقردی.

یېتی اقلیمده قطب الاقطاب، اولیالر سروری دبه شهرت تاجینی کیگن بو آباق بېجیریم سقاللی، اۋزی هم، لباسی هم آدمی، اما لفظی کبسکیر، سخنی رمزی،

حکمی قطعی ولی نینگ مجلسیده تانگ آرتتیریب، کون باتتیریش امیدیده یورگنلر سان مینگته ایدی. بیر هفته دوامیده شیخ مینگلب اهل مومن بیرله صحبت قوردی، اولرنینگ یوزلب سوالیگه جواب بوردی، الهی عشق، مشرکلر، صحابهلر، احکام اسلام، اراده و قدرت، حق مصطفی سنتی، فرض عین، فرض کفایه، زهد و تقوا، درویشلیک فضل و کمالی، خلوت شریعت، خلوت طریقت، ذکر و سماع شرحینی سؤزله دی. امر معروف دین، نهی منکر دین وعظ ایتیب، حکما بیرله عوام خلقنی انصافگه، توفیقه چارله دی.

بس، اېندی سفری قریدی، اېندی یول تدارگینی کورمک کهرک. سنبه وداع ایتماقده، یول آلیس، سمرقندگچه میزان هم زوالگه یتتگی. هلی آلدینده قفالی شاشی زیارتی، چول ملک زحمتی توریدی. اونینگ کوز اؤنگیده سمرقندده گی غریب حجره سی، غتیر موضعی، قیامتلی دوستی عبدالخالق غیجدوانی صحبتلری و... تغین چوللر، بیابانلر، سورانلی شهرلر آشه یتیب باره دیگن منزلی مکئی مکرمه گوده لندی. توش کوردی. توشیگه خضر علیه السلام کیردی. گویاکه ایگاوی ایکی آق تویه ده بیت المقدس سری روان-روان کتیب بارر اېمیشلر. شو پیت دوستی عبدالخالق پیدا بولدی. او شیخ مینگن تویه نینگ بوروندوغیدن توتدی. «دوستیم، سیزنینگ قبله نگیز تورکستانده دور. دنیانینگ تورت طرفیدن توقسان توقیز مینگ غافل نینگ بصیرت کوزینی آچیب، کؤنگلیگه الهی عشق نورین سالدینگیز، سیزنینگ جای راستانینگیز جنت نینگ توریده دور». خیال عمانیده یاتیب شیخ نینگ کؤزی ایلینگن اېکن، قتیق یاستیقدن ایلکس باش اوزدی. مایقاغاز یاییشتیریلگن پتنوسدېک کیچکینه درچه گه قره ب قویدی. حاولیدن آفتاب کتیدی، نماز دیگر یتیدی. حجره نینگ بورچگیده سلیمان اؤتیریدی. تیزه سیده کاغذ، خامه سینی تیشلب آلگن. او هم خیال عمانیده غرق شېکیلی، شیخ نینگ شرفه سینی یتیه مه دی. سلیمان نینگ کؤز اؤنگیدن بوگونگی مجلس کتیه ی قالدی. نېچه ییلدیرکه، او

حضرت نینگ صادق محرمی، یقین ییگیرمه ییلدن بویاغیده اونینگ آرتیده سایه دېک اېرگشیب یوریدی. اچق چوچوکنی بیرگه تاتدی، دوستینی دوستیم، رقیبینی رقیسیم دېدی. یوزلب مجلسلرده اشتراک اېتدی. اما بوگونگی مجلس جمعی که مباحثه و مناظره لرنینگ گلتاجی بولدی. اسفیجاب نینگ اېنگ اولوغوار مسجدی - مسجد قاره خانی که آدم سیغمی کېتدی بوگون. جمعه بولگنی اوچونمی، مضافات نینگ برچه پوجماغیدن خلایق تۋپلنگن اېدی. بامداد نمازیدن تا پیشینگیچه - کمیده آلتی یېتی ساعت بی تۋختا و وعظ، مذاکره، بحث، مسأله تگشوو دوام اېتدی. مجلسده شیخگه ارادت قیلگنلر، البته، کوپ اېدی، اما حریفلری هم یترلی اېدی. اولر، اساساً ارکان دین، اسلامده شریعت حکمیدن اۋزگه نی تن آلمه یدیگن، قرآن اۋقیب معنا اوقمه یدیگن، آیتلرده بیتلگن اشاره لرگه عقلی یتمه یدیگن عقل کۋزی کۋر علما اېدی. حضرت بونده یلرنی مصاحب تفسیری ییلن، اسماعیل البخاری دېک معتبر و اولوغ محدثلر نینگ شرعی ییلن مات قیلدی. سلیمان یاقه سینی اوشلده دی. شیخ نه اینکه قرآن مجیدنی، بلکه مینگلب حکمتلردن عبارت ابو عیسی محمد الترمذی، بیضوی، ابن ماجه، دارومی، نسایی کبی محدث پیرلر نینگ انشالرینی هم یاد ییلر اېکنلر! «یا یېتی اقلیم اېگه سی! مشته دېک یوره ک پاره سیگه بوتکل عالم علمینی جمع قیلیسنمی، درحقیقت، قدرتینگنی چېگره سی یوق!» سلیمان نینگ خاطریگه ایگی قلیس سوال و اونینگ جوابی گلمیخده ی محکم یاپیشیب قالدی. مجلس اوجیگه چیقوب، سلطان العارفین نینگ غنیملری تسلیم بۋله باشلگن یتده قیسی هم بیر قبرستان نینگ مجاوری، قری ایشان شیخگه مراجعت قیلدی:

— حضرتیم، کمینه نی بیر مسأله قینه یدور. عیاندورکه، یسویلیک طریقتی شریعتنی انکار اېتمه یدور، بالعکس انکه تیه نه دور، و فی الجملة، محمد علیه السلام سنتلریگه مطلق مؤیین سونه دور، تووریمی؟

شیخ تصدیق‌ب‌باش سیلکیدى.

-انداق بۇلسە، جنابلرى بىر حكمت ايتيدور، اول يېردە «پوست ايمان - شريعتدور، مغزى طريقت»، دېميشسىز. شريعت دين اسلام‌نينگ بىر پوج پۇچاغى، پۇستى، طريقت اېرسە مغزيدورمو؟ شريعتسىز طريقت بۇلغەيمو؟ جنابلرى يسۇيلىك طريقتىنى الله تعالى و تبارك سۆزلىرىگە خلاف قىليب قۇيمە‌ديلمو، دېب قۇرقە‌دورمن. اهل علما، « انه اېندى حالينگ قىين بۇلدى، شيخ » دېگندېك حضرت طرفگە غالبانە قرەب قۇيدى. شيخ عادتيگە كۆرە، بىر چىمدىم كىنايە ارەلش جواب قىتردى:

-سىز، مولانا مجاور، شريعت ايله طريقت آرەسىندە اختلاف تاپديم، دېب سويونمنگ، بالعكس، شو ياشقە يېتىب، نېچوك پۇچاق بىرلە مغزىنىگ فرقىگە بارمە‌ديم، دېب قۇرقىنىگ. تلاوت قرآندىن مراد نې؟ مبارك آيتلرنى جاهل قارى يىنگىلىغ ولدېرەب اۇقىي بېرمكىمى و يا معنا اوقماقمو؟ معنا اوقماقدور، البته. عبادتدين مدعا نېدور؟ شونچە‌كه، ياتىب-تورىب سجده قىلماقمى و ياحق و صليگە قاووشماق خىالىمو؟ انشاالله حق ديداريدور.

شيخ دسترخواندن انار آليب اېشانگە كۆز-كۆز قىلدى:

-بو نېمە؟

-انار، تقصير.

-انار. بونى قىدين بىلدىنىگىز؟

-پۇستلاغى ايتىب تورىيدى.

-بلی! دېمک، سیز انارنى پۇستلاغیگه قره ب تنیدینگیز. اما هلی ماهیتگه بیتگینگیز یوق. بونینگ اوجون منه شو پۇستلاق ایچینده پنهان بولگن دانهنى تاتیب کورمک لازمدور. انه شونده گینه سیز انارنینگ نې اېکنلیگینی انگله گەیسیز. شریعت به مثلی اسلام نینگ پۇستی، صورتی، طریقت اېسه، دانه سی، سیرتی. انار پۇستلاغینی دانه سیز تصور اېتیب بولمه گنیدېک، شریعتنی هم طریقتسيز انگلب بولمس. کۆپ نادان عالم منه شو تمثال فریگه بارمە ی لاف اورە دور. حق دیداری انار دانه سیدېک یشیرین، الا ظاهرده بیر پۇست مثالی، یعنی شریعت بولیب جمال کورسە تگە ی. یالغیز شریعت احکامیگه تیه نیب آرزوگه نایل اولماق مشکل دیر. حقیقت اېشیگینی قال علمی اېمس، حال علمی^۵ آچقوسیدور. پیغمبر مرسل جنابلری نینگ وصیتلرینی بیر یادگه آلینگ. نې که اېشیتدیم - بول شریعتدور، قیلگن عمللریم اېرسە، طریقتیمدور، حقیقت - بول کمینه نینگ روحی حالتیمدور، دېمیش رسول الله. آغاچ نینگ کۆرکی شاخ بوتاغیده، یپراغیده. اما سیز، اېشان جنابلری درخت سایه سیده راحتده اؤتیرگینگیزده اوشل درخت نینگ نۇخاتدېک دانکدن کۆکریب چیققینی خاطرینگیزدن فراموش اېتمنگ. بیراق بیرلە بوتاققه حیات عطا اېتیب تورگن ایلدیز معتبردیر. طریقت - انه شو ایلدیز، شریعت اېسه، یپراق دیر.

اېشان تنیه اېشیتگن ملاپچه دېک تیلینی تیشله دی، «قولوق، تقصیر»، دېب قۇلینی کۆکسیگه باسدى. دېوارگه قەپیشیب اؤتیرگن ملّه تۇنلی بیر کیشی قۇل کؤتریب اذن سۇردى:

-سلطانیم، بیر سۇراغیمیز بار اېدى. بې ادبلیک بۇلسە، معذور توتینگ. فقیرینگیز مسجده امام-خطیب دیرمیز. ییزنی هرگز بیر سوال قینه یدور. مفتی جنابلریدن سۇردیک، الا جوابی تاپیلمه دی. اول نې سوال دېسنگیز، پیریم، منه، جتندە تورلیک-

^۵ قال علمی - مدرسه علمی، دنیوی علم؛ حال علمی - صوفیلر تعلیماتی.

تومن مېوہ لریشیب یاتہ دور، آب کوثر تۆلیب آقہ دور. الله باکرَم رحمۃکے سزاوار بولغان مومنلر مېوہ لردن تۆیگونلریچہ ییب-ایچیب، راحت-فراغتدہ یشہ یدیلر. اما یتماق نینگ قوسماغی ہم بار دیدیلر. لک-لک انسان مدام ییب-ایچسہ و... الہا، عاصی بندہ ننگی اوزینگ کچیرگیل، قورساغینی بۆشہ تگنی بیرار جایگہ بارمسہ؟ عقلیمیز عاجز، بول نچوک حال دور، پیریم؟ مبادا بیز طرفیمیزدین شگاکلیک اؤتگن بولسہ، میلی، جواب بیرمہ سنگیز ہم رضامیز. مسجد قومی بول جومباق نینگ ییچیمینی، انشاالله، شیخ المشایخ بیرسہ لر عجب اېمس، دېب بیزنی وکیل اېتیب یوباردی. سؤراغیم بی ادب بولسہ، قیتیب آلغہ یمن، پیریم...

جماعہ بیر گوورہ نندی. «شگاک!» دېدی کیم دیر تاووشینی بلند قویب. شیخگہ یقینراق، تۆردہ دوم-دومہ لاق بۆلیب کیریلیب اؤتیرگن اشرفخان قاضی شہریگینی تورتیب کۆز قیسدی: «بو سؤراققہ موسی ییلن عیسی نینگ اؤزی تیریلیب کھلسہ ہم جواب تاپالمس»، سلیمان تھلکگہ گہ توشدی. او نچہ ییلدیرکہ، شیخ نینگ قہ تیدہ سماع مجلسلریدہ یوریددی، اما بونداق کوتیلمہ گن، بیر قرہ شدہ پردہ سیز، اصلیدہ انساننی ایکی دنیا سر-صناعتینی بیلشگہ اوندہ یدینگن مسألہ اؤرتہ گہ تشلنگینی اېسلہ ی آلمہ یدی.

شیخ قۇل کۆتردی، درحال غاوور باسیلدى.

بیلمہ گن نرسہ سینی تحقیقل آخریگہ یتماق بی ادبلیک سنہ لمہ یدور، بالعکس، قلبکی ادب یوزہ سیدین سؤرمہ ی جاھل بۆلیب قالماق اویات دور. اطرافینگیزگہ بیر باقیب مشاہدہ ایلنگ. خداوند کریم نینگ قدرتیگہ قایل بولغہ یسیز. توقیز فلک، یپی اقلیم، قویاش، آی، یولدوز، زمین، حیوانات، نباتات عالمی نینگ صاحبی نی معجزات یرہ تمیش. ایکی تاشنی بیر-بیریگہ اورسنگیز آلاو پیدا بۆلور، الا ایکی کبسک نینگ اوریشماغیدین اؤت چیقمس. نچون؟ گوہردېک بیر قطرہ بیر نچہ

آی ایچینده انسان قیافه سیگه کیرمیش. بو نې معجزه، برادرلر؟ یارقنات نینگ کۆزی کۆر، اما اول شېستانده اده شمه ی یؤل تاپیب اوچه دی. بول حشرات نینگ جسور پروازینی کۆریب یاقه اوشله گه یسیز. ایننگ سرین یوز علامه بیر بۆلیب تاپقه یمو؟ الله تعالی بیر آیتیده «اؤلیکدین تیریک یره تگه یمین، تیریکدین اؤلیک» دېدیله. بې سرانجام تاووق بغریدین اؤلیک مایک توشگه ی، بول هم مایک پروردگار عنایتی بیرله داغی تیریککه ایلنپ یاروغ دنیا یوزینی کبزگه ی. اوشمونداق لغز-چستاننی کیم یېچگه ی؟ خوش، خطیب اینیم، سیزنینگ جانینگیزنی کویدی رگن سؤراققه که مین هم سؤراق بیرله جواب ایتسم.

آدملر نفس آلمه ی جیم بۆلیب قالدیلر. شیخ همیشه غمگین، اؤیچن کۆزلرینی خطیبگه تکیب دوام ایتدی:

—حامله آنه قورساغیده تۆقیز آی یاته دی. تۆقیز آی والده سی نینگ وجودیدن قوت آله دی، الا آلگن نصیه سینی هیچ قیگه چقیریب تشله مه یدور. بول نېچوک اسرارکه، بدنکه ذره مه ذره اوزلوکسیر اؤتیب تورگن یېمیش گۆدک جسمیدین آزاد بؤلسمه؟ شول خصوصده بیر قور اؤیلپ کورگنمیسیر؟ اؤیله گن بيله آدم باله سی نینگ عقلی یېتگه یمو بو کشفیاتگه؟ اؤلیکلرگه جان کیرگیزیب، جنت باغلریدین اؤرین بېریشگه قادر اېگه م هر یېرده بنده سی نینگ غمینی یېیدی.

شیخ نینگ باسیت، لېکن اؤکتم و احتراسلی دلیلریدین مجلس اهلی قناعت حاصل قیلگندېک اېدی. خطیب چۆککه لب تعظیم بجا کېلتیردی:

—ایکی دنیا رحمتیگه سزاوار بۆلینگ، یېریم. مسجد قومی آلدیده یوزیمیزنی یاروغ قیلدینگیز، الها، یره تگن اېگه م نینگ حضوریده یوزینگیز یاروغ بؤلغه ی.

مجلس نهایه سیگه بیتدی. شیخ ییلن سلیمان خانقاه دهگی حجره لریگه قیتدیلر. حضرت بیر مدت آرام آلگنی یاناشله دی. سلیمان ایشیکنی آهسته یایب. حاولیگه چیقدی. خلوتراق جای ایزلب، بلختوت پنه سیگه باریب چؤنقه ییدی. کؤزلرینی یومدی. خیالیده تغین حاضرگینه اداسیگه بیتگن مجلس جانلندی. او التجا، امید، کبک، سیناو، ذوق ایله یانگن قاره کؤزلرنی ینه کؤرگندپک بؤلدی. باشی غوویله دی، یوره گی گوپ-گوپ اوردی.

بعینه ایلک باره پیری نینگ آلدیده امتحان تاپشیرگن کونیده گیدپک، بدنی قیزیدی. سلیمان اویغاق بؤله توریب توش کوره یاتگندپک ایدی. مجلس اهلی گویا پیرده. شیخ اېسه، شیفته گه یقین، کته آفاق کرسیده اؤتیرگن اېمیش. آدم لر تېپه گه قره ب سوال بېرر، شیخ یانیدن کفده ی کاغذ آلیب بی پرواگینه پستگه تشرل اېمیش. کاغذ پستگه توشگچ، آدم لر برابر اونگه اینتیلر، تېز تېز اؤقیب اؤزارا بحثگه کیریشیب کبتر اېمیش. بشره سی، ساچ-سقالی کؤرینمس بیر سامع تېپه گه باقیب نیمه نیدیر سؤرر، شیخ جواب اؤرنیگه پرده ی ینگیل کاغذ تشرل، قاواغینی اویب اؤتیره وېرریمیش. کوپه-کوندوز، توشیده اېمس، اؤنگیده کورگن کرامتینی اؤیلر، او ینه بیر آز اؤتیردی. «بېکارگه قطب الاقطاب دېمه یدیلر حضرتتی. ایگی دنیانینگ علم و حکمتینی سوو قیلیب ایچیپ یوبارگنلر. قنیددی او کیشیده گی علم نینگ یوزدین بیر ییزده هم بؤلسه. الله تعالی سویگن بنده سینی زیاده قیلیب یره تر اېکن-ده اصلی».

«کرامت» سلسله سیگه بېریلیب، سلیمان نینگ خیالی آلیس اؤتمیشگه اوچدی. سمرقندده می، بخاراده می، انیق اېسیده یوق. بخارا شېکیلی ...هه، غیجدووان نینگ آباد باغلریدن بیر ی ایدی. شیخ دوستی عبدالخالق خواجه نیکیکه مهمانگه بارگن ایدی. سلیمان او پیتلر یاش ایدی، آوازی اېندی دؤریللب، اؤن بېش-

اۋن آلتیلرگه چیقەياتگن كېزلىرى. اوج بهار، آلمە غوج-غوج گۈللەگن. باغده آدم قلىن. صحبت قىزىب تورىدى. باغ آراسته، اطراف ساكن، قىلت اېتگن شبادە يوق. بىر وقت شىخ روپرەسىگە محزون قرەب توردى-دە، «قرەنگ، آلمە ھەم گۈل تۈكمەكە، اېندى نوبت - مېوہ گە»، دېدى آھستە. شو پىت آلمە زار سېكىن چىقەلدى، سۈنگ درختلر تېز-تېز تېرەندى و عاقبتدە دوويللب گۈللىرىنى تۈكدى. مجلس اھلى لال بۇلىب بىر-بىرىگە قرەب قۇيدى. سۈنگ، گۇيا رقص توشەياتگندېك، نزاکت ایلە او يان - بو يان مقام قىلەياتگن نونھاللردن كۈز اوزالمەى قالدىلر. شىخ مورتیدە ایلجەيدى: «توبە، بو آغاچلرگە نې بۇلدى، بىراو اونگە تېرەن، دېدىمى؟» شو زھاتى آلمە زار چىقەلىشدن تۈختەدى.

شىخ نىنگ كرامتىنى سلیمان ایلک بارە انە شو غىجدوان باغیدە كۈرىشى اېدى. اصلیدە حضرت اۋزىنى ھەمىنقدەر اېل نظرىدن آلسراق توتىشگە اورىنر، كرامتلىرىنى آشكار اېتىشدن كۈرە اولرنى پنهان سقلشنى افضل بىلردى. شونىنگ اوچونمى، سلیمان پىرى نىنگ عجبىب بىر عملیدن ھنوز بې نصیب. صوفى دانشمند آغەسى نىنگ گپىگە قرەگندە، حضرت بىر دفعە خراسانىلىك علاّمە بیلن بحثگە كىرىشىپ سوو اوستىگە جاي نماز يازىدى و اىگى ركعت نماز اۋقىيدى. شو-شو، خراسانىلىك علما پىرگە قولۇقدە اېمىش...

سلیمان نىنگ وجودىنى نظم شوقى چولغەدى. كۆپ يىللردن بىرى دلىدە اۋتلى ارمان یشەيدى. اۋسمىرلىك، بلكە بالە ياشیدن شفقلى آتەدېك مەر كۈرگىزىب كېلەياتگن مریسى، رهنماسى حضرت سلطان شائىگە بىر مدحیە بیتماقچى بۇلەدى. اۋل، تعریفاتىنى كېلتىرالمەسم كېرەك، دېب چۈچىدى، سۈنگ - شىخدن ھىيەلدى.

شیخ اۆزینی مقتەگن کیمسەنی یاقترمسەدی. عموماً، حضرت قلب تویدەگی حسلرینگنی آشکار ایتەویریشنی خوش کۆرمەیدی. بونی سلیمان هم خوب بیلەدی و... لېکن نې چاره قیلسون؟ آغاچدەگی مېوہ پېشېب پېتېلگېچ، اونى شاخیدە توتیب تورماق درگمان اېکن. سلیمان جیلەقورسە، اۆزى اوچون، کۆنگیل احتیاجى اوچون بیر شعر بیتگیسی کەلەدی. کعبە سفیدەگی دلخوش و دلشیاہ واقعەلر، ملاقاتلر، کافر بیلن، تکبر رکن الدین ایلە اوچرەشو، ذکر ذوقى، و نہایت، بوگونگی علمالر مجلسیدەگی تاثراتلر اونینگ عزیمنى مستحکمەدی.

شعر ایتمکنى جزم قیلدی. بلختوت تگیدە، جیمجیت گۆشەدە، سلقین هوا، سرین یېللر قناتیدە مراقبەگە شۆنغیدى. دلېگە تسبیحدېک تیزیلب شیخنینگ توصیفى کەلەوېردى:

ایکى جهان کۆزگوسى... خضر بیرلە صحبتلیک اولیا... سانسیز مرید بیتکلەگن مشایخلر سرورى...

سلیمان همان خیال سوریب اۆتیریدى. بیردن ترتیسیز، خیره کلاملرگە جان کیردى، تشبیهلر جلوهلنېب یرقیرەدى، سلیماننېگ فرزندلیک مېرى جۇش اورېب، ترقاق سۆزلر ذوقلى سطرلرگە اېوریلدى. اعتقاد، احترام تویغوسى آلاولنېب، تینق اویناقى جیلغەلردېک کۆنگیل بوستانینى آب حیات ایلە سوغاریب دلیدن تیلیگە کۆچدى، اویقش، جرنگذار سۆزلر گوهر سینگری تېریلب کەلەوېردى...

باقسە کعبە کۆرینگن، باسە یۇللر توریلگن،

«لام» دېک علمى اویریلگن شیخیم احمدیسوی.

بیرینچى بیت سووتوشردېک ایگینچى آقیمنى باشلېب کەلدى:

اصلی ابرور خاندان، بيلمس آنى كۆپ نادان،

بيلور آنى حق يزدان شيخيم احمد يَسْوي.

سليمان شاشيب قۇيىنگە قۇل سالىدى. كەدەپك بىر تەخلم كاغذ آلدى،
تۇرت اېنلىك تۇمباق تاشقلم چىقردى. گۇيا دل-دليدن قويىلىپ كېلەياتىگن سۆزلىرى
اېسىدن چىقىپ كېتەدىگندەك، كاغذنى تيزەسىگە قۇيىپ اجى-بوجى يازە باشلەدى:

يَسْوي سووين آرەسى، ياتر جگوبارەسى،

مشايخلر سرەسى شيخيم احمد يَسْوي.

قرچىغەينى قشلەگن، شوتقارلر چين اوشلەگن،

سانسيز مريد باشلەگن شيخيم احمد يَسْوي.

او قلمىنى تيشلەپ اۋىلىنىپ قالدى. «مريد» سۆزى طريقتگە تورتىكى بېردى.
ينە كاغذ بېتىدە تاشقلم يۇرغەلەدى:

شريعتى آراستە، طريقتى پيوستە،

حقيقتى شايستە شيخيم احمد يَسْوي.

خۇش، طريقتى پيوستە اېكن، سلوكى توركى دەپ اتەلمسە بول طريقتگە
كىملر كىرمەدى؟ بو ياغى بالاساغون، بو ياغى آق اھدىل بۇيليرىدن نىشاپورگچە،
اۋزگنددن فركەتو قومكېنت، قرقرەگچە مريد و اصحاب بىسار اېمسمو؟ بس، نظم ھم
مناسبغە متناسب بۇلغەي:

كون تووغاندىن باترغە، ترسا، جھود، تاتارغە،

قوللوق قىلىپ ساتارغە شيخيم احمد يَسْوي.

اۋن سڭيز مينگ عالمده، آتى مشهور كلامده،

اۋرنى دارالسلامده شيخيم احمد يئوي.

سليمان كۆردى كه، مدحيه سى چۆزىله دىگن. اخير عاشق اۋز عشقيني
ايتىپ ادا قىلغىمۇ؟ اما نظم قاعده سى باردور، انگه كۆره، ابتدا بيرله انتها آره سى
مسافرنىنگ يۈلدىك بېحدود اېمس، آيت ينگلىق مېزانگه اېگه بۇلىشى لازم اېدى.
كۆپ گپ — اېشككه يوك، دېمىشلىر. سليمان مقطع گه اۋتدى:

خضر بيرله صحبتلىك، الياس بيرله الفتلىك،

حق قاشيده حرمتلىك شيخيم احمد يئوي.

توركستانغه بارالى، خدمتيدە بۇلالى،

اولوش بېرسە آلالى شيخيم احمد يئوي.

اېندى عنوان قالگن اېدى. سليمان عنوانگه بابامچين اسمىنى هم قۇشدى.
«شيخ كاييسه باباقول ايگاۋىمىز تېنگ بۇلىشىپ آلەمىز. نان نىنگ بوتونى، كلتك-
نىنگ يرمى يىخشى».

بابا مچين اول سلطان مريد بۇلدى بې گمان،

حكيم خواجه سليمان شيخيم احمد يئوي.

سليمان قلب ذكريگه چۆمگن درويشدىك شعر شوقيدن سرمست بۇلىپ
انچه گچه اۋتيردى. يوره گى نىنگ هېرىققنى باسلىدى، بدنى ساويگندېك بۇلدى.
انگله دى. بلختوت سايه سى چۆزىلىپ نماز دىگردن درك بېرىپ تورردى. اۋرنىدن
توردى. حجره تامان يوردى. اېشيكده قومغان كۆتريب چيقه ياتگن شيخكه دوچ
كېلدى. چىتلىپ يۈل بېردى. كېن دراۋ ايچكرى كىرىپ، چۈين قومغانىنى آلدى-
يو، پىرى نىنگ ايزىدن اېرگشدى.

ساری سلتوق نینگ سلامی

۱۲-فصل

حق دین اینگن شربت نی ایچیدیک، الحمدلله،

شول قدرت دېنگی زیدە سېچیدیک، الحمدلله،

قوروق ابدیک، یاش اۆلдіك، ایاق ابدیک، باش اۆلдіك،

هووالندیک - قوش اۆلдіك، اوچدیک، الحمدلله!

یونس اېمیره

خانقاه حاولیسیگه آقشام قۇندى. طنابی حاولی بوگون هم عادتده گیدېك
آراسته، سلقین، صحبت اوچون دلکشا بیر جای اېدى. شیخگه همراه بۇلیب مگه گه
کېته یاتگنلرنینگ اکثریتی مسافرخانهلرده قۇنیم تاپگن، نېچه کوندن بېرى ذکر کبیر
ایلینجیده یورگن درویشلرنینگ بیر قىسمى ينه اۇترار بیلن یسیگه قېتگن، بیر قىسمى
«هو!» دېب اسفیجاب کېنتلریگه باش آلیب کېتگن اېدى. خانقاهده شیخ نینگ
دایمی همراهلری سلیمان، بابا ماجین، خاص ندیمی قطب الدین توریدى. اشرفخان
قاضی اېرتەلب کھلیب نماز شامده تغین مسافرخانهگه جۇئیدی. او همینقدر اۇزینی
شیخگه یقین توتیشگه اورینر، هلی آلدینده، سمرقندده نې واقعهلر یوز بېرىشیدن
بېخبر، اۇزینی حضرت نینگ صادق صحبتداشی، حتی مسلکداشی قیلیب
کۇرستماقچى بۇلردى. شیخ اونینگ مقصدینی اله قچان پېقه گن، اما اۇزینی بېلیب-
یلمه گنگه ساله دی، «آدم ذاتی بارکه، آلدیگه سویکه لیب کھلگن ایت نینگ هم

باشینی سیلەیدی، یورە بېرسین، یامان بۆلسە باشینی ییپیدی، یخشی بۆلسە آشینی»، دەب فەلینی کەنگ قیلەدی.

منە بوگون ھەم کەچلەتیب اھل صحبت کتە یاغاچ سۆریدە جمع بۆلگن. قوراق کۆرپەچەلردە چاردانە قورب دنیانینگ ایشلریدن، بوگونگی مجلسدن، ابرتە اۆتیب، بیرسی یۆلگە چیقەچکلریدن سۆزلشەدیلر. اشرفخان قاضی شیخنینگ کۆنگلینی اهریتیب، گمانلرینی ھیدەش اوچون تیلیاغملەلیک قیلەدی:

-سلطانیم، بوگونگی مجلس اثناسینی اۆیلەسم، کلەم شیشەدور. کون بۆیی اۆیلەدیم. درحقیقت، منە بو سفال پیالەدەیک مایک نەچوک قدرت بیرلە بورگوت شکلیگە کیرەدور؟ منە بو نقش آلمەنینگ آقنی آق، قیزیلینی قیزیل قیلیب کیم رنگ بېرمیش؟ عقلم لال. کیمنە بوگونگی صحبتلریدن بھرەمند بۆلیب، گۆیاکە قیتە باشدین مدرسە تعلیمینی آغاندەیک بۆلیدیم. تأسف کە، جنابلرینینگ شرعی بیانینی بیر ذکی کاتب مخصوص دفتر قیلیب اۆتیرمەدی-دە. طالب علملرگە اۆزلری ایتمسە، دفتر ثانی بۆلیب قالرەیدی... بیرا و اۆزینی مەقتەسە، شیخنینگ قاواغی سالیب کەتردی. مداح گۆیا اونى شرفلەب، اتەیین یۆلدن آزدیرەیاتگندەیک بۆلەوېرردی. تۇغری، شیخ ریا بیلن صدقنینگ فریقگە آلەقچان بارەدیگن بۆلگن، دوست تیلگینی دشمن لطفیدن چندان اجرەتە بیلەدی. شو باعث، قاضی نینگ تیلیاغملەلیگی اونینگ غشینى کەلتیردی.

-قاضی، سیز باغنی کۆرپ، باغباننى یادینگیزدن چیقاردینگیز، -دېدی قباق اویب، -مدح و ثنا کیمگە یرەشماغینی خوب بیلورسیز، «متکبرنى الله خوش کۆرمەگەى»، دېگن حدیثدن ھەم خبرینگیز بار، ولېکن...

-شیخیم، کیمنە مجلس آرادە حاضر بۆلغان سامعلر دلیدەگینی ایتدیم، خلاص...

-گینگیزگه شک کبلیتمک ایمانینگیزگه چنگ سالماق بیرله برابر دور. صبر ایلب گینگه قولاق آسینگ. روایت بارکه، محمد علیه السلام صحابه لری بیرله صحبت قوریب اؤتیرغان اېکنلر. صحابه لر توستدن حق مصطفی نینگ فضل و کمالیدن سؤز آچیب، اول جنابنی مقتەى باشله دیلر. پیغمبریمیز بېخود بۇلیب دېدیله: «ای امتلریم، مېن سیزلرگه نې یامانلیک قیلدیم که، مېنی بو درجه اولوغلب مشکل حالگه ساله سیزلر؟» صحابه لر لال و حیران بۇلدیلر. رسول الله ایتدیله: «سیزلر مېنی مقتب، مدح و ثنا ایتسنگیز، کونگلیمگه شیطان لعین و سوسه ساله دیر، ای محمد، سېندین اولوغ ذات یوق. سېن اعلا لر نینگ اعلاسی ابرورسن، امتلرینگ توپراق، الر نینگ اوستیدن باسیب یور، دېب قولاغیمگه شیویرله گه ی. سؤنگره مېنده کبر و هوا پیدا بۇلور. اؤزیمنی اؤزگه لر دین بلند قوییشگه اؤته من. بونی الله خوشله مه گه ی. مېن هم سیزلر سینگری الله نینگ بنده سیمن»، دېدیله. صحابه لر ملزم بۇلدیلر.

-سختلریگه صدغه بۇله ی رسولیمیز نینگ، - دېدی پیشیللب قاضی. شیخ نېگه دیر سلیمانگه قره ب دوام اېتدی:

-سیز مېنینگ شأنیمگه مقتا و سؤیله گینگیزده حق مصطفی نینگ انه شو صحبتینی اېسله دیم. سیز بیر کره مقتب قویسنکیز، مېنده اولوغلیک گمانی پیدا بۇلور. ایگینچی باره تغین خوش آمد سؤز ایتسنگیز، ایگیلنه من، اما کۆپچیلیک بۇلیب، سیز، قاضی، منه، سلیمان، اسماعیل خواجه برابر مقتا و گه اؤتسنگیزلر، کمینه هم اینانمەى علاجیم یوق. «جماعت جمع بۇلیب بیر آغیزدن مدح و ثنا ایتیب توریددی، ای یسوی، اصلیده سېن راستدن ده اولوغ ذات اېکنسن»، دېگن خیالگه باره من. بو حال بیرله سیز مېنگه دشمن خدمتین قیلغان بۇلمه یسیزمو؟

سلیمان نینگ چپ کؤکره گینی هلی یازگن شعرى ایستیپ توریددی. او مدحیه سینی تونده حوصله ییلن کۆچیرماقچی، سؤنگ شیخ نینگ کیفیتیکه قره ب

اونگه پيشكش قىلماقچى اېدى. «اېندى حاجتى قائمەدى، - دېدى ايچىدە، - قاضى -
كلان نىنگ بىر آغيز شىرىن سۆزىگە شونچە ملامت ياغىلدى، مابدا اۋن بىتلىك بو
شعرنى اۋقىسىم، شىخ نىنگ قەرى كېلىشى تەيىن. كۆرسەتمەيمەن».

شىخ پىالەدەگى چايدىن سىمىرىپ تاماغىنى ھۆللەدى. شو پىت اېشىكدە بىر
مسافر كۆرىندى. باشىدە قاۋە - اوچلىك قىزىل قلىپاق، بېلىدە قۇش بېل باغ. او آستانە
ھتەلب اوچ-تۆرت قەدىم باسدى و اطرافىگە الەزرەك باقىپ تۇختەدى. نەھىت،
سۆرىدەگى كىشىلەرنى كۆرىپ آھستە يەقەن كېلدى. باش اېگىپ تەعظىم قىلدى:

-الله دۇنمىش منزىللىرىڭىزى آباد اېتسون، اېفەندىلەر! السلام عليكم!

شىخ عىلىك آلىپ مسافرگە تىكىلىپ باقۇدى. «تېلى توركى، كۆزلىرى
شىشەدەك كۆم-كۆك، رومالىققە مېڭەيدى. سارى سلتوق نىنگ كۆزلىرى ھەم
زىنگارى اېدى».

-كېلىسىنلەر...

مسافر عرض ايتدى:

-بىن روما اېلىنن گەلمىشەم. بىنە حضرىت يېسەي پىرىم گېرەك اۋلىمىش دىر.

شىخ قۇلى يىلن سۆرىگە اشاره قىلدى:

-مرحمت، رومالىك برادر، بو ياققە چىقسىنلەر.

مېھمان سۆرى چىتىگە امانت چارداۋە قوردى. مېزبان نىنگ دىعاسىنى
كۆتمەي كفى يىلن بېتىنى سىلەدى.

-بن بیر تجارهم. تجارت ایله رومادین قشقر ایلنه گېچمیشم. بنده بیر امانت خط واردير. اول خطنی حضرت یېسېوي پیرگه تاپشیرماقنی ایسته یورهم.

-اول نهچوک خط؟ کیمدن؟ - دېدی شیخ قیزیقیب. مسافر قوینینی تیتیب، خط چیقردی. مکتوب شایى لته گه اؤره لیب چنبرچس باغلنگن اېدی.

-بو خطنی بیزى سېوگىلى شیخیمیز ساری سلتوق اېفېندی میز بیت میشر. بنه وېریب دېمیشر، اې چاوش اوغلان، سن قشقره کېچسنگ، یېسى قلعه سینن اؤته جکسن. یېسېوي پیریمنى زیارت اېت و بول امانتنی اؤز الینه اېلتگین که، ساری سلتوق آدینده قى بیر مریددن دېب آنکله سینلر، دېمیش. بن یېسېه گلیب شیخیمنى اختر میشم. ایت میشرکه، پیر مکه عزیمتینده، حاضر اسفجابه ده دؤن میشر. یؤخلب بو یانه گلدیم.

تجار مکتوبنى شیخگه اوزه تدى. حضرت چرم غلافینى آچدى، سؤنگ اؤرمه شایینى یازیب، کاغذگه یېتدى. خط بیر ورقدن عبارت، بیریک-بیریک، نستعلیق یازوویده بیتلگن اېدی. شیخ ساری سلتوق نینگ دست خطینى دراو تنیدى. ایچیده اؤقیدى: «بسم الله الرحمن الرحيم. اولاً سلام و دعالر بؤلغه ی سیزه، پیریم! بعداز سلام، الله یار، چهاریارلر مددکار اؤلیب تووغان اېلیمیزگه یېتیب گلدیك و سیز بویورغان منزله دؤندیك. بېلده - شیخیم انعام اېتمیش خیزام و شمشیر، دلیمیزده احکام یېسېويه، رومالیده تورکي سلوک توزمیش پیکرینده جهاد کؤرگیزمه میشر. جنابلری نینگ امر معروفلری بورسک یؤلیمیزی، دورسک گؤنگلیمیزی یاروغ اېتمیش. انشاالله، بیر گروه مسلم جماعه سی جهریه طریقتن قبول اېدرگه رضا بؤل میشرکیم، بول مزده بیرله حضرتیمنى مبارک اېتمیشم. پیر اېفېندی تانگله دوش کور میشم.

سحر چاغی اهرمیش. گونشلی بیر باغ ایچینده «مهن سنی گورمک ایسترم، اؤغلم!» دېب فقیرینگیزنی آغوشه آلمیشسیز. منده سیز حضرتیم نینگ دیدارینه تؤیماق ایسترم. الها، اوزینگ مرادیمه یتکور، دېب تنگريمه عبادتler قیلدوم. حضرتیم مگه عزیمتی ایتسه لر، بن یولینی تیلەب دورمیشم، شایدکه یول اوستینده بیزدېک ارادت اهلی تبرک صحبتلرینه داخل اؤلسک... عنایتینگیز نوریدین بهره مند و شهادتینگیزدین ارجمند اؤلمیش فرزندینگیز ساری سلتوق دېب یلمیشسیز. ماه محرم نینگ بیرینجی جمعه سی. والله اعلم بالصواب».

شیخ مکتوبدن باش کؤتردی.

برکه تاپینگ، تجار افندی. بیزنی دېب کؤپ رنج و مشقت چېکیسیز. عمرینگیز زیاده بؤلسین.

شیخ نینگ دعاسینی تجار، «رحمت، اهندی سیزگه رخصت»، دېگن معناده توشوندی. بیراق اونینگ کبتگیسی یوق اهدی.

شیخیم، بن اول خطنی جوابینی آلمه ی گېتمه میشم. سلتوق پیریمنی ایستگی ده، شول دیر.

حضرت نینگ چهره سیگه خیال تبسم قلفدی.

اصل تجار اېکنسیز، افندییم. نسیه دن نقدنی افضل بیلر اېکنلر. الا قرضگه هم مهلت بهره دیلر. سفرنی قچان دوام اېتیرماقچیلر؟

الله دیلېگیمیزی وېرسه چهارشنبه گونی، شیخیم.

معقول. اونده اېرته گه خودی شو محلده جواب تیار بؤلگه ی.

تجار قولۇق قىلىپ اۋرنىدىن توردى.

سارى سلتوقنىڭ اېلچىسى كېتىدى، يىراق شىخنىڭ كۆز اۋنىگىدىن مريدى سارىنىڭ سىماسى كېتمەدى. سلتوق رومافرنىدى اېدى. تۆرت يىل مۇقىم قىسر رومدىن پاى پىادە يۇل باسىپ يىسىگە كېلدى. شىخ آستانەسىگە باش اوريپ مريد بۇلدى. عادەتدە ياش سالك كىمىدە مىنگ كون تورلى-تومن سىناولرگە دچار اېتىلدى. بىرىنچى يىلى او درويشلرگە خىدمەت اېتمىگى كېرەك. اىككىنچى يىلى شىرىعت باسقىچىنى اۋتىپ، طرىقت سىرلىرىنى اېگىلەيدى. اوچىنچى يىلى درويشلىك خرقەسىنى كىيىپ، اۋزىنى صوفىلىككە تيارلىشى لازىم بۇلەدى. انە شو مىشكىل سىناولرگە برداش بېرالگىن مريدگىنە طرىقت احكاملىرىنى تۇلە اېگىلەپ صوفى خلىفە مرتبەسىگە اېرىشەر اېدى.

سلتوق يىسوي اساسلىرىدىن تا طرىقت حىكمى، واجب، سنت، مستىجىگە قونت يىلن اۋرگندى. شىخكە سلتوقنىڭ ذەنى، اخلاصى، خصوصاً قىسرلىگى معقول توشدى. اۋزى نېچە بار اۋنى سىناودن اۋتكردى. بىر يېردە طاقت رشتەسى اوزىلىپ، سلوكدن اېتك سىلتر، دېب شېبە قىلدى. سلتوق بۇش-بىاو، گودەسىنى ارىنگ كۆترىپ يۈرەدىگىن بىي غم كىمسەنى اېسلەتتى. شىخ خطا قىلگىنىگە سويۇندى. سارى آغزى يۈمۈك غىچەگە ھىم مېنگىزدى. غىچە تۈنى بۇيى ايتتىق بۇلىپ تانگىنى كۈتەدى. صېح صادق كېلىپ نىم يېتىگىچ، استە-سېكىن كۆز آچەدى. خۇدۇ شۈنىڭدېك، سارى ھىم اوززوكون خاموش، اۋىچىن يۈرر، سماع مىجلىسى ياخۇد ذكر بۇلسە، وجودىدە يىشېرىنىپ ياتگىن عىجىب بىر قۇت گۈپىرىپ تىشىگە ايتتىلر، بۈندەى كېزدە لىچ، بېخۇد و بىي غم سلتوقنى آتشمىثال قۇب الدىندىن فرقلىپ بۇلمىس اېدى.

بیر ییلدیرکه، شیخ ساری سلتوققه مخصوص اجازه بېردی و روم اېلی نینگ دېنگیز بۇيیده گی بیر ولایتیگه شیخ ایتیب تعینلەدی. پیر مرشدلیک ارکانیگه کۆره، اونگه آق تویه انعام قیلدی، بېلیگه کوموش غلافلی شمشیر باغله دی، یانیگه قیرق مریدنی چاکر قیلیب قۇشیب بېردی. مە، یرەنگن نینگ عنایتی بیرلە ساری امان-اېسن توققن اېلیگه یتیب باریددی. یسویه دېب اته لمیش سلوک نینگ ایلک نهالینی رومگه هم اېکییدی. شیخ دلینی شکر، امید، فخر تویغوسی چولغەدی. ایچیدە سارینی دعا قیلدی، چېککن زحمتلریگه رضا بۇلدی.

سلیمان بیلن باباماچین حضرت نینگ تنهالیکنی ایستە یاتگننی سېزېب، اونى خالی قالدیردیلر. شیخ حجرەسیگه قېتیب تا خفتنگچە خیال عمانیگه غرق بۇلیب اۇتیردی. او ساری سلتوققه یوباریلەجک جوانی اۇیلردی. نې دیدی؟ دعای خیر - واجب. عاقلگه بیر وصیت کفایە. نادان نینگ قولاغیدین یېل سۇقدی، بە مثلی قمیش نیچە. بو یانیدین پوفلە سنگ، نفسینگ او یانیدن چقیب کەتور. شیخ جهریه طریقتی نینگ جمعی سستلرینی، خاطردە یخشی اۋرنە شسین دېه سجع اصولیدە یتیب چیققن اېدی. اولوسگە ایتەدیگن وعظلرینی هم نظمده افادە ایتمکنی خوش کۆرردی. «اېل آغزیدە هر نې که متل بارکیم، وزن و قافیە کؤمگیدە یرە تېلمیش. شول عمل بیرلە خلاق انی تېز فھملب، یاددە توتیب تورور. قرآن مجید موزون بۇلمە گنیدە، مبارک سورەلرینی یاد ایتمک نې چاغلی مشکل بیر یوموش بۇلور اېدی؟» او ساری سلتوققه ایکی آغیز دعا و سلام یازدی. سۇنگ آلدیگە بیر تخلم کاغذ یاییب قۇیدی. گۇیا آباق کاغذنی سحرلەماقچی بۇلە یاتگندېک، اوندن کۆز اوزمە ی تیکیلیب قالدی... سلیمان خفتن نمازیگە قېتیب کەلگندە شیخ حجرەسیدە یۇق اېدی. او ساریگە اته لگن مکتوبینی یتیریب حاولی ایلنگنی چقیب کەتگن اېدی.

اېرته لب نانوشته دن کيېن حضرت سلیمانگه ایگي ورق کاغذ اوزه تدی:

«بو مختصر جوابیمیز دور. مهر باسیب سؤرغیچلنگ. منه بونیسینی کؤچیر سینلر. اصلینی ساریغه یوبارینگ.

سلیمان دعا و سلام خطیگه یسوي نینگ کیچیک مهرینی باسدى، جلدگه سالدى. سؤنگ بیر چتگه اؤتیریب اؤتگن کپچه سی بیتلگن شعري مکتوبنی کؤچیرمکک توشدى. او «بسم الله!» دېب ایلکیگه قلم آلدی و، چومالی ایزیدېک میده و کشته دېک نازک یازو وگه باقیب اوندن کؤز اوزالمه ی قالدی. شعر تۆلقین اوریب کپله یاتگن سوودېک اونى دامیگه تارتیب، تمام مهلیا اېتیب قویگن اېدی:

مېندین سلام دوستلرگه، طلب یادین قۇیمه سین،

دیدار طلب قیلسه لر، هرگز غافل بۆلمه سین.

غافل تاپمس حق یۇلین، انده تاپمسلر اۋرین،

ایچی-تاشی کویوبان سحرلرده یاتمه سین.

یادی بیرله بۆلسه لر، دیدار آرزو قیلسه لر،

هرچند خوارلیق کۆرسه لر، کۈنگیل اۋزگه بۆلمه سین.

عاشقلرگه دنیاده خوارلیق-زارلیق ملامت،

ملامتسيز، محنتسيز عاشقمن، دېب ایتمه سین.

شریعتده تجریددیر دنیاسینی ترک اېتمک،

ترک اېتمه یین دنیانی حقنى سویدیم دېمه سین.

طریقتدە تەن-جاننى تەرك اېتمىكى تجرىددير،

تەرك اېتمەيىن تەن-جاننى تجرىد بۇلدىم دېمەسەن.

حقیقتدە حرامدیر بىر خدادىن اۋزگەسى،

انداق بۇلمەي عاشقلار دېدار آرزو قىلمەسەن.

انداق رسول مصطفى دۇنيا مالىن سۈيمەدى،

امت بۇلسە رسولگە دۇنيا مالىن سۈيمەسەن.

مەسكىن احمد یسوي سلام ایتدی دوستلەرگە،

اوشبو سۆزنىڭ مەناسىن طالب بۇلسە انگلەسەن.

سلىمان بېي اختيار خطاب قىلدى:

-واه، واه! والله اعظم! بىر حظ اېتدیم، بىر حظ اېتدیم، يېتمىش ايگى بۇغىنىم
يۈمشەدى، پېرىم! مبارک بۇلسىن!

شيخ قباق سالدی:

-هلی-ھەنوز كۈچىرمە دىلرمى؟

-كۈچىرە جەكەن، پېرىم. اول مەنە بو يېرىمە كۈچىردىم، - او كۈكرەگىگە نوقىدى، -
اېندى كاغدگە كۈچىرە جەكمىز.

شيخ سلىماننىڭ چېچەك ايزلرى قالگەن كېڭ چۆتىر بېتىگە بىر قرەب
قۇيىپ، تەشقىرگە چىقىپ كېتدى. سلىمان شەردن ايگى نەسخە كۈچىردى. يېرىنى
اۋزىگە آتەپ، قۇيىگە اوردى. او شيخنىڭ مەخسۇس مەنشىسى وظيفەسىنى ھەم ادا

اېتر، حضرت بیتگن حکمتلرنی، آلیس-یقین یېرلرگه جۇنه-تيله جک مکتوبلرنی انشا اېتر، شیخ نینگ کتّه و کیچیک مهرلری هم سلیمانده سقلنر اېدی.

کېچقورون مکتوبنی آلگنی تجار کېلدى.

-الله یۆلیمیزی وېرسه، بیر آی ایچینده آرته یانمیشمیز. جوزایه قالمه ی رومگه یېتیب باره جکیمیز.

-انداق بۆلسه سیز افندینی ساری سلتوق یانینده کۆرگه ییمیز، - دېدی شیخ تجارنی خورسند قیلیش مقصدیده.

-انشاالله! - تجار تعظیم قیلدى. - یاراتدیغی پروردگار دېلېگیمیزی وېرسین!

سلیمان سلتوق نینگ اېلچیسینی کوزه تیب چیقدى.

-قطب الدین کیرسین، - دېدی حضرت. بیر نېچه دقیقه اؤتیب قطب الدین آستانه هتله دی. قۇل قاووشتیریب پیر فرمانیگه منتظر بۇلیب توردی.

-اېرته گه پېشیندن سۇنگ سیزگه خرقة کيديرمکنی نیت قیلدیک، - دېدی شیخ، - حاضرلیک کۆرینگ، اؤغلیم.

قطب الدین نینگ یوره گی اؤیناقلب قینیدن چیقیب کېتگودېک بۇلدى. او ایلدم باریب پیری نینگ آلدیده تیز چۆکدى، اېتگینی اؤپدى. سۇنگ استه توردی. آرقه سی ییلن یوریب اېشیکده غایب بۇلدى. شو تاپده دنیا ده قطب الدین چه لیک بختلی کیمسه یوق اېدی.

یشیل ییراق سۆلیدیمی؟

۱۳- فصل

«صوفی اولکیم، قلبی ابراهیم قلبیگه اؤخسه، مومنیگه اسماعیلدک بۆلسه، مونغلیغه داووددک، فقیرلیقه عیسی دک، صبر و قناعتده ایوبدک، مناجاتده موسی دک، صمیمیلیکده محمد علیه السلامدک بۆلسه». جنید بغدادی

قطب‌الدین نینگ قووانچی عالمگه سیغمسیدی. او درویشلرنینگ قدیم حکمتینی خوب بیله‌دی: «قۇلدن کەتگن نرسەنگە زیادە کویونمە و قۇلگە کیرگن نرسەنگە آرتیقچە سویونمە». بول حکمتی او مبارک کلمه‌لر قطاریده کۈنگیل تۈریگه یازیب قۇیگن. اونگه بېشک عمل قیلماقنی ایسته‌یدی. اما... نې چاره‌که، حضرت‌نینگ بیر آغیز سۆزی به‌مثلی نسیم بۇلدى و قلب توییده ییللر کولیگه کۈمیلپ یاتگن امید چۇغینی آچیب یوباردی.

منه ایندی بو چۇغ قطب‌الدین نینگ جسم و جانینی اؤرتب، کۆکره‌گینی کویديره‌دی. قطب‌الدین اؤز حالتیگه شرح ایزله‌دی، تاپالمه‌دی. اېسیگه لۇپ اېتیب پیر کامل‌نینگ بیر سطرى توشدی: «بول قفس‌نینگ طوطیسی پرواز اېته‌دیر اوچکه‌لی!» واعجب! پیر مرشد بول سطرى عیناً قطب‌الدین‌گه بغیشلپ بیتگندېک اېدی! او درویشلر اودومیگه رعایه قیلیپ، اؤزینی نېچاغلی قۇلگه آکیشگه اورینمه- سین، برى بیر اختیارى اراده‌سیدن اوستون کېلر، وجودینی بیر هاووج نور ترک اېتمسیدی. اخیر سېوینمه‌سینمی! منه، اوچینچی ییلدیرکه، او شهزاده‌لیک بختی- تختیدن کېچیب، دشت قیپچاقده، درویشلر حلقه‌سیده سرگردان کېزيب یورییدی. پیر اوندن مرحمتینی دریغ توتمه‌دی. اؤزیکه محرم صادق - ندیم قیلیب آلدی. کعبه

سفرىگه هم قوشدى. خدا خواهلسه تغيى پىرى نىنگ عنايتلىرىدىن بهره مند بۇلەى دەپ توريىدى. الله نصيب ايتسه، ايرتهگه خرقةى تبرک کيىب، چين صالح مرتبه سىگه ايريشگەى. نېچە كوندىرکە، قطب الدين نى بير خيال قىينه يدى. او سمرقندە آتەسى - نىنگ آياغىگه يىقىلىپ، شگاکلىگى اوچون عذر سۇره ماقنى نيت قىلىپ قۇيگن ابدى. قبلە گاهى نىنگ طعنه سىنى حاضر دناق كۇنگلى سېزىپ توريىدى. «سرايدىن شهزاده بۇلىپ چقىپ كېتىپ ابدىنىگ، جندە كىيگن قلندر بۇلىپ كېلىسن - دە، اوغلىم؟» خدا خواهلسه، ابدى يوزى ياروغ بۇلەدى. پدر بويوكواري نىنگ حضورىگه ياش سالكلر سردارى، صاحب دل رتبه سیده كىرىپ بارغەى. تعاملگه كۆره، درويش غم - اندوهىنى هم، شادلىگىنى هم مسلکداشلىرىدىن يىشیرمسلىگى كېرەك ابدى. قطب الدين قووانچىنى ايتىپ، يوره گىنى بۇشتگى حاولى ايتگىدەگى قطار حجره لرنى كېزىپ چىقدى. عكسىگه آلىپ حجره لر بۇم - بۇش، درويش لر بامداد نمازيدن سۇنگ قىشلاغ و آووللرگه سياحتگه چىقىپ كېتىشگن ابدى. قطب الدين اوچ - تۇرت حجره گە باش سوقدى. بير خانەدە گۇشە نشين بۇلىپ كىم دىر اۇتيرردى. نىم قارانغىدە اونىنگ قاره سى گىنە كۆزگە ايلینر، يىراق ھنسىرەب نفس آلىپ تورگى بۇسە غادە اېشتىلىپ تورردى. قطب الدين ايچكرى اۇتدى. كۆزلىرى قارانغىلىككە اۇرگندى. تۇردە توناو كۈنى، نفس روحىه بىلن نفس حيوانىه نىنگ فرقىنى سۇره گن درويش غوجنك بۇلىپ، باشىنى آسلىتىرىپ اۇتيرردى.

-الله يار بۇلىسن، برادر! - دەپ قطب الدين استە درويش نىنگ يانىگە چۇكدى.

سىزگە - دە، عافيت تىلەيمىن، - دەدى درويش و قىتىق يۇتلىدى. قطب الدين نىنگ اونگە رحمى كېلدى. «بې چارە نىنگ جانى عذابدە قاليدور، طبيىگە كۆرستماق دركار».

-همان بۇغىلگىنىگىز كېتمەبدور، آغە، - دەدى قطب الدين، - مېن ايتگن ذكر اوقات بىرلە مشغول بۇلمەدىنگىزمۇ؟

-ايتگىنىگىزنى قىلدىم، برادر، الا بدتر بۇلدىم. سوو تېرگە توشىپ حالىم قورىيدور. بۇش قاب تىك تورمس اېكن. تىندە قوت بۇلمەگچ، اۋپكەم شىشىپ اۋرىمىدىن تورالمەي قالدىم. بوگون ايگى ركعت نمازنى ارنگ ادا ايتدىم. الله تعالى امانتىنى آلىپ قۇيە قالسە هم راضى اېدىم.

قطب الدين نىنگ نور اينگن كۈكسىگە بىر ھاوۋچ كول سېپىلگندېك بۇلدى. او بىر نېچە تانيە اۋىلىپ توردى دە، ايرىغىب توردى.

-يورىنگ، آغە، سىزنى تازە ھاۋاگە آلىپ چىقەي، بو كىچكە بىر دردىنگىز اۋن بۇلگەي. درويش ايستەمەي قوزغالدى. قطب الدين گە سايەدېك اېرگشدى. بلختوت آستىگە بارىپ چاردانە قوردى.

-سىز شو يېردە اۋتېرىپ تورىنگ، - دەدى قطب الدين، - مېن گذرگە بارىپ بىر درمان- دارى اىزلب كۆرەي. او بابا ماچىندن رخصت سۈرەب خانقاھدن چىقدى. جامع مسجدى يانيدە قطار دوكانلر بار اېدى. زراعتچىلىك رستەسىگە قرەب يوردى. بىر طبىينى تاپىپ عرض حال ايتدى. اونىنگ درويشلر حلقەسىدن اېكنلىگىنى اېشىتىپ طبىب داروسىگە حق سۈرمەدى. اصليدە قطب الدين نىنگ كىسەسىدە باباماچىن بېرگن بىر كۈمۈش تنگەدن بۇلك سىرىق چقە هم يۇق اېدى.

قطب الدين طبىب بېرگن درمان- دارىنى اوھىلېپ يېنگ اىچىگە اوردى دە، ھىلاسلب خانقاھگە قېتىدى. بېمار درويش ھمان توت تگىدە اۋتېر، صحراە تنھا قالىپ تشنەلىكدن مدارى قورىگن يۇلاۋچىدېك، آغزىنى آچىپ تېز تېز نفس آلردى. قطب الدين اىچكرىگە كىرىپ، سفال كاسەدە سوو آلىپ چىقدى.

-آغه، دارودن ايچسينلر. كفينگيزنى آچينگ. بو ايسيريق اوروغى. كونىگه اوچ محل ناسدېك-ناسدېك آتيب يوره سيز اېكن. بونيسى - مؤمى اصيل. اونىگه احتياط بولنىگ، كونىگه تريقدېك ايگى محل ايچسنگيز بوله دى، - قطب الدين درويش - نىنگ اېتىگىگه بير خلته چه ده تويىلگن گياه ايلديزلرينى قويدى، - ييليز و زوبتوروم - بقه يپراق. اېگه سى ايتدى كه، سحر نانوشتەگه، سؤنگ ياتر چاغده ايچسينلر دېدى. آلىنگ، آغه، خدا شفا بېرەمن، دېسه هيچ گپ اېمس. بيرار هفته ده نفسىنگيز روانلشيب بدننگيزگه قوت قىتگه ي.

درويش دعا قىلماقچى بولدى، اما خۇرلىگى كېلىپ تىلى ايلنمەدى. او «قولۇق» دېگندېك آغىر-آغىر باش چىقه دى، قطب الدين نىنگ قولىنى اوشلب قىتق سىقىپ قويدى. كېچقورون قطب الدين درويشدن خبر آلكنى تارحجره گه باردى. دارونىنگ تاثيرىمى يا «اخلاص-خلاص» دېگن روحى نعمت نتيجه سىمى، هر قله ي بېمارنىنگ رنگ-رؤيى كوندوزگيدن درستراق اېدى، نفس آلىشى هم يېنىگىللىشگىگه اوخشردى. قطب الدين ايزىگه قىتدى و اېرتكى سىناو تدارگىنى كۆره باشلەدى.

سوي طريقىنى بوتكل اېگىلېب، صاحب دل ياكە عارف بوليشلىك نىنگ اوچ باسقىچى بار اېدى. بيرىنچىسى، سلوك طلبىده بولمىش ياش سالكنى جماعت كۆز اۋنىگده مريدلىككە قبول قىلىش مراسىمى. ايگىنچىسى، بير نېچە يىل درويشلر حلقه سىده يورىب، يوره كدن ذكر و ثنا، طاعت-عبادت بىلن مشغول بولگن مريدنى سالك، يعنى صلاحيتلى خليفه مرتبه سىگە يېتكىزىش، اونىگە شىخ قۇلىدن خرقة كىيديرىش. بو مرتبه اېگەلرى طريقە احكامىگە كۆره، توبنده ذكر اېتىلەجك صفتلرگە مشرف بوليشلرى لازم. ظاهرده - جنده تۋن و قىرتىشلنگن ساچ، باطنده - تىرىك كۈنىگىل، بېدار دل و اۋلگن نفس. اۋز نفسى نىنگ حاكمىگە ايلنگن درويش قناعت تاختىنى اېگىلېب، معنويت ملكىگە خواجه بوله دى. بونده ي سعادتمند

کیمسه لر سالک یاکه صاحب دل دېگن عنوانگه مشرف بۆله دیلر. سالک اېگه سی - ایچکی عالمی سرانجام، یخشیلیککه مایل، ایمانی بوتون آدم دیر. صاحب دل - طریقتده ییتی مقامنی اېگله گن، کونگیل کوزی آگاه، درد دلی اویغاق شخص دیر. اوچینچی مرتبه - اېنگ عالی مقام، بو شیخلیک، مقتدالیک، عارفلیک رتبه سی دیر. تصوف تمللریگه کۆره، انسان کۆکسیده بېشته نقطه، بېش نور بار: اولر لطیفه ی قلب، لطیفه ی روح، لطیفه ی سر، لطیفه ی خفی (یشیرین) و لطیفه ی اخفا، یعنی بغایت مخفی نور دېب اتلده دی. بو نورلریننگ رنگی، جلاسی تورلی خیل. صوفی عمر بۆی اۆشه بېش نور عشقیده زحمت چېکشی کبره ک. بېشینچی، سۆنگگی نورگه سزاوار کیمسه - علامه، اولیا، قطب الاقطاب، یعنی روحی عالم یکتاسی درجه سیگه اېریشه دی. لطیفه ی اخفاگه ییتب مخفی سر ییلن آشنا بۆلگن صوفیلر اوچون زمان یاخود مکانیننگ فرقی قالمه یدی، او قوشلر، حیوانلر ییلن تلاشه دی، تیریک و اۆلیک جسملریننگ ماهیتینی انگله یدی، خلاق کۆزیگه کۆرینمس نرسه لرنی کۆره ییله دی، اؤتگن مرحوملر روحی ایله سۆزلشه دی، کپلگوسی تقدیرنی بشارت قیله دی. نور تجلی دېب اته لمیش بو نورگه شیخ المشایخ کبی کمدن-کم کیشیلرگینه میسر بۆله دی.

قطب الدین حاضر ایکنیچی باسقیچ عرفه سیده، خرقة کیب سالکلر صفیگه قوشیلیش آلدیده تورردی. او تونی ییلن تلاوت قیلیب، مناجات ایتدی، اؤزینی اؤزیدن ایلگری خرقة کیب، پیر قولىدن یشیل تمغله ی کلاه آلگن سالکلر سیناویدن اؤتکزدی. وقت اؤتگن سری اونینگ هیجانی آرتیب بارردی. قطب الدین تا پېشینگجه آدم لردن چېتلیشېب تېله دېک اؤزی ییلن اؤزی سۆزلیشېب یوردی. اؤقتین- اؤقتین ایچیده مناجات ایتده دی: «یا عرض و سما اېگه سی! ذکر یادېک تون و کون ذکرینگ ایله بندمېن. اؤزینگ یارله قه گیل! خاطریمنی جمع ایله، یوزیمنی یاروغ قیل، تیه نگنیم اؤزینگسن...» نهایت، هُوو اۆشه مجلس بۆلگن طنابی خانه گه بیرین-

سیرین درویشلر تۆپلنه باشلهدی. مریدلر حضرت شیخ احمد اماملیگیده پیشین نمازینی ادا ایتدیلر. سۆنگ ذکرده گیدبک دوره قوریلدی. شیخ اؤرته گه کھلیب اؤتیردی. هر دایمگیدبک اؤنگ طرفده سلیمان، چپ یانیده باباماچین، اسماعیل خواجه، قطب الدین استحالہ بیلن شیخ نینگ روپره سیگه تیز چؤکدی. باشیدن کلاھینی آلدی و تقدیریگه تن بېرگن محبوسدبک باشینی اېگدی. سیناو چاغی شیخ گۆیاکه سالکنی یارلەق، دلده بیرمکچی بۆلگندبک، اونینگ باشیگه کفینی باسیب تورردی. شیخ قطب الدین نینگ باشیگه کفینی قۇیدى. ییگیت نینگ تازە قیریلگن تقیر کلهسی ایسیق اېدی. شیخ قطب الدین نینگ باسقاندبک گوپ-گوپ اوریب تورگن دلیگه قولاق توتیب راحت قیلە یاتگندبک، بیر نېچه دقیقه سکوت سقلەدی. نهایت، باسیق، اندک ملایم تاووشده دېدی:

-قنى، طریقت شھرستان اساسلرینی ایتینگ چی، اؤغلیم...

یسۆي طریقتی ایمان فرضلریدن کپین ینه بیر نېچه فرض اساسیگه قوریلگن بۇلیب، اولر مریدلیک شرطلری، طریقت احکامی، واجبلری، سنتلری، مستحبلری، سلوک آدابى، شیخلیک و مقتدالیک ارکانی دېب اتلردی. قطب الدین ایلک سوال-نینگ یېنگیلیگیدن سویوندی. بو فرضلرنی او بېش قۇلدە یاد بیلر، اولرنینگ شرحینی ایتر، کېچەسى اویغاتیب سؤره سنگیز هم اده شمسدى. قطب الدین بیران جواب قیتردی:

-طریقت شھرستان، یعنی یسویه طریقتی بېش تمل بیرلە مستحکم دور. اولر جملة سیگه توحید اساس بۆلگن تصوف، شریعتگه وحق مصطفی سنتیگه مطلق اعتقاد، شریعتگه سویه ننگن طریقت، ریاضت و مشاهدە، خلوت و ذکر کیره دیر.

-درست.

باباماچين شىخدن اذن سۈرەب سوال بېردى:

-خلوت نې؟

بو سوالگە ھەم قەتەب الدىن نىنگ جەۋابى تيار اېدى.

-خلوت نىنگ ھەر خەرقى بېرەدايت، تەقەبىر. خەي - خالى بۇلماق طەبىي، لام - لىلدە، يەنى تونلر، ۋاۋ - ۋەست، تەي - تۇغرى يۇل عشقى.

-مەقۇل، - دەدى باباماچين. شىخ تەرقەدن سۇراق توشدى:

-طەرىقت احكامىن ايتىنگ.

-طەرىقت احكامى آلەتەدور. مەرفتەق، سخاوت مطلق، صدق مەققق، يقين مستغرق، توكل رزق معلق، تەفكرى مدقق.

-يەنى كىم؟

-يەنى خەقنى تەنىماق يۇلەدە مەرفتەگە ايتىلماق، مطلق و اوزلوكسىز سخاوت كۇرگىزەمك، اللەگە صداقتنى سەقلەماق، ساغلام كۇنگىل صاحىبى بۇلماق، بىتتى اقليم اېگەسى اولشكن رزققە قناعت قىلىپ، تەرەن تەفكر، ملاحظە بىرلە روحيەتىمىزنى پاكەلەماق.

قەتەب الدىن اېندى اۋزىنى بىر آز باسىپ آلگەن، خەيلىدە ۋاجب طەرىقتنى اۋىلىپ، آغىز جۇقتەب تورردى. بىراق شىخ اونىنگ خەيالىنى سەزىپ تورگەندەك، كوتىلمەگەندە طەرىقت آدابەدن سۈرەب قالدى. بو سوال ھەم يەنگىل اېدى،

قەتەب الدىن اۋزىنى يۇقاتمەدى.

-آداب شرطلری آلتیدور، پیریم. جماعت کوز اؤنگیده تیز بوکیب، تواضع بیرله اؤلتیرماق، اوزینی بیراولردن پست توتماق، و بالعکس، اؤزگه لرنی اؤزیدین بلند قۇیماق، شیخلر، عزیز-اولیالر مجلسیده سکوت سقلب تورماق، بیاجازت سؤز ایتمسلیک و نهایت، پیر کامل رمزلرینی، کرامتلرینی اېسده توتماق، دلگه جا اېتماق فرض دور.

شیخ «معقول» دېگندېک باش سیلکیدى و قباک سالگنچه استه «واجب» دېدى. بو طریقت واجبلرینی ایتینگ، دېگنی اېدى. قطب الدین خودی تلاوت قیلهدیگندېک، کوزلرینی یومدی. سوال مرکب، اساساً عربی عبارتله ایله تضمین اېتیلگن، شرحی هم مشکراک اېدى.

-طریقت واجبلری هم آلتی دور، پیریم. اولاً، طلب صاحب کمال و کروب ذوالجلال. سؤنگره شوق وصال لایزال، کین خوف ملک بی زوال فی الایام واللیال، اندین سؤنگ رجا فی کل احوال، کین ذکرالدوام، و نهایت، فکر توسل حی متعال.

قطب الدین مذکور واجبلر تعریفینی کېلتیرمک اوچون آغیز آچگن اېدى، شیخ اونینگ گېینی کېسدى:

-تفسیرگه حاجت یوق، سنتگه اؤتینگ، اؤغلیم.

طریقت سنتلری هم آلتیه اېدى. یاش سالک جماعت بیرله نماز اؤقوماغی، سحرلر بېدار بولماغی، عبادتنی زنهار ترک اېتمسلیگی، فکری-ذکری بیلن عشق الهیگه باغلیب توریشی، یخشیلیک و هدایت یولیگه یېتکلاوچی فاضل استاذلرگه سؤزسیر اطاعت اېتیشی لازم اېدى. قطب الدین سنت شرطلرینی توگه تیپ، مستحب -مهمان-مسافرلر بیلن بۆله دیگن معامله یۆریقلرینی ایتدی:

—مهماننى آچىق يوز و دلده سېنىچ ايله كوزەتماق جايز بۇلگنى كىي، اېشىككە كېلگن مسافرنى كولىب توريب، الله گە شكر قىلىپ قبول اېتمك لازم دور. مهمان نېچە كون قاشىنگىزده بۇلسە هم اونى غنىمت بىلىنگ. اونىنگ غرىبلىگىنى، سىزنىكىدە مسافر اېكتىلىگىنى يادىدىن چىقىرىنگ. مهمان نې تىلەسە، تىلىگىنى بجا كېلتىرىنگ، اونىنگ حاجىتىنى چىقىرىشدىن چرچەمىگ...

اېندى شىخلىك و مقتدالىك اركانى قالگن اېدى. قطب الدين بو فرضنى چندان خوش كۆرر، كۆنگلىدە گوهر دېك سقار اېدى. مذكور اركان شرطلى قطب - الدين نىنگ اېنگ مقدس آرزوسىگە مشترك بۇلگنى اوچونى، (او قچانلردير شىخ نىنگ قۇلىدن ارشاد آلىب، شىخلىك مرتبەسىگە مىسر بۇلماقنى خيال قىلردى) يايىنكە اركان بىندلىرى سىوي حكمتلىرىدېك سادە، روان و گۆزەل بۇلگنى اوچونى، هر قلهى، اولرنى تىلىدن قۇيمىس، يورسە-تورسە ايچىدە پىچىرلېب تىكرارلېب يورردى. اركان فرضلىرى هم طريقت نىنگ اۋزگە احكاملىرى سىنگرى آلتىتە اېدى: علم دين يقين، يعنى دينى علملرگە شكىز ايشانماق؛ علم مېين متين - آشكارا و اوستوار ملايملىك؛ صبر جمىل ياكە برداشلى صبر اېگەسى بۇلىش؛ رضاي جليل ياخود اولوغ بير خواهش ايله الله ارادەسىگە بۇيسونىش؛ اخلاص خليل، يعنى فقط يالغىز الله گە گىنە اخلاص قۇيىش، و نهايت، قۇرب جزيلى - اۋزىنى الله تعالىگە نهايتدە يقين توتىش. قطب الدين شوق آتشىگە چولغەنىپ، «...صبر جمىل، رضاي جليل، اخلاص خليل...» دېيە كۆنگلىدن اۋتىكردى، اۋزارا اويغون، نازك، جىرنگدار سۆزلر تىغن يورەگىنى جۇشتىرىپ، كۆزلرىگە ياش اېلتدى. او ايتىق بۇلىب، شىخدىن طريقت نىنگ سۇنگىكى باسقىچىگە نايل اېتەدىگن سۇراقنى كوتدى. اما حضرت اونىنگ باشىدن آهستە كفىنى آلدى.

-شیخلیک و مقتدالیک ارکانین، الله نصیب ایتسه، وقتی-ساعتی ییتگنده سؤررمیز. یو نسیه کلام ایله حضرت قطب الدین گه نیمه نی دیر وعده قیلگندېک ابدی. قطب الدین چېککن زحمتلریگه رضا بۇلدى، قسمتیگه شکرانه کېلتیردی.

سیناو مراسمنی کوزه تیب اؤتیریب، سلیمان نینگ کۈنگلیگه اشتباه، غیدیر آره له دی، ایچیده شیطان لعین وسوسه قیلدی: «حضرتیم نېچوک سابق شهزاده نی بو قدر یارله قهیدى؟ انه، شیخلیک و مقتدالیک وعده قیلدیلر. سلکم اؤتیز ییل بۇلدى، ایتگیدین ایلیک اوزمه ی ییز بونده یوریمیز. اېندی رسیده لیکن چیققن بیر مریدگه شونچه مرحمتى؟» شاه، سلطان دېسه، سلیمان نینگ یېلکه سی تیریشردی. خصوصاً، محمودخان سلطانی جنى سویمه یدی. سلیمان خوارزملیک. سلطان محمود اېسه، یزنه سی سلطان سنجر ایگاولان خوارزم اېلینی ایگى آياقلب باسیب تورگندېک تویوله وېره دی سلیمانگه. قطب الدین اېسه، انه شو محمودخان نینگ اؤغلی، سنجر نینگ توققن جینی. او قطب الدین نی چار اطرافگه کلّه آسیتیریب، یاش سالک نینگ ددیل، بیران جوائیگه مخمور بۇلیب اؤتیرگن درویشلر کؤز آلدیده اؤسل قیلماقچی بۇلدى. شیخدن اجازه آلیب سوال تشله دی:

- احکاملرنی، فرضنی خوب بیلر اېکنسیز، اینیم. حضرتیم نینگ بیر حکمتلری بار. خاطرینگیزگه سالیب اؤته ی. پیریم:

قول خواجه احمد حق سؤزینی سؤزلب اؤتدی،

علم الیقین شریعتنی کؤزلب اؤتدی،

عین الیقین طریقتدین بؤزلب اؤتدی،

حق الیقین حقیقتدین ایتدیم منا، -

دېدیلر. بول یېرده گى «یقین» لردین مدعا نی دور؟

سليمان، «آل اېندى بير سیرهنگ چى، كوره يلىك»، دېگندېك، مورتیده كولیمسیره دی. قطب الدین اونینگ قاره متیر، كېنگ، چۆتیر بېتىگه قره ب اؤيلىنب قالدى. حضرت نینگ بول حكمتینی یاد بیلورمېن. الا معنیسیگه یتمه گن اېكنمیز - ده؟ نېچوك مغزینی چقمه دیم؟ علم ال... عین ال... حقال... خوش، یقین - بو بې گمان، شېهه سیز، دېگنی. عین - كۆز، كۆنگیل كۆزى... بې گمان علم، كۆز بیرله كۆریش و... شو پیت شیخ قطب الدین نینگ بیلگینی توتدی. گویاكه معجزه روى بېردى. قطب الدین نینگ شعورى پیر قۇلیدن بیر امداد، روحی مدد اېمگندېك بۇلدى. او خیال ایگیلىنب، پستراق تاووشده دېدى:

-تقصیر، بنده ی عاجز تصورینده... علم الیقین، بو ادراك بیلن، عقلی دلیللر آرقه لی یتیلهدیگن علم دور. یعنی مدرسه تعلیمی، قال علمى. شریعت حقه، انشاالله، تعلیم، تلاوت، مطالعه یۇلى بیرله اېرىشگه یمیز. عین الیقین، بو سزگی اعضالری یاردمیده اېمس، اویغاق دل، بېزاوته قلب و روحی بیر تویغو آرقه لی یتیلهدیگن مرتبه. بو - طریقت یۇلى دور، تقصیر. سۇنگگی مقامگه كېلسك... حق الیقین دور. علم و عرفان دین قوت آلیب، روحانی عالم سړلریدن واقف بۇلیب، بو فانی دنیادین قول چېكىب... صوفی حق الیقین مرتبه سینه یاووقلشه دی، سبحانك و تعالى درگاهیهگه باش قۇیه دی.

شیخ معنالی بۇتلدى. سليمان قیزردى. قطب الدین تېرلب كېتدی. او سليمان نینگ آلدیده مات بۇلمه گن اېدى.

سليمان مغلوبیتگه تن بېرگیسی كېلمه دی. او نامیهگه قطب الدین نى قوتله گن بۇلدى.

-آفرین، اینیم! آل اهندی، ذکی عقلینگیزی بیر نمایان ایتینگ، اینیم. پیریم، «ریاضتنی قتیق تارتیب، قانلر یوتیب من دفتر ثاني سوزین آچدیم، منا!» دیدیلر. افسینگیرده-هه؟

قطب الدین «هه» دېگندېک باش سیلکیدى.

-انداق اېرسه، بول پېرده «دفتر ثاني» نې اؤزى؟

قطب الدین نینگ کونگلی چؤکېب کېتدى. او «دفتر ثاني» نى بيلمىدى. اصلیده بونى بېلیش صوفیلیک شرطلریگه کیرمىدى هم. سلیمان نینگ عزت-نفسى طفیلی توغیلگن مشکلاتدن قطب الدین نى قوتقریش اوچون شیخ دېدى:

-فراست - نصف کرامت، سلیمان. شکر قیلینگ. بو جهانده بیلگندین بیلمه گنیمیز بسیار. ایگیلمچی، بول مراسم یسوی حکمتلری نینگ تحلیلى اېرمس. ه...م، باباقول، سیز نې دېمکچیسیز؟

باباماچین مغرب و مشرقده اؤتگن مشهور متصوفلر خصوصیده سؤراق تشله دی. قطب الدین اولرنینگ شرح حالى، عرض دلى توغریسیده کؤپ اېشیتگن، شیبلى، غزالى، بغدادى، منصور-حلاج کبى شیخ المشایخلر حیاتیدن اؤنلب حکایتلرنى یاد بیلده دی. ابوبکر شیبلى نینگ بیر حکمتینى تومار قیلیب بؤیینیگه آسیب آلگن، هر زمان باشیگه مشکل ایش توشگنده پېه سلب قویردى. مذکور تومار بیرته گینه کلمه دن عبارت اېدى: «تېله یمن که - تېله مه گه یسن». بو سؤزلرنینگ معنسىنى قطب-الدین اؤزیچه یؤیه دی: تېلگیم شول که، بیراودین بیر نیمه سؤرمه، نفسینگنى اؤلديریب، اراده ننگگه حاکم بؤل، شونده الله دین مدد تېله مه ی دورسېن، بو اؤتر-کېتر دنیاده بیراؤگه تیرناقچه یخشیلیک قیلگن بؤلسنگ - راضى بؤل، الا بنده سیدن هم، خالق عالمدين هم مکافات تېله مه...

شيلي فلسفه سيني قطب الدين نچاغلى ذوق و ذكاليك ييلن قينه-تاشيب
تلقين ايتگنى باباماچين نينگ هوسيني كبلتيردى. اگر روبره سيده شيخ الاعظم
بؤلمه گنیده او سماع مجلسیده گیدېك «وا-ه-ه!» دېب شيحه تارتيب يوبارردى.

سیناو بیر ساعت دوام ایتدی. شیخ مراسمگه نقطه قۇیماقچی بۇلدى. شو
پیت قطب الدين قول كۇتردى. درويشلرگينه اېمس، گواھليكه اۋته ياتگن علما هم
عجبلىندی. شيخدن رخصت آليب، قطب الدين سليمان طرفگه قرهدى:

محترم مولانا سليمان آغه ميزنينگ سؤراقلىرگه مناسب جواب تاپالمه ی فقيرينگيز
مضطر بۇلديم. اگرچه بو جهانده ييله ديگنيميزدين ييلمه يديگنيميز بسيار اېركن، ني
علاج دېگن خيالده من. اما بو عاجز بنده ييلمه گن نرسه منى بيليب الله درگاهينه
بارماقنى افضل كۇرورمن. جناب مولانا رنج و مشقت چېكمسه لر، فقيرينگيزگه اۋشل
«دفترثاني» نينگ ني اېكنليگيني ايتيب بېرسه لر، حقلىرگه دعا قيلر اېديك...

حضرت قطب الدين نينگ فراستىگه ايچيده تحسين ايتدى. سليمان اندك
بې سرانجام بۇلدى. نېگه كه، «دفترثاني» اوستيده اختلاف بار اېدى. شيخ نينگ بو
عباره سيني هر كيم اۋزىچه تلقين اېتردى. مبادا، خدا كۇرستمه سين، شرعى غليظ
چيقسه، بو شهزاده اونى آيتدېك يادلب آله دى و هر بيرده يسوي حكمتلىرگه
قۇشيب، سليمان ايتگندېك قىليب ايضاحلهدى. اونده سليمان نينگ آبروسى نېچه
پوللىك بۇلهدى؟

سليماندن اوّل حضرت آغيز آچدى:

حاضر فرصتى اېمس. سۇنغراق سليمان سيزگه «دفترثاني» ورقلىرىنى اۋقيب بېرگه ی.
«بو باله دين» «دفترثاني» نى سؤره ب ني قيلردينگ، منگله يى قاره ؟! دېب سليمان
اۋزىنى كايدى ايچيده. سۇنغره، «خرقه كيه ی دېب تورييسن، ناشكر، ادب سقلب

اۋتيره وېر ده، و طواط دېك ولدیره مه ی! دېب قطب الدین دن ایچیده کینه قیلگن بۆلدى.

شیخ نینگ اشاره سی بیلن اسماعیل خواجه خلیفه لیک اشیارلینی کەلتیردی . حضرت «فاتحه»، «اخلاص» و «نور» سوره لرینی تلاوت قیلدی. سۇنگ قطب الدین شأنیگه ایگى آغیز مقتا و سۇزى ایتیب، فتوا بېردى:

—بیز یاش صوفیلردن بۇلمیش مریدیمیز قطب الدین محمودخان اۋغلىنى علم دینده، اخلاص خلیلده، قُرب جزیلده امتحان قیلیب، بول سالک نینگ صدیقیگه، صلاحیتیگه، نکتە دانلیگیگه ایمان کەلتیردیک. اونى خلیفه همده اصحاب مرتبه سیگه لایق کۆردیک. اِلها، بول مریدیمیز حق بۆلیده چېککن زحمتلری اوچون الله اونى عزیزلر قطاریگه قۇشسین، جمله مومن کۈنگلیگه الله فرضینی، حق مصطفی ستنلرینی سالسین، انسانلرنی یخشیلیققه دعوت ایتسین، ایمانگه چارلە سین، اِلها الله تعالی یارلە قە غن اسمینگیز تا قیامتگچە بۆلداشینگیز بۆلغە ی، سیز دین روشنالیک تاپگن کیمسه بارکە، اول ایگى دنیا راحتینی کۆرسین، آمین، الله اکبر!

اۋنلب قۇللر فاتحه گە کۆتریلدى. شیخ اۋز اېگنیده گى اېسكى و یماقلى جون چاپانینی یېچیب، قطب الدین نینگ یېلکە سیگە تشلەدى. قطب الدین اېنگە شیب شیخ نینگ اېتگینی، قۇلینی اۋپدی. سۇنگ ایرغیب توریب قول قاووشتیردی، اوچ کره تعظیم بجا کەلتیردی. شیخ قطب الدین نینگ باشینی اېگیب کلاه کیدیردی. کلاه نینگ آلد تامانیگه یشیل بیراق شکلیده تمغه باسیلگن، بیراق ایچیده کۆنده لنگیگه اوچ قطار آق چیزیق تارتیلگن اېدی. بو یسوي طریقتیگه منسوب صوفیلیک رمزی اېدی. یشیل بیراقلى تمغه چېکیلگن کلاه یوقاریده ذکر اېتگنیمیز اوچ مقام نینگ کمیده ایکیته سینی باسیب اۋتگن خلیفه شاگردلرگه بېریلدى.

قطب الدين اۆشه كوني صوفيليك اشيا لرى نىنگ برچه سىگه اېگه بۆلدى:
قېيش كمر، ایرغەى عصا، تسليم تاش.

حلقە دەگى درويشلر اونى خرقة تبرک ايله مبارکباد اېتديلر.

...قطب الدين كون بويى سليمان نىنگ آغزىنى پايله دى: زاره «دفتر تاني» نىنگ معنيسىنى ايتيب بېرسە. اما سليمان، بېرى كېل، دېب ايما هم قيلمە دى. قطب الدين - نىنگ حوصلەسى پېر بۆلدى. «مىلى، بىر كوني پېرىم نىنگ اۆزلىرىدن سۆرەب آلرمن»، دېب اۆزىگە تسلى بېردى. خفتن نمازىنى بروقت ادا ايتيب، كۆرپە چەگە چۆزىلدى. بىراق كۆزى ايلينمە دى. اېرتەگە سمرقند سرى يۆلگە چىقە دىلر. كۆز آلدىدن كىندىك قانى تۆكىلگن آنە شەرى نىنگ شن كۆچلرى، عظمت چنارلرى، پدر بويو كوارى، والدهى مهربانى اؤتدى. آنە-آنە سىنى كۆرمەگنىگە ايگى يىلدىن آشدى. اېنەسى قنداق اېكن؟

قطب الدين دن تىرىكلەى ايرىلىب، نې كۆيگە توشدى اېكن؟

قطب الدين نىنگ ديدەلرىدن ايگى قطره قىناق ياش سىزىب چىقىب يوزىگە توشدى. خۇرلىگى كېلدى. كۈنگلى اچىشدى. روپرە سىدن مونگلى آنەسى - نىنگ صورتى كېتمەى قالدى. خياليدە آنەسى گۇيا اونگە قول چۆزىب، يىغلب تورگندېك اېدى. قطب الدين تۇلغە نىب شىويرلە دى: «اېنە جان، سىزنى ساغىندىم، جودە-جودە ساغىندىم... سىزگە قىچان يېتەمن، قىچان ديدار يىنگىزگە تۇيە جىكمەن، اېنە جان؟!»

ارواح-مددگار

۱۴- فصل

منزل محمود اېمېش عالي مقام،

اول مقامنى ايسته حقدین، والسلام...

حقنى بېلىنگ، بو عالم سلطانيسن،

بېلمه سنگ، يا دېو و يا شيطانيسن.

نسيمي

قاره خانلر سلاله سى نىنگ سۈنگىگى وکيلي بۇلميش سلطان محمودخان ارسلانخان اوغلى ياز بۇيى سياب ساحليده گى قرارگاهىنى ترک اېتمه دى. منه، کوز سېپىنى يىغىشتيرماقدە. هه دېمه ي قىليچىنى سودرەب، قارلى-قىراولى قيش كېلە دى. تونلر سلقين تارته دى. الا سلطان كۈشكىنى شهرستانده گى مهابتلى سرايگه كۈچيريشنى اۋيله مە دى هم. بير كۈن، بير هفته بۇلسە-دە، دلە-توزنى غنىمت بيله دى. ياووايى گۈللر، اېركين شماللر آغوشيده، آقر سوولر يانیده بۇلىشنى ايسته يدى. بو - اينجىق كۈنگيل مىلى اېمىس، باله ليگيدن قان-قانيگه سىنگىب كېتىگن احتياج. احتمال، اجدادلريدن اۋتېب، روحىگه اېش بۇلگن ميراث دير. رحمتلىك قبله گاهى هم، قيش ايچى دېمسه، نورۋز كېلىپ بايچېچك آچىلگندن تا آلە قرغه قېغىلب قار ياققونچە چۆل و بياپاندىن، قيرلر، يىلاولر بغيردن، شرقىراق نهرلر و ارچه زار تاغلر قۋينيدن بېرى كېلمەسدى. محمودخان هم دېمىق شهر هوا سىدن كېنگىلكلرنى، يولدوزلى، آيلى كېچەلرنى افضل كۈردى. فى الجملة، قلدیرغاچ كېلدى، دېگونچە قرارگاهىنى

زرافشان دریاسی بۇيىگه مى، اورگوت تاغلر يىگه مى، آبگرم چشمه لرى ياخود امانقۇتان قيرلر يىگه مى كۆچرەدى. آق اۋتاو تىكتىرىپ، كىيك اۋتى سالىنگن خوشبۇي قىمىزنى سىمىرىپ ياتەدى. محمودخان بو يىل سمرقند بىقىنىدە گى آب-كوھك موضىيگە سراپرە تىكتىردى. او كىنگى اوچ-تۇرت يىل ايچىدە قارەختايلر و قارلوقلر يىلن آلىشە وېرىپ زدە بۇلگن اېدى. شو باعث شەردن آلىسلب كېتىگىسى كېلمەدى. سمرقند كۆز اۋنگىمدە يرقىرەپ تورسىن، دېە كوھك قىرىدە استراحت اېتىشگە جزم قىلدى. يازنى دلخوشلىك يىلن اۋتكزدى. زرافشانده شاهانه كېمەچەلدە سىر اېتدى. مېزان آياغىدە اورگوت تاغلر يىگە آيىق آويگە چىقدى. قاپقان قۇيدىرىپ، كىچكىنە آيىق بالەسىنى توتتىردى. اونگە اۋزىچە گۇربالە دېب نام قۇيىپ آلدى.

گۇرخان - قارەختايلر خانى اېدى، او محمودخان يىلن اونىنگ يىزنەسى سىنجر ماضىنى نېنې عذابلرگە گرفتار قىلمەدى. سلطان محمودخان گۇرخاننى بىر بې آزارحيوانگە تېنگىلب، گۇياكە قارەختاى خانىدن المىنى آلماقچى اېدى. محمودخان دۇمباقىنە، قۇنغىر آيىقچە روپرەسىدە ساعىلب خيال سوريپ اۋتيرەدى. پۇلت پنجرەدن آلمە چۆزسە، آيىقچە تېسكىرى اۋگىرىلەدى، قىقس چېتىگە بارىپ، كەلسىنى بوتىگە تېقەدى-دە، ياتىپ آلەدى. آندە-ساندە سوو ايچەدى خلاص. آنە دىدارىدن آيرىلگىنىگە ماتم توتەياتگندېك اوززوكون غىنگىشېب، بىر بورچكدە كۆزلرىنى يويمىپ ياتە وېرەدى.

آخرى ملكە آيتوغدى سلطاننىنگ حضورىدە تىز چۆكىپ، حيواننىنگ ثوابىنى تېلەدى: «بېگىم، شول اۋلجنگىزنى يىزگە بخشىدە قىلىنگ. شۇرلىككە رحىم كېلەدور، اخىر بول ھم مەرگە زار بىر نارسىدە. گۇدككە تاماقدىن بورون ملايم سۇز لازم دور».

سلطاننېنگ غرورى لت يېگندېک بۇلدى. الا، سويوکلى ملکه نېنگ گېنى ايگى قىلالمه دى. «اۋزى فرزندىدىن تيرىكله ي ايرىلىپ ققشب يوريدير، آلسه آلسين شول جانوارنى»، دېب آيىقچەنى ھديه اېتدى. مە، نېچە كونديركە، «گۇرخان» بالە آيتوغدى بانونېنگ خاص چادرى يانيدە يشەيدى.

سلطان گاھا سابىق اسيرىنى كۆرگنى ايلنىپ بارەدى. بىر كۈنى عجبىب منظرە- نېنگ اوستىدىن چىقىدى. ملکہ چۆرى صفت بۇلىپ كىيىپ آليدى. قۇلىدە كوموش تاباق. قفس آلدیدە چۇنقە يىگنچە آيىق بالەگە مەر اظهار قىلە ياتىر: «مە، سوت ايچ، دۇمباغىم... كۆزلىرىنگ مونچە ھەم چىرايلى اېكن، پالوان بالە! بەمئلى مېنىنگ يالغىزىم قطب الدىن نېنگ قارە كۆزلىرىگە مېنگرەيدى. مە، ايچە قال، كې، عرضلە مە... قارىنىنگ تۇق بۇلسە، كوچىنگ كېتمەيدى، خدا خواھلسە بىر كۈنى آزاد بۇلغەيسن. قېتە ارچە زارىنىگكە بارىپ آنەى زارىنىگ بىرلە دىدارلشگەيسن، قارە كۆز! مە، ايچ، ايچە قال...»

سلطان بىر حال بۇلىپ توريپ قالدى. سۇنگ جاھليت ايچیدە ملکہ نېنگ آدمى رومالى ارەلش ساجىدىن چىنگللەدى: «ھ...م، ملکہ؟! پاششاليكنى اۋز ايلكىنگىزگە آلدىنگىزمۇ؟ بىزدىن بېرخىست بىر حيوانگە آزادلىق وعدە قىلىپ توريپىدىلر؟ ايچكرى كىرىنگ».

ملکہ تاباقنى قفس آلدیگە قۇيدى. سلطان بىر تېپىپ تاباقنى تۇنتردى. ايقبالە ھوركيپ، قفس نېنگ بورچىگىگە قاچدى.

سلطان چادىرگە كىرىپ پرياستىققە يانباشلەدى. آيتوغدى پستراققە چۇنقەيدى. انچە گېچە ايگلەسىدىن صدا چىقمەدى.

آیتوغدی رومالی نینگ اوچی بیلن کۆزلرینی ارتدی. باشی قویراق
اېگىلدى.

— سوللنگ، ملکه! — دېدى سلطان قهرلىب. ملکه رومالینی باشیگه تنغیب باغلهدى.
خان نینگ بېتىگه تیگه قرهدى:

— اوچ کوندیرکه، آيقباله نینگ آنهسى کېلىپ اویقومنى بوزه دیر. هر کونی خفتن
چاغی اؤکیریب یېتىپ کېله دیر. ساي نینگ او بېتىده توریب فریاد قیله دیر.

— بالهسى نینگ توتقونده اېکنلیگینی قیدین ییلیدى؟

آیتوغدی کولیمسیرهدى:

— آنه ده، بېگیم. آنه نینگ یوره گى بالهسى نینگ ایسینی تویهدى. تویه قیلدیم، نهچه
کوندیرکه، مېنینگ هم کونگلیم جیزیللهیدی. قطب الدینیمنى کۆره دیگنگه
اؤخشه ییم. انشالله، شو یقین فرصته یالغیزیم نینگ دیداریگه تویگه ییم، دېب امید
قیله من...

رفیقهسى نینگ «عاصی اؤغیل» نى تیلگه آلگنى محمودخانگه یاقمه دی.

— اوندهى اؤغیل یوق اېندی. او سیزدین، ییزدین واز کېچیب قلندر بۇلیپ کېتگن.
خوش، تونده اویقونگیز بوزیله یاتگن بۇلسه، آيقباله نى محو اېتتیرگه ییم.

آیتوغدی نینگ رنگی بۇزدى.

— بېگیم، اگرده بو نارسیده جانوارنى محو اېتسنگیز، پُشیمان بۇلغەیسیر. اونده
ملکه نگیزگه هم... وداع ایتینگ...

سلطان ییگیرمه ییلیلک یاستیقداشیدن بونداق کفرانه سۆزنی کوتمه گندېک، بیر لحظه عجبیلندی. سۆنگ استه بۆکسه سینی کۆتریب چاردانه قوردی.

-مبارک سۆزلرینی تکرارله سینلر، ملکه م،- دېدی سلطان کفینی قولاغیگه قویب، -
بو گوش ببخبر نې دېگینگیزنی توزوک انگله مه دی چاغی...

آیتوغدی کیپرېک قاقمه ی گپینی قیتردی:

-مبادا بېگیم بیر بېگناه جان ذاتنی جانیدین جدا ایتسه لر، سویوکلې ملکه سیدین هم
آیریلگن بۆله دیلر. سۆزیم - سۆز.

محمودخان آیتوغدی نینگ فعلینی خوب بیله دی. او سلطان سنجرگه بیحد خدمت قیلگن شوکتلی بهادیر بۆرکیاروغ امیرنینگ اهرکه قیزی اېدی. آیتوغدی چاپندازلېکده، کمان آتیشده ییگیتلرنینگ هوسینی کپلتیرسه، نزاكتده، عیاللیک لطافتی و شکرگفتارلیکده بۆیسیره قیزلرنینگ حسدینی قوزغردی. سلطان بیر سفر اونگه جاریه دېک معامله قیلدی. آیتوغدی اینده مه دی، اؤغلینی، کنیزکلرینی آلیب مروگه کپتیب قالدی. محمودخان آره گه یزنه سی سلطان سنجرنی قویدی. آیتوغدی، «جناب محمودخانگه ایتینگلر، اوّل ملکه بیرله جاریه نینگ فرقیگه بارسینلر، اندین سۆنگ اهل و عیالینی طلب ایتسینلر!» دېدی. سلطان نینگ اؤزی باش سالیب مروگه باردی، آیتوغدی بیلن یاش قطب الدین نی اوزه تیب قیتدی. شو- شو، رقیقه سی نینگ راییشیگه قوردی. بوگون تغین اؤتگن ایشنی اونوتدی.

-ملکه م، بوندین چیقدی، شرعی اهرینگیزنی عزم وقراریدین سیزگه بیر یاوواپی مخلوق نینگ جانی عزیز اېکن-ده؟

—يوق، بېگيم. ابرينگ — پيرينگ، دېميش مشايخلر. مگرکه، اول ذات پيريم اېکن، مبارک قۇللرينى بېهوده قانگه بۇيه مه سينلر. هلى دنيانينگ اچيق-چوچوگيى تاتيپ کورمه گن بير جانوارنى قتل ايتيب، نې مدعا تاپقه يسيز؟

—مېن سيزنينگ تينچينگيزنى اؤيله يديرمن.

—قۇلوق، بېگيم. مېنينگ تينچيمنى اؤيله يديرغان ابرسنگيز، انينگ جانينى مېنگه بغيشلنگ. اخير بو اييقبچه نى بيزگه هديه ايتدينگيز. هديه قيتريب آليورمى؟

سلطان آيتوغدى نينگ منطقلى سۇزلرى آلدیده تغين تسليم بۇلدى.

—خۇپ، انه بغيشله ديك، — دېدى مۇيلاوينى سيلب، — نې قيلسنگيز، اختيارينگيز.

آيتوغدى اؤرنيدين توريپ سلطانگه تعظيم قيلدى.

—سيز بير نارسیده گۇدک نينگ غمینی يېگن بۇلسنگيز، الله تعالى سيزنى درگاهیده يارله قه سين، بېگيم...

کېچه سى محمودخان قبی-چوودن اويغانيب کېتدی. تويه جونيدن قويلگن پرده ي ينگيل، ايسيق کۆرپه نى تېپيب تشلب قدينى راستله دی. حاضرگينه کورگن توشينى اؤيله دی. يوزيگه فاتحه تارتدی، «استغفرالله» دېب قۇيدى. تېپه گه قره دی. سراپرده چنغراغيدن کوموش آى شعله توكيب تورردى. شو پيت تغين هـي-هـيله گن تاووشلر اېشيتيلدى. آليسدن بوقه نعره سيدېک بۇغيق سېس کېلدى. سلطان استه توردى، قرس اوردى. هيچ کيم کيرمه دی. او اېگيگه جون چکمانينى، آياغيگه طلاکارى کاووشينى ايلدى، باشيگه سووسر بۇرکينى قۇنديردى. تشقري چيقدى. اېشيك آلدیده ايگى ساقچى کلّه آسپلتيرگنچه دانگ قاتيب اوخلب اؤتيردى. سلطان اولرنيگ بيقينلريده ياتگن نيزه لرينى آليب اولاقتيريب يوباردى. ملکه نينگ

چادری اېلیک قدمچه نریده اېدی. ایگی اوچ کیشینینگ قاره سینی کۆریب شو طرفگه یوردی.

سوتدېک آیدین. چار اطرافده کنیزکلر کویمه لیب یوگوره دی. آی بالته کۆترگن بېسؤنقه ی کیمسه سای تامانگه چاپه دی. هه دې، «ملکه م، ملکه م، بارمنگ، اول مخلوققه ییم بؤلغه یسیز!» دې بقیره دی. سلطان ملازملر یورته یاتگن ادیرگه قهر ب پستله دی. یوز قدمچه یوریب توخته دی. کوھک سووی نینگ نریگی بېته ده اوچ یشر بوقه دېک کبله دیگن قاب قاره ایق تورر، هه دې آلدینگی آیاقلرینی هواگه کۆتریب اؤکیردی. سلطان ینه ایلگریله دی. کۆزی آیتوغدیگه توشدی. ملکه نی بیر تۆپ جاریه عیالللر قورشب آلگن، یانیده قیلیچ، سؤییل کۆترگن نوکرلر. ملکه باش یلنگ. او آنه آیقندن کۆز اوزمه ی تیکیلیب تورییدی. ایق توختاوسیز اؤکیره دی، گویا انتظار بؤلیب بیراونی چارله یدی. ناله قیله دی...

بیر زمان او ساحل تامان تلیپندی. سوودن آیقباله سوزیب چقیدی و بیر ایگی سیلکینیب آنه سی تامان آتیلدی. آنه آیق لینگل کلب باله سینی قوچاقله دی، ییرگه دوه له تیب سویدی، ابرکله تدی، سؤنگ ساحل طرفگه قهر ب چۆزب اؤکیردی ده، کۆز قراغینی آلدیگه سالگچ، تاغ ایچکریسیگه کیریپ کبتدی. ملکه آوازی تیره ب اولر نینگ آرتیدن مونگلی دعا قیلدی: «الها، آنه نگی تاپگینگ راست بؤلسین، آیقچه! اوف... ای تنگرم، هیچ کیم بو دنیاده جگرپاره سیدن آیریلمه سین، هیچ کیم والده سیدن جدا بؤلمه سین اېکن... یالغیز اؤزینگه سیغیندیم، اؤزینگدین اؤزگه سوینچیغیم یوق...»

ملکه نینگ تیتراق تاووشی سلطان نینگ غشینى کپلتیردی. او درحال ایزیگه قیتدی. کیره وپریشده ساقچیلر همان خورک آتیب اؤتیرردی. سلطان نینگ جهلی چقیدی.

ایکي ساقچینی تېپب اغدردی. ایچکری کیردی. سلطان نینگ بېدارلیگیدن خبر تاپدی، اذن سۆرب آفتابه چی کیردی. او چادر نینگ تۆرت طرفده گی طلا شمع دانلرنی یاقدی. آی نوریده نیمیشیل بۆلب تاولنپ تورگن ایپک چادر افسانوي جلا کسب اېتدی. آفتابه چی پایگککه باریب تیز چۆکدی، قۆللرنی قاووشتیریب فرمان کوتیب اؤتیردی. سلطان آغیز آچمه دی. او اؤز خیالی ایله بند، سینه سی جزیللب تانگ آترده کۆرگن توشینی اؤیلردی. توشیگه قبله گاهی کیرییدی. رحمتلی، فلج بی دواگه یؤلیقیب جان تسلیم قیلگن اېدی. همان تخت روانده اېمیش. سۆنوک کۆزلرنی محمودخانگه تیکیب، بزور تیلگه کلب دېرمیش: «اؤغلیم... معیشت دېب رعیتنی اونوتدینگ... اول نېچوک طیب دورگه، بیمارینی سؤراقله مسه... سېن نېچوک سلطان بۆلدینگکه، مگر فقرا حالیدین خبر آلمه سنگ. اېل کېزمه یسن، بازار آره له مهیدورسن... جماعت بیرله عبادت قیلماقنی ترک اېتدینگ، قرآن تلاوت اېتمه دیدرسن... کۆزینگنی آچ، باله م، بارر باغینگنی اؤیله...»

سلطان بیر سېسکندی. «بارر باغینگنی اؤیله...» آتھ سی تانگله محشر دین آگاه قیله یاتگن اېدی. بو اشاره اونی عرش اعلا دن زمینگه قوندیرگندېک بۆلدى. درواقع، سلطان کېنگی وقتلرده کۆنگیل خواهشیگه اېرک بېریب، اطراف جوانبده نې حادثه لر صادر بۆله یاتگیننی نظردن قاچیردی. آماچ سوریب دان ساچه یاتگن دهقان- نینگ آت ایزینی کۆرمه گنیگه قنچه بۆلدى؟ قاره ختا یلر باسقینیدن کېسین معظم سمرقند بازاریکه آیاغی یېتدی؟ قبرستان و قدمجالرنی سۆنگگی باره زیارت اېتگنی قچان اېدی؟ حتی امام محمدالبخاری حضرتلری نینگ مرقدینی زیارت قیلمه گنیگه هم بیر ییلدن آشییدی. اصلیده، اول ذات شریف نینگ خاک پایلری قۆل چۆزسه یېتگودېک بیرده، قدیم سغدی کېتتده ساکن بۆلمیش. «انصافلی کیمسه نینگ یوموشی اېرمس بول ایشیم. ارواحلر سۆزی تیریکلرگه وصیت. فرض و ستتی،

واجب الهینی فراموش ایتیدورمن. بیزدین عاصیلیک کپچدی، پدر بویوکوار، انشالله، روحینگیزنی منبعد بیزاوته قیلمه گه یمن. توبه-تزرع ایچره اؤرته نورمن، قبله گاه».

سلطان پاریللب یانیب تورگن بیلکده ی یوغان، یریم گزلیک زعفران شمعلرگه بیر-بیر رزم سالدی، دلینی اؤرته یاتگن ندامت، افسوس، توبه آتشیگه اولرده اؤخشه شلیک تاپدی. ایچیده استغفار ایتیب، «توبه» سوره سینی اؤقیدی، کفرینی یوزیگه سورتدی. اونگه تقلیداً آفتابه چی هم دعای فاتحه قیلدی.

شاهی پرده نی یاریب، قاره قویونده ی بؤلیب قرچیغه ی بهادیر کیردی. اونینگ بؤیی سلکم اوچ گز کپلر، سلطان قرارگاهیده گی پاسبانلر سرداری ابدی. قرچیغه ی نینگ رنگی قوتی اؤچیب کبتگن، قلماق بشره سیده قان یوق، آله کؤزلری بهجا، گویاکه حاضرگینه آدم اولدیریب کپلگن قاتلدپک هَنسیردی. قۇرچیاشی ایگی بوکیلیب تعظیم قیلدی. گولديره کده ی آوازی خیریللب، تیلگه کیردی.

—سلطانیم، بیر قاشیق قانیمدین کپچسینلر... اول ایتدین تووغانلر اوخلب قالیدیر. حاضر ایگلہ سی-نینگ ده کپتیگه تپیپ آغاچگه بایله تیب قۇیدیم. امر و فرمانینگیزگه منتظرمن. باشلرین کپس، دپسنگیز اؤز ایلکیم بیرله کپسگه یمن، تاکه اؤزگه لرگه عبرت بؤلغه ی...هی، حرامزاده لر! عالمنه امر ایتسه لر...

قرچیغه ی نینگ بؤغزیده گی گپی آغزیگه یتمه دی.

—الرنی قپ-یلنغاچ قیلیب سووگه پیشینگ، — دبدی سلطان خاطر جمع تاووشده، — اندین سؤنگ سکبان ایتیب قۇیینگ.

ساقچیلر سرداری اوللا قۇریقچیلرینینگ، قاله وهرسه اؤزی نینگ زیلده ی گناهنی بؤینیگه آلیب زیر تیره ب تورردی. سلطان نینگ نهچون مرحمت قیلگینی

انگله مه دی. حاضرگینه محمودخان قبله گاهی نینگ ارواحی آلدیده توبه-تزرع کبلیتیریب، کۆنگلی شمعه دی اهریب تورگینی او قیدین ییلسین؟

قرچیغه ی بهادیرنینگ جانی تاوانیگه توشگن ابدی، قیته تیزه سیگه کۆتریلیدی. ایچیده حق تعالی گه شکرانه کبلیتیریب، تپه ییرگه یوکیندی.

— عمر بۆی صاقد قولینگیزمن، حضرتیم...

سلطان نینگ آوازی قولاق لریگه یاقیملی ایشیتیلیدی:

— بارینگ، ارکان دینی اویغاتینگ. بامداد نمازینی قلعده، جامع کبیرده اؤیماقنی نیت قیلدیک. قرچیغه ایرغیب توریب تیسریلیدی. آفتابه چی هم آیاqqه قلقدی.

— مستحب، — دبدی سلطان قیسقه گینه. آفتابه چی یانباشلب ایشیککه یوزلندی.

سل فرصتدن سۆنگ سوو بؤییده قرچیغه نینگ اؤده غه یلب بقیرگنی قولاققه جه لیندی:

— جانلرینگنی تیلب آلدیم، ولدزنالر، ایندی مېنینگ آیاغیمنی اؤپسنگلر هم آز! یوز دیرهمدن اقچه چۆزه دیگن بۆلدینگلر، اندین سۆنگ ایسته گنلرنی سکبان ایتیب ایت باقدیرورمن، ایسته مه گنلرینگن کبیتیگه تپیب-تپیب هیده یمن، اؤ، اینه غرلر!

خان نینگ خاص ساقچیسینی سکبان — ایتباقر ایتیب قۇیش مثلی کۆریلمه گن حقارت ابدی. اما یوز درّه ییب معیوب-مجروح بۆلیب قالدگدن کۆره یوز دیرهم تاوان تۆلب سکبان بۆلگن اولی راق ابدی. ساقچیلر قرچیغه ینی بیرین-کبتین دعاگه کۆمیب، اونینگ شرطیگه راضیلیک بیلدیردیلر.

قۇرچىباشى نىنگ رىكارلىگى سلطان نىنگ خىل-خىل اېرىب تورگن ايسىق
 بغرىگه يىخ بۇلىپ تېگدى. «ايمانى يۇق انىنگ، - اوف تارتدى محمودخان، -
 وادريغ! نخات بو فاني دنياده اوزىنگدىن اوزگه بير محرم صادق تاپيلمهسه؟! اول
 بېتوفىقنى نې قىلماق دركار؟ غافل ساقچىلرگه قۇشىب انى هم سىكبان اېتيمو؟ اصلى
 بو دنياده دوست تاپماق دشوار اېكن، اې پروردگار عظيم...!»

زقوم درختی نینگ مېوه سی

۱۵- فصل

قویاش باتسه، اؤکیمه، اېرته گه او تانگنی باشلب کېله دی.

«اوپستا» دن

چرخ کجرفتارنینگ ایشلری قیزیق اېکن. گاها خودنمالیک ییلن باشلنگن یوموش رۋشمالیک ییلن توگه یدی، و بالعکس، یخشیلیک، شادمانلیک وعده قیله دیگن کون معصیت، غمگذارلیک بیرله اتمامیگه یېته دی.

سلطان محمودخان صبح صادقده ارکان دین هم امرا و فضلالی قبتیگه آلیب، آق تولپاریگه مینگنده کۋنگلی سنبله سوویدېک تینیق اېدی. کېچگه باریب کۋنگلی ویران بۋلدی، اوززوکون وجودینی بلقیتیب تورگن خوشنوازلیکدن اثر هم قالمه دی.

...محمود تمغه چخان عسسه و دېدبه ایله یۋلگه توشدی. آلدیده مژده چیلر خان حضرتلری «سمرقند زیبا» سری تشریف بویوره یاتگینی خبر قیلیب، آت چاپتیریپ کتدیلر. سیاب ساحلی اېندی اویقودن اویغانگن. ایگی طرفی لرزان شاخلی درختلر ایله زېنتلنگن تار کۋچلرده اېشک اروه لیک، خچیراروه لیک دهقانلر اوچره یدی. بو اروه چه لرده گی مېوه سۋه تلر آستیده کوز مېوه لری یلتیره یدی. دهقان بازارگه عاشقه دی، تانگ بۋزرمه ی تیربند سمرقند رسته سیدن جای اېگلله گنی مرکینی چوچوله یدی.

شهرگه یقینلشگن سری سلطان محمودخان نینگ یوره گی تیزتیز اوره باشله دی. تغین آته ارواحینی خاطرله دی، دلیده تکبیر ایتدی. جامع کبیر آلدیده ییغیله جک آلامانی کوز آلدیگه کبلیردی. «آری راست، بیزدین بی اندیشه لیک اؤتیدیر، شهرستان ارا کیریپ، جماعت بیرله نماز ادا اېتمه گنیمیزگه اوج آی بؤلیدیر. معركة دین ییراقده قالغان مومنگه تقلید قیلیمیز».

سلطان سمرقند نینگ سوو سېپ سوبوریلگن آراسته کؤچه لرگه قدم باسگنده کاشینکار، مصلی دېک تیک مناره لر ایچیدن مؤذن تاووشی اېشتیلدی:

...-اشهدان لا اله الا الله-!-!-!-!-آ!

...-اشهدان لا اله الا الله-!-!-!-!-آ!

یاووقده گی ینگراق سېسلرنی آلیسده گی بۇغیق، اؤکتم دعوت تصدیقله دی:

حی علی الصلاة! حی علی الصلاة!....!....!....!....!....!....!

سلطان صحابه لری جامع مسجدیگه بوریلدیلر. کؤچه لرده آدم قلینلشگن، «پۇشت، پۇشت!» دېب یؤل آچیب باره یاتگن قۇرچیباشی نینگ هییتیدن چؤچیب، فقرا دېوارگه قېشه دی، قوللرینی قاووشتیریب، آق بېداو اوستیده هر یانگه وقار ایله باقیب کبله یاتگن سلطان محمودخانگه تعظیم بجا قیله دی. سلطان نینگ اېگنیده یشیل ماووت چکمان، باشیده امام اعظم مذهبیده گی شیخلر دستاری ایله اؤره لگن چقماقدېک سلّه. دستار پېشیده بدخشان لعلی پارله یدی. سلطان هر سفر ایگی یانگه اؤگیریلیب فقرالری نینگ سلامیگه علیک آلگنیده یاقوت یلت-یولت یانه دی، کیشیلر

کۆکسیده هوس، کین، کنایه، فخر، عداوت و تغین نېچوک دیر بې تفسیر تویغولر اویغاته دی.

بۇل بۇیی قووره گن آغاچدېک تیزیلب تورگن اېگنی یوقون، آياق یلنگ کیمسه لرنی کۆریب، سلطان نینگ کۆنگلی ابریدی. صدقه بیرمکنی اختیار ایتدی. چپ یانباشیگه اؤگیریلیب کیمگه دیر ایم قاقدی. آتینی نیقتب خزینه چی یانداشدی. -الرگه بیزدی نامیمیزدین صدقه بېرینگ، - دېدی سلطان، -حقیمیزگه دعا قیل سینلر. خزینه چی اوزنگیگه آياق تیره ب آت اوستیده یوکسه لدی.

-ای مومن و مسلمانلر! حضرت عالمپناه شول قوتلوغ صبح صادقده جتمانند سمرقند سری قویغان مبارک قدملرینی خیر احسان قیلماقدین باشله دیلر! - دېب هیقیردی. - ایشیتمه دیم دېمنگلر، محمود خان ابن ارسلانخان جنابلری مروّت ایلب، فقرالریگه خیر و صدقه ترقه دیلر! خزینه چی قۆیندن آغزی بورمه لی خلته چه آلیب توگونینی بیچدی و اطرافگه سیقیملب دیرهم ساچه باشله دی. قدی دوتا خلایق بیر- بیرینی باسیب-ینچیپ بیرگه یاپیشدی. بېشینچی خلته چه نی سلطاندن یشیریقچه اؤغری چؤنتگیگه اوردی.

سمرقندنینگ اولوغوار، منقش جامع مسجدیده بامداد نمازینی ادا ایتیب، سلطان محمودخان تغین آتگه میندی. ارکان دولت و حکمالر قورشاویده شهر آره له دی. قوشخانه لرنی، رسته لرنی، اوستاخانه و مدرسه لرنی کۆردی. قاسم ابن عباس شیخ تربتینی زیارت قیلدی. کون کۆتریلگنده چار بازار آلدیده آتدن توشدی. آتیه سی رحمتلی بیر گېنی مدام تکرارله گووچی اېدی. «تکیر بۆلسنگ، مزار کېز، باله م، غافل بۆلسنگ - بازار کېز. بازار کۆزگه آرام. مزار کۆنگیلگه تسکین بېره دی».

بسم الله، دېب قوش دروازه دن ایچکری اؤتدی. اؤتدی و «یاالله!» دېب بی- اختیار تۆختب قالدی. میرانینک آیاغی، هه دېمه ی سمرقندنینگ قهرتان قیشی کېلگهی. الا بازار داش قازاندېک قینهیدی. هه، سمرقند بازاری مغرب و مشرقه مشهور اېدی. بو پېرده اؤروسیه دن کېلگن مؤینه فروشلرنی، قشقرلیک زرگرلرنی، دشت قیچاق آت جلاڤلرنی، شام و عراق دن آیاغی بیتگن تجارلرنی اوچرەتیش ممکن. سمرقند بازارینی پیاده کېزگووچی کیشی نینگ بیر کونلیک وقتی کېتر، دسته- دسته رسته لر، طرفه خیل «...فروشانلر» سانی مینگدن زیاد اېدی. آت بازار، قوی بازار، بقاللیک، بزازلیک، قول بازار، عطّارلیک، چیلنگرلیک، قوشبازلیک، سبزه وارلیک، مېوه فروشلیک، آوچیلیک، نجّارلیک، علاّلیک، تېری فروشلیک، صحافلیک. غله-غاوور، اور-سور، آل-آل، بېر-بېر ایله مشغول آلامان آره سیده آدم یرەلگندن بېری بیراونینگ رزقینی قییب یا بیراوه نصیه اولشیب یورگن یوزلب، احتمال مینگلب کسب و هنر اېگه لرینی اوچرەتیش ممکن اېدی. کاسبلر، مېرگلر، آیغاچچیلر، دعاخوانلر، قراقچیلر، طبیبلر، دېوانه لر، دلاللر، کرامتچیلر، بخشیلر، اوغریلر، میخؤرلر، میفروشلر، قیزیقچیلر، صدر توشووچی مداحلر، تابوت کشلر، ساربانلر، اؤتینچیلر، ماربازلر، ماخولر، بچه لر، ستنگ عیاللر، قوشمه چیلر، خواجه سرالر... بازارنینک تیلی هم انواعی، بیر لحظه اؤرتەلیکده توریب قولاق توتسنگ، هر کیم گؤیا اؤز تیلده چولدییره یاتگن قوشلرنی اېسلته دی: چيگيل هم شو پېرده، تاتار هم، سارت هم شو پېرده، پیرسیان هم، قاره خاني تورک هم، قارلوق هم، عجم و عرابی، نوغای، یهودی، قیچاغ و قونغیرات، قیق کؤزلیک چین-ماجینلر، کونگور تېلیکلی قشقرلیک، شیرین زبان مؤلتانی، بیجیلداق مزنگ، شیشکؤز اؤریس، کاغذنی «کاغاز» دېگووچی چوچوک تیللی آزری...

سلطان محمودخان سیرنی سبزه وارلیکدن باشلەدی. دماغیگه گوپ اېتیب نمخوش، معطر ایس اوریلدی. آموخته چېچکلر، کؤکتلر ایچیدن جمیل، ریحان

هیدی علاحیده اجره لیب تورردی. «سمرقند ریحانی ایسکه گن میت تیریلور»، دهب اویله دی او رسته گه رزم سالیب. سلطاننی تنیب، اله قچان اؤرینلریدن هدیك و امید اره لیش ایرغیب تورگن ترمه و چیلر خانگه تال سه تده طرفه کؤکتلروایفار هیدلی گللردن پیشکش قیلدیلر. محمودخان رسته رسته اؤتیب، بازار ایچکریسیگه کیرگن سین کؤنگلی سرمست بؤلیب، ذوقیاب حسلرگه تؤلیب بارر، شونداق معمور و معظم بیر اؤلکه نینگ یگانه صاحبی اېکنلیگیدن غروری کؤک گنبدیدېک یوکسه لردی. بی اختیار سلطان خیالیگه اعرابی شاعر ابوالفتح بستی نینگ عجیب بی تی قنات قاقیب کېلدی. بستی دېمیش که، «الناس فی اجرهم جنّه و جنت الدنیا سمرقند». سلطان ایلکیده گی بیر توپ ریحانی ایسکب، یانوبریگه انگلب باقدی. «الحمد لله، جنتماندسن، سمریم، سمرقندیم! إله، سېنگه کؤز تېگمه گه ی، سېننگ حسنینگه کؤز آله یتیرگنلریننگ کؤزیگه چؤپ توشسین، راحتینگ هم، زحمتینگ هم اؤز اولوسینگه بویورگه ی...»

زرگرلیک ییلن عطارلیک دوکانلری آره سیده سلطان غرایب منظره گه دوچ کېلدی. قبر تاشیدېک اولکن خرسنگده جلدور چاپان کیب، بېلیگه زنار باغلگن حبشدېک قاپ قاره، برزنگی بیر کیمسه اؤتیرردی. ساچلری پتله پتله. آلدیده تیمقاره کشکول، بؤز دسترخوان. بو معجون صفت غیر دین ییگیت ظاهرأ اؤزارا خلاف، بېمعنی سؤزلرنی ایتیب بقیرردی:

السلام هم، الوداع هم اینجاست، شول بیرده دیر! تورکنی کولدیرگن نیمرسه عجمنی ییغلتور، بالعکس، عجم کولگنده تورک گریان ایلر! دهقان اېکیب آلتی آی کوتگه ی، مېنینگ اېککنیم آلدیمده اونیب چیقه دی! شک کېلتیرسنگ، اؤنگیمگه کېل، اؤنگیمگه..!

سلطان چپ یانیده تیره ب ققشب تورگن محتسبگه یوزلندی:

-بو غیر دین کیم؟

-کشمیری مسافر، عالمپناه، -دېدی محتسب اېگلیب، - انی کشمیری دېوانه هم دېرلر. رام آچیب، فال کۆریب بیر بورده نان ایلینجیده...

محمودخان اینده مهی ایکی آدییم آلغه یوردی، سۆنگ رامچی نینگ سړلی سۆزی یادیکه توشیب تۆخته دی. «السلام هم، الوداع هم اینجاست، دېدی. نېچوک تیریکلیک نینگ ابتداسی بیرله انتھاسی بول کافر نینگ اؤتروسیده بۆلغه ی؟» سلطان کشمیریگه چیمیریلیب قره دی:

-ای مسافر! مېنگه فال کۆر، اندین سۆنگ السلام بیرله الوداع تعریفین سؤیله!

کافر خان نینگ افتیکه اوزاق تیکیلدی. اؤزیچه نېلر دېر دېب پیچیرله دی. بیقینیدن کفدېک کۆزگوچه آلیب قره دی. بیر سقیم یلتیراق تاشچه لرنی دسترخوانگه ساچیب یوباردی.

-سېنی بول بیرگه آتەنگ چارله دی، - دېدی تاشچه لرگه باقیب، - بوگون کۆکره گینگده منه بونده یین (او تگیده گی خرسنگنی شپه تیلب قۇیدی) تاش بار ایدی، انه اېندی اول تاش اېریدی. الا آقشام کېلیب اول تاش قېته ایچینگگه کیرگه ی. سۆزیمدین قهرلنسنک - کلەم دارگه یتگه ی، شول الوداع مېنگه! بشارتیم اؤنگیدن کېلسه - قېته کشمیرینی ساغینیب کېلورسن، شول السلام مېنگه! سلطان سېسکندی:

-تاش نی بۆلغه ی، مسافر، انی... کیم اېریتور؟

-جاهلیتدین قالغان روایت باردیرکه، کون باتسه، ییغلمه، ای غافل، اول تانگه عالمنی قېته منور قیلغه ی... آقشام سېنینگ کۆکسینگگه قۇناق بۆله دیرغان تاشنی سۆز اېریتگه ی...

كشميرى دسترخوانده گى تاشچه لرنى و كۆزگوسىنى يىغىشتىردى.

سلطان متأثر بوليب توريب قالدى. كيسه سيگه قۇل اوريب بير دينار آلدى - ده، كشميرى نىنگ آلدىگه تشله دى.

رامچى طلا تنگه گه مېنىسمه گنده ي كۆز تشله دى، سۇنگ اونى ايلنتىريب تماشا قىلدى. خونيك ايلجه يدى.

حاضر گينه اېككىم كۆز اۋنگىمده اونيب چىقدى...

شو پيت بير سبد نان كۆترىپ نانواى اۋتىپ قالدى. رامچى سبددن ايگى نان آليب طلا بول چۆزدى. نانواى نىنگ كۆزى چىقىپ كېتىدى.

-آل، كىشكول حرام بولمەسىن، - دېدى كشميرى، - مىنگ طلا دىن بير بورده نان اولى. بو دىنانىنگ چىرايى هم، چنارى هم بير بورده نان دېب يورىدى. مسافر دېوانه - نىنگ گېي «چنار» سلطانگه نشتر دېك باتدى. اما او دىمنى ايچىگه يوتىپ امرا و علمالرنى اېرگىتىرگنچە بازار اېتىگىگه قرەب كېتىدى.

...سلطان كوهكده گى قرارگاهىگه يېتىپ كېلگىنىدە عصر نمازى وقتى بولگن اېدى. او سفرده يورگن كىمسە دېك يېنىگىل گىنە تۆرت ركعت نمازنى ادا اېتدى - ده، پر بالشىگە يانباشلە دى. توستدن كىفېتى بوزىلدى. كۈنگىگە يانباشىدە گى بخمل گلى لۈلە بالشدېك تاش چۆكدى. خىالىگە لۈپ اېتىپ كشميرى نىنگ گېي توشدى: «آقشام ايچىنىگىگە تاش كىرگەى... بول تاشنى سۆز اېرىتگەى...» بو سىرلى كرامت مۇنىسىنى اۋىلب انچه ياتدى. كوتىشدن يامان نرسە يۇق اېكن. خوف و خطر نىنگ اۋزىدن كۆرە اونىنگ ھدىگى يامانراق دېب علامەلر بې چىز اىتمەگن اېكنلر. «او نېچوك تاش اېكن كە، آقشام ايچىنىگىگە كىرگەى؟» محمودخان خرافاتچى اېمس

ابدی، دینگه هم متعصبلرچه قتیق کونگیل بېریب، خروج قيلمس، اؤزیدن ارکان دیننی بزدیرمسلیک اوچون فرض و سنتنی یوره کدن ادا ایتگن کیشی قیافه سیده یورردی. اما... بری بیر، قتال جنگ آلدیدن قان ایسینی توینگن جنگاور سواریدېک دلی پاتیرلب، کؤکسینی تېشېب یوباره دیگندېک اویناق له ییدی. «لفظی دېوانه ده، بیر هاووج تاشگه باقیب آغزیگه کېلگینینی ولدیره دی قویدی»، دېب اؤزینی آووتیشگه اوریندی. بۆلمه دی، «اخیر سېنی آتەنگ چارله دی»، دېب توریددی. کرامت قیلدی. «کېچه آقشام چۆچیب اویغانگیمینی، توش کؤرگیمینی نې بیلدی او کشمیری؟» دېگن اضطراب بدتر یوره گینی بورغیله دی. یاتگن بیریده قرس اوردی. اېشیکاغەسی کیردی.

-قیمیز کېلتیرینگ. معجون بیرله.

اېشیک آغەسی ییلن بکاوول ایگاۋلان طلا برکشدە غاز ایتی، پۇلاتی آبی نان، بیر چینی کۆزه چه ده قیمیز، شونگه لایق معجون کېلتیردیلر. سلطان معجوندن مۇلراق قۇشېب، بیر چینی کاسه قیمیزنی سیقاردی. یوره گی نینگ کویگنی بیر ثانیه باسیلگندېک بۆلدى. اېتدن گزک قیلدی. سل اؤتیب معجون اؤز کوچینی کؤرسەتدی. بدنی جۇشدى، وجودینی قمرەب آلگن خواطر چېکینگندېک تویولدى، شعوریگه تغین اؤکتملیک، یاقورلیک، شفافلیک قیتدی. ایگینچی کاسه قیمیز سلطانی تمام سرخوش اېتدی. او یانباش اوریب پینککه کېتدی.

اویقودن دلی سیاه بۆلېب اویغاندی. نماز دیگر اؤتیددی. «صلاتگه هم تورغیزمه بدی لعنتیلر!» دېب ملازملریدن اؤپکە له دی، سۇنگ معجون ایچگنلیگینی اېسلېب، خجل بۆلدى. یوره گیده همان قاره تاش چۆکېب یاتردی. قۇرقە پیسه اېشیکاغەسی مۇره له دی. سلطان نینگ اؤرنیدن توریب اؤتیرگینینی کؤریب آهسته بۆسه غە هتله دی.

-حضرتيم، بير مسافر اذن سؤره ب توريبدير...

-كيم اېكن؟-دهدى سلطان همان غفلت ايچيده.

-يسيدن اېميش. خان جنابلريغه تاپشيره ديرغان امانتيم بار، ديدور.

«يسى»نى اېشيتيب، محمودخان هوشيار تارتدى. يسيدە لاچين اوغلى -
قطب الدين بار. «نخات اوغليدين بير مژده كهلتيرگن بولسه؟».

-كيرسون.

اېشيك آغهسى تيسريليب چيقدى. سل فرصتدن كېن چووك يوزلى،
ملانما آريق ييگيتنى باشلب كيردى. بو مولود قارى اېدى.

قارى درحال چوككهلهدى. سلطان حقيگه دعا قىلدى. سۇنگ قوينيگه
قول ساليب، خطچوپگه بېكىتىلگن اؤرمه كاغذ آلدى. قوشقۇلب سلطانگه توتدى.

-ئې بول؟-دهدى قباق ساليب خان.

-مكتوب، شاهيم. مونى سابران علمالرى يېتميش. سلطانيميزنينگ اؤز ايلكىنه تاپشير،
دېب امر اېتديلر.

-اؤزلى كيم بوله ديلر؟

قارى نينگ جوابى تيار اېمس اېدى، چينهلهدى. سۇنگ اشرفخان قاضى -
نينگ پندىنى خاطرلپ، بيديرلهدى:

-فقيرينگيز بير تجارمن. تورکستان دياريدين بخارای شريف سري تجارت ايله يولگه چقيپ ابرديم. محترم ذاتلريميزنينگ اؤتينچلرينه يوق دېگنی تيليم بارمه دی...

سلطان خطنی قبول قیلیب قاری نینگ افتیگه ضماً قره ب قويدی. مسافر ييگيت نینگ داوديره ب تورگینی کذابلیککه یؤیمه دی، صلابتیم باسدى، دېب اؤيله دیمی، «سېنگه اجازه»، دېب رخصت بېردی. مولود قاری آسان قوتولگنیکه سویونیب، شرفه دېک درحال چقيپ کبتدی.

سلطان خطچوپنی بی پسندلیک بیلن آچدی. مکتوب ایکی ورقینه اېدی. بیرنچىسى بیریک-بیریک حرفده، نهایتده خونیک خطده بیتلگن. محمودخان خط باشیده گی عرفی مدح و ثانی تشلب اؤرته راققه کؤز یوگورتیردی. «...بعداز، سیز جناب عالیلری نینگ سابران مضافاتیده استقامت قیلگووچی مومن فقرالرينگيز سلطانیميزنينگ شأن-شوکتلریگه سایه توشمه سین، دېگن قوتلوغ نیتده مذکور نامه نی بیتمکده میز. سیز بیریم دېب قؤل برگن شیخینگیز سلطنتینگیز دشمنی بؤلیمیش خوارزمشاه آتسيزنينگ ولیعهدی ابولفتح گه مهر کؤرگوزیب، انی دعای خیر ايله مسرور اېتیب تورییدیر. کؤزینگیزی آق و قراسی شهزاده قطب الدین فرزندینگیزدين تیریک جدا اېتگنی کملیک قیلدیمو؟ شیخ نینگ بول یوسون محبتنامه سینی ییز علما اهلی اولای ییتی اقلیم ایسه سی سلطان سنجر ماضی، دوم، سیزدېک عالی همت تقوا صاحبی سلطان محمودخان خاندانیگه بهتان دېب یلگه میمز. سؤزیميزنينگ دلیلی طریقه سینده قول خواجه احمد شیخ نینگ اؤز دستخطی ايله بیتلگن انشانی یوباردیک. زاره، الله مددکار، حق مصطفی یار بؤلیم، سیز جناب عالیلری بیرینگیزنينگ منافقانه کار و اسراریدن آگاه بؤلسنگیز. دعای جانینگیزنی قیلیب، تاج

و تخنینگیزگه کشایش و دولتینگیزگه برکات تیلەب، سابران قاضی القضا تلیردین دەب بیلگەیسیز. والسلام بالصواب».

اهل علمانیڭ ذکر یچە، ایگینچی مکتوب شیخ المشایخنیکی ابدی. محمودخان بو خطنی چنده ک عجبسینب و دلیده اندک غلوه ییلن قولیگه آلدی. اوّل میده، روان یازووگه تیکلیب قالدی. او سلطان العارفین نینگ دست خطینی ایلک دفعه کوریب توریشی ابدی. خطدن شیخ نینگ نفسی، روحیتی اوفورگندەپک بۆلدى. نېگە دیر سېسکندی. تۆستدن چیرایلی میتی حرفلرگه جان کیردی، اولر بیر- بیرینی قوویب ایرغیشلەدی. «نون» - کوموش حلقە چەلرگە ایلندی، «سین» اؤتکیر تیشلی ارەگە، «الف» اوزون ایرغەی تیاققە اهوریلدی، زغیر اوروغیدەپک نازک نقطەلر اېسە قارە یولدوزچەلردەپک چادر ایچرە پرواز ایلەدی...

سلطان خيالىنى يىغىشتىرىپ كاغذگە تىكىلدى. شوپىت بې اختيار برماقلىرى تېترەياتگىنى سېزىپ قالدی. بدنى قىزىدى. كلمە كېلتىردى. سۇڭگ اۋزىنى زۇرلپ نامەنى اۋقىشگە توشدى. مکتوب مختصر ابدی: «مريدیمز شهزاده عبدالفتح بهادير خانگە. دين اسلام سرحدلرینی كېنگەيتىرىش يۇلىدە چەككن زحمتلرینگىز اجرو ثوابینی بیر كونی يره تگن نینگ اۋزی بويورگەی. ولې، فراموش اېتمىڭ كە، كلام شريفده، دیندە زۇرلش يۇقدیر، دېيلىمیش. پروردگار عالم، انسان طبیعتی اۋتە ظالم و ناشکر بۇلىشىنى ايتىپ، سىزو بىزنى ظلم دین حذر قىلماققە چقىره دیر. زېراکە، كىم نینگ كە سینه سیگە الله نینگ شفاعتلى نوری يېتگن اېرسە: بس، اول اۋز اختیاری ایلە مومئلىككە مقتدا بۇلگەی. الا قىليچ سيلتب باش كېسمككە حاجت يۇقدور. قان ایسی كېلىپ تورگن يېردە حیات چېچگی كۆكرمس. سىز سلطان سنجر ماضی آدملىردین شكوه-شكايتلر ایلې، حقینگىزگە دعای خیر تیلەسيز. سنجريلرگە-ده، خوارزميلرگە-ده بیر يامان گېمىز بار: سىزلر كۆپ كولمكىنى اختيار اېتەسىزلر.

پروردگار عالم، «فالیضحک قلیلاً»، دېدورلر. بول مبارک آیت نینگ مغزینی آبدن چقیب وجودینگیزگه تفکر ایلنگ، اؤغلیم. اؤز یورتینی پاره-پاره قلیب تلشیب یاتغان بیر وطن فرزندلریگه وصیت-خطیم شولدير. یت:

سېنى قۇیمس اجل هرگز نېچه حکمینگ روان بۇلسه،

حکومت بیرله عالمى اگر زېب و زېر قېلسنگ.

سیزگه لوح محفوظ اېگه سی انصاف و توفیق عطا اېتسون.

شیخ قول خواجه احمد یسوی».

سلطان مکتوب سۇنغیده گی شیخ مهرینی تماشا قیلدی. بۇتلاق نینگ کؤزیده ی بېجیریم، تیمقاره مهر اؤرته سیده گی دایره ده «سلطان العارفین احمد یسوی» دېگن یتیک اوییلگن، گردشده اېسه یسویدن بورون اؤتگن اؤنته اولوغ احمدلر نینگ اسملری درج اېتیلگن اېدی. سلطان احمدلرگه هم پریشان حالده کؤز یوگورتیدى، بیراق بیر شیخ نینگ نامیده گی غلطنی پیقه مه دی. او تصوف علمیدن درست خبردار بۇلگنیده و زیرکلیک قیلگنیده بو غلطنی سېزر، عاقبتده پشیمان اؤقلىرگه گرفتار بۇلمسدى. افسوسکه، محمودخان اکثر فاتح لر سینگری قیلیچ-کمان علمیده ماهر، لېکن اسلامي علم حالده ناتوانراق اېدی.

محمودخان زرنگ کاسه دن انار سووینی سیمیرب، بیر آز تین آلدی. علمالر «شیخ مکّه ی مگر مه سری عزیمت قیلدی، یقین فرصتده قافله سی بیرله سمرقندگه یتیب بارگه ی»، دېب خبر بېریدی. سلطان نینگ کېکسه ییب باره یاتگن قلبی بیر طغیان اوردی. «مگر شیخ بیز طرفگه تشریف بو یورسه، احتمال که، اؤغلی قطب الدین هم قۇشلیب کھلر. اخیر، منه اوچ ییلدیرکه، ولیعهدی حضرت سلطان

درگاهیده مريدلیک مقامیده يوربيدی. گویاکه، شهزاده اېمس، درویش، قلندر، جنده کيگن ترک دنیاچی...».

سلطاننېنگ کوز اؤنگیده ایلک زیارتی جانلندی. بوندن ایگي ییل و ایگي آي مقّدم، مېزاننېنگ قاق اؤرتەسیده محمودخان شیخ المشايخ خواجه احمد یسوي جنابلرینی طواف اېتگنی سمرقنددن یسوي سري آتلندی. قېتیده صادق امیرلری، خاص ندیملری، خویش و اقربالری، سمرقندو بخاراصدرلری، علما و فضلا، قاضی و قضات... خیراحساندن هم مۇل آلدی. نیتی - نه اینکه ملک تورکستان، شام و عراق، خراسان و روما، حتی آق اېدیل بۇیلریگچه داوروغی کېتگن اولیالر سروری، چیلانلر صحتباشی، غیب و شهادت صاحبی سلطان العارفينی زیارت قیلش، اونگه قۇل بېریب مريد بۇلش، دعاسینی آلیب، دارالسلطنتیگه رونق و برکات سؤرهش اېدی. تاغەسی، یېتی اقلیم فاتحی سلطان سنجر یسوي طریقتی نېنگ مخلصی اېدی. حضرت ییلن مکتوبات المشیب تورر، شیخنېنگ نصیحتلرینی جان قولاغی بیرلە تینگلر اېدی. محمودخان زیارتی طفیلی تغایسینی هم رضا قیلمکني اؤیلەدی و سرطان جزیره مەسینى اؤتکریب یؤلگە چیقدى. سویوکلی ملکه آیتوغدیدن بؤلگن یالغیز اؤغلی قطب الدین نی هم قطاریگه آلدی. تخت وارشی بؤلمیش قطب الدین گه اولیا باباسی آق فاتحه بېرسین، دېب امید قیلدی. بیر آيگه یقین یؤل باسیب، عین قارون پشیغیده یسوي گه یېتیب باردیلر. محمودخان حضرت سلطانی ایلک دفعه کوریشی اېدی. شیخنېنگ اېتگنی کوزیگه سورتیب طواف قیلدی، پیریم دېب قۇل بېردی، خزینەسینی ایەمەى ساووردی. بیر هفته خدمتیده توردی. اؤغلی قطب الدین - نی حضرت نېنگ آياغیگه ییقدی، بول نوجوانگه ارشاد بېرینگ، عمریگه کمال تیلەنگ، اِها قارە خانیلر سلطنتی تا ابد شوکتدن، مظفريتدن محروم بؤلەگەى، دېب اؤتیندی. خصوصاً قطب الدین حضرتگه قتیق باغلیب قالدی. سلطان محمودخان تصرفیدەگى ولایت و تومنلرنی کھزیب، حاکم و حکما ییلن ملاقاتدە يوررکن، قطب - الدین قلەدن بیر آدیم چیقمس، متصل شیخ حضوریدەگى سماع مجلسلریدە

اشتراک اپتر، درویشلر تۆده سی ایچره قالب کپتر، ذکر تماشا قیلر، خلص، خانقاه اهلیدن بیر اپنلیک ایریلمسدی.

سفری قریب، سلطان ایزیگه قیترکن، قطب الدین نینگ یسیده ینه بیر مدت قالیش ایستگی بارلیگینی انگله دی. اما هلی نارسیده، دپ قالدیرمه دی، اؤزی ییلن سمرقندگه آلیب کتدی. قیش اؤتیب، بایچهچک آچیلگچ، قطب الدین تغین آتەسیدن اذن سۆردی: «پیر بابامنی زیارت قیلسم...» سلطان اهرکه اؤغیل کونگلیگه قره ب رضا بۆلدی. ندامتار بۆلغه ی کیم، قطب الدین یسیگه باردی و آتە-آتە درگاهیه قیتمه دی. یاز اؤتدی، کوز اؤتدی. سلطان نینگ قهری کهلدی: «توققن آتە بیرله قبله گاهیدین هم زیاده کیمسه بار ابکنمی بو عالمده؟!». او اؤغلی نینگ فعل-خوینی بیلگنی اوچون ملایمراق آهنگده ایگی اپنلی خط بیتدی: «اؤغلیم، سیز ییزنی ساغینمه گن بۆلسنگیز، ییز سیزنی ساغیندیک. والده ی مهربانینگیزنی کۆزلری نگران، بیز هم عصا دپک سونچیمیزنی انتظار بۆلیب کوتگه ییمیز. اپلینگیزگه، مبارک خاندانینگیزگه درحال قیتینگ». الا قطب الدین قیتمه دی. اپندی سلطان جهل آتیگه مینیب، غضب قمچیسینی سهرمه دی. اؤنته بهادیر نوکرینی قوراللتیریب یسیگه یۆلله دی: «اول قاجاق باله نینگ قۆلیگه کیشن سالیب زودلیک بیرله کپتیرینگلر. شهزاده، تخت وارشی، دپ آب اؤتیرمه سینلر!»

نوکرلر آزیب-تۆزیب، قاره ییب کپتگن قطب الدیننی بیر هفته گه قالدیرمه ی بندی قیلیب سمرقندگه یپتکزیب کهلدیلر. اما اول بی توفیق آتەبزار، بی-مهر، ناشکر باله اویده بیر آی تورمه ی ینه یسیگه قاجیب کتدی. «سهن ییزدین کپچگن اهرسنگ، بیز هم سهندک فرزندینگ بهریدین اؤتدیک»، دپدی اؤزیچه سلطان محمودخان و قیتیب اؤغلینی تعقیب اهتمکنی ییغیشتیردی. منه، ایگی ییلدن زیاده که، قطب الدین شیخ ایشیگیده مثلی خدمتکار اہمیش. ایشیتیشیچه، یرتیق جنده، قینغیر قلیاق کییب، چاریق سودره ب ایسقیرت درویشلر حلقه سیده «یاھو!» دپه ذکر توشیب یورگنمیش...

سلطان شیخ مهريده پرچينلنگن «سلطان العارفين» عنوانيگه باقيب پيچيرلهدى: «شو انصافدنمى، پيريم؟ بيز نې يامانلىق قىلدىك؟ بير آغيز شيرين سؤزينگيزنى روا كؤرسنگيز، رتبه ننگيز كمه ييب قالورميدى؟ كؤزيم نينگ گوهرى، دل وجانيم، يالغيز اوغيل دردیده کويگنيم يتيمسیدو؟ نېچون سيز هم زقوم درختى - نينگ زهرالود مېوه سيني آشه تماقچى بوله سيز؟ همت بيرله وفانينگ مكافاتى شولميدى؟».

ايگى ورق ايپك كاغذگه تېرميليب سلطان ينه انچه اؤتيردى. كشميرى دېوانه نينگ ساووق بشارتيني اېسلەدى. كؤز آلدیگه تېغين قلندر صفت اوغلى كېلدى. مدام قاواغىنى آچمه يديگن، تكبرنما، مختصر و كېسب سؤزلاوچى حضرت سلطان گوده لندى. كافر گورخان و اؤز قوملىرى قارلوقلر ايله بؤلگن جنگدن قالگن قلب جراحتى اېندى بيته ياتگن اېدى، منه بو نامه طفيلى يره سى ينگيلندى. خورليگى كېلدى. ينه موزدېك انار سوويدن شيميردى. كاغذنى ييغيشتيريب اؤرنيدن توردى. طلا كميرنى تارتيراق باغله دى. اؤزىنى بردم، اؤكتم قيافه ده توتيب تشقىرى چيقدى. «بالبلأ صابرين» - بلا كېلسه صبر قيل، ديديلر. الحمد لله كيم، بلادن الحذر، اوغليم كېلمكده. حضرت سنجريلر خاندانى شأنيگه نامناسب گپ ايتگن بولسه، ايتيبدى. زېرا، سلطانلر ايله شاعر زمانلر ازلدين تا قيامتگه قدر اختلافده اېرورلر. بونگه كويىب جگرنى كباب اېتمسليك دركار. كيشنلب كېلتيرالمه گن اوغليم اؤز آياغى بيرله كېلمكده. الحمد لله والمنة قاشيمده قالغه ي. بول خوش خبرنى ايتيب، والده سيني خوشنود اېته ي. سؤنگ كوهكنى ترك اېته يليك. شهزاده نى قصر عاليده كوتيب آلگنيميز معقولراق.

سلطان آيتوغديدن سويونچى آلگنى اهل و عيالى قۇنيم تاپگن قيزيل چادر تامان كېتدى.

عاصي فرزند

۱۶-فصل

تا كيشيگه درد تېگمەي بۆلمەدى بىرى كباب،
 دلەدە دردېنىگ بۆلمە، درد سريمنى كاولمە.
 بحر رحمتگە كىرىپ، قىلدىم وجودىمنى عدم،
 معرفتىدىن بېخىرسىن، دىقتىرىمنى كاولمە.
 مشروب

قطب الدين مىنگ استحالە بىلەن بۆسەغە ەتلەدى و تۆردە، سېرىر تىختەدە
 اۋتىرگن آتەسىگە كۆزى توشىپ، يورەگى اۋىناقلىق كەتدى. شتاب بىلەن آغە
 اينىلىدى. گۇلدار، يوشاق عجمي قالىنلارنى سېس سىز باسىپ، زومەدە پدىرىنىنگ
 استىقبالىگە يېتىدى. قولەي يېر اۋپىدى. باشىنى قالىندىن كۆتۈرۈپ قۇل قاۋۇشتىردى. اما
 آتەسىنىنگ كۆزىگە باقىشگە جرأت اېتمەدى. دردلى، تىتراق تاۋۇشەدە استىغفار
 ايتىدى:

-عاصي فرزندىنىگىزنىنگ گناھىدىن اۋتىنىگ، قىلەگاھىم...

محمودخان اۋغلىنىنگ دىدەسىگە رزم سالىدى. اونىنگ كۆزلىرى تۆلە
 جىققە ياش اېدى. سلطاننىنگ ھەم كېكسەلىك بىابانى سىرى يۈز بورگن پۇرمەدە قلىبى
 سېل بۆلدى. اگر اونىنگ كىنەسى ناچار و عزت-نفسى ضعيف بۆلگىنەدە، صبر
 اېتمەس، بىاختيار تىختەن تورىپ كېتەردى. فرزند ساغىنچى اونى تىختە رواندىن اوزىپ

آلماقچی بۇلر، الا شگاک اۋغیل قىلمیشیدن زخم يېگن آتەلىک کۈنگلى،
پادشاهلىک کبر و هواسى بونگە يۇل بېرمىسى.

قطب‌الدين همان يېردن کۈز اوزمەى باش اېگىب اۋتيريىدى. سلطان محمود اۋغىلگە بير دقيقه سينچكاو تىكىلىب قالدى. اۋغلى نىنگ اېگىدەگى جون چاپاننى اۋشە بارگىدە حضرت سلطان العارفيندە کۈرگن اېدى، آياغىدە كهنه چارقى، بېلىدە بير اېنلىک قېيش كمر، باشىدە قلندري كلاه. سلطان كلاه پېشىگە تمغالنگن يىشيل يېراق نىسخەسىگە قىزىقىپ تىكىلدى. كەفدېك يېراق اۋرتەسىدن كۈندەلنگىگە اوزون-اوزون آياق چىزىقچەلر تارتىلگن. بو چىزىقلر تاغ بىرىدە اېرياتگن قار پرچەلرىنى اېسلەتردى. سلطانگە قطب‌الدين نىنگ بۇينىدەگى برماقدېك قارە تاش هم غېر طبعىي تويولدى. «بو قلندىرلرنىنگ تومارىمىكن، نې بلا اول اۋزى؟» دېب اۋىلەدى سلطان و قىسقه يۇتلىدى.

اۋغىل آتەسى نىنگ اشارهسىنى توشونردى. استە باشىنى كۈتردى. سلطان يوزىگە قهرلى توس بېردى، قباق سالگىچە برماغىنى ايلماق قىلىپ سۈزسىز چارلەدى. قطب‌الدين تىزەلب آلغە ايتىلدى. تختِ روان چەتىگە يېتىپ، آتەسى نىنگ اوزون بنارس تۈنىدن توتىدى، اېنگىنى كۈزىگە سورتىدى. او اىگى يىلدن زىادراق درىدر يورىپ، پدىرىنى آبدن ساغىنگن، حاضر نىم اشاره بۇلسە، اۋكىرىپ اۋزىنى آتە بىرىگە آتېشگە تيار اېدى. اما سلطان محمود سكوت سقلردى. سكوت چۈزىلدى، او گۇيا ابدى دوام اېتەدىگندېك اېدى.

قطب‌الدين باش كۈتريب، خواجەسىدن مرحمت، بير آغىز شىرىن سۈز كوتگن وفادار ايتدېك قېلەگاھى نىنگ بۇغرىقىپ تورگن قىپ-قىزىل بېتىگە، آق آرەلەگن سقال-مۈيلىگە قرەدى.

-شفقتینگیزگه زارمن، آته جان، گناهیمنی کچیرگه یسیز...

سلطان میق اېتمه دی. قۇلىنى قىلىچده ی سېرمب اۇغلى نینگ بېتىگه ترسكى تارتیب یوباردى. قطب الدین بونى کوتمه گندى، اۇنگ يانباشیگه ياتیب قاله ی دېدى. سلطان افسوس یېدى: «قَتیق تېگدى-یاو، جاهللیک قورسین. بو بطل ایرغیب توریب چقیب کېتىشدىن تايমে يدور، فعلى چرس، اناسیگه تارتقان». قطب الدین- نینگ یوزیدن آلاو چقیب کېتدی. بیراق اۋرنیدن قوزغالمه دی. نې عجب که، ییلکه سینی باسیب تورگن زیل-زمیل یوک نینگ یرمیدن قوتولگنده ی بۇلدى، وجودیده یېنگیلیک سېزدى. شکرانه کھلتیردى. «دېمک، قبله گاه گناهیمدین اۋتیدیر، هر نېچوک درگاهیدین هیده ب چیقارمه دی، هنوز کۈنگلیدین اۋچمه بېمیز، شکر...»

نهايت، سلطان طرفدن ندا کېلدى:

-انه اېندى سۇلشەمیز، سَیاق میرزا!

قطب الدین یوره ک یوتیب آته سی نینگ یوزیگه قره ب سینیق ایلجه یدى. سلطان اۇغلى نینگ اېگنى-باشیگه قَته رزم سالدى، ایچیده قَته ب تورگن مهرینی سېزدیرگیسی کېلمه ی، پند بېردى:

-اويدین چقیب کېتگننگیزده شهزاده اېدینگیز، قلندر بۇلیب قَیتیسیز-ده؟ ییزنینگ دېوانه اۇغلیمیز یۇق، منه بو تاج و تخت اېگه سی بۇلمیش ولیعهد بار اېدى، دېب یوربیمیز. بول نې طُرق و طراوت؟ بارینگ، سَیق جنده لرینگیزنى اییرباشلنگ، اندین سۇغین مصاحبه قیلگه یمیز.

قطب الدین بیر قدر ددیللندی:

-تأسف کیم، فرصت اؤتدی، قبله گاه، -دېدی تواضع ییلن، -رسول خدا ایتیشلرکه، النظافة من الایمان، دېب. یعنی کیم، تازه لیک ایماندور. بول حدیث شریف بویروغی شول که، هر مومن -مسلمان برچه نیمرسه لرینی پاکیزه توتماغی لازم دور. خصوصاً، اولاً کیه تورغان لباس لرینی. صوفیلر لباسینی سسّیق دېماق ناجایز دور، حضرتیم.

سلطان نینگ اچغی کهلدی. استهزالی کولدی.

-خلص کلام، بیزینگ اوستیمیزده گی منه بو زربا فدی سیزینگ جنده نگیز تازه راق اېکن -ده، اؤغلیم؟

-اصلاً. ایمانی تازه بنده سی نینگ لباسی هم تازه لیکده برابر دور. پادشاه لر جمله خلاق نینگ معنوی آته سیدور، الرینگ تقوالریگه شک کهلترمک گناه عظیم دور.

سلطان تیگه سوال بېردی:

-مونداق رزم سالسم، عقل وهوشینگیز جاییده کورینه دور. الا بیر مشکل سؤراغ تینچلیک بېرمه یدور. قوتلوغ خاندانینگیز دین، والدهی مهربانینگیز دین، شهزاده لیک رتبه سیدین واز کھچیب، تاپقه نینگیز نی بؤلدی؟ منه بو چرکین کلاه می؟ انه او مؤینینگیزده گی یانغا قدهک قاره تاش و اېسکی چاریقمو؟ نی تاپدینگیز؟

-مېن اؤزیمنی تاپدیم، بویوکوار. ظاهرنی بوزیب، باطننی توزت، دېدیلر پیر کاملیم. شیخیم نینگ بول دُر حکمتلرینه اېندی عقلم بېندی. کیم که اېچکی عالمینی سرانجام اېتمس اېکن، اول کیمسه حق جمالی دین بی بهره دور. بول حقیقتنی اېندی انگله دیم. ندامت لر بؤلغه ی کیم، بصیر کؤزیم یوموق اېکن، حضرتیم نینگ عنایتی طفیلی صورت نی، سیرت نی، فرقیگه باردیم. ایلگری بو غریب اؤغلینگیز

صورتىمگه مهليا اېکنمن، ظاهراً اۆزىمگه زېب بېرمککه رجوع قۇيىمن، بالعکس، شريعت نىنگ پۇستى نه دير، مغزى نه دير - غافل قالىمن. بول غفلتدين سيز قبله گاهىم مېنى آگاه اېتىدىنگىز. پىرىم نىنگ درگاهينه اېلتگىنىگىز عوضىگه تا قىامت قەدر دىغى جانىنگىزنى قىلگه يمن، بويوکوار.

-حضرت زيارتىنى اختيار اېتىگىمىزده يىز سلطنت گه رونق و برکات تيله سين. دېب نيت قىليب اېدىک. الا تخت وارثىنى حضرت قولچىلىککه قبول اېتسىنلر، دېگن مدعامىز يۇق اېردى. سلطانىمگه نېچوک مريد بۇلىب، نې خوارلىکلر کۆرگىنىگىزنى هم اېشىتدوک. کىمسن - سمرقندو بخارا خانى نىنگ وليعهدى صحرايىلر بيرله اۆتين تېرىب، مال باقىب، کۆچه سوپورىب، حاجتخانه تازهلب يورگىنىش! يا جبار! شهزاده نى عامى خلق بيرله تېنگ توتىب انگه کۆچه سوپورتىرمک قىسى مذهبده بار؟! «همه سىنى بىليدى» دېب اۆيله دى قطب الدين. درحقيقت، صوفىلر سلوکیگه قۇشلىگن ياش مريدنى سىنش يۇللىرى کۆپ اېدى. مثلاً، اونگه قىرق کون مال باقتىرىشر، قىرق کون چۆلدين اۆتين تېردىر، ينه قىرق کون حماليلىک قىلدىر، حتى بازار-آچرده تىلنچىلىک قىلىشگچە مجبور اېتردىلر. درويشلىک اختيار قىليب خاتقاهاگه باش اورىب کېلگۈۈچى مريد اصلزادهلر خاندانیدن بۇلسه، سىناو قىتقراق کۆچردى. قطب الدين نىنگ باشیدن هم قارلى قىراولى، حقارتامىز دملر خيله كېچدى. تۇغرى، اونىنگ خانزاده لرگه خاص غرورىنى سىندىرىش اوچون باباماجىن احتمال حددن زىادراق قىينه گندىر. اما قطب الدين چېککن زحمتلرگه پُشيمان اېمس. عكسینچه...

-حضرت پىرىمگه قىلگن قولچىلىگىمدىن شايان راضىدىرمن، -دېدى قطب الدين، -مال باقدىم، يېر گوله دىم، لای تېپىب كرىچ يسه دىم، يىغاچ كېسدىم، سوو تشىب اريق قىزدىم... منه، قوللرىمگه قرهنگ، بويوکوار، دهقان نىنگ قداق قۇلدىن فرقى

یوق. بیر بورده نان تاپیش نی چاغلیق مشقت اېکنلیگینی باشیمدین اؤتکردیم. آفتاب دؤزخ اؤتدېک قیزدیره دی، یولغوننی تارته بېریب قۇلرینگ شیلینیب کېته دی، آياق لرینگه چقیرتیکنکلر کیریب تاوانینگنی تېشه دی، کؤز یاشلرینگ اچیق تېرگه قۇشلیب تاماغینگنی بۇغه دی. صحرادن تا بازارشېگه اؤتین آرتماقلب باره من دېب... مینگ اؤلیب، مینگ تیریله سن. یېلکنگ یغیر بۇلیب کېته دی. دنیاگه کېلگینگه پشیمانلر بیسن. اما اؤتیننی ساتیب، عوضیگه آلیب یېگن نانینگ بیرهم تاتلی، بیرهم مزلی بۇله دی که... شول یاشقه کیریب، شونچه ییل دسترخوانینگیزدین توزنمک تاتیب، بو قدر شیرین نان یېمه گن اېدیم، آته جان. کفر سؤزله گن اېرسم، گستاخلیک قیلگن اېرسم، جانیم قۇلینگیزده. اؤز حلال محتینگ ایله تاپیب یېگن رزقینگ، یېتی عالم مکافاتي و جنت الصفا مېوه لریدین هم اعلا بۇلر اېکن...

سلطان اؤیگه چۆمیب، اؤغلی نینگ قاره چقماق دېک یانیب تورگن نملی کؤزلرینگه، کورکم چهره سیگه تیکیلگنچه قالدی.

-شونچه جبرو جفادین سؤنگ هم... توبه قیلمه دینگمو؟ - دېدی نهایت سلطان.

قطب الدین باش چیقهدی.

-بالعکس، بویوکوار، شکر قیلدیم. راحت ایچره غرق بۇلدیم. پیریمنی دعا قیلدیم. حضرتیمگه یولیقتیرگینگیز اوچون سیز قبله گاهیمگه غایانه رحمتلر ایتدیم. پیریم، «دهقان اېمس، کېتمان چاپیب نان یېمه سه»، دېب حکمت ایتهدیلر. بول حکمت معنسیگه ییتگندېک بۇلدیم. اخیر، اهل جماعت یيله دی که، حضرتیم نینگ اؤزلری کونیه بیرار ساعت یاغاچ قاشیق، بېل کوره ک یسب، الر حساییگه رۇزغار تېره ته دیلر. محتدن کېلگن لقمه حلال بۇلگهی، دېب اؤگیت قيله دیلر.

قطب‌الدین نینگ هر گپیده شیخنی اېسله تیشی سلطان نینگ غشینى
 كېلتیردى. يادىگه توناو كونی چله شیر تاجار بیتکرگن خط توشدى. دیدار تفتیدن
 اېریب تورگن كؤكسیگه ساووق شبادە یوگوردی. «كونیگه تورت دانە قاشیق یسه گن
 کیمسە قورساغینی تۆیدیره آلرمیدی؟ بول اېل كۆزیگه بیر نقاب بۆلسە عجب
 اېرمس».

— شیخیم نینگ بول یوموشی ییزگه غلطی كۆرینه دور. دنیا نینگ تورت طرفیدین تېوہ-
 تېوہ خیر احسان كېلیب تورغان بۆلسە...الر كملیک قیلا دیرمی، بازارغه بېلکورک
 چقاریب ساتیرمسلر...

— باھمت ذاتلر نینگ مرحمتلری حق یۆلیگه کیرگن شاکرلر بیرلە ذاکرلر خرچتیدن
 آرتمس، حضرتیم. پیریم تېوہ-تېوہ ھدیہ احسانلرگه کۆز قیرلرینی ھم سالمەیدیلر.
 ییتیم اېسیرگه، غریب و غرباگه بۆلیب بېرىنگلر، دېیدیلر. خانقاہ احتیاجیگه صرف
 اېتیشگه بویورەدیلر. اھل طریقت ایچیندە بیر «ھو» بیرلە کلبەى احزانین ترک اېتگن،
 اھل جماعتنى حق یۆلیگه چارلب، تون-کون طاعت-عبادت ایلە مشغول بندەلر سانى
 مینگتە، قبلە گاہ.

— خلق لفظیدە بیر مقال باردیرکە، اېشک مینگن اېلدە کۆپ، یۆل تاپمەگن یۆلدە
 کۆپ، دېمیشلر. سېن ایتگن ناتوان بې چارەلر یۆلیدن ادەشگن گمراہ لردیر، بالەم.
 شکرلله کیم، مەنە تووغان اېلینگى تاپیب کېلیسن. اېندى بو یاغینی تنگريم اۆزى
 یارلە قەسین.

قطب‌الدین سېرگک تارتدی. آتەسى اونى توبە قیلیب، قېتە اویيگە باش
 اوریب کېلدى، دېب خام خیال قیلە یاتگن اېدى. سلطان استە توریب تختدن پستگە
 توشدى. اؤغلىنى تیرسگیدن آلیب، یانیگە، اطلس کۆرپە چەگە اۆتکزدی. بېلکە سیدن

قوچگن بۇلدى. كلاھىنى آلب قويىب، تقير باشىنى سىلەدى. «كىچىك كلىت كتە اېشىكنى آچىدى. شىرىن-شىرىن سۆزلەي، اورسنگ اېتى قاتەدى، سۈكسنگ بېتى قاتەدى، دېرلر. زارە مجنونلىك فعلىنى تشلەسە. ھلى سويگى قاتىب-قاتمەگن. نې علاج اېتىب بۇلسە-دە، بو بالەنى دربدرلىك بياپانيدىن آغدېرىب، قېتە سرايگە قېترماق دركار».

بىز والەدەنگ بىرلە سېنى انتظار بۇلىپ كوتدىك. سېنىگ بول يېردە اۋلتىرگىنىگىدىن ملکہ بېخېر. بىلسە، فرياد سالىپ كىرىپ كېلدى. بىز مېنەد بارر باغىمىزنى اۋىلە ماغىمىز واجدور. توناو كۈنى جىتمكان بابانگ - اِلها پروردگار اونىنگ آخرتىنى آباد قىلگەي - توشىمگە كىرىدى. «سېن مېوھەدىن قالدىنگ، اۋتكزگن كۈچتىنگ قى؟» دېب جگرىمنى خون قىلدى. نونھالېم اۋزىنگ، قطب الدين. شونچە يىل آچ-نھار، يىلنگ آياق، ناچار، نالان، مەرگە زار، بىر قولتوم شىرتگە زار بۇلىپ بىراولر اېشىگىدە سرگردان يورگىنىگ بېتر. كھنە كىتابلار دەھم بېتىلگن كە، گاھا شەزادەلر بې دوا دردگە يۇلىقىپ، اويدن «ياھو!» دېب چىقىپ كېتىمىشلر. اول كىتاب لردە يازىلغانى حماقت. سېنىگ نې دردىنگ، نې كېمىتىك يېرىنگ بار؟ سېنىگ بول توتقان دستورىنگ اصلزادەلرگە يەشمەگەي، گدالر، آتە بىزارىلر، اھل و عىاليدىن اېتك سىلتەگن بېرحم و نادانلر يۈمۈشى بو! قىامت كۈنى پىشت پناھىم اىلە والەدى مېربانىم رضا بۇلىپ دعاى بد قىلمەسىنلر دېسنگ، مەن بو چىرىك لىباسلىرىگىدىن واز كېچ، شەزادەلرگە خاس قىافەگە كىرگىن، قوتلوغ خاندانىنگى طواف قىل. يانمىدە قال. مېن حكما و علمانى چارلې، سلطنتگە جر سالدېرىپ مسجىدلردە نامىنگى خۇبەگە قۇشېتىپ اۋقېتەمەن. بوگوندىن باشلې وليعهد قطب الدين ابن محمودخان ابن ارسلانخان سمرقند پادشاهلىگىنى اۋز دستى پنجهسىگە آلدى دېب.

سلطان گپریپتی و قیلیچ دسته سیدن دغل تارتکن قۇلى ییلن اؤغلى نینگ تقیر باشینی استه-استه بیپه سلب اؤتیرییدی. لېکن قطب الدین، بو قۇل نینگ تفتینی سېزمه گندېک اېدی. گۇیاکه باشی اوزره پشت و پناهی نینگ قۇلى اېمس، اؤزیگه تمام بېگانه، هلی کیلمه گن لباس آهسته سرغەلیب تورگندېک. تخمیناً قیرق کونچه ایلگری هم اونینگ باشینی بیر کف سیله گن، او کف نینگ ایسیغی جان-جهانینی بیره تیب، وجودیگه قوت، الهام، شعوریگه ضیا بغیشله گن اېدی. چونکه او قۇل مبارک اېدی، بیر کاملی، تورکی سلوک سرحلقه سی بؤلیمیش اولوغ اولیا حضرت سلطان العارفين نینگ تبرک پنجه لری اېدی!

قطب الدین نینگ یادیگه خرقه ی صوفی کیگن کونی پیری نینگ القَب ایتگن سۆزلری توشدی: «...بول سالک نینگ صدیقیگه، صلاحیتیگه، نیتیگه، نکته دانلیگیگه ایمان کبلیتردیک. اونى خلیفه هم اصحاب مرتبه سیگه لایق کوردیک. اِله ا بول مریدیمیز حق یؤلینده چېککن زحمتلریمیزنی آقله گه ی، جمله مومن کؤنگلیگه الله فرضینی، حق مصطفی ستنینی سالغە ی، انسانلرنی یخشیلیککه، ایمانگه دعوت اېتگە ی. اِله ا، الله تعالی یارله قه گن اسمینگیز تا یوم الحشر یؤلداشینگیز بؤلغە ی...» قطب الدین آتە سی ییلن پیری نینگ سۆزلرینی خیالاً سالیشتیردی. آتە سی نفس اماره گه، پیری نفس ملهمه گه چارلر، آتە سی مال-دنیا وعده قیلسه، پیری - قناعت قۇرغانینی اېگللشگه اوندر، آتە سی حکمدارلیک تکلیف اېتر، پیری اېسه، سینیق کؤنگیللرنی آلوشنی معقوللر، آتە سی زېب و زېنتلی، خیل وحشملى حیاتی افضل بیلسه، پیری رسول الله کبی قاره محنت ایله، فقیرانه، بیر کونلیک رزق غمی و هوسنی مطلق عشقی بیرله حیات کچیرمکنی اعلا ییلردی. «نفسنی تېکیک، نفسنی تېکیک، ای بکردار!» دېدی ایچیده قطب الدین و بؤینیده گی تسلیم تاشنی اوشلب قۇیدی. تومار تاشدن گۇیا عکس صدا قیتدی: «دنیا اوچون غم یېمه، حقدین اؤزگه - نی دېمه، بیراو مالینی یېمه - صراط اوزره توتارا!»

آته اۋغىلدىن جواب كوتردى.

-خۇش، نې دېسىن؟

-بويوكوار، بول غريب فرزندىن گىز سگىز نفس نىنگ اوچتەسىنى قۇلغە آلدىم. انشاالله، بوندىن سۇنگ النفس الرديه آرقەلى صفىەنى ھەم جلولەمك نىتىم دور. سىز ايتگن تدبیر عبادت آلدیدن طهارة آلیب، تغین انى سىندیرمك ایلە برابر دور. مەن قرآن کریمنى اۋپىب، منگله ییمگە باسیب تورىب اهل جماعت آلدیده قسّم ایچدیم. قسّمخۇرلىك قىلىپ حق كلامین ساتگندىن كۇرە اۋلگىنم افضل اېمسمو؟

-تیریک بۇلىب تۇردە یۇق، اۋلىك بۇلىب گۇردە یۇق دېگن كىمسەگە ایلنب قالمەغىنگدن قۇرقە دیرمن، قطب الدین.

-صوفیلر تۇر، دېگن توشونچەنى تن آلمەیدیلر. بو دنیاده برچەمیز بېش كونلىك مەھمانمىز. گۇياکه انه بو اېشىكدن كىرىب، مەنه بو قاپیدن چىقىپ كېتەمىز. شو باعث، بىز اۋتكىنچى نىمرسەلرگە بې فرق قرەب اۋرگىنب قالگنمىز. مال-دنیا، شان-شوكت، مرتبە، اهل و عیال، سیم و زر، تاج و تخت - برچەسى عبث دور، برچەسى امانت دور. ھەمانكە ملك الموت حق خدەمتىگە چارلېب كېلگندە فاتح اسكندردېك قۇلىمىز آچىق كېتر اېكن، بو دنیانىنگ غمىن یېب، اوریشىب-سۇكیشىب، بىر تلىشېب، آبرو-مرتبە تلىشېب، بىر كاسە آبى- یاوغان بىرلە تۇلە دیرغان قورساغىنگ اوچون یوز يىللىك مال و منال تۇپلش نې كېرەك؟ بس، قناعت، ھەمت، صبر، مروّت اعلاراق اېمسمو؟

متكبرلىك قىلىپ، آیت و حدیث حكمتین ساتىپ، ایماننى يوتىپ، بىر غرىبنى زار-زار يىغلېتىپ، بېگناه كىشى نىنگ قانین توكىپ، اۋتر-كېتر دنیا راحتىگە عشق قۇيىپ، حرام- ھرىش نىنگ فرقىگە بارمەى، تقوا و عبادتى اونوتىپ... عاقبت افسوس چېكىپ توبە-تزرع قىلماقدىن، كۇز ياش توكىپ الله تعالى رحمتىنى

تيله مكدین نې سود؟ گناه قلیب استغفار ایتیشدین کوره معصیتدین تیلیل بیر ثانیه،
بیر ساعت بورون بولسه ده، حق یولینده اذیت چېکمک اعلا اېسمو؟ پیر کاملیم
بېکارگه، زاهد بولمه، عابد بولمه - عاشق بولغیل، دېمه گنلر. ینه اول ذات ایتهدیلرکه:

نفسینگ سېنی آخر دمه گدا قیلغه ی،

دین اوینی غارت قلیب ادا قیلغه ی.

اولر وقتنده ایمانینگنی جدا قیلغه ی،

عاقل اېرسنگ نفس بددین بولغیل بزار!

محمودخان اوزون اوف تارتدی. ایچ-تشینی قمره ب باره یاتگن غضیینی
ارنگ باسیب سؤردی:

- هې دهیدی، سېن اوزینگ بول یبرگه نې اوچون کېلدینگ؟ حکمت ایتگنیمی؟
یاخود مېنی تاج و تختدین واز کېچینگ، دېب نصیحت ایله گنیمی؟ خداگه مینگ
قتله شکرکیم، هلی دستیمده شمشیرنی محکم توتقایمن، ایکی دریا آره سینده گی
عظیم بیر مملکت آیاغیم آستیده یاتیدیر! مېن سېننگ طریقتینگنی بوچک بولغه
آلمه سېمن!

قطب الدین دهنکی جنگ اوزاق و بی-ایاو دوام ایتیشینی سېزیب، سکوت
سقله دی. انچه دن کېین خسته تاووشده سېس بېردی:

- آتهدان، مېن سیزدېک بویوکواریم ایله والده ی زاریمنی بیر قور کؤریب،
دیدارلرینگیزگه توییب... خوشلشمککه کېلدیم. خدا بیله دی، اېندی قیتیب
کؤریشه میزمی، یوقمی... مېندین رضا بولینگ، عاصممن... دسترخوانینگیزدین نمک
یېب اولغه یدیم، عاقبت شگا کلیک قیلدیم. رحمتینگیزدن ناامید اېمسمن...

—مگر گناهینگدین اؤتمه سم چی؟ آته راضی — خدا راضی، دپیدیلر. ولینعمتینگی ناراضی قیلیب، اهنه ننگی ییغلیتیب، مجنون صفت بؤلیب، بی مکان و بی منزل سندیره قلب یورگنینگی الله تعالی خوش کؤررمیکن؟

—سیز راضی بؤلمه ی دعای بد قیلسنگیز، یالغیز الله گه بالباره من. ای پاک پروردگار، اؤزینگ مدد بر، — دپمن. — یا، تنگريم، حتی صحرا ده گي ايگنه دېک چو پلر هم سېنينگ ذکرينگي ايتيب چيقلر اېميش، بس، مېن، مکرم انسان دېگن عنوان صاحبي بؤله توريب، نېچوک سېنگه عبادت قيلمه ی، نېچوک لوح محفوظی اونوته ی، نېچون امر معروفی ادا اېتمه ی، نېچون سېنينگ عشقینگده يانیش اؤزینگه بو دنيا راحتريگه کؤنگيل بېره ی، دپمن. جانيم آتم، ايگي ييل بدليگه امانت جانيدن بؤلک جمعی نيمرسه سی اؤزگه عالم شوقی، اؤزگه عالم غمی بيرله نفس آله ياتگن و بير وقتلر سويوکلی بؤلغان اؤغلينگيزنی دعای بد قيلمگ! اېندی مېن اوچون تخت — بو صبر و قناعت، سلطان بؤلسم، معنويت ملکيگه سلطان بؤلگيم کېلور، فخر بو باطني بير زېتندور، جنت گروي — عبادتده دېب آنت ايچديم، تيريك کؤنگيل بيرله اؤلگن نفسدين بؤلک مقدس نرسه يوقدير، متصل علم حال بيرله، ذکر قلبي بيرله مداومت ايتيب يالغيز اؤزینگه ايتيله من. قبله گاه، شو اؤغليم تينگ ايمانی رحمت درياسيدن بهره آلسين، بو باله هم فاني دنيا ده فرض عينی ادا ايتيب، تيريك يورسين دېسنگيز، اېرکيمگه قۇيينگ. اؤتينه من، آته جان...

—اېرکينگگه قۇيمسدين، بندي اېتسم چی؟ ني قيلغايسېن؟

—سيز دېک عاقل و دانشلی ذاتگه بير قاپ گؤشت ني درکار؟ بندي اېتسنگيز — راضيمن. جانيم ايلکينگيزده، الا جهانيم، کؤنگليم او ياقده بؤلغه ی.

بو سفر سلطان خيالگه تالدي: «شيرين گييريپ کؤرديم، کؤنمه دی، دغدغه و پۇيسه دين هييقمه دی. يا قدرتينگدن! شيخ پيريم تينگ سحر و جادوسی شو قدر اؤتکيرمیدی که، سويگی قاتمه گن بير شهزاده نی خان و مانيدن جُدا قیلیب، توزاققه ايلينگن قوشدېک ايلکيده توتيب توريبدير. ني قیلديم اېندی؟ علما لرگه مصلحت

سالهیمی؟ نفسی اۆتکیر بیر دعاخواننی چارلب ایسیق ساووق قیلدیرهیمی؟ خاتین آلیب بېره من، کدخدا بۆلغه یېسن، دېب کۆرهیمی؟ بدنی ھلی ایسیق تۆشک کۆرمه گن، بیران قیز باله نینگ ایسینی تویمه گن، زاره کۆنگلی اېریسه؟ یاخود شیخیم - نینگ اۆزلریدین اۆتینهیمی؟ ییزنی مریدیمیز دېسنگیز، بو عاصیگه نصیحت ایلنگ، توققن ملکیده قالسین، دېب التجا قیلهیمی؟ فرصت بار، شاشیلمه ی-چی، ھلی سمرقندده بېش-اۋن کون قۇنیم تورغەیلر. حاضرچه یاواش-یاواش گېیریپ جوابینی بېره ی.»

بیزنینگ مختصر سۆزیمیز شول، - دېدی سلطان نہایت، - درگاھیمیزده قالیشنی اۋیلنگ، شھزاده. سیزگه مهلت بېردیک، یاتیپ-توریپ، تهنه گیزگه بیر مشاهده قیلینگ. کدخدا بۆلیب، تووغان اېلده قالسنگیز نې تاپه سیز، و بالعکس، حق دوست یا الله، دېب بې وطن شمالدېک یورتمه-یورت تېنتیره ب یورسنگیز نې یوتقه یسیز؟..

قطب الدین قولۇق بجا کھلتیردی.

قېلگه گاه، قرآن کریم ایتهدی، یۇقاتگن نرسه لرینگیزنی اۋیلپ آرتیقچه اۋرتنه منمگیز و قۇلگه کیریتگن نرسه لرینگیزگه زیاده سویونمنمگیز. مېن جبار اېگه منینگ بول سۆزلرینی تومار ینگلیغ دلیمنینگ قعریگه مهرلب آلمانم.

-معقول. سیزگه اجازه، والده نگیزنی طواف ایلنگ.

قطب الدین تعظیم قیلیپ اۋرنیدن توردی و یوره گی پاتیرلب آنه جانی نینگ حضوریکه قره ب کھتدی.

اشرفخان قاضی بېزاوته

۱۷-فصل

اویده کولدیرگن نرسه، مسافرچیلیکده ییغلتر اېمیش.

شرق حکمتی

ایکی کوندیرکه، سمرقندده گی قُربت دېب اته لمیش خانقاهگه آدم سیغمیدی. خانقاه اولکن مصلی دېک کېنگ اېدی. اونینگ ایچکی حاولیسی یوز قدمچه کېلر، چار اطرافگه دایره شکلیده اوچ-تورت کیشیلیک معجز حجره لر سالینگن، حاولی اؤرته سیده سرحوض، سوو بؤییده شاه توتدن بهی، بادامگچه اؤسیب یاته دی. بو منزل قدیمدن «یا حیب!» دېب قۇللریگه عصا توتگن درویشلر قۇنه لغه سی. سمرقنددن بخاراگه یاخود مرو و خراساندن تورکستانگه قره ب یېلدېک کؤچیب یورووچی دربدر قلندر و ذاکرلر اوچون قُربت خانقاهی یازده سلقین، قیشده ایستی باش پناه اېدی. بو مسکنده ایکی کوندن بېری عجیب بیر روح حکمران. ایکی کوندیرکه، بو بیر اهل رعیت نینگ طوافخانه سیگه ایلنگن. سلطان العارفین شیخ احمد یسوی نینگ امر معروفینی اېشیتیپ، دیدار سورماق ایلینجیده کېلگن جماعت بامداددن تا نماز شامگچه آستانه دن نری کېتمهیدی. زیارتچیلر آره سیده یېتمیش ایکی هنر صاحب لری نینگ برچه سی مهیا اېدی: تجارلر، علافلر، مدرسه طالبلری، دعا طلب نوجوانلر، توبه کلتیرمککه شی گمراهلر، قرغیش آلگن آق پدیرلر، اویبزاری - اهل و عیالیدن اییریلگن عقلی قاصرلر، فرزند طلب ضعیفه لر، شیخگه مرید بولماق اوچون آنت ایچگن زاهدلر...

شیخ آلیس یۆلدن ھاریب کېلگن، حاضرچه خلاق آلدیده وعظ ایتگنی الھامی ھم، مدارى ھم یوق اېدی. شو باعث اېل کۆزیگه بیر کۆریندی و تغین حجره سیگه کیریب کېتدی. غلہ-غاوور کۆترب، گوورەنیب تورگن آلامانگه حکیم سلیمان مراجعت قیلدی:

محترم سمرقند اھلی! حاضر مومن-مسلمانلر! کۆریب توریسیز، پیر کامل سفردہ تالیقب قالگنلر. فقیر سیزلردین بیر-ایگی کون صبر ایلەمکنی سؤرەیدیرمن. خدا خواھلسە، حضرت اوشبو جنت مکان منزلدہ بیرار ھفتہ بۇلغوسیدیر. سلطان العارفین جنابلری نینگ سیز مسلم و مسلمەلرگه ایتەدیرغان مبارک امر معروفلری بسیار. انشاءالله، بیرگە لشیب اېشیتگەیمیز. الھاء، یرەتگن نینگ اۆزی یارلەقب برچەنى مرادیغە یېتکزیسن، آمین!

یوزلب قۇللر «آمین» گە آچیلدی. آدملر استە-سېکین ترقەلە باشلەدی. شیخ نینگ ھمراھلری ھم قۇنەلغەلریگە قرەب کېتیشدی. عادتە گیدېک، باباماچین ییلن قطب الدین بیر حجرەنى اېگللەگن اېدی. قطب الدین کېچە آتەسى نینگ حضوریدن چىقدی و آنەى زارى نینگ خانەسىگە آتیلدی. آنەسىنى سويونشیریب بیر ییغلندی و «بوگون مېن پیریم نینگ قاشیدە بۇلماغیم واجب، اول حضرت نینگ خاص ندیمیدورمن»، دېب ینە ییغلندی.

اشرفخان قاضى ھم حجگە آتلنگن یوزلب یسیلیکلر قطاری مسافر خانەگە توشمەى، خانقاھنى تئلەدی. او ھمینقدر حضرتگە یاندە شیب یورمککە تیریشەدی. اولاً، اؤشە مخفی خط سلطان محمود نینگ قۇلیگە تېککن بۇلسە، خان کیفیتى قلەى اېکن، دېب ییلمکنی ایستەیدی. قالە وېرسە قاضى اۆزینی شیخگە ھمدرد، صحبتداش قیلیب کۆرستماقچی. سمرقندگە یېتیب کېلگنلریگە منە، ایگی کېچە و ایگی کوندوز بۇلە یاتیر، اما انەوى چلە شیر قازیدن درک یوق. «امانتنى اېگەسیگە

تاپشیرالمه دیمیکن یا بابا ماچیندېک بیر زنگی نینگ قولیگه توشیب آغزیده گی ناندن آیریلدیمیکن؟ نېچوک یرمه سن نینگ قاره سی کورینه میدی؟ قاضی شو اویلر ایچیده نماز عصرگچه بیر میزغیب آلماقچی بولیب حجره تامان بوریلرکن، یانیده گی همبقلریدن بیرى، سابرانلیک ملا تاج الدین دېدی:

— شیخینگه قره، اوزینی عزیز قلیب الفدېک غورده یه دی-یه! تکبرکه، گویا باشی عرش اعلاغه یتگن! یا نعوذ بالله! آی، ناانصاف، خلق سېندین مال-دنیا سوره یاتگنی یوق، بیر آغیز سخینگنی اېشیتماقچی خلاص. ثورت کلمه قرآن کریمنی تلاوت قلیب، سوغین ایزینگ گه کېته بیرمه یسنمی پیغمبر بولسنگ هم! منه، کمینه گه وعظ ایت دېسه لر، تا یتتی خفتنگچه نهی منکردن چرچه مه ی ایتور اېدیک. وا دریغ، بیراوهگه اشتها بیره سن، بیراوهگه آش بیره سن، پروردگار!!

اېرته سیگه بامداد نمازیدن سؤنگ قاضی کلاتنی دلتنگ قیلگن ینه بیر واقعه صادر بولدی. شیخ نینگ خانقاه تۆریده گی خاص حجره سیده حج سفری- نینگ کپینگى باسقیچلری، حج اداسی، رسول الله نینگ آخرگی هجرتلری خصوصیده گورونگلشیب اوتیردیلر. مصاحبلر - سلطان العارفين، سلیمان خواجه، باباماچین، اشرفخان قاضی، سمرقند علمالریدن هم اوچ ثورت کیشی بار اېدی. قطب الدین عادتده گیدېک پایگکده، چوک توشگنچه استادلر گپگه قولاق سالماقچی اېدی، اونى استاد یانیگه چقیریب آلدیلر. اېشیکدن خانقاه صاحبی کیردی. صحبتی بولالمه ی تیک توریب قالدی. شیخ اونگه اؤگیریلدی:

— نې گپ، حاجی ابوالقاسم؟

— پیریم، خان حضرتلری نینگ خاص وکیلی کهلیدور. اذن سوره یدیر. جنابلریگه مکتوب بار اېمیش.

اشرفخان قاضی «خیریت، باشلندی، خان غضب آتیگه مینگن کۆرینه دیر»، دېب اؤتیرگن اؤرنیده قیمرلېب قۆیدی.

-کیرسون، - دېدی شیخ. لحظه اؤتیب، کېلېتلی، زنگاری ماووت چکمان کیگن، آدمی سلّه اؤرهب، بېلینی ایگى بیریدن باغلگن سوزوک کۆزلی بهادیر ییگیت کیردی.

شیخگه تعظیم قیلدی، «شهریمیزگه خوش آمدهد، پریم، قدملریگه حسنا! قیلیده گى قوتلاودن کین ایگى قؤللب زرحل خطچوپگه سالینگن مکتوب چۆزدی. شیخ مکتوبنی آلیب کاتب السلطان وظیفه سینی هم اؤتاوچی سلیمان خواجه نینگ آلدیگه قۆیدی.

-اؤقیسینلر، حکیم خواجه.

خان اېلچىسى اېتىگىنى يىغىشتىرىپ اؤتيردى. يوزىگه فاتحه تارتدى. سلیمان خطچوپ مېرىنى اوهىلب بوزىپ، بيروق اىپك كاغذ آلدی و پست تاووشده اؤقیدى: «مگهى مكرمّه عزيمتى باعئيندين قوتلوغ شهرستانىمىزگه تشريف بويور گىنىگىزدن باشىمىز آسمان قدر يوكسه لدى. الله تعالى ثوابى يۇلىنده هجرت قىلغان موملرنىنگ دعاسىنى تىلب، بيرايگى پاره نصيبه يوباردىك. مرحمت نظرى بيرله قبول قىلگه يلر. صحبتلريگه ارجمند بولماق اميدى ايله دعای جانىنگىزنى قىلب توره دىرمىز. تمغه چخان محمودخان ابن ارسلانخان مريدىنگىز دېب بىلگه سىز. جمادى الاخرنىنگ اؤن اوچىنچى كۈنى، چهارشنبه».

خطنى اېشىتدى و اشرفخان قاضى نىنگ بېتىگه قىزىل تېپدى. اىچيده بۆرهلېب مولود قارىنى سؤكدى. «پدرلعتى نامه مىزنى خانگه يېتكزمه بدى ده. يېتكزگنده بو تخليت مدح و ثنا كېلمسدى. قىسى گۆرده يورگن اېكن اول خاتىنك

سوپورگى؟! قاضى كلان قاووغى آغرياتگىنى بهانه قىلدى و پيشىللىب چىقىپ كېتىدى. او اۋزىنىڭ محرملىرى آرقەلى يېرىنىڭ آستىدىن بۆلسە-دە، مولود قارىنى تاپتىرماقچى، نامە يېتىگەن يېتىمەگىلىگىنى تەحقىق قىلماقچى اېدى. چۈنكى قاضى نىڭ بوندن كېيىنكى نامەى اعمالى مولود قارىنىڭ بىر آغىز «هە» ياكە «يۇق» دېگەن جۈاىگە قرەب قالگەن اېدى.

اېلچى آرتىگە اۋگىرىلىپ كىمگە دىر اىما قىلدى. خەمتكار يىگىت آغزى بورمەلىك خەتتە چە آلىپ كېلىپ، اىگى قۇللىب اېلچىگە توتقۇزدى. اېلچى اۋز نوبىتىدە خەتتە چەنى شىخ نىڭ آلدىگە قويدى. خەتتە خان خەتتە دعا قىلدى. اېلچىگە اجازە بېردى.

—الله نصيب اېتسە، اېرتەگە پېشىندىن سۇنگ سلطان جناب عالىلىرىنىڭ خەمتلىرىگە تيارمىز.

بو جۈابدىن اېلچى بىر نېمە انگەلمەدى. خەتتە سلطان نىڭ چىراغى باسگەن مونگىلى كۆزلىرىگە باقىپ، تىلما-سىرەدى. «اوليا بابا نې دېمەكچى؟ اېرتىن سىراىگە تىرىف بويۇرەن دېمەكچىمى ياكە خانىڭ مېنىڭ آلدىمگە كېلىسەن، دېب تورىدىمى؟» اېلچى خانقاھگە مەخسۇس نامە بىرلە مىنگە تىلما آلىپ كېلەياتىگەن نېگە دىر، شىخ المشايخنى خان كۆشكىگە تەكلىف اېتىپ كېلدىم، دېب اۋىلەگەن اېدى.

شىخ علمالارنىڭ ھەم مەھۇل، پىرىشان بۇلىپ قالگەنلىكىنى كۆرىپ، فەكرىنى آچىق بىيان قىلدى:

—يىزىنىڭ اېشىگىمىز خان خەتتەلىرى اوچۇن ھەمىشە آچىق، مەرحەمەت قىلىسىنلار، — دېدى يۈزىگە فاتحە تارتىپ.

اېلچى حيرت ايچره قوزغالدى. علمالار بير-بيرى بيلن كۆز اورىشتىريب
آلىشىدى. اېلچى قولۇق قىلىپ چىقىدى. شىخ قطب الدين نى چارلەدى.

– مەنە بو نانپارەنى ابوالقاسمگە اېلىتىپ بېرىنگ، – دېدى خلتەچەگە اشاره قىلىپ، –
خانقاه خرجىتىگە صرفلەسەن. قطب الدين طلا تۆلە خلتەنى قۇلىگە آلدى. او اېشىككە
يېتىگندە شىخ اېسكەرتدى:

– سۇنگ قۇلىنگىزنى يويوب تشلنگ.

قطب الدين بۇش قۇلىنى كۆكسىگە باسدى:

– خۇپ بۆلەدى، پىرىم.

...سلطان العارفين نىنگ بير خصلتى بار. قىسى شەرگە قدم قۇيسەرلەر، اولار، بو مكاندە
اۋتگن عزيز اوليالر تربىنى زيارت قىلەدى. چارشنبەى مرادبخش تانگيدە هم مسجد
جامع دە بامداد نمازىنى ادا ايتدى. سۇنگ اهل جماعەگە مختصر وعظ ايتدى،
قارەختايلر بيلن كېچگن جنگدە شھيد اعلا بۇلگن مرحوملر حقيگە دعا قىلدى،
يورگە امانلىك، پادشاهلرگە توفيق و انصاف تىلپ، يۇلگە روانە بۇلدى. حضرتى
محدثلر سردارى امام بخاري نىنگ ارواحى چارلردى. مشهوركە، اسلام دىياسيدە
صحيح، يعنى تۇغرى و معتبر سەنەلگن آلتىتە حديث مجموعه سى بار. بو حديثلرنى
تۈپلپ حكم شرعيگە كېلتىرگن محدثلر نىنگ اكثريتى مەنە شو قديم توركستان
توپراغيدە تولد تاپگن. ارکان دين دستيدە دستورالعمل بۆلمىش حديث شريفلر ابو
عيسى محمد الترمذى، عبدالرحمان الدارومى السمرقندى كىي توركى قوم وكيلىلر
نامى بيلن باغلىق. محمد ابن اسماعيل امام بخاري ايسە مەنە شو محدثلر سردارى.
بيران مسألەدە اختلاف پيدا بۆلسە، علما و مفتىلر، فقيهلر، «امام بخاري حضرتلرى نى
دېگن اېكنلر؟» دېب اولار «الجامع الصحيح» نى ورقلەيدىلر.

امام بخاري نینگ مرقدرلى سمرقند يقينىده، خرتنگ قيشلاغیده ابدى. شيخ بيلن اونینگ همراهلرى كبتلرده تۇختب، رعيت حالين سۇراقلب ييتيب بارگونچه چهره قلب تورگن آفتاب يوزىنى قاره بولوت قاپلەدى. حضرت معجز مقبرەنى كۆريب، بير چقىرىمچه يېرىده آتدن توشدى. جلونى قطب الدين گە توتقزدى-دە، خلاق آلدیگە اؤتيب يۇل باشلەدى. تا امام نینگ خاك پايىگە يېتگونچه شراس يامغیر قويدى. «بخارا امیری تۆكمە گن كۆز ياشنى فلک تۆكە ياتیر»، اؤيلندى شيخ. خيالىگە امیر خالد ابن احمد زحلي نینگ گمراهلىگى توشدى. بير كونی امیر امام حضورىگە اېلچى يوباردى. «ابوعبدالله گە ايتىنگلر، تاريخ كتابلىرىنى آليب كېلىب فرزندلریم آلدیده اؤقيب بېرسين». اېلچى امیر فرمانىنى امامگە يېتكزدى. ابو عبدالله گېنى قيسقه قیلدى: «قوشگە دان كېرەك بۇلسە، مۇيىن چۆزەدير، علم ايستەگن كيمسە مېنىنگ حضورىمگە كېلسين. مېن علمىمنى خوار قىلىپ اېشىك مە-اېشىك مۇرەلب يورمكىنى اسناد دېب بيلورمن». امیرگە بو گپ كلتك بۇلدى. اما او تفكرىنى تۆلدیريشدن كۆره بخارای شريفنى هوويللە تيشنى افضل بیلدى. انفاس قدسيه - مقدس نفس صاحبی دېب شهرت قازانگن امام محمد ابن اسماعيل بخارادن قووغين قیليندى.

او يېغمبر ياشىگە هم يېتالمەي چېكە بير قيشلاقده الله رحمتىگە باردى.

امام بخاري تصنيف بېرگن مىنگلب حديثلرنى ايچيدە تكرارلر اېكن، شيخ نینگ كۆنگلى بير ياريشيب، بير خيره تارتىدى. بول مبارک ذات نینگ اسلامي دنيا ايچره ترەتگن دانغیدن فخر اېتسە، غریبلىك و محتاجلىكده كېچگن سۇنگگى كونلرىنى اېسلب، دلى اضطرابگە تۆلردى. «يوز يېتميش يىلدىركە، اهل دين «يا صحيح بخاري!» دېب بول ذات شريفگە تلىپنە دور. خرتنگ كېنتى هجرتگە قدرتى يېتمەگن بې چارەلر نینگ كيچىك مگەسىگە ايلنىدير. عجب دنيا اېكن، تيرىگىنگدە گوهر سۆزىنگنى پستە بۇچاققە آلمسلر، اۆلگىنىگدين سۇنگ وادريغ، دېب كۆز ياش

تۆکرلر، پیریم، دهب، ولینیم، دهب سیغینگه یلر. یره تگن پروردگار بیر یوزیگه رسولینی یوباردی که، بنده لریمگه تۇغری یؤلنی کؤرست، یخشلیککه دعوت ایت، یامانلیکدن قیتر، دهب. امتلریدن بعضیلری قولاق آسمه دی. حق مصطفی وصیتلرینی صحابه لریگه ایتدی، الا صحابه لر وعظی هم بو عاصی خلققه کار قیلمه دی. اندین سؤنگ تابعینلر، سؤنگ فاضل و دانش اهلی آدم اتا فرزندلریگه امر معروف قیلدی. تأسف کیم، الر هم قدر تاپمه دیلر. شاهلر مالیگه مغرور، اوچ یوز آلتیمش تامیرلرینده حریصلیک، کبرو هوا، حیوانی نفس جؤش اورهدی. تقوا اهلی شاهلر دسترخوانیگه کؤز تیکه دی، رعیت بؤلسه، قارین غمیده. علم خوار ایدی، تا هنوز خوار. نخات تا رۆز محشرگچه طالب علم نینگ منگله ییگه یازیلگنی شول بؤلسه؟ عرفان مثال قارانغی یؤلنی یاریتگو وچی شمع چیراق. بو خلق قچان چیراق نینگ قدریگه یتهدی؟ قچان یولیگه چیراق توتگن کیمسه نینگ ایتگینی توتهدی؟ امام بخاری جنابلی - نینگ اولادلری نهچوک بؤلر اېکن، نخات الر هم خالد ابن احمدگه اؤخش، بو دنیا علامه سینی بیر غلویر بوغدا یگه ساتیب آلگه یمن، دهب خیال قیلسه؟ علمسیر مملکت اؤزگه لرگه یم بؤلپ، کهلگیندی کافرلر آیاغی آستیده یاتمه یدیمو؟

یا الله، ابو عبدالله محمد ابن اسماعیل بخاری حضرتلری نینگ یوز ییل، مینگ ییلدین سؤنگ دنیاغه کله دیرغان اولادلرینی اؤزینگ یارله قه، اولرگه امام - نینگ قوتلوغ نفسلرینی بویور، زاره الر نینگ قورساغی تۆلیب، کؤنگیللری روشن، فکرلری اوچقور، تفکرلری زیاده بؤلسه، تیلگیم شول سېندین، بیرو باریم، مددکاریم...

شیخ ایزیگه قیتدی. یامغیر تۆختب، پاره پاره بولوتلر آره سیدن قوس قویاشی ایلجه ییب باقدی. سمرقندگه قیتگنلریده کتّه - کیچیک میزنه لردن پېشین نمازیگه چارله یاتگن مؤذنلر تاووشی اېشیتیلردی. شیخ نمازدین سؤنگ مخلص و

مریدلریگه رخصت بېردی، اینگ یقین محرملری باباماچین، سلیمان، قطب الدیننی ابرگشتیریپ شهردهگی بیر جن کوجهگه قهر ب یول سالدی. حضرت نینگ طواف قیله دیگن تغین بیر منزلی بار، بو منزل قدمجالیکده احتمال، امام بخاری مرقدیدن قالیشمس ابدی.

شهرستان نینگ کون چیقیریدهگی کهنه بیر عمارت آلدیگه باریب توخته دی. تعمیرلنمه ی اونیقیب کهنگن شورخاک دېوارلر قرغیش تېککن کیمسه- نینگ قوللرینی اېسلته دی. بۇغاتلر چیریپ آسلیب یاتیدی. یاریگیگه برماق سیغهدیگن قوشطبقه لی اؤیمه کاری دروازه، اؤشه-اؤشه کوموش حلقه چهلر، ییسیلب بیرگه قه پیشگن بؤسه غه...

اچیق-چوچوکنی، ایسیق-ساووقنی، اولیم-تیمنی کوروپریب شیخ نینگ دیده سی قاتیب کهنگن بؤسه ده، دروازه دن هتله گنده یوره گی اؤینه دی. اخیر بو بیرگه قدم باسمه گینگه سلکم اؤتیز ییل بؤلیدی. ییگیرمه یاشلریده یسیدن بخارای شریفگه، صدر اعظم برهان الدین خاندانیگه کلیل عالی تحصیلگه کیریشگن ابدی. اوچ تئورت ییل علامه ی زمانلردن علم قال، شرعیه، علم نظر، صرف و نحو، منطق و فقه دن تعلیم آلدی. سؤنگ تقدیر شمالی اونی بو یاققه، سمرقنددن منه شو غاتیفر مدرسه سیگه اېلتیب تشله دی. بو قوتلوغ درگاهنی استاد ثانی، صوفیلیک طریقتی- نینگ قطبی خواجه یوسف همدانی حضرتلری نینگ مقدس نفسلری آباد قیلیب تورر ابدی. اؤشده هم یاش احمد کمال احترام، دلده هیجان، تهلکه و امید اره لش آستانه هتله گن ابدی.

...شیخ مدرسه حاویسیگه بیر-بیر باسیب کیردی. النگله دی. ایچکری - تشقی حاویلیدن هم افتاده حال ابدی. بی فیض حجره لر جیمجیت، درختلر قووره گن، حوض قهره ب یاتیدی، اؤرتة حاوی سوپوریقسیز، آیاق آستی تۆله برگ خزانلر...

حضرت تۇغرىگە يوردى. اوستونلرى چۆكىپ كېتكەن قەدردان ايوانگە چىقىپ كەنە بۇيرەگە چاردانە قوردى. اېنگەشېب يېر سىپەلەدى، مدرسە توپراغىنى كۆزىگە سورتىدى. نەھىت، آنگ-تانگ بۇلىپ ئىگىلىك تورگەن قەدرالدىنكە اۇگىرىلدى و شۇنچە فرصت بىلەنكە يېر آغىز گىپ قىلدى:

«بو درگاھدە يېز طرىقتىلەرنى اۆرگىتىپ اېدىك. قەدر سىرە خواجەمىز - انى اۆزى آخىرتە يارلەقەگەن بۇلىن - تۇرتاويىمىزنىڭ باشىمىزنى سىلەگەن اېدىلەر. بابامچىن بىلەن قەدرالدىن بو يېر اولوغ مەتسوف يوسىف ھەمدانى تەھسىل بېرگەن مدرسە اېگىلىگىنى اېندى ھەملەدىلەر.

سەلىماننىڭ آوازى شىرەدار، كۈچلى اېدى، كۆزلىرىنى يۈمىپ «ياسىن»نى اۇقىدى. دىدەن سۇنكەن اۈچ مەيدى بىر تەرەپتە قالدى. شەيخ عادىگە كۆرە يېر آغىز گىپمەدى، خەيال ەمانىگە غەرق بۇلىپ، مەجىزەلەرنى ايلەپ كېتىدى. يىگىتلىك مۇسەبىيەتلىك مەرىكە يىتەلگەن يادنامە اېكەن، تا اۋلۇگىنچە خەتەرەنگەن اۋچەس اېكەن. شەيخنىڭ بۇتون وجودىنى، تەفەككىرىنى اۋتۇز يىللىك خەتەرەتلىك لىشكەرى چولغەپ آلدى. او استە-استە يۈرۈپ جانەدى عزيز، غەرىبەلەرنى تاپىدى. جەزە بۇم - بۇش، اىچكەرى قارغانى اېدى. اېشەككە يېر زۇم تۈرۈپ قالدى، «بەسمەلە» دېپ پەستەك قاپىدەن باش سوقىدى. رەتەتلىك بۇيەك چەمەلى ايزىگە قەتەدى. بو زەخ جەزە يېر زەمانلەر آباد اېدى، اوندە قەيامەتلىك دوستلەر بەللاھە بىرەقە، ھەسەن انداقى، بەللاھە غەجەدەلى بىلەن يېر نەھىت تۇرتەك بۇلىپ يېر اېدىلەر. توشەكچە قال ەلمەنى، آقشەمەن تا بەمەدەكچە ھال ەلمەنى اۋرەگەردىلەر.

شەيخ كۆزلىرىنى يۈمدى. رەپەرەسەدە خەزەپكە بۇلىپ يوسىف ھەمدانى كۆرەلەندى. انە، او يېرگە قەرب يەپ-يىڭى نەھىشەن دروازەدەن كىرەپ كەلەتەتەر. اوزۇن قۇنغۇر سەفالى وزمەن سەلەكەللەيدى، اېگەندە ھەمىشەلىك لىباسى - آدمى جۈن خەرقە.

آياغیده چاریق، باشیده نباترنگ سلّه. شیخ نینگ خیالیدن استاذی نینگ صفتلری بیر- بیر اؤته وهردی: پیری گپیرگنده یوزینگیزگه کولیب توریب گیرر، حلیم طبیعتلی اهدی. طب علمیدن چوقور خبردار، بیمارلرگه دارو-درمان یازیب بهریب کون کورر، پای افزار تیکیب نان تاپردی... ناوچه لیگیدن عار قیلگنده دییم بوکچه ییب یورر، هر دمه نیمه ندر پیچیرلپ قویردی. باش آغریغی - شقیقه سی بار اهدی. بازارگه باریشنی یامان کورردی. شاهلر، حاکملر، بیکلر دسترخوانیدن باش تارتدی. آزیپر، آز سوزلردی... جنت یراغینی تیریگیده حاضرلپ قویگندی. اؤتیز آلتی کره پای پیاده مکه گه باردی، قرآن کریمنی مینگ باره ختم قیلدی، سگیز مینگ بترستنی اسلامگه کیرتدی. ذکر الله نی- جهریه ده پیر کامل اهدیلر. اونسز، قلبه طغیان قیله دیگن ذکرده بی نظیر اهدی. کوچلی ذکر چاغی قینه لب تهرلپ کهتردی. ذکر قلبینی سلطان بایزید بسطامیدن اؤرگندیم، دهر دیلر. عبدالله برقینی، حسن انداقینی، عبدالخالق بیرله احمدنی فرزند اعلا دهب مهر کؤرگوزردی. ذکرخفی چاغی تورتته له سیننی ایکی یانیکه اؤتکزیب آلر، اوزون برماقلری بیلن باشلرینی سیلب اؤتیرر، گؤیاکه فضل و کمال تیلر اهدیلر. چیلتانلر بیرله همصحب، اشارت غییدن باخیر اهدیلر. اهدیده، اده شمسه کؤکلم چاغی اهدی. مدرسه تامیده گی قیزغلداقلر سؤلیب بیتگن. بیر کونی استاد تورت خلیفه سیننی آلدیگه چقیردی. «بیز مینگ تۆقیز آی یپر یوزینی چنگییب یوریمیز، - دېدی کولیمسیره ب، - انه اهدی امانتی سؤراقلب حکم الله کبلیدیر. خدمتیگه باره یلیق. ییزدین راضی بولیب، شو قومران سقاللیک قریه نینگ مشکلی کشاد بولسین دهب تیله نگرل». استاد وصیتینی ایتدی: «عبدالله یووسین، عبدالخالق سویه سین، گوریمنی انداقی گوله سین، احمد مزاریمده «والنازعات» نی اوقیب تورسین». خلیفه لر استاد وصیتینی ادا اتمککه حاضرلندیلر. الا، پیرنینگ عمری اوزون اېکن، اؤلیمنی بؤینیکه آلگنی اوچونمی، الله مرحمت

قیلدى. تەغىن سەكۈز يىل عمرگەزىرلىك قىلىپ مروودە، توققۇن اېلىگە يقىن يېردە الله رحمتىگە باردى. رضى الله عنه!

شيخ بې اختيار پېچىرلې اۆتۈز اوچ يىل ايلگىرىگىدېك «والنازعات» سوره سىنى تلاوت قىلدى. تاماغى بۇغىلدى، كۆكسى اچىشدى. شو پىت معجزه رۈى بېردى: تار، قارانغى حجرەدن «وعليكم السلام ورحمة الله!» دېيە آق لباس كىيگن پىركامل نىنگ سىماسى كۆرىندى. استاذ عادتدەگىدېك سىرلى كولىمسىرەب تورردى. شيخ سورەنى ختم قىلىپ توگىگن زهاتى يوسف ھمدانى تەغىن شېستان قەرىگە سىنگىپ كېتدى...

استاذنىنگ ارواحى يىلن دىدارلشگن، خصوصاً، پىرىنىنگ القەگنى شيخ-نىنگ كۆنگىلىگە ياروغلىك سالدى: «پىركامل بىز شاگردلرىدن راضىمىكن، دېگن اشتباھ دە اېردىك، شكر الله گە كىم، رضا بۇلىدور».

شيخ شرىكلرى يانىگە قېتىدى. تورتاولان خرابات آبدەسىگە اېورىلگن مدرسەگە سۈنگىگى بار كۆز تشلب تشقۇرى چىقىدىلر. شيخ ھمان خيال آغوشىدە، بونى سېزىپ، سلیمان يىلن قطب الدین استە-استە حضرت اىزىدن بارىيتى. بابا ماچىن نىنگ تىلى يۇگورىك، او شىخگە يانداشېپ درحال سۈردى:

-شىخىم، پىر كاملىنگىز قدس سىرە يوسف ھمدانى جنابلىرى تجرد قىلغان اېدىلمو؟ كىمىنەگە مېنگەزەب اھل و عىالدىن واز كېچگن اېكنلر-دە؟

-يېتىمىش بېش ياشلىرىگە قەدر قەطعى تعلق قىلىپ اېدىلر، سۈنگ رۇزغار يوكىن مۇنىغە آلدىلر.

-قەرىغندە پىر تىن محرم كېرەك بۇلغان-دە.

شیخ باباماجینگه قره مەدی، اۆزیگه اۆزی گپیره یاتگندېک، اۆیچنلیک ایله دېدی:

هر بیر مومن مسلمانگه بیر تن محرم کبرهک. یاش بۆلسه هم، قریه بۆلسه هم. بو حق مصطفی نینگ ستلری.

حضرت نینگ گپی سلیمانگه معقول توشدی. سلیمان نینگ یاشی قیرقدن اۆتدی، او حضرت نینگ یانیدن بیر اهنلیک جیلمه ی، ایسیق ساووقنی بیرگه تاتیپ یوریدی. تون و کون الله نینگ ذکر ییلن بند، طاعت-عبادت، قرآن تلاوتی، صوفیلیک مسلگی اونگه ییت الحرمهک مقدس. بیراق آلیس کپچه لرده خیالی قاچه دی: قاچانگچه بونداق ایت یاتیش، میزرا توریش... جگرلری خون بۆله دی...

یگیتلیک گلشنینی ترک ایتیب، قریلیک صحراسیگه یوز توته یاتگن وجودی بیر ملایم، بیر معصومه و ایمانلی تن محرم ایسته یدی. نباتدېک شیرین زبان، قلدیرغاچ باله سیدېک چوغور-چوغور قیله دیگن جوجوقلر باشینی سیله گیسی کبله دی، گۆدک ایسینی ساغینه دی. فقط، بو باله اۆزینیکی بۆلسه، باله م دېسه، بۆته لاغیم دېسه، ابرکه له سه، سویسه...

سلیمان نینگ دردی ینگیلندی. اما حضرت نینگ اۆترار یۆلیده گی طعنه اره لش وعده سینی اېسلې، تویه قیلدی. مگه ی مکرّمه دن اېسن امان قیتیب کبلگچ، یوره ک یاریشنی اۆیلې، امید قیلدی.

قطب الدین اله قېچان مجرد بۆلیب دنیادن تاق اۆتمککه آنت ایچگن اېدی. او «متصوف بۆلیب حق یۆلینی آرزو قیلیمن، صوفیانه بیر تورموشنی تئلب، طریقت عمانیگه کیریمنمی، یا بوتکل چۆکیب کپته من، یا بول عمانده سوزیب حسن مطلقه یتکه یمن»، دېب قرار بیرگن اېدی.

شیخ ایگی مریدی نینگ فکرینی بصیرت کۆزی ایله اوقیب آلگن اهدی. اولرگه استاذ یوسف همدانی حیاتیدن بیر عبرتلی واقعهنی اییتیپ بېردی.

—حضرت نینگ خلیفه ی اولی حسن انداقی بخارانینگ انداق کېتتیدن اهدی. رۇزغاری، فرزندلری بار اهدی. بیر کونی قۇرغانگه باریب کھلیب کۇنگلینی یاردی. مېن قېتیب اهدی اهل و عیالیمنی کۆرمه یدیرمېن، دېدی. باعثن ایتمه دی. بو گېدین پیر خبر تاپدیلر. حجره میزگه کیریب کھلدیلر. حسنی تیز چۆکدیریب، نصیحت قیلدیلر: «شریعت و عقل یوزه سیدن قره گنده سیز فرزندلرینگیزگه هم، رفیقہ نگیزگه هم یقین بولیشینگیز درکار»، دېدیلر. انداقی چرس طبیعتلی کیمسه اهدی. «نې بؤلگنین بیر اوزیم ییلورمېن، بیر الله ییلور. مېن صوفیلیک خره سین کییدیم، اهل و عیالیدین واز کېچدیم، اؤزگه وجهیم یوق»، دېدی. خواجه میز بول سۆزدن آزار چېکدیلر. اؤشل کونی غیب عالمیدین بیر تاووش کھلیدی: «ای، یوسف، ییز سېنگه بصارت کۆزی بیرله کۆرمکنی نصیب اېتدیک، حسن انداقیگه اېرسه، هم بصارت، هم بصیرت نگاهینی بېردیک».

پیر حضرت بامداد حجره میزگه کھلیب حسندن عذر سۆردیلر. انداقی ییغلب پیرنینگ قۇلینی اۋپدی. قصه دین حصه نی اۋزلرینگیز چیقیریب آلینگلر.

حسن انداقی ییلن بؤلگن واقعه اوچ مریدگه اوچ خیل تأثیر اېتدی: قطب-الدین قطعی تعلق فکریده قالدی، سلیمان یوسف همدانی قوتله دی، باباماچینگه اېسه ایگی دنیا بیر قدم اهدی، اونینگ وجودی تن محرم عشقیده اېمس، ذکر الله و یول طنابین تارتيب، اوچیب-قۇنیب یوریش شوقی ایله اۋرته نردی.

- باباقول، سيز جدلب خانقاهگه بارينگ، - دېدى شيخ، باباماچين نينگ استه يوريب قينهله ياتگيننى كوريب، - خان حضرتلرى تشریف بويورماقچى ابديلر. معطل بوليب قالمه سينلر.

باباماچين تورت هتلب مويوليشده غايب بولدى. شيخ همراهلى بيلن شاهكؤچه گه چيقنلريده باباماچين بير ياغاچ يول باسيب، خانقاه دروازه سيگه يېتىب بارگن ابدى.

قربت خانقاهى نينگ ايچ-تشيده آدم قلين، سربازدن گدايگچه، شيخ الرئيسدن رامچيگچه، تجاردن عرض گويگچه تايلر، برچه انتظار، بيراو اوز دردینی ايتيب نجات سؤره گنى سلطان محمودخاننى کوتسه، بيراو شيخ-المشايع خواجه احمد يَسْوي نينگ ديداريگه مشتاق ابدى.

بیر «احمد» پند بپردی

۱۸-فصل

آدملرنینگ یامانی - اولر ایچیده گی علمالرنینگ یامانیدور.

حدیث

سلطان محمودخان خانقاه آلدیده آتدن توشدی. ارکان دین و دولت قورشاویده «بسم الله!» دېب حاولیگه کیردی. اطرافگه انگله دی. او «شیخ جیلّه قورسه استقبالیمگه چیقیر»، دېب امید قیلگن ابدی. حضرت کورینمه دی. سلطاننی قؤل قاووشتیریب سمرقند شیخالرئیس، شهرحاکمی، محتسبلر، مدرسلر، شیخ ییلن خانە مبارککه کتەیاتگن طالب ثوابلر، بای و بایانلر، اهل رعیت کوتیب تورردی. محمودخان یورغەلب یؤل باشلەیاتگن شهرحاکمی ایزیدن تۆردەگی خاصخانەگە قرەب یوردی. سلطان شرفیگە خانقاهدەگی یگانە مجلسخانە مخصوص جہازلنگن، اونگە قیرق-اہلیک چاغلی آدم سیغردی. مجلسخانە اہشیگیدە سلطان آرتیگە اؤگیریلدی. «نامە!» دېب خاص ملازمیگە قؤل چۆزدی. ملازم شاشیب قۆینیگە قؤل تیقدی و زرحل خطچوپ آلیب تواضع ایلە اوزەتدی. محمودخان خطچوپنی ایچکی کیسەسیگە جایلپ آستانەتەلدی. مجلسخانە انچە روشن، بورچک-بورچکدە بیر گزلیک یوغان شمع دانلر پاریللپ یانیب تورر، ایچکریدە اوچ-تۆرتتەگینە قریبە دورە قورگن ابدی. سلطاننینگ سلەسیگە قۆندیریلگن باش برماقدەک یاقوتنی کۆریب، شیخ آہستە قۆزغلدی. خانگە پېشواز یوردی. سلطان آدیمنی تېزلەتدی. مجلسخانە اؤرتەسیدە یوزمە یوز بۆلەدلر.

-السلام علیکم، پیریم! - دېدی سلطان، شیخ نینگ بوغدايرنگ، سفر شمالیده قاره یگن چهره سیگه باقیب. حضرت بیرینچی بولیب قول اوزه تدی. یوزیده ملایم بیر افاده بلقیدی.

-وعلیکم السلام و رحمة الله وبرکاته! خوش کوردیک. - سلطان اینگه شیب شیخ نینگ قوللرینی اۋپدی.

-مینگ قتله شکرکیم، الله تعالی دیدارینگیزنی نصیب ایتدی. قدملریگه حسنات، پیریم! تۈرگه اۋتدی. شیخ سلطانی اۋنگ طرفیگه تکلیف ایتدی. اولردن سۈنگ هر کیم رتبه سیگه قره ب جایلشدی. اشرفخان قاضی یوقاریقده تورگن ابدی، عزیز مهمانلرگه ملازمت قیله من، دېب بی اختیار اۋزی پایگککه یقینلشیب قالدی.

شیخ دعاگه قول آچدی:

-آمین! الٰه، پروردگار عالم عمرینگیزنی اوزون قیلغان بولسین، قول آستینگیزده گی غریب و غربالر دعاسی دین بی نصیب ایتمه سین، من بعد سمرقند عظیمده ناحق قان تۈکیلمه سین، دین اسلام یولیده بیر قتله اذیت چېکسنگیز، الله طرفیدین مینگ قتله شفاعت یاغیلگه ی، قوتلۇغ منزلینگیز آباد بولیب، مدام اۋزی نینگ اېگه لریگه بویورسین، الله اکبر!

اشرفخان قاضی کفلرینی بېتیگه سورکده دی و بیر لحظه شیخ ییلن سلطان- نینگ اۋزارا مرحمتلرینی کۋریب، ایچیده کولدی: «حاضرچه بیر-بیرلرینگیزنی یلب تورینگلر-چی، نامه آشکار بولسین، اندین سۈنگ کۋره میز معامله نی». قاضی کلان کېچه زیر یوگوریب مولود قارینی تاپتیرگن، اوندن «نامه نی خان حضرتلری نینگ اۋز قوللریگه تاپشیردیم» دېگن قسم یادینی اېشیتیپ، تسکین تاپگن ابدی.

آدمی بۆز دسترخوانگه بكاووللر چىنى ايديشلرده معطر شربتلىر، تنسيق طعاملر كهلتيره باشلهدىلر. شيخ قارهختايلر بيلن بولگن جنگده سمرقند اهلى نينگ باشيگه توشگن كلفتلىرى اېسله تيب، سلطاندىن كۈنگىل سۈردى:

-تانگ بيلن امام بخارى حضرتلىرى نينگ مرقدلرېنى زيارت اېتمككه ميسر بۇلدىك. يۇل اوستى قَتان موضيعيگه اۋتيب، اۋشل بېگناه شهيدلر خاكىگه دعا اۋقېماق نيتىمىز بار اېدى. ايمان تارته دىر، ولې آياق يورمه يدىر. بارسك، گۇياكه، «نې يازوغىمىز بار اېدى بىز نينگ؟» دېب اۋتېز مينگ شهيد كفنلرېن سودرېب چىقىپ كېلهدىر. ايزىمىزگه قېتىدىك. مسلمان فرزندى قېلهدىرغان يوموش بۇلمه پتى، وادريغ!

شيخ نينگ گېي سلطان نينگ اۋمگىدىن اۋتيب كېتىدى.

بىر آغىز «وادريغ!» سلطان نينگ بېتھ يازگن يرەسىنى يىنگىلگندېك بۇلدى. قَتان... بو سۈزنى اېسلەسە، سلطان نينگ يېتمىش ايگى بۇغىنىگه آغرىق كېرەدى، تۈندە اويقوسى قاچەدى، كۈندۈز كۈلكىسى. قَتان... گۈرخان... قارلوقلر... تېغىن اۋشە قېرغىن بىرات، شىرمندەلرچە مغلوبىت، خۇرلىكلر كۈز اۋنگىدىن اۋتدى.

بۈندىن بېش يىلچە بورون قولان، مرقە اطرافلرېدە، سىحون بۇيىدە يىشاۋچى قارلوقلر محمودخانگە قرشى باش كۈتردى. محمودخان اولر نينگ عصيانىنى اياۋسىز باستىردى. اما قارلوقلر تىنچىمەدى. مخفياھە كۈمك سۈرەب خوارزم شاھى علاۋالدىن آتسىزگە آدم يوباردىلر. آتسىز وعدە بېردى، سلطان سىنجىر نينگ توزلىغىگە توپورىب، آرەگە قارهختاى خانى گۈرخانى سالىدى. لعنتى گۈرخان، اۋزىگە يېنگ بۇلالمەگن اۋشە كافىر، اۋزگەگە بۇي بۇلەمن، دېب محمودخان نينگ ھەم تەغايىسى، ھەم يىزنەسى سىنجىرگە مکتوب يۇللەدى. «سېن كافىر نينگ بىز مومىنلر يىرلە نې ايشىنگ بار؟ - دېدى جواب خطىدە سىنجىر، - اېلىنگ باشقە، دىنىنگ باشقە، اۋز ھۈكىزىنگى

هیدەب یورەبەر! مېنگە ھەمەم بۆلمەکنی ایستەسنگ، اسلامنی قبول قیل، اندین سۆنگ سېن بیرلە مراضات قیلگەیمەن. تەکلیفیمگە کۆنمەسنگ قیلیچیمنینگ دەینی تاتیب کۆرگەیسەن، کافر! گۆرخان، آتسینینگ حربی یاردمیگە، قارلوقلارنینگ مددیگە سۆیندیمی، سمرقند سۈی باستیریپ کەلە باشلەدی. ھەنوز محمودخاننینگ یادیدە. سەنلە ۋەتەن، مەزان کیرگەن ۋەتەن. خەجند بیلەن سمرقند آرسەیدە، قەتۋان دشتیدە ایگی لشکر تۇقنشدی. گۆرخاننینگ لشکری بسیار بۆلمسە دە، محمودخانندن ناراضی عوام خەلق عوضیگە لک- لک ۋەتەن. سلطان سەنجر یوبارگەن عسکر بیلەن قۇشیلپ، محمودخاننینگ قۇشینى ھەم یوز مینگە ۋەتەن. اوروش-اوروش بۆلپ، بوندەى قتال محاربە بۆلمس. تیریكدن ۋەتەن، ۋەتەن تیریك كۆیپ كەتدی. ایچینگەگە یو یاو یامان دېگنلری راست ۋەتەن. قارلوقلر وحشی حیواندەك قوتوریپ جنگ قیلدیلر. اولر یراغلری قالسە، قۇللری، تیشلری، آياقلرینی ایشگە سالر، جان تسلیم قیلەياتیب ھەم آتلرنی چیلویر بیلەن چیرمب بیقتیر، مرحوم سەنجرلرنینگ قازیننی یاریپ، قوزغوناپ قیلیپ كەتیشردی. ۋەتەن جنگە اولوغ سلطان سەنجر لشکری قیرق ییل بدلیدە ایلك بارە مغلوبیتگە اوچرەدی. اگر قاچمەگندە سلطان- نینگ اۋزی ھەم اسیرگە توشیب تیریكلەى ۋەتەن مقرر ۋەتەن. الله نینگ حمایتیگە شکرکیم، بخت ساقچیسى امیرابوالفضل بار ۋەتەن. او شاهنینگ خاص چادیریگە کیریپ، گۆیاكە سلطان سەنجر بۆلپ ۋەتەن. ۋەتەن گۆرخان قۇلیگە تاپشیریپ امیرالمسلمین جانینی امان اسرەب قالدی...

محمودخان اسیرەلیك عذابینی تارتگن آپەسى - سلطان سەنجرنینگ خاتینی تورکان خاتینی ۋەتەن. کافر گۆرخان شرطینی ادا ایتیب، آپەسینی بېش یوز مینگ دینار عوضیگە قەتیریپ آلدیلر. اما نې-نې امیرلری، بهادیرلری شھید كەتدی. حاضر ۋەتەن جنگ میدانی اولوغ قبرستان. آدملر کافر و مسلمان اوستیگە توپراق تارتیب، تاش تشیب تېکیس دشت ۋەتەن بوندە تېپەلیك بریا ایتگنلر. نېگەدیر

عوام خلق بو مزارستانی «کافرستان» دیدی، یانیدن اهل-اولوس یوره ک هاو وچلب اؤته دی.

فاتحه گه آچیلگن قوللر تیرهیدی...

...بیر نهچه دقیقه خانه گه زیلدهی سکوت چؤکدی. گؤیاکه برچه باش اهیگب اؤشه کافرستانده یاتگن شهیدلر روحینی یاد قیله یاتگندېک اېدی. نهایت، سلطان محمودخان دسترخواندن باش کوتردی.

— مصیبتده قالدیک، بیریم، — دېدی اوزون اوه تارتیب، — گناه برچه دین اؤتدی. الا، اؤز یورتیگه تویمه ی، اؤزگه اېلگه کؤز آله یتیرگن کافر گورخان بؤلمه گنده...

— بیر آستیغه هیده لگن مرحوملر بیرله بیر اوستیده فریاد قیلیب قالغان یتیم-هسیرده نی یازوق؟! — دېدی شیخ کسکین تاووشده. — گناه اول، سیزده، جناب محمودخان، بعدازامیرالمسلمینده. سیز قارلوقلر نینگ دادیگه قولاق آسگینگیزده، الر امداد ایستب قاره ختای نینگ آلدیگه بارمسدی. بو نی شوملیک که، — فرزند اؤز آته سیدین مهر تیله سه و ولې شفقت تاپمه ی یتّی یات نینگ آیاغیگه باش اوریب بارسه؟ عقل و ادراک بیچه دیرگن بیر یوموشنی زؤرلیک بیرله یتیریش سیزدېک کیمسه گه زېنت ابرمس اېدی. سیز به مثلی بیر طیب، فقراینگیز — بیمار. اول فقرا، دردیم بار حاذق-طیبیم، اېشیت، دېدی. سیز بؤلسنگیز، دمنیگنی چیقومه، ناتوان، دېب بیمار کیشی-نینگ اوستیگه چهریک تارتیسیز. مردلیک — مردلر یوموشی، خطانی مؤیندب توبه گه کېلمک لازمدور. خوش، اېندی شاه جهان سلطان سنجر جنابلری نینگ تدبیرینی کؤرینگ. سر ابرمس که، منه شو عظیم خانقا هدېک خرمننی اؤتگه بیرمک اوچون مسواکدېک بیر چۆپ کفایه قیلور. سلطان نینگ بیر آغیز تکبر سؤزی بمثال

كۆگورت بۇلىب اوروش آلاوينى ياقدى. يىزىنىڭ سۆزىمىز غلط بۇلسە، ايتىنىڭ، خان حضرتلىرى...

محمود خان سلطان سىنجرنىڭ يانينى آلدى:

-تغايىمىز... اميرالمسلمين كافر گۇرخانگە «سنى يىزىنىڭ رۇزغارىمىزگە بورىنىڭنى تىقمە»، دېگن مضموندا نامە يوباردىلار. الا، گۇرخان بىرلە اناو بې توفىق خوارزملىك آتسىز خيانت قىلدىلار...

-نامەنىڭ قويروغى خورجوندە قالدى، - دېدى شىخ يىنگىل استىھزا ايلە، - مبادا سىز استىحالە قىلە ياتىڭن اېرسىڭىز، اۋزىمىز ايتىپ بېرەيلىك. سلطان سىنجر گۇرخانگە «اسلامنى قبول اېت، يۇقسە مېندىن شىقت تىلەمە!» قىلىدە شرط قۇيدى. سلطان نىڭ خطاسى شول. مەل باركىم، اۋزىنىڭنى اېر يىلسىڭ، اۋزىڭنى شېر بىل، دېمىشلار. كلام شريفدە ايتىلور، دىندە زۇرۇش يۇقدىر، جاھل و بې تقوا كىمسەلرنى ايمانگە كېلتىرماقچى بۇلسىڭ، مالايم سۆز و عقل و ادراك بىرلە ترغىب قىل، دېيىلور. بو نې بې دادلىك كە، اۋز دىنى، اۋز مذهبىدە ثابت بىر بىندەنى قىلىچ كۈچىگە اينانېپ حق يۇلىگە مجبوراً كىرىتمەك ايسىترىسن؟ بو عالم نىڭ بلاسى ترسا، جھود، ختاي، نصرانى، بۇپرست دېب عرق اجرە تىشدە، دىن و ملت اجرە تىشدە. رسول الله وصيت قىلدىلركە، امتلىرىم بىر كۈنى تىگرى نىڭ بلاسىگە يۇلىققەيلەر، دېب. «بلا نې؟» دېب سۆردىلەر. حق مصطفىى جواب بېردىلەر: «بلا، بو - كېرو هوا، تىكېرلىك، آدملىر ارا رقابت، مال-دنيا تلىشو، نزاع و حسد دور. بو علتلر باعث، اولّا خىلايق نىڭ فعلى بوزىلگەي، اندىن سۇنگ دىيادە تله تۇپ قۇير». سلطان سىنجر ماضى اولوغ ذات دىر، الا اول ذات تىكېرلىگى وجهىدىن الله نىڭ غىشىگە دچار بۇلدى. شىھىد كېتگن بېگناھلار ارواحى سلطان جىناپلىرىنى او دىيا-بو دىيا بېزاوتە قىلىپ تورماغى شېھە-سىزدور. نېگە كىم، ايمانى سلامت كىشى اۋز قىلمىشىگە پىشيمان بۇلور. اميد شول

كىم، سلطان سنجر نىڭ دىانتى ھلى درز كېتمەگەن كۆرىنەدۇر. انشا ئاللاھ! اۋق نىڭ قىدرىتى يالغىز كىمان - ياي نىڭ ضىرىسىگە اېمىس، اۋق آتوۋچىگە ھم باغلىق. خۇدۇ شونىڭدېك، مۇتاۋيا ئالقىش كىم نىڭ لىفۇيدىن ايتىلگىنىگە قىرەب تائىر قىلر اېكەن. شىخ نىڭ گپ اولىدە تاغە-جىيىن سۇلتانلارنى ملامىتگە كۇمىب، گپ آخىرىدە سۇلتان سنجر شائىنى اۋ قىدر بىرگە اورمەگەنلىرىنى تىزگىلىش بارەياتگەن ۋىجەتتىن بىر آز يۈمىشەتتى. شىخ نىڭ كىنە-كىدۈرتلەردىن مۇھۇدخان نىڭ زىددەسى قىنەدى. اۋ بىر-اىككى بار قۇلىنى بىرگە باسدى. اىچ-اېتىنى كۆيدىرىپ تورگەن اۋشە خۇنى ئالىب خۇسرت نىڭ آلدىگە قۇيماقچى، «پىرىم، يىز سىزگە قۇل بېرىپ مەيد بۇلدىك، سىز اېرسىڭىز خۇرىمىز نىڭ باشىنى سىلەپ انگە مۇنداق مۇكتۇبلار يۇلۇبىسىز، شۇل انىسافەندى؟» دېيىپ مۇتتىنى تۇكىپ سالىماقچى اېدى. اما شىخ نىڭ اچىق دۇشنامى آخىردە تىغايىسى نىڭ فايدەسىگە اۋگىرىلگەنلىرىنى كۆرىپ، شىشتىن قىتتى. شىخ كۆز قىرى بىلەن سۇلتان پىنجىدە بىر نىمە بارلىگەنلىرىنى ئالەقچان بىقەگەن اېدى، بىلىن-بىلىنمىس اىك قاقىدى.

-امانتىڭىزنى تاپشۇرىپ، دىۋانىڭىزنى سۇيلىگەن، خان جىناپلىرى، دىرد باطن قالمە-سىن. سىز دە، يىز دە كۇنگىلىنى تازەرتىرىپ آلەيلىك.

سۇلتان جىماتىگە ئىگەلەدى. اۋ شىخ بىلەن يىگەمە-يىگە، ھىچ قۇرسە تار دايرەدە سىجىتلىشماق ايلىنىجىدە اېدى.

-بول جىماتىدىن نېنى يىشەرسىز، سۇلتان؟ يارتىسى سىزدىن، يارتىسى - بىزدىن. خىدادىن يىشەرمەگەن نەرسەنى بىندەسىدىن گىزەلەماق نامىناسىب بىر يۈمۈشدىر.

خانىدە اۋن چاغلىق كىشى بار اېدى. سۇلتان اولرگە خۇشلىمەي نىز سالىدى-دە، قۇيىدىن خۇتچۇپ ئالىب خۇسرت نىڭ آلدىگە قۇيىدى.

بول مکتوبنى آغاندين سۇنگ آرام نې، راحت نې - بيلمەيدىرمېن. نختا، سىز پىرىم دېب قۇل بېرگن اوليامىز، ولينعمتىمىز يىزدېك صادق مريدلرېنى بدنام قىلماقنى روا كۆردىلر، يازوغىمىز نې اېردى، اخلاصىمىزى، يالغىز فرزندىمىزنى خدمتلىرىگە تشلب قۇيغانىمىزى، دعاى خىرىمىزى، دېب گمان و اضطراب ايچرە اۋرتنە دورمېن...

سلطان نىنگ گېي اشرفخان قاضىگە نشە قىلدى : « اول سېن آرامىنگى يۇقاتگن اېرسنگ، بول خط حاضر اۋقىلغاچ، پىرىنگ راحتىدن ايرىلگەى. خۇب عجب بۇلدى - ده ».

قىنى، اۋقىلىك - چى، اول نې خط اېكن كە، سىزنى بو قدر اذيتگە سالمىش، - دېدى شىخ و خطچونى سلىمانگە چۆزدى، - قاضى كلانگە اوزەتىنگ، قرائتلىرى درست.

اشرفخان قاضى بونى كوتمەگن اېدى، داودىرەب قالدى.

- شىخىم، يىزىنىگ كۆزىمىز عاجزراق معذور توتگەيلر...

- سىزىنىگ ذهنىنگىز اۋتكىر، - دېدى شىخ قباق سالىب، - سكتە يېرىنى - ده تۈزەتىب كېتەسىز، اۋقىنگ!

شىخ نىنگ گېيەگى نىم كاسەنى باباماچىن يىلن سلىماندن بۇلك كىمسە انگلەمەدى.

قاضى كلان ناعلاج قالدى، نېگەكە، خطچوپ قۇلىگە يېتگن اېدى. چۆككەلب اۋقىشگە كىرىشىدى. بىر بېتدن زىادراق انشانى هججەلب اۋقىب بۇلدى و اېلدن بورون خطاب قىلدى:

بهتان بو! شېخیمیز نینگ بېحد اولوغ رتبه سینی کورالمه دیدیگنلر بیتگن بونی! اوئل خطنی کبلیترگن ملعوننی درحال تاپماق لازمدور!

بو یاققه بېرینگ! - دېدی شیخ زرده ییلن. خط قۇلیگه تېگدی. حضرت اونى دسترخوانگه یاییب قۇیدى. بیر ثانیه کۆز تشله دی ده، غمگین کولیمسیره دی.

بول انشاده فقیر نینگ سۆزلری هم بار. اما دستخط ییزنیکی اېمس. مهر هم قلبکی، نادان، ناشد اوسته گه یسه تیب دورلر. خانه نی بېنگیل غاوور باسدى. سلطان محمود خان آباق شایى کاغذگه باسیلگن کته دایره مهرگه تیکیلیب قالدی. سلیمان خطگه بوی چۆزدی، سمرقند علمالری بیر بیرگه معنالی باقدی. اشرف خان قاضی تییرچیلهدی، رنگی بۆزریب دم شیخگه، دم سلطانگه النگ جلنگ قره ی بېردی. باباماچین اشرف خان قاضی نینگ گویدېک بېتیدن کۆز اوزمه ی تیکیلیب قالدی. سلطان کوپه - کوندوز، اهل ایچیده بیر بېگناهگه تهمت قیلیب قۇلگه توشگن بدکردار دېک لاو قیزردی. چۆچیراق آغیز آچدی:

پیریم، منه بو مهر اؤزلرینیکی شېکیلى. یا دنیا ده حضرت سلطان خواجه احمد یسوي نینگ بۆلک مهرلری هم بارمو؟

شیخ سلطان محمود خانگه طعنه آمیز باقدی.

سیز نینگ تۆنینگیزی کییب، باشیگه جیغه قوندیریپ، بېلیگه طلا کمر، کوموش شمشیر باغلب آلگن کیمسه سیزگه اوخشه مه دیدی؟ اوخشه دیدی. الا اول ایمانسیز هیچ قچان سلطان محمود خان بۇلالمس. سلطان - سیز. سیرت باشقه، صورت باشقه دیر. اصل ییلن نسخه نی فرقه مک اوچون کۆپ عقل کهره ک اېمس، اندک فراست، فصاحت بۇلسه بس. قنى، مهرده گی بیتیکنی تغین بیر اوقیسینلر چی.

سلطان العارفين نینگ خاص مهرینی محمودخان ایگی-اوپ مراتبه کورگن
اېدی، خلاص. ییچیرلب اؤقیدی:

بسم الله خيرالسماء... بسم الله الرب الارض السماء... او مهر اطرافیده گی بیتیکنی
بی خطا ختم قیلدی.

بلی! انه اېندی اؤرتده گی گردشنی اؤقیسنلر.

یسوي مهری دایره شکلیده بؤلیب، اوچته گردشدن عبارت، اېنگ چپتکی
گردشده آیتلر بیتیلگن، کیچیک گردشده شیخ نینگ عنوانی درج اېتیلگن اېدی.
اؤرتده گردشده اېسه، خواجه احمد یسويدن ایلگری اؤتگن اؤتنه اولوغ ذات - اؤتنه
احمدنینگ اسم شریفی کېلتیریلگن. اولر احمد مرسل صلی الله علیه وسلم (محمد
پیغمبر)، شیخ احمد حنبل، شیخ احمد خیرالنساج، شیخ احمد حضرویه، شیخ احمد
رویه، شیخ احمد مختار، شیخ احمد خامی، شیخ احمد کبیر، شیخ احمد ساغریه.
انشاده دستلبکی تۆرتته شیخ احمد تۆغری یازیلگن، بېشینچی احمد حضرویه نی
نقاش نادانلیک قیلیمی، شاشیمی، «حاضریه» دېب یازگن اېدی. سلطان محمودخان
هم نقاش نینگ خطاسینی عیناً تکرارله دی - قنداق بیتیلگن بؤلسه، شونداق اؤقیدی.

تۆختنگ! - دېب حضرت قول کؤتردی و جماعتگه اؤگیریلدی، - بو پېرده سمرقند
علمالری جمع بؤلیمیشلر. قنی، تقصیرلر، ایتسینلر، بو عالمده حاضریه دېگن مبارک
ذات اؤتگنیدن خبرلری بارمی؟

غله-غاوور باشلندی. سمرقند شیخ الرئیسى خواجه عبدالرزاق تاووش

بېردی:

-اسلاميه عالمیده بیزحاضریه دېگن کیمسه نى بيلمسمیز. شیخ احمدحضرویه نى بيله دورمیز. بو ذات شریف قاسم ابن عباس رضی الله عنه جنابلى نینگ استادى بۇله دیلر.

محمودخان ملزم بۇلدى. قاره تۇرى بېتى بۇغریقېب كېتدى. قۇلیده گى مېهرنى ایلنتیریپ تماشا قیلدى. گۇیا شو بهانه ده علمالرنینگ دشنامیدن فارغ بۇلماقچى اېدى.

ایچیده اۇزینی کاییدی: «نخاتکه رسول علیه السلام نینگ تووغانلری قاسم ابن عباسگه پیر مرشدلیک قیلغان شیخ حضروه نى بيلمه سم؟ بيلمه پیز-ده... وادریغ، بیر «وا» نینگ قربانى بۇلدینگ، سلطان!» سکوت چۇزیلدى. سمرقند علمالری بیر چیزیب قالیشدی. اولر کیمسن - اعلیحضرت نینگ مېهرنى غلط اۇقیگنلیگیدن مضطر اېدیلر. اشرفخان قاضى «عجب بۇلدى، خوب بۇلدى» دېگندېک علمالر طرفگه ایچكى بیر قناعت ییلن کولیمسیره ب باقدى. سۇنگ کۇزى شیخ المشایخگه توشدى و تیسیرچیلپ آلدی. سلطان العارفين قاضیگه اۇتکیر نگاهینی قده ب، «آتلرنینگ اۇلیمی ایتلرنینگ بیرهمی اېکن-ده، جناب قاضى کلان؟» دېگندېک خطاب قیلیب تورردى. قاضى یان-وېرىنى ییغیشتىردى، سۇنگ قەيېرده، کیم نینگ حضوریده اۇتیرگنی یادیدن کۇتریلدیمی، استه قۇزغلدى. او جان باریده جۇفتکنى راستله ماققه نیت قیلگن اېدى. «خدا کۇرستمه سین، گپ چووه لشیب سر آچیلسه، بو تکبر خان ایله اول شیخ ظالم انه وى چیلە شیر قارینی-ده تاپتیریپ کېلگه ی. اونده سققالگه الوداع ایتیب... اېشککه تېسکری مینیپ، بازار ایلنمککه حاضر بۇلماق درکار...»

قاضى پایگکده اۇتیریپ اېدى، آهسته توریب کېتماقچى بۇلدى. اما اونینگ شوم نیتینی ضمناً پیقه ب اۇتیرگن شیخ امر قیلدى:

-قاضي، جايينگيزگه اؤتيرينگ!

برچه يلت ايتيب ايشيك طرفگه قره دى. خلايققه آرقه اؤگيريب، سورەنگ
جون قاپدېك بؤلب تورگن قاضي كلان گوپ ايتيب اغدريلدى. دراو كيريدېك
غوجنك بؤلب آلدى. شيخ سلیمانگه قره دى.

-حكيم خواجه، خان جنابلريگه بيزنينگ مهرنى بېرينگ.

سلیمان قۇينيدن ارچه قوتیگه يشيرينگن خاص مهرنى چيقردى، قۇشقۇلب
محمودخان نينگ آلدیگه كېلتيريب قۇيدى. خان همان خجالت و ملامت يوكیدن
خلاص بۇلالمەي تيش قيرەب اؤتيرگن ابرسه ده، بي صبرليک ايله شيخ مهریگه كۆز
يوگورتيردى. «شيخ احمدحزروه» عنوانینی اوچ كرە هججەلب اؤقيدى.
پيشانه سینی ايشقه له دى... اوه تارتدى و ... اندك جيم قالدی. شيخ اونگه «اېندى
فرقيگه بارگنديرسيز، تقصير؟» دېگندېك بي پسند نظر سالدی.

-پدرلعتيلر! - خان نينگ آوازی گولدوركدېك ينگره دى. بو غضبناك نعرەدن
اشرفخان قاضي توگول، علمالر هم بير سېسكئيب توشديلر. خان چپ يانباشيگه،
شيخ طرفگه اؤگيريليب قۇلینی كۆكسيگه باسدی.

-بیزدين عاصيلیک اؤتدی، پيريم، عفو اېتسينلر...

شيخ اينده مه دى.

اشرفخان قاضي نينگ بېحال بي مجال بۇغينلريگه قيته دن جان اينگندېك
بۇلدى: «خيريت، خدا بير فلاگندن اسره دى، سقال-مؤيلاو فايده گه قالدی، شكر-
اې...»

شو پیت سمرقند شیخالرئیسى خواجه عبدالرزاق اذن سؤره ب گپگه اره لشدی:

-اعلیحضرت، حدیث شریفده ایتلمیش که، مردملرنینگ اینگ یامانی - الر آره سینده گی علمای جاهلردیر. اهل اولوس کؤریب توبه قیلسون دهب اوغری نینگ پنچینی کپسورلر. ریا بجزا قالسه، اول ریاکارلیک بردوام ایتقوسیدور. فقیر قولینگیز نینگ بیر اویتینچی باردیر. اول بی توفیق بدکردارنی تاپتیریب جزاغه مستحق ایتمک درکار، تاکه مومن - مسلمانلر باشیگه منبعده تهمت تاشلری یاغیلمه گه ی.

محمودخان «معقول» دېگندېک باش سيلکيدى. اشرفخان قاضى پايگگدن چيىللب قوتله دى:

جناب شيخ الرئيس آري راست گپوردیلر. اول نېچوک بی ایمان رهنماکه، قۇلیده تسیخ توتیب شوکتلی خانیمیز بیرله پیر بویوکوارگه تهمت قیلغه ی! بیز سابران علمای کرام نامیدن طلب قیله میز، اول کذاب بهتانچینی تاپتیریب شرعی حکم بیرله جزا بیریلسون!

قاضی شونداق دهب بقیردی و ایچیده طنطنه قیلدی: «مکتوبات کبلیترگن مولود قارینی تاپیب بۇپسنلر، اول حاضر بخارا قیده سن، دهب اېشگینی نیقتب کتیب باره یاتقان بۇلسه عجبم».

اشرفخان قاضی کبچه خفتنده مولود قارینی خفیله جایگه چارلپ، «کؤزدین نری تور اېندی، اۇق نشانگه تېگدی، قاره ننگنی کؤرستمه»، دهب شهردن چقیب کپتمکنی امر قیلگندى. قاضی نینگ اؤزیچه سویونیشی شو باعثدن اېدی. الا انسان باله سی نینگ مینگ قصورلریدن بیرى شول که، او اؤزی نینگ قصوریدن کؤره بېگانه

كىمىسە نىنگ قىصورىنى سەنەشنى افضل كۆردى. ناپىسندلىك اپسە، اكثر شىرمەندەلىك يىلن خاتمە تاپەجك.

بو سفر قاضى انە شو ناپىسندلىك قربانى بۆلدى.

محمودخان بىر چاكرىگە ايم قاقدى.

-اناوى تىجارنى چارلنگ.

چاكر شىپىللب چىقىپ كېتىدى. سَل فرىستەن سۆنگ رىنگ-قوتى اوچىگن مولود قارى كىردى. او اېشىكىدن ەتەلەدى و موگ توشىپ خانگە تعظىم قىلدى. مجلس اهلى كۆسەنما، آدمى كىيىنگن آرىق يىگىتنى تماشى قىلىپ، اؤزارا كۆز اورىشتىرەياتكەندە اشرفخان قاضى فرىستەن فايدەلەندى. او دومەلب-سومەلب نوكرلر آياغىدن اۆتەدى و حاولىگە آتەلدى. اما جانىنى قوتقرالمەدى. بابامىچىن بىر لحظه هم قاضىدن كۆز اوزمەى اۆتىرگن اېدى، ايرغىب توردى. سرحوض بۆيىدە قاضىنى تىرسكىدن توتەدى. مسخرە آمىز كۆلدى:

-تقصير، يۇل بۇلسىن؟ پىرىم نىنگ درگاهىدىن بىرخىست چىققانىنگىز ادبىسزلىك بۆلدى-ياو، لىبك؟

- ەھ؟ اي، سېنىمىسن، بۆتەم؟ شو، يىلەسىز، ملا باباقول، قاووغيىم بۇشراق... طھارت اوشەتەى دېب...

- حاجتخانىە بو ياقلدە، تقصير. سىز دروازە-خانىگە قرەب كېتمەكەسىز. يا بىرار دېوار-مېوار تگىدە، ەھ؟

-دفع بۇل-اي، آغزىنگىگە كويدىرگى! بار، پىرىمنى آلدىگە كىر، من حاضر...

باباماچین اونینگ ایزیدن قالمەدى.

-تقصیر، ییز سیزنى بىر و کۆککە ایشانمەیمیز. اۆزیم اۆشە يېرگە اېلىپ،
بۆشەتەدیگىنىگىزنى بۆشەتیب کېلگەیمن...

قاضى چىنقىرىپ يوباردى:

-قا-آچ، بې توفىق! ھای، مسلمانلار، منە بو اۆستىنىڭ ظلمىدن خلاص قىلىنڭلار،
حاضر ايمانىمنى كويدىرگەى بو!

-اۋزى يۇق نىمرسەنىڭ نېسى كويگەى، تقصير؟ قنى، بو ياققە يورەدىلرمى؟

قاضى ايشتانباغىنى چىڭلەگنچە حاولى اېتىدەگى حاجىخانە طرفگە
قرەب يۈرگەلەدى. باباماچىن، گرچە بې اندىشەلىك بۇلسە دە، قاضىنىڭ ايزىدن بىر
نېچە قەدەم باسىپ، سىل بېرىدە كوزەتیب توردى. نھايت، قاضى چىقىدى. تقدىرگە تن
بېرىپ، باباماچىننىڭ آلدىگە توشدى و مجلسخانەگە روانە بۇلدى. بۆسەغادە
مولود قارى تېگە تۇرىپ گواھلىك بېرىدى. او بىندىدن اوزىلەى-اوزىلەى دەپ
تورگن زعفران يېراقدېك تىتر، تىلى كەلمەگە كېلمەى غۇلدېرىدى. قاضى آستانە
ھتلب اۋتركن، مولود قارىنىڭ يېقىنىگە قىچىق تۇرتىپ قۇيدى. «بو آغزىنىڭگە
احتياط بۇل، سىر آچىسەڭ، يامان قىلەن» دېگنى اېدى. قارىنىڭ عارى كېلدى.

-نېچون تورتەسىز، تقصير؟ - دەدى اۋزىنى بىردىمراق سېزىپ، - اورگىدن تورتىگن
يامان اېرمىش. تورتىسەڭدە، اورىپ اۋلدېرسىڭىزدە، گپنىڭ غىداللى سىنى
ايتەن اېندى. منە شو مەكتۇبى سىمقەندەگە اېلىپ خانىمىزنىڭ قۇللىرىگە
تاپشۇرسەڭ، حەجگە آلىپ كېتەن. دېگن كىم اېدى؟ سىز! شېخ المشايخ اۋتە تەكبىر،
اول خانىمىزنى پىسەندەتمەيدۇر، دېگن كىم اېدى؟ سىز، تقصير! شەھاب الدىن حاجى

آرقەلى يالغان مەر يەتتە... تەمت خطنى سۇنقەى قۇلدە بىراوگە يازدىرىپ...
خوارزمشاھ اۋغلىگە يىتىلگن مەكتوبنى يۇلدە آچتەرىپ اۋقىغان كىم ابدى؟ اۋزلىرى!
حىف، سىزگە دستار و علم، حىف سىزگە قرآن كرىم! - مولود قارى يىغلب يوباردى،
- سىز مېنىڭ... آخرىمنى كويدىردىڭىز، تانگەلە محشر اىكى قۇلىم ياقەنگىزدە
بۇلغەى، ايمانسىز... اى-ى...

قاضى كلان قىغو-حسرت اىچىدە قالدى. حاضر اۋرنىدىن دست تورىپ،
«يالغان، بول مەكتوبنى مېن يازدىرمەدەم!» دېسە، اناۋى تەكر شىخ قۇلىگە مەصحف
توتقىشى مەكەن. قرآن اوشلب قەسم اىچىشىگە قۇرقەدى. اوندە قاضى نىڭ باشىگە
ھەم شەھاب الدىن نىڭ كۈنى توشماغى مقرر. بالەكس، عىيىنى مۇيىنلەسە-چى؟
قاضى نىڭ اېتى اوۋوشدى. خيالدىن لىپىلەپ مەظم سمرقند بازارى، يىغىر اېشك،
ساق سقالىنى قىرگىنى ستارە يىلگەچلەپ تورگن سرتراش اۋتدى. قومداشلىرى، كاسب
و تىجارلەر، سابرانلىك مريدلەر كۆز اۋنىگىدە سزايى بۇلغاندىن اۋلگىنى اعلا اېمسمو؟
اۋىل-اۋىل، اىككىنچى يۇلنى تەلەدى. «ھى، بىر عمر آغزى-بۇرنىڭ قىشەيىپ،
مىجروح بۇلىپ قالغاندىن كۆرە بىر كۈن سزايى بۇلغان افضل، تا ھەنوز سزايىلىكىدىن
ھىچ كىمە نىڭ اجلى يەتمەگەن. بول بېگانە يورت، سابران اېمىس، بېش-آلتى آى
آرەسىندە سقال ھەم پەتك بۇلىپ اۋز ھالىنە قەتەدى. توكل اللە...»

اشرفخان اىنقىلەپ اۋرنىدىن توردى. اوچ-تۇرت قەد باسدى و خان طرفگە
گورسىلەپ يىقىلدى.

- بىر قاشىق قانىمدىن كېچىڭ، اعلىحضرت... ايتلىك قىلىمەن. مەنى شىطان لەين
يۇلدەن اوردى. اۋشل سابران مەدرسى مەمەدرسول نىڭ گېنە اوچىپ، گەستاخلىك
قىلدىم. الا مەكتوبنى مېن يەتمەدەم. بىز شىخىمىز نىڭ رەبەسىنى خۇب يىلورىمىز. بول

ذات نینگ سیز ذات عالیرینه خیرخواهلیگینی ده غایت قدرله گهیمیز. آنحضرتیم اجازه بېرسه لر...

قاضی نینگ بۇغزیده گی آغزیده قالدی.

منه بو تجار قیافه سینده گی قاری بچه گه اېلیک تیاق اوریلین! - دېدی خان اوضاعی بوزیلیب، - ایمانین ساتقان قاضی کلان سزایی قیلینسون!

اشرفخان قاضی اېمکلب خانه نینگ اۋرته راغیگه باردی.

- صدغه نگیز بۆله ی، خانیم، اېلیک اېمس، یوز تیاققه هم راضیم. خداییم خیرینگیزنی بېرسین، روسیاه عالم اېتمه سینلر. قری یاشیمده سزایی بۇلغاندین مرگیم اولی راق.

خان نینگ غضبی کېلدى:

- قاتلده بیر قتله گناه بۆلسه، ایننگ قۇلیگه خنجر توتقزگن کیمسه نینگ گناهی ایکی قتله دور. محتسب، قاضیگه ده، اېلیک تیاق اوریب سمرقنددین بدرغه اېتینگ!

اېشککه تېسکری میندیرینگ بو ایمانسیزنی!

محتسب نوکرلریگه ایم قاقدی. خش پش دېگونچه اشرفخان قاضی بیلن مولود قارینی اوزون قیسقه قیلیب هیده ب چیقیدیلر.

سلطان العارفین نینگ فاتحه سیدن سۇنگ جماعت دوو قۇزغلدى. خانه ده خان نینگ خاص آدملری و شیخ نینگ محرملری قالدی. محمودخان شیخگه تکلف ایله باقدی:

پيريميزگه ايگى آغيز عرضيميز بار اهدى.

شيخ سليمان بيلن باباماجينگه يوزلتيب باش قيميرله تدى. پير اشاره سيني انگلب اولر آهسته قوزغه لديلر.

سيزلرگه ده جواب، - دېدى خان شيخ الرئيس باشلىق علما اهليگه.

طنابي خانه ده محمودخان بيلن سلطان العارفين قالديلر. صوفيلر شرطيه كوره بوز دسترخوان يازيلدى، سمرقندنينگ پولاتي ناني بيلن مېوهلر تارتيلدى. خان آلديگه شربت توله سفال مۇندى قويلدى. حضرت سلطان داغ سوو ايچردى، اونينگ آلديده شاكاسه توله خوشبۇى سوو پيدا بۇلدى. هلى زمان بۇليب اۋتگن ماجراني اېسلېب، محمودخان نينگ كۈنگلى خيره بۇلدى. اما قلب يره سيني قيته تيرنشنى ايسته مه دى. درحال عرض دليني ايتدى.

پيريم، ايگى ييلديركه، كۈزيميزنينگ آق و قراسى شهزاده قطب الدين جنابلرى - نينگ درگاهيده خدمتغه قايم. بيز شهزاده ايله سويلشديك. سيزدېك ذات پاك - نينگ اسم شريفلىرىنى تيليدىن توشيرمس بۇليدير. آنچنان، كۈب تربيتلر آليب، فضل و كمال كسب ايتيديدلر اېركن. لفظيدىن، سياقيدىن معلوم بۇلدى. الا... بول بېش كونليك دنيا برچه ميزگه امانتدور. ييگيتلىك گلشنى اداغىنى كۈرسه تيب، عمر كاروانى قريلىك بيابانى تامان يېليب بارور. بس، سلطنتنى كۈزى تيرهك، ذكاوتى اۋتكير، دستى پنجه سى قوتلى شهزاده گه تاپشيرماق اميدى كۈنگلميزگه ياروغلىك ساله دير. ولېكن، مصاحبه چاغى روشن بۇلدى كيم، شهزاده بيزنى مراديميزنى فهم اېتمه يدير و ياخود تاج و تخت هوسيدىن ييراقدور. پيريمدىن اۋتينچ و اميدىم شول كيم، شهزاده گه اجازى عالي بېرسه لر، تاكه اول اوغىل سرايگه قيتىب وليعهدلىك خدمتين ادا اېتسه. شيخ انگله دى كه، آتە باله اۋرته سيدة مشكل مناظره واقع بولگن.

قطب الدين صوفيليك خرقه سين يېچيب، شهزاده ليك لباسين كييمكه راضي بولمه گن كورينه دير.

حضرت ايچيده شكرانه كېلتيردى: «آته بيرله انا ديدارى فردوس الاعلى دين آرتىق، دېميشلر. تووغان كييمه لر جماليغه خرقه بيرله تسليم تاشنى اييرباشلهمه گن اهرسه، قطب الدين دن كۈنگليميز تۇق. ربنا، ايگى يىلليك زحمتلريميز ضايع كېتمه بدى، اۈزىنگ مغفرت قىلگه يسن. بيز اۋتگندين سۈنگ طريقت چيراغىنى ياقىب اۋتيرگۈۈچى مريدلر يميزدين بيرى شول باله بۇلسه نې عجب».

سلطان العارفين كاسه دن شيرين سوو ھۇپلې استه دېدى:

-منطق طلبگه كۆره قطب الدين پدر بويوكواري ايله والدهى مهربان قاشيده تسليم بولماغى لازم اېدى، خان جنابلرى.

-تأسف كه، اول خانقاه سري ايتيله دور. آري راست ايتديلر، تقصير، تووغان اېل توپراغيدىن، خویش و اقربا مھريدين خانقاه اولوغى، پيرىم؟ اخير قوشلر-ده، دان يېب، سولب اۋرگنگن مكانيگه اينتيلور، بول نې حال دير، عقليم حيران.

شيخ خان طرفگه طعنه ارەلش قرەب قۇيدى.

-خان جنابلرى، سيز نفس روحاني ايله نفس حيواني فرقىنى نظردن قاچيردينگيز. منە بول دسترخوانده گى نعمتلر ييزده گى نفس حيواني قانديرماق اوچون يېتريك دير. الا، اېگه مېنىگ يره تگن مخلوقاتى يالغيز قورساق غميده بولمس. الرگه نفس روحاني اوچون هم آذوقه لازم دور. مگرچه انسان مخلوقاتلر ايچره اېنگ مكرم ذات اېركن، انگه نفس حيوانيدين اول روحى احتياج فرض بولغەى. بنده سى نينگ كۈزى تۇق، كۈنگلى تۇق بولسین اېكن. قارنى تۇق، ولېكن كۈنگلى آچ كييمه

ايمانينگيزگه زحمت يبتكزگه. ايندى قطب الدين مسأله سينده... اول ييگيت نينگ معرفتدين طريق، طريقتهدين حقيقت سري ايتتيليشي سيز ايتگنجه قوش نفسيدن فرق قىلور. قوش نينگ دردى دانه، سووده. قطب الدين نينگ غمى - سىرتىنى بوتكل سرانجام ايلب، وجودىنى جمعى حيواني نفسلردن تمام آزاد ايتمكىدير. صالح فرزند آتە بيرله انانينگ كۈنگيل قووانچى، فخرى اېمسمو؟

—فخرى، پىرىم. الا، اۋشل فرزند پدىرىم بيرله مادىرىم حضوريده يورىب، الرنى شاد اېتەي، دعاسىنى آلەي دېب اۋيله ماغى هم فرض اېمسمو؟ آتە راضى - خدا راضى، دېمىشلر.

—توغرى. الله نينگ اراده سى آتە نينگ مەرىدىن اولوغراق دىر. يره تگن اېگەم قطب - الدين نينگ كۈكسىگە نور تجلې دين بير قىتم عطا اېتيدور. بول نور شەزادەلىك هوا و هوسيدىن، بو دنيا عشرتلري و مال و منال يىغنش سرورىدىن اوستون كېلگن بۇلسە، نې چاره قىلگەيسىز؟ ابراهيم ادەمنى اېسلنگ. حکم الله گە بۇيسونمكىدىن اۋزگە علاجىنغىز بارمو؟ سىزدىن لازىمى - دعای خير ايله قطب الديننى اېركىگە قۇيماق دىر. فقير استاذ بۇلىب بول نوجواننى طريقتهدين قىترسك، سىز پدر بويوكوار بۇلىب انى روحاً بندى اېتسنگىز، اۋغىلگە ظلم قىلغان بۇلمەيدىرمىزمو؟ كۈنگيل ايشى نازك، كۈنگىلگە بير اېگەمدىن اۋزگە سى تعدى قىلىپ يۇلدىن تايديرماغى درگمان دىر...

خان نينگ حوصلەسى پىر بۇلدى. او ايگىلىنىپ بۇلسە دە، شىخدن بير امداد كوتگن، جىلە قورسە، ھى، بىز قطب الدينگە بير آغىز نصيحتىمىزنى ايتىپ كۈرەيلىك، دېگن وعدەسىگە ايتتىق اېدى. اۋغىلنى اېركىگە قۇيىنگ، دېدى. اۋن سگىز يىش، اساو، كوچگە تۇلگن، قانى گوپورىب تورگن يىگىتتى اۋز اېركىگە تشلب قۇيماق... اوندىن تىرىكلەي ايرىلماق اېمسمو؟ يۇق، محمودخان ھلى اول عاصىي اۋغىل بيرلە يگمەيگە سۋىلشەدى، توققن آنەي زارىنى روپرەسىگە اۋتقزىب قۇيىب، نصيحت

قیله دی. یالواره دی، ابره دی، لازم بولسه، پویسه گه اۋته دی. نې چاره قیلیب بولسه - ده، قطب الدیننی سمرقندده آلیب قاله دی!

خان اوزاق سکوت سقله دی. سۋنگ صحتیگه نقطه قۇیماق قصیدیه
سپس بېردی:

-نې علاج، پیریم، ذریاتیمیزگه ابگه لیک قیلماق لیک آرزوسیده ابردیک. تقدیرنینگ
یازمیشی بونداق ابکن. الله حکمیگه بۋینسونمک دین بۋلک نې چاره بار...

-برچه میزگه ابگه لیک قیلوچی یالغیز جبار، لوح محفوظ صاحبیدور، خان
حضرتلری، - دېدی شیخ هم مصاحبه تمام دېگن الفاظه.

عصر نمازی یقینلشیب کبیر، آلیس یاووق مناره لردن اذان تاووشی ینگره ی
باشله گن اېدی. شیخ دسترخوانگه فاتحه اۋقیدی و ایلکیس اۋزیدن توردی.
محمودخان اونگه تقلید قیلدی.

محمودخان شیخ ایزیدن حاو لیگه چیقیدی و قۇلیده کوموش قومغان ایله
پیرینی کوتیب تورگن قطب الدینگه کۋزی توشیب، بیر نفس تۇختب قالدی. قطب -
الدین چپتله نیب ایگى سلطانگه یۋل بېردی. محمودخان اۋغلیگه سیناۋچن بیر نظر
تشلب، تاش تۋشه لگن یۋلکنی تره قله تیب دروازه خانه گه قره ب یوردی. قطب الدین
هم آتە سی نینگ آرتیدن مأیوس بیر حالده تهرمیلب قالدی.

شەزادە حبسە

۱۹- فصل

كۆزىم آچدىم، سېنى كۆردىم، قول كۈنگىلىنى سېنگە بېردىم،

اوروغلىرىم تۈركىن قىلدىم، مېنگە سېن-اۋۇق كېرەكسەن.

سۆزلەسم سېن تىلىمدەسەن، كۆزلەسم سېن كۆزىمدەسەن،

كۈنگىلىمدە ھەم جانىمدەسەن، مېنگە سېن-اۋۇق كېرەكسەن.

احمد يئوي

حبسخانە اېشىگى شىرقىلىپ ياپىلدى. قطب الدىن قارانغىلىككە اۈرگىنالمەي،
بىر لحظە تېسىللىپ توردى. حبسخانەدن آشلەمەگەن تېرى ھىدى كېلدى. نىمخوش،
بدبۇي ھوا نىفسىنى سىقىدى. اىگى قەدەم آغە باسدى. تېپەگە قەردى. پىتوسدەپك
كىچىكىنە درچەدن اىگى قەتىم نور توشىپ تورردى. كۆزلىرى آز- ماز شېستانگە
كۆنىكىدى. تەغىن اوچ-تۆرت قەدەم ايلگىرىلەدى. اۈرتەراققە بارىپ يېرنى پىپەسلەدى.
بىر آدم سىغەدىگەن لاي سۇۋاق تاقچەنى كۆرىپ، آھستە چۆكەدى. «بوكۇنىگە ھەم
شكر، تىگىرىم»، دەپ قۇيدى اىچىدە. درويىشلار مقاماتىدە - باشىنى آسىلتىرىپ،
كۆزلىرىنى يۇمىپ انچە اۋتيردى. پۇلت قابى تەرقلەدى. زلفىن تاۋۇشى اېشىتىلدى. بىر
قېچ شىمە يىلەن بىر كاسە سۇو كۆتۈرۈپ زىندانىن كىردى. او ايندەمەي تۈرگە اۋتەدى،
شىمە يىلەن كاسەنى دېۋار اۋيغىگە قۇيدى دە، سېس سىز ايزىگە قەتەدى. اېشىككە
بارگەندە آرتىگە اۋگىرىلدى:

ساجىتىگىز بۇلسە، قاپقىنى اورىنگ، بېگىم، - دەدى.

قطب الدين باش سيلكىدى:

-قولۇق، تقصير.

زلوارلى اېشىك قېتە مەنت ايله بېرىلدى.

قطب الدين نىنگ ايچى يانيب، تشنه بۇلىب اۋتىرگن اېدى، كاسەدەگى سوۋنى باشىگە كۈتردى. بىراق تاماماً ايچمەدى. اونىنگ نفسى جلولى اېدى. قطب-الدين تقوانى نېچە زماندىركە، قلب تومارى اېتىپ آلگن. شو سبب، جسم و جاني كويىب، سوو تىلب تورگن اېرسەدە، اۋزىنى تىيدى، آز-آزدن ايگى ھۇپلپ، كاسەنى بېقىنىگە قويدى. قۇللرىنى ياستىق قىلىپ سېرىر تاقچەگە اوزون چۈزىلدى. سەلگم اوچ يىلدىركە، قطب الدين بوندەى ياتىش-تورىشىگە كۈنىكىپ كېتگن. درويشلىرىنىڭ بالشى تاش، تۈشكى يوشاق يېر، دېگن حكمت بې چىز ايتىلمەگن. نې عجب كە، قطب الدين رطوبتلى، زخكش جىسخانەدە اېمس، سالكلر آشيانىدە ياتگندېك حس اېتدى اۋزىنى. اونىنگ خاطرى جمع اېدى. ذاكلر تعاملىگە كۈرە، بىر نېچە دقيقە نفس روحيە ايله مشغول بۇلدى. سۈنگ كۈزلىرىنى يومدى. كۈز آلدىدە يەنە قېلەگاھى جانلندى...

بىر ساعت بورون سلطان محمودخان اۋغلىنى سرايگە چقىرتىردى. او قطب الدين دن ھلى اميدىنى اوزمەگن اېدى. «اوچ كۈندىركە، والدەسى بىرلە سېرلشېب اۋتېرىبىدىر. آنەنىنگ سۈزى بەتلى ملھم اېرمىش. زارە اول عاصىي بالەنىنگ كۈكسىدەگى تاش اېرىسە، تاج و تاختىمنىڭ اېگەسى بۇلىپ قاشىمدە قالسە. يا تنگىرىم، يالغىزىمگە توفىق بېرگەيسن». قطب الدين كىردى. او درويشلىرى جندەسىنى يېچگن، ولې شاھانە لباس كىمەگن اېدى. اېگىدە آدمى كۈكىش يىكتك، اۋشنداق زىنگارى شلوار، باشىدە معجز سەلە اۋرەلگن سىدىرغە دۈپپى. قطب الدين نىنگ

چهره سی آچیق اېدی. او سلامخانه نینگ یرمیگچه قۇللىرىنى كۇكسىگه قۇيىپ، تعظیمده كېلدى، سۇنگ چۆك توشىپ آتەسى نینگ اېتىگىنى كۇزىگه سورتىدى. يەنە قىدىنى راستلەدى. قېلەگاھى نینگ امرىگه منتظر، قۇللىرىنى قاووشتىرگنچە باشىنى اېگىپ توره وېردى.

سلطان محمودخان بىر مدت اۇغلىگه تىكىلىپ قالدى. نظرىده قطب الدين - نىنگ رنگ-رۈيى كىرىپ قالگندېك اېدى. «بلى، تووغان اويىده شايى كۆرپە- تۇشكەك ياتماق نې راحت و صحرايىلر آره سىنده مثال ايت ياتىش - مىزرا تورىش قىيلىده ياتماق نې عذاب؟!» الا، خان بىلمىدى كە، قطب الدين كوندوز كونلرى خلاق كۆز اۋنىگىده آتە-آتە درگاھىده يورر، عصر نمازىدن سۇنگ لىباسلىرىنى المىشتىرىپ، قۇرب خانقاھىگه جۇنر، درويشلر حلقەسىده ذكر و ثنا بىلن بند بۇلدى. محمودخان اۇغلى نىنگ بۇ-بىستىگه باقىپ، ايچىده فخر تويدى. «بو كۆلگە سەلە اېمىس، دوبولغە يره شگە، بو قۇللىرگە صفايىل اېرمىس، شمشىر زېب بېرگە، شەزادە! حريفلىرىمنى زېرو زېر ايلب، اۋكسىك كۇنگلىمنى عرشگە يېتكۈرەدىگن اۋزىنگىس اخىر، نادان!»

نهایت، آتەدن امر بۇلدى:

-اۋتىرسىنلر، شەزادە.

قطب الدين قىامدن قعدەگە بارەياتگن عابدېك، تعظیم ايله تىز چۆكدى. ايگى قۇلىنى تىزەلرىگه قۇيىپ، چۇغدېك قالىنگە تىكىلىپ اۋتيره وېردى.

-كۆزىمگە قره!

قطب‌الدین آهسته باشینی کۆترب آتەسیگە اطاعتکارانه باقدی. اونینگ کۆزلی مونس، کۆزلی غمگین، اما آنەسیدن اۆتگن بو تیمقاره، بیریک-بیریگ کۆزلیده قطعّی بیر قرار ظهور ایتدی.

-آخرگی مراتبه سۆرهیمین سېندن. کدخدا بۆلیب، ملک و مملکتنی ایلکینگە آلیب درگاهیمیزده قالدە سئمو و یا اؤشل بقیراق درویشلر تۆده سی ایچره آق پدر قومیده کېته سئمو؟

قطب‌الدین سکوت سقلەدی. آتەسی نینگ قهر ایله تاولنه باشلەگن کۆزلیردن کۆزینی آلیب قاجدی.

سؤیله! اتا بیرله انا دیداری منه بو یېرینگده گی، - محمودخان شهادت برماغینی کۆکرەگیگە نوقیدی، - اؤشل تاشنی اېریتمکدین عاجزمو؟

اوغیل اؤنگ قۆلینی کۆکسیگە باسدى.

-گمراه قولینگیزمن. مېنى عفو ایلنگ، بویوکوار. اختیاریم اؤزیمده اېرمس. شکرکیم، تئپرستلیکدین اوزیلدیم. منبع بول فقیر عشقپرستم. بو یۆلدن اېندی اؤغلینگیزنی یرەگن نینگ اؤزیدن اؤزگە هیچ کیم قېترە آلمەگە ی.

«حدیدین قېتمەبدی، یرەمس! - دېدی ایچیدە محمودخان، - اول نې عشقدیرکە، دنیانینگ راحت فراغتیدین، سلطنت سروریدین، خویش و اقربا، پدرو مادر مھریدین- دە اوستون تورگە ی؟ بس، مېن محمودخان بۆلسم، سېندېک نخلنی یا کۆکرتیرگە یمن و یا سیندیریب، قوروق چۆپگە ایلنتیرگە یمن!»

سېن نهچوک بې فراست مخلوق دیرسن که، حدیث شریفگه مؤیین سونمسن؟ رسول الله بویورمیش که، «انت و مالک لاییک»، سېنینگ مال و ملکینگ هم، اوزینگ هم آته که تېگیشلیدورسن. یادینگده بولسین، باله!

مالیم، جانیم ایلکینگیزده، قبله گاه. بول گمراهنی دنیاگه کهلتیریپ، یخشی اسم، یخشی جسم روا کورگن پدر بویوکواریمگه مینگه جانیم فدا بولسین. ولې، صاحب دولت بولیب بیراولرگه حکم اؤتکزمکدین کوره، الله گه بویین سونمکنی افضل بیلدیم، آته جان.

محمودخان بیر لحظه اؤیگه تالیدی. سؤنگ گؤیا اؤغلیگه یان باسگن بولیب، ملایم تاووشده دېدی:

معقول. صاحب دولت بولیشلیککه میل یوق ابرکن - اختیارینگ. آل، اونده ییزنی آته، انه او مشفق عیالنی آته دېب طواف اېتسنگ، بیر سؤزیمیزگه خوې دې، باله م.

کدخدالیقکه راضی بول. آته لیک فرضینی ادا اېتیب، بیر عاجزه ی باکره نی جُفت حاللیککه آلیب بهر ی.

قطب الدین مایوس ایلجه یدی:

-بول فقیرینگیز تجرید قیلماقنی اختیار اېتدیم، قبله گاه. ییزلرنی یره تگن پروردگار یالغیز، تنگريم دېب اورده یرغان قلب هم یالغیز. بیر یوره ککه ایگي عشق سیغمس. فقیر قولینگیز اؤزیمنی تمام عشق الهیگه بغیشله دیم.

-متکبر بولیسن، قطب الدین، - دېدی محمودخان، تاشیب کهله یاتگن غضیبینی باسیپ، - تجرید ایلپ، دنیادین بې نام و نشان اؤتمک شریعتیمیزگه خلاف

يوشددير. انه، پير مرشدینگ حضرت سلطانی کؤر. پیریمیز هم رؤزغار توتگنلر، اهل و عیالی، نوری دیدهلری بیرله عمر کپچیره دیلر.

پیریم فنافی الله مقامیگه بیتگنلر. حضرتیم به مثلی سما و بیز اول سماینیگ ایتگیدیریمیز. فقیرینگیزده گی نور ایمان پیریم نینگ مقاملری دین بیر غبار، بیر ذره ینگلیغدير. بیز کمالات مرتبه سیدین همیتقدر بیراقمیز.

قطب الدین نینگ خاطریگه عجیب بیر منظره کهلدی. او «ایتسمی، ایتمه - سممی؟» دهگندېک التجا اره لئش آتہ سیگه قره دی. سلطان محمودخان «متکبر بؤلسنگ هم، دانا متکبر بؤلیسن»، - دپه اوغلیگه هوس و الم ییلن تیکیلیب اؤتیرگن اهدی. اونینگ نیتینی سېزدی:

بؤغزینگده بیر کلام توریددی، ایتیب قال، باله! - دېدی، نېگه دیر اینسه سی قاتیب. قطب الدین متتار بیر قیافه ده سؤز باشله دی:

-دشتده اؤتین ییغنب یورگن اېردیم. تېپه مدین بیر تۆپ قوشلر اوجیب اؤتدی. اولر الله تعالی نینگ ذکرینی ایتیب قنات قاقردی. مهلیا بؤلیب باقیب توردیم. یوره گیم تېز- تېز اوردی. سېزدیم که، تنه مدین مشدېک بیر نرسه ایریلیب چیقادی. او آسمانده گی قوشلرگه باریب قوشیلدی. بیرگه-بیرگه اوجیب کپته بېردیلر. بیر زمان اول قوشلردن آرتده قاله باشله دی. آخرالامر امانتیم کؤکره گیمگه قیتیب کهلدی. بیلدیم که، اول جان قوشیم اېرکن. «نې بؤلدى ای، روح روانیم؟» دېدیم. غیبدین تاووش کهلدی که، «...آسمانده گی قوشلر جتنگه یؤل توتگنلر، سېن هنوز کمالات مرتبه سیگه بیتمه بسن، شول باعث جان قوشینگ تغین اؤز قفسیگه جا بؤلدى...»

-اؤشل قفس اېندی مېنینگ قؤلیمده، - دېدی محمودخان کېسکین، - زنه ار ایلکیمدین چیقارمه گیم. سېن اوچون ایکی یؤل بار: کدخدا بؤلیب، ولیعهدلیک

مقامیده قالغه یسن یاخود عمرینگنی زندانده چیریتگه یمهن. قیسی بیرین اولی ییلسنگ، ایت!

قطب الدین باشینی اېگیب سکوتگه بېریلدى. محمودخان معنالی یۇتلدى. قطب الدین باشینی کۇتردى. آتەسى نینگ کۇزلىگه گناھکارانه تېرمیلدى.

—عاصی فرزندینگیزدن رضا بۇلىنگ، قبله گاه. فقیرینگیز شاهانه سرايدن كۆره غریبانه خانقاهنى افضل كۆره دیرمن.

خان قرس اوردی. اېشیکاغه کیردی.

—بول گمراهنى درحال زندانگه اېلتیب تشلنگ! — دېب بقیردى محمودخان، — شهزاده اېکن دېب، مرحمت قیلینمه سین. یگه اۇزینی خاص بندىخانه گه اۇتقرینگلر.

خان شتاب ییلن اۋریدن قۇزغلىدى. تخت آرتیده گى مخصوص اېشیکدن چىقیپ كېتىدى. ایكى نوكر كىرىپ قطب الدیننى هیده ب جۇنه دیلر.

زاویه نینگ تار حجره سیدېك بو زندان اېندى قطب الدین اوچون خيالات مسکینگه ایلندى.

...کاسه ده گى سوودن هۇپله دی. کۇزلىرىنى یومدى. صوفیلرینگ قديم حکمتى جلوه کۇرگوزدى. قطب الدین نینگ سینىق کۇنگلى تیره ک کۇزگه ایلندى. کۇز اۋنگیدن تسیخ گه تېریلگن صدف دانه لریدېك بۇلىپ كېچمیش حیاتى اۋته باشله دی. هیهات، بو غریب باشیگه نې سودالر یاغیلمه دی. قیرق کون آت باقدى، قیرق کون یېر سوپوردى، شونچه کون دشت و دله ده آياقلىرگه چقىر تىکنک کىرىپ، قۇللىرى شىلىنىپ اۋتین تېردى. خلیفه لرگه طهارت سووی حاضرله دی، یاغاچ یاردی، گۇلخلیک قیلدى، حتی بدرفع تازه له دی. مریدلیک نینگ ایلک آیلىرىنى

خاطرلەسە، قطب الدین نینگ بدنیدن همان اۋت چقیب، یېتمیش ایکی تامیری بیردېک گویلب اوریب کەتەدی.

...بیر خدمتگەر کیرگن کەزلی. طریقت احکامیگە بناء، سالک اۋزیدەگی کبر و هوانی اۋلدیریشی، شو یۋل ایلە سلوکدەگی درویشلر جماعەسیگە تېنگلشماغی کەرەک اېدی! قطب الدین - کەچەگی شەزادە، سمرقند تختی نینگ وارثی، اوندەگی غرورنی سۋندیریش بابامچینگە تاپشیریلدی. بابامچین اصلاً کۋنگلی یومشاق، شفقتلی بیر کیمسە اېدی. اما او طبیلیک وظیفەسینی اۋتشی لازم. طیب رحمدلیک قیلیب، جراحگە تیغ اورمەسە، یرە گزک آلیشی ممکن. شو ینگلیغ بابامچین دوست طیب یۋریغینی توتدی. قطب الدیننی اېرگشتیریب یسیدەگی اولکن بازارگە آلیب باردی. بامداددن تا رۋز شېگچە تیلنچیلیک قیلیشگە بویوردی. قطب الدین سحر تورەدی. همخانەلری سینگری اۋچاققە سلام بېریب، ایچیدە اللەدن رزق رۋزی تیلەیدی و بازارگە قەرب کەتەدی. اېگنیدە جلدور تۋن، بۋینیدە کشکول، آياغیدە یېتی یماق چاریق. دلیدە ذکر و ثنا. باش قاپقەدن کیرەدی. «حق دوست، یا اللہ!» دېیدی آوازی تیتەرب. کۋزلینی یاش باسەدی. خۋرلیگی کەلەدی. اۋزی تېنگی، بۋیسیرە مریدلرگە بیمنت خدمت باشقە و اېل کۋزیدە منافقانە تیلنچیلیک باشقە اېکن. قلبی نینگ توب-تویدن عصیانکار بیر ندا کەلەدی: «یا ربی! جنت الماوادېک سمرقند پادشاهسی نینگ یالغیز فرزندى خلائق آلدیدە قۋل چۋزېب، گدالیک اېتیب یورسە... بو نې کۋرگولیک؟!» اما نه چارە. بیر امری واجب. قطب الدین تغین آياق سودرەب، آلفە ایتیلەدی. «بیر ناتوانگە خدا یۋلیدە خیر- احسان قیلینگلر... حق دوست، یا اللہ! حق دوست، یا اللہ!» کشکولگە جیرینگلېب بیر- ایکی کوموش تنگە تۋشەدی. بو دیرهم هم گۋیا شەلاق بۋلیب قطب الدین نینگ قولایگە تۋشگندېک بۋلەدی. تەرلېب کەتەدی. تۋختەیدی. النگلەیدی. تنیش آواز اېشیتگندېک بۋلەدی. «سمرقنددین کېلگن تجارلرمیکین؟ شېۋەسی هم جانگە یقین.

خداگه شکرکه، بول آله تۆپ بازارده بیراوتنیمهیدی...» شو بیت روپره سیدن سووسر تېلپک کییب، بېلیگه طلا خنجر باغلان نارغول ییگیت کبله دی و... استهزالیکی ایلجه یه دی. «بو کبلتینگ ایله گدایلیک قیلگونچه، ایلکینگگه چۆقمار آلیب نوکرلیککه بارسنگ بۆلمسمو؟» دیدی. و کشکولگه زرده بیرله کوموش تنگه تشلهیدی. خۆرلیک نینگ زۆریدن قطب الدین نینگ فریاد اورگیسی، یاقه سینی پاره-پاره قیلیب... اۋشل تکبرگه تشلنگیسی کبله دی. قنی اېندی اونینگ قۇلیده گی خنجرینی تارتیب آلسه و اول ییگیتگه، سۇنگ اۋزیگه اورسه! تأسف که، علاجی یۇق. قطب الدین تاووشینی چیقرمه ی، اۋکسیب-اۋکسیب ییغلهیدی. اونگجه آلیفته ییگیت کۆزدن غایب بۆله دی... بیرار هفته دن کپین قطب الدین نینگ «بېتی قاتدی». اېندی اونده شهزاده لیک غروریدن اثر هم قالمه گن اېدی. یانیق تأثرات همان یوره گینی جزیلله تیب تورردی. او تغین بیرهۋپلم سوو ایچدی. اېندی کۆز آلدیده گلگون منظره لر کشف بۆلدى.

نورۇزنینگ ایلک دملری. صحرا. دریا بویى. تون. بهشتدن چیققن سیحون یوزیدن جنت ایسی کبله دی. بو ازلی و ابدی عالم معطر بۇیلر آغوشیده مستانه تېهره نیب تورگندېک. آسمانده یاقوتدېک ییریک یولدوزلر پارله ییدی. ینگى آى-نینگ اۋراغى دریاده قلقىب-قلقىب سوزه دی. مثلى آلتین بېلنچک. ذاکرلر حلقه قورگن. اۋرتده گلخن. سکساوول چیرسیللب یانه دی. آلاونینگ قیزیل تیللری درویشلر خرقه سینی یلب اۋته دی. پیر امری بیرله ذکر الایه باشلنه دی. آه، بو ذکرنینگ قدرتی، شکوهی، اۋلیک روحلرگه-ده جان عطا اېتگووچى سحر و صناعتی! پیر کامل، ذکر - جان نینگ راحتى، دېب بی چیز ایتمه گنلر. اۋشه سعادتلى کونلر ذوقینی اونوتیب بۆله دیمى؟ تاکه سۇنگکلری چیریگونچه یادیدين چیقمس. قطب الدین ایگى یریم ییل بدلیده بونده ی فرجبخش سیر و سیاحتلر، صحبتلر و گپ-گشتک نینگ مزه سینی خۇب تاتیب کۆردی. قاره تاغ نینگ هورکک آهولری کۆزنى

سپوینتیرسه، تاشقین سایلرده گی زلال سوولر تن گه آرام ببردی. دنیادن ایتک سیلته گن اهل دللرینک کونگیل راضی دیده سیگه یاش ایتیب، بغرینی سری یاغدپک اهریتسه، پیرصحبتی، آلیس ماضیدن اینگن حکایتلری ایمانیگه قوت بغیشلر، کرامتلری بیلده گی همت قورینی محکمراق باغلردی. ایندی قطب الدین - نینگ یالغیز بیر ایستگی بار: ظاهراً بو سر وال شلوار، خیزام، یشیل تمغه باسیلگن قاوه، ایرغه ی عصا، صفاییل، تسلیم تاش و خرقه ی تبرک. و ذکر الانیه. یوره گی نینگ شادلیگی یالغیز الله نینگ یادی ایله بؤلغه ی. عشق الهی لیل و نهار وجودینی نورگه چولغب، بېلیگه قوت، کوزلریگه نور، آیاقلریگه مدار، حور کونگیلگه روشنلیک عطا ایتیب تورگه ی. ایلگری او می تأثیرینی ایشیتگن طالب می کبی ایدی. الحال، وحدت شرایینی نوش ایتدی و اوزی مخمورگه ایلندی. بو فانی دنیا راحتلری، بو عالم ناسوت عیش و فراغتلی و مال و مناندن کبله دیگن مخمورلیکدن اهل حال ایچره تاپگن مخمورلیک افضل اېکن. قطب الدین بونی غایبانه بیر سبزگی طفیلی حس ایتدی. الا آتەسی نینگ فعلینی، قهرینی هم بیله دی. آتە ایستگیدن الله تعالی حکمی اوستوار بؤلسه، نې علاج قیلگه ی؟ «رینا، اوزینگ پشت و پناهیگه رحم و شفقت، بو بنده ننگه صبرو سکوت عطا ایتگیل!» دېه قطب الدین لایسوپه گه یانباشله دی.

کېچ کیردی. لعلی برکشدپک درچه آرتیده قارانگیلیک ایندی. قطب الدین چاردانه قورگنچه ذکر قلبیه - سؤزسیز عبادت ایله مشغول بولیب اوتیریدی. شو پیت ایشیک تره قلب آچیلدی. یوغان شمع کؤتریب صاحب زندان کیردی. اونینگ آرتیدن آق کیپ، آق یاپینگن بیر عیال کوریندی. زندانبان چتگه اؤتیب، ضعیفه گه یول بپردی.

عیال آستانه هتله دی و «باله م، نور دیدهم!» دیه اوواس سالدی. قطب الدین آنه ی زار استقبالیگه پېشواز توردی. آیتوغدی هلاسلب کېلیب اوغلینی بغریگه باسدى، یوز-کۆزینی سیله دی، پېشانه سیدن اوپدی.

زندانبان شمعی قالدیریپ، چقیب کېتدی. آیتوغدی قطب الدین نی بېماردېک سویب صوفه گه اوْتقزدی و چوک توشیب اوغلی نینگ آياقلىرىنى قوچاقله دی. کۆز یاشی اره لاش اینگره ندى:

ـيالغيزيم... يولدوزلردن يَسَب آلگن آي پرچهم... قرچيغه يدېک قناتيم، ارغيمچاقدېک اوچقوريم... تابوتيم نینگ چېگه سی، يوره گيم نینگ اېگه سی. سېنگه نې بۇلدى، هه؟ مېن شۇرليککه شونچه کۆرگيليکلر آزىمىدى، تىلب آلگن طلا بېلنچگيم؟..

آیتوغدی تاووشینی برالله قۇيىپ، ھۇنگرەب يىغله دی.

قطب الدین سېس چىقرمه دی. يک کش آنه سی نینگ مُشک عنبر افورىپ تورگن سىلىق ساچىنى سیله یدى. جان-جهانى يانىپ، وجودی اوْرتە ندى. بىر نيمه دېمککه تىل چاغلسه آغزی قوروقشه یدى، باشی گووله یدى. تاماغیده يانغاقدېک تاش تىقيلیب تورىیدی.

ـاېنه... اېنه جان... - دېیدی و آنه سی نینگ مبارک ساچلىرىنى ھىدل-ھىدل، ايسىق-ايسىق ياش تۆکه دی. آیتوغدی قدینی راستلپ اوغلی نینگ يوزلريدن اوپدی. آنه-باله نینگ کۆز ياشلىرى قۇشلىپ کېتدی.

آیتوغدی نفس راستلپ اوغلی نینگ يانىگه اوْرنه شدى. قطب الدین نینگ يېلکه-باشىنى سيلب اوزاق اوْتىردى. نهايت، محزون، اوکسيک بىر تاووشده دېدی:

—اېندى مېن نېتەين، بالەم؟ بول بدبخت اېنەنگى زار ققشە تىب تشلب كېتمەككە
قصد قىلدىنكەمۇ، قۇزىچاغمۇ؟

قطب الدين جواب بېرمەدى، اوزون اوه تارتدى.

—مېنى ھەم آلە كېت، جانىم. گدا بۇلسىڭ گدا بۇلەمەن، ادا بۇلسىڭ سېنىڭ
يۇلىڭدە ادا بۇلەمەن. بو دنيا شادلىكى نې اېكەن، ايگى عالم راحتىنى سېنىڭ بىر دانە
توكىڭگە المشتيرەيمەن! ملكەلىك مسندىگە توپوردىم، سرايىگە اۋت قۇيەمەن!
سېندىن باشقە مېنىڭ كىمىم بار؟

قطب الدين استە گپ قۇشدى:

—دولتپناھ آتەم...

—فرزند مېرى مېنگە اېر مېرىدن اعلى. آتەنگى مېندىن بۇلك داغى ايگى زوجهسى
باردىر!

قطب الدين آتەسى نىڭ ساچىدىن قۇلىنى تارتدى.

—بېرگەن سوتىنگىزگە رضا بۇلىڭ، اېنەجان. سىزنى آلىب كېتالمەيمەن. مېنىڭ يۇلىم
آلىس. اېندى بو فقير اوغلىڭىزحق يۇلچىسىدىرەمەن.

آيتوغدى «نې بۇلگندە ھەم قانى قىناق يىگىت، ھلى قىز ايسىنى تويەمەگەن،
زارە اېتى جىمىرلەسە» دېگەن خيالدا ھىلەگە اۋتدى:

—سېنگە بىر سولوو قىز تاپدىم، بالەم... اېندى اۋن آلتىگە كىرگەن. جنت حورلرىدن-دە
زيادە. بىر قاشىق سوو بىرلە يوتگولىك. آتەم رضا بۇلسىن دېسەڭ، اولىنىپ
يوزىمىزنى ياروغ قىل. اندىن سۇنگ مىلى، زاويىڭگە كېتەبەر. ايستەسەڭ اۋزىم
سمرقنددە اولكەن خانقاھ سالدېرىپ بېرەي. خدا يۇلىگە كىرگەن قلندەر و مسكىنلرنى
يىغىپ، ذكرو ئنا ايتىپ اۋتيرىنگلەر. معقولمى؟

-اېنه جان، الحمدلله کیم، برچه میز بیر یره تگن نینگ قولیمیز. حدیث قدسیده الله تبارک دېمیش که، بېرگن رزقیمگه قناعت قیلگووچی، مېنى رضا بۇلسین دېب شهواني حرصلرینی ترک اېتگووچی یاش بېنده لریم نزدیمده بیر قسم ملایکلر بۇلغەی. اخیر نېچوک مېن عاصیلیک قیلیب تنگ ریم نینگ سۆزلریگه شک کېلتیره ی، اېنه جان؟

الهي حدیث سۆزلری آیتوغدینی بیر قدر ساویتدی، اېندى اوزون-اوزون اوف تارتیش نوبتى اونگه کېلدى. آیتوغدی یانباشیده گی بۇغچه سینی آچدی. بخمل دسترخوان یازدی. تورلوك-تورلوك طعاملر آلیب قۇیدى. نان سیندیردى.

-يېگيل بالەم، اېندىن آل. قوت بۇلەدى. آتەنگ قهر آتیدىن توشگونچه آچقیب قالغەيسن.

-اېت يېمەسمېن. يېزىنىڭ يېمىشىمىز مېوہ و سېزەوات. درويشلردە تعامل بارکە، قورساغىنىڭ آچ، كۆنگىلىڭ تۇق بۇلسىن. اېنه جان، اۋز قۇللىرىڭىزدن سۇنگى بارە بیر تۇغرم نان يېدىرىنىڭ. سوت بېرگن قۇللىرىڭىزنىڭ معطر ايسىنى يادىمده سقلب قالەی.

آیتوغدی نان اوشە تیب اۋغلى نینگ آغزىگە سالر اېکن، قطب الدين آتەسى نینگ کفلىرىنى قىتە-قىتە ھېدلەپ اۋپدى. آیتوغدى نینگ خيالیدن بیر فکر کېچدى: «نخات، اولياي کيىرىنىڭ سحرى آتە-آتە مھرىدن ھم اولوغ بۇلسە؟ خدا شاھد، بول اسرارگە ناقص عقلىم يېتمەيدىر!»

آیتوغدی «مېن آتەنگدىن پنهانە کېلدىم، بارە قالەی» دېدى و شاشە-پيشە جۇنەدى.

بیر آزدن کيىن زندانىان اېسكى بۇستک، جون بالش و آلەچە تۇن آلیب کىرىپ تشلەدى. قطب الدين قۇللىرىنى ياستیق قیلیب بۇستککە جۇزیلدى

حق یۆلچیسى

۲۰-فصل

کتابیم، مصحفیم، در سیم،

حدیثیم، ابجدیم، لوحیم،

صلاتیم، طاعتیم، زهدیم،

ثوابیم، حج و ارکانیم.

نسیمی

بندیلیک نینگ اوچینچی کونی اؤتیب بارردی. اوچ کوندیرکه، قطب الدین هواسی بوزوق، نیمقارانغی حجره ده آتەسی نینگ و تەگیرمان تاشیدەک آغیر خیال لر نینگ اسیری بۆلۈپ یاتیدى. تانگ آتەدى، کون باتەدى، ینە تانگ آتەدى. اما قطب الدین نینگ کۈنگلی یاریشمەیدى. حق دن ەدايت کوتەدى. «جل جلال یۆلۈغە کیریب حق یۆلچیسىگە ایلندیم. انشاالله، قادر اېگەم مرحمتیدن بی بهره قالدیرمس»، دېه امید قیلەدى.

روحیدن عزازیلنى ەیدەش نیتیدە متصل ذکر قلبیه ایلە شغللنەدى. بدنیم سرخوشلیککە میل کۈرگیزمەسین، دېب کۈنیگە اوچ قور ذکر نفسیه گە زۆر بیرەدى. سۈنگ یرتیق پۈستک اوزره چۈزیلیب، تغین اوزون-اوزون خیالگە تالەدى. مبارک خانقاهنى، حلقة ده گى سالک برادرلرینی خاطرلەیدى. کۈز آلدیگە شیخ المشایخ کەلەدى: «خاص ندیمی نینگ بی نام و نشان کەتگیدین حضرت آزرده بۆلۈپ، رنجیب قالمە دیمیکین؟ حجره داشی باباقول آغەچی؟» «ھ...م، شەزادەم، جون

چکمان آغیرلیک قیلدیمو؟ پر-تۆشککه نې یتسین؟» دېب گولدور کدېک تاووشینی
برالله قۇیب کولیب یورگندیر؟

قطب الدین گرچه بو شېستانگه بیراونینگ عزمی ییلن کھلیب اؤتیرگن بۇلسه-
ده، مسلکداشلیرى آلدیده اؤزینی گناهکار حس اېتدی. سرکش اؤیلرینی قوویش
قصیدیه حضرت نینگ یانیق بیر حکمتینی پیچیرلې قرائت قیلدی:

نېچه ییللیک مهربانیم جان ایتهدیر، دوستلریم،

بو وجودیم شهرینی فانی قیلاذیر، دوستلریم.

بول قفسنی طوطیسی پرواز اېتهذیر اوچکھلی

بیر قارانغی، شۆلسیز یېرگه بارادیر، دوستلریم،

ای، مېنینگ یارانلریم، همت توتینگ ایمانیمه

دشمنیم ایمانیمه زحمت بېرادیر، دوستلریم...

تشفیریده اېشیک قرسیللهدی. آت کیشنهدی. بۇغیق تاووشلر اېشیتیلدی.
درچه طرفدن جرجی نینگ چۆزوق، جرنگذار هیقیریغی کېلدی: «آدملر ای، آدملر!
تاغده بیتگن باداملر ای! فردوس الاعلی، سمرقند سلطان کاشف الحقایق...
محمودخان ابن ارسلانخان جنابلری...» جرجی نینگ خطابی بیراقلې کېتدی.

پدری نینگ نې یوموشگه چاغلنگنی قطب الدینگه مبهم بۇلیب قالدی. او
کۆزلرینی یومیب، دلیگه تغین حکمت دۇرلرینی تېره باشلهدی:

ایزیم یادی اولوغ باددور، ایتر بۇلسم،

عسل ینگلیخ سوچوک بۇلور تیلیم مېنینگ.

اۋزيم فقير، قىلديم منكر، بۇلديم حقير،
 قنات قاقراۋچر قوشدېك كۈنگلېم مېنىڭ.
 تورلىك عىشىم، تورلىك ايشيم، مونگلىغ باشيم،
 اپرىدى جانيم، كېتىدى ھوشيم، آقدى ياشيم،
 يازوغ بىلن تۇلدى توغل ايچيم تاشيم،
 بې نيازيم آچە بېرسىن يۇلېم مېنىڭ.
 كۈزيم توشدى، كۈنگلېم اوچدى، عرشكە آشدى.
 عمريم كېچدى، نىسىم قاچدى، بىرىم تاشدى،
 كاروان كۈچدى، منزل آشدى، ھارېب توشدى،
 سىر اولشدى، نېتانگ بۇلغەي ھالىم مېنىڭ...

قطب الدين جان قوشىدىن ماسوا بۇلگن كېمسەدېك بىر نىفس دىمىنى
 چىقىرمەي قاتىب قالدى. سۇنگ بېخودىيىچال بىر الفاظدە بىزۇر شىويرلەدى: «سىر
 اولشدى، نېتانگ بۇلغەي ھالىم مېنىڭ... نېتانگ بۇلغەي ھالىم مېنىڭ... ھالىم
 مېنىڭ...»

او پادشاه سىرايى ايله طريقت حلقةسىدىن اۋزگە دىيانى كۈرمەگن كىچىكىنە
 جھاننى اغدر-تۇنتر قىلىپ مۇشكىلىگە چارە ايزلردى: «اي، قاضى الحاجات، اۋزىنگ
 دادىمغە يىتگىل، سېندىن بۇلك آرقە تاغىم يۇق» دېيە تىلىدە دعا بىرلە كۈزى
 ايلىنگىنى سېزمەدى.

قطب‌الدین توش کوریدی. شرقه‌گن سایگه توتش آراسته باغ اېمیش. چار اطراف گلزار-گلستان. معظم بیر بزم جمشید اوجیده. آدم‌لر تۆپ-تۆپ بۆلب باغ تۆریگه اؤته‌دی. باری اهل یسن-توسن. آلیسدن کرئی-سورئی صداسی کله‌دی. قطب‌الدین سای بؤییده اویچن توریدی. یانیده سوودنده سولوو بیر قیز. ساچلری بیر اؤپه‌دی، اؤزی آق لباسده. قیز قیقیرلب کوله‌دی، قطب‌الدین گه تېگه جکلیک قیله‌دی. ییگیت پینگینی بوزمه‌یدی، کپیریک قاقمه‌ی سایگه تهرمه‌یدی. شو پیت سای‌نینگ او طرفیده حضرت پیدا بؤلدی. پیرنینگ قاواغی سالیق. او قطب‌الدینگه خؤمره‌ییب قره‌دی و چؤرت بورلیب کبتدی. ییگیت شو زهاتی اؤزینی سووگه تشله‌دی...

قطب‌الدین تهرلب اویغاندی. النگله‌دی. سوو هم، پیر مرشد هم یوق، قولاقلری شنغیلر، کله‌سی آغیرلشيب قالگندېک اېدی. یاستیق‌دن ارنگ باش اوزدی. استغفار کېلتیردی. «بول اشارت غیب، - کؤزلرینی ایشقه‌دی، - پیریم‌نینگ رنجیگنی حق و راست اېکن. تزرع کېلتیرمک درکار، نې چاره اېتیب بؤلسه-ده، بول بدبؤی گوشه‌نی ترک اېتمک لازم دیر. ولې نې چاره تاپقه‌یمېن، یا جبار؟»

بیردن قطب‌الدین‌نینگ شعوری تینقلشدی. یوره‌گیگه الله‌قنده‌ی بیر زنگاری لطیف نور کیریب اؤرنشدی. دلی پاتره‌ب «پیریم! پیریم!» دېب یوباردی. درد دنپاسی یشنب، تیلیگه سلطان العارفین‌نینگ سطرلری الهام‌دېک قویلیب کېلدی:

اېرنی کؤرسم اېرگشدیم، ایسته‌دوغیمنی سؤردیم،

برچه‌سی سېنده دېدی، قالدیم خیران ایچېنده.

قطب‌الدین ایرغیب تورودی. شتاب ییلن باریب ایشیکنی قوشقۇللب اوره کپتدی. زندانبان کیردی. «خدمتینگیزگه منتظرمن، بیگیم» دېگندېک، آستانه ده غاز قاتدی.

-زودلیک ییلن حکمدارگه عرضیمنی یتکورینگ. ییز اعلیحضرت نینگ شرطلریگه راضیمیز.

-باش اوستیگه، بیگیم، - دېدی زندانبان و بو سفر ایشیکنی بی منت یاپدی.

اوچ کوندن کپین قطب‌الدین کویا و لباسینی کیددی. سلطان محمودخان آیتوغدیدن آرتیرگن یالغیز اوغلی نینگ تۆیینی بېنهایت خیل وحشم بیرله اؤتکزمکنی قصد قیلدی. سیاب ساحلیگه یوزلب ایپک چادرلر تیکتیردی. شهرستاندن تا دریا بۇییکچه کۆچه لرده مېشکابچیلر بۇش بۇشلب سوو سېپه دی، مژده چیلر آت چاپتیریب کېتمه-کېنت کېزه دی، بار خلائقنی شاهانه بزمگه چارله ییدی. مؤذنلر سمر شهر مناره لرینی جرچی و مداحلرگه بۇشه تیب بېرگن. اولر سخاوتده حاتم صفت، عدالتده نوشیروان، یاقورلیکده رستم ذال... مسکینلر پناهی، دین اسلام شمشیری سلطان محمودخان ابن ارسلانخان جناب عالیلری یتتی یاشدن یتیمیش یاشگچه بۇلغان اهل رعیتنی لطفاً باغ دلکشاگه تکلیف اېته جگینی معلوم قیلیب، تاماق بیرته دیلر.

بو یاغی اسفیجباگه، بو یاغی اولوغ سلطان، سلجوقیلر سلطنتی نینگ اوستونی سنجر ابن ملکشاگه مخصوص چاپرلر آلتلتیریلدی.

تورت-بېش کون آره سیده سیاب بۇیلری یېر یوزی نینگ جنتیگه ایلندی. بیر یانده مغنیلر نغمه چلیب دللرگه غلوه ساله دی، بیر یانده یاغاچ آياقلى مقلدلر اۆیین کۆرسته دی. دریا اوزره داربازلر لنگر چۆپ اوشلب اوچه دی. گلخن

گوریللەگن دورەلر اطرافیدە ماربازلر، کۆزبایلاغیچلر، آییق اۆرگەتووچیلر، مسخرەبازلر، ساحرلر اہل کۆنگلینی خوشلەیدی. اۆنلر داش قازانلر بیقیر-بیقیر قینەیدی. قیرق خیل قاوون، یوز خیل مہوہ آرتیلگن ارابەلرنی سودرەب کەلەیاتگن آتلرو خچیرلر ھنسیرەب پیشقیرەدی. نەچە آیلر زخ بیرتۆلەلردە قینەب یاتگن باھیت خۇملر آغزی آچیلگن. گل کاسەلر قۆلمە قۆل، چەرەلر گلگۆن. بوگۆن ھەر مېفروش میخۆر، ھەر بیر میخۆر میفروشگە ایلنگن.

سلطان محمودخان نینگ ایلکیدە ھم طلا گردشلی زرنگ کاسە. او باغ نینگ قاق اۆرتەسیگە اۆرنەتیلگن اۆن ایکی قناتلی بلند چادر آلدیدە، آلتین تاختە اۆلتیریپ تۆی تدارگینی کوزەتەدی. کۆزلریدە مستانە بیر خوشنودلیک جلوه قیلەدی. کۆکسیدە ظاہری شکرانە ایلە باطنی قناعت جای تلشەدی. شکرانەسی شول کە، او لا ولیعہدنی حکمیگە بۆیسنوندیردی. حق تعالی گە بی عدد حمدلر بۆلسین کیم، قطب الدین درویشلیک جندەسینی یېچیب آتدی. «انشا اللہ، درگاہیمدە قالغەی، نصیب ایتسە ارکان دولتنی جمع لب، سلطنت جلوین انگە تاپشیرگەیمن. بس، اپندی خانقاھنی ترک ایتیب، سرای سری کەلمک چاغیدور».

«خانقاھ» محمودخان نینگ یادیکە سلطان العارفیننی سالدی. تۆی عرفەسیدە محمودخان پیرکامل حضوریکە سمرقند شیخ-الرئیسى خواجە عبدالرزاقنى اېلچى اېتىپ يوبارگن اېدى. اېلچى نینگ دستیکە ایکی اېنلیک مکتوب بیتیب بەردی. «حق سبحانہ تعالی گە حمد و ثنالردین سۆنگگی عرض دلیمیز شولکە، سیزدېک ذات شریف حضرتیم نینگ قوتلوغ نفسلریدن بەرەمند بۆلیب، فضل و کمالات کسب اېتمیش فرزندیمیز شھزادەنى کەخدالیق مرتبەسیگە نایل اېتمک آرزوسیدەمیز. بیزدېک اهل ارادت نینگ فقیر دسترخوانی سیزدېک پیر کاملگە منتظردير. مبارک

نظرلری بیرله انی بابركات ايتسه لر، خاندانیمیز نورگه تۇلور اېدى. دعاى جانینگیزنى قىلىپ، قولۇق مقامیده مريدینگیز محمودخان تمغه چخان. اللهم سیرنا اهل الامتياز»

خواجه عبدالرزاق شیخدن ایگى آغیز جواب کەلتیردی. «مرحمتلری اوچون قولۇق، - دېدى حضرت، - تأسف که، فرصتیمیز استفاده اېتمه يدور. یول تدارگینی کۆریب توریمیز».

حضرت کاروانی شو کونیاق بخارای شریف تامان آتلندی. شیخ المشایخ - نینگ خان تکلیفیگه قییا باقمه ی کبتگنی محمودخان نینگ سرمست کۆنگلینی تیرنب اؤتدی. اونگه نه اینکه بی پسندلیک، بی خاصیت بیر علامت بۇلیب کۆریندی. «نه چاره، - دېدی ایچیده محمودخان، - اول حضرت اولیای کبیر، بیز اېرسک سلطان سنجر تابعیدیرمیز، صغیر بیر خاندیرمیز».

سلوک سرداری نینگ سمرقندنی ترک اېتگینی بېلیب، قطب الدین نینگ دلی صدپاره بۇلدى. اونینگ ایچی - تشی یانیب، بزم اداغینی کوتر، اوشل پریرخسار کهلین نینگ دیداریگه بیر تیکیلیب... سۇنگ دلیگه توگیب قویگن مرادیگه یېتمک ایستردی. اخیر ذکر توشمه گنیگه نهچه کون بۇلدى؟ خانقاه ایسینی توییب، شاکرلر و عابدلر حلقه سیده نان یېمه گنیگه نهچه زمان بۇلدى؟ بیر صحبتینی ساغیندی. منه، تۇقیز کوندیرکه. قطب الدین اویوریدن اده شگن ارغوماق آتدېک نه کوزیگه، نه دلیگه تسکین بېره دیگن بیر منزله اولاقیب یورردی. عسسه و دېدبه نینگ بېشینچی کونی، بزم جمشید اوج پرده سیگه چیققنده، کهلین توشدی مراسمی باشلندی. کهلین پاشه محمودخاننی اوشه مشعوم قَتوان بیابانیده گی جنگده اؤلیمدن اسره ب قالگن امیر فضل الدین نینگ قیزی زلفیز اېدی. قیزنی اوزه تیب کهلشگه خان اؤزی - نینگ اېنگ یاوواش، گوجومدېک سېر وقار فیلینی یوبارگن اېدی. یوزلب باله لر، عیال لر، اؤنل ساقچیلر قورشاویده زرباف متاعلر ایله زېنتلنگن باهییت فیل بیر سیر

باسيب، تۇيخانەگە كىرىپ كېلدى. فېلىان فېلىنى تۇغرى خان اۋتىرگن تخت سىرى يېتكەلەدى. خان يانئىدەگى زىرىن بىخىل و گىزمالدىن اۋرەلگن نرواندن كېلىننى آھستە يېرگە قۇندىردىلەر. كېلىن نىنگ باشىدىن طلا تنگەلەر ساجىلدى. قىزىنىڭ آلدىگە، ايرىم قىلىپ، بىر نېچە آيلىك چىقەلاقنى دومەلەتدىلەر. كيوانى خاتىنلەر يارىار ايتىپ، زلفىزىنى مەخسۇس مەھمانخانى تۇرىدەگى اىپىك چىمىلدىق سىرى كوزەتەپ كىردىلەر. بو سىرلى سىحرلى منظرەنى كوزەتەپ، قطب الدىن بىرچىگەدە كويۇا جۇرەلرى (اصلىدە قۇرىقچىلرى) اىچىدە لىنى تىشلىب تورردى. بىر مەسلەمان فرزندى نىنگ بېگناھ، باكرە قىزىگە اونىنگ يورە كدن رەھمى كېلدى.

باغ دىكشاگە آقشام قۇندى. بىكاووللەر انجاملرىنى يىغىشتىرە باشلەدىلەر. ھەر يېر-ھەر يېردە كۆككە توتون قىترىپ سۇنە باشلەگن گىلخىلەرگە سوو سېپىلدى. استە-سېكىن مەھمانلەر ھەم باغ سىرىنى تىرك اېتىشكە توشدىلەر. تۇي تىرقەگن، اېندى نىكاح كېچەسىگە تيارگىرلىك باشلىگن اېدى.

قطب الدىن زىنگارى اىپىك تۇندە. باشىدە يانغاقدېك ياقۇت قەدەلگن سىمابى سەلە. آياقلىرىدە زىرىن اېتىك. او نىنگە يېتاويدە خاس خانەسىدىن كېلىن ھەزۇرىگە يۇل آلدى. چىمىلدىق آلدىدە عىال قطب الدىننى بىر نەفس يېگە قالدىرىپ، اۋزى اىچكىرى كىرىپ كېتدى. اىچكىرىدىن اونىنگ شۇخچىن تاۋوشى اېشىتىلدى:

سىگىتلىرىنىڭ سىلطانى، مەملىكىتىنىڭ پاسابى، قىزىل گۈل نىنگ اىلدىزى، كويۇلارنىڭ يولدىۋى قطب الدىن تۇرەم تىشرىف بويۇرەدىلەر! بىزگە اتەلگن قويمە اوزۇگىنىڭىزگە گوھر كۆز بۇلگىنى كېلدىك! كېلىن نىنگ اىگى يانئىدە اۋتىرگن اىگى نىنگەسى اۋرىنلىرىدىن توردىلەر. زلفىزىنى تىگە قىلىپ، كويۇا دىدارىگە مەنتىز بۇلىشىدى. عىال چىمىلدىقەن چىقىدى. قطب الدىننى اىچكىرى آلىپ كىردى. كېلىن

باشی بیرگه تېک کونچه اېگلیب سلام قیلدی. ییگیت نې قیلرینی بیلمه ی گزنگسیب توره بردی. ینگه لردن بیر قاشینی اوچیریپ کولدی:

—سلام حقین بېرسینلر، کویا و توره!

قطب الدین یانیدن بیر نېچه طلا تنگه آلیب ینگه نینگ کفیگه تشله دی. رسومگه کوره اېندی ایکنیچ ینگه قیز نینگ یوزیده گی آڤاق حریر پرده نی خیال کؤتردی. قیز ییردن کؤزینی اوزمس، اونینگ هیجانی سینه لری نینگ بیلنر-سیلنمس تېهره نیب تورگیدن سبزیلردی. قطب الدین قیز نینگ آق-قرمزی چهره سیگه مهلیا بؤلیب قالدی.

—بس اېندی، کویا و جان، چندان تیکلسنگیز، قیزیمیزگه کؤزینگیز تېککه ی، — دېه هزللشدی بیرنچی ینگه، — ایسیریق اؤرنیگه دیدار پولیدن چؤزینگ!

قطب الدین ینگه لر نینگ هاو وچیگه تغین طلا تنگه تشلرکن، همان زلفیزردن کؤز اوزالمسدى. قیز نینگ ادرس کؤریه چه گه قده لگن بادامقباغی... سل قیمتینگن گل برگیده ک قرمزی لبلری... سامیتدېک سرو قامتی و ایکی عالم عطرینی اوفوریب تورگن کېلنلیک لباسلری قطب الدین نینگ جلولى حس-تویغولرینی کیشندن آزاد اېتیب، شو محلگچه اؤزیگه بېگانه، غیر شعوری، غیر انسانی بیر تلوسه گرداییگه اولاق تیردی. اخیر شو کزگچه سرایده گی خدمتکار عیاللر و خویش و اقربالری آره سیده گی خاتین-خلج، قیز و کېلنلرنی حسابگه آلمه گنده بیرانته نامحرم نینگ یوزیگه قیا باقمه گن، بؤیی یتگن قیزلر قؤلینی اوشلش نری تورسین، اولر نینگ اېکینیگه هم یؤلیمه گن اېدی. «یوق، بو بنی بشردین اېمس، کؤکدین توشگن فرشته، انسان قیافه سیگه کیریپ اؤنگیমে توریددی!» خیاللندی قطب الدین و اېندی نې قیله ی، دېگندېک مشاطه گه اوگیریلدی.

تعاملگه کۆره، اېندی ینگه لر کېلینتی مخصوص وصالخانه گه اوزه تیب چیقیشلری لازم اېدی. مشاطه قطب الدین نی یاش باله دېک یتکلب چیمیلیدقن آلیب چیقیدی. کویاو یانداش خانه لردن بیرگیگه کیریپ، بخمل کۆرپه چه گه چاردانه قوردی. مشاطه اونینگ آلدیگه دسترخوان یازدی، شیرین-شکر سرموه لردن کېلتیردی. اولکن ختایی ایدیشدن چای قویپ اوزه تیدی. اؤزیچه کولیب-کولیب مصلحت بیرگن بۆلدى.

-کېلین نینگ آلدیده تارتینمگ، بېگیم. سیز ییگیتلرنینگ لاچینیسیز، تۆرهم، آپاق کبوترنی کۆرگن لاچیندېک بۆلینگ، - او خندان تشله دی، -الا، بېگیم، بیر کونده بارى ییگیتلیک قوتین صرف ایلپ، اېرته سی قیزیمیزنی غیچیمله گن گلگه مېنگزه تیب قویمگ-هه؟ حسن کونده کېرک.

مشاطه نینگ نیمپرده گه اؤره لگن دیدیاسی قطب الدین نینگ قولاغیگه کیرمس، او انتظارلیک بیلن بو طلا قفسدن آزاد بۆله دیگن دقیقه لرنی کوتردی. و نهایت، وصالخانه ایشیگی هم آچیلدی. ینگه لر قیزنی قۆلمه-قۆل مشاطه گه تاپشیریپ، اؤزلری قیگه دیر غایب بۆلدیلر. مشاطه قطب الدیننی چارله دی. ایگاؤلری کېنگ، شیفترلی بلند، چراغان وصالخانه گه کیردیلر. زلفیزر خانه اؤرته سیده قۆل قاووشتیریپ تورردی. او قطب الدیننی کۆریپ، تغین اېگیلیپ سلام قیلدی. مشاطه کېلین-کویاونی روبرو اؤتکزدی. تشقیرگه چقیپ، کوموش پتنوسده ایسیریق توته تیب کیردی، کېلین-کویاو باشیدن اؤگیردی. سۆنگ خانه تۆریده گی تورت قبت قیلیپ سالینگن مامیق تۆشکلرنی کۆزدن کېچیردی. آپاق پرقو و بالشنی کۆتردی، «ای-ای، یۇغ-او؟» دېدی اؤزیچه و تاقچه دن کیچیک کینه قرآن آلیب کېلیپ، یاستیق نینگ تگیگه قویدی. کېین تاقچه لرده پاریللب یانپ تورگن یوغان شمعلردن ایگیته سینى قالدیردی و باشقه سینى پوفلب اؤچیردی.

قۇل آچىب دعا قىلدى:

-الها، يره تگن پروردگار ايگله نگیزنى يوزلرینگیزنى ياروغ قىلسین، آمین! الله اکبر!
مشاطه آياق اوچیده چیقیب کپندی. وصالخانه ده اهندی اوڭن بېشگه تۇلیب،
اوڭن آلتیگه قدم قۇیگن قیز بیلن اوڭن سگیز یاشنی اېگرلې مینگن دورکون، بار
وجودیدن کوچ یاغیلیب تورگن ییگیت قالدی.

قطب الدین اطرافگه الگله دی. دېرزه پرده لری تۇق قیزیل رنگده، تۇشک
اوستیده گى یاپقیچلر قرمزى، آياق آستیده گى خراسانى قالینلر چۇغدېک، حتی
شیفتیده گى تاقیلر هم زرافشان... بولر قطب الدین نینگ قانینی جۇشتیریپ، شهوانی
حرصینی قۇزدیریش اوچون قصداً قیلینگندېک اېدی. ییگیت قیزگه قییا باقدی. نې
دېدی؟ اخیر او بیلن بیر یاستیققه باش قۇییشنی ایسته مسه؟ جفت حلاللیکنی اۇزیکه
روا کۇرمسه؟ نې چاره قىلسین؟ بیر آز اۇتیریپ، گپ نینگ عندالله سینی ایتسینمو؟
اېشیک آلدیده، باغ اېتگیده قطب الدین گه کۇز-قولاق بۇلیب اۇتیرگن ساقچیلرنی
دفع اېتیپ قاچیب کېتسینمو؟ خداگه شکر، بیلگیده کوچی بار، تۇرتته اېمس، سگیزته
ساقچینی سرانجام اېتیشگه ده، قدرتی بیتگه ی...

قیز معجز پیاله چه گه خوشبۇی چای قويدی. اۇرنیدن توریپ تعظیم ایله
اوزه تدی. قطب الدین چاینى آلر اېکن:

-اېندی قۇزغلمنگ، سینگلم، - دېدی، - اۇتیرگن بیرینگیزده اوزه ته وېرینگ.
«سینگلم» دېگن سۇز زلفیزرنینگ اۇمگیننی تېشیپ یوبارگندېک بۇلدى. بیراق او
مأیوس ایلجه یدى:

-بېگیم، نکاح بیرله مهرلنېب زوجه لیک بؤسه غه سینده تورغان کیمسه لر بیر بیرلریگه آغه سینگیل بؤلگه یمو؟

قطب الدین قیزنینگ فراستیگه آفرین ایتدی. اونگه تغین رحمی کېلدی. «شونداق دانا، سولوو بیر عاجزه نینگ بختیگه ضامن بولدینگ-هه، نادان ییگیت! اول باشده یوق دهب ارقاننی کېسمه یسنمی، تېنتک؟»

بیر نېچه ثانیه ایگلەسی سکوتگه تالدیلر. قیز قطب الدین نینگ یوزیگه ایلک باره سوقلنېب باقدی و آهسته دېدی:

-بېگیم، بیر نیمه دېنگ...

قطب الدین نینگ اېنسه سی قاتدی. کېچه گینه اېنسه سی نینگ اېتگیدن توتېب یورگن بوجمه لک ساچ قیزگه نې دېیدی؟ ذکر و سماعنی انگله مسه، صفاییلنی بېلمسه، تسلیم تاشگه عقلی یېتمسه؟

-نې دېین سیزگه، زلفیزر؟

قیزنینگ کۆزی چقنه دی. زوجه سی ایلک دفعه اونینگ اسمینی تیلگه آلدی. «دېمک کۆنگلی بار اېکن» دېگن تویغو قیزنینگ نازک تارینی چېرتېب اؤتدی.

-بېگیم، یاش نوجوان بوله تورېب عجب سرلرنی بیلر اېرمیشسیز. سېرو سیاحت ایلې، تاغ و تاشلر، چؤل و صحرالرنی کېزگن دهب اېشیتدوک.

-بولر سیزگه نې درکار. مېنینگ کۆرگنلریمنی هیچ بنده سی کۆرمه سون، - دېدی قطب الدین اؤیچن و کۆز آلدیگه خرقة کیب، کشکول توتېب آلیس سابران

بازارلار يىدە تىلنچىلىك قىلىپ يورگىنى كېلدى. قىز تىلىنى تىشلىب اۋكسىنىدى. قطب-
الدىن شىقت يوزەسىدىن اونىنگ يوزىگە ملايمراق باقدى.

-اينچىمىنگ، سولوو. مېن سىزگە يىت و غزل اۋقىب بېرەيىن.

قىز يىگىت سىرى تلىنىدى. قاشلىرى اوچىپ، جان-جھانى يىشپ كېتىدى.

-اۋقىنىگ، بېگىم... جان قولاغىم سىزدە دور...

قطب الدىن نېگە دىر دېرژە تامان تىكىلىپ، حكمت اۋقىي كېتىدى:

عشقنىگ قىلدى شىدا مېنى، جملە عالم بىلدى مېنى،

قىغوم سېنىن تونى كونى، مېنگە سېن-اۋق كېرەكسن.

كۆزىم آچدىم، سېنى كۆردىم، قول كۆنگىلىنى سېنگە بېردىم،

اوروغلىرىم تركىن قىلدىم، مېنگە سېن-اۋق كېرەكسن.

سۆزلەسم سېن تىلىمدەسن، كۆزلەسم سېن كۆزىمدەسن،

كۆنگلىمدە هم جانىمدەسن، مېنگە سېن-اۋق كېرەكسن...

زلفىزىر بى-اختيار ايگىنى ايگى كفى نىنگ آرهسىگە آلىپ، قطب الدىن دن
كۆز اوزمەى تىكىلىپ قالدى. بو يىگىتنى عمرىدە بىرىنچى بار كۆرىشى. بىر ساعىتچە
بورون چىمىلدىقەدە كۆز قىرىنى سالدى. اۋشندە ياق دلىگە هيجان كىرگن، بو داوقور
يىگىت نىنگ تىمقارە، مونگلى كۆزلىرىنى، آقى آق، قىزىلى قىزىل يوزىنى، قويوق
قاشلىرى، كېنگ يىغرىنلىرى، اۋزىنى اۋكتم توتىشىنى... بىردن ياقىتىرىپ قالگن اېدى.
زلفىزىر الله تعالى عنایت قىلىپ، شونەدى بىر ترلانىنى يىتكىزگىگە شكرانه ايتىر، ايرغىب

توريب اۋزىنى يىگىت نىنگ قوچاغيگە آتگىسى كېلەر، اما اصل نسل نىسى و قىزلىك شرم-حياسى بونگە يۈل بېرمىدى.

«بو بىتلرنى... اۋزىنگىز تۈقىگنمىسىز، بېگىم؟» - دېدى زلفىزر قطب الدىن گە اداسىز بىر مەر ايله تىكلىپ.

«يۇق، بولرنى بىر اولياي كىر، سلطان العارفين بىتگنلر.

«توورى بىتىدور،» - دېدى زلفىزر، - «يكاۋىمىزنىنگ شرح دلىمىزنى خۇب ايتىدور. اول پىرىمنى خدا يارلەقەسىن.

قىز تېسكىرى قرەب اېسنەدى.

«سىز ياتىب آرام آلىنگ،» - دېدى قطب الدىن، «ھارىگن كۈرىنەدىرسىز.

قىز عشوہ ايله جىلمەيدى.

«مېن يگە-يالغىز ياتقالى قۇرقەدىرمېن. اويدە سىنگلىم بغرىمدە ياتردى.

«بوحىلەنگىز اۋتمەيدى، سولوۋ» دېدى ايچىدە قطب الدىن و اۋرىندىققە ايما قىلدى:

«آرامگاھ سىزگە منتظر.

قىز ناعلاج دعا قىلىپ قۇزغلىدى. بىر-بىر باسىپ تۈرگە اۋتدى. اونىنگ اېزغىن بىر كىفەتدە اوستكى لباسلىرىنى اىستر-اىستەمس يېچىپ آتەياتگىنى كۈرىپ، قطب الدىن ايچىدە نېچەنچى بارە اۋزىنى لعتلەدى: «بىر عفتلى ساحرەگە ضامن بۇلدىنگ-ھە، اېسى كىرمەگن نادان!»

زلفیزر ییگیت تامانگه امیدوار باقیب قوییب، پرقوو زردووزی تۆشککه شۆنغیدی. قطب الدین مراقبه گه ببریلب اوزاق، اؤته اوزاق اؤتیردی. بیر زمان قیز اینگره دی، اوه تارتدی. «بېگیم، ایا زله دیم» دېگن نداسی اېشیتیلدی. ییگیت انصاف یوزه سیدن اؤرنیدن توردی. بېنگیل شایى یکتگینی یبلکه سیدن چیقردی، اېتیکلرینی سوغوردی. استه باریب قیزینگ یانگه چؤزیلدی. زلفیزر قؤل اوزه تدی.

ایلکیمدن توتیب یاتینگ، بېگیم. کؤزیمگه طرفه خیل... شرفه لر کؤرینیب، وهیمه سالادیر...

قطب الدین قیزینگ ییلگیدن توتدی. قۆشه-قۆشه طلا حلقه اؤتکزیلگن آفاق، نازک بیلک موزدېک اېدی. استه-سېکین قیزینگ قؤلی قیزه باشله دی. سؤنگ تامیرلری گویلبب اوردی. قیزده گى میل و احتراس قطب الدینگه هم کؤچدی. اونینگ وجودیگه ایللق بیر نرسه یوگوردی، میه سیگه قان قوییلدی، هر بیر تیریک جاننی دنیاده باقی اسره ب قالیشگه اونده یدینگن آرزو-ایستک اویغاندی. قطب الدین درحال بؤینگه قؤل چؤزب تسلیم تاشنی پیه سله دی. شو زهاتی اساو تنه سیده خروجگه کېله باشله گن حیوانی حرص قیته سؤندی. قیز کؤزلرینی یومیب آلدی. ییگیت اېسه، بو ملکنی نېچوک آووتیشنی بیلمه ی، دېرزه طرفگه باقیب یاته وېردی. شو پیت دېرزه ده دېودېک بیر مخلوق پیدا بؤلدى. ساچلری تۆزینگن، کلّه سی اولوغ، کؤزلری چقچه یگن، افتی انگاری... خودی بابامچینگه اؤخشب کېتردی. او سرغیمیل، ناؤخشاو تیشلرینی ایششه یتیریب سؤزلندی:

بو دنیا عیش و راحتینی سوریب قالمه یسنمی، آوسر! ایچسنگ - قیمیزنی ایچ، سو یسنگ - قیزنی سوی! زرينگ هم، زینگ هم قۆینینگده یاتیدى، ناشکر! اېرککمیسن اؤزی؟

بو یالغان دنیا اوتر کپتر. منه، ییز هم یوریمیز، حضرت نینگ امر معروفیگه
مست بولیب... سېنگه اؤخسه گن شهزاده لرگه اؤتین تېر دیریب، ییر سوپورتیریب...
دورینگ کېلدى، سور بېگیم، ها... ها... ها... ها... ها...

قطب الدین شوق طبعیسی ایله سېزدی که، بو بابا ماچین اېمس، شیطان
لعین! باباقول آغه پیر کامل شأنیگه بونداق کفر سؤزلرنی ایتمس، لفظینی ده
بؤلمه غور کلام ایله بولغه مس... شیطان بو، عزازیل بو!

پیر نینگ نصیحتی یادیگه توشدی. حضرت ایتردیلرکه، «لاحول جنت
اېشیگی نینگ ییر طبقه سیدور».

قطب الدین «لاحول ولاقوة الا بالله» دېب قیرق مراتبه پیچیرلەدی. بدبشره
مخلوق نینگ شرپه سی خیره تارتگندېک بولدی. قطب الدین اېندی تیلیده اسمای
حسنه - الله تعالی و تبارک نینگ تۇقسان تۇقیز اسمینی شتاب ییلن تکرارلشگه
کیریشدی. بابا ماچین قیافه سیده گی علیه لعنه نینگ نامبارک بشره سی دېره زه دن تماماً
یوقالدى. ییگیت استغفار ایتدی.

زلفیزر اېسه، بې آزارگینه اوخلب یاتردی. قطب الدین احتیاطکارانه اؤرنیدن
توردی. اېتگیگنی هم، یکتگیگنی هم کییمه ی، آياق اوچیده اېشیککه یوزلندی. استه
دهلیزگه چیقدى. مشاطه بیر بورچکده غوجنک بولیب اوخلب یاتردی. قطب الدین
اونینگ آلدیگه ایکی طلا پول تشله دی: «اېلنمه گن خدمت اوچون». سؤنگ
حاولیگه یۆنلدى.

ساقچی کورینمسدى. تېلپگی، چاپانی، قیلیچی دومه لب یاتیدى. ساقچی -
نینگ تېلپگیگه هم بیرهاووچ کوموش تنگه ساجدی: «کلتک پولی». توی
عرفه سیده قطب الدین باغ اېتگیگه اېسکی جامه لرینی ییشریب قویب اېدی.

آسان گینه تاپدی. خرقة سینی، کلاهینی کییدی، آیاغیگه اېسکی چاریقنی ایلدی. عصا بیلن صفاییل- شقیلداقنی آلیب، دېواردن سکره رباطگه اؤتدی. تون زمستانیده دریا بویلب کپته باشلهدی. کپچ کوز ایزغیرینی سؤقدی، آسمانده یولدوزلر کؤز قیسهدی، آلیسده ایت اوولهدی، دریا اوستیده چرخ فلکلر غیجیرلهیدی. قطب- الدین کؤریمسیز بیر کؤلک- قیرچنغی آتمی، خچیرمی ایزلب بارردی. نهایت، بختی چاپیب، سوولاق چپتیده تۆقیمی آلنمه گن بیر اېشک یولقدی. دراو باریب نۆخته سیدن توتدی. «بسم الله!» دېب بیر سکره مینیب آلدی. ایرغهی عصا ضربیدن اېشک یورغەلب کپتدی.

قطب الدین اصحاب كهف كپتیدن اېرگشیب کپته یاتگن اؤشه قیتیمیر ایتدېک، بخارای شریفنی کؤزلب یوریتب بارردی.

مبارک تسبیح

۲۱- فصل

در خلوت بند و در صحبترا کشای

در شیخیرا بند و در یاریرا کشای.

عبدالخالق غیجدوانی

نېچه کونديرکه، قُربت خانقاهي آليس تورکستاندن کېلگن مسافرلر و شو مسکن ايچره مکان قورگن مسکینلر، درویشلر نفسی ايله معمور اېدی. نېچه کونديرکه، بو معظم درگاه سمرقندلیکلریننگ مسکینگه ایلنگن. بو پېرده بامداددن تا خفتنگچه آدم آياغی اوزيلمه یدی. برچه اېل - سه یيسدن امیرلشکرگچه اوزینی پروانه ینگلیغ خانقاهگه اورده دی، اولیای کیرنینگ صحبتگه نایل بولماقنی، جیلّه قوریسه، بۇیلرینی بیر کؤریب دعاسینی آلیشنی امید قیله دی.

حضرت سمرقندده اؤن کون توردی. اؤن بیرینچی کونی کارواننی کؤچیریشگه اذن بهردی. «آققن دریانینگ آققنی معقول، بیر پېرده تورگن سوو بوزیلیب کؤلمککه ایلنیشی مقرر». خانقاه متصدیسی ابوالقاسمنی چارلب، ذکرگه حاضرلیک کوریشنی بووردی. شیخ بو تدبیر ايله قیش اؤچاغی تار، دېب بیر پېرده زېریکه باشلگن درویشلرنی غفلت اویقوسیدن اویغاتماقچی و مشقتلی سفرگه تیارله ماقچی اېدی. طریقت آداییگه کؤره، هر بیر شهر یا مضافات خانقاهیده قۇنیم تاپگن درویشلر سلوک سرحلقه سینی او منزلدن بو منزلگه کوزه تیپ قۇیر، سؤنگ اصل قۇنه لغه لریگه قیتردی.

جمعه کونی بامداد نمازیدن سۆنگ ذکرسلطانیه گه اجازه بیریلدی. ذکر چاغی شیخ «حق-هوو!»، «حق-هوو!» دیه شاخ تشله یاتگن ذاکرلرگه قره ب کۆنگلی سیدیریلدی. حلقه ایچره کوموش قۇنغراق دېک تنیش بیر آواز ییتیشمه یاتگن ابدی. قطب الدین نی اېسله دی، سلطان محمود خان نینگ کلتفه فهملیگیدن رنجیدی. «حیف شونچه پند و نصیحت! عقل و ذکاوت بیرله بیتمه گن یوموشنی ظلم و تعدی واسطه سینده عهدله لب بۇلورمو؟ بلبلی طلا قفسده سیره تمکنی آرزو قیلیدور اول نادان. بلبل الهامنی قیدین آلور - بونی اهل دل بیلور. دست و پنجه سی قیلیچ توتیب قیرغن سواری نی بیلسون؟»

بیر قطب الدین نینگ غیر اختیاری بیر صورتده توتیب توریلگیدن باخبر. اونینگ زۆرلیک بیرله زوجلیک مرتبه سیگه ییتکزیلگینی هم اېشیتدی. شول باعث خان نینگ قویوق دسترخوانیگه آياق باسمه دی، بالعکس اونی امرا و علما کۆز اؤنگیده ملزم ایتیب، شهرنی هوویله تیب کتیه یاتیر. اما کۆنگلی نینگ بیر چېگه سیده قطب الدیندن هم گمانی بار. «نخات بول نوجوانده گی شیطان و سوسه رحمانی تفکرنی مغلوب اېتگن بۇلسه؟ رسول خدا لطف اېتمیش که، الشیطان یجری من ابن آدم مجری الدّم، آدم فرزندى نینگ ایچینده شیطان لعین مثل قان دېک کبزیب یوره دیر. سابق شهزاده نینگ عزازیل قوت قوسیگه برداشی بیتمه گن اېرسه، بس، بیز انگه ییترلی تعلیم بېرالمه بمیز.»

ذکر سلطانیه آخر لب بارر، اما شیخ نینگ کۆز آلدیدن قطب الدین کېتمسدى. حضرت خاتمه الذکرده بول خلیفه سی نینگ یگه خوان تاووشده حکمت ایتیب، قورنی قیته باشدن جنیشگه کېلتیریشیگه اؤرگنوب قالگن ابدی. وادریغ، حکم الله اوشمونداق اېرکن. کون کۆتریلگنده ذکر پایانیگه ییتدی. تېرلب-ییشیب کېتگن درویشلر تۆپ-تۆپ بۆلب، حاولینی ترک اېته باشله دیلر. تشقیده اولوغ بیر ازدحام

یغیلگن ابدی. خلاق ایچیده شیخ نینگ غایبانه مریدلری، ارکان دین، سرای ملازملری و مدرسه طالبلری، مدرسلر، آلیس-یاووق کینتلدن کبلگن قاره چاپانلیک دهقانلر، قۇلى قداق، تیزەسى یماق کاسبلر، بیمارخویشلرینی آرقەلب آلگن دعاطلبلر، باله یتکلهگن عیاللر، چاربازارچیلر، محتسبلر، مجاورلر، خلص، یتیمیش ایگی خیل طایفهگه منسوب کیمسهلر جمع ابدی.

یسیدن چقیب، اؤترار، اسفیجاب، شاش آرقەلى سمرقندگه کیریب کبلگونچه، شیخ کاروانیگه یوزلب کیشی قۇشیلدی. آدملر دریاگه تلپینگن ایرماق سینگری، تورکستانلیک طلب اهلی نینگ صفینی تاباره تۇلدیریب بارردی. سمرقندده کاروان عظیم بیر دریاگه ایلندی. حاضر بو تاشقین دریا خانقاه آلدیده سلطان العارفین نینگ بیر آغیز فرمانیگه ایتتیق بۇلیب چیقەلیب تورردی.

نهایت، ایشیکده شیخ کۆریندی. او قلین تۇدەنى قیلیچدېک یاریب، شدت بیلن چقیب کبلدی. «بسم الله!» دېب دروازه خانه آلدیدهگی بلند لای صوفهگه کۆتریلدی. خلاق گوورەندی. عمریده شیخی ایلک باره کۆریب تورگن مسلم، مسلمەلر «شیخیم! شیخیم!» دېه اینگرەندی. حضرت آلامانگه کۆز یوگورتیردی. برکشدېک تیرسیللەگن بشرەلر، تکبر دیدەلر، امیدوار نگاهلر، یوقون کیم ایچیده غوجنک بۇلیب تورگن بېچاره کیمسهلر... قوس آياقلەگن. قیش نینگ باشی. اچیق ییل سۇقدی. شیخ مسکین-مظلوم قاره کۆزلرگه تیکیلیب توردی و لینی تیشلەدی. وعظ ایتیب اولرنی ساووق هواده اذیتگه قۇیشنی ایستەمەدی. درحال مختصر دعاگه قۇل آجدی:

-لااله الا الله و رب السموات و رب العرض و رب العرش الکريم! محترم جماعت! حق تعالی هدايتی بیرله تېز فرصتده یۇلغه چیققەیمیز. ییزگه روان یول تیلب کپلیسیز، یرەتگن نینگ اؤزی عمرینگیزنی زیاده قیلسون. بېرگن توزلرینگیزگه رضا بۇلینگیزلر.

آمین، سبحان الله اۋزینگ اهل رعیت نینگ رزقینی بوتون قیلگه یسپن، الرنی ظالم- نینگ ظلمیدین اسره ب، بیمارلریگه شفا بپر، محتاجلر نینگ حاجتینی چیقر، مشکلینی آسان قیل! یا ربیم، پادشاه لیک تختینی پایدار قیل، خان حضرتلری نینگ ایمانیگه زحمت بیتمه سین، ایننگ کؤکسیده مروّت، عدل و دیانت نوری برقرار بؤلسین، الله اکبر!

جماعت گوویلب، شیخ بیلن برابر فاتحه قیلدی.

شیخ صوفه دن توشدی. آلامان ایکیگه اجره ب یؤل بؤشتدی. حضرت عادتیه کؤره، بیرگه قره ب خلق آره سیدن اۋته باشلهدی. سل نریده باباماچین شیخ- نینگ تۇریق آتینی جلویدن توتیب تورردی. حضرت «بسم الله الرحمن الرحیم!» دهب اوزنکیگه آیاق سالدی. سلیمان قۇلتیغیدن آلدی. شیخ یینگیل حرکت بیلن ابگرگه قۇندى. اۋزی تامانگه اۋگیریلیب، حیرت آمیز قاتگن اهل اولوسگه قره ب آهسته باش سیلکیتدی و آتینی نیقته دی.

کاروان سمرقندنی ترک اېتدی. آلدینده چاریق کییب عصا اوشله گن فدایی جان درویشلر. اولردن کبیر پای پیاده زیارتچیلر یؤل طنابینی تارته دی. باباماچین آت نینگ چپ تامانیده، اۋنگ قۇلى بیلن یوگننى محکم توتیب آلگن، تنه سیگه سیغمیاتگن حسلرینی ارنگ جلاولب، استه آدییم تشله یدى. شیخ نینگ اۋنگ طرفیده، یورغه آتده سلیمان کپتیا تیر. حضرت کاروانینی کوزه تیب کپله یاتگن ارادت اهلی بیرار تاش یؤل باسگچ، استه-سپکین آرتده قاله باشلهدی.

رباطگه چیقیدیلر. حضرت آرتیهگه اۋگیریلدی. سمرقند نینگ کلتہ-کوئته مناره لری، مسجد جامع گنبدی، یم-یشیل گوجوملر الس-الس کؤزگه چلیزدی. «قته کؤریشمه سک، خوش اېندی» دهب، شیخ یوزیگه فاتحه تارتدی. سلیمان هم اونگه

تقليد قىلدى. سۇنگ كۇنگليدن بىر فكر كېچدى. بىر رابطةى قلىبه واسطهسى ايله اونى فهملب، خليفه سىگه قره دى:

—.....م، سليمان، بىر گىنىگىز بارمىدى؟

پىردن سىرىنى يىشیريش نىنگ فايدهسى يوقلىگىنى سېزىب، سليمان اچىنگن قىافه ده دېدى:

—صفىمىز... بىر كىشىگه كمه يدى، پىرىم. شول نقصان كمىنه گه تىنچلىك بېرمەيدىر.

سليمان قطب الدين نى نظرده توتەياتگن اېدى. عموماً، شىخ نىنگ بو ايگى خليفهسى اورتە سیده پنهاني بىر اختلاف بار. آچىغى، سليمان نېگە دىر قطب الدينى خوشلەمەيدى. شەزادە ليگىنى ياقىتىرمەيدىمى، پىرىنىنگ بو بالەگه آيرىچە مەر قۇيگىنىمى... هر قلهى، سليمان قطب الدينى مرشددن قىزغانەدى.

حضرت سليمان نىنگ بېتىگه قرەب مورتىدن كولى:

—خوارزمده هم بىر محرمدين آيرىلمەسك كاشكى اېدى، دېب قۇرقە دىرمىز. هر كس اوز اېلىنده صفىمىزنى ترك اېتە بېرسە...

سليمانگه بو گپ ترسكىدېك تېگدى. بىر قطب الدين بهانه سیده سليمانگه هم اشاره قىلەياتگن اېدى.

—توبە قىلدىم، پىرىم، — دېدى سليمان چۇچىب، — بىز اول ندىمىنگىز بىرلە بەمىشلى آغە-اينىدورمىز.

حضرت يۇلگە تېكىلدى. خيالچن تاووشده نصيحت قىلدى:

-کۈنگیلنى كېنگەيتىرىنگ، سلیمانقول. بىر قاپگە بىر قاپ سمان سیغر، ولې
کۈنگیلگە جیحوننى جاییسە بۇلور، - پىرىنىگ تاووشیدە استەزا آھنگى سبزیلدى، -
سىزىنىگ اول اینىگىز شول فرصتدە نفس بىرلە جنگ قىلەياتىر. بول ھەم بىر
امتحاندور. قنى، صبر اېتەيلىك-چى. كىم غالب، كىم مغلوب بۇلر اېكن.

سلیمان اۋزىنى آقلىب نىمەدىر دېماقچى بۇلدى و تىلىنى تىشلەدى. اگر
آغىز آچسە، پىردن اچىقراق گپ اېشيتىشى تعین اېدى.

ساووق ضبطىگە آلدى. ذكر سبب قانلرى قىزىگن درويشلر ايرغەى
عصالرىنى بېرگە ضرب يىلن اورىپ، اچىق يېلگە كۆكرەك كېرىپ بارىپتيلر. كۈنىگە
اۋن-اۋن بېش فرسخ يۇل يورمىسە، جاني تەسىگە سىغمىدىگن باباماجىن ھەم آسايشتە.
او آت توياغىگە ماسلې بىر-بىر قىلمىسە. كاروان خراب كېتىلدى، ويرانە باغلرنى،
كىمىسە سىز دلەلرنى آرتدە قالدېرىپ، خانەى مبارككە تابارە يقىنلىشىپ بارردى. شېخ-
نىنگ بىر حكمتى بار. آرتدە قالر تاغىنگى اېمىس، بارر باغىنگى اۋىلە، دېر اېدىلر.
ھلى بخاراي شريفگە آلس، كىمدە آلتى كۈنلىك يۇل. درغام سوويدن اېندى
كېچىدىلر. آلدېندە ميانقلە، كرمنە، توسىس، غىجدوان تورىدى. بىر-بىر حضرت
تۇرىقدە يېنىگىل چىقەلىپ كېتىر، خيالىنى بخارا بند اېتدى. مشرقدەگى بومعظم
شېرىنىگ آراستە كۆچەلرى، خزىنە الحكمتگە تۇلە مدرسەلرى، جھان آوازەسى
بۇلمىش بازارلرى، كۈندۈز آفتابى، تۈندە آينى عكس اېتتىرووچى زلال حوضلرى
بىرمە-بىر كۆز آلدېدن اۋتە باشلەدى. بخارانى ترك اېتگىنىگە اۋن يىلدن آشدى. شېر
سمانىلر دورىدە آباد اېدى. قارەخانىلر تاختنى اېگللەگچ، اونىنگ حسنىگە حسن
قۇشىلدى. تىملر، تاقىلر، فۋارەلر، رودلر، مسجد و مدرسەلر قورىلدى. بىرگە تاغىدن
سفال قوۋورلردە سوو كېلتىرىلدى. زرى رود دېب اتەلمىش اۋقۇرىق كېنگەيتىرىلدى.
مەنە، نېچە زمانلردىكە، شېر سىلجوقىلر سلطانى معزالدىن سىنجر ماضى اىلكىگە

اۋتدی. سنجر نې كرامت كۆرستدى اپكن؟ قبةالاسلامگه رونق بېردىمى و يا انىنگ زېب-زىنتىگه مهلبا بۇلىپ يورىدىرمو؟ شىخ دىنانىنگ اول بورچىده، دشت قىيچاقده تورىپ هم گاھا ناخوش خبرلرنى اېشىتىپ يورىدى. بخاراي شريفده گى غرىب دۆزندهلر تۇقىدىگن زر پلكلر، قالىنچىلر باسگن فوندوقي جاي نمازلر، زرباف چاپانلرو درپردەلر بغداد خليفەسى نىنگ آستانەسىگە اېلتىپ تىلنرمىش. اېل-اولوس نىنگ تويە-تويە مال-ملكى بير دعای خير بدلىگە غارت قىلىنرمىش. خليفە اوچون مهابتلى بير زرین درپردە تۇقىدىلرکە، انىنگ قىمتى بخارانىنگ بير يىللىك خراجىگە تېنگ اېرمىش. الحذر! بول قنداين بې دادلىك كە، بير ولايت اهلى نىنگ يىل-اۋن اىگى آي يىغلب-يىغلب قىلغان محنتى عوضىگە مسلملر خليفەسى شاهانه قصرنى بېزەتىپ، پىشقىرىپ اۋلتىرسە؟ اميرالمسلمين قىلادىغان يوشۇمى بو! قنى انصاف، قنى دىانت؟!

شىخ نىنگ كۆكسى تاشدى. او فکراً دوستى شىخ عبدالخالق غىجدوانىگە طعنه قىلدى: «رتبەنگىز بلند، دوستىم. مقامىنگىز خواجهى جهان. سلوك سردارىسىز. نايىلر و والىلر يۇلىنى تۇسىپ، خلق نىنگ اۋزى تاپگن نصيھەسىنى اۋزىگە روا كۆرمىك چارەسىنى قىلماق لازم اېدى. «حضرت نىنگ كۆز آلدى روشنلشدى. قرشىسىدە كۆكىش، تىنىق بير نور پىدا بۇلدى. نور گىبىگە ايلندى. گىبى اىچىدن عبدالخالق سىزىپ چىقدى. او دوستىگە تىمقارە كۆزلرىنى تىكىپ جواب قىلدى: «دشنامىنگىز جايىز، شىخىم، ولې بير مئل باركە، تورك يىغلگن گپگە عجملىك كولر اېرمىش. اولوس آغەلرى بيرىنى مىنگ، مىنگىنى تومن قىلماق ايلىنجىدە بخارانىنگ هم زرىنى، هم خرىنى خليفەگە نیاز قىلىپ اۋتىرغان بۇلسە، نې علاج؟ سوو باشىدن لايقە، دوستىم».

هليگى زنگارى شعله سۇندى. غجدواني نىنگ تىنىش سىماسى غايىب بۇلدى. شىخ بصيرت كۆزى يىلن كۆرگنلىرىنى تىغىن بىر مشاهدە قىلىپ، يۇلگە تىكىلدى.

يۇل يورگنگە يۇل ياووق اېكن. شىخ كاروانى تىنمەي يۇل باسىپ، اوچىنچى كۈنى كىرمنەگە بارىپ قۇندى. بخاراگچە ايگى منزل قالگن اېدى. درويشلر «ياھو!» دېب تىغىن ايزلرىگە قىتدىلر. شىخ مسافر يۇلداشلىرىگە بىر كۈن دَم بېردى. پنچىشە تانگى آتدى. سليمان خانقاهدەگى بىر بىمارنىنگ حالىدن خبر آلىپ كېلەياتگن اېدى. او طبىلىك ھەم قىلردى. شىخ المشايخ نىنگ خاص خانەسىگە يىقىلىشدى و تخته بۇلىپ قالدى. روپرەسىدە بىر قوچاق اۋتىن كۈترىپ... قطب الدىن تورردى! سليمان سىرى فاش بۇلگن كىمسەدېك بىر لحظە داودىرەدى. سۇنگ، ناعلاج ايلجەيدى.

-ھاو، نە علاج اېتىپ گلدىنگىز بو يېرە، شەز... اينىم؟!

-السلام عليكم، آغە، - دېدى قطب الدىن، ايگى قۇلى بند بۇلگنى اوچون باش اېگىپ، -الله گە شۇكر، نصيەسىگە يېتىپ آلدىم.

سليمان حضرت حضورىگە قطب الدىن يىلن بىرگەلىكدە كىرىشنى ايستەمەدى.

-مىنگە بىرىنگ آغاچنى، - دېدى و ياش خليفە نىنگ قۇلىدن اۋتىننى آلىپ ايچكىرى كىرىپ كېتدى.

سليمان شىخ خانەسىدەگى مۇركانلى اۋچاققە ياغاچ تىخلپ، اۋت قۇيرىكن، حضرت معالى يۇتلىدى. سليمان بى اختيار اۋگىرىلدى. شىخ نىنگ وقتى خوش اېدى.

-سليمانقول، صفيميز اندك كېنگەيىب قالغان كۆرۈنرمۇ؟ - دەپ كولىمسىرەدى. سليمان درحال يوكىندى. اما عذر ائتمەدى، باشىنى خَم قىلىپ اۋتيرەبەردى.

-آلاۋنى باقىنگ، اياز ضبطىگە آلدى، - دەدى شيخ. سليمان دېۋدېك گودەسىگە يەشمەگن اپچىللىك بىلەن ايرغىب توردى. شيخ كۆزلىرىنى يومدى. او تەين بارر باغىنى سىر قىلدى. خيالىدن قىامتلىك دوستى، صاحب كرامت عبدالخالق غىجدوانى كېتمەي قالدى.

سلطان العارفين احمد يَسْوي نىنگ حجاز سفرىگە آتلانگىدن عبدالخالق غىجدوانى نىنگ خبرى بار اېدى. شيخ بىر نېچە آي مۇقەم خواجهگە مختصر نامە يېتەپ يوبارگن، اوندە، الله نصيب اېتسە، جمادى الاخرىنىڭ آياقلىرىندە بخاراى شريفدە دىدار كۆرىشمىكنى اميد قىلگن اېدى. خواجه شەرلارارايىلويىزەكەدى ايزغىب يورۇۋچى تىجارلر تىلدىن شيخ نىنگ سمرقندە ساكن بۇلىپ تۇرگىنىنى ھم اېشىتىدى. جمادى الاخرىنىڭ يىگىرمە آلتىنچى كۈنى اۋتەپ بارر، ۇلى عزيز مېماندن خوش خبر يۇق اېدى. نھایت، مۇدە كېلدىكە، بىر زامانلر بىر بورىدە ناننى بۇلىپ يېيىشگن جان دوستى شيخ احمد يَسْوي كرمەندە اېمىش. خواجه نىنگ روح قوشى اوچىپ كرمەنە سىرى كېتگندېك بۇلدى. درحال نوجوان خليفەسى عارف رېۋگىنى حضورىگە چارلەتدى.

-ماہ تابان، شيخ المشايخ كرمەنگە يېتەيدور. استقبالىگە آلتىنىڭ. مشتاق دىدار اېكنىلگىمىزنى بىلدۈرىنگ.

عارف رېۋگى بابامچىن سىنگرى يېلاياقلىردن اېدى. خواجهسى يۇل تدارگىنى اۋىلەگونچە شەرستاندن چىقىپ، رباطگە يېتدى. خواجه قېتىگە خليفەلرىدن احمد سداقي، اوليا كىر، سليمان كرمىنى آلدى. بخارانىڭ قىرق

علماسىنى اېرگشتىرىپ، بامداددە غىجدوان سىرى يۇلگە چىقىدى. او توركىستان ولىسىنى اۋزى توغىلىپ اۋسگن قىردان يورتىدە كوتىپ آلىشنى نىت قىلگن اېدى.

عارف رېوگري كىمىدە اۋن فرسخ كېلەدىگن يۇلنى اوچ ساعىتدە باسىپ اۋتىپ، كىرمنەگە يېتىپ كېلدى. شىخ نىنگ جلودارىگە ايلندى. حضرت نىنگ اۋنگ طرفىدە بابامچىن، چپ طرفىدە عارف رېوگري. خواجه عبدالخالق علمائى كرام ايله دوستى نىنگ پاى قىدىگە پېشواز يۇلگە چىققن محل شىخ كاروانى غىجدوان قىدەسن، دېب يۇلگە توشدى. تابارە يۇل نىنگ طىبابى تارتىلىپ، ايكى بويوك، ايكى قطب الاقطاب يىقىلىشىپ بارر، گۇيا سىمادە ايكى تۇلىن آى، يېردە ايكى عظيم دريا - سىيخون ايله جىيخون يېر-يېرىگە يايوقلىشىپ كېلەياتگندېك اېدى.

خواجه عبدالخالق صوفىلىكدە عالي مقام - فنافى الله گە اېرىشگن نادر دوران اېدى. كېچىش فصولردە ذكر اېتگىمىزدېك، بوندەى ذاتلر اوچون زمان بىلن مكان نىنگ فرقى قالمەيدى. اولر اۋزلىرىدەگى نورتلجلى - روحى قوت ارقەلى اۋتمىش منظرەلرنى كۆز آلدىگە كېلتىرىشى، بۇلەجك قىسمىدن بشارت قىلىشلىرى مەمكىن. غىجدوانى آت جلولىنى آزاد تىشلىپ، سمن نىنگ قىمىشېك تىگەيگن قولاغىگە تىكىلىپ بارركن، كۆزلىرىنى يومدى. دوستىنى اۋىلەدى، يىگىتلىك ايامىنى خاطرلەدى. كۆز آلدىدە يىگىرمە يىل بورونگى بخارائى شريف، صدر جهان آچگن زاويه-خانقاه جانلندى.

عبدالخالق زاويهگە باش اورىپ كېلگىندە بو يېردە اوچ صوفى بار اېدى: عبدالله برقى، حسن انداقي، احمد يسوي. اولر پېر مرشد يوسف همدانىدن علم حالىنى تحصيل آلر، پېتى مقام نىنگ تۇرتەسىدن اۋتگن اېدى. تۇرت مرید صالح آغە-اينى بۇلىپ استاذ اېتگىدن توتدىلر. پېر هم اولرنىنگ باشىدن مبارك قولىنى اوزمەدى. لىل و نهار صفالى صحبتىدن بې نصيب اېتمەدى. آه، او كونلرنىنگ فيض و بركاتى! ذكر

سماع نینگ شدتی، ذکر خفیه نینگ لذتی، رهنما امدادی بیرله عالم لاهوت، عالم ناسوت ارا سیر و عرش کرسینی، لوح و قلمنی سیاحت اہتمک، ماومنی اونوتمک، فنا بۇلیب حق دیداریگه قاووشماق عشقی! بولرنی خیالدن اۋچیریب بۇلورمی؟ تامیرلیدہ ایسیق قان ایلنپ، کۆکسینی امانت نفس تۇلدیریب بۇشەتیب تورر اہکن، خاطر دین چیقارماق مشکل دیر، مشکل...

پیر عمر کاروانی منزلگه ییتەياتگینی بیقە دیلر چاغی، توققن اہلی مروگه جۇنە دیلر. یسۆینی اۋچینچی، عبدالخالقنی تۇرتینچی خلیفە ایتیب تعینلە دیلر. خانقاه ایکی دوست اختیاریدە قالدی. یسۆی اۋن ییلچە حلقە سرداری بۇلیب توردی. سۇنگ خضر علیہ السلام اشارتی بیرلە تورکستانگه آتلندی. پیر کاملدن قالگن مبارک تسبیحنی دوستی عبدالخالق نینگ قۇلیگه تاپشیردی. بو اہندی سلوکباشی اۋزینگیز، بخارا صوفیلری نینگ رئیسلیگی ایلکینگیزگه اۋتدی، دہگنی اہدی. منہ، اۋشە واقعه گه ہم اۋن ییل بۇلیدی. عبدالخالق اول مبارک تسبیحنی مصحفدہک اعزازلہ اسرەیدی، هر سفر قۇلگه آلگنیدہ تسبیح دانەسی ینگلیغ برقي، انداقي، یسۆی بیر-بیر تیزیلب خیالیدن اۋتەدی، دانەلردن تکیرر سہسی کہلگندہک بۇلە و برەدی...

انہ اہندی اۋشل دوستی قدردان حجر الاسود زیارتی بہانہ سیدہ بخاراگه قدم رنجیدہ قیلماقدہ! «بہ سرما خوش آمدید، سلطانیم!» دہدی ایچیدہ غیجدوانی و آتیگه قمچی باسدى. حضرت اہرەسیگه، عصر چاغی بیتیب کہلدى. خواجه اونى قرشیلەگنی کۇچە آغزیگچە چیقدى. یۇل چنگیتیب کہلەياتگن درویشلرنی اۋتکزیب یوباردی. خلايق اۋرە سیدہ، تۇریق آتدہ شیخ کۇریندی. خواجه نینگ یورەگی گوییللب، آلغە تلپیندی. شیخ عارف ربوگری کومگیدہ آتدن توشدی. بیلیدہگی قۇشبەلغانی تۇغریلب قۇییب، خواجه نینگ استقبالیگه یوردی. صف

یاریلیب، آدملر ایکی اولیای کیریگه یؤل بؤشه تدیلر. خواجه عبدالخالق قولاج آچیب کھلیب دوستیگه قوچاق آچدی. شیخ نینگ اؤنگ ییلکه سیگه باش اورر اېکن، «آب اگر صدپاره گردد...» دېب نفسینی راستله دی. شیخ هم خواجه نینگ اؤنگ ییلکه سیگه باش قویر اېکن: «باز باهم مېشود» دېدی اېلس-اېلس. ایکی قطب الاقطاب یله کت مغز دېک بیرلشدی.

قطب الدین نینگ شوقی درز کبتدی

۲۲-فصل

کاسب - الله نینگ دوستیدیر .

حدیث

دهقان ایمس، کبتمان چاپیب نان یمهسه .

یسوی

خواجه عبدالخالق غیجدوانی نینگ آتەسی اصلی روملیک ابدی . اول ذاتنی مولانا عبدالجمیل دهب اولوغلردیلر . ظاهری و باطنی علملرده علامه‌ی زمان ابدی . مسجده اماملیک قیلر ، طالب علملرگه قال علمی ، حال علمیدن سبق بهردی . اوزی امام مالک مذهبیگه منسوب ابدی . بیر کونی اول ذات مبارک نینگ توشلریگه خضر علیه السلام کیردی و بشارت قیلدی که ، «ای، عبدالجمیل ، سبن فرصتی بای بیرمه‌ی ، بخارای شریفگه بارغه‌یسبن ، غیجدوان دهب اته‌لمیش موضعه‌ه نشوونما تاپقه‌یسبن . سبندین بیر فرزندارجمند دنیاگه کهلگه‌ی ، اینینگ اسمینی عبدالخالق قۇیب ، آخرت ثوابین آلگه‌یسبن .» عبدالجمیل اشارت غیب ایلە غیجدوانگه کؤچیب کهلدی ، فرزندلیک بۇلدى . اونگه عبدالخالق دهبه قوتلۇغ اسم بهردیلر . حق سبحانه تعالی عبدالخالق دهب اته‌لمیش سویوکلۈ بنده‌سیگه علم لدونیدن بیر قطره عنایت قیلگن ابدی . عادتده علم لدونی - الهی علم اوج قسملگه بۇلینردی . اولر : وحی ، الهام ، فراست . وحی پیغمبرلرگه ، الهام اولیالرگه ، فراست صوفی - درویشلرگه عطا قیلینه‌دی . عبدالخالق نینگ کؤکسیگه باله کیزیدناق فراست اوروغی ساجیلدی . او تۇقیز یاشیده قرآنی یاد آلدی ، اؤن یاشیده بخاراده رهنما دهب تفسیر علمی نینگ

سلطانی امام صدرالدین نینگ اېتگینی توتدی. استاذ درگاهیده بیر نېچه ییل زحمت چېکب تفسیرنی مکمل اؤرگندی. سؤنگ - درویشلر حلقه سیگه قوشیلیشپ ذکر توشمککه کیریشدی.

شرق صوفیلری نینگ یکتاسی شیخ ابویعقوب یوسف همدانی بخاراگه تشریف بویورگنلریده اول ذات پاک نینگ حضورلریگه باریب باش اوردی. گاه سمرقند، گاه بخاراده پیر خدمتینی ادا اېتدی. احمدشیخ یوسف نینگ مبارک قۇللریدن صوفیلیک خرهقه سینی کیددی. دوستی، تورکی سلوک سرخلقه سی شیخ احمد یسوي تورکستانگه کېتگیدن سؤنگ بخارا و اونینگ اطراف-جانیده گی زاویه خانقاهلر عبدالخالق نینگ اختیارگه اؤتدی. خواجه نیت قیلیب، کیندیک قانی تۆکیلگن غیجدوان کېتتیده چاغراقینه بیر خانقاه بنا قیلدی. وقف اجره تندی. زاویه گه یانداش قیلیب مدرسه، مسجد سالدیردی. بو مسکن اېندیلیکده دلده الله ذکرى بیرله حق یولیگه کیرگن درویشلر، مغربدن مشرققه، مشرقدن مغربگه بې تینیم قتناوچی مسافر یۇلاوچیلر اوچون قۇنه لغه، قیش قهرتانی و یاز ایسیغیده بیر باش پناه اېدی.

شیخ المشایخ کاروانی هم کونی کېچه انه شو منزلگه کھلیب توشدی. ایلگریدن هم سرشته، آباد و گوجوم بو منزل تورکستان والیسی نینگ قوتلوغ قدمی طفیلی زیاده بیر رباطگه ایلنگن اېدی. قطب الدین هم ایکی کوندریکه، انه شو خانقاه نینگ کونېتکه ی طرفیده گی کیچکینه حجره ده استقامت قیله دی. دایمی حجره داشی باباماجین اکثر وقت یوق بۆله دی. او اؤزیگه اؤخشه گن «آیاغیگه قنات باغلگن» عارف ربوگري ییلن تیشیب آلگن. بیرگه لشیب ایکی پیر خدمتینی قیله دیلر، یا اینکه صحبت دسترخوانینی یازیب قویب، بیر بیرى نینگ آغزینی پایله دیدیلر. قیش نینگ قهرتان ساووغیده آیاقلىرى نینگ چيگلىنى یازماق اوچون بیر ساعت-بیر ساعت

غیجدواننی تۆرت ایلتیب کبله دیلر. قطب الدین ايسه زېرىککیندن زاویه ده گى درویشلر بیلن صحبت قوره دی، بغداددن بالاساغونگچه کهزيب يورروجى تجارلارنىنگ سرگذشتىنى تىنگله يدى. او دنيانىنگ ايسىق-ساووغىنى، اچىق-چوچوگىنى تاتيب کورگن سودا اهلى نىنگ هر بير گېنى، هر بيرهنگامه ياحسرتىنى کونگيل دفترىگه يازيب قۇيگىسى کبله دى. اولر نىنگ گاه کولگىلى، گاه اىنچلى، گاه اوترىک قۇشيلگن مبالغه لى حکايتلرى قطب الدین نىنگ سمرقند و يىسیدن بۆلک يۇلنى تىمه گن قلىگه حيرت چۇغىنى ساليب، لاوولته دى. اگر سياحلر نىنگ لاف-قافى حدیدن آشيب کېتسه، قطب الدین سېکين دوره دن سيرغېلىب چىقه دى و سويگن مشغولاتىگه کيريشه دى. کونده لىک طاعت-عبادت و ذکر دن کپين اونىنگ جانيگه توتش عملى - بو يۇنيقچىلىک. ايکى قۇلى بۇش قالسه، درحال يۇنيقچىلىک قىلىپ، قاشىق، کوره کچه يا چۇمىچ يسه باشله يدى. بو قطب الدین - نىنگ پىرکامل خدمتیده يوريب آرتتىرگن بيرىنچى هنرى اېدى. زىرىک اۇقووجى - نىنگ خاطريده بۇلسه، بيز يوقاريده گى فصللرده شيخ المشايخ نىنگ منتظم ياغاچ قاشىق، کفچه يىسب توريشىنى ذکر قىلگن اېدىک. شيخ قول محنتیدن کېلگن درآمدنى لقمه ي حلالگه ايشله تردیلر. حضرت نىنگ بول يوموشىنى قطب الدین سينچکاولىک ايله کوزه تيب يورردى. بير کونى اۇزىچه پنھانى ايشگه قۇل اوردى. کيچکينه قلمتراش، اسکنه تاپدى. يومشاقراق ياغاچ آليب قاشىق يۇنيشگه کيريشدى. اېله ي آلمه دى. قاشىق نىنگ ساپىنى يۇنيش آسان، اما قازىنى کېلىشتىريب چىقىرىش مشکل اېکن. بېلچه يسه شگه اؤتدى. بونىسى يېسقى، تېکيس بۇلگنى اوچون ايش آسان کۇچدى. قىيشىق-قىنغیر بېش-اؤننه قاشىق، بېلچه يسه گونچه قطب الدین نېچه بار قۇلنى تىلدى، همسايه لريگه کولگى بۇلدى. بو يىگيت قىسر اېدى، گرچند درویشلر عقیده سيگه ضد بۇلسه-ده، يا آتىنگ چىقسىن، يا اؤتىنگ چىقسىن قىيلیده کېچه لرى تىمه ي ياغاچ يۇنه بېردى. بير کونى چارلاو بیلن شيخ حضورىگه کيردى و

کۆردی که، تاقچه ده چله بیتکریلگن چۆمیچ، قاشیقلر تهریب قوئیلییدی. قطب الدین تیز چۆکیپ پیردن اذن سۆردی:

—بویوکوار پیریم اجازه بېرسه لر، اوشل بویوملرنی دوام اېتتیریب، شکل و شمایل بېرسم...

شیخ اونگه سیناوجن قره ب قوئیدی. قطب الدین بېرگه تیکیلدی. حضرت بېر مئل ایتدی:

—بیر ضعیفه نینگ زوجی مئت قیلغان ابرکن. «بامداددین تا قاره شامغه قدر کپتمان اوره-اوره تالقدیم. سن اویده اؤتیریسن. یاپگنینگ تۆرتته نان» دېب، ضعیفه شۆرلیک دېدی که: «کپتمان اورماق آلماق سالماق، الله-الله خمیر قاریب، انی کؤپچیتیب، اؤتین یاریب، آلاو یاقیب، تندورنی قیزدیریب، زواله یسب، ناننی تندورگه یاپیشتیریب، انی آقیزمه-تامیزمه ی پشیریب آغان خاتیننی ایتینگ!» دېگن اېمیش. بول عمل هم ذکر اوقات انگه دوامتلیق مشق و محنت ایله یېتسه بۆلور. مگرکه، کؤنگلینگیزده هوس پیدا بۆلیدیر، اجازه بېردیک.

صحابه ی کراملر هم صاحب هنر اېدی. ییگیت کیشی نینگ زېنتی هنریدیر. آلینگ، ولې قۇلغه احتیاط بۆلینگ.

قطب الدین اوسته گه معطل بۆلیب یاتگن بویوملرنی آلدی. بغریگه باسیب چقیب کپتدی. تۆرت بېش کوندن کپین او بیر چیرایی، بېجیریم بۆنلیب یلتیره ب تورگن قاشیقلرنی کؤترب هیجان ایچیده پیر حضورگه کیردی. شیخ اولرنی بېر-بېر قۇلیگه آلیب قره دی. قطب الدین یوره گی هُپریقیب، محنتی نینگ بهاسینی کوتردی. نهایت، حضرت آغیز آچدی:

-اېلدين مخفي صورتده يۇنيقچىلىك قىلغانىگىزگە نېچە فرصت بۇلغان اېردى،
اوغلىم؟

قطب الدين نىنگ تىلى تنگله يىگە يايىشىپ قالگندېك بۇلدى . «اوليادان سِر
سقلب شكاكلىك قىلىدورمېن. سمانىم آچىلدى».

-توبه قىلدىم، پىرىم. آلتى آيدىركه، كېچەلرى شول هنرگە قايم اېردىم. عهدەسىدن
چىقالمەسم، اېلدين اويالمەيىن دەپ...

-بارك الله! - شيخ قطب الدين نى القەدى، - موندين سۇنگ قاشىق قارىنى
كىچىكراق اۋيىنگ. طعام نىنگ يرمى قاشىقده قالمەسون. ئقمەنى تۇلە يوتمك
ستندىر.

-اوقدىم، پىرىم، - دەدى قطب الدين تېرلب. شو-شو، اوستەزادە بۇلىپ شىخ نىنگ
قۇلتىغىگە كىردى. ذكردن، طاعت-عبادتدن آزاد پىتلىرىدە اسباب-اسكونەسىنى شىلب
پىرى نىنگ قېتىگە اۋتيرەدى. شىخ زىرنگ ياغاچلردن رۇزغار بويوملىرى نىنگ
نسخەسىنى يۇنىپ، قالگن ايشنى مريدىگە حوالە اېتەدى. قطب الدين اولرگە جلا
بېرىپ نھايەسىگە يىتكزەدى. چۇمىچ و قاشىق، بېلچە و چاولىلر بىر دستە بۇلگچ،
اولرنى بىر خلتەگە سالىپ، بازارگە يۇرغەلەيدى. بازارده هم اېل كۇزىدن آلسراق،
خالى بىر يىرگە چۇكەدى. آله خورجون اوستىگە بويوملىرىنى تېرىپ قۇيىپ، جىمگىنە
اۋتيرەدى. خدانىنگ قدرتى بىلن بىرپسەدە تېپەسىدە خرىدار تۇپلەندى. بازارده نىمە
كۇپ، ياغاچدن پىسلگن تورلى-تومن بويوم كۇپ. اما، نې عجب كه، برچە خلايق
قلندر لېاسىدەگى ياش گىنە نارغول يىگىت نىنگ آلدىدن جىلمەيدى. گۇيا اوليائى
كىرىنىنگ مبارك قۇللىرى تېككن قاشىقلىرىنى تىنگىندېك، بىر زومده قطب الدين -
نىنگ متاعلىرىنى تلب كېتەدى. قطب الدين نىنگ اۋپكەسى تۇلەدى، «بول سودا پىر

مرشدنینگ کرامتی بۇلسە، نې تانگ»، دېھ اللھگە شکرانە ایتەدی. او بازاردن قېتەدی و تغین سویوکلې مشغولاتیگە باش اېگەدی.

بوگون هم قطب الدین کون نینگ کۆزیگە چیقیدی. تگیگە اېسکی بیر غولنی تاپیب قۆیدی. تیزەسیگە بېل باغینی یایدی. آتئوروگە اؤخشەگن کیچکینە جون خلته دن قلمتراش، اسکنە، تېمیر قیرغیچ آلدی. درویشلر صفایلی - شقیلداقدېک قلیب چلە یۆنپ قوییلگن قاشیق چیقریب قارینی اویشیگە توشدی. او بیلن بیراونینگ ایشی یوق، قطب الدین نینگ هم بیراوی بیلن ایشی یوق اېدی. اصلیدە خانقاه اھلی نینگ تعاملی، طریقت آدابى شونەدی. کیمدیر دل ذکرى ایلە بند، حاوولی نینگ بورچگیدە کلە آسیتیریب مراقبەگە بېریلیب اۆتیرەدی. بیراوی لباسینی پرورش قیلەدی، کیمدیر چاریغینی یمەیدی. ینە بیراوی قازان-اۋچاققە قرەشەدی، داش قازاندە طهارتگە سوو ایستەدی. درویشلر بیر عایلە نینگ اھیل برادرلری اېدی، گۇیا. مشکل یوموش بۇلسە، دراو کۆمککە کېلەدی، عکس حالەدە بیر-بیراوی نینگ شخصیتیگە بورون سوقمەیدی. هرکیم نینگ دردلی ایچیدە، اۋزیدن اۋتگینی هر کیم اۋزی ییلەدی.

قطب الدین هم شوق ایچرە غرق بۇلیب، قېتیگە کېلیب چۆککن کیمسەنى پېقەمەى قالدی. بیر زمان «ه...م!» دېگن ضعیفانە یۇتلدن هوشیار تارتیب باشینی کۆتردی. ییقینیدە اېچکيسقال، مورتى هم سیرەک، جثەسى چاغراق کیشی چۆنقەیب اۆتیرردی. اېگنیدەگى آدمى، پختەلیک چاپانیگە قرەگندە، آلیس یۆلگە آتلنگن تجارگە اۋخشردی.

الها، دست و پنجه نگیز درد چېکمه سون، - دېدی بېگانە کیشی.

قطب‌الدین «قولوق، تقصیر» معناسیده باش ایرغیب قویدی و یوموشینی دوام ایتتیردی. شو الفاظده بیر نهجه دقیقه اؤتدی. سؤنگ قطب‌الدین نینگ تېپه‌سیده چقماق چقیب آسمان گومبورله گندېک بؤلدى:

-شهزاده لرگه يره‌شمه‌یدیگن هنرنی آلیسیز، بیگیم...

قطب‌الدین نینگ جان-جهانی قارانغی بؤلیب کتدی. يوره‌گی دوکیلله‌دی. حاضرگینه یېتمیش ایگی بۇغینی يیره‌تیب تورگن اداسیز شوقدن اثر هم قالمه‌دی. وجودینی گمان، خوف، قۇرقوو ارەلش مبهم بیر تویغو ضبط ایتدی. او یلت ایتیب ییقینیده قاره کلخطده‌ی قۇنیب اؤتیرگن کیمسه‌گه باقدی. روپره‌سیده قاره اتلس چاپانگه اؤره‌لگن اېچکيسقال خفيه اېمس، هاوو اؤشه نکاح کېچه‌سی مهمانخانه درچه‌سیدن مۆره‌لگن شیطان لعینگه اؤخشش مخلوق اؤتیرردی. نهجه ییلدیرکه، قطب‌الدین درویشلر حلقه‌سیده یوریب، حسیاتلرینی جولوب آلیشنى مشق قیلگن اېدی. دستلب او یاشلیک احتراسیگه بیرلیب، بیگانه کیشی نینگ قازنیگه مشت توشیریشنى مۆلجلله‌دی. کین استغفار کلتیردی و اؤزینی باسیب سؤردی:

-تقصیر، اؤزلى کیم بؤله‌دی؟ تېمه‌دیک...

خدا خواهلسه، سیزگه خالص خدمتکار بؤلسک، دېگن نیتده‌میز، بیگیم... سیزگه سویوکلی ملکه‌میزدن مکتوب کلتیردیم... بیگانه کیمسه قۇنیگه قۇل سالدی. قطب - الدین نینگ تیلی کلمه‌گه کېلمه‌ی قالدی. بۇغزیگه بیر نرسه تیقیلگندېک بؤلدى، سینه‌سی اچیشدی.

خفيه مکتوبنى يوره‌کدن ییشیرگن شېکیلى، انچه کلاولندی. نهایت، قاشیق - نینگ سايېدېک اؤرمه کاغذ آلیب، قطب‌الدینگه کؤز-کؤز قیلدى.

–منه، امانتىنگىز، بېگىم. ملكەم سىزنى ساغىنىپ... لىل و نهار مبارک دىدەلرېدىن
ياش اېمىس، قان تۆكەدىلر...

قطب الدين خطنى آلهىمى، آلمەىمى دېب، استحاله قىلىپ تورگندە لاپ
اېتىپ باباماجىن كېلىپ قالدى. قطب الدين پىنھانى بىر جىنايت آشكار بولگن كېمىسە -
دېك داودىرەدى.

–بو تەقسىرىم سىمىقندىن كېلىدىلر. مېنى اىزلب... - دېدى خەفەگە اىما قىلىپ.
اىزقورۇ تېپەسىدە گىندەدى بولۇپ تورگن ھېيتلى باباماجىنگە قۇرقە-پېسە قرەب استە
اۋرنىدىن تۈرە باشلەدى. باباماجىن اونى كەلسىدىن ياسىپ جايىگە چۈكتىردى.

–اىزقورۇ اېكىسەن-دە، پلىد؟ - دېدى آلهىيب.

يا... مېن... مەك... توب كېلتىردىم. مەلى-كە-مىزدىن...

باباماجىن قطب الدين يىلن حجرەداش اېمىسى، سابىق شەزادەنىنگ باشىگە
توشگن سودالردن خېردار اېدى. «سلطان محمودخاننىنگ آدملىرى بو بالەنى
گۈرگچە تىنچ قۇيمەيدىگن كۆرىنەدىر»، - دېب خياللىدى او و قطب الديننىنگ
قۇلىدەگى اۋتكىر قىرغىچنى تارتىپ آلىپ، خەفە نىنگ سقالىنى تۈتمەلەدى.

–حاضر سېنى كۈچەگە چىقمەيدىگن قىلىپ قۇيەجەن! ضەيفانە رومال اۋرەب
يورىدىرغان بۇلەسن، سىكېچە!

باباماجىن قىرغىچ يىلن خەفەنىنگ سقالىنى يرمىدىن قىرقىپ آلدى. خەفە
عالمىنى بوزىپ داد سالدى:

–مىسلمانلر! ايمانىمىدىن ايرىدىلر! ظالم نىنگ ظلمىدىن دا-آد!

باباماچين ياقه سيني اوشله دی:

-نعوذ بالله! ایمانینگ بۆلسه، اقچه گه ساتیلیب، بیراونینگ ایزیدن یوره سمنی، ناکس؟! بار، اپندی ییم ییگن آخورینگده هنگره!

باباماچين خفيه نینگ قۇلیدن سيلتب تارتدی. قلبکی تجار نینگ برماغی قیرس ایتیب سیندی. او جان حالتده بیر قۇلی ییلن کلتة سقالینی بکیتگنچه ایهاالناس سالیب خانقاهدن چیقیب کبتدی.

بیر قریچ کبله دیگن، زرقاغازگه اؤره لگن مکتوب قطب الدین نینگ قۇلیده قالدی. او مکتوبنی اوه یلب قۇنینگه سالیب قۇیدی.

-پیریم سېنى چارلب توریددی، - دېدی باباماچين و بیر زومده ییلده ی غایب بۇلدى.

قطب الدین بیر-بیر باسیب حجره سی تامان بارر اپکن، چپ کؤکره گینی سیل-سیل قۇیدی. آنه مکتوبی، آنه یزار سؤزی سینه سینی لخچه چؤغدېک کویدریب تورردی.

ناشرعی خراج

۲۳-فصل

قناعت بیر قۇرغان که، اونگه کیرسنگ،

نفس نینگ قوتقوسییدن قوتوله سن.

علیشیر نوایی

عزتلی مهمانلر، نهایت، بخاراگه ییتیب کبلیشدی. خواجه عبدالخالق قدردان دوستی و اونینگ محرملى اوچون بیر زمانلر خواجه احمد یسوی رئیسلیک قیلگن، ایندیلىکده ايسه، اؤزی متصدی بۇلیب تورگن خانقاھدن آراسته جای حاضرله تگن ایدی. دروازه دن کیرار اپکن، سلطان العارفين نینگ وجودیگه عجیب بیر النگه توتشیدی. ییگیتلیک گلشنی گورکیره ب یشنه گن، بلاغت موسمی کپچگن، کمالات باغی نینگ سرخیل مبهولری بیتلگن بو عزیز مسکنی کۈنگیل دفتريدن اۋچیریپ بۇلورمی؟

حضرت خاص خانه ایشیگی آلدیده بیر نفس تۈخته دی. کپین، «الحمدلله!» دهب آستانه هتلر اپکن، اینگشیدی، کفلرینی کیگیزگه اوردی. خانقاه غبارینی کۈزیگه سورتدی.

طریقت احکامیگه کۈره، کمترانه دسترخوان یازیلدی. سفال کۈزه چه لرده طرفه خیل شربتلر. کفده ی-کفده ی لیکاپچه لرده بخارانیگ مشهور قندلاتلری: لوزینه، دانه گی، سرچۈبین، چارمغز، پسته گی... شیخ تۈرت دانه کشمش، تۈرت دانه

خانداني پسته، بير تيشلم نان ييلن قناعتلندى. بير-ايكى قولتوم زردالى شريتيدن تاتيندى. خواجه عبدالخالق قۇلىنى كۆكسىگە قۇيىپ، اندك باش اېگدى:

-دیده ميزنينگ اوستیگه خوش كېلىسىز، شیخیم. بول يیت الاحزان مبارک قەملریدین پرضیا بۆلدى. جنابلىرى نینگ گفتارینی جانیمیز ییلن ساغینگن اېردیک.

تکلفگه جواباً، شیخ هم باش اېگىپ، تعظیم قىلدى. خواجه عبدالخالق تاقچه طرفگه باقىپ، عارف رهوگرىگه ايم قاقدى. رهوگرى آداب ییلن توردى. پرده آرتیده گى تاقچه دن کیچیکراق بیر قاره قوتى آلدی. تسبیح چیقریپ، حضرتگه اوزه تدی:

-پیر مرشد، شیخ-الربانی خواجه میزدین سیز جنابلىرىگه، اندین سۆنگ بیزگه قالغان نشانه ی شریف... شیخ قاره گوهردهک تسبیحنى تیدى. بو - بی نظیر استاد یوسف همدانیدن یادگارلیک اېدى. بیر سفر انجامینی ییغیب، بخارادن جۆنب کپتر اېکن، بول تسبیحنى سیزگه امانت، دهب اوچینچی خلیفه سى بۆلمیش احمد یسویگه تاپشیرگن اېدى. مجاز ایله وصیت قیلدیلر: «ایکله حلقه نى سیزگه قالدیردیک: اؤغلیم. بول حلقه بیرله اول حلقه نى معمور قیلگه یسیز». شیخ، استاذ سۆزلری نینگ مغزینی چقدی: «بول حلقه اسم اعظم، الله اسمی تهریلگن تسبیح، اول حلقه - درویشلر سلوکی». شیخ المشایخ تورکستان سرى آلتنر اېکن، تسبیحنى استاذنینگ تورتینچی خلیفه سى، ذکر قلبی (خفیة) طرفدارى خواجه عبدالخالقکه وصیت قیلدى. حاضر اؤشه شرف تیزی می اونینگ قۇلیده یرقیره ب تورردى. حضرت تسبیحنى اؤیپ، کوزیگه سورتدی. سۆنگ پیر کامل روح لرېگه دعا قیلیپ، امانتنی خواجه عبدالخالقکه قیتریب بېردى.

یېتی خفتنده مهمانلر ترقلدى. خاص خانه ده ایگی ولی تنها قالدیله. ایگله سی یانمه-یان، کۆزلرینی یومیب، سلی وجود ایلب اؤلتیرییدیله. خواجه عبدالخالق رابطه ی قلبیه آرقه لی سیزدی که، دوستی بخارا خیالی ایله بند اېکن. اونگه ملالت کپلتیریشتی ایسته مه دی. شیخ هم بصیرت کۆزی بیرله کۆردی که، خواجه-نینگ وجودی ذکر مخفیگه مایلدیر. صحبت درجه سینى استه یاپدی. کۆنگیل کۆزینی بخاراگه تیکدی: «بخارا! مونچه برنا بو شهر، مونچه زیبا بو شهر! اونینگ تاشی هم، لاشی هم زر ایله یوغریلمیش. شول باعث، طلا اوزوکدېک قۆلدىن-قۆلگه اؤته دورمو؟ کمالی ظاهر، کلامی ظاهر، علم و عرفانی ساحر... بخارا!»

شیخ نینگ خیالی چۆزیلدى. خاطریگه سلمان فارسی دن قالگن حدیث قلقيب کېلدى. روایت قیله دورکیم، بیر کونی جبرئیل علیه السلام حق مصطفی گه دېدیله: «یا محمد! کون چقیر طرفده بیر مملکت باردور، انی خراسان دېرله. بول مملکت نینگ اوج شهرینی تانگله محشرده یاقوتلر، دُرلر ایله زینتلب عرصاتگه آلیب کېلگه یله. اول شهرلر نینگ تېگه سیده ملایکلر جولان قیلیب یورورلر. شهرلر اوزره نور ایمان یاغیلیب تورر اېرمیش. «حضرت پیغمبر، «اول شهرلر نینگ ناملرینی ایتگیل!» دېدیله. جبرئیل علیه السلام ایتدیله که، بول جنت ماوالر نینگ نامی شول تورور: بیرسی قاسمی، بیرسی سمریه، آنی فارسجه ده سمرقند دېرله. تغین بیرى فاخره دیر، فارسله انی بخارا، دېب یوریتلر. رسول الله سؤردیلر: «نېگه فاخره دېرله؟» جبرئیل علیه السلام جواب بېردیلر که، «اول شهرحق یۆلیده شهید بؤلگن بنده لر نینگ کۆپلیگی بیرله فخر اېتر، نور اسلام نینگ برقرارلیگی و هم علمای کراملری نینگ بېحدلیگی بیرله فخر اېتر، شول باعث انی فاخره دېرله». رسول اکرم، الها بخارا اهلی نینگ دللرینی تقوا بیرله پاک ایله گیل، الرنی مغفرتینگه آل، تا قیامتگجه برکاتیدن اییرمه، دېب دعا قیلدیله.

...حضرت دعا بىرلە ياستىققە باش قويدىلر. صبح صادققە يقين دعا بىرلە باش كۆتردى. شىخ كم اوخلىر، كم گيىرر، كم تناول قىلر، كمىدن-كم كۆلردى. بىلگىگە ساجىق سالىب، ئۇنگ قۇلىدە قومغان كۆتريب تورگن قطب الدىننى كۆريب، شىخ ايلدم ئۆرنيدن توردى. بخاراينىڭ ايلك تانگى آتیب كېلەياتگن اېدى.

صلات و صلواتدن كېين صوفىلارنىڭ قىدىمى اودومىگە موافق، شىخ احمد يَسْوي بىلن خواجەى جهان عبدالخالق غىجدوانى بىر-بىرى بىلن قوچاقلىشىپ كۆرىشىدىلر. شىخ نىڭ چىير، مىقتى قۇللارنى يوشاق، اولكن كفىدە توتىب تورر اېكن، خواجە عبدالخالق دوستىگە مەر ايلە باقدى. نظرىدە شىخ اندك تاب تشلە-گندېك، اصلاً بوغدايرنگ چهرەسى يە قارەيگندېك اېدى. «دشت قىپچاق شىماللرى اۆز عملىنى كۆرسەتور، باز اوستىگە صحرايى بىر اولوس نىڭ دىن اسلامگە بيعت قىلماغى آسان كېچىمس. شىخ نىڭ ازل ماش و برنج سقالى الرنىڭ زحمىتىدىن نقرە بۆلىدىر». خواجە عبدالخالق شىخ نىڭ قۇيىكۆزلى ياقردى. آدمگە مونگلى-مايوس باقووچى، تىم قارەگە مايلى، اۆيچن و اداسىز بىر اسرار يىشپىرىنگن بو اۆتكىر ديدەلرگە اوزاق رزم سالماق مشكل اېدى.

شىخ المشايخ نزىدە اېسە، خواجە عبدالخالق جىسماً كمالات كسب اېتگندېك اېدى. اۆشە بىرىستە قامت، اولكن سقال، كېنگ پېشانە، قاپ-قارە بۆتكۆزلىر و تېكىس، قىزىل رخسار... واقعا قۇيوق قاشلىرىگە اندك قىراو قۇنىيدىر. اخىر، دوستى تۆرتىنچى موچلىنى آياقلەتت، بېشىنچى موچل بىرلە يوز كۆرىشمك بۇسەغەسىندە تورىيدىلر. يېنىگىل نانوشتەدن سۇنگ بخارا سىلىگە آتلىنىدىلر. حاويلدە اولوغ بىر ازدحام تۇپلىنگن اېدى. بولر حضرت نىڭ خانەى مبارككە كېتەياتگن ھىراھلرى، خانقاھدە مقىم تورگووچى درویشلر، توركىستاندن كېلىپ، بىر وجھى كار طفىلى بخارادە اۆرنەشىپ قالگن قوملر، يَسْوي سلوكىنى دستور دەپ بىلگن صوفىلر، تىجارلر،

شهرده گئی اؤنلر مسجدرلرینک امام خطیلری، مدرسه طالبلری، حج بدل اته گن حاجتمندلر. نه اینکه تورکستان، بو یاغی خراسان و ماوراءالنهر، بو یاغی روما ایلگیجه احمدیسوي حکمتلرینی قرائت قیلیب یورگووچی بقیراق مداح لر توده-توده بؤلیب، خانقاه حاولیسکیه باش سوفر، اولیای کیرنینک نچوک ذاتلیگینی بیر کؤریب قویماق امیدیده آلامان ایچیدن بؤی چؤزیب، سهربر ایوانگه ایتیلر، «الله-آه ! یاالله-آه» دیه تاماق ییرتیب ندا قیلردی.

شیخ المشایخ آلامانگه کیریک قاقمه ی تبرمیلیب توریددی. اؤنگ طرفیده خواجه عبدالخالق، سلیمان باقیرغانی، استاد اول ارسلاباب نینگ فرزندى شیخ منصور، خواجه نینگ پش خلیفه سی احمد سداقي. چپ طرفیده عارف رهوگری، باباماجین، قطب الدین، بخارا صدرجهانی عبدالعزیز ابن برهان الدین، شهر والیسی فضل الله قیران، سمرقند شیخ الرئیسى عبدالرزاق، تغین بخارالیک فقه اهلی، علمالر.

مختصر امر معروف و دعای خیردن سؤنگ شیخ ایواندن توشماققه یوز بوردی. شو پیت آلامانگه سوران قؤیدى. خلاق ایگى بؤلککه آیریلدی. آدملر آرتیگه اؤگیریلدی. ایگى دهقان صفت ییگیت اوچ گز چمه سی کبله دیگن مس قفسنی ایگى یاندن کؤترب، ایوان سرى ابلتردی. قفسده چیرایلی طاووس پاتیرله ییدی. ایزمه-ایز، قاره سووسر تپلیک، کؤکیش ماووت یلتیراق تون کیگن آله کؤز کیشی بارردی. ییگیتلر قفسنی ایوانگه چقیریب، شیخ نینگ آیاغی آستیگه قؤیدیلر. سووسر تپلیکلی کیشی هم «بسم الله!» دپ ایوانگه کؤتیریلدی. شیخگه تعظیم قیلدی، خرقه سی نینگ ایتگینی سیلب، کؤزیگه باسدى. سؤنگ شرح حالینی سؤزلهدی:

پیریم، بول عاجز قولینگیز توایسلیک ملکدارلر اولادیدنیمز. حضرتیمیز مگه ی مکرمه گه عزم قیلغان اېکنلر... آلیس یولده کؤزلرینی روشن قیلسین دېگن نیتده جنت

قوشلریدىن بیریسین جنایمیزگه هدییه اېتمککه حدیمیز سیغدی. توایسلیک زاده گان شیخدن دعا کوتیب باش اېگدی.

شیخ چیمیریلدی.

قه پېرده سیز، فضل الله قیران؟ - دېب اطرافیکه باقدی.

والي قۇلىنى كۆكسیگه قۇییب، بیر قدم آلغه باسدى.

شیخ ملكدارگه اؤگیریلدی، - بو جانوارنى والیگه بغیشلنگ. والی جنابلری تورلنماقنى منه شو طاووسدن اؤرگنسنلر. حضرت نینگ گپده گى اچیق کنایه نى خواجه عبدالخالق بیلن بخارا والیسی قیراندن بۆلك كیمسه فهمله مه دی. شیخ فکرىنى بیر پرده آچىغراق بیان قیلگىسى كېلدى.

-توركدە بیر مئل بارکیم، طاووس قناتیگه قرەب تورلنرمیش، ایاغیگه باقیب خؤرلنرمیش. بیز الله تعالی و تبارکدین بیر قتله نور ایمان اینگن بخارای شریف فقراسیمیز، دېهه فخر اېتمیز. ولې اهل رعیت نینگ دست و پنجه سینی قېرتیریب، دیدەسیدین یاش اېمس، قان تۆکیب تاپقان حلال مالینی عباسیلر خاندانیگه تارتیق اېتمکنى عار قیلیمیز! والی جنابلری خلیفه المکتفی نینگ کۆنگلینی آلغانیگه مغرور، صدرجهان سکوتده. قاضی القضاة فتوا بیرله مشغول. ساربانلر تویه یېتکلب، بخارانینگ سیم و زرین بغدادگه اېلتمک بیرله آواره! بول اولوس نینگ ایه سی بارمو اوزی؟ کیم ایه سی؟ ایتینگ، ای اهل سنت! اوشل کافر گورخانمی؟ خوارزمشاه آتسیمى، سنجر ماضی ملک شاه می؟ و یا جیحون سرى اؤمگن چۆزىب لُقمه کوتیب اؤلتیرغان امیر المسلمین المکتفیمى؟

حاوليگه فوق العاده بير فلاكتدن سۇنگ رۇى بېرەديگن مدهش سكوت چۇكىدى. هليگچه بخارا منبرلريدن اميرالمسلمين شأنيگه بونداق گپ ايتيلمەگن اېدى. خليفه نى رشوه خۇرليكدە عيبلش نرى تورسين، اونينگ ناميگه سايه سالەديگن قلتيس سۇز ايتمك، نه امرانينگ، نه علمانينگ خياليگه كېلگن اېمس. بخارا علمالرى نينگ رهنماسى بۇلميش صدرجهان دين و شريعت دليلى، دېگن عنوان صاحبي هم اېدى. شيخ نينگ گپى اونگه ترسكيدېك تېگدى. گېزريب، لىنى تيشلەدى، توركنينگ بو علامەسيگه ايگى آغيز جواب ايتماقچى بۇلدى، سۇنگ فكريدن قيتدى. «سۇزلەگندن سۇزلەمەگن يىخشىراق. يرهنى گرگ آلديرمەي. بخارانينگ اصل متاعلريدين قسماً خليفه ليككه احسان قيلينه ياتگنليگى بار حقيقت. بالبلە صابرين. ملامتدين خالى بۇلماق يۇلى - صبرو سكون».

كلتك نينگ كتەسى واليگه تېككن اېدى. او بېزاوتە تىپىرچيلەدى. اېگنيگه باقيب، ملزم بۇلدى. شيطان يۇلدن اوريب، او بوگون بېزەنبراق كېلگن اېدى. شيخ نينگ اونى طاووسگه قياس اېتگنى وجودىنى اۇرتەدى. «شيخ رازيمدين واقف شېكىلى، نېچون مېنى طاووسگه تېنگلشتيردى»، دېگن گپ كېچدى خيالىدن. قيران اصلى خوارزمشاه علاوالدين آتسىز نينگ محرملىرىدن اېدى. تۇرت يىل اول آتسىز بخارانى ضبط اېتگندە اونى والي (حاكم) قىليب قۇيىپ كېتدى. سۇنگ سلطان سنجر قۇشين تارتىپ كېلدى. خوارزملىرنى هيدەب، بخارانى اۋز ايلكيگه آلدى. آتسىز نينگ آدملىرىنى قىليچدن اۋتكزدى. فضل الله قرآن اوشلب قسَم ايچدى، «تا ابد قولينگيزمن، سلطانيم»، دېه تولا قىلدى. منصىنى سقلب قالدى. سنجر سادە دل، كېچيرىملى بير كيمسە اېدى. قيرانگە ايشاندى.

والى اېسە، خليفه نينگ كۇنگلىنى آشكارا آولب، ضماً آتسىز نينگ خدمتىنى قىليشده دوام اېتردى. او بيلەدى كه بغداد خليفهسى بىلن علاوالدين آتسىز

معنوي آتە-بالە، اولر سلطان سنجرگه قرشی تیل بیریکتیرگنلر. قیران نینگ نزدیکه خواجه احمد یسوی اوزون دُرّه سی ایلە برچەنی - خلیفەنی، آتسزنی، اونینگ صادق آیغاقچیسى والینی برابر سۆهلە یاتگندەک ابدی. «خواجه یسوی هجرتیگە کەتگەى، نصیب ایتسە، آتسز باز بول بیرگە قیتە جک. بخارانینگ جلوی ینە ایلکیمیزگە تەککەى، انشاالله!» دەب قۆیدی ایچیدە والی.

شیخ خلائق ایچیدە قوزغلگن غاوورنینگ باسیلیشینى کوتیب نفس راستلەدی. سۆنگ اۆشە کەسکیر، مطلق اۆکتەم آهنگدە دوام ایتدی.

-بخارا والیرى نینگ مونداق نامەى اعمالینی رشوہ بېرمک دەب بەهالەماق درکار. خلیفە جنابلری بۆلسە، بول حرام لُقمەنى قوشقۇلب قبول ایلەمکدە! تیلدە دعا بیرلە، دلدە دنیا بیرلە، دەب شونى ایتە دیلر! ییز بول خصوصدە خلیفەنینگ اۆزلریگە هم انشا بیتمکنی نیت قیلیب قۆیدیک. الحمدلله رب العالمین!

صدرجهان عبدالعزيز ابن برهان الدین محتسب نینگ ییقینیگە تورتدی:

-امیرالمسلمین حضرتلریگە بوندە یچین... نامە بیتمککە شیخ نینگ حدلری سیغرمیکن یا بول هم... از برای رعیتپرستلیک وجهیدین ایتلگن تکلممی؟ - دەدی پست تاووشدە. محتسب شیخ المشایخنى اۆن بېش ییلدن بویان، بخارا صوفیلریگە رئیسلک قیلگن کەزلریدن بیلردی.

-بول تورک پیری نینگ فعل - اطواری کمینە گە عیان، - دەدی پیچیرلە، - مگر رسول اکرم تیریلیب کەلسە لر، الرگە هم خویشینگیزگە انصاف و توفیق تیلەنگ، دەب عتاب ایلەمکدین تیلمس.

خواجه عبدالخالق سبزدی که، قوملری اونینگ ایگی آغیز سؤزیگه منتظر. سلطان العارفین نینگ طعنهی دشناملریگه جواباً خواجهی جهان نی دهر اهنکدر، دهب آق سله لیک، کؤک سله لیک کلاه لیگ و سورتلپکلیک قاره کؤزلر تهر میلیب توریبدی. خواجه ازدحامگه باقیب سکوت قیلدی و کلته یؤته لیب آغیز آچدی:

شیخ المشایخ جنابلری نی دهب گفتگو قیلدی، اهل بخارانینگ حقین کؤزلهدی. کؤنگیللریگه قتیق آلمه سینلر. امیرالمسلمینگه یوباریله دورغان زکات بیرله خراج واجب بیر نرسه دیر. ولی، بول مقدار بخاراده بیر مقدار زیاده راق بؤلدی کیم، بول هم مخفی اهرمس. بخارای شریف نینگ ییللیک خراجیگه برابر مال و منات تا هنوز خلیفه سرا بیگه سفر قیلیب توریب دیر. هزار تأسف! عدل و دیانت ترازوسینده بونده یچین اعمال ناشرعی دیر. زهرا اؤتین چاپقانیکی، نان یاپقانیکی بولماغی لازم- دیر. السلام علیکم و رحمة الله وبرکاته!

خواجه عبدالخالق یوزیگه فاتحه تار تیب ایواندن توشدی. ازدحام شیخ هیاتیگه یؤل بؤشه تدی. زیارتچیلر خانقاه حوالیسینی ترک ایتیپ، بخارا کؤچه لرینی سبلده ی تۆلدیریپ کبتدیلر.

دیانتگه خیانت

۲۴-فصل

کوره شده رقیبینی یبتگن کیشی بهادیر اہمس، بلکه غضبی کبلگنده اؤزینی باسیب آلگن بهادیر.

حدیث

سَلْجُوقِلَر سُلْطَنَتِیْنِیْگ سُونْگِگِی سُلْطَانِی سَنْجَر مَلْکِشَاه بَیْتِی خَفْتَنْدَه چادریدن بزاوته بُولِیْب چِیقْدِی. اْشِیک آلدِیدَه قِیلِیچ-قَلْقَان ایله قورالْلَنگن ایکی قُورِیقْچِی دانگ قَاتِیْب تورردِی. اولر سُلْطَانِیْنِیْگ شَرْفَه سِیْنِی سِزِیْب، یِیْر دِیْپِسیْنِیْب قُودِیْلِر. سَنْجَر تُوْغْری دریاگه قَرَهْب یوردِی. حَکْمْدَارِیْنِیْگ بَلَنْد قَامَتِیْنِی، بَاشِیدَه گِی بُوْرْکِیْنِی کُورِیْب، اَلْه قِیْسِی گُوشَه دِن قُورْچِیَاشِی تَکْش بهادیر یِیْتِیْب کِیلْدِی. «نِی گِپ، حَضْرَتِیْم؟» دِیْگَنْدِیْک، سُلْطَانِیْنِیْگ یوزِیْگه سَوَال آمِیْز باقْدِی. سُونْگ قَبْتِیْگه تُوْرْتَه سَاقْچِیْنِی آلیْب، حَکْمْدَارِیْنِیْگ اِیْزِیْدِن تُوْشْدِی. تِیْوَرَه کِی تُوْمَن قَپْلَه گَن. یِیْلْت اِیْتْگَن یُوْلْدُوْز کُورِیْمَه یِیْدِی. تُوْمَن نِیْگ زُوْرِیْدِن اُوْن قَدْمَدَه گِی نَرْسَه نِیْمَه - آدْمِی، دِرْخْتِی یِیْلِیْب بُوْلْمَه یِیْدِی. تَکْش بهادیر سُلْطَانِیْنِیْگ اِیْشَانْگَن آدْمِلَرِیْدِن اِیْدِی. نِیْچَه زَمَانْدِیْرْکَه، اَوْ خَوَاجَه سِیْگَه صَدَق و وَفَا یِیْرْلَه خَدْمَت قِیلَه دِی. مَنَه، حَاضِر هَم سُلْطَانِیْنِیْگ قَارَه سِیْنِی کُوزْدِن قَچِیْرْمَه یِ اِیْزْمَه-ایْز بَارِیْیْتِی.

سُلْطَان دریا لَبِیْگه بَارِیْب تُوْخْتَه دِی. سَاقْچِیْلَر اَوْنِی آرقَه طَرْفَدِن اُوْرَهْب تُوْرْدِیْلِر. تَکْش بهادیر سُلْطَانِیْنِیْگ آلدِیْگه اُوْتْدِی، کِیْنگ کُورْکَه گِی یِیْلِن اَوْنِی نَآگْهَانِی اُوْقْدِن حَمَايَه قِیْلْمَاقْچِی بُوْلْدِی. سَنْجَر بُوْنِی یَقْب بهادیرِیْنِیْگ یِیْلْکَه سِیْدِن اِستَه تَارْتْدِی:

-چېتلنېنگ، بهادیر. رقیب نېنگ اۋقیدین امان قالوو ممکن دیر، ولی الله نېنگ اۋقیدین قوتولیب بولمس.

-آری راست ایته دیلر، آنحضرت، -دېدی قۇرچیاشی اندک چېتگه سوریلیب، -بو قسّمخۇر آتسيزدن هر نې يامانلىق کوتسه بۇلور. بیر تولکی یېتى قشقىرنى توشوغیدن سودره ب يورور اهرمیش.

-تقدیر ازلدە نې بیتلیگن بۇلسە، مقرر واقع بۇلغوسى دیر، -دېدی سۇنىک تاووشده سلطان، - مېنىگ، سیز نېنگ، جملە ی مومن نېنگ بو فانی دنيان قچان کېتمگیمیز آنە قورساغینده عیان بۇلر اهرمیش. تقدیردن قاجیب قیغە بارگە یسیز، بهادیر؟ ییز ایلگری کېتگە ییمیزمو دارالبقاگە و یا اول کذاب آتسيزمو، یرەتگن نېنگ یالغیز اۋزیگە روشندیر!

-حق و راست، - دېدی ساقچیلر سرداری، - بو یالغان دنیاگە برچە میز مهمانمیز، عالمپناه - هر نې بۇلسە دە، آخرتدە الله نېنگ اۋزی شفاعتینی دریغ توتمه سین.

-بهادیر، آغاچ کېلتیریب گلخن تخلنگیز، - دېدی سنجر دریاگە مایوس تیکیلیب، - آلاو تفتینی ساغینیبدورمېن. تکش بهادیر بیر ساقچیگە ایک قاقدی. ساقچی ییلیب کېتدی. سلدن کین نوکرلر قوچاق-قوچاق سکساوول کېلتیردیلر. سلطان نېنگ خاص ملازمی یومشاق اۋریندیق کۋتریب کېلدى. سنجر اونگە پسندە قیلدى:

-بول بیر سرایده گی سلامخانه می، گدی کله! پستک بیر آغاچ کفایه.

ملازم اۋریندیقنى کۋتریب ایزیگە یوگوردی. نوکرلر سکساوول قَلب اۋت قۇیدیلر. هوا ساووق، آغاچلر نم تارتگن اېدی، چیرسیللب، کۋکیش توتون قۋتریب بزور یاندی.

ملازم تاپيب كېلگن غۇلەنى قۇرچياشى گلخن آلدیگه قۇیدی. سلطان قشقىر تېرىسیدن تىكىلگن اوزون پۇستىنى نینگ اېتكىلىرىنى يىغىشتىرىپ تۇنكهگه چۇكىدى. بىر گزچە كېلەدىگن تياق آلدی. مىنگ بىر بورەلىپ، اطرافگه كوموش اوچقونلر سىچرەتىپ يانەياتگن آلاونى استە-استە تورتيپ گوركيره تركن، جسم و جانيگه اوت توتىگندېك بۇلدى. توركنىنگ قديم لطفى يادىگه كېلدى: «ايسىنمە دىم آلاوينىگه، كۆر بۇلدىم توتونىنىگه. واه عجب، بو دهرودن دە نې حادثات صادر بۇلسە، ايزىن بىر حكمت توغىلر اېمىش. بعينە آتسىزگه قرەتە ايتىلگندېك...»

رۇپرەدن، قلعه طرفدن اذان تاووشى اېشىتىلدى. خفتن اۋتگن، بامدادگه ھلى فرصت يېتمەگن اېدى. سلطان ايلكىس باش بورىپ قولاق آسدى. عادتا، بىران فلاكت يوز بېرگندە ياخود جنگ و جدل آلدیدن بې وقت اذان ايتىلگوسى اېدى. سىنجر، «اول بې توفيق تون چاپقونىگه حاضرلىك كۆرماقەدەمو؟» دېگندېك، تاغدېك قارەيب تورگن عظيم قلعهگە تىكىلىپ قالدى. تىكش بهادير حكمدارنىنگ آلدىگە يقين كېلدى، اېگىلىپ پست تاووشدە دېدى:

«كۆنگىللىرىنى تۇق قىلىسىلر، حضرتىم. اول نابكارلر، بىز ھمان تىرىكىدىرمىز، دېب سېس بېرمكەدە. الا درحقيقت، اول خوارزمشاه علاوالدين آتسىز فلجگە يۇلىقىپ، عالمدن اۋتدى، بىر يىلگە يېتە-يېتمەس سلطان سىنجر ھم وفات اېتدى.

دېواردن كەلە چىقماققە حدلرى يۇق دىر. مېرگىلرىنگىز اۋقنى كمانگە جايلىب الرىنىنگ مىنگلەيىن نشانگە آلىپ اۋتېرىدىلر.

سلطان خۇرسىندى.

-اېل آغزیده بیر متل بارکیم، تیریک بۇلیب تۇردە یۇق، اۆلیک بۇلیب گۇردە یۇق، دېمیشلر. قۇرچیاشی تغین تعظیم بجا کېلتیردی:

-اذیت چېکمه سینلر، دولتپناه. اېل آغزیده داغی بیر متل بارکیم، سېچه نینگ اجلی یېتسه، بورگوت بیرله اۆینه شر اېمیش. ایچمک-یېمکلىرى تۇسیلغاچ، قولده ی مؤین اېگیب قاشینگیزگه چقیب کېلگه ی، انشاالله.

آذان تاووشی تیندی. قلعه طرفده گی غله-غاوور هم باسیلدى. سلطان قلعه - دن کۆز اوزمه ی تیکیلیب قالدى. خیال کاروانی یېتکلب، اونى آلیس اؤتمیشگه آلیب کېتدی. ...علاوالدين آتسیزینگ نسل-نسی قوللرگه باریب تقه لردی. باباسی انوشته گین سلجوقیلر سرايیده تشتدارلیک قیلگووچی اېدی. گرچه ظاهراً او غلام اېرسه ده، سلطنتگه جد و جهد ایله خدمت قیلدی. سلطان ملک شاه هم اونینگ صداقتینی قدرله دی. خاص محرملری قطاریگه قۇشدى، متصرف عنوانی بیلن تقدیرله دی. متصرف دېوانده گی نفوذلی منصبلردن بیرى اېدی. بو منصب صاحبی - نینگ اختیاری اؤزیده، هر نېگه قادر، وضعیته گه قره ب، سلطان نامیدن ایش کۆریشگه هم حقدار اېدی. انوشته گین خوارزم دیاری نینگ والیسی رتبه سیگه یېتالمه ی عالمندن اؤتدی. زېرا، بو مرتبه اونینگ اؤغلی قطب الدین محمدگه نصیب اېتدی. سلطان سنجر ابن ملک شاه آغەسى برقیاروغ کۆمگیده خراساننى بوتکل ضبط اېتگچ، قطب الدیننى اؤزیه گه یقینلشتیردی. اونگه خوارزم حاکملیگینی تارتیق قیلدی. قطب - الدین آتەسى نینگ یۇریغینی محکم توتدی، ینگى حکمداریگه صدق و وفا نمونه سینی کۆرگزدی. یقین اؤتیز ییل اهل فضلگه مروت قیلدی، رعیتگه رنج و اذیت یېتکزمه دی، سلطان نینگ خزینه سینی زیاده اېتدی، اونینگ دوستینی دوست، رقیبینی رقیب دېب بیلدی. قطب الدین هم بو فانی دنیادن یخشى نام بیرله رحلت قیلدی. اوندن علاوالدين آتلیق بیر ذریات قالگن اېدی. سلطان سنجر بول نوجواننى

کۆز آستیگه آلیب یورر، علاوالدین نینگ فراستی، جوانمردلیگی، ذکاللیگی اونى مهلیا اېتردی. اؤغلان سلطان سنجر سرايیده اهل قلم، اهل شمشیر آره سیده وایه گه یېتدی، دورکون ییگیت بۆلدى. آتگن اوقی نشانگه بی خطا تېگر، ایتگن سۆزی کۆنگیللرگه شادلیک اېلتردی. سنجر علاوالدیننى ثوابه فرزند دېب بغریگه باسدى و خوارزم تختیگه اؤتقردى. «تازه اریقندن تینیق سوو آفور، - دېبه امید قیلدى، - آق بوغداى نینگ باشاغیده کورمک نې قیلسون؟» اؤشنده علاوالدین ابن قطب الدین آتسیز هلی اؤتیزگه هم چیقمه گن نارغول بهادیر اېدى. او نان-توز بېرگن رهنماسی- نینگ آياغینی اؤپدی، تا قیامت قَدَر صادق قولینگیزمن، پدریم اؤرنیده پدر بویوکواریمسیز، دېب قَسَم اېچدی. سلطان نینگ جنگ و جدلریده اوزنگیداش بۆلدى. سنجر اوندن راضی اېدى. بیر صغیرنینگ باشینی سیلب الله حکمینی ادا اېتگنیگه شکر قیلدى.

سنجر تغین خیال عمانیگه غرق بۆلدى. کۆز آلدیده اؤن ییل بورونگی مشعوم حادثه گوده لندی. ...عظیم سیحون اېتگیده گی جند، ینگیکېنت، سیغناق، سابران کبی شهرلر قدیمدن سَلجوقیلر تصرفیده اېدى. او طرف نینگ توپراغی ینگیل، چارواسی سېمیز، خلقی صحرايی بۆلسه-ده، طالب اسلام اېدى. علاوالدین آتسیزگه خزر اطرافى تارلیک قیلیب قالدیمی، دولتپناهی نینگ ملکيگه کۆز آله یتیردی. او بیر آقشام لشکرباشیلرینی تۆپلې، مشورت قیلدى. منبعده مستقللیک اعلان اېته جگینی، یعنی سلطان سنجر تابعلیگیدن چیه جگینی معلوم قیلدى. بونی اېشتیب، سنجرنینگ قولی یاقه سیگه باردی: «حماقت بول، حماقت. نخات... ایلکینگیدین نان-توز آلغان سکېچه باز قولینگنی تیشله سه؟ نعوذ بالله!» نې عجب که، بو شوم خبر راست اېدى. علاوالدین آتسیز مخفیانه جند سری آتلندی. سیحون یېرلرینی غارت قیلدى، قلعه لرگه اؤت قویدى، آدملرنی اؤلدیردی، اهل وعیالینی اسیر قیلیب آلدی، سنجر قویگن کوتواللر اؤرنیگه اؤزی نینگ وکیلرینی تعینله دی.

سلطان دشت قیچاققه قوشین تارتدی. علاوالدین قاچدی. او یولغونزارو سکساووللر ایچره بېکینیب یوریب گورگنجهگه یتیب کېلدى و قلعهگه یشیریندى. سلطان قلعهنى قورشاولگه آلدی.

قتال جنگ بیر آیچه دوام اېتدی. خوارزمشاهنینگ اؤن مینگه یقین عسکری شهید بۆلدى. اولر آره سیده علاوالدین نینگ سویوکلی فرزندى محمد آتلیق هم بار اېدى. شوندىن كېن گینه آتسیز تسلیم یلاوینی کؤتریب قلعهدن چىقدى. سلطان اونینگ قان تلىش بشره سیگه، افتاده حال توریشیگه اوزاق تیکلدى. بی اختیار قولى قیلیچ دسته سیگه یوگوردی. آتسیز دراو تیز چؤکدی. توبه قیلدى. سلطان قولىنى قیلیچدن تارتدی. بیر آغیز «ایمانسیز!» دېدی، خلاص.

آق پدیرنینگ خونیدن اؤتدی. «الله اجرینی بېردی، بس. فرزند داغیدن آرتیق باز نی جزا کهرک بو ایتگه؟» آتسیز بیر تۆده عسکری ییلن باش اېگیب دریادن اؤتیب کېتدی. بیر آیدن سؤنگ سوگندنامه یازیب یوباردی. سوگند - بو الله نی اؤرتگه قۇیب قسَم ایچیش دېگنی اېدى. سنجر قولى تیره ب سوگندنامه نی اؤقیدى: «گستاخلیک اېتدیم، آق پدیر بۆلدیم، ولینعتیم. یوز باره اېگیلیب، مینگ کره مؤینیمنى بوکیب سیزگه تعظیم اېته جکمن. عاصی قولینگیزنى عفو اېتینگ! یرتگننى اؤنگینده قسَم ایچه من که، موندین بویان یؤلینگیزنى کېسیب اؤتمکنى خیال اېتسم، تیل تارتمه ی اؤله ی... توممه دېک مالینگیزگه کؤز آلەیتیرسم، کؤزیم آقیب توشسین، قولاغیم کر، آیاغیم شل، تیلیم گنگ بۆلسین... والله اعلم بالصواب».

سلطان نینگ فعلیده مروّت ایله حلیملیک اوستوار اېدى. او آتسیزنینگ قسَمیگه ایناندی، گناهینی کېچدی. ولی سلطان «قسَمخۆرده وفا بۆلمس»، دېگن حکمت نینگ مغزینی آبدن چقمه گن اېکن. اوچ ییل اؤتر-اؤتمس آتسیز اؤزیگه تخت و بخت بېرگن رهنماسی نینگ آرتیدن تغین قیلیچ اؤقتلدى.

...قارهختايلر سمرقندگه هجوم قىلدى. سنجر درحال اولوغ قوشين بيلن جنگگه
 آتلندى. بونى كوتىب ياتگن آتسىز بخارانى باسب آلدى. شهرينگ حصار-
 قۇرغانلارنى بوزىب تشلەدى. قۇلىگه توشگن نرسەنى گورگنجگه تشيشتىردى. سۇنگ
 سلجوقلار پايتهختى مرونى ابگللەدى. سلطان خزينه سىنى غارت قىلدى. اهل دانش
 حسابلنمىش بير نېچە علمانى قتل ايتتىردى. سنجر قارهختاي خانى گۇرخاندن
 شكست يېب قيتگنيدە بخارا هم، مرو هم ويران ابدى. بونى كۇرىب، بير درد
 مينگ بۇلدى: «بېگانەنى ضربى تينگنى آغريت، اوزىنگىكى - جانينگنى. مينگ
 لعنت بۇلسين سېنگە، اۇغربيچە! خداگە سالديم سېنى، خداگە».

سنجر قارهختايلر بيلن بۇلگن جنگدە بېحد تلفات كۇرىب، هاريگن،
 نه اينكە تن يرهسى، كۇنگيل يرهسى هم يېتمەگن ابدى. سلطان تشيىنى تشيىگە قۇيىب
 صبر قىلدى. قوشين تۇپلەدى، يراغ حاضرلەدى، برداش ايله الله عنايت اېتەديگن
 كونلرنى كوتدى. و نهايت غيب اشارتى ايله ناشكر رياكارينىگ كۇزىنى آچىب
 قۇيگنى بېل باغلهدى.

بو سفر هم جنگ اوزاق دوام اېتمەدى. سنجرينىگ تېمير شكنجه سىدن
 قوتولىش يۇلىنى تاپالمەگچ، آتسىز تسليمگە كېلدى. علمالرنى اۋرتەگە قۇيىب
 امانلىك تېلەدى، تىغن قسمنامە يازىب چىقردى. قرآن بيلن، يېگن ناني و ايچگن
 توزى بيلن، مرحوم آتە-آنەسى نىنگ روحى بيلن قسَم ايچدى. سنجرينىگ برچە
 خزينه سىنى قيتىب بېردى. سنجر يە بۇش-بياولىك قىلدى. ايگىنچى بار
 آقپدرينىگ گناھىنى كېچىردى. آتسىز دريانينىگ اۋنىگ ساحليگە اۋتىب آتدن
 توشدى، يېر اۋپدى و آرقەسىگە قرەمەى جۈنەدى. قاضى حسين محمد سلطانگە
 اۋگيريلدى:

—عالمپناه، قَسْمخۆرنینگ قَسْمی مثلی حباب دېمسه، مشایخلر. المکار ایلان. باشینی
ینچماق واجبدور. بول بطل داغی بیر کون غوغا باشله مسه دېب قۇرقه دورمن.

سلطان راضی بۆلمه دی.

—بیز اهل جماعت آلدیده آیت اؤقیب، انی فرزندى ثوابه، دېب قبول ایله گن
اهدیک. نېچوک اؤز فرزندیمیزنی قتل اېته جکميز. ایت-ایت اېکن، بیلسک، ایت-
نینگ جزاسی کلتک.

تأسف که، قاضی کلان حق بۆلیب چیقدى. منه، اېندى فرزند دېب
اته لمیش اؤشه قَسْمخۆر اوچینچی باره اېگه سینى قاپماقده.

سلطان سنجرنینگ بیر عادتى بار اېدى. قیش نینگ تۇقسانى باشلىشىدن
بورون او لشکریگه ترقال اعلان قیلر اېدى. قاشیده خاص نوکرلری و بیر-ایگی تومن
شهر قۇریقچیلری قالردى. سربازلر قیش بۆیى اهل و عیالى بیرله معیشت قیلر.
یراغینی توزتر، بۇلغوسى جنگلرگه حاضرلیک کۆرردى. بو رسومنى خۇب بیلگن
آتسیز قارلى-قیراولى کونلر باشلنمه ی توریب آتینی قمچيله دی. باز سیحون
بۆییده گى اېل-اولوس اوستیگه چاپقون یسه دی. او تا سلطان اوی-اوییده استراحتده
یاتگن ترقاق لشکرىنی تۆپله گونچه مؤمى اۆلجه بیلن قیتماقنى نیت قیلگن اېدى.

سنجر اؤرتتدی، ياندى. «الحذر» - دېه اؤکیندى، - بو دنیانینگ عمارتینی
وفا اوستونلری توتیب تورر اېرمیش، ولې تامى خیانتدن یاپیلمیش. نه چاره، قۆینی هم
اؤز آياغیدن آسرلر».

بیر هفته گه قالمه ی اؤتیزمینگ عسکر جمع بۆلدى. سۇنگى مرته دیانتگه
خیانت قیلگن بی-باش ایله جنگگه شیلندى. آتسیز بی-پایان قاره قومدن باش پناه

تاپالمه‌ی، تغین هزاراسپ قلعه‌سیگه کھلیب جان سقله‌دی. ایگی آیدیرکه، او قملده. گاها سره سپاهلری بیلن چیقوب اله‌تسیر جنگ قیلده‌دی و تغین قلعه‌گه بیکینه‌دی. سنجر تورت تامانگه پیستیرمه قویب، چپکینوو یولینی تۆسیب تشله‌گن ابدی. آتسیز بونی بیلده‌دی. اما مغلوبمن دهب یلاو هم کۆترمه‌یدی، شقالگه اوخشوب اوویللشنی هم بس قیلمه‌یدی.

نهایت، سلطان آتسیزگه نامه ییتیپ کیریتدی: «مگرچی سبن ییزگه مخالفلیک قیلغه‌یسن، محاربه اندیشه‌سی آره‌دین کۆتریلمس. بالعکس موافقات ایلر بۆلسنگ، صلح و امنیت رسمین بجا کھلتیرگه‌یمیز. والسلام».

حکمداری‌نینگ مکتوبیگه جواب بېریشنی آتسیز روا کۆرمه‌دی، عکسینچه، سرای شاعری رشیدالدین وطواطگه هجوي بیتلر تۆقیتتیریب قلعه دھواریدن آتدی. سنجرنینگ قوه‌ی حافظه‌سی کوچلی ابدی. وطواطنینگ سۆنگگی بیر بیتینی خاطرله‌دی:

گر خصم تو، ای شاه، بود رستم گرد

یک خر هزاراسپ نتواند برد.

سلطان بو هجونینگ وطواطگه تېگیشلی اېکنینی بیلردی. ایچیده غیجیندی: «اوشل نظمگۆی قۆلیمگه توشسه، یېتی پاره قیلگه‌یمن!»

...ساووق ضبطیگه آلدی. تومن ترقب، دریا بیتی انیق-تئیق کۆزگه چلیندی. صبح صادق یقین ابدی. سنجر چيگل خياللریگه یېچیم کوتگندهک، آقر سووگه تېرمیلیب قالدی. دریا اؤرته‌سیده یانغاقدهک پوفکلر پیدا بۆلدى. بیر وقت اولاقده‌ی کبله‌دیگن لقه بلیق آتیلیب چیقدى، دُمینی بیر اؤینه‌تیب تغین سووگه شونغیدی. سنجر یانباشیگه قره‌دی:

-کمانینگیزنی بېرىنگ! - دېدى قۇرچياشيگه. تکش بهادير درحال اۇق-ياى بيلن کماننى توتقزدى. سنجر کمانگه اۇق جايلىب، سووگه تىکيليپ توردى. شو پيت هليگى لڧه باز اوچيب چيقدى. سنجر ايچيده «بسم الله!» دېدى و بليق نينگ باشىنى کؤزلب اۇق اوزدى. بليق بير سکره دى و سوو يوزه سیده اوزون توشيب ياتيپ قالدى. اۇق اونينگ کؤزيگه تېککن اېدى.

-تئنا، حضرتيم! - قولۇق قيلدى قۇرچياشى، - اېنه غرينگ دل کؤزیدن اورييسيز. بې نظيرسيز، بې نظير. اناو کؤرشپلک آتسيز ده، بير آتووينگيزگه محتاج دير، دولشاه...

-امير لشکرگه ايتينگ، ترقالگه حاضريک کؤرسين، - دېدى سلطان. تکش بهادير «هاو نېچوک، حضرتيم؟» دېه بقره ييب قالدى. سؤنگ چپ ييقينده آسيليپ تورگن قيليجىنى پېه سلب لشکرباشى نينگ قارگاھى تامان يۇرغەلب کېتىدى. سلطان سنجر اۇرنیدن توريپ چادرگه قره ب يوردى. او قملدن زېرىکدى. بيله دى، آذوق طعام بيلن سوو ذخيره سى ادا بؤلگچ، آتسيز ناعلاج ميداندىن چيقيب تسليم ييراغىنى کؤتره دى. اما فرصت غنيمت اېدى. سلطان بير کاملدن نامه آلگن اېدى. شيخ المشايخ سمرقنددين يؤلگه چيققن، حاضر خوارزم يۇليده بؤلسه عجب اېمس. سنجر احمد يسوي دېک بير مرشدنى منە بونداق حرب و ضرب ايچره کوتيب آلماقنى اؤزيگه نامناسب دېب ييلدى. شو باعث او سووگه تېرميليپ اؤتيريپ بير حيله اؤيلب تاپدى. گؤياکه چېکينگن بؤلېب جنگ ميدانىنى آتسيزگه بؤشه تيب بېرىش لازم. رقيب عسکرلرى قلعه دن چيقيب هوشيارليکنى باى بېرگچ، تۈستدن هجوم باشلش کېره ک. سلطان چادرگه کيريب قورال-ييراغىنى تقدى، اونگچه امير لشکر يېتىپ کېلدى.

-قوشىنى دريانينگ او بېتيگه اؤتکزينگ، - دېدى سلطان قاواغىنى اوييب، - بير-ايگى کون کؤزدن عارى توره يلىک. سؤغين شيخون يسه يمىز.

لشکر باشی حکمدارننگ نیتینی پَیقه دی، درحال تعظیم قلیب ایزبگه قیتدی.

بامداد نمازیگه اذان ایتلیب، صلات و صلوات ادا ایتلیگچ، قوشین کؤچدی. پشینگه باریب قلعه اطرافیده سلجوقیلردن بیر جان قالمه دی. دریا لبیده اؤن-اؤن بېشته آت بیلن بیر سوروو قوی اؤتلب یورر، اولریننگ کبتیده اووه ده کیممه گی ایکی ییگیت کلتک اوشلب تورردی.

بولر سلطان سنجریننگ خاص نوکرلری ابدی.

قلعه کنگره لریدن منظره نی کوزه تیب تورگن خوارزمیلر ناغاره اوریب طنطنه قیلدیلر. اېندی دروازه لرنی آچیش ممکن، اېندی گورگنج سری آتلسه بۇلر، دېب اؤیلندی. آتسبز هر احتمالگه قرشی تشقریگه بولغامیش، یعنی خفیه درکچیلرنی چیقردی. ایغاقچیلر قلعه نی گیر ایلیب تحقیق قیلدیلر، بیستیرمه دن نام-نشان تاپمه گچ، آتسبزیننگ آلدیگه کلبیب تیز چؤکدیلر:

قاره سینی اؤچیریبدی اول اؤغیزلر، حضرتیم. خز ایتب بیر دپرا بؤیینه بارالی اېندی.

دروازه لر آچیلدی. عسکرلر آت قویب تشقریگه چیقّه باشلهدیلر. ایکی آیدن بېری اینیگن سوو ایچیب، ییمیشدن اذیت چېککن سپاهیلر تازه هوادن مست بؤلیب اؤزلیگینی اونوتدیلر. آتلریننگ اېگر-جبدوغی آلینگن، هر یېر-هر یېرگه چادر و قاره اویلر تیکلنگن، گلخنلر یاقیلنگن، داش قازانلر آسیلنگن...

آتسبز ایگله قویچیاننی حضوریکه چارله دی.

—سنجریلر نی یېره کبتدیلر؟ بیلگنلرینگنی ایتنگلر!

نوکرلر باشلری یبرگه تېککونچه تعظیم قیلیشدی.

-بیلگنیمیز شول، شاهیم، - گپ باشله دی بیرینچی نوکرچو پان، - سَلجوقی پاشانی
پیری گله یاتیر اېمیش. خواجه احمد یسوی دیهن...

ایکینچی نوکر گپنی ایلیب کبتدی:

-اوشل پیرینی پیشواز اېتکه لی بخارا طرفلره یؤل آلیدیر.

آتسیز «ه...م-م» دیه سقالینی سیله دی. او سنجر بیلن پیر و تورکستان
آره سیده ایلیق مناسبت بارلیگینی بیلر، اما شیخ نینگ بو طرفگه عزیمت اېتگنیدن
بېخبر اېدی.

-پیری قچان کهلر اېمیش، قولاقلرینگه چالینمه دیمو؟

-چالیندی، شاهیم. بخارادین دپیراگچه یوق دېگنده اوچ هفته لیک یؤل. سؤغین مرو
آرقه لی مگه ساری کپتر اېمیش...

آتسیز یملندی. اېنسه قه شیدی. سؤنگ نوکرلرگه جواب بېریب یوباردی.
ایکله نوکرنینگ تیزه سی قلتیره ب تورردی. جانلری امان قالگنیکه شکرانه ایتیب بیر
زومده غایب بؤلدیلر.

خوارزمیلر معیشتی اوچ کون دوام اېتدی. بیرینچی کونلر اولر اطرافگه کؤز-
قولاق بؤلیب، خواطرلنوب توریشگن اېدی. سنجریلردن دام-درک بؤلمه گچ، عسکرلر
میللریگه بوتونله ی اهرک بېردیلر. یان کبتلردن مېش-مېش قیمیز، خُمِلرده مثلث
تاپیب کېلدیلر. یلی میخؤرلیک، بی غمیلیک، راحت-فراغت، اویین-کولگی باشلنوب

كېتىدى. آتسىزنىڭ آدملىرى قورشىۋىدىن اېندى چىققىن بىندىلرنى اېمس، دىنيا بېخىر بىنگى دېۋانەلرنى اېسلەتتى.

بو آرەدە سلطان سىنجر لىشكرىنى كۈن چىقىشىدىن كۈن باتىشىگە آلىپ اۋتىگن اېدى. تۇرتىنچى كۈن او خىفتىن نمازىدىن كېيىن علمائى كراملردىن آق فاتحە آلىپ تويۇقسىز ھىجومگە اۋتتى. قلەئە تېۋرەگىدە قىامت قۇپىدى.

شېستاندە آتسىزنىڭ عىسكىرلىرى قارە اۋىلردىن ايشتانچىڭ چىقىپ ھەريان چاپىر، يىلاق اۋتلىق يۈرگەن آتلىرىنى اىزلىر، اۋستلىرىگە دەگىشىدە باستىرىپ كېلەياتىگن سىنجرىلەر قىلىچىدىن قاچىگىنى جاي تاپالمەي اۋۋۋاس سالىرىدى. نىھائىت، تانگ آتېب، دوست بىلەن دىشمن بىر-بىرىنى تىنىدىگەن بۇلدى. اېندى خوارزمىلەر ھەم انچە جىڭگور قىيافەگە كىرگەن، مردانە تۈرىپ سۈاش اۋىلىنى كۆرگۈزدى.

اوروش تا شامگىچە دوام اېتتى. آتسىزنىڭ نېچە مىنگىلەر عىسكىرى نابۇد بۇلدى. نىزە يېپ يىقىلگەن آتلىرى قانى بىلەن شەھىدلەر قانى قۇشلىپ اۋتتى. قلەئەدە قىي-چۈۋ، فرىاد قۇپىدى. اطرافىگە تۈن پىردەسىنى يايىگەندە باش درۋازىدەن جۇلدۈر كىيىملى بۈكرى كىشى چىقتى. اونىڭ قۇلىدە آق يىلاۋ، آرتىدە اوچ-تۇرت آتلىق، ياننىدە كۆك سەلەلىك قىرىلەر بار اېدى. سىنجر بادام تۈسلى بېداۋىدە آلىسىدىن مىھاربەنى كۈزەتتە تۇرىدى. مېرگىلەرگە «اۋق آتەنگىلەر!» دېگەندەك اىما قىلدى. اېلچىلەر يېتىپ كېلدى. تېرى پۇستىن كىيىگەن آق يىلاۋلى كىشى ھزاراسپەدەگى مىنظۇر زاھىد اھۋېۋىش آتە اېدى. او تۇغرى سىنجرنىڭ آلدىگە كېلىپ، يىلاۋىنى استە بېداۋىنىڭ آياقلىرىگە قۇيىدى. علاۋالدىن نىڭ سۈرىلىرى ھەم آتەن تۈشىدى و خوارزمىلەرنىڭ تىم قارە، تۇرت بۈرچەك تۈغىنى سىنجرنىڭ آلدىگە تىشلەدى. اھۋېۋىش آتە تىنگىرى نامىدىن «اول بىدكردار و بىدفعەل گىمراھ نىڭ» گىناھىدىن اۋتەشنى سۈردى. اونىڭ آرتىدە صف

تارتگن علمالر سلطان شائینگه مدح و ثنا اؤقوب، لذت انتقام سنجر ماضیدېک
شهنشاه جهان رتبه سیگه نالایق بیر یوموش دبه، امنیت تيله دیلر.

سلطان آتی نینگ باشینی بوریب، قرارگاهی تامان یوزلندی.

تانگ آتدی. مظفریت ییلن قوتله گندېک چره قلب آفتاب چیقدى. سنجر
شاهانه لباسده چادرینی ترک اېتدی. قۇریقچیلر قورشاویده دریا تامان یوردی. سوو
بۇیىگه باریب تۇخته دی. جیخون کۇپیریب آقر، اساو تۇلقینلر گۇیا سلطاننى القه ب
چېک چله یاتگندېک اېدی. سنجر اطرافىگه النگله دی. دنیا کېنگه ییب کېتگندېک
اېدی. عظیم چۆل هواسی، دریا اېکینی، تینیق سماده گى مین آفتاب بیردن
روحیتینی یشنه تیب یوباردی. آرئیگه اؤگیریلدی. اؤن ایگى قاتلى نیلی ایپک چادر
اوزره تۇق لاجورد رنگلى توغى یلتیره ب تورردی. توغ اؤرته سیده ایگى باشلی
بورگوت گۇیا مشرق و مغرب سرى باش بوریب پروازگه شیلنگندېک، بورگوت
آلدیده کمانگه جایلنگن اؤق رقیبى نشانگه آلگندېک. سنجر اؤرکچ-اؤرکچ
تۇلقینلرگه خیالچن تیکلیب توررکن، کۈنگلى آغریب، بوگونگی غالیبت، بیر کاملى
یاروغ یوز ایله قرشى آله جگی اوچون الله گه شکرانه لر ایتدی. منشی نامه کېلتیردی.
آتسیزدن اېکن. سلطان «قسم خۇرده لفظ بۇلمس» دېب اونى اؤقیشنى ایسته مه دی.
منشی بیدیلله دی.

—شهنشاه دین اجازه بۇلسه، او بی باش باش اوریب قولۇقکه کېلر اېمیش.

—شو ییرگه کېلسین! — دېب بیر تېپیندی سلطان. منشی تلماوسیره دی.

—حضورینگیزگه کېلگنى... بېتى یۇق اېرمیش. دریانینگ اول یوزیده توریب تسلیم
بجا ایلر اېمیش.

سلطان استهزالی ایلجهیدی.

-بیتی بیلن کبتی نینگ فرقی قالمه گنیدن سۈنگ... نېچوک کېلگه ی...-

قۇرچىباشى گپ قۇشدى:

-حضرتیم، بویورسه لر کذابنی توتیب کېلتیرگه یمیز.

سنجر ایگېلندی. او جنگ آلدیده «آتسیز قۇلگه توشسه، کله سیدن جۇدا اېته جکمن»، - دېه قصد قیلگن اېدی. اما پیر مرشد تشریفی عرفه سیده قۇلینی قانگه بولغې اۇتیریشنی لازم کۆرمه دی.

-سۈنگی بار قانیدین کېچدیک، آق پدرگه ایتینگیز، - دېدی سلطان.

بیر آزدن کپین جیحون نینگ اۋنگ قیراغیده بیر تۇده آتلیق پیدا بۇلدى. اولر آره سیدن آق تولپار مینگن علاوالدین چیقېب کېلدى. او دریا لینگه کېلېب آتیدن توشدى. سجده گه باش قۇیگندېک اوچ کره بیرگه یوکیندی. سۈنگ آتیگه ایرغېب میندی و نوکرلری بیلن قوم ایچيگه کیرېب کېتدی. «والسلام! - دېدی ایچیده سلطان. - انشاالله، انینگ بېتىنى قېتىب کۆرمه گه یمن».

سلطان چادریگه قېتدی. اېشیک آلدیده آلامان غوجان اۋینر، لعنتآميز گېلر، کولگی، التجا اېشیتیلردی. شاهنی کۆریب خلاق یۇل بېردی. سنجر ایچکری کیرېب طلا تختیگه چۆکدى. شو زهاتی کیچکینه کۈسه نما کیمسه نی سودره ب کیردیلر. درحقیقت، سلطان سنجر بیلن علاوالدین آتسیز باشقه کۆریشمه دیلر. اۋن ییل آره سیده ایگله حکمدار عالمندن اۋتدی.

-عالمپناه، رشیدالدین وطواط دېگن شاعر زمان شول ابرکن، - دېب تعظیم قیلدی
باش وزیر مُنتبه الدین.

سلطان شاعرگه باشند-آیاق رزم سالدی. وطواط نینگ بوی ایکی گزچه
کېلر، ایه گیده سیره ک سقال، باشیده کؤک سلّه، کلچه دېک سرغیش یوزیده
سپیکیل ایزی. او موزدېک سوودن چیقن موشوک باله سیدېک دغ-دغ تیرردی.
سلطان ملایم تاووشده سؤردی:

-مولانا، قلعه دېواریدین آتیلگن اشعارنی جنابلری بیتگن اېردیمی؟

-هاووه، شهنشاهیم، - دېدی ارنگ باش کؤتریب وطواط.

-نېچوک بونده ی گستاخلیک اېتدینگیز؟ قضایی قدر، انینگ جوايین بېرورمن دېب
اندیشه قیلمه دیلرمی؟

وطواط سلطان نینگ یوزیگه تیک قره دی.

-برادرینگیز انوري نینگ سلامیگه علیک آلماقنی فرض دېب بیلیمیز، شاهیم...

سلطان قاواغینی اویدی.

-قتلینگیزدن بورون ایتینگ چچی، مولانا، هزاراسپدن بیر اېشک هم آلامه سسیز دېه
بشارت قیلگن اېدینگیز. منه شکرکیم، اېشک اؤرنیگه بیر کره گه اېگه بؤلديک.

خوش؟

-آري راست، دولتپناه، - دېدی رشیدالدین و کؤکره گیگه نوقیدی، - بو کره بیر کون
اېشک بؤلغوسی دیر، ولې ایکی دنیاده آت بؤلالمه غه ی.

وطواط نینگ ظرافتلى گيگه سلطان قهه قهه اوريب كولدى. رشيدالدين
بىر طرفدن اوزىنى ايشككه تىنگلر، ايگىچىدن گىم، گپ، آت آلامسىز ديه
قىسرلىك قىلەياتگن ابدى. سلطان لىنى تىشلب بىر نېچە ئانيە سكوت سقلەدى،
سۇنگ قۇرچىباشىگە ايك قاقدى.

بول ابلە نى يېتى پاره قىلىنگ!

وطواط نىنگ جاني تاوانىگە توشىب كەتدى. او گوپ ايتىب يوز توبن
يىقىلدى. انچه گچە باش اوزمەى ياتدى. سۇنگ، اينگرەب گودەسىنى كۇتردى.
اونىنگ توگمەچەدېك كىچكىنە كۇزلى تۇلە ياش ابدى. تىلى كەلمەگە كەلمەى
يالواردى.

شەنشاھىم... اۋلىم آلدىدن قاتلگە ھم سۇز بىررلر...

سۇلىنگ!

قتلىمگە راضى دىرمەن، شەنشاھ... قرەنگ سېچەدېك جئەم بار... اۋزىمنى بېچىز
وطواط دېمەيدىلر. مەن غرىبنى نې يېرىمنى يېتى پاره ايتلر. بويورىنگ شاھ جھانىم،
مېنى ايكى پاره ايتسىنلر.

جان شىرىن اېكن و شاعر؟ قلەدن آتلىگن بىتلرىنگىزنى اۋقىب حظ اېتگن
اېدىك، اۋزلىرى ھم عرصاتگە سىر اېتگندېك بۇلدىلر چاغى؟

وطواط ھمان يىتاق برگىدېك تىترەب تورردى. سلطان باز قاواغىنى اويدى.

بو كرەنى ايشككه مىندىرىب، اېلدىن چىقىرىنگىز. تۇرت تامانى قبلە.

وطواط ھۇنگرەب يىغلب يوباردى. او بىر اۋلىب قېتە تىرىلگن ابدى.

سلطان چادریده تنها اۋتیرییدی. او خيالگه تالدى. خوارزمشاه بىلن بۇلگن
ايگى آيلىك موشمه نى، آتسىزىنىڭ دريانيىڭ او بېتىدە توريىب امانلىك تىلەگىنى،
حاضرگىنە چادرده شاعرىنىڭ ھۇنگرەب يىغلگىنى... يىگىتلىك اياملىرىنى، بسكە،
اۋتگن عمرىنى بىرىرىر اېلگدن اۋتكزدى. كۈنگلى سىدىرىلدى. چپ كۆكرەگى
اچىشدى. اۋزىدە بېخودلىك سېزدى. «قىرىمىز... صفا باغلىرى خزانگە يوز توتىب-
دىر».

عدالت قۇنغیراغی

۲۵- فصل

دانا پادشاه شاعرنینگ ایشیگینی تقیلتهدی، نادان شاعر شاهلر ایشیگینی تقیلتهدی.

قدیم حکمت

سلطان العارفین نینگ ابلق دهب اته لمیش چاپقیر آتی بار ابدی. حضرت اونی بوتکل باباماجین نینگ اختیاریکه تاپشیرگن. باباقول طاعت عبادتدن خالی کهلرده ابلق نینگ یانیدن جیلمهیدی: سوواتگه آلیب باریب سوغاریب کلهدی، یوویب ترهیدی، یم تئوره سینی بوش قۇیمسلیککه اورینهدی. ابلق هم باباقولدهک ییلاقی، بیر لحظه تینیم بیلمهیدی، بیر یرده اوزاق تورسه پیشقیریب، بیزوته بۆله وبرهدی. «مهن هم اوچقور، سهن هم اوچقور» دهب قۇیهدی بعضاً باباقول ابلقنی یتکلب دله دشتنی کبزیب کلهدی.

بیر کونی شیخ سه ییسخانه گه کیردی. کوردی که، آتی یر دپسینیب جلو اوزماقچی بۇلیب توریدی. «بول هم زهریکیدی، باباقول، - دبدی حضرت، - یؤل حاضرلیگینی کورینگ، الله نصیب ایتسه، جمعه نمازین اؤتکریب یؤلگه چیقکه یمیز».

یسوی طریقتیگه کۆره، آلیس سفر آلدیدن بیر قور ذکر توشماق واجب ابدی. شیخ استاد اول ارسلا تباب نینگ فرزندی، یقین محرمی منصورخواجه نی چقیریب جمعه کونیکه ذکر بویوردی. منصورخواجه سیزدی که، بخارا سفری قرییدی. او تعظیم قیلدی:

پیریم، بخاریلر بیزنینگ جهریه ده ذکر توشمکنی اختیار ایتیدیلر. جنایمیزدین اذن بولسه، آرنیده صفیمیزگه آلسک...

حضرت تسبیح اوگیریب تکبیر ایتیب اؤتیرگن ابدی. بیر مدت خیالگه تالیدی. ذکر خصوصیده غیجدوانی طریقتیگه منسوب درویشلر ایله یسویلر اؤرته سیده اندک اختلاف بار ابدی. غیجدوانیلر ذکر خفییه طرفدارلری ابدی. اولر الله نامینی قلدن توئیپ، سېس سیز، قلباً ذکر ایتمکنی افضل دېب بیلرديلر. یسوی سلوکیده گی درویشلر الله یادینی ظاهراً و باطناً، تیلده هم، دلده هم بیردېک شرفله مک فرض دېب سنه یدیلر.

شیخ نینگ کونگلیدن انه شو مقایسه اؤتدی و باش کؤتریب خلیفه سیگه قره دی:

—الله تعالی الرنینگ کؤکسیگه ذکر الانیه ذوقینی سالغان اهرکن، اذن بهرینگ، جهریه گه کېلسینلر.

منصورخواجه قؤلینی کؤکره گیگه باسگنچه ایزیگه قیتدی. بیر آزدن سؤنگ خانقاه حاوولیسیده جرنگ آواز اېشیتیلدی. سلوک سرداری طالبلرنی ذکرگه چارلردی:

هوو حلقه سی قوریلدی، ای، درویشلر، کېلینگلر!

حق سفره سی یاییلدی، آندین اولوش آلینگلر!

قال علمینی اؤقیبان، حال علمیکه یتیبان،

یؤقلیک ایچره باتیبان بارلیقلردین آلینگلر!

قوس ساووغیده تار حجره لرده بېکینیب یاتگن درویشلر بیرین-کېتن چقیب کېله باشلهدیلر. یریم ساعت چمه سی وقت اؤتدی. خانقاه نینگ کېنگ،

چاربورچک حاولیسی ذاکرلر ایله تۆلدى. منصورخواجه قرس اوریب، تورکستاندن کېلگن درویشلرنی حلقه گه تۆپله گچ، آلامان ایکیگه آیریلدی. حضرت یسوي میریدلری سلوک رسمیه گه کۆره دایره یسب، بیربیرلری نینگ یېلکه لریه قۇل تشله دیلر. منصورخواجه تکییر ایتدی، سۇنگ سلطان العارفین نینگ اؤتلی بیر حکمتینی اؤقیدى. شو پیت شیخ المشایخ بیلن عبدالخالق پیدا بۆلدى. ایکی بیر حلقه روپره سیده گی لایسوپه گه تۆشلگن قالینگه چۆکیدیلر. شیخ ذکرگه اجازه بهریب، فاتحه قیلدی.

یسوي سلوکیده گی ذاکرلر گاه چپ، گاه اؤنگ طرفگه استه-استه چقه لیب ذکر توشه باشله دیلر. اولرنی عجب طور قیزیقش بیلن کوزه تیب تورگن خواجهگان طریقتی وکیللری - ذکر خفیه چیلر هم تورگن بیرلریده بی اختیار سماع آهنگیه تېیره نه کېتدیلر. ذکر شدتلی توس آله باشله دی. ایندی بخاریلر تورکستانلیکلرگه تقلیداً یېلکه آشه قۇل تشلشگن، اولر هم «یا هوو! یا حق!» دپه برالله تاووشده ذکرگه توشیب کېتگنلرینی سېزهی قالدیلر.

بو عجیب منظره دن متأثر بۇلیب اؤتیرگن ایکی ولی، ایکی دوست اؤزارا کۆز اوریشتریب آلدیلر. شیخ المشایخ ذکرجهریه ایله ذکرخفیه آره سیده اختلاف کۆرسه تنه سی بیرهدیگن ملامتچیلرگه خیالاً مراجعت قیلدی: «حق تعالی دیداریگه یتماق یۆلی بسیار اېمیش. بیراو شاکر بۇلیب یتگهی، بیراو صادق بۇلیب، تغین بیراو عاشق بۇلیب. الرینگ برچه سی ذاکرلردیر. بس، بول مومنلر آره سینه نفاق سالماقدین مدعا نېدور؟ قیامتلیک برادریم، مولانا عبدالخالق جنابلری نینگ لطفینی اېسلنگ: در شیخیرا بند و در یاریرا کشای. بول حکمت نینگ مغزین چقسینلر. شیخلیک مسندی اؤز حالینه، دوستلیک رشته سی اؤز حالینه. ییز هم دېمیزکه، این کار نمېکنیم، ولی انکار نمېکنیم».

شیخ نینگ كۆنگلیدن كېچەياتگن گېلرنى وللىك رتبه سى - شوق طبعىي ايله ايلغب اۆتيرگن عبدالحالق كوليمسیره ب باش ایرغه دى و توركیده تصدیقه دى:

-آري راست ايتديلر، شيخيم. بيز اول ايشنى ادا اېتمه يمیز، ولې بول ايشنى ده انكار اېتمه گه يمیز. قلب يگانه دير، ايگى بۆلككه بۆلینگن قلب ايگى پاره گوشت دير، والله اعلم بالصواب.

بو پيت ذكر تاباره اوج پرده گه چقيب بارردى. ذاكرلر غرقاب تېرگه باتگن، يره تگنگه حمدو ثنا ايتيب، مناجات قيله ياتگن درويشلر نینگ جرنگ آوازیدن گۇيا خانقاه حجره لرى هم تيتيرر، هوو تارتیب خيالاً لامكانده كېزه ياتگن شاكرلر نینگ قى بىرى يسوي، قى بىرى غيجدواني - انگلب بۆلمسدى. اصلیده اولر بير درخت نینگ طرفه شاخلىرى، اهل سنه والجماعه اېدى.

ذكر نهايه سيگه يېتىدى. حالدن تايگن ذاكرلر تغي ن حجره لريگه ترقه لدیلر.

اېرته سى بامداد نمازىنى ادا ايتيب، شيخ كاروانى مرو سىرى يۆلگه توشدى. عبدالحالق غيجدواني سمن آتده، سلطان العارفين كولرنگ يورغه آتیده. ايگى پير نینگ بېداولرى يانمه يان آسته آديمله يدى. ايگى جلودار بابا ماچين ييلن عارف رهوگري يېلكه اوريش تيريب، بير-بير يگه گورونگ بېرهدى. آرتده مينگ نفرگه يقين طلب اهلى، بخارا واليسى نینگ مخصوص قۇرىقچىلرى.

عبدالحالق غيجدواني شيخنى شهردين يېتى فرسخ اوزه تيب قۇيشنى نيت قيلگن اېدى. او اېگرده قدىنى تيك توتيب اۆتيرگن دوستيگه قيا باقه دى. شيخ نینگ درد و حالتىنى ييلماقچى بۆله دى. نهايت، او كۆزلر ينى يومدى، نور بصير ايله كۆردى كه، شيخ بخارا اهلى بيرله، همسبغى عبدالحالق غيجدواني بيرله وداعلشماقده.

عبدالخالق در حال دوستی نینگ کۈنگلیگه کۈنگیل رشته سینی باغله دی. ایگی قلب ارا باطنی، دل صحبتی باشلندی:

یسوی. دیدار قیامتگه قالدی. ییزدین رضا بۆلینگ، دۋستیم. ییز طفیلی رنج و عنا تارتقان بۆلسه لر، معذور توتقه یسیز. عبدالخالق. مینگ قتله راضیدورمیز، شیخیم. فرصت بۆلدی که بیر بورده ناننی ایگی بۆلیب ییدیک. بیر سجاده ایگیمیزگه کفایه قیلدی. بخارای شریفده عشق دوکانین بنا ایتگن بۆلسک، جنابلری طفیلی دیر. سیزده رضا بۆلینگ، شیخیم. یسوی. طالبلرگه عشق دوکانین قورماقنی پیرکامل همدانی حضرتلری ایگیمیزگه بویورمیش ایدی. الله استاذنینگ قبرلرینی معطر قیلگهی. اۋشل پیرمرد سبب رهشه لرینگیز بنیاد بۆلدی. بول مقامات سلوک اهلی - نینگ ایگی دنیاسین آباد ایتسین. نظر برقدم، سفر در وطن. نور ایمانگه ابلتووچی یؤل شو ابرور، دوستیم.

عبدالخالق. سیز تاج العارفینسیز، دوستیم. تورکی قوم بارکه، یسوی حکمتلرینی یاد بیلگوسی دیر. اول نظم الجواهرلرنی «دفتر ثانی» دییه حدیث شریفگه قیاس اهتمک واجب دور. رسول الله صلی الله علیه وسلم لطف ایتدیلرکه، الشیخ فی قوم کالنئی فی امته. اۋز قومی ایچیدن بیتیلگن شیخلر امتیم آره سیده گی نبی کبی دیر، دهب. شو پیت گویا هوش غاییدن بیر اشاره سپزگندبک شیخ آتی نینگ باشینی تارتدی. عبدالخالق لاهوت عالمیدن ناسوت عالمیگه قیتگندبک بۆلدی. دوستیگه اۋگیریلدی:

مشتینگیز باش اوستیگه، مولانا. ایندی آرتگه قیتسینلر. ییزنینگ بارر باغیمیز آلیس. خوشلشه یلیک.

ایکى ولي آتدن توشدیلر. امان-امان قیلیب اوچ کره قوچاقلشدیلر. عبدالخالق نینگ دیده سی ملایم ابدی، کوزلریده یاش ییلتیره دی. شیخ اوز حسیاتلرینی جلولب اؤرگنگن ابدی، سینه سی اچیشیب تورسه ده، چیمیریلدی، یوزینی تهرس بوردی. فاتحه اؤقیب آتیگه میندی.

عبدالخالق دوستی نینگ آرتیدن الله محلگچه تیکیلیب توردی. درویشلر نینگ سؤنگگی نفری یانیدن اهتک سیلنب اؤتیب کپتگچ، عارف ربوگریگه قره ب دبدی:

—شیخ مگه ی مکرمه گه یهتیب بارالمه غه ی... کوریب توریمیز. اشارت غیب طفیلی باز تورکستان اہلیگه قیتگه ی... یؤلینگیز آیدین بولسین، شیخیم...

عبدالخالق غیجدوانی فنا فی الله مقامیگه مشرف بولگن ذات شریفلردن ابدی. اونینگ بشارتی راست چیقدی.

سلطان سنجر معظم لشکرینی ایکی بولککه اجره تدی. کته قسمینی مروگه جؤنتدی. اونینگ آغزی کویگن ابدی. علاوالدین آتسیز باز قسم نامه نی بوزیب پایتختگه هجوم قیلیب قالمه سین، دېگن خواطرده ابدی. شورشر چؤلینی چنگیتیب کبته یاتگن اولکن قوشین نینگ تۇزانى باسیلگچ، قبتیگه بیر نهچه مینگ کیشیلیک سره عسکرینی آلیب، بیر کامل استقبالیگه یوردی. شیخ المشایخدن دم بدم مژده کھلیب توریدی. بیر کونی کچه عزم ایلب بخارادین چیقیدیلر. الله یؤلرینی بېرسه، بیر هفته ایچیده چارچویگه ییتیب کھلیشلری کبره ک. سلطان پیرنی دریا بؤییده، یارگاه کھچوویده کوتیب آلشینی نیت قیلگن ابدی. کھچووگچه هلی اوزاق، کمیده قیرق-قیرق بېش فرسخ بار. دېمک، آتینی قمچیلش کبره ک. سنجر آق بېداوده،

مۆینه لیک تۆنیگه اؤره لگنجه آتینی یؤرتتیریب بارییتی. قوس نینگ آخری، هه دهمه ی ایقیریب چله کیره دی. کون ساووق، دریا طرفدن ایازلی شمال اېسه دی. جیحون بېتینی داکه دېک آفاق حریر موز قاپله گن. تکش بهادیر دریاگه باقیب نیمه دیر دیدی. اما سنجر نینگ قولاغیگه گپ کیرمهیدی. اونینگ خیالی پیر مرشده. تېزراق کېچووگه یېتیب بارسه- و اولیالرسروری ییلن دیدارلشسه. «اولیالرسروری...» شو بیر آغیز کلمه گویا بال و پر بؤلپ سنجر نینگ خیالینی آلیس یسیگه آلیب اوچدی. کۆز آلدیده پیر تورکستانی گوده لندی. اؤرته بؤلپک، پیشیق جته- لیک، عدل قامت، تیم قاره قویکۆزلریده اداسیز بیر مونگ ظهور اېتیب توره دیگن علامه ی دوران...

بو واقعه گه قریب اؤن ییل بۆلدى. اؤشنده سلطان العارفين بخارادین هجرت قیلیب یسیده مقیم بؤلگن اېدیلر. سنجر اوچ کون پیر کامل درگاهینی طواف قیلدى. اوچ کون ولي صحبتیدن بهره آلدی. و جسم وجانیده عجیب بیر اېوریلش سېزگندېک بۆلدى. سنجر نینگ هم بصارت، هم بصیرت کۆزی روشن تارتگندېک اېدی. طیتی تینقلشگندېک، بو دنیای بی بقانینگ جلوه و آهنگجامه لریده معنا یوقدېک، برچه سی امانت نفسدېک اؤتکینچی تویولدى. سنجر خانقاه اهلیگه قلین- قلین احسانلر قیلدى، رعیتگه مینگلې تویاق مال ترقه تدى. مدرسه و مسجدگه وقف اچره تدى. سابراندن بالاساغون، ترازگچه بؤلگن ییرلرنی اؤز حفظ و حمایه سیگه آلیشگه آنت ایچدی.

سنجر یسیدن شیخ المشایخ نینگ پیرلیک ارشادینی بۆنینگه تومار قیلیب قرارگاهى مروشاه جهانگه قېتدی. اؤن ییل دیرکه، امکان قدر پیرینی زیارت قیله دی، آیاغی بیتمه گن کېزلرده نامه بیته دی، مشکل حالتگه توشگنیده مصلحت سؤرهیدی، سلجوقیلر دولتیگه دارالامانلیک، امراگه صداقت، علماگه دیانت، رعیتگه فراغت

تېلب دعا قىلىشلىرىنى ايستەيدى. الا... منە بىر نېچە يىل دىركە، سىنجرىنىڭ كۈنگىلدە زىلدە تاش چۆكىپ ياتىدى. نېچە يىلدىركە، پىرىنىڭ قۇلىنى آلالمەدى. اول ذات نىڭ درگاھلىرىگە بارگىنى بىتى بۆلمەدى. اوشل قۇتوان چۆلىدە لىعتى قارەختاى گۇرخاندىن مغلۇب بۆلگىدىن سۇڭ ...انە اېندى پىرىنىڭ اۇزلىرى تشرىف بويورىيدىلر. «تزرع، التجا، روشنائىك آنلىرى يقىنلىشىپ كېلگەى، انشاالله!»

سلطان سىنجر «انشاالله»نى آواز چىقىرىپ ايتدى و تېزراق پىر دىدارىگە يېتىپ، جانىنى بېزاوتە قىلىپ ياتگن تاشدىن خلاص بۆلماقچىدېك، آتىنى قىچەدى.

سىنجر شتاب يىلن يورىپ، كىمدە تۇرت يوز تاش كېلەدىگن يۇلنى اوچ كۈندە باسىپ اۋتدى و چارچۇى ساحلىدەگى يارگاھ كېچوويگە كېلىپ آتدىن توشدى. شىخ كاروانىدىن درك يۇق اېدى. «خىرىت، اولگورىيمىز»، دېدى سىنجر و دريادىن قاچىقراق پىردە عزيز مېھمان اوچون قۇنەلغە حاضرلىشكە فرمان بېردى. يوزلب سپاھىلر، اولياى كىيرنى ايتتىق بۆلىپ كۈتەياتگن يېرلى خلق جد و جھد ايله ايشكە كىرىشىپ كېتىدىلر. اىككى سلطانگە اتب يانمە-يان اۋتاولر تىكىلدى. قۇشە-قۇشە كىگىزلر بىلن اۋرەلگن سگىز قناتلى قارە اوپلر سىرتىنى لاجورد اىپك متاعگە بوركەدىلر. بىر اۋتاو تېپەسىدە يىسۋىيە طرىقتى-نىڭ يىلاوى، اىككىنچىسىدە سىلجوقىلر-نىڭ ماوى توغى هىلپىرەب تورردى.

داش قازانلر آسىلگن، قۇپلر سۋىيىلگن، كۈزەلدە تورلى-تومن شىرتلر كېلتىرىلگن، ترمبۈلر، خوارزم-نىڭ مشهور قاوونلرى مېھمانلرگە منتظر اېدى.

نهایت، اىككى كۈندىن كېيىن كېچوو طرفدىن سويونچى سۋرەب كېلدىلر:

-آفاقده شىخ كاروانى كۆرىندى!

سنجر آتلیب کچووو سری یوردی. دریا بؤییکه باریب آتدن توشدی. جیحون نینگ او بیتیگه، یینگیل غبار کؤتریب کبله یاتگن اولاولی، پیاده کاروانگه تیکیلیب، خیالچن توریب قالدی. یوره گی گوپیلب اورر، گویا پدری نینگ آلدیده گناه قیلیب، ایندی توبه گه کهلگن عاصی فرزنددک سبزدی اؤزینی. بیردن کؤنگلیگه یاروغ نور ایندی: «گمراهلیک فرزندگه خاص، عفو ایتمک ولینعمتگه».

سلطان العارفین، سلیمان، منصورخواجه، باباماچین، قطب الدین و تخین بیر نیچه علما مخصوص کهمده دریادن اؤتیپ، امان-اېسن ساحلگه توشدیله. سنجر ایلدم یوریب، پیگه یوزمه یوز بۆلدى. تیز چؤکدى.

شیخ نینگ ایتکلرینی کؤزیگه سورتدی. سؤنگره ایرغیب توردی، ولی ییلن اوچ کره قوچاقلشیپ کؤریشدی. بیرنچه ثانیه پیر کؤکسیدن باش اوزالمه ی بېخود بۆلیپ توردی. نهایت، اولکن پنجه لری ییلن شیخ نینگ کیچکینه، چکیر قۇللرینی سیلرکن، درد دنیا سی اریگندک بۆلیپ کولیمسیره دی:

—الله یمدین اؤرگیله ی، اوشمونداق یخشی کونلر هم بار اېکن. سیزنی جان و جهانیمیز بیرله ساغیندیک، قبله گاهیم...

پیرنینگ چهره سیگه نیم تبسم قلقدی:

—بیز هم جنابلری نینگ صحبتینی ساغینیپ اېردیک. سیحون سووی مینگ دردگه دوا اېمیش.

شیخ اؤزیگه خاص لطف ایله «بیز تامانلرده کؤرینمه ی قالدینگیز»، دېه پند بېره یاتگن اېدی. سلطان سنجر خجالتدن تېرلب کپته ی دېدی.

-کۈنگیل قوشی پیر درگاهینه اوچماقنى اختیاری اېته دیر، - دېدی قیزریب، - ولی
پشیمانلیک اندېشه سی آياقدین تارته دیر. حضرتیم نینگ آلدیده یوزی قرا بۆلдіک.

شیخ سنجرنینگ قۇللرینی بۆشه تیب آلغه یوردی.

-الندم توبه، دېدیلر رسول الله. ایا زله دیک، یۆل باشلنگ، ایسینه یلوک، شهنشاه
جنابلری.

شیخ المشایخ نینگ تسکینلی سۆزی سنجرنینگ کۆکره گیدن باسیب تورگن
قاره تاشنی اهریتیپ یوبارگندېک بۆلدى. او پیرکامل ییلن یانمه یان خاص اۇتاو سرى
یوردی. قاره اوی آلدیده سلیمان بیردن یوکیندی. «شکر لله، تووغان اېلیمه اۆزینگ
یتکز دینگ!» دېه قۇللرینی تپ-تپ بیرگه اوریب بېتیگه سورتدی. او ییلن ایزمه-ایز
کېله یاتگن قطب الدین سلیمان آغه ییقیلدی، دېب اویلب، قۇلتیغیدن آلماقچی
بۆلدى. شو پیت پیر مرشدنینگ باسیق، لېکن اۆکتىم تاووشی اېشیتیلدی:

-تېگمگن، قطب الدین، یورت ایسیگه تۆیسین.

قطب الدین قاتیپ قالدى. حضرت اۆزیدن ایکی قدم آرتده کېله یاتگن
سلیمان نینگ تیز چۆککین کۆریبىدی! قطب الدین استاد اول نینگ صاحب نظر
اېکنلیگیگه ینه بیر بار ایمان کېلتیردی.

شیخ نینگ فعل-اطوارینی سنجر خوب ییله دی. حضرت آرتیقچه خیل
وحشمنی خوش کۆرمسدى. شونینگ اوچون او اۇتاوونى آدمی گینه قیلیب بېزه تدى:
تۆرده یاغاچ صندوق. ایلگکده جون چکمان، تولکی تېرسیدن تیکیلگن پۇستین.
کته لوحده قرآن کریم. اؤرتەگه سىندلدېک چارپخیل عظمت منقللر تېریب قۇییلگن.
منقللرده قىپ-قىزىل بۆلیب سکساوول چۇغى پارلەیدى. اوی ایچی ایسیق، سرانجام،

فيضلى ابدى. شيخ تورگه اۆتدى. آرتيدن سلطان سنجر، سمرقند قاضيى عبدالرزاق، سليمان، منصورخواجه، باباماچين، قطب الدين تغين شيخ نينگ همسفرلى و نهايت، مرولىك امرا و علما كيردى.

حضرت قوليني دعاگه آچدى:

-الحمد لله رب العالمين! آمين! الها، ثواب ايستب خانهى مبارك سرى يول
آلغانلر نينگ مشكلىنى آسان قىلغەيسن. الها، ملك اېگەسى اۆز تختيده بردوام
ايتسون، رعيت نينگ رزقى زېر و زېر بۆلمەسين! الها، بندهلر نينگگه فايدهلى علم و
اۆتكير فراست عطا قىلگيل. اللهم سيرنا اهل الامتياز، الله اكبر!

سلطان سنجر قوليني كۆكسىگه باسيب باش اېگدى:

-خوش كۆردىك، پيرىم، قديمىن گىز كلبه مىزنى نورگه تۆلدىردى.

ضيافت نمازى عصرگچە دوام اېتدى. سۇنگ جماعت عبادتگە توردى.
سنجر نينگ يېتمىش گزلىك ايپك چادرى بار اېدى. اوندىن ياغىن ساچىندە ياخود
ساووق كونلردە مسجد اۋرىدە فايدهلىلردى. مهمانلر اۋشە چادر سرى يوزلندىلر.
سلطان العارفينگە اقتدا قىلىپ صلاتنى ادا اېتدىلر.

ذكي اۋقووچىمىزگە عيان كە، شيخ المشايخ نينگ نېچە يىللر روحييتگە
اېش يېر عادتلىرى بار. اول ذات هر صلاتدن سۇنگ يېر-ايگى ساعىت تنها قالىب
مراقبەگە بېرىلەدىلر. اۋز تەبىرلىرى ايله ايتگندە، عرش كرسيىنى، لوح و قلمنى سېر
اېتەدىلر. وجود شېرىنى كېزىپ، ايچ و تشىنى سرحساب اېتدىلر. پېرىننگ بول
صفتىنى يىخشى يىلگن سلطان نمازدن سۇنگ تەظيمگە كېلدى.

-قېلەگە، اېندى استراحت اېتسىنلر. آلىس يۆلدە اذيت چېكىدىرسىز.

شیخ معقوللب باش ایرغهدی. سنجر پیر کاملنی خاص اوتاویگه کوزه تیب قویب، قرارگاهی تامان کبتدی.

عزیز اوقو وچی، نهایت، سلجوقیلر دهب اته لمیش معظم و بی پایان پیر سلطنت نینگ یکه حکمداری سلطان سنجر ابن ملک شاه نینگ نامه ی اعمالی خصوصیده ایگی کلمه سوز ایتماق اؤرنی کبلدی چاغی.

منه اؤتیز ییلدیرکه، سنجر آته میراث مُلک سلطانی. او پدر بویو کواری ملک شاه الپ ارسلان حیاتلیگیده شهزاده لرگه مناسب علم و حکمتی اېگلله ی باشلگن اېدی. سنجر قاری مرتب اېدی. قرآن کریمنی یتّی یاشدن ییلردی. اصلاً اهل شمشیر بؤلسه ده، قلباً اهل دللردن اېدی. تیز تیز تکیه گاهلرنی زیارت قیلر، ذکرنی سپور، دولت ایشلریدن، حرب و ضربدن فارغ بؤلگنیده درویشلر حلقه سیده هاردیق چیقیشنی یاقتریردی. طبع نظمی بار اېدی. بدیهه ایتردی. نظمده صابر تهریزی، انوری سینگری کمال کسب اېتمه گن بؤلسه ده، یتلری گاها نشانگه تېگریدی. صحبتداشلی علما، فضلا، فقه اهلی، محدثلردن اېدی. محاربه لرده، جنگ و جدل لرده بیر نهچه تویه گه آرتیلگن کوچمه کتبخانه سینی هم آلیب یورردی. قال علمی، حال علمینی خوب ییلردی. پیر تورکستانی خواجه احمد یسوی حکمتلرنی یاده کی قرائت قیلگنیده گولدورکدېک کوچلی، شیرهدار تاووشیگه سامعلر باش اېگیب قولاق سالردی.

انه شو سنجر ماضی ابن ملک شاه حاضر تورک اېلی نینگ شیخ المشایخی، سلطانلر سلطانی صحبتیگه منتظر بؤلیب، جیحون بؤییده خیالچن اؤتیرییدی. بیر زمان پیر کامل نینگ سېسینی اېشیتگندېک آرتیگه اوگیریلدی. کیمسه یوق اېدی. ییلدی که، پیر اونی کوتماقده. «بسم الله» دېب اؤرنیدن توردی. شیخ اوتاویگه قره ب یورردی. سلطان العارفین شاهنی بؤسه غاده کؤریب، مورتیدن کولدی.

-دولتپناه، موندنه کېلینگ، دېب چارله یمیز، قیریلیب قره مه یسیز.

خاص خانه ایله دریا آره سی آلیس اېدی. سنجر بیلدی که، پیری اوئی شوق طبعی ایله حضور یگه چارله گن. حکمدار بخمل کورپه چه گه، شیخ نینگ روپره سیگه باریب اؤتیردی. بیر زمانگچه ایکله سلطانن صدا چیقمه دی. شیخ «میلی، شاه دردینی ایتسین» دېب کوتردی. سنجر اېسه طبییگه شرح حالینی بیان اېتمکچی بؤلیب کېلگن بیمارگه اؤخشر، لېکن گپنی نیمه دن باشلشنی بیلمس اېدی. نهایت، او کونگلینی یاردی:

-حضرتیم، ایچیم اچیق میگه تؤلگن خُمدی قینه ب تاشه دیر. دنیا زهریکتیردی. هر زمان قاره قویوندېک خیال لر باسیب کېله دیر. ابراهیم ادهمدېک برچه سیدن واز کېچیب باش آلیب چؤل و بیابانگه کېت و یا درویشلر حلقه سیگه قوشیل، دېدور.

-بول تخیل، -دېدی شیخ المشایخ، -ابراهیم ادهم مقامی بؤلک، سیزنیکي بؤلک. حلقه یولی غایت آلیس یؤل. بونینگ اوچون نفس اماره نی ضبط اېتیب، نفس صفیه گه بیتماق لازم دیر.

-مگر الله دن امر بؤلسه.

-الله سبحانه تعالی شاه و سلطانلر مېنینگ بېرده گی سایه م دیر دېه مرحمت اېته دی. حق مصطفی «العدل عزّ الدین و قوّة السلطان و فيه صلاح الخاصة والعامة»، دېب بشارت قیلدیلر. عدالت دین عزتی، سلطان قوئی، رعیت تاتوولیگی و کل یخشی عمللرگه ترازو اېرمیش. بول حدیث شریف عدالت قونغیراغینی یادینگیزگه سالمه یدیمو؟ روایتی اېسلنگ، دولتپناه.

سلطان سنجر پيشانه سینی ایشقب انچه اویگه تالدى، اما عدالت قونغيراغي حقیده گی روایت اېسیگه کېلمه دی، یا اېشیتمه گن یا که خاطره دن فراموش بولگن.

-عذر، پیریم...

شیخ المشایخ نینگ چؤل شمالیدن قاره یگن چهره سیده نیم تبسم جلوه قیلدی.

-یاشلیقده اوقیدینگ - مرمگه یازیلدی، قریلقده اوقیدینگ - قومگه یازیلدی. هئی، بول کهنه روایتگه بیر باقینگ، سلطان. بیر یوزیده سیزگه اؤخشه گن، احتمال سیزگه اؤخشه مه گن بیر پادشاه اعظم بار اېدی. اول پادشاه اېل سۆزینی ساغینردی، رعیت دردیگه قولاق آسماقنی آرزو قیلردی. ولې، سرايگه بیر مسلمان عرض و داد بیرله کېلمس، گۆیا که بول مملکت نینگ پادشاهی عالمدن اؤتگندېک اېدی. شهنشاه بو حالدين آزرده بولدی، خاص ملازمنی چارلب سؤردی که، نېچوک سرايگه بیر کس شکوه-شکایت بیرله قدم باسمس؟ حاکم و بېکلردن، قاضی و قضاتدن برچه راضیمی؟ ملازمنی جواب قیلدی که، خلق نینگ دردی مؤل دیر، سیز حضرتگه ایتدورغان سۆزی سای تاشیدن بسیاردیر. ولېکن وزرا بیرله امرا اولرنی سرايینگیزگه یاقوق یولتمس. عرض بیرله کېلگن کیشینی یالغان وعده گه تۆیدیریب، ایزیکه قیترورلر. پادشاه امر قیلدی که، سلامخانه گه قونغیراق آسلسین، ایپی دروازه گه بایلسین، ارقان آنقدر پست بولسین که، نارسیده باله نینگ قولى هم یېتسین. کیمیکه شاه گه ایتر سۆزی بولسه، اؤشه ایپنی تارتسین. خواه بامداد، خواه عصر، خواه شام وقتی دېمه ی، قونغیراقنی چلسینلر. القصة، بیر کونی خفتن چاغی قونغیراق بېتینیم سېس بېریب جرنگ اوردی. چقیب کوردیلر، بیر قیرچنغی اېشک توموشوغینی ارقانگه اوریب سویکه لر میش. شاه گه عرض قیلدیلر. شاه دن حکم بولدی که، اېشک اېگه سینی تاپیب کېلتیرینگلر. تانگ ییلن ده یدى اېشک نینگ

اېگه سینی کېلتیردیلر. سوال-جوابدن سۆنگ معلوم بۆلدى كه، بول كیمسه نینگ اېشكنی ساتیب آلغانیگه ییگیرمه ییل بۆلییدی. اېشك قریب ارايه تارتیشدن قالگچ، كۆچه گه هیده بدى. شاه بویوردی كه، تا اجلی یېتیب اولگونچه ییم-خاشگینی بهریب اېشكنی باقه سیز، بالهكس مالینگیز تالانده، اؤزینگیز اېل ارا سزایی بۆلورسیر.

- عجب حكمت اېكن، - دېدی سنجر مضطر بۆلیب. - اېشك قۇنغیراق چلگنده هم قولاق توتگیل! ییز ایلکیمیزدین نان یېگن ایتلرگه ده، عدالت قیلدیک، ولې وفا كۆرمه دیک.

-خبریمیز بار.

-اؤشل بې توفیق آتسیزنینگ عملین كۆرینگ. سیز كبی صاحب نفس نینگ امر معروفی ایله اسلامگه تابع بیر اولوسنی كافر دېب چاپقون یسه دی. نیتی دین مصطفی گه ترغیب اېمس، نفس حیوانینی رضا قیلش اېدی. اوچ دفعه آیت اوقیب، قُسم ایچدی. بوندىن بويان سیحون بۆیيگه آياق باسسم شل بۆله ی، كۆر بۆله ی دېب یالواردی. شیطان ایتهدی، آتسیزنینگ بۆینيگه تاش باغلب دریاگه تشله دېیدی. ازبرای ثوابه فرزند دېگن اېدیک، گناهیدین اؤتدیک.

پیر باش ایرغهدی.

-لذت عفو انتقامده یۇق. اندیشه رحماندین، شاشه لاقلیك شیطاندین. خوارزمشاه نینگ جانینگه قصد قیلگنینگیزده سیز هم نفسینگیزنینگ قولیگه ایلگن بۆلوردینگیز.

-بیراونینگ مُلكیگه كۆز آله یتیرغان نابكار هم نفس قربانی اېمسمو، حضرت؟

-قربانی. شداد یېر یوزیده جنت یره ته من دېب كفرگه بېریلدى. فرعون خدالیق دعوا قیلیب اؤزیدن كېتدی. قارون دنیا ییلن دنیانی ساتیب آلماقچی بۆلدى. عاقبت نې

بۆلدى؟ كىن فيكون! بو بېوفا دنياده گى فاجعه لرنىنگ برچه سى نفس اماره طفیلی دیر. كبرو هوا، منمنلیك، غرض، بايلىككه حرص، زنا، مرتبه ذوقى، ظلم، طمع، ناشكرلیك... نسل بشر بو قباحلردین خلاص بولمس اپكن، آدملر اورتە سیده نه ایمان، نه شفقت، نه عدل و انصاف قرار تاپگه ی. حق تعالی سیز و ییزنى توفراقدین بنیاد ایتیدی كه، مدام بیرگه باقیب یور، اصلینگنى اونوتمه، سلطان بولسنگ هم، بو دنياده مهمانس، دېب بویورمیش.

سنجر دسترخوان پاپوغینی اېزغیله ب مشاهده گه بېریلدى. نظریده بیر کامل اونینگ بعضی گناهلرینی یوزیگه ساله یاتگندېك اېدى. كوكسى سیدیریلدى. اما اوزینی آقلاشدن تییلدى. سنجر شیخ آلدیگه مینگ استحاله ییلن کیرگن، اچیق تییزیق گپ اېشیتیشگه هم شی اېدى. شكرالله، بیر ایه دی، شفقت قیلدى.

سلطان العارفین یانیده گى خطچوپدن بیر کاغذ چیقرب سنجرگه اوزه تدى.

-خبرلری بار، بخاراده امر معروف وقتى بیز خلیفه شانیگه قتیق- قوروق گپ ایتدیك. بیر بی نوا اېل نینگ تېرلب پېشېب تاپگن نانینی كونده لنگ تیشلب یېب یاتیش امیرالمسلمین مرتبه سېگه زېنت اېرمس. بو خیال یول بویى آرام بېرمه دی. كۈنگلیمیزده مختصر بیر حکمت توغیلدى. انى سیزگه بغیشله دیک. بیزدن وصیت اۋرنیده یادنامه بولسین.

سنجر بیر کامل نینگ شعرینی كۈزیگه سورتیب آلدی. و قرائت قیلیشگه اذن سۋردی.

-میلی اۋقینگ، سلطان. اۋزگه لر لفظیدین بیز هم اېشیتە یلیك، نې بیتیمیز.

سنجر آهسته، یانیق بیر درد ایله شعرنی اۋقیدی:

شکسيز بېلینگ، بو دنیا برچه خلقدین اؤترا،
 اینانمه غیل مالینگه، بیر کون قۇلدىن کپترا.
 آنه-آنه، قرینداش، قه یان کپتدی فکر قیل،
 تۇرت آياقلىک چۇیین آت بیر کون سېنگه یترا.
 دنیا اوچون غم یېمه، حقبدین اؤزگه نی دېمه،
 کیشی مالینی یېمه، صراط اوزره نوترا.
 اهل وعیال، قرینداش، هیچ کیم بۆلمه یدی یۇلداش،
 مردانه بۇل، غریب باش، عمرینگ یېلدىک اؤترا.
 قول خواجه احمد طاعت قیل، عمرینگ بېلمه م نېچه ییل،
 اصلینگ بېلسنگ، آب و گل، ینه گلگه کپترا.
 سنجر بغایت متأثر بۇلدى، حکمت نینگ سۇنگگی سطرینی هججه لب
 یاددن اؤقیدى.
 _ اصلینگ بېلسنگ، آب و گل، ینه گلگه کپترا... حضرتیم، بو جواهرالحکمت
 بۇلىب دیر. بیز اونى بۇینیمیزگه تومار ینگلیغ آسیب یورگه یمیز. دعا قیلینگ، پیریم.
 شیخ المشایخ دعاگه قۇل آچدی.

منصور حلاج نینگ خاکی

۲۶-فصل

بیلمه دیلر مالار «ان الحق» نینگ معناسین.

قال علمیه حال علمین حق کۆرمه دی مناسب.

روایتلر بیتیلدی، حالین انینگ بیلمه دی،

منصور دیک اولیانی قۇیدیلر دارگه آسیب.

احمدیسوی

چیرسیللب چله کیرگنیده شیخ کاروانی امان-اېسن مروگه کېلیب قۇندی.
مرو... راویلر بو شهرنی اسکندر ذوالقرنین برپا اېتگن دېدیلر. عجمس. هر قله ی، او
قدیم و مبارک قصیه لردن اېدی. اگر سمرقند مدینه التجار، بخارا مدینه الاسلام بۇلسه،
مرونی مدینه الفضلا دېرلر. مرونینگ حکمت تۇله کتبخانه لریگه شام و عراق علمالری
هم انتظار اېدی. فقیه لری، دانشمندلری، مجتهد و مدرسلری نینگ شهرتی بغداد
خلیفه سی نینگ سرائیگچه یېتیب بارگن اېدی. شونینگ اوچون اهل اسلام مرو نامینی
تاق ایتمس، مرو شاه جهان دپه شرفلب تیلگه آلدی.

زردشتیلر حکمتی بارکه، نان مۇل-کۇل بۇلگن مملکتده پند-تصحیح هم
قولاققه یخشیراق اۇرنه شر اېمیش. مرو معمور، آباد ولایت اېدی. مُرغاب دریاسیدن
قزلب کېلتیریلگن اریقلرده یاز بۇیی شرقیره ب سوو آقر، اۇتلاغی قلین، چارواسی
سېمیز، دهقانی مروجهان بازارینی یشنه تیپ تورردی. سَلجوقیلر سلطنتی دوریده
مرونینگ بیر حسنیگه اۇن حسن قۇشیلدی. سلطان سنجر اوچون مرو کۆز قووانچی،

غروری، گویاکه پدر بزرگواری، والدەى مهربانى، حدیث شریفده مرحمت قیلینگیدېک، آخرت نینگ اېکینزاري اېدی. سلطان سنجر پیر کاملگه اتب سرايدە خاص خانەلر اجرەتگن اېدی. شیخ «روح نى تنەدين اييريب بولمس، تنە قیدە بولسە، روح شونده بولماغى معقول» دېهە رۇيخوشليک بېرمەدى. زیارتچیلر بیلن بیرگە شەرستانده گى معظم خانقاهگە کېلیب توشدی. بو تکیه گاه طرحنی سلطان سنجرنینگ اؤزی چیزیب بېرگن، شو باعث سنجرى دېب اتلردى. خانقاه حاولیسی اولوغ اېدی، هر طرفی یوز قدمچه کېلر، گیر ایلنه بېجیریم حجرەلر سالینگن اېدی. حاولیده توت، اؤریک، خرما برق اوریب اؤسدى. خانقاهنینگ تۆرت بورجیده تۆرتتە اولکن حوض. نمازخوانلر اوچون سېربر، اوزونچاق ایوانلر، بیريؤله یوز کیشی نماز ادا اېتەدیگن مسجد، نانوايخانه، آشخانه، طهارتخانه... داش قازانلرده قیشین- یازین سلطان امری بیلن احسانى طعام قینب توره دی.

شورستر چۆلیده بیر هفته یول باسیب ايازلەگن درويشلر ایسیق حجرەلردن باش چىقرمەى عزلتگە چېکیندیلر. شیخ المشايخ اېسە ایکی کوندن سۇنگ فرض عین دېب استاد ثاني يوسف همدانى زیارتیگە آتلندی. قېتیگە سلیماننى، منصورخواجه بیلن قطب الدیننى آلدی. استاد قبری شهر سیرتیده، شیخ علی دېب اته لیمیش کهنه مزارستانده اېکن. مجاور یول باشلەدى. قری گوجوم تگیگە باریب تۆختە دیلر.

مولانا همدانى حضرتلری، - دېدی مجاور و کۆزی بیلن اوستینی قاوجیراق گیاه باسگن دۇنگلیککە اشاره قیلدی. استاد «تابوتیم نینگ تېپە سیده احمد «النازعات» نى اؤقیسین»، دېهە وصیت قیلگن اېدیلر. تقدیر اېکن، پیر مرشدنى توپراققە تاپشیریش احمدگە نصیب اېتمەدى. استاد بخارادین مروگە هجرت قیلە یاتیب یۆلدە الله رحمتیگە باردیلر.

پيرنينگ وصيتيني ادا ايتيش فرصتي ييتگن اهدى . «النازعات» سوره سيني ختم قليب فاتحه گه قول آجدى:

-الهي، آمين! عليه الرحمه ورحمن، حق سبحانك و تعالى اوندن راضى بولسين و رحمتيگه آلسين، والله اعلم بالصواب!

حكيم سليمان حضرتگه اقتدا ايتدى:

-نورالله مرقده! پاكه پروردگار، اوزينگ شيخ الرئيس نينگ ياتگن پيريني نورگه تولد يريب، ايننگ روچيني معطر قيلغايسېن، الله اكبر!

زيارتچيلر چاشگاه گه يقين مرونينگ سرشته، ساكن كوچه لريدن خانقاهگه قيتيب كېلماقدهلر. كونيگلرليگه گويا نور رحمت ياغيلگندېك. زېرا، رسول الله مرحمت قيلگنلرگه، عمللر نينگ اېنگ يېخيشي - مرحوملرني زيارت اېتماق دير.

سلطان العارفين قلعه دروازه سيدن اوْتيب، قونه لغه تامان بوريلدى. يوز قدمچه نريده قوققه ييب اېسكى مسجد تورردى. تار ايوانده آفتاب شوواقلب تورت- بېش كيشى اوْتيريدي. شيخ اولرگه بير قور رزم سالدى و بيرگه قره ب دېدى:

-سليمانقول، ايوان آلدېگه بارگينگيزده اېچكيسقاللى، بير كوزى غيله كيمسه گه نظر سالىنگ. سونگ بيزگه اسقاته دى.

-خوپ بوله دى، پيريم، -باش ايرغهدى سليمان. ايوانگه روبرو كېلدلر. شيخ هميشه بيرگه باقيب يورر، سلامگه هم كيشى نينگ يوزيگه قره مەى عليك آليش عادتي بار اهدى. ايوانده گي كيشيلر اوچ قريه نى كوزيب سلامگه تورديلر. سليمان بير نفس توختب، شيخ ايتگن كيمسه نينگ بشره سيگه تيكيلدى. نعوذ بالله! بول كس راستدن هم اېچكيسقال، راستدن ده، غيله اهدى!

سلیمان ایلدم آدیمل تشلب همراه لریگه ییتیب آلدی.

-طرقی طراوتی کوزینگیزگه تشلندیمو؟ -نیم تبسم قلیب سوردی شیخ.

-مینگ آدم نینگ ایچیدن تاپ، دپسنگیز اده شمه ی تاپیب بهره جکمن، بیریم.

-درست، -دب قویدی شیخ.

مهمانلر اؤتیب کپتگچ، گورونگ دوام ایتدی. اېچکیسقال علما مدرس عبدالکریم صوفی اېدی. هلی پیغمبر یاشیگه ییتمه گن بؤلسه ده، اؤزینی حقیقه ییتیشگن دب سنر، شول باعث اؤزیده گی فضیلتنی آرتتیریش اؤرنیگه بیر اولردن نقصان اختیریشنی افضل کوردی. اونینگ یانیده همتاواغی، مسجد امامی حاجی یارتاش، ینه ایگی -وچته ابتدایی مکتب دامله لری.

-تورکستانلیکلر، - دېدی صوفی عبدالکریم، زیارتچیلر نینگ آرتیدن تیقلیب، - پیرلری خواجه احمد یسویگه طوافگه بارماقده لر.

-سیز قیدین بيله سیز، مولانا، احتمال بولر سمرقندلیک دور؟ - اعتراض بیلدیردی حاجی یارتاش.

صوفی امامی مسخره قیلدی:

-حاجی بؤلیب سلّه نینگ پېچینی فرقله ی یلمسسيز، تقصیریم! تورکستانلیک صحرا ییلرگینه سلّه پېچینی یشک نینگ قویروغیده ک آسیتیریب یوره دیر.

بیر ملا گپ قاتدی:

-قترلری قوشېلباغ باغلب آلمیش. عجب، یکدانه بېل باغ آزلیک قیلورمو؟

صوفی میریقب کولدی:

-الرنینگ لقبی -ده، شول قوشبیلباغ! بیرسی سجاده، بیرسی دسترخوان اؤرنیده.

-بول عادتلی خوب اهرکن. جای نمازگه نان اوشه تیب ییمک ناجایزدير اصلیده، -
چؤچیراق لقمه تشله دی امام. او چله ملا اهدی، مسجده امر معروف قیلشدن آلدین
صوفی عبدالکریمدن مصلحت آلیب تورر، قرآن تفسیرینی هم اوندن تعلیم آلگن
اهدی. صوفی امامنی طلبه اؤرنیده کؤریب جهرکیب بهردی:

-مونچه دانشمند بؤلیب کبتدیله، تقصیریم؟ مجتهدلیک دعوا قیلمه سینلر...

امام تسلیم بؤلدی:

-توبه قیلدیك، حاجی آته...

صوفی کیوانیلیک قیلیب کهریلدی:

-اؤشل تورکستانلیک اولیاسیگه بیر جُفت مسأله حاضرلب اؤتیرییدیرمن. جمعه
کونی جد و جهد بؤلر اېمیش. جماعت آلدیده بیر اؤیلتیریپ ملزم قیلسه ممو؟
یاش ملا دېدی:

-اؤینه شمه گیل ارباب بیلن، دېدی مشایخلر. پتینگیز یولینمه سین -ده، تقصیریم.

-هه، تورکستان پیری نینگ تیللری اچقراق اېمیش. اهل علما آلدیده کیمن -
صوفی عبدالکریم حاجی، مدرس، شاعر مروزي دېگن عنوانلرینگیز بار... صوفی
گؤیا مناظره ده غالب چیقیشیگه گمانی یؤقدېک سقالینی توتملب کولدی:

-مشکلیمیزنی کشاد ایتسه لر بیز راضی، ولی جواب بهرالمه ی عاجزلیک قیلسه لر، عیبی اولیانینگ اؤزیکه بؤلغه ی، انشاالله. صوفی ساغ کؤزینی قیسیب آفتابگه قره ب قویدی-ده، ایتگینی بیغیشتیردی:

-بیز اهندی بارالی. طالب علملر موعظه میزگه کؤز تکیب اؤتیریدی.

مدرس نینگ قاره سی اؤچمسدن اؤتیرگنلر غیبت قیله کتدی:

-توبه سیگه تیه نمه دی بو غیله ی. اناو بیر ییلی هرلیک مجتهددن کلتک ییب اهدی. ملا بؤلمه بدی-ده!

-پتی یولینگن قری خورازده ی بؤلیب چیقسه می جامع دن...

-اری راست، اولیا بیلن آلیشب آبرو تاپه سنمی، نادان؟!

جمعه کونی مرونینگ جامع مسجدیکه آدم سیغمی کتدی. پشین نمازیدن کپن گوره س-گوره س خلاق تۈپلنه باشله دی. هر کۈنگیلده بیر خیال: بیراو پیر تورکستانینینگ نچوک ذات اېکنلیگینی کورماقچی، بیراو اونینگ لطف و کلامیکه منتظر، طالب علم وعظ تینگلش امیدیده، اهل علما مشکل بیر مسأله خصوصیده بویوک مجتهدنینگ فکرینی بیلماقچی. فقیه لر، مفتیلر، عادتده بیران مناظره لی مسأله اوستیده بحثلشسه، اولا، قرآن کریمگه مراجعت قیله دیلر. اگر قرآن تفسیری آرقه لی یېچیم تاپیلسمه، جوابنی حدیثدن ایزله دیدیلر. حدیث هم تۈله قناعلنتیرمسه، قیاس بیلن اجماعگه بؤیسونماقدن اؤزگه چاره قالمه ییدی. قیاس - شریعت علمینی سوو قیلیب ایچکن دانشمند مجتهدلرنینگ مقایسه آرقه لی منطقی خلاصه چیقیریشی، اجماع اېسه - بیر نېچته مجتهدنینگ یکدل حکمی، اراده سی اهدی.

سلطان العارفين منبر يانیده گي بلند صوفه ده چاردانه قوريب اؤتيريدی.
يانیده سمرقند شيخ الرئيسی، منصورخواجه، مرو قاضی کلاتی، سلیمان، جامع
مسجدي امام خطیبی. قاضی کلان قرآن تلاوت قیلدی.

يكدل فاتحه دن سؤنگ ايگي آغيز وعظ ايتدی:

تورکستان اېلی نینگ قبله ی دعاسی، یسویه طریقتی نینگ سر حلقه سی، دولتپناهیمیز
سلطان اعظم سنجر جنابلری نینگ پیر مرشدی خواجه احمد یسوی شيخ المشايخ
ذات شریفلری نینگ مروجهانگه تشریفلریدین باشیمیز آسمان قدر یوکسلدی. بیز
سیزنی معجهد زمان دهب ییلورمیز. اولوغ دریالردین اریقلر سوو ایچر. جنابلری نینگ
عرفان خزینه سیندن بو پیرده جمع بؤلیمیش اهل علما، طالب علم بهره آلسک، دېگن
امیدده میز. اللهم ابدالاسلام و روج الاحکام، ای خداوند کریم، اسلامنی ابدی قیلگیل،
ایننگ حکمیگه روتق بېرگیل، الله اکبر!

سلطان العارفين «کیمده گپ بار؟» دېگندېک دوره گه نظر سالدی.
«بسم الله!» دېب صورتیدین اهل دللرنی اېسله تووچی کېکسه راق کیشی اؤرنیدن
توردی.

السلام علیکم و رحمة الله و برکاته! شيخ جنابلری، مگرچی سوالیمیز ناجایز بؤلسه،
عفو اېتگه یلر. گپ اؤشل تجرد باره سینده. بعضی بیر ذات شریفلر یازمیش که،
درویشلیک خرقة سینی کییب، طریقت سلوکیگه کیرگن صوفی تجرد قیلماغی شرط-
دیر، دېدیرلر. زېرا، الله وصلیدین امیدوار درویش نینگ عملی ذکر، طاعت عبادت،
سیرتینی نقص و قصور دین تازه لش بؤلماغی لازم. اهل و عیال، رۇزغار غمی، بو
اؤتکینچی دنیا تشویشلری سالک نینگ ایمانیگه زحمت یتکز مسمو؟ فنا یؤلیده گی
سعی-حرکتلریگه مانعلیک قیل مسمو؟ اخیر بیر یوره کهک ایگی عشقنی سیغدی ریب

بۇلۇمس. اگر صوفى چىن صوفى بۇلسە، بو دىنيانىنگ راحتلىرىدىن واز كېچىپ، يالغىز عشق الهىي بىرلە يشەسىن. بالعكس اۆزىنى مريدمن دېمەسىن. بول عقيدە خصوصىدە جنابلرى نىنگ مبارك سۆزلىرىنى اېشىتمەككە مشتاقمىز.

شيخ المشايخ سېزدى كە، بو دعوافر عبدالمخالق غىجدوانىي طريقتىگە مايلى اېكن. بعينه ذكر آدابى سىنگرى تجرد و تكفين مسأله سىدە هم يسويه احكامى ايله خواجهگان احكامى اۆرتەسىدە ناموافقلىك، اندك اختلاف موجود اېدى. خواجهى جهان غىجدوانىي مقاماتىگە كۆرە، طريقتىگە كىرگن سالك مجرد بۇلىشى، يعنى بالە-چقە قىلمەى عالمىدن تاق اۆتىشى، كېچە و كوندوز الله تعالى ذكرى، حق خيالى بىلن نفس آلىشى لازم اېدى. يسويلىك تعليماتى بۇيىچە اېسە، مريدگە بىر قدر اېركىنلىك بېرىلگن: اې درويش، حق جمالىگە تۆيەى دېسنگ، ذكر و سماع دلىنگى ترك اېتمەسىن، ولې الله يره تگن نعمتلردىن هم بې بهره قالمە!

سلطان العارفين بىر لحظه خيالگە تالدى. بعضى بىراولر مجتهد اۆيلىنىپ قالدى، مسأله مشكل اېكنمى دېگن اشتباهگە باردى. شيخ اۆزىگە خاص بىران، كېسكىن آھنگدە سۆز باشلەدى:

-اسلامدە راهبلىك يۇق دىر. الله تعالى بىر يوزىدەگى برچە جان ذاتلارنى جُفت يره تىبىدىر. تاكه بىر-بىرلىرى ايله قاووشسىن. سرور كاينات «مشفق و سېرپشت عياللر بىلن تورموش قورىنگىز، زېرا مېن امترىم نىنگ كۆپلىگى بىلن فخرلنەمن» دېب مرحمت قىلىدىلر. بس، ترك دنيا اېتمك بىزنىنگ طريقت اېمس. انسان دنياگە نىمە اوچون كېلەدى؟ يىخشى عمل اوچون، صالح ذريات تربىه قىلىپ يىخشى نام قالدىرماق اوچون. حق تعالى يىخشىلىك قىلىشگە شاشىلىنكلر، دېب بويورىيدى. خوش، اېل-اولوسگە كىم يىخشىلىك قىلىشگە قادىر؟ مېن الله نىنگ خىدمتىگە كېتىدىم دېب زاويه دن چىقمەى ياتە دىرغان دنيا بېخىرمى؟ اخىر سېنى يۇقدىن بار قىلغان آتە-

آنه ننگ کۆز تکیب اؤتیرییدی! الرنینگ حالیدین کیم خبر آله دی، کیم ایسیق- ساووغیگه قرهیدی؟ آته-آنه دین کپچیب زاهدلیک خرهه سین کییکن تکیرنی حق تعالی هم کپچیرمه گه ی. اللهیم غیرتلی کیشیلرنی خوش کۆردی. غیرت اولایره تگن- نینگ مدح و ثناسی اوچون، اندین سؤنگ بو یاروغ عالم قووانچی اوچون بؤلسین. کاسب جوالدیز بیرله قلبینی ییغیشتیریب قوییب خانقاهنی مکان ایتسه، قویچیوان پاده سینی، دهقان آت ایزینی اونوتیب هیا-هوو دهب ترک دنیا قیلسه، بیله سیزمی نی بؤلغهی؟ عالمده قیامت قوپمسمو؟ کاسب الله نینگ دوستی دهبی رسول الله. فکر عاجزیمیزچه، نه اینکه کاسب، زحمت چکیب، اهل رۇزغار یگه، اؤزگه لرگه ده نان تاپیب ییدیرگن کیشی بارکه، الله نینگ دوستی دیر. سیز تجرد ایلب، عزلتگه چکینسنیگیز، لقمه ی حلالینیگیزنی کیم بیرگه ی؟ تیلنه دیرسیرمو؟ بیراونینگ صدقه سیگه کۆز تیکه سیرمو؟ تیلنه گندن تیلینگن یامان. عشق الهی بیرله ذکر الله نینگ معناسینی دانا بیلور، نادان ییلمس. مختصر سۆزیمیز شول: انسان مکرم، انسان جمعی که مخلوقات نینگ، برچه موجودات نینگ گلتاجی. بس، انسان بؤلسنگ، انساندېک بؤلیب قال.

شیخ وعظینی توگه تیب فاتحه قیلدی:

— اللهم اعطينا علماً نافعاً و فهماً ساطعاً. خداوند کریم، بیزلرگه فایده لی علم و اؤتکیر فراست عطا قیلغیل، والله اعلم بالصواب.

شو طریقّه ینه اوچ-تۆرت کیشی ییلن سوال-جواب بؤلیب اؤتدی. بیر محل آرقه راقدن چیللله گن تاووش ایشیتیلدی.

یکدانه سؤراویمیز بار ابدی، مگر اجازه بؤلسه...

بو اؤشه مدرس عبدالکریم اعماق ابدی.

-بو بیرگه کپلینگ، -دهدی قاضی کلان.

مدرس منبرگه قره‌ب یوردی. شیخ یانیکه تۇرت قدمچه ییتیب تۇخته‌دی،
نېگه‌دیر سِرلی کولیمسیره‌دی و شیفته‌گه قره‌ب سۇز آچدی:

-شیخ حضرتلری، جنابلری بیتیش حکمتلرنی راحت دریاسیگه چۆمیب
اوقییدیرمیز. بیز انی نظم دُرْدانه دهرمیز. فقیرینگیز طالب علملرگه سبق بېرسک-ده،
گاها-گاها کونگیل میلی اېکن، بیات هم بیتهدیرمیز. نظمگؤیلر بیزنی اعماق مروزی
دهب ییلورلر. بول شونچه‌که درآمد اهدی، تقصیر. شیخیم بیر حکمتلریده «یلمه‌دیله
ملالر «ان‌الحق» نی معناسین، قال علمیکه حال علمین حق کؤرمه‌دی مناسب» دېدیله.
«ان‌الحق» نی معناسینی انگله‌ماقغه عقلمیز کؤتاهلیک قیله‌دیر. نی‌دیر اول «ان‌الحق»؟

شیخ بیر آستیدن سلیمانگه قره‌ب قۇیدی. سلیمان پیری‌نینگ «هلی بو
کیشیگه دوچ کبله‌سیز»، دېگن گپینی اېسلب، باش ایرغهدی. حضرت کرامت ایله
پېقه‌دی که، مدرس‌نینگ نیتی تازه اېمس. او مرو علمالری آلدیده اؤزی‌نینگ
بیلیم‌دانلیگینی پیش قیلماقچی، علاجی بۇلسه تورکستان اولیاسینی مشکل احوالگه
سالیب، آفرینگه نایل بۇلماقچی. شیخ مدرس‌نینگ شوم نیتیگه مناسب جواب
کیلدی:

-«ان‌الحق» نی معناسینی سیزگه انگله‌ماق دشوار. دردینگ نېلیگینی درد چېککن
کیشی‌گینه بيله‌دی. سیز قال علمی‌نینگ آدمیسیز. «ان‌الحق» نینگ معناسینی بیلماق
اوچون حالگه ییتماق لازم. مدرس جنابلری، سیز آیت کریمه‌دن بیلگنلرینگیزنی
اؤقیب یوره‌بیرینگ. صرف و نحو و محدثلر میراثینی طالبلرینگیزگه تعلیم بېریب
راضی قیلسنکیز، بس، سیزگه یامان نصیحتیمیز شول.

مدرس شو پیرده قولۇق قیلیب دورهدن چیقیب کەتسه بۇلردی. لېکن او اشدی بیر متعصب صفتیده کهنه تاریخی گۆلب تیلینی تیمه‌دی:

-تقصیریم، اخیر منصور حلاج کافر ابدی. شریعتیمیزگه شک کەلتیردی. فرعونگه اوخش ب خدالیق دعوا قیلدی. حیرانمن، سیزدېک ذات شریف نېچوک اونگه رغبت بیلدیره‌دیلر؟ اخیر خلیفه، منصورنی بی چیز قتل ایتدیمی؟

مجلس‌خانه‌نی سکوت باسدى. گۇيا خانه بۇم-بۇشدېک و سامعلر اوخلب قالگندېک ابدی. کیم‌دیر اوزون اوه تارتدی. بو تهلهکەلى جیمجیتلیکنی سلطان-العارفین نینگ قیلیچدهی کېسکین، اؤکم آوازی بوزدی:

-اگر منصورحلاج کافر بۇلسه، اونده سیز بیلن بیز هم مسلمان اېمسمیز. «استغفرالله!»، «اؤزینگ اسره، یا ربی!» دېگن خطابلر اېشیتیلدی. جماعت بیردن گورورەندی. شیخ دوام قیلدی:

-شونداق. الله‌گه منصوردېک یقین کیمسه یوق ابدی. خلیفه مقتدر هم حال علمیهگه بېگانه ابدی. شو طفیلی جاهل ملالرنینگ تیلیگه کیریپ خطا قیلدی. سؤنگره توبه‌سیگه تیه‌ندی. خاطرنیگزنی جمع قیلینگ، مدرس جنابلری. خلیفه‌نینگ بویروغی بیلن منصورنی اؤتگه بېردیلر، تۇغریمی؟ کولینی دریاگه تشله‌دیلر، بو هم تۇغری. اندین سؤنگ نې بۇلدى. بیر اېسلنگ، اویه‌لمنگ، مدرس.

اعماق مروزي باش اېگيب توره بېردی. نې بۇلگنینی یا بیلمس، یاکه بیلسه-ده، ایتیشگه عار قیلردی.

-نې بۇلدى، اهل جماعه؟- شیخ خلايقه اؤگیریلدی.

-دریا تاشدی!

-شهرگه حملة قىلدى...

-بارك الله! دريا تاشيب قىرغاغيدىن چىقىدى. شىهرنى سوو باسدى.

خليفة جان اچيغده شيخ ذوالنون مصريگه يالباردى. ذوالنون منصورىنىڭ خاك پاكيدىن بىر سىقىم آلب قالگن اهدى، درحال درياگه تشلهدى. سوو ايزىگه قىتىدى. خليفةنىڭ هم، اوليانىڭ قىلىگه فتوا بىرگن نادان علمالرىنىڭ هم جانى امان قالدى. بول كرامتگه نې ديدىلر؟ كافرىنىڭ خاكيدىن دريا تاشرمو؟ باز ايزىگه قىترمو؟ الله تعالى منصورىنى خاص بىندەم دەدى، قدرتىنى كۆرسەتدى. سىز بۇلسىڭىزحق درگاهىدە عزيز بۇلگن بىر ولىنى آغىز كۆپىرتىرىپ كافىر دەپ تورىسىز. تاش-ترازو، اجر و مكافات سىز بىلەن بىزنىڭ اىلكىمىزدە اېمىس، او ياقدە، باقى دىنيا اېشىگىندە، مىدرس جنابلرى.

مىدرس همشەرلىرى كۆز اۋنىگىدە بىر بىلەن يىكسان بۇلدى.

جماعت شىوير-شىوير قىلىپ ترقەلدى. حاۋلىگە چىققنلرىدە باباماجىن حكىم سىلمانىنىڭ تىرسىگىدەن آلدى.

-تقصىرىم، اناۋ شق-شق مىدرس سۇللەياتگندە لىنىگىز قىمىرلەپ توردى. قول سىلمان بىر نىمەلەرنى تۇقىدى-ياۋ، دەپ اۋتىردىم.

سىلمان معنالى اىلجەيدى:

-ھاۋۋە، تۇقىدىك. مىدرسگە تازە لقب تاپىپ قۇيدىك. اېشىتىنىڭ: «سېنگە كلتك قىلور كىملىك، انىڭ اۋستىگە تاش دركار».

باباقول علم کلامده سلیمانچه لیک ذکی بۆلمسه-ده، فراستی قیره لگن ابدی.
دؤنگ پيشانه سینی ایشقب بیت ضمیریگه یشیرینگن سۆزینگ تگیگه یتدی. سۆز
اویینی. عرب یازوویده «اعماق» ده گی «عین» اوستیگه «تاش»، یعنی نقطه قویلسه،
«اغماق» بۆله دی.

-توغری تاپیسیر، تقصیریم. اصلی اؤزی اخماق اېکن. کله سی بۆلسه، عقلی
یېتمه گن مسأله گه باش سوقه دیرمو؟

-مینگ نصیحتدین بیر مصیبت اولی دیدیلر. زاره کلتک ضریدن کؤزی آچیلگن
بۆلسه.

-زاره، - دېب قویدی بابا ماچین. لېکن خیالیده، «بونده یلر منکر و نکرینگ
توقماغیدین هم اؤزیگه کېلمس»، دېگن فکر چرخ اورردی.

^۶- عربچه احمق سۆزی نینگ خوارزم تورکچه سیده گی تلفظی - اخماق، اغماق.

ایشلریدن آزاد پیتلریده پیر مرشد حضوریگه کیره دی. استاد و شاگرد بیر تۆپ کپسمه آغاچلرنی آلدیله ریگه تۆکیب، اولرنی بویوم شکلیگه کپلتیره باشلیدیله ر.

بوگون چارشنبه. مروده استراحت قیلیب تورگنلریگه اؤن تۆرت کون بۆلدى. شو ایکی هفته ایچیده قطب الدین بیر خلته قاشیق یؤندی. اولرنی یکشنبه کونی بازارگه آلیب چیقماقچی ایدی. قاشیق خلته نی آچیب پیریگه کۆرسه تدی:

—حضرتیم دعا قیلسه لر، بازارشبیگه اېلتیش نیتیمیز بار ایدی.

شیخ حوصله بیلن یؤنیلگن قاشیقلرنی قۆلگه آلیب بیر-بیر تماشا قیلدی.

—بارک الله! —دهدی شاگردینی القب. سۆنگ مصلحت بېردی، —قاشیق نینگ سایینی کلته قیرقمنگ، کلته قاشیق طعامگه باتیب خۆرنده نینگ قۆلینی بولغەیدی. قیپیغی چیقهدیرغان آغاچدین قاشیق یسمهنگ. بیزنینگ باباقولگه اؤخشه گنلر جلدبه پیتی قاشیقنی تیشله سه، اؤسل بۆلمه سین.

قطب الدین «اوقدیم، پیریم» دېب تعظیم قیلدی.

—خلته ده قنچه بۆلیبدی؟ — سۆردی پیر.

—حاضرچه ییگیرمه ته. یکشنبه گچه تغین اؤنته یسه ماقنی نیت قیلدیک، پیریم.

—درست. بو سفر بازارگه اته گنینگیزنی خانقاهگه احسان قیلینگ، اؤغلیم. توناو کونی قره سک، ایکی درویش بیر قاشیقده آبی یاوغان ایچمکده اېکن. ثوابگه داخل بۆلیشنی اؤیلپ قطب الدین نینگ کۆنگلی تاغده ی کۆتریلدى.

شو پیت جامع مسجدی طرفدن اذان تاووشی کېلدى. شیخ مایقاغاز یایشتیریلگن دېرزهگه خوشلهمه ی قره ب قۇیدی. پېشینگه هلی اوزاق اېدی. بې وقت اذان ایتیلدیمی، دېمک بیر فلاکت روى بېرگن.

-بازارشېگه بارینگ، اؤغلیم، - دېدی حضرت، - خلائقدين سؤرهنگ-چى، شهرگه نې بلا یایشدى اېکن.

قطب الدین بویوملرینی اپیل-تپیل یایشتیریب، ایلدم چیقېب کېتدی.

منصورخواجه بیلن سلیمان کیردیلر. ایگلەسى افتاده حال، باشلریگه آغیر سودا توشگن کیشیلرنی اېسلته دی. سلیمان پایگککه یقینراق چؤککه له دی، یوزیگه ینگیل فاتحه تارتدی.

-مروجهانگه بلا یاغیلیدیر، پیریم، - دېدی، - شهرده وبا ترقه لیدیر. یاالله!

پیر اینده مه دی. قباق اویب بیرگه قره دی. سلیمان کھلتیرگن شوم خبر اونینگ کېکسه قلبینی نشتر دېک تیلیب یوبارگن اېدی. خیالگه چؤمدی. ازلدن عیان که، طاعون، یعنی اؤلت ترقه لگن شهرگه کیریب-چیقیش ممکن اېمس.

دېمک، سفر نامعلوم مدتگه چؤزیله دیگن بؤلدى. وبا قصدیگه آلسه، مرولیکلرگه قوشیلیب قنچه-قنچه همراهلری هم نابود بؤلیشى ممکن. اېنگ یامانی، بو بې دوا دردنی تورکستانلیکلر آلیب کېلدى، دېگن ملامت اېدی. شیخنى، اینیقسه منه شو گمان اضطرابگه سالردی.

حضرت باشینی کؤتردی. منصورخواجه بیلن سلیمان «اېندی نې قیلدیک، استاذ؟» دېگندېک شیخگه نجات کؤزینی تکیب اؤتیرر اېدیلر.

منصور خواجه، سىز مسافر خانەگە بارىنگ، بىزنى ايتدى دېنگ، بىر تىرىك جان قىلىپ باسىپ كۆچەگە چىقمەسىن. تشقىرىدىن بىر كىشى كىرمەسىن. اېشىككە بابامچىندېك دېمىگىنلردىن قۇرىقچى قۇيلىسىن. بې تۇختاۋ ايسىرىق تۈتەتسىنلر. سۈنۈى قېنەت بىلەن اېچىسىنلر. اوقدىن گىزىمى؟

سلىمانقول، سىز يۇلداشلىرىنىڭ اېچىدەگى طىبلىرىنى چارلىپ مصلحت قىلىنگ. ئاپگىن دارو-درمانلىرىنى اۋرتەگە قۇيىسىنلر. سىز ھەم طىبىسىز، اېندى ھەرنىڭىزنى كۆرسەتىنگ.

سلىمانقول بىلەن منصور خواجه اېندى اۋرىنلرىدىن قۇزغالگندە شتاب ايلە قطب الدىن كىرىپ كېلدى. اونىڭ گېلىرى ۋەھىمەگە تۇلە اېدى.

– پىرىم، بازار شىبە آدملىر تۇرت تامانگە قاچماقەلر. محتسب رستەلرنى بېرىكىتىپ، تىجارلارنى ھىدەماقەدە. خەلىق اېسىنى يۇقاتىپ قۇيغان...

– استغفر الله، اېھا اۋزىنگ اسرە، – دېمىپ ياقەسىگە تۇقلەدى منصور خواجه.

شۇ ائنا بى وقت تورگىن شىمالدېك گۈيىللىپ بابامچىن كۆرىندى. او بۇسەغادىن اۋتر-اۋتمىس، «وا درىغ!» دېمىپ نەرسە تارتىپ يوباردى. شىخ اونگە يامان كۆز بىلەن قىرەپ قۇيىدى.

– ھازىر شىخە تارتىشنىڭ ۋقتى اېمىس، باباقول! – دېدى پىند بېرىپ، – سىز قېتىن گىزگە قاروۋلى يىگىنلرنى ائلىپ اېشىكاغەلىق قىلىنگىز. خانقاھگە بىراۋ كىرىپ چىقمەسىن.

سىمىرقىند قاضىسى ھاجى عبدالرزاق، تەغىن اوچ-تۈرتتە مرولىك علما كىردى. اولر ھەم كىرخت، يۇلدىن ادەشگىن يۇلاۋچىدېك پىرىشان اېدىلر. مەنە بۇ مبارىك

زاویه‌نی مکان توتگن ذات شریف گویا حاضر طیب و اولر درمان-دارو ایزلب کپلگن بیمارلردېک شیخ المشایخ نینگ آغزیگه تیکلیب اؤتیردیلر. سلطان العارفین تیلگه کیریپ دېدی:

-بالاء صابرين. بلاگه صبردين اؤزگه چاره يۇق دیر. درد بېرگن اېگم شفافسینی هم دریغ توتمس، انشاءالله. شیخ ایلکس اؤرنیدن توردی. قطب الدین گلمیخدن سلّه، تۆنی آلیب پیرگه پېشکش قیلدی.

-شاه سرايگه باره‌یلیک، - دېدی شیخ کینیب، بېلینی محکم باغلر اېکن، - کېنگشېب بول آفتگه قرشی بیر تدبیر اؤیلې تاپه‌یلیک. سلیمان نینگ عزت نفسی لت یېگندېک بۆلدى. پیرکامل هیچ قچان خانلر، سلطانلر سرايگه قدم قۇیمس، بالعکس، حکمرانلر دعا ایستب شیخ‌المشایخ آستانه‌سیگه باش اوریب کېلرديلر. اولیالر سروری نینگ بې تکلف سلطان سنجر سرايگه آتلیشی پیر مرشد نینگ رتبه‌سیگه نالایق دېک تویولدى. سلیمان:

-پیریم، ییز سرايگه بارغاندین کۆره... - دېب آغیز آچگن اېدی، شیخ اونینگ گېنی کېسدى:

-حاضرکیم نینگ تاشی آغیر دېب ترازوگه توشه‌دیرگن وقت اېمس، سلیمانقول، - دېدی کنایه بیلن، - شاه نی بول پیرگه تکلیف اېتمک خیالیمیزده بار اېدی. ولې سلطان جنابلری ارکان دولتی ییغنب خانقاه‌گه ییتیب کېلگونچه بیر نېچه مسلمان نینگ عمریگه ضامن بۆلشیمیز ممکن. فرصت غنیمت. قنى، قاضى جنابلرى، يۇل باشله‌سینلر.

سلیمان بری بیر کۆنگلیده‌گی فکریدن قېتمه‌دى. حاولیگه چیققلریده باباقول نینگ ییقینیگه توریتب شیویرله‌دى:

—سرایگه اوچینگ، تقصیریم. حضرت تشریف بویورمکده لر، دهب سلطانگه خبر ییتکیزینگ.

باباماچین کله سیلکب آیاغینی قؤلگه آلدی. شیخ المشایخ باشلیق ریاست کؤچه گه چیققنده باباقول سرايگه ییتیب باریب، خاص ملازم نینگ یینگیدن تارتیب تورردی.

سلطان سنجر اولکن منقل آلدیده تنها اوئی سوریب اؤتیریدی. دارالسلطنت — سویوکلی مروگه وبا حمله قیلگنی اونینگ جسمی جانینی اؤرتیدی. گؤیاکه منه شو منقلده گی یاغاقدهک قیپ-قیزیل چؤغلر تېمیر قفس ایچیده اېمس، سینه سیده بازیللب تورگندېک. خیالینی بیر-بیریدن مجهول، ایواسیز سؤراقلر بورغیلهیدی: «مرو جهانگه بو بلا قیدین ایله شدی؟ سوودنمی، توپراقدنمی؟ و یا دنیا کھزب یورگن تجارلر دستمایه سیدنمی؟ یا ربی! بیزنی بو دنیاگه سیناو اوچون کھلتیردینگ، سیناولرینگگه جان ایمانیمیزنی پېشکس ایله میمز. اؤزینگ یوبارگن دردگه یالغیز اؤزینگدن نجات تيله میمز. سېن نجات بېرگووچی سن».

«اېندی نې چاره قیلماق لازم؟» دېه سلطان سلبی وجود ایله مککه اؤتگنده اېشیک غیچیرله دی. خاص ملازم کیردی. پیرکامل تشریف بویوره یاتگیننی ایتدی. حیرتدن سنجر نینگ یوره گی بیر قلقیب توشدی. «نې کار-حال یوز بېردی اېکن؟ پیر مرشد آدم لرگه هم اؤلیم تېگدیمیکن؟ خدا کؤرسه تمه سین... یاخود استاد سفرلرینی دوام اېتتیرمکچیلرمی؟ اخیر بونینگ علاجی یوق. حدیث شریفده ذکر اېتیلیمش که، بیر یېرده وبا ترقه لگن بولسه، اؤشه پیرگه کیرمنگ. اول یېردن باش آلیب چیقمنگ... پیر کاروانتی کؤچیرماق ایسته سه لر-چی؟ نې بولغهی؟ پدر بویوکوار روینی قېترب بولمس...» سلطان سنجر محرملرینی یانینگه آلیب درحال پیر استقبالیگه عاشقادی.

ولي الله جون چكمانی نینگ برینی سیلکیتیب همراہلری ایله کۆشک
 حاولیسیگه قدم باسگن محل سلطان سنجر هم حشمتلی ایواندن توشیب کپله یاتگن
 اہدی. پیرنی کۆریب اونینگ کۆنگلیگه نور ایندی، نیم تبسم ایله آلغه ایتیلدی. تہز
 باریب حضرت نینگ اہتگینی اۋپدی. شیخ المشایخ نینگ قۋیکۋزلریده مونگلی
 افاده کۆریب قلییگه ینہ ہدیك آرہلہدی. لہکن، بری بیر، عرض دل ایتیشدن بۆلک
 چارہ تاپمہدی:

—عذر، بیریم آزار چہکیدیلر. بیزگہ بیر آغیز اجازتلری کفایہ اہردی. درگاہینگیزگہ
 قوشدہک اوجیب بارر اہدیک. خوش کۆردیک...

شیخ ینگیل اعتراض بیلدیردی:

—دَم غنیمت، شہنشا. اجل کپلسہ، شاہ و گدا برابر اہمیش. قنی، مختصر کپنگش
 قیلہ یلیک.

سلامخانہ گہ کیردیلر. تۆردہ شیخ المشایخ بیلن سنجر، چار اطرافدہ علما و
 وزرا، مرو مفتیسی، قاضی کلان، محتسب، یساوول باشی، باش منشی، تورکستانلیک
 دین پشوالری.

اولیای کیرینینگ بیر عادتلری بارکیم، اول ذات مشورت یا کہ مجلس محلی
 کیشی نینگ بیتیگہ قرہب گیرمس اہدیلر. بو سفر هم آلدیدہ گی قلین ایپک قالینگہ
 تیکیلیب دنگل گپ باشلہدی:

—اۋلت ینگلیغ درد سرنی درندہ هم، قوش هم، ییل هم، آدم هم اہلتیشی مقرردير.
 حاضر عیبدارنی ایزلب فرصتی بای بېرمہ یلیک. تیلسیز یاونینگ چارہ سین اۋیلہ ماق
 لازم دیر.

سلطان خیال باش اېگدی:

-بویورسینلر، پیریم، بویروقلمی بیز اوچون دستورالعمل دیر.

-اولا، یورتده طیب ذاتی بارکه، برچه سین قلعه گه ییغنه سینلر. بخارادین، بلخدین، هراتدین. دارولرین آلیب یتیب کپلسینلر. شاه جنابلری، فرمان بېرینگ، دله-توزدین مؤلراق ایسیریق اېلتسینلر، تاکه هر خاندانده، هر مسجد و مدرسه ده ایسیریق توتب تورسین. فقیرنینگ کۆنگلیده غلط بیر فکر توغیلدی. تا اېل باشیگه کپلگن بو بلا دفع بۆلمه گونچه جماعه بۆلیب نماز اؤقیماقنی بس قیلیب تورسک...

منشی شیخنینگ سۆزینی هضم قیلامه ی یازیشدن تۆختب قالدی. بیر ثانیه لیک سکوتدن سۆنگ شهر باش امام خطیبی هدی کسیره ب آغیز آچدی:

-عفو اېتگه یلر، شیخیم، اهل سُنّه بول عملگه راضی بۆلمس، دېب قۇرقه دیرمن. هر جمعه بارادیرغان مسجدنی یاپسک، گناهگه باتریمکیمیز، دېگن خیال قینه یدیر...

امام خطیبی مفتی قوتله دی:

-آری راست، حضرتیم، رسول اکرم جنابلری نینگ یۇریقلریده هم جماعه نمازی نینگ ثوابی کؤپراق دییلمه سه. اېل-اولوس یامان اؤیگه بارمه سین-ده، انشاءالله...

بو ایگی دین پېشواسی نینگ شونداق فاجعه کونلری متعصبلرچه فکرلشی سلطان العارفین نینگ غشینى کپلتیردی. او محتسبگه اؤگیریلدی:

-بازارنی نېگه یاپدینگیز؟

-شهناهدین فرمان بۆلدى، - دېدی محتسب، خیال اؤرنیدن قۇزغەلیب، - تاکه آدمیر بیر-بیری بیرله علاقه قیلمه سین، بیر-بیریگه اؤلت یوقتیرمه سین...

-بارک الله! - دېدی شیخ، - دېمک، بازاردە خلاق تۆپلنسه، اؤلت يوقەدی، مسجدهدە يوقمەیدی، شونداقمی؟ شیخ سۆزیدەگی منطق و شاه فرمانینی اېشیتیب، مفتی ییلن محتسب بیرقادر تلوسه گە توشدیلر.

حضرت دوام اېتدی:

-مفتی جنابلری، سیز حدیث شریفنی خوب اؤقیسیز و، معنیسینی اوقمەبسیز. سرور کاینات نې که وصیت قیلدیلر، سیزو ییزنی، انسان ذاتینی اویله دیلر، دنیاگە کېله جک ذریاتیمیز غمین ییدیلر. «وبادین قاچینگیز!» دېب مرحمت ایله گن حق مصطفی باشینگیزگە یلپی اؤلیم کېلگندە جماعه نمازیدن قالمنگیز، دېیشلریگە ایشانگیم کېلمەیدی. والله اعلم!

شیخ المشایخ «شاهیمیزنینگ اندیشه لری نېچوک؟» دېگندېک سلطان سنجرگە اؤگیریلدی. سنجر انچه دن بېری بیر قرارگە کېلیب، خیالاً پیر کاملنی قوتلب اؤتیرگن اېدی. عظیم مملکت نینگ بویوک سلطانیکە خاص کېسکیر سۆزینی ایتدی.

-پیر کامل نینگ مبارک نفسلرینی شاه فرمانیکە دېپاچه دېب قبول اېتگەیمیز. منشی، یازینگ! سلطنتیمیزدەگی جمعی حاذق طیبیلر تېز فرصتدە مروگە ییتیب کېلسنلر. وزیر اکبر، ییزینگ نامیمزدن فرمان عالی تیارلنگ، کیم نینگ ایلکیده ادرسمن بولسه، بو یان اېلتسین. مفتی جنابلری، سیز فتوا بېرینگ که، تا اؤلت دفع بؤلمه گونچه جماعه نمازی بېکار قیلینسین. یساوول باشی، قولاغینگیزگە قویب آلینگ، طیب ذاتی بیرلە میت نینگ خویشلریدن بؤلک تیریک جان قلعه گە یاووق بؤلمه سین. والسلام، سیزلرگە اجازە.

اول ارکان دین، کھین ارکان دولت بیرین سیرین سلامخانه نی ترک اېتدیلر. سلطان سنجر مشتاق دیدار اېدی. نېچه کوندیرکه، پیر مرشد صحبتلریگە نایل

بۆلالمەدی. دلەدە ارمان قەت قەتلىنىپ ياتىدى. شۇر كىم، ھىزىرت ۈز آياقلىرى يىلن كىرىپ كېلىدىلر. سىنجر پىر كامىل ايله تنھا صىھىت كۆرماقنى جودە اىستىر، لېكن بو نىتىنى استاذگە ايتالمەي، استىھالە قىلىپ ۈتيرردى. ۈزگەر كۆنگىلىدە ھىزور اېتەدىگن يىخشى-يامان اعمالنى كۆنگىل كۆزى آرقەلى درھال ايلغەيدىگن سىلطان العارفىن باش بورىپ، ھىمراە لرىگە اجازە بېردى:

—شاھ جىناىلرى نىنگ بىزگە اىتر سۆزلىرى بارگە ۈخشەيدى. خانقاھدە بۆلىسىنلر، انشاالله، عصرگىچە يېتىپ بارگەيمىز.

سلامخانىە بۆشەدى.

دىستىرخوان يازىلدى. انار سووى، آلمە شىرتى، بلخ شىنىسى، بوغداى نان قۇيىلدى. شىخ ناندن بىر تىشلم سىندىرىپ يېدى، شىنىدن تاتىندى. سۆنگ نانى قۇلىگە آلدى، اونگە اوزاق تىكىلدى، ھىدلەدى و آھستە دەدى:

—الھا، ھىچ كىمنى ناندن اىيرمەسىن. ھەر كىشى نىنگ نانى بوتون بۆلىسىن. نانى ھىلال بۆلىسىن. لقمە ھى بىر زىمانلر كېلەدى، آدملىر بىر بورىدە نانگە ايمانلىرىنى ساتەدىلر. آتە-بالە، آغە-اينى ۈرتەسىدن مەھر-عاقىبت كۆترىلەدى. جان دوستىنگىز سلامى اوچون سىزدن اقچە سۆرەيدى. قىزى آنەسىگە قىزى بېرسە، قىزىنى قىستەيدى. بول زىمان قىامت كۆنىدن دۆك بېرگۈۈچى كۆن بۆلسە عىجب اېمىس.

پىر كامىل نانى دىستىرخوانگە قۇيدى، سىنجر نىنگ جودىرەب تورگن ۈيچىن كۆزلىرىگە قرەب دوام اېتدى:

—شەنشاھ، بۆركىمىزنى پىرگە آلىپ قۇيىپ بىر مشاھدە قىلەلىك. قرەنگ، ھىلق نىنگ مەھرىدە ھىم قەھرىدە ھىم ھىكىمت بار. بوغداى نانىنگ بۆلمسە، بوغداى سۆزىنگ

بۆلسین، دیدیلر. سیله گنی پولینگ بۆلمسه، سپه گنی تیلینگ یۆقمی، ای دوست؟ سیزده اقیچه هم، بوغداي نان هم بسیار. ابل-اولوسدین بوغداي سۆزینگیزی دریغ توتمنگ، سلطان. بوغداي نانینگیزی ایهمنگ. ییلینگ که، آدملرینگ قارنی تۆق بۆلسه، امر معروف هم قولالریگه یخشیراق اؤرنشه دی.

حضرت آلمه شربتیدن بیرهۆپله دی. دسترومالی بیلن بهجیریم سقال-مورتینی ارتدی.

سیزگه ایتر مختصر سۆزیمیز شول، سلطان. بونی خواه نصیحت دهب ییلینگ، خواه وصیت. جاهلیت دهب اتلمسه اوزون بیر دورده آدملر تیل-زبانلی حیواندېک یشه-دی. تیریكله یین کۆمیلدی، زنا عیب سنه لمه دی، حرام-هریشدن حذر قیلمه دیلر. الله-گه شکر، دین اسلام نازل بۆلدى. ایندی قرآن مجید بار، حدیث شریف بار. ولې مېنینگ خواطریم هم بار.

سنجر تعجب ایله سۆردی:

-نېدین خواطرلری بار، پیریم؟

-آیت اوقیب، تفسیرین اوقمه گن اهل کلامدین. سله سیدین آت هورکه دیگن اماملردین. عوامنی الله سۆزی بیرله قۇرقیتیپ لُقمه یییدیرگن علمالردین، حدیث نی کلنک قیلیب رعیت نینگ جانیکه آزار بیرووچی محدثلردین خواطریم بار. الله تعالی و تبارک اسلامنی عذاب اوچون اېمس، راحت اوچون یره تمیش. دین دهب خلاق جفا تارتمه سین، بالعکس کۆنگلی سوو ایچسین، عمری زیاده بۆلسین. باقینگ، سلطان. تریاک زهری قاتل، عرق دورده سی کفران نعمت. ولې یامان دردگه چه لینگن کیشی نینگ دارو اؤرنیده استعمال اېتیشی گناه عظیم اېرمس. جاهل علما ذاتی بارکه، بول حقیقتنی اېشیتسه، سقالین یولیب غلیان کۆترگه ی. اولرگه عوام نینگ

سَلامتلیگیدین دستار آبروسینی اسره ب قالماق اولی راق دیر. بیر عجیب زمانلر کله دی هلی، سلطان، متعصب ملالرنینگ فتواسی ییلن اسلامیتگه بدعت و خرافات عنصرلری کؤچیب اؤته جک. علی العاقبت منور دین اسلامگه ملامت و زحمت یته جک. بو ینگلیغ اندیشه لر تونلر اویقونگیزنی قاچیرمه دیدیمو، شاه جنابلری؟

سلطان سنجر پیرکامل نینگ سؤزلریگه تسلیم بولیب، تمام اوزینی اونوتکن، خیال عمانیده غرق ابدی. حضرت بیر نیچه ثانیه لیک سکوتدن کین اوزیگه اؤزی دبدی:

-مېنینگ اویقوم قاچه دیر...

...اؤشه کونی سنجرنینگ اویقوسی اوچدی. الاق-چلاق توشلر کؤریب چیقادی. توشیده بیر توده علما مسجد اوستونلرینی آت قیلیب مینیب یورگنمیش... قاضی کلان سله سینی تولدیریب، قاره قوی نینگ کلّه سینی کؤرتیب کپته یاتگنمیش... محتسب نینگ قۇلیده تیاق هیقیریب آدملرنی قوورمیش. کلتگی نپه دیر الفگه اؤخشر اېمیش... سنجر اویغانیب تکبیر ایتدی. وزیر اکبرنی چقیریب اسقات ترقه تیشنی بویوردی.

اوج کون اؤتیب شهرده جنازه نمازی کؤییب کپتدی. کؤچه لرده اؤقتین- اؤقتین تابوتلر کؤرینه دی: عنبر یاپیلگن - عیالرنیکی، جای نمازگه اؤره لگن نارسیده لر، یاستیقه کونده لنگ یاتقیزیلگن گؤدک بچه لر...

سلطنت نینگ تورلی بورچکلریدن یېتیب کهلگن طیبیلر اویمه -اوی یوریب معالجه قیله دیلر. میزنه لرده مؤذنلر دعوتی تینگن، هر کیم اؤز یاغیگه اؤزی قاووریلهدی، باشلریگه کهلگن درد و بلا ییلن آلیشه دی. قلعه دروازه لریدن گوره س- گوره س تویه کاروانلری کیردی. برچه سیگه ایسیریق یوکلنگن. شهر کؤچه لریده،

خاندانلرده، کاروانسرایلرو مسافرخانهلرده تینیمسيز ایسیریق توتهدیدی. مروجهان گؤیا حسرت اؤتیده توتب یانه یاتگندبک ابدی.

خدانینگ بېرگن کونی بیر خاندانده ییغی تاووشی اېشیتلهدی. «وای باله م! وای آنه جانیم! وای آته جانیم!» دېگن ناله و افغاندن یوره کله پاره-پاره بۆلهدی. کون اؤتیب بارر، بارگن سری شهر اهلی سیره کله شیب، قبرلر کؤییب بارردی.

شیخ المشایخ حجره سیدن بیر قدم چیقمه ی مقیم اؤتیریلدی. صلات هم، صلوات هم شو بیرده. او قطب الدین بیلن قاشیق یۆنه دی، سوره دعا لردن اؤقیددی، ناگهان اهل اوستیگه یاغیلگن فلاکتی اؤزینگ اریتگین، دیه الله دن شفاعت تیلهدیدی. بیر کونی سلیمان کیردی. او باش اېگیب، انچه اؤتیردی و، اوه تارتیب آغیز آچدی:

-صفیمیزدن خطا بۆلدیک، پیریم.

شیخ یاغاچدن باش کؤتردی:

-کیملر اېکن، بیلدینگیزمی؟

-هاووه. بیر یسی اسفیجابدین، ایکینچیسى سمرقنددن، باز ایکیسى سابران دین اېکن.

شیخ یوزیگه فاتحه تارتدی.

-الرنینگ حجی بدلین مؤینینگیزگه آلینگ، - دېدی کین، - صبر قیله یلیک، سلیمان. آیینگ اؤن بېشى قارانغو، اؤن بېشى یاروغ. قاضی الحاجات دین البته بیر نجات یتکوسى دیر.

اۋشە كۈنى يېتى خفتنگچە حضرت نینگ كۆزى ايلينمەدى. اواسماى حسنانى قيرق مراتبە تكرارلب يره تگنگە مناجات قىلدى: «بيرو باريم، بنده لرينكى دردنى ييغيب مېنگە بېر. آنە سوتىگە تۈيمە گن گۇدكلرگە رحم قىل. چىمىلدىق راحتىنى كۆرمە گن نوجوانلرگە شفقت قىل. نې كە عذابىنگ بۆلسە، احمد قولىنگىگە بېر، مېن آخرت يراغىنى حاضرلب قۇيىمېن. ربنا، بېر اسمىنگ رحمان، بېر اسمىنگ قهار، رحم قىل، رحم قىل، رحم قىل...»

صبح صادقە بالىشكە امانت باش قۇيدى. كۆزى ايلىنىپ-ايلينمە گن اېكن، غايىدن سېس كېلدى: «ايا احمد! آياققە تور! سېنى چىلتلر سۆرەب تورىدى...»

كۆزىنى آچدى. شىفتدە پتوسدېك زنگارى نور اۋىندى. شىخ «بسم الله!» دېب اۋرىندىن توردى. طهارت آلدى. تكبير ايتىپ كىندى. شىفتدە گى نور دېوار بۇيىب سرغەلىپ آستانە گە يېتگن، گۇيا ولي نىنگ يۇلىنى پايلىب تورگندېك اېدى. سلطان العارفين شە ايلە تشقري چىقدى. كۈن ساووق، هوا قارانغى، آسمانده سېزىلر-سېزىلمس يولدوزلر مىلتىرىدى. شىخ قى طرفگە يورىشىنى بىلمەي ايكىلىپ توردى. چىلتلر عادتدە بېران خرابە عمارتدە، قبرستان مجاورخانه سىدە، ياخود چەلەخانه لردە يىغىلىپ، فنا بىلن بقا عالمى خصوصىدە صحبت قورردىلر. «قى منزلدە اېكن يىزنى چارلە گن برادرلر؟» شو اثنا ايزىدن نور يېتىپ كېلدى. او اوليا نىنگ آلدىگە اۋتدى، زمستان يۇلكدە كوموش قالىنچە دېك ايرغىشلب قلعه دروازەسى تامان يۇل باشلەدى. دروازە بان بې وقت اېشىك اوريپ تورگن يۇلاوچىنى خوشلمەي قرشيلەدى.

«خوايىمىزنى حرام قىلدىن گىز، برادر، - دېدى خميازە تارتىپ، - نې تىلگىن گىز بار؟»

«اېشىكنى آچىنگ! - دېدى شىخ اميرانە آھنگدە. دروازە بان كۆزلرىنى ايشقوب مىنغىللەدى:

- تا بامداد گچه محتسبگه هم آچمه سمن. کوتوال بۆینیمنی اوزه دیر.

- آچینگ! اېمه اؤزیمیز آچیب چیقیمیز. جون چکمان کیب، آدمی کؤک سلّه اؤره گن کیچکینه جئه لی قریه نینگ بؤیسسه سی دروازه بانگه بیر قدر تأثیر قیلدی. بېردن او «استغفرالله!» دېب یوباردی. نېگه که، شیخ نینگ یۆلینی یاریتیب کهلگن نور اېندی بېردن دروازه حلقه سیگه سکرر، حضرت نینگ آياق لریگه اؤره لیشیب، تغین دروازه گه اشاره قیلردی. اېشیک آغه سی نینگ قولى قلیره دی، تلوسه ایچیده قفلگه کلیت ساله باشلهدی. قفل آچیلر-آچیلمس، اېشیک غیچیرلهدی و دروازه لنگ آچیلدی. شیخ اؤیناقی نور بیتاویده شتاب بیلن اېشیکدن چقیب کھتدی. دروازه بان نینگ قولى یاقه سیده، آغزینی آچگنجه قاله وېردی.

شیخ المشایخ مقدس نورگه اېرگشیب رباطگه چقیب باردی. شهر نینگ کون باتر طرفیده یسته نگن کهنه بیر مزارستان اېشیگیگه باریب تۆخته دی. تانگ بؤزریب قالگن اېدی. ساریان-نور غایب بۆلدى. شیخ بی اختیار آغه قدم باسدى. قبرستان ایچکریسیده تکیه خانه کؤزگه تشلندی. حضرت اؤشه تامانگه یوردی. تکیه خانه اېشیگی تقه-تق بېرک اېدی. شیخ اوچ کره قاپقنی اوردی. ایچکریدن «کیم؟» دېگن منّلی آواز کھلدى. شیخ نینگ خیالیده روایت جانلندی. دېرلرکه، رسول الله سوفه صحبتین آرزو قیلیب، چیلتنلر حلقه سیگه یۆل آلدیلر. «مېن رسول الله من»، دېدی، اېشیک آچیلمه دی، پیغمبریمیز، دېدی - قاپقه آچیلمه دی. سؤنگ «سید القوم، خادم الفقرا من» دېدیلر. حق مصطفی نی سوفه صحبتیگه قبول قیلدیلر. سلطان العارفین تۆرتینچی باره قاپقنی اوریب، «بیز شیخ القوم، حقیرلر خادمی، فقیرلر چاکری قول خواجه احمد دیریمیز» دېدی. اېشیک نینگ ایگی طبقه سی برابر آچیلدی. شیخ تیگه باریب دوره گه قۇشیلدی. تۆرطرفدن تاووش کھلدى:

- بیر کم اېدیک، قیرقه بۆلدىک.

شیخ تاووش اېگه سینی تنیدی. او پیر مرشد، استاد ثاني یوسف همدانی حضرتلری اېدی. آسرلرنینگ قالدغلی هم شیخ احمد یسویگه سینا وچن تیکلیب تورر، اولر سلطان العارفین نینگ سلفلری عبدالقادر جیلانی، بایزید بسطامی، حسن بصری، ابوبکر شبیلی، منصور حلاج، حکیم ترمذیلر اېدی. دوره ده چورق اېتگن آواز اېشیتلمس، چیلتنلر رابطه ی قلبیه آرقه لی صحبت قورردیلر. قیرق ولی - چیلتنلرنینگ باشلری خَم، گویا اولر اوز خیاللری ايله بند، ولی بیریری نینگ کونگیلیدن کچه یاتگن تفکر نی انگلب، فهملب، ایچکی بیر نگاه طفیلی سبزیب تورردیلر. انجمن آیاقله دی. غوث الاعظم مرتبه سیده گی عبدالقادر جیلانی بیر آغیز سوز ایتیب فاتحه قیلدی:

-شیخ احمد یسوی نینگ مشکلیگه الله تعالی و تبارک دین شفاعت و مغفرت تیله یدیرمیز. یارب العالمین، اوزینگ جبار، اوزینگ ستار! برادریمیز نینگ مشکلین کشاد ايله.

چله خانه رسمیه کوره اېنگ آخرگی کیرگن آسرَن بیرینچی بولیب تکیه خانه نی ترک اېتیشی کهرک اېدی. شیخ المشایخ شد بیلن اؤرنیدن توریب تشقریه گه یؤل آلدی.

بامداددن بهری پیر مرشدنی یوقاتیب قویب یوره ک هاو وچلب یورگن خلیفه و خاص خادملر، سلوک سردارینی ساغ-سلامت کوریب جانلرینی چقیریب آلدن بک بولدیلر. حضرت شتاب بیلن یوریب توغری حجره سیگه کیردی، شاشمه ی یېچیندی، سلّه-توینی قطب الدین نینگ قویلیگه تاپشیریب اؤرنیگه باریب اؤتیردی. منصور خواجه، سلیمان، بابامچین، قطب الدین - تورتاولان پیر آغزیگه تیکیلدیلر. شیخ المشایخدن قیده بولگنلیگینی سوره ش طریقت آداییگه ضد اېدی. قی منزلدن کپلگینی ایتماق اېسه، ولی الله گه واجب اېمس، بو هم چیلتنلر احکامیه گه

خلاف. شونینگ اوچون سلطان العارفين خلیفه لری نینگ سوال آمیز نگاه لرینی جوابسز قالدیردی.

— جایینگیزگه بارینگ، اؤغلیم، — دېدی قطب الدینگه، — بیر مدت آرام آلاگیمیز کېلدی.

مریدلر آياق اوچیده چقیب کېتدیلر. شیخ تۆننی باشیگه بورکب یوپقه کۆرپه چهگه چۆزیلدی. کۆزلرینی یومدی. بیر ساعت، احتمال، ایکی ساعت وقت اؤتدی. اویقو کېلمه دی. خیالی قاچدی. چیلتنلر صحبتینی یادله دی، اېل یورتی یوهادېک یملب باره یاتگن اؤلتنی، احرام کییشنی آرزو قیلیب درد چېکېب یاتگن مریدلرینی اویله دی... انزغین خیال لریدن تالیقدی. الله گه قیته قیته مناجات ایتیب، یانباشیگه اؤگیریلدی. شو پیت روپره سی چره قلب کېتگندېک بؤلدی. کۆزلرینی آچدی. اېشیکده باشدن—آياق آق لباسلیک، آتاق سقاللیک صولتلی مؤیسفید تورردی. شیخ اؤرنیدن توروب اؤتیریشگه اولگورمه دی. مؤیسفید ایکی آغیز گپ ایتدی و کۆزدن غایب بؤلدی.

— باشینگگه مشکل سودا توشیدیر، ایا احمد! سېن قلعه نی ترک ایتیب بیابانگه چیق!
اؤلت نینگ پادشاه سی اېتگینگگه ایله شگه ی. قوم ایچیده قوریگن یکه گوجوم بار.
تۆنینگنی یېچیب اؤشل گوجومگه یاپ، کېین یره تگن نینگ کرامتین کۆرگه یسن...

شیخ بیلدی که، بو حضرت خضر علیه السلام. نېچه زماندیرکه، خضر باباسی یۆقله مه گن اېدی، چاره سیز، ناتوان کونلریده باز امدادگه کېلیدیر. شکر الله، شکر الله...

شیخ صفاییل — قۇنغیراقی چلدى. سلیمان پیرنینگ استراحتینی قۇریققلب دهلیزده اؤتیریب اېدی، یېتیب کیردی.

- کاغذ کبلیترینگ، - دېدی شیخ، - شهنشاه گه نامه بیتگه یمیز.

سلیمان قلم، کاغذ آلدی، چوک توشیب تیزه سیگه قویدی. شیخ سلطان سنجرگه تورت کلمه مکتوب یازدیردی.

- مهریمیزنی باسینگ. باباقولگه ایتینگ، شاه گه اېلتیب بېرسین.

سلیمان بیر قولىده گی مکتوبگه، بیر حضرت نینگ سېوینچ ظهور اېتیب تورگن کوزلریگه باقیب تیلگه کیردی:

- بیریم، کوندوز نی بیره باردیلر، دېب سؤره ماققه حدیمیز سیغمی دیر. کمینه سلیمان قولینگیز بۆله من، - دېدی «قول» گه اورغو بېریب، - ولې... بول مکتوب نینگ معنیسیگه یتالمه ی عقلیم لال...

بیر نینگ چهره سی تاباره یاریشیب بارردی. او مورتیدن کولدی:

- بو اشارت غیب. نامه نینگ معنیسینی اېرتن بیابانده کوزینگیز بیلن کۆرگه یسیز، سلیمان قولیمیز.

...بیر مرشد نینگ مختصر مکتوبینی اؤقیب، سلطان سنجر هوشینی یوقاتیب قویه ی دېدی. حضرت یقین محرملری بیلن بیر نېچه کون شهر تشقریسیگه کؤچیب چیقیب، بیابانده استقامت قیلماقنى اختیار اېتیدیلر! قیش نینگ قرسیلله گن چله سیده - یه؟ وبا دېگن بې دوا کثافت یوزلب کیشیلر نینگ یاستیغینی قوریته یاتگن دمه ده - یه؟ سلطان نېچوک راضی بۆله دی بو خواهشگه؟ بیراق پیرکامل نینگ عزم و قرارىگه مانعلیک قیلیشگه هم جرأتی یوق..

سلطان ایگی اوت آره سیده قالدی. آخری شیخ حضور یگه آتلنیشگه جزم قیلدی. زاره پیر مرشد حکمدار التجالریگه قولا ق سالسه، زاره بلا قضا دفع بؤلگونچه قلعده مقیم قالسه لر...

ابواه ! سلطان سنجدېک شاه جهان نینگ حکمی بیر قتله واجب بولسه، خواجه احمد یسویدېک اولیالر سروری نینگ عزمی اؤن قتله واجب اېردی!

اېرته سی کونی سپاهیلر مرودن اؤن چقیریمچه کبله دیگن چؤلده ایسیق اؤتاولر، چادرلر تیکلشگه کیریشدیلر. سلطان سنجر پیرکاملنی کیمسه سیز تقرر چؤلده تنها قالدیریشنی ایسته مه دی و حضرت اؤتایو یگه یانمه یان قیلیب اؤزیگه هم قاره اوی اؤرنه تئیردی. بو چارشنبه کونگی واقعه اېدی. پنجشنبه بامداددن سؤنگ شیخ المشایخ محرملى بیلن بیابان سړی آتلندی. سلطان سنجر آق بېداوده، سلطان العارفین یورغه آتیده. ایگی سلطان یانمه یان کېتما قده لر. ایگلەسی اؤز خیالی ایله بند. «نې کار-حال یوز بېردی، پیریم؟ - اویله دی سنجر، - قیش نینگ قهرلی چله سیده ایسیق اؤرنیگیزنی ترک اېتمککه نې مجبور اېتدی؟» بو ینگلیغ دل اؤرتەر سؤراقلر حکمدار نینگ آرامینی آلگن، ولېکن سؤره گنی مریدلیک اندیشه سی یؤل بېرمه یدی.

اوج-تؤرت فرسخ یورگنلریدن کپین سیره ککینه سکساووللر، یولغونلر اوچره دی. غیبندن آت باشینی اؤنگگه بور، دېگن ندا کېلدی. حضرت اؤنگ تامانگه قره ب یوردی. ینه انچه یؤل باسدیلر. بیر زمان آلیسده تروه قه یله گن درخت کۆریندی. خضر بابا بشارت قیلگن گوجوم شو اېدی. شیخ باباماجین کومگیده آتدن توشدی. سنجرهم آیاقلندی. او پیرکامل نې قیلر اېکن، دېگندېک استاذگه حیرت کؤزینی تکیب توریدی. سلطان العارفین قاوجیراق درختگه قره ب یوردی. گوجوم آلدیگه باریب تۆخته دی. ایچیده پیچیرل دعا اؤقیدی. سؤنگره شامه ی تۆننی بیچه

باشله دی. تۆننی ییچیب تۆرت بوکله دی و بیریر باسیب گوجوم آلدیگه باردی و... اونی درختگه قهره آتدی. ییگیرمه چاغلی آدم اله زک، تلوسه، حیرت ایچره بقره ییب قهره توریددی. شو پیت معجزه رۆی بهردی. گوجوم اولیگه آغیر غیچیرله دی. گؤیا سِرلی بیر کوچدن چیقهلگندېک بۆلدى. تۆستدن تۆنننگ اېتگیگه اؤت کېتدی. کېن او... لاویلب یانه باشله دی. آدملرننگ قۇللىرى یاقه سیگه یوگوردی، کیم دیر «یا قدرتینگدن!» دې کلمه کېلتیردی. باباماچین نېچه بار پیردن تنبه اېشینگننگه قره مه ی بی اختیار شیحه تارتیب یوباردی.

شیخ المشایخ دنیانی اونوتکن، او ایچیده تکیر ایتیب، تباره النگه آلیب دودی آسمانگه اؤرله یاتکن گوجومگه تېرمیلگنچه جیم تورردی. قاوجیراق درخت تمام یانیب ادا بۆلگچ، شیخ چپ یانیده لال و کرخت بیر الپازده قاتکن سنجرگه اؤگیریلدی:

-والسلام... مروزدن بلا دفع بۆلدى، انشاالله...

درحقیقت، اؤشه کوندن باشلب یوزلب آدملرننگ یاستیغینی قوربتکن وبا تۆستدن چکیندی.

ایکى کوندن کېن شیخ المشایخ صبح صادقده سېرگک تارتیب اویغاندی. تېپه سیده خضر باباسی تورردی.

-ایا احمد! برادریم جبرئیل مژده کېلتیردی. مسکینلرنی بلادین قوتقاریب حج ثواینی آلدینگ. بیعتینگ قبول بۆلدى. اېندی تورکستانگه قیت. تورکستانده سېنی الله نینگ ثوابی کوته دی...

سلطان سنجر حضرت نینگ تورکستانگه قیتیشگه عهد قیلگینى ایشیتیب
عجیلنمەدى. اونینگ کوز آلدیدن همان لاویللب یانه یاتگن گوجوم کەتمسدى.

— نه چاره، پیریم، — دېدى سنجر، — برچه میز الله نینگ حکمیگه بؤیسونه دیرمیز.

— بارک الله! — باش ایرغەدى شیخ.

حضرت قیرق چاغلی مریدینی اجره تیب آلدی. قالگن زیارتچیلر
منصور خواجه رهنمالیگیده حج سفرینی دوام ایتیره دیگن بۆلدیلر.

آره دن تۆرت کون اؤتدی. سلطان سنجر نینگ یخشی قوراللانگن خاص
قۇریقچیلری قورشاویده شیخ کروانی تورکستان تامان یؤلگه چیقدى. حضرت تویه
اوستیگه اؤرنه تیلگن چادرلی تخت روانده آهسته چیقەلیب بارر اېکن، کؤنگیل
قوشی سیحون بۇیلریگه اوچدی. یریم ییللیک هجران ساغینچی دلینی اؤینه تدی.
دنیا ده گى اېنگ یقین یؤل — وطن سرى توشگن یؤل دیر، دېدیلر. شیخ وطنگه
تلپنردی. شیرین سووینی ایچیب، بوغداى نانینی یېب کته بۆلگن وطنگه عاشقردی.
اونى آته مکان نینگ سرین شماللری، اهل و عیالی نینگ ایسیق دیداری، صادق
مریدلری نینگ اینتیق کؤزلری بیلن بیرگه تهمت و ملامت، سر و صناعت و... ایریلیق
عذابى کوتیب تورردی...

ایکینچی کتاب

آنه یورت شماللری

آنه يورت شماللری

۲۸-صل

قول خواجه احمد، سۆزله گنی حقنی یادی،

اېشتمه گن دوستلریگه قالسین پندی،

غربتلنیب، اؤز شه—ریگه قیته یاندی،

تورکستانده مزار بۆلیپ قالدیم منا.

احمد يئوي

شیخ کاروانی قاره قومنینگ قهرتانیده قیرق کوندن مۇلراق یۇل باسیب،
 نهایت، سیحون بۇیلریگه یېتیب کەلدى. کېمە چیلر مخصوص سالنی جهازلب، پیر
 مرشدنی ساحلده کوتیب توریشردی. حضرت «بسم الله!» دېب سالگه قدم قۇیدى.
 دریا آسوده جیمیرلەیدى. شیخ آلمه دېک-آلمه دېک آياق پوفکچه لر حاصل قیلیب،
 بیر تېکيس آقیب باره یاتگن سووگه تېرمیلیب قالدی. «نسل بشر عمری هم مثلی منه
 شول سوو اېرمیش. آفر سوو دېک سۇنگگی منزلیگه اینتیلر مسه. بیز هم منزلیگه
 یاووقلشدیک. ده غی بیر منزل، اندین کین...»

حضرت نینگ ایگى قېتىده ایگى دل محرمی - سلیمان بیلن باباماچین نی -
 نی دیر شیویرلشیب سۆزلشه دیلر. سال دریانینگ اؤرته سیگه یېتگنده شیخ اؤنگ
 طرفیگه اؤگیریلدى.

-باباقول، سوودن آلینگ، - دېدی. باباماچین اوچیب توردی.

ایلگکدن قاوغه آلیب، دریاگه اینگشیدی. یاغاچ پقیرنی سووگه تۆلدیریب، شیخگه توتدی. شیخ قاوغه دن بیر قولتوم ایچدی، سۆنگ اوچ کره یوزینی یوودی. «شکرلله!» دپه قاوغه نی باباقولگه قیتردی. بولتور، صبح صادقده مسجد تامیده اۆلتیریب، بهشت دریا سیحون ایله وداعلشگنی یادیگه توشدی. حق تعالی نینگ شرافتی ایله تغین آته یورت شماللریگه یوز توتیب تورگنی اوچون یره تگنگه ثنا ایتدی. خیالی اسفیجابگه کۆچدی. یالغیز اؤغلی ابراهیمنی، رقیه بی بی نی، قیزلرینی اویله دی. خاطرینی سلیمان بیلن باباماچین نینگ گورونگی بوزدی. باباقول قاوغه - ده گی سوونی دریاگه تۆکمه دی. «تبرک»، دپه باشیگه کۆتردی. نفس آلمه ی بۆشه تدی. آه تارتدی، لېکن شیخه تارتگنی شیخدن اندیشه قیلدی. سلیمان لطف اوزه تدی:

-آتش اؤچدیمو، ملا باباقول؟

-اؤچدی، - دېدی باباماچین تمشه نیب، - سیحون سووی تاتلیق ده، آغه! بیتکزگیگه شکر!

«سیحون» سلیمان نینگ کۆکسیده «جیحون» بۆلیب عکس صدا بېردی. او پیرمرشدنینگ وعده سینی اېسله دی: «خانه ی مبارکدین قیتگچ، سیزنینگ ده مشکلینکیزنی ییچگه یمیز، سلیمانقول». ایچی سیدیریلدی. جیحون سری قیتر کونلر یقینلب قالگنینی اویلب، یوره گی هېریقدی.

سال نریگی قیرغاققه باریب تۆخته دی. ساحلده شیخنی یوز چاغلی ازدحام پېشواز کوتیب تورردی. آلامان باشیده سابران حاکمی سمرالدين قاوجین. قېتیده سابران نینگ علما و امراسی. شیخ باباقول کۆمگیده سالدن توشدی. آلامان گورورندی. «پیریم! توققن یورتینگیزده خوش کۆردیک! قەملریگه حسنات!» دېگن

آلقیشلر ینگره دی. سمرالدین ایلدم کبلیب، پیرنینگ ایتگینی توتدی، کۆزلریگه سورتدی:

—پیریم! قاش و کۆزیمیزنینگ اوستیگه خوش کبلیبسیز! سیزنی انتظارلیک ایله کوتدیک. قدملری مبارک، المبارک!

اونینگ جانسرك آفرینیگه جواباً شیخ باش سیلکیب قویه قالدی. سمرالدین پیرنینگ تیرسگیدن توتدی.

—شیخیم، سیز ولینعمتیمیزگه اتب خاص جای حاضرلب قوییب اهردیک. مرحمتینگیزدین امیدوارمیز. صحبتلرینگیزنی ساغیندیک، پیریم...

حضرت چیمیریلدی. او کۆپ ییللر مقدم سابرانده اولکن خانقاه بنیاد ایتیرگن. دشت قیپچاقنینگ تورت گوشه سیدن کهلووچی طریقت اهلی اوچون بو خانقاه بیر قونه لغه، مسکین مسافرلرگه باش پناه ایدی. سابرانگه بیتسه، اوشبو عبادتخانه سیده بیر نهجه کون استقامت قیلیشنی کونگیلگه توگیب قویگن ایدی.

سلیمان حاکم نینگ یانینی آلگن بولدی:

—قبله گاه، خانقاه قراوسیز بیر احوالده اهرمیش. حجره لری زخ اهرکن. ایازلب قالیشدن اۆزی اسره سین.

شیخ سمرالدین نینگ التجادن بۇغریقپ کپتگن بیتگه رزم سالدی. هلی قیرقته هم کیرمه گن بو ییگیت سلطان سنجرنینگ توغیشگنلریدن ایدی. قدی رسا، کۆزلری تییرهک، داوقور بو حاکم نینگ نیمه سی دیر شیخگه خوش کله دی. انصافیمی، فراستیمی یاخود حال علمینی قال علمیدن کم کۆرمسلیگیمی... هر نهچوک، سمرالدین تا هنوز شیخ المشایخدن اچیق-تضییق گپ ایشتمه گن. اونینگ

چهره سیده گۆدکلردە بۆلەدیگن بیر ایلیقلیک، معصوملیک برق اوریب تورردی. شیخ آلیس یۆلدە آبدن تالیققن، وجودی استراحت ایستردی. حاکمگە قرەب مورتیدن ایلجەیدی:

-صدانگیز سینمە سین، یۆل باشلنگ!

سمرالدین بیله دی، شیخ حکما و امرا دسترخوانینی یاقتیرمەیدی. شو باعث، او، بیزنینگ التماس هم یەردە قالر، دهب قۇرققن اهدی. پیرکامل نینگ رۇیخوشلیگینی ایشیتیپ، یېتمیش تامیری اېریب کەتدی.

-مۆتدارمیز، حضرتیم! الہا، زاھدلر نینگ کعبەسی بۆلیپ...

شیخ قرەسە، حاکم مدح و ثنائی کۆپیرتیرەدیگن. اونینگ گېینی کەسدى:

-آت کەلتیرینگ، اؤغلیم.

درحال شیخ آلدیگە یومشاق اېگر-جبدوق اوریلگن سمن یۇرغەنى کۆندەلنگ قیلدیله. باباقول «بسم الله!» دهب پیرنینگ قۇلتیغیدن آلدی. شیخ ایله حاکم، آرتلریدن حضرت نینگ خاص محرملىرى، مریدلر سابران علمالری قصبە سرى یۇرتدیله.

سمرالدین پیر مرشدگە اتب اؤن ایکی قاتالی آق اؤتاو تیکتیرگن اهدی. اؤتاو اطرافیدە اؤنلەب آدم قویمەلەر، داش قازانلر وه قیرل قینر، بیر گزلیک کوموش قومغانلردن کۆککە آقیش توتون اؤرمەلر، برچه-برچه اولیالر سرورى نینگ قدمیگە اینتیق اهدی.

شیخ المشایخ نینگ هشت-حشمی یاقتیرمسیلیگینی سمرالدین یخشی بیلردی. شول وجهدن او اۋتاونی آرتیقچه بېزه تیرمه دی. طلا-کوموش بویوملرو شایی-ایپک جهازلردن خالی قیلدی. بېرگه آدمی تورکمن قالینلری یازیلگن، اۋرتده، داش قازاندېک منقلده سکساوول چۇغی پاریللب توریبیدی. ایچکری ایسیق، فیضلی، چار اطرافدن مُشک عنبر بیلن ریحان ایسی انقیدی.

سلطان العارفین یؤل باشلب ایچکری اۋتدی. آرتیدن حاکم سمرالدین، سلیمان، باباقول، قطب الدین، سابران علما و آقسقاللری اۋتاوگه قدم رنجیده قیلدیلر.

شیخ تۆرگه اۋتیب، ادرس کۆرپه چه گه چاردانه قوردی. جماعه هم چۆککندن سۇنگ، قۇللرینی دعاگه آجدی.

-الهی آمین! (وقرینی) انزلنی منزلاً مبارکاً و انت خیر المنزلین! ای خلاق عالم، مېنگه شوندهی منزل بېرگیل که، او مېنگه و منزل اېگه سیگه مبارک بۇلسین! سېن یخشی منزل بېرگووچیسن. الله اکبر!

جماعت برابر یوزلریگه فاتحه تارتدی. حاکم دست اۋریدن توریب، قولۇق قیلدی:

-انشاء الله، پیریم، قدسی نفسلریدن بهره مند بۇلدىک، اۋزیگه شکر!

سابران علمالری سمرالدین نینگ سۇزلرینی ایلیب کېتىشى:

-شریعت بیرله طریقت نینگ هادیسینی خوش کۆردیک، شیخیم!

-جمعی که مسلمات مقتدا سیدن ایریلیب، صغیر بۇلیب اېردی، الله یم یوزیمیزنی یاروغ قیلدی.

-سلطانیم نینگ امر معروفلرینی ساغیندیق، جان قولاغیمیز انگه مشتاق دیر...

شیخ بول تکلفلر نینگ قیسی بیرى چین، قیسی بیرى ریا اېکنلیگینی سېزىب
اۆلتیرردى. مهمانلر نینگ عزتى اوچون آهسته باش قىمیرلەتیب قۆیدى.

-مدح و ثنائیمیز قاضى الحاجاتگه بۆلسین. وعلیکم السلام ورحمة الله وبرکاته!

شو بیلن «خوش کوردیک» تمام بۆلیب، دسترخوانگه ناز-نعمتلر تارتیله
باشلندی. بكاووللر كته برکشلرده كيك گۆشتى، ككلك ديمله مەسى، اۆرىك
شربتى، بخاري قندلاتلر، قىمىز، قىمراننى اوزلوكسىز كېلتىرىپ تورىشىدى. حضرت
اۆرىك شربتیدن ایگى قۇلتوم ھۆپلەدى، سوتلى پتیردن بیر تیشلم یېدى. گۆشتگه
قۇل اورمەدى. او ازلدن كمتاماق اېدى. اۇتاو اطرافیده جونجىكېب اۆتىرگن
مریدلر نینگ تاووشى اېشىتىلىپ تورردى. اولر گۇيا نایاب خزینەنى قۇرىقلەياتگن
ساقچیلردېك اۇتاونى قورشېب آلیشگن، پیر مرشدنى تەغین بیر کره کۆرىش امیدیده
اېدىلر. شیخ سمرالدىنگه باقىب، اۇتاو سیرتیگه اشاره قیلدى:

-ایتینگ، الرگه-ده اولوش بېرسینلر. هرکیم اېشىکده امر کوتیب تورگن بكاوولباشیگه
ایم قافدى:

-اهل جماعه گه تاماق بېرىنگ. مۇل-مۇل بېرىنگ!

بكاوولباشى آرقەسى بیلن یورېب چىقىپ كېتدی. مهماندارچىلىك پايانىگه
يېتدی. شیخ نینگ یۇلداشلىرى عصر نمازینی ادا اېتگنی يانداش اۇتاوگه یۇل آلدیلر.
عبادت توگەدى. مهمانلر ترقه لیدی. نمازگاهه ده شیخ ایله سمرالدىن یگمە-یگه قالدیلر.
پیرنینگ حاکمگه ایتر سۆزى بار اېدى. بونى سمرالدىن فھلمب اۆتیر، شو باعث
مدرس آلدیده گى طالب علمدېك یېردن کۆز اوزمەى سکوت سقلردى.

تۆرت يىل دیرکه، او سابران مضافاتیگه والیلیک قیلهدی. مضافات عجب طور کهنک حدود اهدی. بو یاغی تۆرتکۆل موضعسی، قاره تاغ آرتیده گی دشت و بیابان، بو یاغی جنکهن و خزر بؤییده گی غزاله اتهلمیش یپرلر انه شو سمرالدين اختیاریده. قاره چیق، ایقان، قرناق، سیغناق سینگری کهنترلده مبهه-چپوه اونسه، بی پایان ییلاولر چارواچیلیک مکانی اهدی. خلص، سابران مضافاتیده گیلر یوقچیلیک جفاسینی تارتمسه لر بۇلردی. اما قارنی تۆقدن کۆره نانی یوق خلق زیاده اهدی. بونی سمرالدين هم ییلر، اؤزیچه چاره ایزلب تاپالمسدی. او سلطان سنجر تغایسیگه اؤخشه گن کۆنگیلچن بیر ییگیت اهدی. بیراونینگ نانینی تویه قیلیب یورگن متهمنی جزالش اؤرنیگه... اونگه پند-نصیحت قیلیشنى افضل، دهب ییلردی. نصیحتت، تنبه ایله اؤغری اؤلسه هم تؤغری بؤلمسلیگینی انگله مس، انگله سه-ده، کپچیرر اهدی. شیخ حاکم نینگ بو قصورینی سبزدی. ولې بو تواضعلی ییگیت دسترخوانیدن آیاق اوزمه ی توریب، اونگه قتیق-قوروق گپیریشنی ایسته مه دی. ملایملیک ایله:

— رعیت نینگ احوالی نچوک؟ — دهب سؤردی.

سمرالدين شیخدن عیناً شو سوالنی کوتیب اؤتیریپ اهدی.

جوابینی هم حاضرلب قویگن. شونداق بؤلسه-ده، او بیر نفس جیم قالدی. اوه تارتیب تیلگه کیردی:

— بیز رعیت نینگ قورساغینی تۆیدیریش غمیده میز. سعی-حرکت قیله یاتیرمیز، پیریم. — آچ آدم نینگ قورساغینی تۆیدیریش اوچون تۆق آدم لرنینگ نفسینی تیش درکار. اؤتین چاپگننیکى، نان یاپگننیکى بؤلگنی معقول. حاکم خلق نینگ آته سی. بس، فرزندلری نان، دهب ییغلب تورسه، آته نینگ کوزیگه اویقو کبلگه یمى؟ ابل-

اولوسدین ایشیتدیک، آلیق سالیق حددن زیاده بۆلیدیر. طناب پولی، تېگیرمان پولی، اۆلپان، عسکر پولی، زکات، تختی جای پولی، یکسره، قوشپولی، جان سالیغی، عشر، فطر... سناققه ایگله پنجه نگیزنینگ برماقلری یتیمه یدیر. بو نې بی دادلیک!

سمرالدین «پیریم!» دېب آغیز آچکن اېدی، شیخ اونینگ لفظینی کھسیب، دوام اېتدی:

—زکات تۆله گن کیشیدن عشر هم طلب اېتماق انصافدنمی، اوغلیم؟ جان سالیغی نیمه سی؟ جاننی خدای تعالی بېرگن، شکرانه ایتیلسه کفایه دیر، قازان قینه تدینگ، دېب توتون پولی اوندیرگلری نیمه سی؟ بی چاره، ناتوان نینگ قاره قازانی قینه مه- سینی، ییل اؤن ایگی آی زاغاره نان گوشب اؤتیرسینی؟

—پیریم...

—یکسره نی بېکار قیلماق درکار. نعوذ بالله! اویده مال باقیب، گۆدکلری نینگ آغزینی آقترگن اوی اېگه سی گناهکار اېمیش! تام آرقه سیده تورت جُفت یاغاچ کؤکرتیریب، مېوه سینی تاتگن باغبانگه طناب پولی یتیمه گنده ی قوشپولی هم سالیئیدی. مال باقیب، سوتینی ایچمه سه، حاویسیگه ایگی جویک سبزی پیاز اېکالمسه، او قنداق دهقان و قنداق باغبان بۆلدی؟

سمرالدین، «کاشکی اختیار بیزده بۆلسه اېدی، پیریم»، دپه اؤزینی آقله ماچچی اېدی، شیخ تاووشینی بیر پرده پسه یتیریب مصلحت بېردی:

—سمرقندگه، سلطان محمودخانگه نامه یتینگ. یکسره نی بېکار قیلسین، اېکین اېکیلده دورغان تام آرقه دن قوشپولی آلیمه سین. قنچه خراج بۆلسه، مال-دنیا سی

آشيب-تاشيب ياتگنلر تۆلەسین. يۇق-يوقە خلق نینگ نصيبەسىگە چنگ سالىنمە-
سین، شىخىمىز نینگ ارادەسى شول، دېنگ. اوقدىنگىزمى، اۋغلىم؟

سمرالدين قۇلىنى كۆكسىگە قۇيىپ باش اېگدى. شىخ بوگون اۋزىگە
پېشواز چىققن سابران اھلى بىرلە يوز كۆرىشمىكنى اۋىلىپ قۇيگن اېدى. حاكىمگە
تعيىنلەدى:

-اھل سنە والجماعەگە يېتكىزىنگ، جمعە كۈنى نماز دىگردين سۇنگ الرگە ايتىر
سۆزىمىز بار. اېندى يىزگە اجازە، خوابخانىگە اۋتەيلىك. شام بۇلىيدىر.

سمرالدين صحبت نىنگ بو قدر يېنگىل كۆچگىنگە ممنون بۇلىپ، پىر
مىرشدنى خاص خانەسىگە كۈزەتىپ قۇيدى.

جهالت خروجی

۲۹-فصل

اگر قاضی بوزوقلیککه ببریسه، الله تعالی قاضیدن

ببزیب، اونگه شیطاننی یۇلداش قیلور. حدیث

اشرفخان قاضی سمرقنددن روسیاه بۆلیب قیتدی. سلطان محمودخان آلدیده سِری فاش بۆلیب، شرمندەسى چیققیچ، بیر اویپ، توبه قیلدی. ایگی نوکر اونى سودره ب حاولیگه آلیب چیقدی. قاضینی یەرگه اؤتقزیب، قۇللرینی قیره غاچگه باغله دیلر. اشرفخان باشینی درختگه اوریب ییغلر، «بیر مسلمان کاملگه شفقت قیلینگلر، بو نې کؤرگیلیک، یا قهار اېگه م!» دېب التجا قیلردی. الا، بیراو غدار قاضی نینگ فریادیگه قولاق سالمهیدی. خانقاه اهلی، قاضی نینگ حالی نې کپچر اېکن، دېگن-دېک تماشانینگ آخرینى کوتەدی. بیر زمان قیدن دیر لؤکیلب سرتراش یېتیب کېلدى. او «بسم الله الرحمن الرحيم! الٰها، بول کذاب نینگ کؤکسیگه دیانت اوروغینی ساجغیل!» دېه قیچیسینی آلدی و قاضی نینگ سقالینی قیره باشلەدی. اشرفخان اووواس تارتدی، سرتراش نینگ قۇلینی تیشله ماچقی بۆلیب ایتیلدی، اوسته پروا قيلمەدی». هَی، هَی، قاضی جنابلىرى، بیر ایتلیک قیلغانلری کفایه، تیشنی اسره سینلر!» دېب کولدی. هس-پش دېگونچه سرتراش قاضی نینگ سقال-مورتینی تېپ-تېکیس قیلیب قیریب تشلەدی.

نوبت خان حضرتلری بویورگن اېلیک تیاققه کېلدى. اشرفخان قاضینی درختدن یېچیب آلیب، بؤیرهگه یوزتوبن یاتقیزدیلر. قاضی یېم یېب قوتورگن

بوقہ دہک کلہ سینی سرک سرک قلیب داد سالر، آیاقلرینی بوزچی نینگ
ماکیسیدہک بیرگہ شیللہ تیب اورر، «ہای مسلمانلر، از برای سقالیمنی حرمت
قیلینگلر!» دہب چیشیللردی. درہ سینی سووگہ باتیریب، محتسب نینگ امرینی کوتیب
تورگن جانکاه -ناظر اوچیریق قیلدی:

-سقالدین ایریلیب، ہسقال بولیب قالدیلر، تقصیر. قنی کویلگینی کوتیریب، مبارک
سدہ غہ لرینی اندک آچسینلر...

قاضی شیریلنغاچ بولدی. محتسب کوزی ییلن «اور!» دہگندہک ایما
قیلدی. ناظر ییلک شیمردی، گاہ تورت اینلیک درہ گہ، گاہ سمان تیقلگن قناردہی
بولیب تونتریلیب یاتگن قاضیگہ قرہدی. ایچیدہ «من شوالوسواس الخناس!» یرہ تگن
اہگہم، شیطان نینگ یامانلیگیدن اوزینگ پناہ بیرگیل، بول گمرہ نینگ امانتینی آلمہ،
زارہ صالح کیشیلر قطاریگہ اؤتسہ»، دیہہ دعا اؤقیدی. درہنی باشی اوزرہ کوتیریب
قاضی نینگ گردنیگہ توشیردی. اشرفخان «ہی!» دہب بیر تؤلغاندی. ایکینچی درہ
اونینگ اؤق او مورتقہ سیگہ تہگدی. اوچینچی درہ دن کپین قاضی تاووشینی براللہ
قویب، فریاد سالدی. باشیگہ آدم تۗپلندی. تورتینچی، ہشینچی درہ دن سۗنگ
قاضی یرگہ قہ پیشدی. ییلکہ سیگہ اۗنینچی درہ تہککیندہ اۗپکہ سی اوزیلیب
کپتگندہک بولدی. تقیر باشینی بۗیرہ گہ اوزہ تگنچہ، قیمیرلہ مہی قالدی. جانکاه
اوریشدن تۗختہ دی. اہنگہ شیب قاضی نینگ بشرہ سیگہ قرہدی. قاضی نینگ کۗزلری
یوموق، آغزیدن سۗلک آقیب یاتردی.

-تقصیر، جانینی جبارگہ ہیرگن کۗرینہ دیر، -دہدی جانکاه.

-اور، - اۗدہ غہ یلہ دی محتسب، - بوندہ یچین حرامزادہ لرینی اۗلدیرسنگ ثواب
بۗلغہی. اور!

میتنی اورماق ناشرعیدیر، بیگیم، - دهب ناظر آرتگه چپکیندی. قاضینی چلقنچه سیگه اغدریب یاتقیزدیلر. اونینگ کوترمه تندوردېک یومه لاق قارنی سزیرلر-سزیرلیمس قیمیرلر، بؤیره جیققه هؤل اېدی. اشرفخان کوزینی آچگنده تېپه سیده طیب اوتیرر، قاضی نینگ ییلگینی توتگنچه، پیچیرلې دعا اوقیردی. قاضیگه طیب جان قینا وچی اوشه جانکاه بولیب کوریندی. اوینه هوشیدن کتیدی.

قاضی خانقاه نینگ کونجگیده بیر هفته یاتدی. بیر هفته گچه طیب اونینگ بدنیکه تورلی خیل ملهم چلېب، یره-چقه سینی قاتیردی. سگیزینچی کونی طیب خوشلشدی.

-دارونینگ اقچه سینی بېرسه لر بس، جناب، - دېدی طیب، - خدمتیمزگه راضیمیز. بیزنینگ اېلدە جبر تارتگن مسافر اېکنسيز. قاضی اینقیلب یانینی گوله دی، بیر میری کېکی پول چیقرب، طیب نینگ آلدیگه قویدی. بو پولگه بیرته نان هم بېرمس اېدی. طیب کولدی:

-شونچه کون بدلیگه کمینه آدم باله سینی دواله دیم، دهب خیال قیلیمن، تأسف. بو اقچه گه سقیچ آلیب چینه سینلر، تقصیر...

طیب خلته سینی آلیب جؤنه دی. قاضی سریق چقەنی تغین کیسه سیگه یشیردی.

-کېتسنگ، کېتمان نینگ بېتیده کېت، مېنگه نیمه، ناشکر!

قاضی بیر-ایگی آی سمرقند اطرافیده گی کاروانسرایلرده یاتیب یوردی. سلّه نی ییرتیب، اینگینی تنغیب آلگن، باشیده درویشلرنیکدېک کلاه، اېگنیده پخته لیک چاپان. شرمسارلیگینی یشیریش اوچون بهانه هم تاپیب قوینگن: «تجار

ابدىم، يۇلدە قراقچىلر تلهدى، مال-ملكىمدن آيرىلدىم، سقالدىن ماسوا بۇلدىم. سايه مدين بۇلك همسايه م قالمهدى». كاروانسراي اېگهسى بو جفاكاش مسافرگه رحم قىلىپ، اوندىن تختى جاي اوچون پول آلمهدى. قاضى بيلهدى، كۇسه حاليله سابرانگه قدم قۇيالمهيدى. جىلگه قوريسه، سقال سۇيلاونى تۇرت اېنلىك اۇستىرسه اېدى، تىغىن بىر يالغاننى تۇقىپ، توققن اېلىگه قىتر اېدى. نهايت، تۇقسان چىقىپ، قىش آياقلهدى. كونلر ايسى باشلهدى. سقال اۇسىپ، لۇلى تراققه ايلينهديگن بۇلدى. قاضى، «الهى، ملامت و مذمتدن اوزىنگ اسره!» دېپ يۇلگه آتلندى. بىر كاروانگه ايله شىپ، سابرانگه يېتىپ كېلدى.

شوم خبرنىنگ قناتى سگىز، دىدىلر. قاضى كلاننىنگ رسواى جهان بۇلگىلىگى الله قحان شھرگه ترقه لگن، مولود قارى بىرگه اۇن قۇشىپ، اشرفخان نىنگ تىاق يېگىنى و بۇيرەنىنگ هۇل بۇلگىنچە ايتىپ، همىتغى نىنگ سرىنى آشكار اېتگن اېدى. قاضى اويىدن چىقه آلمهى، تۇرت دېوار ايچره قىلىپ قالدى. او صياددن قاچىپ، كوككه بېرىكىنگن قشقىرگه مېنگىزدى. بىراو اونىنگ حالىدن خبر آلمهيدى. اېشىگىدن مريدلر نىنگ آياغى اوزىلگن. مسجده چىقالمهيدى. اهل و عيالى هم بىر كاسه ياوغاننى تۇق يېتكىزىپ آلدىگه قۇيهدى. قاضى اوززوكون شىفتگه تېرمىلىپ ياتهدى. چۇزىپ اوه تارتهدى. اوخلهسه، الاق چلاق توش كۇردى. توشيده گوران كۇترگن عزازىلنى كۇرگندېك بۇلهدى. داد سالىپ اويغانهدى. باز اوستىگه شىخ المشايخ نىنگ يىسىگه قىتگىنى اېشىتدى و جانى حلقومىگه كېلدى. نظريده، بو غىيدن بىر اشاره اېدى، جزاى مقرر بېلگىسى اېدى. او كۇزلىرىنى يومىپ، حق تعالىگه مناجات قىلدى. مغفرت تىلهدى، مدد سۇردى، الا تزرع قىلىشنى خيالىگه كېلتىرمهدى. انه شوندهى مصىبتلى كونلر نىنگ بىريده اېشىگى غىيقتىلپ آچىلدى و قديم قدردانى مفتى محمدرسول كىرىپ كېلدى. قاضى دوستىنى كۇرىپ، برالله يىغلب يوباردى. مفتى فاتحه قىلدى و ايندهمەى اۇتيره وېردى.

قاضی آبدن ییغلب، آغزی بورنینی دسترومالیگه ارتگنیدن کپین گینه حال سۆردی:

—جراحتینگیز... بیتە، دېدیمی؟

قاضی، «دوست بۆلیب اېندی کېلدینگمی؟» دېگندېک مفتیگه کینه لی قرەش قیلدی.

—یېلکە دەگی جراحت بیتە یازدی، ولې کۈنگیلدەگی جراحت کېتمە یدیر. ایچیمدە بیر اۆت یانە دیر. اول اۆت «اۋچ آل، اۋچ»، دېه مېنى انتقامگه چارلە یدیر.

«تیاق بونینگ یېلکە سیگه اېمس، کلە سیگه تېککنگه اۋخشر»، دېدی اۋزیچە مفتی. قاضیگه قرەب باش چیقەدی.

—هوشینگیزنی ییغینگ، قاضی! آسمانگه توپورسنگ، بېتینگه توشەدی. بیر بارە توپوریب کۆردینگیز، عاقبتی نې بۆلدى؟ مېنەد، استغفرالله، دېب ایکی یانینگیزگە توپوریب یورگینگیز معقول اېرمسە؟

قاضی بۆكسە سینی کۆتردی. عادتیگه کۆرە، آغزیدن کۆپیک سچرە تېب، چىيىلەدی:

—شېخینگیز آسمان و سیز یېلن بیز قرا یېر بۆلدىكمی؟ الله بیزلرنی تېپکېل یوریشگە یرە تېدیمى؟ قادر اېگەم نینگ بئەلری بیز سېقىم توپراق دین بنیاد اېتیلیدیر. برچە مېز برابر دیرمیز.

—دەشمنگ، قاضی، توپراق اېمس، بلچیق. خالقون بشرأمن تین، یعنی بیز انساننى بلچیق دین یرە تېدیک، دېدی اول باکرەم. ولې، سېن بلچیق مانند بۆلمە، اۆتگن-کېتگن-

نینگ بشره سیگه سچره مه، دهب عنایت قیله دی حق تعالی. نسل بشر-مکرم، آدم اتا اولادلری مہنینگ خلیفه لریم دیر، دیدی آیت کریمه. اؤن سگیز مینگ عالم اہگہ سی نینگ سؤزلریگه بؤیین سونمسه نگیز، سیزنچوک مسلمان بؤلدینگیز؟

-بیلدیک، سیز ہم یسوی طریقتیگه کیریپ کبتیسیز. نه چاره...

-طریقت ایمان دین خالی اہرمس. بورون ایتدیم، باز ایتورمن، شیخ نینگ ایریم عمللری بیزنینگ کؤنگلیمیزگه ہم اؤتیرمہیدی. الا، اولیای کیرلر پیغمبر مرسل نینگ وارنلری دیر، بول-ده حقیقت. شیخ دریای طریقت. سیز جلدیرہب یاتگن بیر اریقچہ سیز، خلاص. دریا بیر تاشمہ سین، تاشمہ ایننگ گرداییدہ محو بؤلیب کبتکہ یسیز. بس، ایگی جهان آوارہ سی بؤلیب، قارنیم یاریلمہ سین، شہاب قاریگہ مہنگزہب دعای بدگہ قالمہ یین، دہسنگیز، کؤنگیلدہ گی اؤتنی اؤچیرینگ. بول اؤتنی انتقام سووی بیرلن اہمس، تزرع، استغفار سووی بیرلہ اؤچیرماق واجب دیر. شیطان نینگ سؤزیگہ کیریپ، بول یؤلدین قیتمہ سنگیز، قیتیب بپتینگیزگہ قرہمہ یمن. دیدارنی قیامتگہ قالدیرہ میز. والسلام!

مفتی اؤرنیدن توریشگہ چاغلندی. قاضی یاتگن بیریدن پیچیق قیلدی:

-سیزدین بورون باقیگہ سفر ایلہ سک، حقیمیزگہ ایگی آیت اؤقیب، دعا قیلیب قؤیرسیز، دوستیم؟

غم یمہ ننگ. بیر نادان دوستیم بار اہدی، ابلیس نینگ قوتقوسیکہ اوجیب، ایمانی زخم بیدی، اوزینگ شفاعت ایلہ، رحمان اہگہ م، دهب دعا قیلغہ یمن.

مفتی ایشیکنی قتیق یاپیب چقیب کبتدی.

اشرفخان بیر زمانگچه اؤز یاغیگه قاوریلیب یاتدی. اؤزینگینکی گپرسه، اؤمگینگنی تېشه دی، دېگنلری راست اېکن. مفتی اونى بیر توتیم یتناق بیلن سوله ب کپنگندېک اېدی. آدم باله سی نینگ فعلی قیزیق. آتدن ییقلسه، اېگرده اؤرنه شیب اؤتیرالمه دیم، دېب اؤزینی کاییمه دى، آتنی قمچيله دى. قاضی هم حاضر باشیده سوونى لایقه له تگن اؤزیم اېدیم-کو، دپیه تن آلگىسى کېلمه دى. عینى اؤشه ناشد نقاش بیلن کؤرنمک مولود قاریگه تۆنکه دى. آدمزاد تامیریده قانگه قۇشیلېب، شیطان لعین هم بیرگه آقیب یورر اېمیش. انه شو منفور ابلیس قاضی نینگ کؤزینی تیندیریب، باشیدن هوشینی آلدی. او عقل چیراغینی یاقیب، توبه-تزرع قیلش، تفکر اېتیش اؤرنیگه تاباره جهالت باتقاغیگه باتیب بارردی. وجودینی کین، الم، غضب، انتقام آلاویگه چولغه دى. «القصاص المّن الحق!» - پیچیرله دی قاضی. - یا اوستیدین، یا آستیدین! اېل چۆقینگن اولیاسینی اېل ارا بیر ایذا قیلمه سم، اشرفخان آتیمنى باشقه قۇیب، بو یورتدین کؤچیب کېتگه یمن!»

قاضي قصاص آلماقچی

۳۰-فصل

صوفی نقش بۆلدينگ، ولي هرگز مسلمان بۆلمه دينگ.

احمدیسوي

حديث شريفده كېلهدى كه، كوره شده غالب بۆلگن كيمسه جوانمرد اېمس، بالعكس جهالت پیتی اؤز غضبىنى باسه آلگن مومن پهلوان دير. اشرفخان قاضى بول حادىنى اونوتگن، مگر اونوتمه گن بۆلسه، رسول الله نینگ وصيتىگه عمل قىلىشنى اؤزىگه ناروا دېب بيلردى. هر نې بۆلگنده هم بو گمراهلىكدن اؤزگه نيمرسه اېمس اېدى. نېچه كوندېركه، اونىنگ كۆكره گيده عداوت اؤتى يانهدى. بو آتش قاضى نىنگ باشيدن تاوانىگچه چولغب آلگن، اونى مبهم، خوفلى بير جرلىك سرى سودرردى. نهايت، اشرفخان كۆزىنى چيرت يويمىب قلتىس ايشگه قۇل اوردى. اذانب شهاب الدين قارىگه آدم يوباردى. بولتور شيخ المشايخ نىنگ دعاى بدیدن سؤنگ شهاب الدين بير مونچه اؤزىگه كېلگن، پیتی نىنگ قىشىغى توغرىلنگن بۆلسه ده، اؤنگ كۆزى پيرپيره ب اوچىب توره دېگن بۆلىب قالگندى. او ابتدائى مکتبه ياش باله لرگه تعليم بېر، آتە-آنه لر نىنگ خير-احسانى عوضىگه رۇزغار تېبره تردى.

شهاب الدين بوكچه يىب كىرىب، قاضى نىنگ باش طرفىگه چۆك توشدى.

-اؤنگ ياغىمگه اؤت، - دېدى قاضى خؤمره يىب، - لعنتى درّه قولاقنى يېگن. قارى كېتى بىلن سورگه لىب، قاضى كلان نىنگ اؤنگ بېقىنىگه اؤتېب اؤتيردى. ايگى

ہم سبق ملامت بوقتہ سیگہ ایکی یاندن قاشیق اوریب، غیبتنی چہچکلہ تدیلر۔ قاضی - قاشیق: شیخینگ مگہی مکرّمہ گہ بیتالمی، یارتی یولدن قیتگن اہمیشمی؟ ایشیتدینگمی؟

قاری قاشیق: یا عجب! نہچوک یارتی یول دین قیته دی، عقلیم عاجز...

قاضى قاشىق : الله خوش كۆرمەگەن. بىندەي مومىلەرگە ئاتقۇر آزار يىتكىزىپ، دىللىرىنى خىفەت قىلدۇرىپ يەتەكلىگەن بۇ قىلىغى؟ فرشتەلەر دىل آزار شەيخ نىنىگە يۇلىنى تۇسكەن. مەن، ەندى بىر تۇپ اۋزىگە اۋخىشەنگەلەرنى ەركىشتىرىپ ايزىگە قىتىدى.

قارى-قاشىق: بىز بۇلكچە اېشىتىدىك، تقصير. مروجھانده اولت ترقه لگن
اېكن. مىنگ-مىنگ آدم نابودبۇلىدى. شىخ كرامت كۇرسه تىب، اوشل اولتنى دفع
ايتگن اېمىش. ينه كىم يىلهدى...

قاضی خاشیق: بې-اې... بول هم بیر حماقت بۆلسه کبرهک! دردنی الله
ببره دی، شفافینی هم اؤزی یوباره دی. مینگ کسلگه بیر قمچی، دېگن گپلرگه کمینه
ایشانمه یمن. بونداق میش-میشنی شیخینگنی اؤره ب یورگن مریدلری توقیگن بۆلسه،
عجبممس. کپ، قوی، گپنی سرکه لتمه یلیک. آشنی پیشیره یلیک. بیله سن، شیخ نینگ
بؤینیده قیامت قرضی بار. ایگاویمیزگه تاوان تۆلشی درکار. خۆش، تاواننی نېتیب
اوندیره میز، سېن هم کلّەنگ نی ایشلت چی.

قارى-قاشىق: نيتىنگىزنى فەملەدەيم، تەقۋىر. «القصاص المن الحق» دەپ تۈرىسىز. بىز بۈنگە راضى. ولېكىن، كىمان بۇلەي، مىلى، الا اۋق بۇلالمەيمىن. مەذور تۈتىنگ، تەقۋىر.

قاضي-قاشیق: بيله من، سېنىڭ ھم ايشتانباغىڭ بۇشراق. بۇپتى، سېن
 كمانسن، مېن مېرگن نىڭ قۇلىمن، انشاالله، اۋقنى ھم تاپكەيمىز. اېندى سېن بارىپ،
 مولود آوسرنى ايتىپ كېل.

قارى-قاشیق: كېلرمېكن، تۈنىنى تېسكىرى كىيىپ يورىيدى.

قاضي-قاشیق: كېلەدى. حج بدلىڭ بار اېكن، دېسنگ، باشى بىلن
 دومەلب كېلەدى.

شھاب الدىن اينقىللب قۇزغالدى و مولود قارىنىكىگە قرەب كېتىدى.

مولود اشرفخان نىڭ يانيدە اېلىك تياق يېپ، سقال-مورتىدن جۇدا بۇلگندىن
 كېين سلە-چاپاننى يېچىپ، ملاپچە قىافەسىگە كىرىپ آلگن (مدرسه طلبەلرى نىڭ
 سقال قۇيىشى شرط اېمس اېدى)، شو كېپەتەدە سابرانگە يېتىپ كېلگن اېدى. شھاب
 الدىن كىرگندە او آقتابروىادە اېشكى نىڭ اېسكى نۇختەسىنى يىمب اۋتۇردى.
 كوتىلمەگن مېھمانگە كۆزى توشدى و «بو كذاب تىغىن بىر بلانى باشلې كېلمەگن
 بۇلسىن دە»، دېپ ھدىكىسىرەدى. شھاب الدىن نېگەدەر كولېمسىرەب گپ آچدى:

قاضي پاچە (يزنە) نىڭ سېنى كۆرماقچى...

قاضي جنابلرى بىلن آره مىز آچىق، - دېدى مولود نۇختەدن باش اوزمەي، - او
 كىشىدن قرضىم يۇق.

-الا، قاضي نىڭ سېندىن قرضى بار. حج بدلىڭنى آلەمەيسىنى؟

مولود حجاز سفری آلدیدن، حق یۆلیده امانتیمیزنی تاپشیرسک، حج بدلیم سیزده تورمین، دیبه قاضیگه بېش-آلتی پخته پول بېرگن اېدی. بدنفس قاضی اېندی پولیمنی قېتريب بېرمهیدی، دېگن خیالده یورردی.

شهاب الدین نینگ سۆزینی اېشیتدی و کول باسه باشله گن یوره گی قېته چۆغلندی. امانتی کۆز آلدیگه کېلدى.

-میلی، قۆلیم تېککنده باررمن، - دېدی، کۆنگلیده جۆش اورگن حرصینی باسیب. -یوق، حاضر باره سن! - پۇیسسه قیلدى شهاب الدین، - قاضی پاچه (یزنه)نگ آلدینگگه سالیب کېل، دېگنلر. تور اۆرنینگدن!

مولود قارى نۆخته-سۆخته سینی ییغیشتیریب، کیینیپ چیقدى. ایگاؤلان اوزون قیسقه بۆلېب یۆلگه توشدیلر.

اشرفخان سندنلگه آیاقلرینی تیقیب یانباشل یاتردی. مولود کیردی. سلام بېردی، اما قاضی نینگ قۆلینی آلمه دی. بو قاضی نینگ قانینی قېته تدى.

-...م، سویک ایسینی سېزیب کېلدینگمی، تازی بچه؟ - دېدی اۆقره ییب.

-بو اۆزیم نینگ حلال اقچه م. مال باقیب، سېمیرتیریب تاپگنمن. مگر سیز یوتیب یوبارماقچی بۆلسنکیز، تاماغانکیزگه تیقله دی، تقصیر.

-تیلینگ چیقېب قالیدیمی، بچه غر! مه، آل!

قاضی یاستیق آستیدن مشته دی چرم خلته چیقرب آتدی. مولود قارى پولینی سنه دی. ایگی طلا کم اېدی. «بو اجدها تۆیمهیدی. سۆرمه یمن. بری بیر شله قیلیک قیلیب بېرمهیدی.»

اشرفخان چرم خلتە چەنى چنگللب اۆتيرگن مولودگە ضمناً نظر سالدی.
«بول نابكارنى نېتىب يۆلیمیزگە يورگیزدیک ایندی؟ مسجدينىڭ اماملىگىنى وعدە
قىلەيمى؟»

قاضى ملايمراق تاووشدە گپ قاتدى:

يوز تياقنى ايگىمىز بۆلىپ يېدىك، بۆتەم، بس، شونداق كېتىڭى سىلب
كېتەبەرە سىمى يايىنكە... قەتیمىزگە كىرە سىمى؟ اناوى قۇشتېگىرماندە گى مسجىد
نىڭ امامتى بېكار توريیدی. خواھلە سنگ...

مولود قارى اشرفخان نىڭ لفظىنى كېسدى.

-آرتىنگىزدن بىر يورىپ كۆردىم. عاقبتدە اۋپكەم تېشىلدى. توبە قىلدىم. مېنەد سىز
نىڭ ناشرى يوموشلرىنگىزگە باش قۇشمەگەيمىن.

مولودنىڭ دىدە سىنى قۇتقۇزۇپ، بېتىگە چاپرىلىق قىلگى قاضىنى ياتگن
يېرىدن تورغزىپ يوباردى. او قۇلىنى كىلىك قىلىپ سېرمەدى، بقىردى:

-قرغەيمىن، بې توفىق! او دىنا و بو دىئادە برکە تاپمە، آخرتىڭ كويسىن، دېب دىنا
بىد قىلەمىن! يۇقال، كۆزىمدىن، لىتى!

مولود اۋرىنىدىن توردى. بۇسە غادە «سلام» گە يەرەشە «لىك» آلدى:

-ھەر كىم نىڭ مزارى باشقە، نامەى اعمالى باشقە. كىم جىتگە لايىق، كىم دۇزخى -
بو يالغىز قادىر اېگەم نىڭ اخيارىدە.

مولود قارى شرفەدېك بېز چىقىپ كېتدى. اشرفخان انچە گىچە جىھالتىدىن
اۋزىگە كېلالمەى پىشقىرىپ ياتدى. نىھىت، او شىھاب الدىنگە ھەم جىواب بېردى.

- كمانگە قۇل بۇلسىڭ، اپرەنگەچە بىر چارە تاپىپ كېل. مەن ھەم سىرھساب قىلەمەن. بار، مەن بىر مىزغىب آلەي. شەيخ المشاىخنى نېتىپ ملزم قىلىمەن، دېمەش اشرفخان كۈن ئۆتۈپتۇ، تون ئۆتۈپتۇ. چارە ئۆتۈپتۇ، كەلسە شەيخ كېتەتۇ. ابلىسانە ئاشىگە قۇل ئورگەن نامردگە عزازىل نىنگ ئۆزى كۆمكە كېلەر ھېمەش. قاضى نھائەت، رەقىيىگە ئۆتەتۇ كەشە «ئۇق» نى تاپكەندەي بۇتۇدۇ.

بىر كۈنى تانگ سحر شھاب الدىنى ھەزرىتگە چىقىرتىدۇ.

-خۇش، كەمەنچە، - دېدى قاضى سۇلتەيىپ ئۆتۈرگەن قارىگە، - ئۇق تاپىلدىمى؟

-تەقىر... - دېمەش مىنغىللەدى شھاب الدىن بىرگە قەرب.

-سېنىدىن ھەم ھەسپىم ساويدۇ. كەشە دېمەش يېلگەنگە بۇش كەينى كۆتۈرۈپ يۈرگەن ھېكەس. سېن ھازىر يېلىپ بارىپ، جۇلان قىصابنى ئۆتۈپ كەلسەن.

-قۇي سۇيىپ، قان چىقىرەسىزمى؟

اشرفخان، ئامان ھېسەن سەرقەندەن قەتەم، بىر تۇقلىمى، ھېچكىمى سۇيىپ، خەير ھەسەن قىلەمەن، دېمەش ئۆيۈپ قۇيگەن ھېدى. ئامە، شۇنچە مەھەل ئۆتە ھەم كە، ئۆتۈپ ئۆتۈپ تەشەببۇس كەلدى.

-سېنى سۇيىپ، خەدەي قىلەمەن! - دېدى ئاششەيىپ قاضى، - ئۇلا سېن بارىپ قىصابنى يېتەكلىك كېل، سۇغەن ھەزرىمەن كۆرەسەن.

شھاب الدىن يېلگە قەسەب چىقىپ كەتتۇ. «ئەندە قۇلگە توشىدىنە، دىل ئازار، - دېدى ئۆزىگە شەيخنى ئۆيۈپ قاضى، - كۆرەمەن، بول تۇزاقەن قەنداق قۇتۇلۇپ كەتەر ھېكەس».

جولان قصاب رسته تۇرىدە گوشتگە قاق سويىك اۋرەب ساتەياتگن اېدى، شهاب الدىننى كۆرىپ، يىلكەسى تىرىشدى. «بو ناكس تەغىن نىسپەگە گوشت سۈرەيدى، قرضىنى بېرمەي چۈزەدى». بو سفر قارى گوشت سۈرمەدى.

– مېنى قاضى پاچە (بىزە) يوباردى، – دېدى ايششەيب، – دراۋ بارر اېكنسن.

– قاضى اۋرنىدن بېكار بۇلگن، دېب اېشىدىگو، – دېدى اېنسەسى قاتىب قصاب.

– جېنى بۇلگنمىسن؟ قندەيچىن بېكار بۇلەدى، گوشتكلە! حاضر هيتىنى كۆرسنگ، بورونگىسىدن هم وھىمەلى. قنى، دوكاننى ياپ!

جولان نىنگ علاجى قالمەدى. قاضى نىنگ آلدىدە اونىنگ تىلى قىسقىراق اېدى. خوشلەمەي دوكاننى ياپدى، سىرتىگە ايگى قولاج كىناپ ايپ باغلب قويدى. دە، شهاب الدىنگە اېرگشدى.

اشرفخان مشكل بىر مسألەدە حريفىنى مات قىلگن علمادېك كېرىلب ياتىب اېدى. قارە قىرق، بىر گزلىك قىش، مالپىچاق سالىنگن تېرى تۈرۈھسىنى شىلگەلتىپ، اول جولان، آرتىدن شهاب الدىن كىردى. قصاب، «بو يىب تۈيىمس اېسكى گېنى قۇزغىب، تەغىن ايلىگىمنى قاقرمىكن»، دېگن خواتردە چېتراققە چۈككەلەدى. جولان بولتور قۇي گوشتىنى اېچكىنىكى، دېب ساتىپ، قۇلگە توشگن، قاضىگە بىر قۇچقار پارە بېرىپ، ارنگ قوتولگن اېدى.

قاضى قىلىچىنى قىرەب اۋتىرگن اېدى، درحال ھجومگە اۋتدى:

– اناۋى اۋغرى اينىلرىنگ تاپىلدىمى؟ – اشرفخان تاقچەدن بۇش ورق آلىپ، ھۋادە سىلكىتدى، – مەن، مېن اسفىجابدىن فرمايش آلدىم. آت اۋغرىلرى تاپىلسون، الرنىنگ ايگى پنچەسى قىرقىلسون. اۋغرىلر قۇلگە توشگنگە قۇدر بىران بىر خویشىمى، آغە-اينىسى يا اۋغلىمى زنداندە توتىب تورىلسىن، دېب امر قىلىدىلر حاكم جنابلرى. بو يالغان فرماننى اېشىتىپ، جولان نىنگ جانى تاۋانىگە توشىپ

كېتىدى. گپ شوندىكى، بوندن اوچ آيچە مۇقۇم جۇلان نىنگ آقمان، قارامان دېگن
ايگى اينىسى تاغدن آت اۋغىرلىق، قۇلگە توشىگن، جىسدن قاچىب، حاضر قىلردەدىر
بېكىنىپ يورردى.

– نىمە قىلەسن؟ – دېدى خۇمرەيىب قاضى، – الرنى تاپىپ كېلەسنىمى يا زىندانى
اۋتيرە تورەسنىمى؟

– قىدن ايزلەيمىن اولرنى، تقصير، – دېدى قلىترەب قصاب، – اۋغىرلىرىنىڭ تەيىنلى
مىكانى بۇلمىسە...

– انداق اېرسە، اختيارىنىڭ. اينىلىرىنىڭ بىر آيدە تاپىلەدىمى، بىر يىلدەمى، اونگچە
سېن جىسخانە نىنگ سىقىق دېۋارىنى ايسىك ياتگىنىڭ ياتگن. حاكم تورەگە ھەم
شونداق دېپ جواب بېرورمىن.

قصاب تېرلىپ كېتىدى. «بو ابلە لىفلىدىن قىتمەيدى. يېتى بالەمنى
چىرقىرەتەي... آچىدن اۋلدېرەنمى، نېتەن؟ كۈچ-كۈرانىمنى آرتىپ باشقە يورنگە
كۈچىپ كېتەيمى؟ بول زىماندە ظالم نىنگ ظلمىدن قوتولىپ بۇلمىس. ايزىمدىن
توشەدى بو افلاس نىنگ ايتلىرى».

جۇلان نىنگ نىفسى چىقمەي قالدى. نىھايەت، اوزون اوۋە تارتىپ تىلگە
كىردى:

– مىلىنگىز، قاضى پاچە (يزنە). اينىلىرىمنى ايزلەيمىن.

– انە اېندى اېسىنىڭ كىردى، سېنگە بىر ھەپتە مەھەلت. اينىلىرىنىڭگە تويىمە دەي خىدمەتىمىز
بار. بىز نىنگ شىرطگە راضى بۇلسە، قۇللرىنى چاپتىرەيمىن. بار اېندى!

«تويىمە دەي خىدمەت» نى اېشىتىپ، جۇلان نىنگ يورەگى بىر قىلىپ توشىدى.
او ساياھە دەي سودرەلىپ اېشىكىدىن چىقىدى.

آقمان بيلن قارامان

۳۱-فصل

كېچىرەمەن، لېكىن كېچ اورەمەن.

احمد يسوي

بوغدايدىن سۆزدىلەر: «نېچوك خاموشىسن؟» بوغداي دەيدى: «تېپەگە قرەسم، تېگىرمان تاش، پستىگە قرەسم يەنە تاش. نېچوك خاموش بۆلمەي؟».

جولان قصاب انە شو بوغداي مقامىدە اېدى. اينىلارنى تاپسە، اولارنىنگ قوللرى كېسىلەدى، بىر عمرگە مجروح بۇلىپ قالەدى. تاپمسە، اۋزى زندانگە قملەدى. آخرى او اللهگە توكل قىلدى. «بىزدېك غرىبلارنىنگ دعاسىنى اۋزىنگ اجابت قىل!» دېيە، يۈرگە آتىنى مېنىپ يۈلگە توشدى. تۆرت كۈن قارەتاۋنى اېلك-اېلك قىلىپ تشلەدى. اۋنگىرلرگە كىردى، قلىن درختارلر تگىگە مۇرەلەدى، قارانغى غارلرگە باش سوقدى. اىگى سىاق بالەنى كۆرمەدىنگلرمى، دېب قۇيچىيانلردن سوريشتىردى. آقمان بيلن قارامان خودى يېرگە كىرىپ كېتىگندېك اېدى. تاپىلمەدى. بېشىنچى كۈنى او سىحون بۇيلرىگە قرەب يۇرتىدى، عادتدە قراقچىلر، اۋغرىلر دريا ياقەسىدەگى تۇقىزارلردە جان سقلەيدى، او يېرلردە ياۋايى حيوانلر كۆپ، اناۋ-مناۋ كىمسە آياق باسگنى قۇرقەدى، دېب اېشىتگن اېدى. تخمىنى تۇغرى بۇلىپ چىقىدى. اوچىنچى كۈنى سوو ساحلىدەگى جنگلزار آرهسىدە توتون كۆرىندى. جولان نىنگ آتى اۋىناقى اېدى، اۋزى ھەم مال سۈيەۋېرىپ، دىدەسى قاتىپ كېتگن، قشقىردن ھەم، تۇنغىزدن ھەم ھىقمەسدى. جولان دنگل توتون بورقسىياتگن يېرگە آت سالىپ باردى.

قره سه، ايت تله گن گدادېك بۇلب ب ائىلرى اؤتيريدى. اېگنى باشلىرى يېتى يماق، سقاللىرى بىر قريچ. بىر دېكچە قازاننى قينه تيب، اؤچاقنى گولب ياتيشيدى.

جولان تيگه باستيريپ بارىپ، ايرغەى ساپلى اغير قمچيسى بىلن ائىلرىنى اورە كېتدى:

— حرامىلر! قاچە-قاچە تاپگن كۆه كلرينگ شو بىر بۇلدىمى؟ آتە-آتە لرينگنى كويديره-كويديره گورگه تيقدينگلر. اېندى مېنى اداى تمام قيلماقچىمىسىلر؟ قنى، آلدېمگه توشينگلر!

جولان تەين بىر-ايگى قمچى تارتدى. كيچىك اوكه سى قارامان باشىنى چنگللەدى.

— آغە، آتدن توشينگ، اؤتيريپ آدمگه اؤخشب سۇللشەيلىك.

— سېنلر آدم بۇلسنگلر اېكن... آدمگه اؤخشب سۇللشسك.

جگرچىلىك اېمسمى، برى بىر جولان بىر آز يوشەدى. آتدن توشدى. جلونى بىر بته گە ايلدى.

— خۇش، گپىر، نې دېيسن؟

— توققن آغەمىز بۇلتوريپ، بىزنى اؤز قۇلېنگىز بىلن جالادگە تاپشېرماقچىمىسىز؟

— مېنى قاضى پاچە (يزنە) يوباردى، تېتتک، — دەدى جولان، — ايگاوينى تاپىپ كېل. تاوانىنى تۆلەسه، گناھيدن كېچەمىز، خط برات يازىپ بېرەمن، دەدى. قنى، آلدېمگە توشينگلر.

«خط برات» نى اېشيتيب، آغه-اينى نینگ كۈنگليده اميد چيراغى
مېلتيلله گندېك بۇلدى.

-اگر ايمانينى يوتسه، بو سفر نق قاضى نینگ اۋزىنى سۇيىب كېتەمن، يىگيت سۆزىم!
-دېدى آقمان. او اينىسىگه قره گنده قاروولى و قيسرراق اېدى.

توقۇز كون دېگنده اوچ اكە-اوكة قاضى نینگ روپره سيدة بۇلدیلر.
اشرفخان مورتیدن كولىب قۇيدى. «اۋق» تاپىلگن، ياوز نيتى نینگ يارتىسى رۇيابگه
چيغه باشلەگن اېدى.

آغه-اينىلر مينگ خيال ايچره غرق بۇلىب، قاضى نینگ آغزىنى پايله ديلر...

محترم اۋقوۋچى! اېندى كۆره-بيله تورىب، حرام يۇلگه كىرگن متهم قاضى
نينگ شوم نيتىنى ايتەديگن وقت كېلدى شېكىلى.

اشرفخان آقمان بىلن قارامانگه بې پروا تىكىلدى.

-سن ايگاوينىگه بير يوموش بار. تۇرت-بېش كون ايچيده شيخ سابراندىن يىيىگه
كۈچەدى. پنجشنبه كۈنى بير بوزاقنى سۇيه سنلر. اېتىنى نىمته-نىمته قىلىب، تونده شيخ
نينگ قزناغىگه اېلتىب تشلەيسنلر. جمعه نمازىدن سۇغىن اول اېتلرنى آلېب چىقىب،
جماعتگه اولشىب بېره سنلر. بو - شيخ المشايخ نینگ مومن-مسلمانلرگه بېرگن
احسانى بۇلەدى! او قدينىلرگىمى؟

آغه-اينى قاضى نینگ قىيح مقصدينى انگلەمەگن بۇلسەلر-دە، «خۇپ»
دېگندېك باش اېگدىلر.

-بوزاق نینگ ایتی خلائقه تېككندن كېين دېسنگ، منە بو جزا حكمنى منە بوندى
منە بوندى قىلب يىرتىب تشلەگەيمىز. قاضى تاقچەدە ياتگن كېرەكسىز كاغذنى
آلدى و تورت بوكلب، پرچە پرچە قىلب آتیب اوردى.

-بارىنگلر اېندى، خدا يار بولسین!

اوچاولان اكە-اوكة باش سالىب چىقدىلر.

قاضى جمعه كونى جامع مسجدى آلدیده روى بېرەدېگن تله تۇپنى اۋىلب،
ايچىدن سويونىپ قۇيدى. اما، دىئادە، «مېن قىلەنن اۋتیز، تنگريم قىلەدى تۇقیز»،
دېگن دانا گپ ھم بار. بونى عقلى ناقص قاضى يىلمس، او عداوت آلاوينى تھمت
يامغىرى يىلن اۋچىردىم، دېب خام خيال سورردى.

اولگى فصللردە اېسلەتگىمىزدېك، شىخ المشايخ نىنگ كمالات ياشىدن
قالگن بىر يىخىي عمللرى بار اېدى. اول ذات پىر مرشد، استاد باكرم يوسف ھمدانى
حضرتلرى نىنگ ايلكىدىن خليفەلىك خرقەسىنى كىيىدىلر كە ھر جمعه عبادتدن
سۇنگ اھل مسلم آلدیدە وعظ ايتمىكنى فرض دېب بىلدى. منە، بوگون ھم مبارك
جمعه ايامى. شىخ پىر زمانلر اۋز سرمايەسىگە بنياد اېتتىرگن مسجد سلطانيەگە قرەب
كېلىپتى.

جامع صحنى كېنگ اېدى. بو يېرگە مىنگلب آدم سىغردى. خلق نىنگ
بختىگە ياقىملى حوت شمالى اېسىب، آدملىرىنىگ بېتىنى مېربان قۇلدېك سىيەل
تورردى. يىسى اھلى نېچە آيدىر كە، آرقە تاغلرى، ايشانگن باغلرى بۇلمىش سلطان
العارفين دىدارىگە مشتاق اېدىلر. شو باعث يان كېنتلردن، قارەچىق، ايقان، چغاناق،
سىغناق آووللرىدن ھم لك-لك مرید جامع سىرى آقىب كېلردى. اولر آره سىدە

اۋزیمیزنینگ اېسكى تېشلىرىمىز قىزاقلىق دېھقان يېگىتلىر كمال قاره بىلن نظام الدىن خوشرۋى ھىم بار اېدى.

خدا دېگن اېكەنمىز، پناھىمىز امان-اېسن قېتىب كېلدى، - دېدى نظام الدىن يۈزىگە فاتحه تارتىپ.

بېش وقت نامازدە اللە دن تىلەر اېردىم، پىرىمىز تىزراق كېلىنەر، دېپ. مناجاتىم اجابت بۇلدى. اۋزىگە شكر.

ايگى دوست شېخ وعظىنى يىخشىراق اېشىتماق نىتىدە ازدحامنى آرەلب، اۋرتە راققە اۋتىب آلدىلەر. حضرت منبرگە ياووق كېلدى. اونگە صوفى دانشمند، حكيم سليمان، قطب الدىن، باباماجىن، يىسى علمای كراملىرى اېرگەشدى. شېخ اۋزىگە كۆز تىكىپ، سۆزىگە ايتىق بۇلىپ تورگن جماعتگە رزم سالىپ، اندك سكوت سقلەدى.

برادرلىرىم! سگىز آى مۇقىم شول يېردە تۇرىپ، حج وداعىنى ايتىپ اېدىك. حمدو ثنا رب العالمىنغە بۇلغەي كە، قېتە دىدار نصىب اېتدى. ايسىق يۈزلىرىگىزگە باقىپ، كۈنگىل قىتدەگى غباردىن خلاص بۇلدىم، شۇكەرلە! آلامان گۈلەدى. «پىرىم! پىرىم!» دېگن خىتابلەر يىگرەدى. بىرچە بىرلەرگە «آمین!» دېيە قۇشقۇلۇپ فاتحه قىلدىلەر.

شېخ امر معروف باشلەدى.

عزىزلەر! بىر-بىرلىرىڭىزگە سۈيەنەنەن، بىر-بىرلىرىڭىزگە يىخشى قۇشنى يىنگىلىغ باش قۇشنىپ تورگن سىياغىڭىز كىمىنەگە رسول اللە نىڭ وصىتلىرىنى يادىمگە سالدى. قۇشنى - قۇشنى نىڭ لىباسى دور، قۇشنى - قۇشنى نىڭ كۆزگۈسى دىر، دېدىلەر

حق مصطفى . بس، بوگون قۇشنىچىلىك آدابى، ھىساپ نىنگ رعايتى خصوصىدە
ايگى آغىز سۇللشسك، دېگن نىتدەمىز. اولوسدە نىل باركىم، يىخشى قۇشنى
قىرىنداشدىن اولى دىر. قىامت كون ھىم قۇشنىدىن، دېمىشلر. ايسىق جان نىنگ ياترى
بار، يوررى بار، كىم انگە مددكار، كىم انگە قۇل-قنات؟ شكىسىز، يان قۇشنىنگ، جان
قۇشنىنگ دىر.

گناھ كىر - ھىساپگە آزار بېرىمك دىر. ثواب تىلەسنگ - تۇرت
يانىنگدەگى قۇشنىنگدىن تىلە. قۇلىنگدىن كېلسە، الرگە يىخشىلىك قىل، قۇلىنگدىن
كېلسە، تىلىنگ بىرلە كۈنگىلىنى آولە. بىزدىن بورون اۋتىگن مشايخلر ايتىمىش،
سىلەگنى پولىنگ بۇلمسە، سىپەگنى تىلىنگ يۇقىمى، اې مردم، دېدى. اۋزىنگگە روا
كۆرمەگن نىمرسەنى نېچوك ھىساپنگگە روا كۆرگەيسن؟ روايتدە كېلدى: بىر عزيز
ذات نىنگ اوويدە سىچقان پىدا بۇلدى. او اورچىب، كۆيىگىدىن-كۆيىدى. او
صاحبىدىن سۇردىلر: نېتىب سىچقانلرنى قۇشنىنىكىگە قرەب ھىدەمەيسىز؟ و ياكە
موشوك سىقلەمەيسىز؟ اول دېدى: موشوك تاووشىن اېشىتسە، سىچقانلر
ھىساپنىكىگە ترقهگەى. اۋزىم نىنگ راحتىمنى، دېب بىراو نىنگ آرامىنى بوزماقدىن
قۇرقە دىرمېن. بول - ايمان اېەسى نىنگ گېيى.

رسول عليه السلام ايتدىلر: اگر قۇشنى سېنىدىن كۆمك تىلەسە، رد اېتمەگىل،
قرض سۇرسە - بېرگىل. مسكىن بۇلسە، قرضىنگنى قىستەمەگىل. بىمار بۇلسە، خبر
آلگىن، وفات اېتسە، جنازەسى نىنگ آرتىدىن بار. يىخشى كونىدە مباركباد ايلە، غمغىن
بۇلسە - كۈنگىل سۇرە. تاتلى طعامىنگ بۇلسە، ھىساپنگگە چىقر. سېنىكىدە ياغلى
قازان قېنىب تورسەدە، ھىساپنگ ياوغان اېچىب اۋتيرسە، عار قىل. بالەلرىنگ شىرىن
كلچە يېب، بېوە-بېچارە نىنگ يېتىملرنى اۋكسىتمەسىن. تام سالسنگ، يان قۇشنىنگ
نىنگ تامىدىن بلند قىلماغىل كە، اولرگە شىمال نىنگ يۇلى تۇسولمەسىن. آشخانەنگدىن

اۋرلەگن توتون بىرلە ھمساينگگە آزار بېرمەگىل. يىخشىلىك كۆرگىزىپ، مەنت قىلمەگىل كە، الا مەنت ھەمت نىنگ كىشەسى دىر. پىر مرشد وعظىنى آياقلەتمەسەن تورىپ، آلامان اۋرتەسىدن چىيىللەگن تاۋوش كەلدى:

-اوليامىز ايمان، انصاف و دىانت بارەسىندە خوب ايتدىلەر. و لاکن، اول حضرت نىنگ تاماقلرىندىن اۋتىپ تورگن لقمەنى ھەمىشە حلال، دېب بۆلۈمى اېرکن؟ حاضر تۇرت مسلماننى گواه قىلىپ، شىخ نىنگ قىزناقلرىگە كىرەيلىك. اول پېردە بىر مسكين غرىب نىنگ سۆيىلگن بوزاغى ياتىپ دىر. اېگەسى ھەم شول پېردە، بوزاق تېرىسىنى تىندى. قنى، ايمانىگە زخم يېتمەگن مرد مسلم بۇلسە، بو ياققە چىقسون!

تۈدە اىچىدن ھلى تاۋوش بېرگن ھېزەل كچەلىش بىلن بىرگە بىر بوكرى چىقىدى. اولرگە آقمان بىلن قارامان قۇشىلدىلەر. خلاق، بول نې تماشا، نختا پىر كاملىمىز، دېب سىغىنگن اوليامىز نىنگ قىزناغىدە اۋغىرلىك مال ياتگن بۇلسە، دېگن دەشتلى اشتاھ دە گنگىپ قالدى.

اونگچە ھلىگى اىكى منفور گواه ليگىدە آقمان بىلن قارامان شىخ حاولىسىگە كىردى. يىنگى سۆيىلگن بوزاق نىنگ اىكى نىمە ايتىنى بىلەكەلب چىقىپ، آلامان اۋرتەسىگە تىشلەدى. تۇس تۇپولان بۇلىپ كەتتى.

-مە، پىرلىرىنگى نفس امارەسى! - دېب چىقىدۇ بوكرى كىشى.

-ايشانگن تاغدە كىيك ياتمەيدى، دېگنلىرى راستگە اۋخشەيدى، - اونى قوتلەدى كىم دىر.

مسجد صحنى قىامت قايمىگە ايلندى. بىراو-بىراۋگە كەلە قۇيگن، بىراو- بىراۋنى سۆككەن، تېپكەن، ياقەسىدن آلىپ سودرەگن. يىسوي طرفدارلىرى ايلە

مخالفلری اؤزارا اوریشیب، قان یوودی بۆلдіلر. بو تله تۆپنی جیمکینه کوزه تیب تورگن شیخ اؤنگ قۆلینی کۆتردی:

-بس! بس قیلسونلر!

نېگه دیر همه تۆستدن تینچیدی. شیخ بېزاوته عماندېک شاقین سالیب، چیه لیب تورگن ازدحامگه بیر لحظه قهر ایله تیکیلدی. سؤنگ قۆلرینی آچیب، کۆککه باقدی. سینه سی قیغوگه تۆلیب، مناجات قیلدی:

-ای، ایگى عالم ایه سی! قاضی الحاجات! آقنى آق، قاره نى قاره قیله دیرغان اؤزینگسن. مگر حرام لقمه گه کۆز تیککن اېرسم، مېن ایت بۆله ی، و بالعکس، بول صادق قولینگنى بدنام قیلغانلر شول یېرده ایتگه ایلنسون! سېندن باشقه تیلگیم یوق، والله اعلم بالصواب!

حضرت یوزیگه فاتحه تارتدی و چۆرت بوریلیب، ایچکری کیریپ کېتدی. شوزهاتی کۆز کۆریب، قولاق اېشیمه گن مدهش واقعه صادر بۆلدى و اول آقمان، کېتمه-کېت قارامان بوکچه ییدی. سؤنگره تۆرت آياقلب هر طرفگه ایرغیشله دی. استه-سېکین اولرنینگ بدنې قاره جون بیلن قاپلندی. قولاقلری اوزه ییب، تومشوقلری چۆزیلدى. آقمان - آق ایت، قارامان - قاره ایت قیافه سیگه کیردیلر. سابق اکه-اوکهلر واولیللبل همه نی قوولر، آدملر وهیمه ایچره تیره قه یلب قاچر، ایتلر ایریللبل یاش وقرینی برابر تلردی. یوره گیده یالی بار مردراق ییگیتلر ایتلرنی تېپیب، اوریب کۆردی. اما اولرگه انسان باله سی بس کېله ی، دېمس، آق ایت بیلن قاره ایت گاها یېرده توپراققه قاریلیب یاتگن نیمته گۆشتگه تشلنسه، گاها خلایق نینگ آياغیدن آلردی.

نظام‌الدین قۇلىگە كۆتە كلتك آلدی و ايلنتيريب، آقمان نینگ كۆلەسىگە سالدی. ايت وهنگىللب قاجدی. كمال دودمه پىچاغىنى چىقريب، قارامان نینگ قارنىگە سىنجدی. ايت جان آغرىغیده بير دومەلب، آقمان نینگ كېتىدن اېرگشدى. خلق نې معجزه، نې كرامت بۇلگىنگە عقلی يېتمەى، لال و كرخت توريب قالدی. اونگچە نظام‌الدین بىلن كمال ايگى ايتنى قوولب كېتدی. بيرار ساعته نظام‌الدین ھنسیرەب قېتىب كېلدى:

— سىرايمگە يېتالمەدیم، — دېدى او، — ايتدەى يۇگورىك اېكن.

كمال اېسە، شو كېتىگچە قاراماننى اۇلدېرىب، ايگى قولاغىنى گواھلىككە كېسىب، كېچ بۇلگندە اويىگە قېتدى. قۇرققنگە قۇشە كۆرىنور، دېگىلرى راست اېكن. قاضى تىق اېتگن تاووشدن بير سېچىب توشەدىگن بۇلىب قالگن. يىسىدەگى تلەتۇپدن كېين اويقوسى حرام بۇلدى. الاق-چلاق توشلر كۆردى. توشیدە آقمان بىلن قارامان اونینگ ايگى سانىنى اۋشە اۋلگن بوزاق نېمتەسىدېك قىلىپ سودرەب يورگىمىش. بير كۈنى «قنى او ولد زنا، حاضر تۇنغىزدەى بۇغىزلب تشلەيمىن!» دېب پىچاق كۆتريب جولان كېلىدى اويىگە. يىخشىيم، بو پىت، باغ اېتگیدە طهارت قىلەياتگن اېكن، قىصابگە دوچ كېلمېدى. آدمىلر نىزدیدە او بېدوا بير دردگە يۇلىققن ماخاۋگە ايلنىپ قالگن اېدى. جماعەگە قۇشىلگىنى اونینگ حدى ھم، ايمانى ھم، وجدانى ھم يۇق اېدى.

قاضى اېرتە بىلن كۆچەگە چىققەدى. اېشىك آغزیدەگى لای صوفەگە چۆكەدى. قۇلىدەگى قىشيق عصا بىلن چركىن لئەلرنى تورىتب اۋتیرەدى. او تىلدن قالگن، «گوشت» دېيالىمى، «اۋش»، دېيدى: «م-مە-... آق-ما-آن، اۋش... بوز-زاۋنىكى...» اۋتگن قېتىگىگە ايرجەيىب كۆلەدى. آغزیدن كۆپىك ساچەدى. عصا اۋقتەلەدى. آدمىلر ياقە اۋشلەيدى:

-سودایی بۆلیب قالیدی، شۆرلیک.

-اولیانینگ کپچیره من، ولپکن کپچ اوره من، دپگنلری شو بۆلسه کپره ک-ده.

حق و راست ایتدینگ.

قاضی همان چیریگن لته نی بوزاق نینگ ایتی فهملب، عصا اوچیده هواگه
آته دی. دپوانه وار هیرینگلب، قاتیپ-قاتیب کوله دی. او جَنی بۆلیب قالگن ایدی.

قىدە سن، قىنربولاق!

۳۲-فصل

قىدە كۆرسىگ كۈنگى سىنوق محرم بۇلغىل،

انداق مظلوم يۈلىدە قالسە، ھەمد بۇلغىل.

احمد يئوي

شىخ صبح كاذبە اويغاندى. رۇيە بى بى سوو ايسيتىب قۇيگن اپكن،
طهارة آلدى. بامداد نمازىنى ادا ايتدى. سۇنگ ايلكىگە تسيىخ نى آليىب، تكبير
ايتىشكە توشدى. حق سبحانہ تعالى نىنگ تۇقسان تۇقىز گۈزەل اسمىنى دليدە
تكرارلىب، اوزاق اۋتيردى. و نهايت، صبح صادق ياووق كېلگىچ، دعائى
محصورەلردن اۋقىب، اۋرىدىن توردى. رۇيە بانو ابرى نىنگ قىگە بارىشىنى بيلردى،
شونىنگ اوچون «مسجدگە مى، آتەسى؟» دەپ سۇرمەدى. شىخ اوزاقلىشىپ
كېتمەگونچە اېشىكنى ياپمەدى. رومالى نىنگ اوچىنى تيشلەگنچە خيالچن توريىب
قالدى.

مسجد بيلن اوى آرهسى اوچ يوز قەدىچە كېلردى. آره يۈلدە خلوتخانه. او
قىشدە چلەخانه وظيفەسىنى ھم اۋتر، شىخ گاھا آلىسدن مسالە تلىشىپ كېلگن طريقت
مخالفلرىنى ياكە ارادت اھلىنى شو يېردە قبول قىلردى. خلوتخانه اېشىگى قىيە آچىق،
او گۇيا «مقيم تورگى كېلر وقتىنگىز يېتمەدىمى، شىخىم؟» دېيە چارلىپ تورگندېك
اېدى. حضرت كۆكسىدە بول دعوتگە جواب تياراېدى: «ھلى فرصت بار.
يېچىلمەگن توگونلرنى يېچەيلىك. منصورخواجه بيت الحرمدين قيتسون. بو ياقدە

غیب الله نینگ شرعی خطاسین تاپماق لازم. سلیمان نینگ ارشادی، انی خوارزم ایلینه اوزه توو... دارالفنادین ایتک سیکیمکه عزم ایتگنمیز. انشاالله، خدا یارلعه گن کونی همدم بولیب، محرم بولیب، شبنم بولیب،... ایسیق بغرینگه قیتگه میمز».

شیخ خیال ایچره استه-استه یوریب، مسجد سلطانیه گه کیریپ باردی. ایچکریده، محرابدن پستراقدده صوفی دانشمند، حکیم سلیمان، قطب الدین، باباماچین دوره آلیشب اؤتیریشیدی. اولرنینگ باشلری اهیگیک، خودی ذکر قلییگه غرق بولگن چار درویشلردیک دنیا بیرله ایشلری یوق ایدی. حضرت کلتیه یؤتلدی. شونده گینه تۆرتله مرشد باشلرینی کؤتریب، ایرغیب توریشدی. برابرگه سلام بیریپ، پیر ایتگینی توتدیلر. شیخ تۆرگه اؤتیب اؤتیردی. قیسقه دعای فاتحه قیلدی. سلیمان تاقچه دن زرحل کاغذگه اؤره لیب، بیلدن ایپ ییلن باغلنگن خط کبلیتیردی. ایگی قولل بپر مرشدگه اوزه تدی.

-منصورخواجه دین مژده کبلیب دیر. تون آقشام بیر تجار بیریپ کبتدی، حضرتیم. شیخ مکتوب نینگ باغیچینی بیچدی، نسیمان کاغذنی تپکیسله دی. منصورخواجه نینگ میده حسن خطیگه بیر نظر تشلب، سلیمانگه قیتردی. حقنی، اؤقینگ-چی، حاجی منصورینگ عرض حالینی ایشیتیه یلوک.

سلیمان چۆک توشدی. خودی کلام الله نی تلاوت قیله یاتگندیک، قرائت ایله اوقی باشله دی:

-السلام علیکم و رحمة الله و برکاته! حق تعالی مرحمتی و سیز پیر مرشدنینگ اجابتیدین امان-ايسن خانه ی مبارککه یتیب کبلیدیک. کعبه الله توپراغینی طواف ایلب، کؤنگلیمیز نورگه تۆلدی. مزدلفه، عرفاتده، میناده حج عمللرینی ادا ایتدیک.

مدينه‌ی منوره ده خاتم النبیین (الها، اول ذات شریفگه بهشت نینگ تۆرى مشرف بولسون) تربیتى زیارت قیلدیک. ایمانیمیز به مثلى سوو ایچگندېک بۆلدى. پیریم! جانیمیز سلامت اېرسه، حق تعالی شفاعتی بیرله یول تدارگینی کۆرمکده میز. حاجی مقامیگه یتیب، احرام کییگن مریدلرینگیز بیرله یازنینگ چله‌سیگه قدر مبارک درگاهینگیزگه یتیمک امیدى دلیمیزی روشن ایلب توریب دیر. مشتاق دیدار طلبی ایل، حاجی منصورخواجه دېب ییلگه یسیز. والسلام والکلام.

منصورخواجه نینگ خطینی اېشیتیب، شیخ نینگ کۆنگلیگه بیر قتیتم نور ایندى. نظریده عزلت سرى قویله جک قدم ابتداسی یاووقلشگندېک اېدى. دېمک، اوشل چيگل توگونلرنی ییچمککە کیریشوو لازم. شیخ نینگ خيالیگه عبدالروف کېلدى. «حجدن قیتگچ، مشکلینگیزنی ییچگه ییمیز، دېب سۆز بېریب اېدیک. قیسی کۆچه لرگه باش اوریب یورگن اېکن اول ناتوان ییگیت؟»

بیز صوفی ییلن کبتلرنی بیر ایلتیب کېله یلیک، - دېدى حضرت اوچ مریدیگه باقیب، - سیزلر خانقاهده بۆلیب تورینگلر. طالب علملر توش-توشگه ترقه لیب کېتمه سون.

شیخ چقان قۇزغلدى.

-باباقول، ایکی آت کېلتیرینگ.

یریم ساعتلر اؤتیب، شیخ المشایخ ییلن صوفی دانشمند ایگی یۇرغه آتده قاره‌تاغ طرفگه روانه بۆلدىلر. شیخ صوفی دانشمندنی قېتىگه بې چیز آلگنی یوق. اول، صوفی پیرکامل نینگ توققن اینیسی صدرخواجه نینگ فرزندى، یعنی جینی. ایگیلمچی، او حضرت نینگ ولیلیک رتبه‌سیگه یېتگن خلیفه‌لریدن. محمد صوفیگه دانشمند عنوانی بېکارگه بېریلمه گن اېدى. شیخ نینگ یادىگه مروزی توشدى. بیر

نېچه ييل بورون مروودن مدرس مروزي كېلىب اېدى. او تورلى ملامتلىرگه اينايىب، جماعت كؤز اؤنگيده خواجه احمد يسوينى ملزم قىلماق قصدیده يؤلگه آتلندهدى. ايگى مينگ مشكل مساله حاضره يدى. يانيگه قيرفته علمانى آلهدى. مدرس كاروانى يؤلگه توشگچ، شيخ صوفينى چارله يدى. «باقينگ، صوفى، مرودين بيزتامانگه جناب مروزي كېله ياتير. كؤنگليده ايگى مينگ مساله جاي تلاشه دير. اينىگ يرمىسين اؤچيرينگ!» دانشمند دعا قيلهدى. مدرس نينگ دليگه جا بؤلگن ايگى مينگ مساله نينگ تېنگ يرمى اونوت بؤلهدى. مروزي يسىگه يېتىب كېلىب، مېرنى اېگلله يدى. نيتى - اؤشه سؤراقلىرىنى بېرىب، طريقت اهلى آلدیده شيخنى سينب كؤريش اېدى. شو پيت شيخ اشارتى ايله دانشمند مروزي نينگ كؤنگليده گى مينگ سوالنى هم ايزسىز يۇقاتهدى. مدرس داوديره ب، قويندن قلىن دفتر آلهدى و اؤقيماقچى بؤلهدى. قره سه، دفتر ورقلىر آتاق، اولرده بير سؤز قالمه ي اؤچيب كېتىگن اېميش. مروزي لال و كرخت بؤلىب، گېزرگنچه توريب قالهدى. و نهايت، مېردن استه توشيب، شيخ نينگ آلدیگه كېلهدى، اونينگ اېتىگىنى كؤزيگه سورتىب، تزرع ايتهدى: «شكاكلىك قىلديم، عفو اېتسينلر، پيرىم...» شيخ آتىنى بىلديريپ كېتركن، شونداق دانا جىينى و خليفه سى بارليگىدن حق تعالىگه شكرانه كېلتيردى. قاره چوق، قؤشابه، جىيده ليك كېنتلىر آرتده قالدى. هاوو آليسده، قاره تاغ تېپه سيده اؤركچلى تويه دېك قاتىب قالگن قايه تاش كؤريندى. شيخ جلونى بؤش قؤيىب، تېوره ككه نظر ساليپ بارردى. حوت كيرگن، دهقان كېتمان و آماچىنى سودره ب دله گه چىقيدى. هاو نريراقدە بير چاريكار قولاجكشلب بير چاپه ييتى. يؤل چېتىده بىلىنى باغلگن يىگيت قؤش هیده يېتى. شيخ نينگ ياديگه اؤزى ايتگن قديم بير حكمت توشدى: «دهقان اېمس، كېتمان چاپىب نان يېمه سه». شيخ افسوس چېكدى: «ولې، اېكىنچى نينگ نانينى يريمته قىلغووچىلر اورچىب كېتدى. حاصل

جمع بۇلسە، خرمن تېپەسىدە قارە قوشىدەي پىدا بۇلىشەدىلر. دھقان اللھدن اۋزگە
ذاتگە دردىنى ايتالمسە. وادريغ!

تغىن بىر مزگىل يوردىلر. «قېگە آتلندىك؟» - دېب سۆرەگنى صوفىدە حد
يۇق. پىردن اذن بۇلمەگونچە سۇراق بېرىش ترك آدابگە كىرار اېدى. پىر مرشدشوق
طبيعىسى ايله سېزدى كە، صوفى نىنگ تىلىدە سوال ايلنەدىر.

-قېنربولاققە يۇل آلدىك. عبدالروف يادىنگىزدەمو؟

سرگردان عبدالروف نىنگ اچىق قىسمتىدن دانشمند هم باخبر اېدى. پىرىنىنگ
نىتىنى درحال فەملەدى.

-توررجايىن بىر كۆرەيلىك، - دېدى شىخ، سۇنگ جىەنىگە ايلجەيىب باقدى، بىنوا
يىگىت نىنگ مشكلىنى يىچمىكنى سليمان بىرلە ايكايونىگىزگە تاپشىردىك.

صوفى نىنگ يورەگى بىر قلقىب توشدى. «آرەدن ايكى يىل اۋتدى.
عبدالروف دېگن دېوانەوش قىسى گۆشەلردە اېركن؟ اهل و عيالى-چى؟ الرنىنگ
توگونلرى چىگىللىشىب كېتمەگن مىكن؟»

-پىرىم، سىز مدد بېرسىنگىز...

شىخ ايندەمەدى. او عبدالروف نىنگ عيالىدن توغىلگن گۆدك نىنگ
آتەسىنى تاپىش يۇلىنى خيالىدە پىشىرىپ قۇيگن اېدى. قېنربولاق ايكى قىر آرەسىدە
باش قۇيىب ياتگن كوهلىككىنە كېنت اېدى. شىخ بىر زمانلر حضرت عكاشەنىنگ
تربىتىنى زيارت اېتگنى بو پىرگە بىر-ايكى بار كېلگن اېدى.

-مىسجدگە ھىدەنگ، صوفى! - دېدى پىر. محمد اۋتكىنچىلردن يۇل سۇردى.

— ھاو اناوی تامیده قیزغلداق آچیلیب یاتگن اوی مچیتده، تقصیر! — دېدی یوقون چاپانلیک بیر کیسه.

«بولتور تام سوولهلمهگن اېکن، — دېب قۇیدی ایچیده شیخ، — یوق اېسه، بونجهلیک اؤت-اؤلن اونیب چیقمس اېدی» مسجده اوچ-تؤرت کیشی گپ-گشتک بیلن آواره اېدی. ایکی بېگانه آتلیقنی کۆریشیب، درحال تشقیرگه چیقیدیلر. — خوش کۆردیک، مهمانلر! — دېب قۇلینی کۆکسیگه قۇیدی قیرباق کیشی. یاشراق ییگیت اېسه، آتلرنی جلویدن آلدی، یتکلب باریب، باباتوتگه باغلهدی.

شیخ بیلن صوفی دانشمند ایچکری اؤتیدیلر. شیخ تۆردهگی بۆیره اوستیگه تۆشه لگن یغیر کیگیزگه چاردانه قوردی. دعاى فاتحه قیلدی. نمازخانلر، بو تقصیرلر کیم بۆلدى اېکن، دېگندېک گاه شیخگه، گاه صوفیگه قره ب قۇیدیلر. اولر دنیابخبر، تاغ اېتگیدهگی آدم سیرهک آولده کون اؤتکزر، روپره لریده کیمسن سلطان العارفين، اولیالر سروری اؤتیرگینی خیاللریگه هم کېلتیرمسدیلر.

— بیرینگیز باریب کېنت آقسقالینی چارلب کېلینگ، — دېدی نهایت صوفی، یسیدن قۇناق بار، دېنگ.

بیر ییگیت ایرغیب توریب یوگوردی. هه دېمه ی لؤکیلب کېنت والیسی یېتیب کېلدى. او غایت بېزاوته، سلّه سی قییشیق اؤره لگن، اؤزی حاضرگینه مۆرجه دن چیقندېک تېرلب-پیشیب کېتگن اېدی. حسام الدین آقسقال شیخنی یخشی تنیردی. او اؤقتین-اؤقتین قلعگه باریب، حضرت نینگ امر معروفلریدن بهره مند بۇلیب تورر اېدی.

مسجد تۆرىده شیخ المشایخنى كۆریب، حسام الدین ایشیکده بیر ثانیه تخته بۆلیب قالدی. بیر مرشدنینگ کوتیلمه گنده بو یەرلرده پیدا بۆلیشی یېتی اوخله سه، توشیگه کیرمس، نظریده بو الله نینگ عنایتی، حدسیز مکافاتى اهدی.

—قدملریگه حسنات، پیریم! بیز غریبلر مکانیگه قۇیگن قدملری مبارک بۆلسین!

حسام الدین پیرمرشد استقبالیگه باریب یوکیندی. شیخ آقسقال نینگ کیندیگیگه توشیب تورگن پتک سقالیگه قره ب قۇیدی: «سقالنى بېلگچه اوزه یتماق سنتتگه کیرمەیدی، انى کلتە قیلینگ!» دېماقچى بۇلدى، الا، مگر فراستی یېتگنده اۇزى ییلردى، دېب سکوت سقلەدى.

آقسقال یلتاقلندى:

—نى خدمت بۇلسە، حاضر میز، پیریم...

—خدمت بار. عبدالروف قیده، بیله سیزمی؟

حسام الدین گۇیا عبدالروف نینگ غایب بۇلگنیگه اۇزى عیبداردېک، چۆچیب ییدیللەدى:

—اۆلیم دین خبریم بار، اول ییگیت دین خبریم یۇق، پیریم. اهل و عیالی اېنه سینکیگه کېتیدی. اۇزى اېرسە... شول صغیرنینگ آتەسى تاپیلمس اېرکن، آوولگه قدم باسمه یمن، دېگن اېرمیش. خدا بیله دی، قیسی گۆرده یورییدی...

—بیر آستیدن بۇلسە ده، اول ییگیتنى تاپیب، حضوریمیزگه آلیب بارە سیز. اوقدینگیزمی؟

—اوقدیم، پیریم، اوقدیم، — دېدی لېلری تېترەب آقسقال.

شیخ چقان اۋرنیدن توردی.

یۈل باشلنگ، آقسقال، عبدالروفنیکگه باره میز.

عبدالروف نینگ آتەسى اپنسیزگینه، پستک ایوانده اورچوق ییگریب
اۋتیرگن ایدی. اولای کیرنی کۋریب، هۋنگره ب ییغلب قۋیه وهردی.

باشگینه منی قیسی تاشگه اورەى اولیا باباسی! هم اۋغیلدین، هم نیرەلردین
ایریلیب، یگه مزار بۈلیب قالدیم. هاوو... بیز غریلردین هم خبر آله دیرغان
بندەسى بار اپکن، الله گه شکر...

شیخ آتەى زارگه تسکین بەردی:

ییغلمەنگ، سینگلیم. عبدالروف تاپیلەدی. منە، آقسقال قۋلیدن ییتکلب کەلەدی
اۋغیلنگیزنى. غیب الله نینگ آتەسى تیریک، اونى دە تاپتیرگەیمیز. کەلیننگیزدە عیب
یۇق، اول زناکار اېمس. انشاءالله، یقین کونلر ایچیندە خاندانینگیز جمع بۈلگەى. آتە
هیقیللب، شیخ نینگ اېتگیدن توتدی، طواف قیلیب، بیر یۈله کۈز یاشلرینی هم پیر
مرشد اېتگیگە ارتیب آلدی.

یسىگە شام قۋنگندە ایكى اتلیق قلعه گە کیریب کەلیشیدی. نېچە کون
بدلیگە اۋشە تون شیخ آرام آلیب اوخلەدی.

غيب الله نینگ آتەسى كيم؟

۳۳-فصل

خاتىنلەرگە خوبلىق و يىخىلىق بىرلە معاملە قىلىنلار.

حديث

خاتىنىنىڭ - گۈللەن باغىنىڭ.

قدىم حکمت

آرەدن اۋن كون، اۋن بېش كون اۋتدى. حوت چىقدى، حمل كىردى. بىراق عبدالروفدن درك يۇق اېدى. شىخ امرى بىلەن باباماجىن ھوۋ بولتورگىدەك اطراف-جوانىدەگى خانقاھلارنى، مسافر خانە و كاروانسرايلارنى كېزىپ چىقدى. حتى تەكە خانە ھەم قالەمدى. نې عەجب كە بو سىاق يىگىت يىر يوزىدن يۇقلىك سىرى غايىب بۇلگندەك اېدى. شو كېتگىچە حوت نىنىڭ آياغىدە پىدا بۇلدى او. حسام الدىن آقسقال سىز، يالغىز اۋزى خانقاھگە كىرىپ كېلدى. اۋنى يىرىنچى بۇلىپ باباماجىن كۇرىپ قالدى. او يىر يوموش ايلە تشقىرگە چىقەياتگن اېدى، دروازە خانە بورچىگىدە كەلسى يەرگە تېككۈدەك بۇلىپ اۋتيرگن كىمسەگە كۈزى توشدى. يانىگە بارىپ، استە يىلكەسىگە قۇل قۇيدى.

ھەي خدانىڭ بىندەسى، كىمسن؟ نەچۈن بونداق اۋتيرىسېن؟ بېمارمىسن، نەمەسن؟

عبدالروف باشىنى سەل گىنە كۇترىپ جواب قىلدى:

نە تىرىكىمن، نە اۋلىك. اىككى جەھان آوارەسىمن...

باباماچین عبدالروفنى تَنیب قالدی. شاشگیندن «ماشاءالله!» دهب یوباردی.
 -هؤو، باله، قَیسی گۆرده یوریسن؟ سېنى ایزلب آچمه گن اېشیگیم، کیرمه گن
 تېشیگیم قالمه دی. قنى، تور!
 عبدالروف نینگ تورگنى مجالى یۇق اېدی. باباماچین اونى دست کۆتريب،
 لای صوفه گه اؤتقزدی. عبدالروف اوه تارتدی.
 -غارلرنى مکان قیلیب یوریب اېدیم. پیریمیز یورتگه قَیتیدى اېکن، دهب آتباقرلردن
 اېشیتدیم...
 -سن قیمیرلهمه ی جایینگده اؤتیریب تور، - دېدی باباماچین و لؤکیلب ایچکری
 کیریب کھتدی.
 شیخ حکیم سلیمان ییلن قطبالدین گه نېنى دیر اوقدیرماقده اېدی.
 باباماچین، عادتیگه کۆره، اېشیکدناق «پیریم!» دهب هاوایقېب کیردی. شیخ
 باباماچین نینگ هاوایقمه لیگیگه کۆنیکېب کھتگن اېدی، شونینگ اوچون ایلجه ییب
 سۆردی:
 -نى حال یوز بېردی، باباقول، آله هؤکیز توغیدیمی؟
 -عبدالروف تاپیلدی! - دېدی باباقول، - دروازه آلدیگه اؤتقزېب قۆیدیم. اونى
 حضورینگیزگه آلیب کیرایمى، پیریم؟
 شیخ نېچه آیلىر تاغ و تاش آرھلب، بدننى سووھابون کۆرمه ی یورگن
 سودایى ییگیت نینگ حالتینى کۆز آلدیگه کھتیردی.
 -اینیگ سقال-مورتین کوزه نکلر. حمامگه آلیب بارینگ. باشتین-آیاق ینگى لباس
 کیدیرینگ. اوچ کون یخشېلب تاماقلنتیرینگ. جانینى چقیریب آلسین. سوغین
 کۆریشک بۇلر.

باباقول یېلیب چقیب کەتدی. عبدالروف دېوارگە سوینگنچە، کەلە
 آسیتیریب اوتیرردی. باباقول بو سفر اونگە یخشیلب رزم سالدی. بولتورگی دورکون،
 یغریندار ییگیتدن اثر هم قالمەگن. بوگونگی عبدالروف سابق عبدالروف نینگ
 سایەسى ابدی گویا. آزیب، چۆپدە ی بۆلیب کەتگن، کۆزلىدە نور یوق. اېگنیدە
 جلدور چاپان، باشیدە یغیری چیققن قولاقچین، ساچ-سقال تۈزیگن، توررگە حالی،
 یوررگە مجالى یوق ابدی.

باباماجین عبدالروفتی قۇلتیقلب حمام سرى آلیب کەتدی. اونى شیریلنغاچ
 قیلیب یېچیتیردی. حمام خادەمگە بویوردی کە بو ییگیت نینگ یېتى قەت تېرىسىنى
 شیلیب آلسنگ هم میلی، ولې کیندیگیدە کیری قالمەسین...

حمامدن عبدالروف قوشدېک یینگیل بۆلیب چیقادی. باباقول اونگە ینگى
 ايشان-كۆیلک، خرقة کيیدیردی. باشیگە تخی بوزيلمەگن تقيە قۇندیردی، آياغى -
 نینگ آستىگە قۇنجلى اېتىك تشلەدى. سۈنگ آشپزنىنگ آلدیگە يېتکلب باردی.
 هزل ارەلش اونگە بۇیسە قیلدی: «منه بو درویشگە اوچ کون تويگونچە تاماق بېر!
 اوچ کونە بۇرىدە ی قيلمەسنگ، قارنىنگنى بارەمن، يېلیب قۇی!»

آشپز گاهیدە باباقول نینگ هزلى چینگە ایلنیب کەتیشیدن قۇرقردی، قولۇق
 قیلدی. تورت-بېش کونە عبدالروف اۋزیگە کەلدى. رنگیگە قان یوگوردی. قدینی
 تیکیب، آياغیدە بېملال تورەدیگن بۆلدى. باباقول اونى دست کۆتریب، بیر-ایکی
 سیلتەدى و «اېندى خاتىن آلسنگ، يرهيدىگن بۇلیسن، باله!» دېب بیرگە قۇیدى.

سیور، بیریم نینگ حضورىگە کیرەمیز!

عبدالروف یورەگى دوکیللپ باباقولگە اېرگەشدى. بسم الله، دېب بۇسەغە
 ەتلەدى و تۇردە خلیفەلری محمد دانشمند بیلن حکیم سلیمان اۋرتەسیدە اۋتیرگن
 اولیا باباسینی کۆریب، چۆک توشدى. کۈنگلى بیر خیل بۆلیب کەتدی. «اولیا بابا!»

دېماقچى بۇلىب آغيز جۇفله دى. يىراق تاماغيگه بير نيمه تيقىلدى، كۆزلىرىگه قويلىپ ياش كېلدى. كۈلسىنى خىم قىلىپ، سكوت سىقلاب اۆتيره وېردى.

نهايت، شىخ المشايخ نىنگ تئىش، ملايم تاووشى اېشىتىلدى:

-موندە كېلىنگ، عبدالروف!

عبدالروف تىزەلب آلغە سىلجىدى. حضرتگە تۆرت بېش قدم قالگندە تۇختە دى. يېردن باشىنى كۆتۈرۈپ، اوليا باباسى نىنگ كۆزلىرىگە باتىنمەي گىنە باقدى. بو نگاهدە هم تزرع، هم التجا، هم اميد ظهور اېتر اېدى.

شىخ يىگىتگە كۆز قىرىنى سالدى. سۆردى:

-قنداقسىز اېندى؟

اىلك دفعە يىگىت نىنگ تىلى كىلمەگە كېلدى:

-سىزنى كۆرىپ، دردېم نىنگ يارىتىسى كېتدى، اوليا بابا.

-يىگىت كىشى شونداق بۇلورمى، اۋغلىم؟ - دېدى شىخ، - چۆلدەگى گياھ شمال تورسە اېگىلەدى، ولې باز قدىنى راستلەيدى. اىگنەدېك بايچېچك قىتق يېرنى تېشىپ، ياروغ عالمگە اينتېلەدى. سىز انسانسىز، اۋشل بايچېچكدېك كوچىنگىز يۇقمى؟ اېر كىشى نىنگ زېنتى قوۋت، شىجاعت، صبر. سىز نوقىران ياشدەسىز، آلدىنگىزدە آشىب اۋتەدىگن تاغلر، كېچىپ اۋتەدىگن سايلىر تورىيدى. بونداق حسرت و ندامت بىرلە نېچوك اهل و عىالىنگىزنى تربىت قىلغەيسىز، تەنگىزگە بير اۋىلىپ كۆرىنگ. يىگىتمەن، دېب بېلىنگىزگە بېلباغ بايلىسىزمى، بس، مردىنىنگ عملين قىلىنگ-دە، اۋغلىم!

عبدالروف قۇل قاووشتىرىپ، باشىنى اېگدى:

-عاصيلىك قىلدىم، كېچىرىنگ، بابا...

-عاصيلىك اېمىس، عاجزلىك قىلدىنكىز. اۋزىنكىزنى قۇلگە آلىنگ. منە بو آغەلرىنكىز بىرلە اېرتن اۋىينكىزگە بارەسىز. اهل و عيالىنكىزنى كېلتىرەسىز. بو ايكىسى ضعيفەنكىزىنىڭ زنادىن خالى اېكنلىكىن اثابتلې، غىب الله نىڭ آتەسىنى تايىپ بېرەدىلر. بارىنگ، بوگونچە دَم آلىپ تورىنگ.

ايكى يىلدىركە، عبدالروف نىڭ كۆكرەگىدە بىر جراحت بار اېدى. او لىل و نھار وجودىنى ياندىرىپ تورردى. اوليا باباسى نىڭ تۇرت آغىز كىلمەسى بول جراحتگە ملھم قۇيگندېك بۇلدى. او غىر طبعىي بىر قۇت ايلە تىگە بۇلدى و آرقەسى يىلن يورىپ اېنكە يگنچە چىقىپ كېتىدى.

شيخ خليفەلرىگە ھم اجازە بېردى.

-اېرتەنىڭ تدارگىن كۆرىنگلر. باباقولگە ايتىنگ، اوچ اولاو حاضەرلەسىن.

شيخ يالغىز قالىپ، خيالگە بېرىلدى. «عيال زنادىن خالى. بو روشن. خۇش، غىب الله نىڭ پدىرى كىم بۇلدى؟» حضرت تسىيح اۋگىرىپ، كۆزلىرىنى يۇمدى. ناسوت عالمىنى، لاهوت عالمىنى كېزىپ، معمانىڭ يېچىمىنى ايزلەدى. قلب نكاهىنى قىنر بولاققە قرەتدى. تەغىن بولتورگىدېك كتە باغدە اۋراق كۆترىپ يورگن قارەسقال، مىقتى يىگىتنى كۆرگندەى بۇلدى. انە، او اۋراغىنى يېرگە قۇيدى. اېسكى چاپانى نىڭ يىرتىغىدن بىر پرچە مامىق سوغورىپ آلدى... قۇشنى باغدە اېسە، صورتى زېبا بىر جۋان نىڭ شرفەسى پىدا بۇلدى. ضعيفە بوزاق يېتىكلىپ بارردى. تۇستىدن او باشقواقنى قۇيىپ يوباردى و... حالسىزلىپ يېرگە اۋتۇردى... علم غىب، شوق طبعىي شرافتى اۋلەراق شيخ غىب الله نىڭ دىياگە كېلىشىگە سبب بۇلگن معجزەنى كىشكف اېتگندېك اېدى. كۈنگلى يارىشىدى. تىكىر ايتدى. ارض و سماءلرنىڭ تنھا اېگەسىگە شكرانە كېلتىرىپ، اۋرنىدن توردى.

اېرتەلب سفر آلدىدن شيخ ايگى خليفەسىگە مشكلات يېچىمىنى ايتدى:

یگیمره چاغلیق نوجواننی تۆپلنگ. اوی توریگه حجاب تارتسینلر. اوچ گزلیک
ایپ آلنسن. ایپنینگ بیر اوچی ضعیفه نینگ بیلگیده، بیر اوچی ییگیت نینگ
قۇلیده. شیخ معالی کولدی.

بو یاغی اؤزلری نینگ نفسانیتلریگه حواله. بیرینگیز دانشمند، بیرینگیز حکیم.
آمین! المفلس امان الله، دیدی آیت کریمه. بی نوالرنی الله اؤز حمایه سیگه آلمیش.

اوچ آتلیق یۆلگه توشدی. شیخ اولرنینگ آرتیدن اوزاق تیکیلیب قالدی.
قینربولاق ایگی-اوچ فرسخ کپلر اهدی. جدلب یوریلسه، ایگی ساعتهده بیتسه
بۆلردی. آتلیرنی یۆرتتیریب کپتر اېکن، اوچ یۇلاوچی نینگ خیالیده اوچ خیل فکر
چرخ اورهدی. صوفی دانشمند اؤیلردی: «ضعیفه نینگ بیلگیگه ایپ باغلیق. ایپ
نینگ بیر اوچی بېگانه ییگیت نینگ قۇلیگه اولنگن. خوش، ایپ ترنگ تارتیلگنده
کیم نینگ بوره گی بېزاوته بولماغی کپرهک؟ ضعیفه نینگمی و یا اناوی سیناوغه کپلگن
ییگیت نینگمی؟ پیر، او یاغی اؤزلرینگیزگه حواله دېدلر».

سلیمان اشراق علمینی اېگللهگن، یعنی بیراولرنینگ فکرینی اؤقیش
اقتداریگه اېگه اهدی. شوق طبعیسی ایله دانشمند نینگ خیالیده گی سؤراقنی ایلغب
آلدی.

-آری راست، صوفی، - دېدی او، - کیمینه هم شونداق اؤیده اېدیم.

اول مشت پر عیال بېگانه اېرکککه یقینلشمهگن، ولېکن صله ی رحمیگه
اؤشل قاره سقال نینگ پشتیدن بیر قطره اؤتگن. واعجب! بول نېچوک معجزات،
صوفی؟».

قینرگه باره یلیک-چی، گؤدک نینگ آتھ سینی تاپسک، اؤزیدن سؤررمیز.

-تاپال اېتمسک چی؟

-اونده حکیم سلیمان بیرله صوفی دانشمندنینگ پیر آلدیده یوزلری قرا بۆله دی. انشاءالله، بول ثواب ایشده رحمان اېگه مدد بېرگه ی.

عبدالروف نینگ فکری-ذکری خاتینیده اېدی: «زباخان کهلرمیکن، کهلسمیکن؟ اورمه دیم، سؤکمه دیم، طلاغینی بېرمه دیم. اوچ باله گه (او بېگانه گؤدکنی سناققه قوشگیسی کلمه دی) رحم قیلسه، اویگه قیتر. ایشقیلیپ، منه بو آغهلر مېندین بولماغان باله نینگ آتھ سینی تاپیب، عیالیمنی آق یوزلیک قیلیشسین- ده. ای خداییم-ای، اوزینگ قۇلله غه یسن...»

عبدالروف حاولیسیگه کیردی و «اېنه جان!» دېب قیچقیردی. صدا چیقمه دی. او اطرافیکه انگلب، گریان بولیب تورگن اېدی، باغ طرفدن بیر دسته شاخ-شبه قۇلتیقلب، آنه سی قیقب کهلدی. عبدالروف «اېنه! اېنه جانیم!» دېب والده سی نینگ استقبالیگه چاپدی. آنه سی تۇخته دی. اوغلینی تیمه دی. ییغله یوېریب، اونینگ کؤزلری خیره تارتگن اېدی.

-های، سن کیمن، باله م؟- دېدی، آزاده کینگن عدل قامت ییگیگه قره ب.

عبدالروف اوچیب باریب، اېنه سینی قوچدی.

-سیزنی کویديرگن دېوانه اوغلینگیزمن، اېنه جان!

آنه دلبندینی تاووشیدن تیندی.

«تیریکمیسن، باله م، قۇزیچاغیم!» دېدی و هوشیدن کھتدی.

حسام الدین آقسقال شیخ المشایخگه بېرگن وعده سی نینگ عهدھه سیدن چیقالمه ی، چۆچیب یورردی. عبدالروف نینگ اؤز آياغی ییلن کهلگنی اونینگ اوچون نجاتدېک تویولدی. اؤزی اوستی یاییق ارابه تاپدی. عبدالروف ییلن باریب، زباخانلرنی کؤچیریب کهلدی. سؤنگره شاتیرلریگه بویوریب، عبدالروف نینگ

حاوليسيگه ييگيرمه گه يقين ياش-يلنگنى تۆپله تيردى. پېشىنگه باريب، عبدالروف نينگ اويىنى مهمان باسدى. كته اوى نينگ تۆريده آقسقال، كېنت قارىسى، مسجد امامى، ايگى-اوج ملا، زېباخان نينگ اوروغلى اۆتيريشيدى. بورچككه حجاب تارتيلگن. پرده آرتيده زېباخان ينگه سى بيلن بۆله جك سيناونى كوته ديلر. حكيم سليمان دعا قىلدى : «اللهم سیرنا اهل الامتياز. اي، حاجتبرار اېگه م، اۆزىنگ يىزنى امتيازلى بنده لر ينگ دىن قىلغايىسن».

صوفى نينگ ايماسى بيلن بير اۆره م ايپ كېلتيردىلر. ايپ نينگ بير اوچىنى زېباخان نينگ بىلگىگه، ايگىنچى اوچىنى پرده دن تۆرت قدمچه بېريده چاردانه قورگن ييگيت نينگ قۇليگه باغله ديلر. گواھلر، حضرت سلطان نينگ بو ايگى خليفه سى نې كرامت كۆرسه تر اېكن، دېگندېك، بير-بيرلريگه عجبلىب باقه ديلر، بىلكه قىسيب قۇيه ديلر.

صوفى دانشمند حجاب طرفگه قره ب دېدى:

سینگىلم، بېزاوته بۆلسنگىز، اويه لمه ي ايپنى تارتىنگ. بو عمل بيرله سىز بېگناه اېكلىگىنگىزنى اثباتله سىز.

حكيم سليمان ياننده گى ييگيتگه اۆگيريلدى:

بول طلب سىزگه هم تعلقى، اوقدينگىز مى؟ حالتىنگىز اۆزگرسه، ايپنى تارتىنگ.

بير دقيقه، ايگى، اوج دقيقه اۆتدى. لېكن نه حجاب، نه بېگناه ييگيت طرفدن ايپ تارتيلمه دى. او ايگى اۆرتده معلق آسيليپ تورردى. سليمان نينگ امرى بيلن كۆرپه چه گه اۆزگه ييگيت چۆك توشدى. او بير پرده گه، بير قۇليگه قره ب، نېگه دير كوليپ قۇيدى. ايپ اېسه، بايه گى بايه گيدېك سلقى حالتده قىميرلر تورردى.

سیناواگه کهلگن ییگیتلر بیر-بیرلرینی المشتیره-بیردیلر. اؤن ایگینچی، اؤن تۆرتینچی، اؤن ییتینچی ییگیت اپینی تارتمه‌ی اؤرینلریدن توریب کپتدی. و نهایت، پرده قرشیسیگه اؤن سگیزینچی، بؤیدار، میقتی ییگیت کهلپ اؤتیردی. بیر نهجه لحظه اؤتدی. بیر زمان ایپ تیره‌ندی. ییگیت نینگ رنگی اؤزگردی. او اپینی اؤزیگه تارتدی. شو محل ایپ حجابدن هم تارتیلگندېک بؤلدى. بیر-ایکى ثانیه ده ایپ ترنگلشدی و ... اوزیلدی. مهمانلر بول غرایب حدیثنی هضم قیلامه‌ی، «نعوذ بالله!» دېب یوباردی. سلیمان اولرگه یاقتمه‌ی قره‌ب قۇیدی. سؤنگ ییگیتگه یوزلندی:

-بؤلدى. یېچینگ اپینی!

ییگیت نېگه دیر قیزردی. ییگیدن اپینی چقیریب، قۇلنی کؤکسیگه قۇیدی:

-تقصیر، یوره گیم یامان اوریب کپتدی. هیچ بونقه بؤلمه گندی. عذر...

«خیریت! - دېدی ایچیده سلیمان، - بونینگ دلی بیجیز بیزاوته بؤلمه‌دی. سرنینگ باشی شول بؤلسه، عجب اهرمس». ییگیت بیر محلگچه بېخود بؤلیب، اؤزیگه کبالمه‌ی اؤتیردی. «مېنى بیران نرسه ده گناهکار قیلماقچی شېکیلى، بو تقصیرلر»، دېب خواطرلندی. صوفی دراواونینگ خیالینی اوقیب آلدی:

-سیزنی هیچ کیم گناهکار قیلماقچی اېمس، بول فکرنی کلّه‌نگیزدن چقیرینگ! - دېدی قاواغینی اوییب. ییگیت حاضرگینه کؤنگلیدن اؤتگن اؤینی تاپیب ایتگن بو سېرصولت، کؤزلی اؤتکیر کیشیگه باقیب، بدتر هدیکیسیره‌دی.

-خدا اورسین تقصیر، مېنده ذره‌چه گناه یوق...

-شول سؤزینگیز چین بؤلسه، قرآن کریمنی اوشلب، قَسَم ایچه‌سیز نی واقعه بؤلگیننی منه بو محترم ذاتلر آلدیده رؤیی راست ایتیپ بېره‌سیز. اسمینگیز نیمه؟

-اسم... آتیم شادیمت، -دېدی ییگیت داودیره ب.

صوفی دانشمندیگ اېسیگه بولتور پیرکامل ایتگن گپ توشدی. «مېن اول
گۆدک نینگ سېبکارینی کۆرگندېکمن. میقتی، قاره سقال ییگیت. باغده اوراق
کۆتریب یورییدی».

صوفی همان جدی آهنگده سۆردی:

-سیز عبدالروف نینگ باغ قۇشینیسی بۇله سیز، شونداقمی؟

-م....م، تقصیر.

-مصحف کېلتیرینگ! - دېب بویوردی سلیمان. مسجد امامی تیزه سیده قرآن
اوشلب اؤتیرگن اېدی، ایرغیب توریب، چۆزدی.

-مېنگه اېمس، شادیمتگه بېرینگ! -دېدی سلیمان.

شادیمت قرآن کریمنی ایکی قۇلب آلدی، اؤپدی، پېشانه سیگه باسدی.

-انه اېندی سؤللنگ. شاشمینگ، اول عیاللرگه رخصت بېره یلیک، سۇغین.

زېباخان ییلن ینگه سی یوزلرینی چېلک ییلن یشیرگنچه چیقېب کېتدیلر.
شادیمت تنگ احوالده قالدی. گۇیا اوندن عمریده کۆرمه گن، ییلمه گن نرسه سینی
ایت، دېه قیستاوگه آلیشه یاتگندېک اېدی.

-نېنی سؤلله ی، تقصیر؟ -دېدی او سلیمانگه التجالی باقیب.

صوفی کۆمککه کېلدى:

-ایکی ییل بورون، یاز چله سیده باغده اؤت اؤریب یورگنینگیزده نې واقعه صادر
بۇلغان اېدی.

-هیچ نیمه تقصیر. هر ییلی یاز کپلسه باغده گئی یؤنغیچقه نی اؤریب، دسته له یمن. اوسیب چیقه دی، قیته اؤره من. شویتیب، مال-جان نینگ غمینی ییمیز ده.

-خیالینگیزی جمع لنگ، شادیمت. قورقمنگ. ییگیت کیشیسز. ایکی ییل بورون، یاز ییله سیده باغده اوراق کؤتریب یوریب ابدینگیز. ییلکه نگیزده چاپان. اوشل کونی وجودینگیزده بیر اؤزگریش سبزه دینگیزمی؟ یخشیلپ اېسلنگ.

شادیمت نینگ پېشانه سی تیریشدی. یبرگه باقدی. اوه تارتدی. انچه گچه چورق دېب آغیز آچمه دی. نهایت، تیلگه کیردی:

-اېسله دیم، تقصیر، - دېدی اېشیتیلر-اېشیتیلمس، - ایتگنی اویت-ده... بول هر ییگیت نینگ باشیدین اؤته دیگن ایش...

-انه شو ایشنی آچیق ایتیب بېرینگ. سیزده گناه بؤلسمه، جزا هم یوق. ایتینگ! قؤلینگیزده قرآن توریددی.

شادیمت مهمانلرگه بیر قور رزم سالیب قویب، باشینی اېگدی:

-شو... اؤت اؤریب یوریب اېدیم. بېردن وجودیم یاندی. یوره گیم بوگونگیده ی دوکیلب غلطی بؤلیب کېتدیم. قره سم، احتلام کېلگن اېکن. چاپانیم نینگ ییرتیغیدن بیر سقیم پخته یولیب آلیب ارتیندیم.

-پخته نی یبرگه تشله دینگیزمی، یاکه...

-اېکینی حرام قیلمه سین، دېب یبرگه اورمه دیم. پخسه نینگ تېشیگیگه تیقب قویدیم.

مهمانلر تعجب دن قاتیب قالدیلر. سل آلدینگى شیویر-شیویر و ییلکه قیسیشلر برهم تاپگن اېدی. شیخ نینگ ایکی وکیلی ییلن شادیمت نینگ

اۋرتەسىدەگى سوال-جواب اولرنيگ زباني آليب، حيرت درياسیگه غرق اېتگن اېدى.

صوفى سۋردى:

-شادىمت، حاضر باغينگىزگه توشسنگىز، اۋشل تېشىكى اده شمهى تاپه آله سىزمى؟

-قىدەم، - دەدى شادىمت ايگىلىپ، - ايگى يىلدە قنچە ياغىن ساچىن بۇلدى. تېشىك بېركىلىپ كېتگن بۇلسە-چى؟ بار، دەسنگىز، ايزلب كۈرە-من، تقصير.

-حاجتى يۇق، - دەدى سليمان، - سۋزينگىزگه ايناندىك. كلام الله اۋشلب يالغان گېرسنگىز، نې بۇلرني يىلرسىز.

-عبدالروف! - دەدى صوفى دانشمند، - بارىب ضعيفه نىگىزدىن سۋرەب كۈرينگ-چى، اۋشل كۈنى او باغده نې ايش قىلغان اېكن؟

عبدالروف «نخات كه...» دېگن بير لحظه ليك يامان خيالگه بېرىلدى و، سودرەلىب چىقىپ كېتدى. انچه دن كېين تېرلب پېشىپ قېتىپ كىردى.

-عياлим ايتدى كه... عياлим... - خجالتدنى، ناموسدنى، قتيق هيچاندنى، تىلى كلمه گه كېلمسدى اونىنگ.

نې قىلغان اېكن كېلىن؟

-شو كۈنىمى، اذانيگە مى، بوزاغىمىزنى جلدىرگنى چارباققە توشىيدى. بدنىدە بير اۋزگرىش بۇلگن اېمىش. قرەسە، قۋشنى دېوارىنگ كۈگىدە... سريق پختە قىستىرلىپ تورگن اېكن... آليب تازەلىنىدى.

مسأله آيدېك روشن بۇلگن اېدى.

-بس! - دېدى صوفى دانشمند، - بول ضعيفه نینگ گناهی يۇق. الله نینگ حکمی بىرلە قرشىنگىزده اۇتىرگن نوجوان نینگ بىر قطره نطفه سى دېوارگه امانت توشىيدى. اندين سۇنگ ايگى گوهر بىرلشيب دىر. اول گۇدک حرامدين اېمس، ايگى حلال انساندين دىياگه كېلگن. بو معجزه هم الله نینگ غايانه كرامتى. پير مرشد بولتور عبدالروف دين، اول نارسیده نینگ اسمى غيب الله اېسمى، دېب سۇره گن اېدىلر. ولي الله نینگ بشارتى آري راست بۇليپ چىقدى. عبدالروف، باله نى آليپ كىرىنگ!

عبدالروف حاوليده اۋىنب يورگن غيب الله نى بىتكىل كىردى.

سليمان شادىمتگه قره دى:

-اۋرىنىگىزدىن تورىنگ، يىگىت! اېل-يورت آلدېده پشت كىرىنگىزدىن بۇلغان فرزندىنگىزنى قبول قىلىنگ! غيب الله، بولرىنگ قىسى بىرى مېنىگ آتەم بۇلدى، دېگندېك، گاه شادىمتگه، گاها عبدالروفگه جوديره ب باقردى.

شادىمت تېرگه غرقاب بۇلگن اېدى، بزۇر قۇزغىلدى. غيب الله نى ايستر- ايسته مس بغرىگه آلدى. عبدالروف اېسه، نه باله گه يقىنلشمە كنى، نه چىقىپ، خاتىنىدن كېچىرىم سۇره شنى بىلالمە، سېررەيب تورردى.

عزالت خيالى

۳۴-فصل

آرزو قىلدىم وفا اھلىن كۆرەي دېي، تاپمەدەيم،

خواھ زاهد، خواھ فاسق، خواھ سايىل، خواھ شاھ.

عليشېر نوابي

بھار كېلىنچىگى الوان سېپىنى يىغىشتىرىپ جۈنەدى. ياز كېلدى. قلدېرغاچلار پۈلەپان آچدى. توشوقلىرىدە خۇرك تشىب والفجر ايتەدى. دشت قىپچاق آسمانىدە بۇزتۇرغەيلەر يىرەتگنگە مدح و ثنا اۋقىيدى. قارەتاغ طرفدن آنەلر نىنگ كفىدەي يوشاق، راحت جان اپكىن اېسەدى. بو يىل ياغىن-ساچىن مۇل بۇلگىنى اوچونى، قىرلردەگى گياھلەر ھلى سۇلمەگن، سىزەرنىگ بۇلىپ، آفتابگە جىلمەيىپ باقەدى. چۆلدن ايفار ايسى كېلەدى. تاغلردەگى قار اېرىشگە توشدى. ولې سلطان العارفىن-نىنگ سىنەسىدەگى موز اېرىمەدى. شىخ المشايخ ازلدن كم اوخلر، كم گېرر، كمدن-كم كولر اېدى. قرآن كرېم نىنگ «فليضحكوا قليلاً» آيتى اول ذات شريف اوچون كۈنگىل نقشى اېدى. خصوصاً، كېنىكى آيلر اىچىدە شىخ نىنگ اويقوسى تېز-تېز اوچەدىگن بۇلدى. كۈزلر نىنى يۈمىسە، تصورىدە سوران كۈترەياتگن جماعت، نىمىتە اېتنى تشىلب تارتقىلەياتگن ايكى آق-قارە ايت، تۇرت طرفگە قاچەياتگن آلامان جانلنەبېرەدى. اصلاً دىئانىنىگ اچىق-چوچوگىنى، ايسىق-ساووغىنى تاتەوېرىپ، حضرت سلطان نىنگ دىدەسى قاتىب كېتىگن اېدى. قېلەگاھ و آنەي زار وىلىدن بېمورد جۇدالىك، ايكى قۇلىدە ايكى جىگرىنى يېتىكلەپ، سرگردان كېزىش، استاد اول ارسلا تباب باباسى نىنگ ھىدايتى، كېچەلر مژە قاقمەي رىياست چېكىش، علم قال، علم حال يىرلە مشغول بۇلىش... سۇنگرە - بخارا، سمرقند خانقالرى. خواجە

یوسف همدانی حضرتلری نینگ نفس قدسیه لری - الهی نفوذلری دن بهره مند اولیب، مغرب و مشرق زمیننی قدم-بقدم سیر ایتیش...

بولر نینگ برچه سی بیر بولیب، شیخ نینگ عابد اراده سینی اؤتدن سووگه، سوودن اؤتگه سالینگن تهمیردېک تابله گن ابدی. او ایوب دېک صبرلیک ابدی. فاسقلر نینگ فتنه سیگه، قاضیلر نینگ رشوه خورلیگیگه، مفتیلر نینگ یالغان فتواسیگه، محتسلر نینگ ریاسیگه، صاحب دورانلر نینگ اهل-اولوسگه یتکزگن ظلمیگه، جاهل ملالر نینگ بدعتیگه چیده ب کهلدی. تیشینی تیشیگه قویدی. الا، اوز مبارک خاندانی آلدیده، اهل کوزی اؤنگیده قیلینگن تهمت یوره گیگه نیزه دېک سنجیلدی. خلق دردیدن درز کھتگن دلپاره سیده تعین بیر چندیق پیدا بولدی. بول چندیق اؤقتین-اؤقتین شیخ نینگ مشته دېک یوره گینی بیر پرچه چؤغدېک بازیلله تیب توریدی.

تانگ آتهدی، کون باتهدی. و لېکن، شیخ نینگ کؤکسیده گی موز چقماق تاشدېک قیلت اېتمه ی توریدی.

بیر کونی حضرت اوچقور آتی ابلقنی میندی و خلیفه لرینی هم آگاه قیلمه ی سیحون سری یؤنلدی. شیخ بو فانی دنیا ییلن تنها یوزمه-یوز قالیب، کېچگن عمرینی، بوگونگی عمللرینی، اېرتن بیرسی کون کوتیب تورگن کونلرینی سرحساب اېتمکنی ایسته دی. آتی نینگ سوولغینی آلدی، جلونی اېگر قاشیگه باغله دی-ده، ابلقنی بوش قویدی. اؤزی تۆنینی یېچیب کؤک میسه گه یایدی. به-حضور یانباشله دی. ابلق اېگه سیدن نری کھتمه دی. «نې دردینگیز بار، خواجه م؟» دېگندېک، شیخ نینگ آیاقلرینی ایسکه له دی.

- بار، مېنی اؤز حالیمگه قوی، - دېدی شیخ، گؤیا بېداو گېینی فهمله دیدیگندېک، - سېن هم قورساغینگنی قېپه یتیر. مېن خیال سورگیم کهلدی.

آت استه یوریب نری کھتدی. بیر قریچ میسه لرنی کرت-کورت چینه شگه توشدی.

شیخ کۆزلیرنی یومدی. خایالگه بیریلدی. خایالده بیر فکر چرخ اوریب ایلنه ویره دی: «بول دارالفنادین ایتک سیلکیماق وقتی بیتدی. عزلتگه چېکینماق کهرهک. ایا، احمد، تدارگینگنی کور، تدارگینگنی.» شو آنده یاق وجود قفسیدن بیر صدا کهلدی: «تن راحتینگنی اویله دینگمی، قول احمد؟ عاشقارینگ یانیب-اؤچگن کولی بولسم، دېگن کیم اهدی؟ مسکین، غریب، بیتیملرگه همدم بولغیل، دېگن سېن اېمسمیدینگ؟ اولرنی زمانه زورلری نینگ ظلمیدن اسره گنی قلقان بولگووچی هم اوزینگ ایدینگ. سېنینگ سوزینگ اهدی، مقامینگ، بیر اېنلیک نامه نگ، وعظینگ، امر معروفینگ اهدی. بس، اېندی عزلتگه چېکینیب، رعیت نینگ دردو شکوه سیدین فارغ بولماقچیمسن؟ اویله، ایا، احمد، باطنینگنی اؤتگه بیریب اویله..!»

باطنی، اندک طعنه آمیز نداگه قولاق توتیب، شیخ بیر دم اشتباه گه چؤمدی. شیبلی، بغدادی صفت مشایخلر «تن سؤزله مس، جان سؤزله مس، ایمان سؤزلر» دېمیش. بو صدا نی بؤلدى، ایمان چقیریغیمی؟ بیرلمچی قادر مولان آلدیده، ایکیلیمچی فخر عالم حق مصطفی روبروسیده یوزیمیزنی یاروغ قیلالمه دیکمی؟ حق سبحانه تعالی امریله چېککن زحمتلریمیز قبول بولمس اېکن، حیف اؤتگن عمرینگگه، خواجه احمد!»

شیخ ایگی اؤت آره سیده قالدی. اونینگ تفکری بیلن دلی گؤیا اؤزارا اختلاف قیلردی. یورهک، عزلتگه چېکین، عزلتگه، دېیه ناله قیلسه، تفکری، شاشمه، قول احمد، هلی مهلت بیتمه دی، دېب آگاهلنتیرگن بؤلردی.

شیخ کؤم-کؤک آسمانگه تیکیلدی. ایچ-تشی کوپب-یانیب، الله گه مناجات قیلدی: «ای عرض و سمالرینگ یکّه و یگانه خواجه سی! مشکلیمنی آسان قیل، اوزینگ رحمان، اوزینگ قهار، اوزینگ جبار، اوزینگ حاجتبراریمسن!» نی عجب که، سماواتدن بیر بۇغیق آواز کهلدی. بو عیناً سلطان العارفین نینگ تاووشیگه اؤخشردی. شیخ سېسکندی. بایه گی تاووش خواجه احمد یسوي نینگ یقینده بیتگن حکمتلرینی دانه-دانه قیلیب تکرارلر اهدی. شیخ کۆزلیرنی یومدی. سماواتدن کهلایانگن اوز حکمتلریگه جان قولاغینی تیکدی.

مېن يېگىرمە ايگى ياشدە فنا بۇلدىم،
 مرهم بۇلىپ، چىن دردلىككە دوا بۇلدىم،
 يالغان عاشق، چىن عاشققە گواه بۇلدىم،
 اول سېبىدىن حققە سىغىنىپ كېلدىم مەن.
 اۆتيز بىردە خضر بابام مى ايچىردى،
 وجودىمىدىن عزازىلنى پاك قاجىردى،
 سودا قىلدىم، يازوقلىرىم حق كېچىردى،
 اندىن سۇنگرە حق يۇلىگە سالدى، دوستلر!
 خالقىمىدىن خبر يېتدى، شاكر بۇلدىم،
 هر كىم سۆكدى، بلكە تېپدى، صابر بۇلدىم،
 بو عالمده هيچ اوخلەمەي حاضر بۇلدىم،
 هايو هوس، مومنىلىك كېتدى، دوستلر.
 اۆتيز اوچدە ساقى بۇلىپ، مى اولشدىم،
 جام شراب قۇلغە آلىپ، تۇيە ايچدىم،
 لشكر توزىپ، شيطان بىرلە كۆپ اوروشدىم،
 بحمدالله، ايگى نىسىم اۆلدى، دۇستلر.
 اۆتيز تۇرتدە عالم بۇلىپ، دانا بۇلدىم،
 «حكمت ايت!» دېب سېحان ايدى، گۇيا بۇلدىم،
 چىلتان بىرلە شراب ايچدىم، همراه بۇلدىم،
 ايچى تىشيم حق نوريگە تۇلدى، دوستلر.

اۋتيز آلتى ياشدە بۇلدىم صاحب كمال،
 حق مصطفى كۆرسەتدىلەر مېنگە جمال،
 اول سىبىدىن كۆزىم ياشلىغ، قامتىم دال،
 عشق خىجىرى يۈرەك-بىرىم تىلدى، دۈستلەر.
 آلتىمىش اوچدە ندا كېلدى «قول، بېرگە كىر،
 ھەم جانىنگىمىن، جانانىنگىمىن، جانىنگى بېر،
 ھوو شمشىرىن قۇلغە آلىپ، نفسىنگى قىر!»

بىرۈ بارىم، دىدارىنگىنى كۆرۈرمىنمۇ؟

آواز تىندى. شىخ كۆزلىرىنى آچدى. بو - كۆكدن كېلگن وحى دېك
 تويولدى اونگە. كۆكسىنى تىمدەلەپ تۈرگن گمانلەر چېكىنگن، يۈرەك ارمانى، قىلب
 خواھىشى، دل آرزوسى غالىب كېلگن اېدى. شىخ يەرەتگىگە شىكرانە كېلتىرىپ،
 دريانىنگ او بېتىگە نظر سالىدى. شو پىت سماوي وحىنى تصدىقلەگندېك،
 روبروسىدە آق لباسلى، اوزون بۇيلى، صولتدار مۇيسفید پىدا بۇلدى. شىخ گاھا-گاھا
 خضر عليە السلام ايله صحبتلىك اېدى. اونىنگ باشىگە مروتدە گىدېك مىشكلات
 قۇنگىدە خضر باباسى امدادگە كېلدى. بو سفر ھەم تېرك آقسقال نجات
 فرشتەسىدېك اۋز پىتىدە يۈز كۆرسەتدى.

او دريانىنگ سۇل ساحلىدە تۈرىپ، تۇرت كىلمە سۆز ايتدى:

اىا، احمد، جبرئىل مۇدە كېلتىردى. مىگرىم، عشق الھىنى كۆزلب غزلتگە
 چېكىنىمكىنى اخىيار اېتگن اېكىسن، مناجاتىنگىنى حق تعالى قبول قىلدى. حق
 مصطفى جانابلىرى، اۋز قوملىرى اىچىدن يېتىشىپ چىققن شىخلەر مېنىنگ امتلىرىم
 آرەسىدەگى نىلرگە برابردير، دېب لطف اېتمىش. يۈلىنگ آيدىن بۇلىسن، بالەم...

خضر عليە السلام ھوش غايىدىن قىنداق پىدا بۇلگن بۇلسە، باز اۋشنداق
 ھوالىنىب كۆزدن يىشىرىندى.

شیخ آقر سووگه تېرمیلیب قالدی. بیردن سېسکندی. سوو بۇییده اۇغلی ابراهیمنى كۆرگندېك بۇلدى. ابراهیم اسفجابه، باباسى شیخ موسى قاشیده اېدى. انه، او یوز-قۇلىنى یووماقچى بۇلىب، نهرگه اېنگشدى. شو آن ...خرسدهى سېمیز، آله كۆز، جلدور چاپان كيگن كیشی ایششه ییب ابراهیم نینگ يانیگه كېلدى. كېلدى- و ... «هې باله، سوونى یخشی كۆره سنى؟ بار، اونده تۇيگونینگچه ایچ!» دېدى و، اونى ایتریب یوباردى. ابراهیم نهرگه موگه سیدن ییقیلدى. تېز آقر سووده اونینگ باشی بیر كۆرینیپ، بیر كۆرینمه ی بارردى. جلدور چاپانلیك مخلوق اېسه، آسمانگه قره ب تېلبه لرچه كولردى...

شیخ «یالغیزیمنى اۇزینگ اسره، بیرو باریم»، دېب یره تگنگه مناجات قیلدى و آنگه مینیب یسى سى روانه بۇلدى.

مسجد آلدیده اونى خلیفه لری انتظارلیك ایله کوتیب توریشردى. باباماچین هیقیللب شیخ نینگ اېتگینی توتدى.

—اسفجابدین شوم خبر آلدیک، پیریم. ابراهیمنى خدا بیر اسره بدى... خسته لیب یاتگن اېمیش.

—نیمه بۇلیبدى؟

—شو... سوو یاقه سینده اؤلترگن اېکن. بېخاسدن دېسنگیز...

شیخ نینگ كۆز اۋنگیده قېته اۋشه سېمیز، آله كۆز مخلوق گوده لندى. او اسفجابهگه ابراهیمدن خبر آلگنى سلیمان ییلن صوفى دانشمندنى جۋنه تدى. اۋزى چله خانه گه توشدى. تا شام نمازیگه قدر ابراهیمگه حفظ صحت تیلب قرآن تلاوت قیلدى.

آق تویه لیک سلیمان

۳۵- فصل

شریعتی آراسته، طریقتی پیوسته،

حقیقتی شایسته شیخیم احمد یسوی.

اؤن سکنز مینگ عالمده آنی مشهور کلامده،

اؤرنی دارالسلامده شیخیم احمد یسوی.

سلیمان باقیرغانی

منصورخواجه رهنمالیگیده حج سفریگه کپتگن زیارتچیلر سرطانی
اؤتکزیب، سنبله نینگ باشیده یسی گه قتیب کپلایلر. آلیس یۆلدن هاریب-تالیب
کپلگن مریدلری نینگ چهره سیده بلقیب تورگن نورگه باقیب، شیخ نینگ روحیتی
یشنه دی. بو نور مگهی مکرّمه بیرله مدینه ی منوره نینگ تجلیسی ابدی. شیخ اؤزی
یبتالمه گن خانهای مبارک غبارینی کوزیگه سورتگن عبادت اهلیگه شکرانه لیک ایله
تبرمیلدی. زیارتچیلر اوچ کون دم آلیب، حمامدن پاکیزه بۆلیب چیقچ، شیخ ذکر
بویوردی. سلطانیه مسجدی نینگ روبروسیده گی خانقاه صحنیده سالکله دوره
قوردیلر. شیخ نزدیده ذکر انسان قان تامیریده سوزیب یورگن ذره دپک ذالتنی هم
هیده ب، ذاکرلرنی جسماً و روحاً بیر-بیریگه یقینلشتیرماغی لازم ابدی.

زیارتچیلر ذکرنی ساغینیب قالگن اپکنلرمی، اشتیاق و جوشقینلیک ایله ثنا
ایتیشگه کیریشدیلر. توغیشگن برادرلردپک بیر-بیری نینگ یبلکه سیگه قؤل
تشله گنچه، گاه اؤنگگه، گاه سۆلگه چیقه لیب، یره تگنی وصف ایتیه اتگن مومنلرگه
قره ب، شیخ خیالگه تالیدی: «تاغ هم اؤزارا یبلکه قویب تورگنی باعث مستحکم
ایمیش. آدم فرزند ی منه شونداق بیر-بیریگه یبلکه داش بۆلسه، اؤزگه نینگ دردینی

اۋز دردیم دېب بېلسه، عالم ئابىلىگىچە توررمىدى؟ تأسف كىم، بوگون كفتىنگە ايسىق قۇلىنى باسىب تورگن بندهى غافل اېرتن اۋتىب، غدارلىك قىلەدى، كۈزىنگە چۈپ سالەدى، آياغىنگدن چلىشنى اۋىلەيدى. يامانلىكدىن نې يىخىلىك كۈردىنگ كە، يىخىلىك قىلمەغەيسن؟ يىخىلىكدىن نې يامانلىك تاپدىنگ كە، يامان ايشدن قۇلىنگنى تارتمەيسن؟ مەنە شو مېوھلى درختدېك تېرەنىب تورگن بنده لرىنگ نىنگ كۈكسىدەگى ايمان قۇرىنى اۋچىرمە، خلاق عالم!

ذكر آياقلەدى. قطب الدين نىنگ جرنگذار، صلابتلى تاووشى اېشىتىلدى.

دعالرى مستجاب، اجابتلىك محمد،

يمانلىققە يىخىلىك دلاتلىك محمد.

سگىز بېھىشت اېگەسى ولايتلىك محمد،

مسكين احمد قولىغە كىتابلىك محمد.

شيخ « الحمد لله رب العالمين»، دېبە دعاگە قۇل آچدى. ذاکرلر «آمین!» دېب پىرگە جۇراواز بۇلدىلر. ذكر اداغىگە يېتدى. عاشق قوللر ھىسیرەب خانقاه اۋرتەسىدەگى باباتوت سايەسىگە چۆكدىلر.

اېرتەسى تانگ سحرده يىلاياق باباماچىن سايرانگە بارىب، سمرالدىن حاكمىنى باشلې كېلدى. حاكمىنىنگ كۈپچىب تورگن يوزىدە تېر جىمىرلر، شيخ نىنگ «زودلىك بىلن يېتىب كېلسون»، دېگن سۆزلرىدن يورەگىدە ھدىك اۋىنردى.

حضرت اونى خوش كىفیت ایلە قرشى آلدی.

اۋتىرىنگ، اۋغلىم، - دېدى يانیدن جای كۆرسەتیب، خىجالت بۆلمەسىنلر. سىزنى ثواب بىر يوموش طفیلی چقىردىك.

سمرالدین نینگ كۈنگلى جايىگە توشەي، دەدى. استحاله يىرلە شىخ نىنگ روبروسىگە تىز چۈكدى. يۈز-كۈزىنى ار تىب، پىرنىنگ آغزىگە تىكىلدى.

قۇل آستىنگىزدەگى والىلرگە، كەنت آقسقاللرى، آوول بېكلىرىگە ايتىنگ، قشاق، غرىب و يېتىم-ئېسىرلرنىنگ حساينى آلسىنلر. بىز اۈزىمىزگە تېگىشلى مال-ملكدين لرگە اولوش بېرمك نىتىدەمىز.

سجان دل، پىرىم، - دەپ سمرالدین قۇلىنى كۈكسىگە باسدى، - مروتىنگىزدىن بەرە آلغان ابل-اولوس دعاى جانىنگىزنى قىلغەي.

سمرالدین بىلەدى. حضرت هر يىلى ايگى ھىيت عرفەسىدە مسكىن، بې چارە حال كىمسەلرگە خىر-احسان قىلەدى. يۈزلب كۈلىك-ايشتان، يكتك، تقيە، تېلپك، كاووش ترقەتەدى. جانلىقلر سۈيدىرىپ، تاماق بېرەدى. الا... حاضر ھىيتگچە فرصت اوزاق اېدى. پىركامل نىنگ بې محلدە نصىبە اولشماقچى بۇلگىنگە عقلى يېتمەدى. زېرا، شىخ نىنگ بو نىتىنى حاضرچە اۈزىدن بۇلك كىمسە يىلمس ھم اېدى.

شىخ حضورىگە كېلركن، سمرالدین نىنگ سىنەسىنى خواطر قورتى تىمدەلب بېحضور قىلگن اېدى. سابرانگە قىتركن، اېندى اونىنگ كۈنگلى چراغان، وجودىنى بىر ھوۈچ ضيا ايسىتېب تورگندېك، يىرەب بارردى.

حضرت سمرالدىنگە اجازە بېردى و اۋىلرى بىلن تنھا قالدى. عزلتگە چېكىنىشنى اختيار اېتگندىن بېرى كۈنگلىگە بىر نىتىنى توگىب قۈيگن. بو ياروغ عالم بىلن خۇشلىشېب، خلوتخانەنى ابدى مەكان اىلشدىن بورون تصرفىدەگى مال-ملكىنى غرىب و غرباگە احسان قىلماقچى. تاغ آلدى، تاغ آرتىدە شىخگە خانلر، بېكلر، باى و بايانلر طرفىدن نذر قىلىنگن اويور-اويور يىلقى، پادە-پادە سىگىر و ھۈكىز، قۇرە-قۇرە قۇى-اېچكىلر اۈتلب يورر، اولر نىنگ سان-سناغىنى نەاينكە حضرت، حتى چۇپان-چۇلىقلر و پادە-چىلرنىنگ اۈزلرى ھم يىلمىسدى.

«قولى قداق، يېلكەسى يىغىر، تاوانى تاش بۇلىب قاتگن اېمگىچى نىنگ آغزىدن يىرىب آلىنگن مال باز اۋز اېگەسىگە قىتماغى لازم» دېب اۋىلەدى شىخ. يىللارنى آرەلب، مال-جانىنى تفتىش قىلماقچى، سمرالدىن قشاق خاندانلار رۇيخىطىنى كېلتىرگچ، مخصوص ھىأت كۆز اۋنگىدە اۋىمە-اۋى قارەمال يىلن تويلاق مال ترقەتىشنى مۇلجللەدى.

شىخ يۈلگە آتلندى. بو سفر سلیماننى اۋزىگە يۇلداش قىلىپ آلدى. قارەتاغ اېتىگىدەگى يىللارلارگە اېلتەدىگن يۇل قەدىم قىرناق كېنتى آرقەلى اۋتردى. پىرو مريد آت باشىنى قىرناققە قرەب بوردىلار. تقىر چۆل باشلندى. ھەر يىر-ھەر يېردە تۈيە تارتەياتگن چىغىرىقلار كۆزگە تىشلەندى. چقەلاق نىنگ كەلسىدېك كىچىكەنە پقىرچەدە چىققن سوۋنى دھقان مېشىگە قويەدى و تۈيەسىگە خىيچىن اورەدى. احيانەدە كىچىك گىنبدىنى اېسلەتىپ، يىم-يىشىل گوجوملار يۇلىقەدى. اولرنىنگ سايەسىدە بالە قوچاقلەگن عياللار، پىشانەسىنى تىغىپ، گۈبى چاپان كىيىپ آلگن قىرىلەر كۆرىنەدى. «نان نىنگ اۋزى يوشاق، مەختى قىتق، - اۋىلەدى شىخ، - بىر ھاۋوچ دان نان بۇلىپ آغىزگە يېتىگۈنچە... چارىكارنىنگ آنە سۈتى آغزىدن كېلگۈسى دىر. يا رېىم! نىخات تا ابد شۇنداق دوام اېتسە بو عذاب؟ قچان نان تاپىگن- نىكى، اۋتىن چاپىگن نىكى بۇلغەى؟»

يىسى يىلن قىرناق آرهسى اۋچ-تۇرت فرسخ، بۈندەيچەسىگە اۋن بېش- يىگىرمە پقىرىم كېلدى. اىگى يۇرغە آت يۇل طىنايىنى تارتىپ، پېشىن نمازىگچە كېنتگە كىرىپ باردىلار.

ذكى اۋقوۋچىمىزگە اولگى فصللردن عيان كە، حضرت آرتىقچە ملازمتنى، آدملىرىنىڭ پروانە بۇلىشىنى ياقىرىمس اېدى. شو باعث، او قىشلاقنى چېتلىب اۋتىشنى لازم تاپدى. پىركامل ايله اونىنگ خەلىفەسى حەكىم سلیمان نىنگ قىرناققە تىشريفىدن كېنت آقسقالى ھەم، مەدرسە و مەسجەد اھلى ھەم بېخىر قالدى. قىشلاق آرتگە چېكىندى. ياز آفتابىدە سىرغە باشلەگن قىرلار باشلندى. تىغىن بىر آز يورگىچ، سلقىن

اېكین اېسدى. سۇنگره - قىر سۇنگىدە اېنسيز، اوزونچاق ارغمچىدېك ساي كۆرىندى. شىخ ساي بۇيىدەگى عظمت چنار يانيدە آتدن توشدى. چنار تگيدن بولاق سىزىب ياتردى.

-كونگە قرهنگ، سليمان، -دېدى، -نماز ديگر بۇلىب دىر.

استاذ و شاگرد كۆمكۆك ميسه اوزره بېل باغلىرىنى جاي نماز قىلىپ، عبادتنى ادا اېتىدلىر.

نماز عصرگە يقين كۈتە سېھونلىكدەگى يگە اۋتاو آلدیدە آتدن توشدلىر. شىخ سليمانگە تعينلىب قۇيىگن اېدى، بىز فلاتچىلرەمىز، دېمەدى، مسافرەمىز، بىر دلە-توزنى ايلنىپ چىقىدىك، دېب قۇيە قالدى. اۋتاو اېگەسى مېمانلرنى چۇپان-چۇلىقە خاص آچىق يوز بىلن قرشېلەدى. تۇرگە يېتى يماق كۆرپەچە بىلن بۇز دسترخوان يازدى. سفال كاسەدە قىتق، زاغاره نان قۇيدى. شىخ اطرافىگە رزم سالدى. اۋتاودەگى ناچار، اونىقىب كېتگن بويوملرگە قرەب، «ازلدن كاسب بىلن مالچى نىنگ كاسەسى آقرمەگن» دېب قۇيدى اىچىدە. شو پىت اۋتاو بورچىگىدن اينگرەگن تاووش اېشىتىلدى. چۇپان ايرغىب توردى. بورچىكدە بېش-آلتى ياشلردەگى بالە ياتردى.

-تۇرت كوندن بېرىسىگە اۋغلىم آوريدى، - دېدى چۇپان، - يىغلەيدى، اينقىللەيدى. اۋت-يالىن بۇلىب يانەدى. تاونىنگ اۋت-چۇپىنى قىنە تىب اىچىردىم. بىر تۇقلى سۇيىب، قان چىقىردىم. پايدە بۇمەدى. نې قىلىشنى بىلمەي قالدىم. يالغىزىمنى اۋزىنگ اسرە، - دېب خدائىمغە يالوارىپ اۋتيرىپم...

شىخ اۋرىدن توردى. بالەنىنگ يانىگە بارىپ، منگلەيىگە قۇلىنى باسدى. بالەنىنگ باشىنى سىلەدى، كۆزلىرىنى سىپەلەدى. كۆكرەگىگە كفىنى قۇيىپ، بىر لحظه بالەكەينىگ يوزىدن كۆز اوزمەي توردى. بىر زمان بالە... كۆزلىرىنى آچدى. «آتە، سوو...» دېب ھىقىللەدى. آتەسى ايلدم بىر كاسەدە سوو توتدى. بالە باشىنى كۆتردى.

بیر-ایککی قولتوم سوو ایچدی و گوده سینی تیکدی. چۆپان لال-کرخت بۆلیب، بیر اؤغلیگه، بیر شیخگه قرهیدی.

خدا خواهلسه، اؤغلینگیز بوگون یوریب کپتهدی، - دېب شیخ جایگه کھلیب اؤتیردی.

-سیز طیبیمیسیز، تقصیر؟ - دېدی، همان حیره تده قاتگن آته.

شیخ اینده مه دی.

-طیب اېمس، بو کیشیم حییلر، - دېدی سلیمان.

ساده چۆپان «حبيب» نینگ معنیسیگه توشونمه دی. اونینگ نظریده حبيب -الله یتکزرگن نجاتکار اېدی.

شو کونی شیخ ییلن سلیمان چۆپاننیکیده تونب قالیشدی. تانگ سحر آتگه میندیلر. اؤتاو آلدیده کپچه گی خسته باله که ی اولرگه قۇل سیلتب، خۇشلیشپ تورردی.

تاغ ایچکریسیگه کیرگن سری یۇل آغیرلشپ بارر، آتلر هم تالیققن، اولر تاشلی سۇقماقنی تره قله تیب، استه-استه آلغه اینتیلردی. شیخ چله بای مېرگن نینگ مکانینی کؤزلب بارردی. چله بای حضرت نینگ مریدلریدن اېدی. او ییلیگه بیر-ایککی بار شیخ حضوریکه توشیب، پیرنی زیارت قیلر، خانقاه ایله مسافر خانهلرنی ییلقی اېتی ییلن تأمینلب تورردی.

سلیمان یۇل-یۇلکه ی اوچره گن چۆپان-چۆلیقدن چله بای نینگ قۇنلغه سینی سوریشتیردی. او بېشساز دېگن یېرده اېکن. یۇل پستگه اېندی. آتلر تغین یۇرغلشگه اؤتدی. ایککی طرفی قلین ارچه ایله قاپلنگن دره گه کیردیلر. چله بای قیر باشیده یانباشلب یاتردی. آلیسدن کبله یاتگن ایککی ملانما کیشیگه کؤزی

توشدى و سكره ب توردى. آتيگه مينيپ، قمچى باسدى. شىخدن اول اوتاويگه يېتىدى. «پېرىم! قىلملىرىگه حسنا!» دېيە اوزنىگه يايىشىدى. حضرتنى قۇلتىغىدىن آلىپ، آتدن توشىردى. شىخ تۇرت طرفىگە الگىل، بىر لحظه تېك توريپ قالدى. چۇقىلردە نقرەدېك بۇلىپ، قار يىلتىرىدى، ساي گوويىللىدى، موزدېك شىبادە يوز-كۇزىنگىنى سىلەيدى. ايگى يانده گى قير بغرى تۇلە ارچە، ارچە، ارچە...

چەلبەي يۇگورگىل اوتاوگە كىرىپ كېتىدى. عىاليگە نىمەلرنى دىر تەيىنلەپ، قېتىپ چىقىدى. كېيىن «ستار، قەدەسن، اۋغلىم!» دېيىپ چىققىردى. اۋن آلتى ياشلارده گى اۋسىمىر كېلىپ، مېمانلارگە آداب بىلەن سلام بېردى.

بالەم، قارە قۇچقارنى آبكى! پىرىمىزنىڭ قىلملىرى قوتلۇغ بۇلىسن، دېيىپ قان چىقرەيلىك!

ستار كەتە قارە قۇچقارنى ھەرسىلەتەپ سودرەپ كېلدى.

—ھىزىرىم، دىعا بېرىڭ، — دېدى قۇللارنى فاتحەگە آچىپ چەلبەي. شىخ پېچىرلەپ دىعا قىلدى. ستار قۇچقارنى سەل نىرگە سودرەپ كېتىدى و آياقلىرىنى باغلىە باشلەدى.

چەلبەي مېرگەننىڭ اوتاوى اۋن ايگى قىتلىك، اسباب-انجامى ھەم توزۇك-قورۇققىنە اېدى. گىلمىخلەرگە كىشتەلىك قازىقلونگىلر ايلىنگەن، ادرس كۆرپەچە، چىت بالىلر آراستە، اىچكىرى سىرانجام-سىرشتە اېدى. «عىالى فراسىتىلې اېكەن»، دېيىپ قۇيىدى اۋزىچە شىخ.

شۇ كۈنى چەلبەيىنىكىدە تۈيدەگىدېك خورسەندچىلىك باشلىنىپ كېتىدى. كىمىسەن — ھىزىرىم سۇلتان، يىلگە آياق غرىپ و غىربانىڭ آرقە تاغى خواجه احمد يىسوي ھىزىرتلىرىنىڭ مال باقىلارنى سۇراقلىپ كېلگىنى آقشامگە قەدەر بوتكىل قارەتاغ مۇسەيگە آوازە بۇلدى. آدملىر ھىيت كۈنى جەمە نەمازىگە عاشقە ياتىگەندېك،

گورەس-گورەس بۆلۈپ كېلىشردى. قارانغى توشىپ، قارەتاغ آسمانىدە يىرقىراق يولدوزلار پارلەگندە چەلبەي نىنگ كېنگ اۋتاۋى مەھمانگە تۇلدى.

اولر ايچىدە شېخ حضرتلارنى كۆرگىندىن كۆرمەگنى كۆپ اېدى. بىرچە دسترخوانگە باقىپ، سكوت سىقلاب اۋتىرگن خوش بىچىم، آدمى سىللەلىك، كۆزلىرى قندەي دىر غمگىن اولياي كىيىرگە حىرت ارەلش احترام ايله قرەب قرەب قۇيەدى.

شېخ الله نىنگ فرضى، پىغمىرىنىڭ سىتى، دارالبقا ثوابى، دارالفنا عذابى، مظلوملارنىڭ جفاىسى و دىناپرست ظالملارنىڭ جىزاسى، ايمان، عدالت، كفارت خصوصىدە مختصر وعظ ايتدى.

مەھمانلار يېتتى خىفتندە ترقەلدىلەر. چەلبەي بېلىپ-يۈگۈرىپ، عزيز مەھمانلارگە جاي حاضەرلەدى. اۋتاۋىنىڭ بىرچىتىگە شىمە ياقىپ قۇيىدى. سىلمان تۇشكە كىردى و ھە دېمەي پىشىللاپ اوخلاب قالدى. شېخ نىنگ اۋىقوسى اوچدى.

سىلمان نىنگ چېچەك ايزلرى قالگن اېتلىك يۈزىگە باقىپ، خىالگە تالدى. اونى ايلك دفعە اوچرەتگن كۈنى اېسلەدى. او پىتلەر بخاراي شىرىفدە اېدى. سىۋىيە طرىقتىگە تىمەل تاشىنى قۇيىپ، خانقاھ آچگن كېزلىرى اېدى. بىر كۈنى مەسجىد آلدىدە اۋتىردى. اۋن ياشلار دەگى بالە مەكتەپن چىقىپ، آرقەسى بىلەن يۈرىپ كېلەر، ايكى قۇلىگە كىتاب تۇلە جلدىنى كۈترىپ آلگن اېدى. «اۋغلىم، نەچكۈ سىز مۇنداق يۈرمەكەسىز؟» دېپ سۇردى شېخ. بالە «مەنگە علم و عرفان بېرگن درگاھگە آرقە اۋگىرىپ كېتىشنى اۋزىمگە مەنسەپ كۆرمەدەيم»، دېدى. شېخ بو نارسىدە نىنگ فراسىتىگە آفرىن ايتدى. اونى شاگردلىككە تىلەدى. آتە-آنەسىنى راضى قىلىپ، قېتىگە آلدى. علم قالدن، علم حالدىن تەلىم بېردى. خانقاھگە اۋرنىشتىردى. سىلۈككە قۇشدى. سىلمان شېخ نىنگ خاس مەرىدىگە ايلندى. شېخ بخارا زاۋىيەسىنى عبدالحالققە تاپشۇرىپ، اۋزى توركىستانگە عزم اېتىگندە سىلمان ھەم اونگە اېرگىشدى. مەنە، شۇنگە ھەم اۋتۇز يىل بۆلىيدى. سىلمان نىنگ ياشى قىرغىنى قارەلەدى. ساچ-سقالىگە نقرە تالە آرەلەدى. الا، تا ھەنوز بىر مەشقق، بىر خوش خلق تەن مەحرۇم كۆرمەي

دنيان اؤتيب باره ياتير. «خدانينگ بول سويگن بنده سيگه بيز جبر قيلديك، - اؤكيندى شيخ، -الله تعالى جمعى كه موجودات و نباتاتنى جُفت جُفت قىليب يره تميش. دله-توزده گى ياووايى علفلر هم گاه آتەلىق، گاه آتەلىق بۇلىب، بير-بيرىگه تليپنرميش، بير-بيرىگه راز ايتر اېميش. سليمان بيزنينگ تنه ميزگه پيوند اېتيلگن به مثلى بير نوده اېردى. بول نوده وايه گه يېتدى، مېوه بېره جك عظمت آغاچگه اېوريلدى. اېندى بول آغاچنى تنه دين ايريب، مقبول يېرگه كؤچيرمك لازم. هر كؤچت اصل اوروغى توشگن يېرده اؤسب- اونر اېميش. سليماننى تووغان اېليگه كؤچيرسك، رسول الله نينگ سنتينى ادا اېتگن بۇلورمىز».

تانگ آتدى. قندهى قىلسم، پير مرشدنينگ كؤنگلىنى آلەمن، دېب زير يوگوريب يورگن چله باينى شيخ ايملب چقىردى.

-اؤغليم، تاغ آرتيگه آدم يوبارينگ. آبالاقول تويه كىشنى ايتب كېلسين.

-خۇپ بۇلەدى، پيرىم.

-اولا هوو انهوى ارچه آستىگه جاي قىلسينلر. الله نينگ نعمتيدىن بير بهره آلەيلىك.

بىرار ساعتدن كېين شيخ بيلن سليمان آسمانگه مصلى دېك بۇى چۇزگن يىم-يشيل، باهيت ارچه تگيده سلقىلب اؤتيررديلر. استاذ ياناشلب ياتيدى. سليمان پير آلديده آياق چۇزىشنى ترك عادت دېب بيلگنى اوچون چاردانه قورگن. سرطان نينگ باشى بۇلسە-ده، تاغلىك يېر اېمىسى، قارلى چۇقىلردن سلقين شبادە اېسىب، دلده گى غبارنى هيده يدى. ارچه شاخيده تينمه غور قوشلر چوغورلەيدى، ارچه تگيدن چولديرەب چىقىب ياتگن چشمه جان-جهانينگى بيرتهدى.

-آقر سوو، يشيل ميسه، بىخشيلر نينگ يوز-كؤزىنى قوونه تر اېميش، -دېدى شيخ، - اطرافينگيزگه تۇيب باقينگ. بونداق ماوالرنى قىتب قىچان كؤره مىز، ايا سليمان!

سليمان اطرافىگه اېتتيكىب نظر سالدى.

-ارچه سووینی ایچگن کیشی نوح علیه السلام عمرینی کورر اہمیش، - دوام اہندی شیخ، - بولاقدین تویب ایچینگ. کم دہگندہ ینگ توفقن مینگ آی نینگ یوزینی کورہ سیز. سلیمان نینگ یوکی آغیر اہدی. آہستہ قوزغلدی. بولاق باشیگہ باریب، کفلرینی جفتلہدی. اونینگ ایکی پنجه سی آشتاواقدہک کہلردی. هاووجلب سوو ایچہ باشلہدی. تویگونچہ ایچدی. سؤنگ، سفال کاسہدہ پیریگہ ہم سوو کہلتیردی. شیخ ایکی قولتوم ایچیب، کاسہنی چہتگہ قویدی.

شیخ دیکیللب شاخدن-شاخگہ اوچیب-قونیاتگن اویتنقراق قوشچہ لرگہ بیر قور رزم سالدی، مورتیدن کولدی:

-روح قوشینی تووغان اہلگہ اوچیرینگ، سلیمان، - دہدی استہ، - روح قیدہ بولسہ، تن ہم شو مکاندہ جابجا اہرمیش. سلیمان دانگ قاتیب قالدی. پیرینگ گپیدہ گی اشارہنی درحال انگلہدی: «دہمک، پیریم بیزگہ اجازہ بہرمککہ عزم اہتیدیلر، شکرللہ». بیر نچہ ثانیہ اونینگ تیلی کلمہگہ کلمہی کرخت بولیب اؤتیردی. دلی پاتیرلہدی. کونگلی انہوی قوشچہ لردہک بیر لحظہ خوارزمگہ قرہب اوچدی. شاشگنیدن، اؤرنیدن یریم توریب، چوککہلہدی. قوللری اؤز-اؤزیدن کؤکرہ گیگہ قاووشدی.

پیریم...

شیخ دوام اہندی:

-سیزنینگ دنیاغہ کلمہگن ذریاتینگیز اوچون بیز گناہکارمیز، اینجیمہ یسیز. انشااللہ، سیزدین دین اسلام غہ روتق بہرگووچی اؤغلانلر بنیاد بولغہی.

پیریم، مہن سیزدن کؤزیم توپراققہ تؤلگونچہ راضیمن.

سلیمان تغین نیمہدیر دہماقچی بولدی و پیری نینگ مقتاونی یاقتیرمسلیگینی اہسلب، تیلینی تیددی. دل رازینی دلدہ شرحلہدی. «پیریم، تورک

اېلیده نېچه قوم بارکه، برچه سلطانی، دېب آستانه نگیزنی اؤپه دیر. جنابلری بیتیش دېوان ثانینی بیز نظم حدیث دېب بیلورمیز. پیرکامل، سیز ایتگن امر معروف طفیلی مینگ-مینگله گن بئیرست، مجوسی، ترسا کلمه ی شهادت کھلتیریپ، اسلامغه یوز بوردی. قبله گاهیمدین آلامه گن تربیتنی، مروتنی سیزدین آلدیم...

شیخ سلیمان نینگ کونگیلده کچه یاتگن غلایانلرنی شوق طبعی - قلب کؤزی بیرله سبزیب اؤتیردی، بس، بئتر، دېگندېک قول کؤتردی.

-بیز ازلدن قولاغینگیزگه قویگنمیز، سلیمان، مدح و ثنا الله گه یرشه دیر. سیزو بیز حسن مطلق نینگ قاشیده کیممیز؟ بیز ذره، بیر تامچیمیز، خلاص. چېککن زحمتلریمیزگه بیز راضیمیز، سیز هم راضی بؤلینگ. تورینگ، تویه کش کهلگن بولسه، دردیمنی ایته یلیک.

پیرو مرید اؤتاو سری کبتدیلر.

آبلاقول تویه کش کون آققنده یېتیب کهلدی. او بیرانته عیب ایش قیلگن بولسم، اولیا بابا دشنام بېرمیکن، دېگن خواطرده اېدی. شیخ نینگ آچیق یوز بیلن کولیمسیره قبول قیلگننی کؤریپ، بیر آز اؤزیگه کهلدی.

-سیزدین بیر التماسیمیز بار اېدی، - دېدی حضرت، - شو تورت-بېش کون ایچیده شهرگه اؤن باش نارتویه، اؤن باش مایه آلیب توشسنگیز. تویه لر نینگ بیرسی آق بولسین، اوقدینگیز می؟

آبلاقول قول قاووشتیردی.

-بیز اؤزیمیزگه تېگیشلی مال دین سیزگه تورت باش تویه هدیه اېتدیک. بؤته لاغی بیلن، دولتینگیز زیاده بولسین. آلاقول ایرغیب اؤرنیدن تورودی.

—بیز غریبلرگه شونجه لیک همت قیلیسیز، عمرینگیز اوزون بولسین، اولیا بابا. اؤله-
اؤلگونچه دعای جانینگیزنی قیلیب یورگه یمیز.

چله بایگه شیخ اویوریده گی آتلردن ییتی ارغیماق بېردی. اونگه هم بیر-
ایگی کون ایچیده شهرگه اؤن ایغیر، اؤن بییه آلیب توشمکنی تعینله دی و
دسترخوانگه فاتحه قیلدی.

ابرته سیگه شیخ یؤلگه چیقادی. چله بای «سیزلرنی آلیس یۆلده یالغیز
یوبارمه یمن»، دېب اؤزی یۆلداش بۆلدى. یسیگچه کوزه تیب قویب، ایزیکه قیتدی.

تۆرت کوندن کھین شیخ سه ییسخانه سیده ییگیرمه اریماق، ییگیرمه تویه
جمع لندی. حضرت سلیماننى کوزه تیشگه حاضرلیک کۆره باشلادی. صوفی
دانشمندنى حضوریکه چارله دی. خوارزم خانیکه نامه بیتماقچی بۆلدى. صوفی
قمیش قلم، کاغذ آلدی. شیخ چیمیریلیب، اندک اویلندی و دانه-دانه قیلیب ایته
باشلادی: «تورکستان ملکى نینگ حکمدارى بوغراخان جنابلریگه تۆرت کلمه
سۆزیمیز. حق تعالی اراده سی و اۆزیمیزنینگ اختیاریمیز بیرله ولیلیک مقامیکه
ییتگن حکیم سلیماننى اېلینگیزگه شیخ الرئیس مرتبه سیگه تعین اېتدیک. بول
وکیلیمیزگه مرحمت و مروّت کۆزی بیرله معامله قیلیشینگیزگه گمانیمیز یوق.
پاکدامن عاجزه لرینگیزنینگ بیرسین حکیم سلیمان نینگ نکاحیکه کیریتیب، اونى
داماد (کویاو) رتبه سیگه ییتکزه سیز، دېگن امیدده میز.^۷ الها عمرینگیز اوزون،
دولتینگیز فزون بؤلغى. مهریمیزنى باسدیک. پیر تورکستان، شیخ المشایخ خواجه
احمد یسوي. سرطان نینگ ۱۷-کونی».

کون کۆتریلیب، مسجد، خانقاه تېوره گی جانلئیب قالگنده شیخ امریکه بناء
سلیماننى کوزه توو مراسمی باشلندی. سه ییسخانه ده گی آت-تویه کېنگ میدانگه

^۷—تورکستان خانى سویوکلې قیزی عنبرآئین نى سلیمانگه بېرده دی. سلیمان عالمدن اؤتگچ، عنبر آئین زنگی
اتانینگ نکاحیکه کیره دی.

آلیب چیقیلدی. کۆلیکلرگه اېگر-جبدوق اوریلگن، سلیمانگه اتهلگن آق تویهگه تخت روان اؤرنه تیلگن اېدی.

میدانگه شیخ خلیفه لری، خاص محرم لری تۇپلندی.

حضرت سلیمانگه ینگى خرقه کییدیردی، قۇلیگه قاره بخلملگه اؤره لگن قرآن توتقۇزدی، بېلیگه طریقت کمربینی باغله دی. کپین خطچوپ چۇزدی.

-خوارزم خانیغه نامه بیتدیك. یۇلدە اۇقیرسیز.

سلطان العارفین سلیمانگه قیرفته مریدینی سفرداش قیلیب بېرگن اېدی. پیرنینگ اشارتی بیلن اولرنینگ یرمی آتگه، یرمی تویهگه میندی. سلیمان منصورخواجه، صوفی دانشمند، باباماچین، قطب الدین بیلن قوچاقلاشیب خۇشلشدی. سۇنگ آشکارا هۇنگره گنچه اۇزینی حضرت نینگ کۆکسیگه تشله دی.

-پیریم، آياقلىرىنىڭىزنىڭ گردى بۇلەى. سىزگە جانىمنى قربان قىلىم، كىلىك قىلغەى...

شیخ دعاگه قۇل آچدی:

-بسم الله توكلت على الله! ربنا، سېنىڭ مېبارك كلامىڭنى مومىنلر كۆنگىلىگە جا اېتىپ، فرض عىنىڭنى ادا ايله گنى يۇلگه آتلىگن سلیمان قولینگىدىن مرحمتىڭنى دريغ توتمه. خضر عليه السلامنى انگه جلودار قىلىپ بېر. اللهم سیرنا اهل الامتياز! قادر اېگەم، اۇزىڭ بىزنى امتيازلى كىشىلردن قىلغەيسن. آمین، الله اكبر!

باباماچین سلیماننى دست كۆتۈرۈپ آق تویهگه میندیردی.

عادتيگه كۆره، دوستيگه هزل قیلدی:

-يوكىڭىز يېنىڭ بۇلىب قاليدىمى، تقصيرىم...

کاروان یۆلگه توشدی. سلیمان پیرگه آرقه اؤگیریب کپیشنی بی ادبلیک دهب بیلدی. اؤرنیدن توریب تویه گه تپسکری مینیب آلدی. قۇلرینی قاووشتیریب، باش اېگیب کپته باشله دی. شیخ اؤتیز ییللیک دل محرمی نینگ بول عجیب حالتیگه باقرکن، «عقلی کامل اونینگ» دېدی متأثر بۇلیب.

آق تویه استه-استه آدیم تشلب، یسیدن اوزاقلشه ییتی. سلیمان همان حضرت تامانگه ایتیق تېرمیلیب کپتیب بارییتی. شیخ هم اوندن کؤز اوزمه ی قره ب تورییدی.

نهایت، آق تویه نینگ قاره سی اؤچدی. شونده گینه شیخ اؤزیگه کپلدى. جگری اېزیلیب پیچیرله دی: «ایریلیق جان آفتی، دیدار جان راحتی اېرمیش. نه چاره، بیرگه توغماق بار، بیر تورماق یوق. خدانینگ بیر سویوکلی بنده سی نیتیگه یپته دیگن بۇلدى. شونیسگه شکر، یا ربیم!»

شیخ نینگ کؤنگلی بیابان ینگلیغ هوویلبب قالدی. اونینگ کؤز لریده یاش ییلتیره دی.

الوداع، قویاش!

۳۶-فصل

اول قادیریم قدرت بیرله نظر قیلدی،

خرم بۆلیب یئر آستیغه کیردیم منا.

غریب بندهنگ بو دنیا دین حذر قیلدی،

محرم بۆلیب یئر آستیغه کیردیم منا.

احمد یسوی

سلطان العارفین نینگ کۆنگلی هوویللب گینه قالدی. بیرینچی خلیفه سی منصورخواجه آرقه تاغی، سلیمان بیرله صوفی دانشمند ایگی قناتی، بابامچین بیراغینی یقین قیلغووچی آیقلری، قطب الدین شیخ المشایخ نینگ کبله جککه امید ایله تهرملگن کۆزلری ایدی، گویا. نه چاره. بو دنیا مثلی بیر کاروانسرای اېکن. کبلدیلر، کپتدیلر، کبله دیلر، کپتدیلر. وصال بار، هجران بار، شادلیک بار، غصه بار. انسان توغیله دی، آیقلنه دی، نوجوانلیق گلشنینی سیر اېته دی، تورموش نینگ ایسیق- ساووغینی، اچیق-چوچوگینی تاته دی، قریب-چوریب، کپکسه لیک یابانی سری یوز توته دی. گۆدک باله نینگ تېته پایه بۆلیب قۇیگن ایلک قدمی ایننگ اؤلیم سری تشله گن قدمی دیر. الله بیزلرنی بو عالم صغیرده بیر-بیریگه مهمان اېتیب یره تیب دیر. سلیمان هم اؤتیز ییل بدلیگه بغریمیزنی ایستگووچی مهمانیمیز ایدی، راضی بۆلیب کپتگنلیگی راست بۆلسین.

شیخ انه شوندهی خیالگر گدایده اوچ-تورت کوننی اؤتکردی. سؤنکره فکر و خیالینی تغین عزلت تدارگی بند ایتدی. عزلت شرطلریدن بیرته سی قالگن اهدی. شیخ سمرالدین حاکمدن اطراف-جوانده گی یلنگتوش بیچاره لرینینگ رۋیخطنی کوتردی. شیخ بیله دی، سیحون نینگ او بیتیده گی دشت و قوملیکلردن تا قاره تاغ آرتیده گی آووللرگچه بؤلگن حدود کینگ. او یپرلرده گی کپهلرده، اؤتاوولرده، کته لکده ی اویلرده استقامت قیلووچی اولوسنی آرهل، اولرینینگ حال-حوالینی کۋریب، مال-جانینی سرحساب قیلیب چیقیش اوچون هفته بیتمس، بلکه نیچه اۋن کون طلب ایتیلردی. شو باعث سابرانگه چاپر یوبارمه دی، سمرالدین نینگ اۋزی بیتیب کپلیشینی صبر بیلن کوتدی.

نهایت سمرالدین ملازملری بیلن شیخ حضوریده تیگه بۋلدی. قۋینیدن قلین کاغذ چقیریب، شیخ نینگ آلدیگه قۋیدی. حضرت رۋیخطنی بیرمه-بیر و رقلب، دقت بیلن کۋز یوگورتیردی. سۋنگ سمرالدینگه قیترب بپردی.

-انه اهندی قلم آلیب، اۋز قۋلینگیز بیرله یازینگ. ملامت قیلغوچیلرده گمان اویغانمه سین. یازینگ. آته سیز بیتملرگه سیگیر، بوزاغی بیلن. تغین ایکی ساولیق. اهر بیتگن اۋغلی بۋلسه، بېداو آت، ایکی قۋی یاکه اېچکی. آته-آته سیدین آیریلگن قوو بیتملر اۋسه یاتگن خاندانگه تۋرتته قۋزیلیک قۋی، بوزاقلیک سیگیر. دهقان، چاروادارلرگه هۋکیز یا آت، تۋرتته دن اېچکی، اولاغی بیلن...

شو کونی خرابات اهلی دېب اته لمیش مسکین بی چاره لرگه مینگلب میده تویاق مال، یوزلب هۋکیز، آت، سیگیر احسان قیلیندی.

شیخ سمرالدینی آگاهلئتیردی:

-محتاج کیمسه لرنینگ برچه سیگه خیر-احسان بیردهک حلال تقسیم قیلینسین. ییز مخصوص تفتیشچیلر تعیین اېته میز. اولر آوولمه-آوول، کېنتمه-کېنت یوریب، تحقیق لهیدی. حقى بېریلمه گن فقرا تاپیلسه، او یه لیب قالمنگ، جناب حاکم. بو یاغی سیزنینگ ایمانینگیزگه، الله آلدیده گی قسم یادینگیزگه باغلیق. او قدینگیز می؟

سمرالدین قېته-قېته آنت ایچدی.

-اؤزیم باش-باش بولیب، آقسقاللرنینگ قېتیده توره من، پیریم، کؤنگلینگیز تۇق بولسین. بریمیز بیر اهل فرزندیمیز، تنگری تعالی آلدیده یالغانچیلیک قیلیشدن اؤزی اسره سین.

-الکذاب لامتی، دېدی رسول اکرم، شونداق بولسین، حاکم توره.

شیخ اؤن ایگى کیشیدن عبارت تفتیش هیأتی توزدی. رؤیخطده سابران-نینگ ینگى قاضیسی لطف الله حاجى، منصور خواجه، صوفى دانشمند، مدرسه مدرسى محمدرسول، تورت-بېش کېنت آقسقالی، خانقاه متولیسى ابرارخواجه، چاریکارلر، کاسبلر، چاروادارلر بار اېدی. شیخ هیأتگه سمرالدیننى رئیس اېتیب تعیینله دی.

سمرالدین خوشوقت بولیب سابرانگه قېتدی.

اېرته سی کونى بامداد نمازیدن سؤنگ شیخ خانقاه متولیسینی، خلیفه لرینی اېرگشتیریب، خلوتخانه سرى یوزلندی. خلوتخانه سپربرگینه اېدی. بؤییکه یېتى، اېنیگه بېش گرچه کېلر، بېش-آلتی کیشی نینگ بی ملال یشب توریشی اوچون یراقلی اېدی. اونی شیخ بخارادن تورکستانگه قېتیب کېلگن ییللری برپا اېتتیرگن اېدی. بو

ساکن گۆشه یازده دشت قیچاق نینگ آلاو اوفورووچی جزیره مه سیدن سقلر، قیشده قاربۇران ارەلش اېسه دیگن ایزغیرینلردن اسرردی. شیخ ییلیگه ایگى کره - یاز چله سیده قیرق کون، قیش چله سیده قیرق کون شو بیرده استقامت قیله دی، رمضان آیینی هم طاعت عبادت، قرآن ختمی ایله شو بیرتۆله ده اۆتكزه دی. انه اېندی، عمر چیراغی سۆنگونچه بو قدردان مسکننی اۆزیگه وطن توتمکنی نیت قیلدی.

حضرت متولیگه خلوتخانه نی قیته باشدن تعمیرلش خصوصیده تاپشیریق بەردی.

-اوسته لرگه باش بۇلیب، شونده ی قیلینگ که، آدم باله سی بو بیرده ییل اؤن ایگى آی، تون و کون مقیم یشه گنی شرط-شرایط مهیا بۇلسین. خلیفه لر بیر-بیریگه سوال نظری ایله باقدیلر. اولر پیر مرشدینینگ قالگن عمرینی شو زمستان بیرتۆله ده اۆتكزیشنی مۆلجلله یاتگنیدن بیخبر اېدیلر.

شیخ اهل و عیالینی کۆچیریب کېلگنی اسفیجابه گه آدم یوباردی. اسفیجابه آلیس اېدی، آتلیق کیشی تۆرت کونده ییته بارسه، ارابه کمیده بیر هفته یؤل باسردی. آره دن اؤن-اؤن بېش کون کېچدی. اؤغلی ابراهیمنی بغریگه باسیب رقیه بېگیم کېلدی. خلوتخانه هم تعمیرلنېب، اۆزگچه قیافه کسب اېتدی. شیخ ینگى مکانینی کۆریب، قناعت حاصل قیلش نیتیده خاص محرملى ییلن خلوتخانه گه توشدی. بیرگه تۆرت قېت قیلیب بۆیره تۆشلگن، اونینگ اوستیدن ایگى قت قلین کیگیز سالینگن، چیر ایلنه ادرس کۆریپه چله ر یازیلگن. هر بیر-هر بیرگه آق اېچکی نینگ تېریسیدن یومشاق پۇستکلر تشلب قۇییلگن اېدی. دېوارلر زخ تېپمسیلیگی اوچون آشلنگن هۆکیز تېریسی ییلن قاپلنگن. تازه هوا کیریپ تورسین دېب، تېپه گه ایگى بیردن تۆینوک آچیلگن، بیرتۆله تۆریده مۆرکانلی کیچکینه اۇچاق. اوندن نرى، آدم کۆزی توشمه یدینگن بیرده طهارتخانه.

شیخ تۆرگه اؤتیب، چاردانه قوردی. یینگیل فاتحه قیلدی. خلیفه لر ییلگه بیر-ایکی قور چله خانه وظیفه سینی اؤته دیدیگن امانت مکانگه اېمس، حشمتلی مهمانخانه نی اېسلته دیدیگن خلوتخانه گه هوسلنېب باقیدیلر. شیخ اېسه سکوت سقلب، پیرگه قره ب اؤتیرردی.

او بیر ییل مایینیده کۆنگلی نینگ اېنگ توبکرسیده یشیرینېب یاتگن پنهانی سیرینی اېندی آشکار اېتمکنی اؤیلردی. زېرا، بو آسان یوموش اېمس اېدی. اخیر انسان باله سی بارکه، بېش کون بۆلسه ده، بو دنیاده یشب اؤتسم، دیدی، الله یره تگن نعمتلردن بهره آلیب قالگیسی کېله دی. چره قله گن آفتابگه، تۆلین آيگه، نباتات عالمیگه تۆییب تۆییب تېرمیلیشنی کیم ایسته مه یدی؟ برچه!

عمری راحت فراغتده کېچه دیمی، عذاب ایچره قاوریلیب یشه یدیمی، اؤزینی یتّی قبت پیر آستیگه محکوم اېتیشنی ایسته مه یدی. فنا فی الله مقامیگه یتیب، حق تعالی دیداریگه مشتاق بؤلگن اولیالر سروری خواجه احمد یسوی آتلیق پیر تورکستانی هم بو نوع ایستکلردن، بو ینگلیغ ارمانلردن خالی اېمس اېدی. الا، بو ذات شریف نینگ پروردگاریگه بېرگن وعده سی بار: حق مصطفی رسول الله کریم یاشیگه یتگنده گوشه نشین بؤلیب، یالغیز سېنینگ یادینگ، سېنینگ ذکرینگ بیرله عمر اؤتکزگه یمن، دېب آنت ایچگن. بس، اېندی وعده گه وفا قیلماق فرصتی یتگن اېدی.

شیخ مریدلری نینگ چهره سیگه ملایم نظر سالیب، استه سؤردی:

حقله ی، ینگى خاصخانه میز مقبولمی؟

خلیفه لر بیر آغیزدن خلوتخانه تعریفینی کېلتیریشگه توشدیلر.

بول مكان من بعد ييزنينگ مقيم توره ديرغان اوييميز بولغوسى دير، - دېدى شيخ، - ييزگه دنيانينگ قيزيغى قالمه دى. الله نصيب ايتسه، امانت عمر يميزنى ذكر و ثنا بيرله منه شو بيرده اؤتكىمكه وعده بېردىك. بير اوستيدن ييزگه بير آستى اولاراق كۆريندى. ايندى خليفه لر آغير سكوتگه چؤمديلر. نېچه زمان ديركه، اولر طريقت رهنماسى نينگ فوق العاده عمللريگه كؤنيكيب كېتگنلر. الا، حضرت نينگ بو كۈنگى دل اظهارى محرملىر عقلىنى شاشيريب قويدى. گوياكه ياز چله سيدة مامه قلديراق گومبورل، چقين چققندېك تويولدى. بيراق هيچ كيم چورق ايتمه دى. زېرا، بيردن اجازه بولمه گونچه سۇراق بېرىش طريقت آدابىگه خلاف اېدى.

محرملىر مراقبه دن باش كۆترمه دى. اولر نينگ تيللىرى توگيلگن، اما دللىده خواطر و اشتياق غلبه قىلردى: «بول قارانغو حجره ده حضرت نينگ صحتلريگه زحم يېتمسميكن؟ ولى الله نينگ سؤزلريگه، امر معروفىگه منتظر خلاق بوندن بويان بير ديدارنى كۆرالمه يديمى؟» «خانقاھده گى سالكلر تربيه سى، طالب علملر تحصيلى نې بولغەي؟»

شيخ خليفه لرى نينگ كۈنگىلدىن كېچە ياتگن خيالىنى بصيرت كۆزى - شوق طبعي ايله پيقب اؤتيرردى. بيره تۆله جواب بېردى:

خواطر آلمه نگىزلر. مېن يالغيز اېمسمن. يانيمده سىزلر بارسىز. اېل اولوس بيرله اؤرتە ميزده واسطه چى هم سىزلر. پند و نصيحت يميزنى الرگه يېتكوزورسىز. خانقاھ رهنماسى منصورخواجه، طالب علملرگه مربى صوفى دانشمند. ييز سليمان اؤرنىگه قطب الديننى اوچىنچى خليفه ايتىب تعيينلە دىك. بابا ماچىن ييزنينگ قۇل - آياغىمىز اېدى، شونداق بوليب قالغەي.

شيخ مورتيدن جيلمەيدى.

-تغین تۆرت آغەینی جمع بۆلدىنکیز، شکرلله.

قطب الدین ایرغیب توردی. باریب، پیر ایتگینی کۆزىگه سورتدی.

-خللقه خبر بېرىنگ. جمعه نمازىدىن سۇنگ الرگه ايتر سۆزىمىز بار.

شيخ آلدینده، منصورخواجه، صوفى دانشمند، باباماچین، قطب الدین -
«تۆرت آغەینی» آرتده خلوتخانهدن پیر یوزىگه کۆترىلدىلر.

شيخ اویى تامان کېتدی. او رقیه بانو ییلن یوزمه-یوز سۆزلىشمکى کۆزلب
بارردی.

حضرت اۆزىنینگ خاص خانهسىگه کېردى. تۆرده چاردانه قوردی.
پىنگىل يۇتلدى. تنیش اشارهنى اېشىتىپ، رقیه بی بی کیردی.

-بیزگه خدمت بارمى، آتەسى؟ -دېدى او بۆسه غاده تورىب.

-خدمت يۇق. اۆتيرىنگیز.

رقیه اېرى نینگ روبروسىگه امانت چۆکدى. رومالینی پىشانه سیدن پستراقه
توشىرىپ قۇيدى.

-سىزگه ايکى آغيز گېمىز بار اېدى، - دېدى شيخ و اۆيگه تالدى. او عزلتگه
چېكىنىش قارارینی ياتىغى بىلن انگلاتىشنى اۋىلب، بير نېچه ثانیه سکوتده اۋتيردى.

شيخ نینگ دنيا ماجرالرىنى کۆره وېرىپ، اېشىته وېرىپ زده بۆلگن يوره گى
بېزاوته اورگندېک اېدى. توغرى، اېندى خشت قالبدن کۆچگن، پىمانى - پىمان، الله
آلدیده گى قَسْمى - قَسْم. الا، نظرىده بول مشپىر عيال گینهنى يگه-يالغیز تشلب

کېته ياتگندېک اېدی. رُقيە بانو هم، ناخوش بېر خبر اېشېته دېگندېک، دسترخوان پاپو غېنى چېرەب، جېم گېنه اوتېرىيدى. نهايت، شېخ گپ آچدى:

-آنه سى، سىز تا محشرگه قَدَر مېنىڭ خدا قۇشگن قۇشاغىمىز. ابراهيم ايگاوينگىزدن راضىلىك تېلەگنى چقىردىم سىزنى. مېن بو دىنانىڭ فتنەلرېدىن، سېرتى سېلىق، ايچى تۆلە مرض كېمسەلرېنىڭ ملامتېدىن، زمانە زۇرلرى نېنگ بلای نفسلرېدىن راسە تۇيدىم. الله یم اجرەتگن عمرگە شکر قىلىپ، بوندن بو ياغيگە لیل و نھار خلوتخانەدە کون كچيرماقچىم.

رُقيە هېقىللىب يېغلەدى.

-سىز نې دەسنگىز، بىز راضىمىز، شېخىم. مېن سىزنىڭ چۆرىنگىزمن. اختيار سىزدە.

-غلط گېرىمىگىز، - دەدى شېخ ملايم تاووشدە، - سىز چۆرى اېمىسىز، مېنگە اوچ فرزند توغېب بېرگن جُفت حلالىمىز. كۆز ياشىنگىزنى ارتىڭ. مېن بو عالمى ترك اېتىپ، دارالبقاگە كېتە ياتگىم يوق، بو يالغانچى، فاسق دىيادىن اېتك سېلتەگىم كېلدى، خلاص.

رُقيە بى بى رومالى نېنگ اوچى يىلن كۆزلرىنى ارتدى. شېخ رېقەسى نېنگ يوزىگە باقدى. اونىڭ كۆنگلىنى يىلىش اوچون سۆردى:

-اېستە سىڭىز، اسفېجابگە بارىپ، اېنەنگىزنى قاشىدە بۆلىڭ. بىز راضىمىز.

رُقيە التجا ارەلش دەدى:

-شیخیم، اجازه بېرسنگیز، یانینگیزده بولسک. سیزنینگ نفسینگیزنی سېزېب تورگیمیز کېله دی. اوغلینگیز هم شو یېرده تحصیل آلگنی معقولمی، دېمن. سیز نی دېسنگیز، شو، آتەسی.

ابراهیم اوڼ ایکی یاشنی قارهلب قالگن، مدرسه ده تحصیل کورردی.

-معقول، - دېدی شیخ، - قیزلرینگیزنی ساغینسنگیز ایتینگ، سیزنی اسفجابه کوزه تیب قویه دیلر.

شو بیلن عزلت نینگ سونگگی شرطی هم ادا ایتیلدی.

اېندی شیخ جمعه کونگی ازدحامنی کوته باشله دی.

سرطان نینگ اوږته لریده ملک تورکستان ایچره یوره کلرنی لرزه گه سالووجی ساووق خبر ترقهلدى:

-اولیا بابا بیر آستیغه کیریب کېته یاتگن اېمیش. جمعه کونی پېشین نمازیدین کېین خلق بیلن خوشلشر اېمیش...

شوم خبرنینگ قناتی سگیز، دیدیلر. بو آوازه بیر ایکی کون ایچیده قاره تاغ آرتیده گی بیابانلرگه، تاغالدی ییلاولریگه، سیحون اېتگیده گی دشت و چوللرگه، کېنتلرگه، آووللر و شهرلرگه یاییلدى. بعضی بیراولر بو تهلهکه لی خبرنی اوزلریچه توشوندیلر: «پیریمیز آغیر خسته شېکیلی، بولمسه، نېگه خلق بیلن خوشلشماقچی؟»

جمعه کونی چاشگاه دناق یسی بازاری یاییلدى. خلاق گوره س-گوره س جامع مسجدی سری آقیب کېله باشله دی. هه دېمه ی مسجد تېوره گی آدم بیلن

تۆلب كېتدى. ازدحام تۆيدەگىدېك تورلى خىل اېدى: تولكى توماق كيىگن چۆپان-چۆلىقلر، تگدۆزى تقيەلىك اۋسميرلر، باشلىگە كلاه قۇندىرگن درويشلر، سىمابى سەۋرەگن علمالر، كۆك سەۋلىك طالب علملر، چىمەت ياپىنگن عياللر، بالە يېتكەگن كېلىنچكلر... خلص، شىخ المشايخنى پېرىم، دېب سىغىنەدىگن مريدلردن، سلطان العارفينى جنى سويمەيدىگن قىتمير دين پېشوالرىگچە مسجد ميدانىنى بند اېتگن، برچە-برچە نىنگ نگاهی اوزونچاق، سېربر ايوانگە قەلگن اېدى. ايوانگە ياووقراق يېردە يىلقى باقر چلەباى، اوندىن بېرى قرناق قىشلاغىدن كېلگن كمال قارە بىلن نظام الدين خوشرۋى. چېگەر اقادە، بىر تۆپ يىگىتلر آرەسىدە عبدالرؤف تورىبىدى. او بىر قۇلىدە يىشراۋغلىنى، بىر قۇلىدە غىب الله نى يېتكىلەپ آلگن. غلە-غاۋور، هر كىم اۋز فرضى، تخمىنىنى ايتىپ، دل سۇرايگە جواب تاپگىسى كېلەدى.

-اوليا بابا اېندى خلق بىلن يوز كۆرىشمس اېمىش، شو راستمىكن؟

-بايەگىنە شو يېردە بىر درويشدىن اېشىتىپ قالدېم.

اېندى اوليا بىر آستىدە يىشراۋمىش. كون نىنگ كۆزىنى كۆرمەى متصل زمستانده حيات كېچىرىش آسانمى؟

-اوليالرگە بىر آستى هم بىر يوزىدەى ياروغ بۇلر اېمىش.

-پېرىمىز خستە اېمس اېكن و شونىسىگە هم شكر...

شو پىت سەۋسى نىنگ پېشىنى كۆكرەگىگە توشىرىپ آلگن سېمىز، پستە كۆز بىر علما سۆز قاتدى:

-خستە بۇلمسە، نېچون اېل-يورث بىرلە خۇشلشەدى پىرىنگ؟ بې دوا دردگە چلىنگن كه، آخرتىنى اۋىلپ قالگن!

کمال قاره اونینگ لفظینی کپسدى:

—بیراوهگه اولیم تيله گونچه، اؤزینگه عمر تيله، دیدی مشایخلر، تقصیر. سیز هم قنچه عمر کوره سیز، خدا بيله دی. بوگون اوینگیزگه یا باره سیز یا بارمه سیز، خۆپمی؟
—ای مرگي سینگه، یوزی قاره! علما کمال نینگ قاره تۆری بهتیهگه هم عیب قيله یاتگن ایدی.

یگیگت کولدی:

—بیراونینگ یوزی قاره، بیراونینگ کۆنگلی قاره بۆلمیش، لیک، تقصیر؟

علما تۇغیلب، نری کپتدی.

ایوانده شیخ کۆریندی. اونینگ وداعلشو و وعظی نېچه کوندن بېرى کۆنگلیده جۆلان اورر، تېزراق سامعلر قولاغیگه ییتیب باره ی، دېگندېک اېگه سینی بېزاوته اېتردی.

حضرت خلايققه یېنگیل نظر سالدی، «السلام علیکم ورحمة الله و برکاته!»
دېب فاتحه قیلدی و وعظینی باشلەدی:

—اهل سنه والجماعه! برادرلریم! بول یاروغ عالم، آسمانده چره قلب تورگن شمس - الانور، سایه - سلقینلی آغاچلر، آقر سوولر، یوز - کۆزیمیزنی سیپه لب اېسگن یېلر، کیپریکده یین نازک میسه لر، کۆکتلر... برچه سی منبعد بیزگه امانت بۆلیب قالدی. بول کون سیزلرگه وداع عرضینی ایتمک اوچون باشینگیزنی قۇشدیم.

«وداع»نی اېشتیب، خلاق سېرگک تارتدی، آغیر گوره نندی، سرطان آفتابی قیزدیریب تورگن اېسه - ده، موزدېک شهاده اېسیب اؤتگندېک بۆلدى. «اولیا

بیلمه‌ی بیر نیمه دېمه‌یدی، نخات دارالفنانی ترک اېته‌من، دېه بشارت قېله‌ياتير»، دېگن تهلكه‌لی خیال چولغە‌دی كۆپچىلىكنى.

شيخ المشايخ تاماق قىريب آليپ، ازلي جىرنگ، باسقى تاووش ايله وعظىنى دوام اېتىردى.

قىرق يىلدىركه، حق تعالى و تبارك فرضىنى، رسول الله سنتىنى اهل مومن دليگه مهرله‌مك قصديده زحمت چېكديك، جاهليت چنگليده قالغان كۈنگىلرده نور اسلام بلقيسين، دېه نيت قىلديك. شكر الله كيم، نېچه مىنگلب مجوسى، ترسا، اۋتېرست، بېرست كلمه‌ی طيه ايتىپ، اسلامغه كىردى، پروردگار امرىگه بۋيين سوندى، جناب پېغمبرىمىز اۋگىتلىرىگه عمل قىلدى. ولې اۋزلىرىنى كلام اھلىدىمىز، دېه كۈكره‌گىگه مشت اورگووچى رىكارلر معصيت باتقاغىگه باتدىلر. بىز امر معروف ايتىپ، الرنى صالح عمللرگه اونده‌ديك، طالح يوموشلردىن قېترماقچى بۋلديك. وادىرغ! اول يۋلدىن آزانلرنىنگ قولاقلىرى كر، كۈزلىرى سۋقىر، تىللىرى ساقاۋ اېدى! تاشگه يامغىر كار قىلدى، الا الرگه نصيحت كار قىلمە‌دى. نې عجب كه، اهل غفلت، رنج و عنا، خيانت، مذلت، ظلم، حرصات، شيطاني نفسانيت بنده‌لىرى اورچىپ كېتىدى. رسول اكرم لطف اېته‌دىلر: «پادشاهلرنىنگ بهراغى اولدىركه، اولار رعيتىنى دوست توتقە‌ی».

افسوس، مىنگ افسوسلر بۋلغە‌ی، بو كون زمانه زۋرلىرىنى خلققە دوست دېب اتمە‌ماققە تىل بارمە‌يدىر. دوست بۋلسە، دوستىنى كفن گدا اېتىپ، بىر تيشلم نانگە زار اېتىپ قۋيه‌ديمى؟ دهقان نىنگ اېككنى، كاسب نىنگ تىككنى، چۋپان نىنگ باققنى قورساغىنى تۋيدىرىشگە يېتمىمىدى؟ رسول عليه السلام ايتە‌دىلر: «عادل سلطان نىنگ بىر كونلىك عدالتى آلتىمىش يىل اوزلوكسىز عبادت قىلغاندىن اولى دىر. اي، سجدەگە باش اورىپ، الله‌دين لطف و كرم تيله‌ياتىگن حاكم! عمرىنگ

بۆیى نېچه كون عدالت ترازوسىنى ايلكىنگده توتىب توردينگ، تنهنگه اؤيلب كؤر!»

منافق قاضيلرينىڭ قىلمىشىگه نظر سالسنگيز، جگرينگيز اېزىلهدى. الر كلام شريف نىڭ هر بير آيتىنى كلك قىليب عوام خلق باشيده سىندىرىشدن تايمەيدىلر. اهل آغزیده بير مئل باركىم، توق ايت آچ ايت نىڭ قويروغىنى ايسكر اېمىش. بير مسكين نىڭ قازانىگه كؤز تىككن قارى، يوقسول كيمسەنىڭ قولىغە تمشەئيب قرەگن قاضى كلان، ايكى قداق اېت بدلىگە آقنى قرا قىليب بېرگووچى مفتى اؤشل توق ايتدن نيمەسى بىلن آرتىق؟ الرنىڭ حريص كؤزلىرىگە باقىب چرچەدىك.

ايكى عالم سرورى رسول اكرم جنابلىرى نىڭ مبارك كلامى باركىم، الدنيا سجن المومنين و جنة الكافرين، دېدىلر. يعنى كيم، بو دنيا مومنلر اوچون بەمثلى دؤزخ، كافرلر اوچون جنت اېرمىش. يا خلاق عالم، صادق قوللرىنگدىن مغفرتىنگىنى ايمە! اخير بير بې چارەنىڭ لقمەى حلاليدىن حذر قىلمەيدىرغان ناجنس كيمسەلرنى نې دېب اتماق دركار؟ اولرنى كافر دېگنى تىل بارمس، ولې مسلمان دېشىگە هم ايمان يؤل قويمس! الرنىڭ نامەى اعماللرى رۇز محشرده عيان بؤلغەى. خالق عالم، پادشاهلر مېنىڭ يېردەگى سايەمدير، دېب مرحمت قىلدى. قؤل آستىدەگى قوللرىگە سايەسى توشمەيدىگن سلطانلردن كؤنگلىمىز ساويدى. سىئىق كېكىردك بؤلغان حاكم و بېكلردن هم حوصلە پير بؤلدى. بير قاشىق آبى - ياوغان ايلىنچىدە يىلكەسى يغير، قولى كاساو، تاوانى تاش قاتگن دهقان نىڭ ديدەسىدن آققن ياش يورهكنى پاره-پاره قىلەدير. الرنىڭ بېرگە تېككودېك اېگىك باشلىرىگە، كؤزلىدەگى اداسىز مونگرلىگە باققنى كؤزىمىزدە قوۋ، تىمىزدە طاقت قالمەدى. بس، زورلىك و خورلىك اوستىگە قورىلگن بول دارالفنادىن يوز اؤگىرىب، عزلتگە چېكىنمەكنى اختيار اېتىدىك.

قالغان عمریمیزنی بیر آستیده غی خلوتخانه ده طاعت عبادت بیرله،
جمعی که نسل بشرگه صبر و برداش، اهل اولوس رهنمالریغه انصاف، دیانت، قناعت
تیلب اؤتکرمکنی واجب، دپ بیلدیک.

محترم جماعه! کمینه نی پیریمیز، دپ باشینگیزگه کؤتردینگیز،
عزتله دینگیز. متدارمبن. سیزلر بیرله خوشلشیب، عزلتگه چکینیشدن بورون برچه -
نگیزگه ایتر تورت کلمه سؤزیمیز بار. بیر-بیرینگیزگه سوینچیق بؤلینگیز، ملهم
بؤلینگیز. بیر-بیرینگیزدین شیرین سؤزینگیزنی ایه منگیز. بوغدا ی نانینگ تاپیلمه سه،
بوغدا ی سؤزینگ بولسین، دیدی مشایخلر. آی نینگ اؤن بېشی قارانغو، اؤن بېشی
یاروغ. انشالله، بیزینگ اهلدین هم هارون الرشیدلر چیقسه عجب اهرمس. زمانه
زؤرلری نینگ دست و پنجه سی تا ابد اوزون بولیب قالمس، مظلوملر نینگ کؤز
یاشینی ارته دیگن ایمان-انصاف اېگه لری هم بیر کون دنیاگه کېلگه ی. توکل - الله گه،
امید - یره تگن اېگه مدن.

شیخ قویندن اؤراغلیق کاغذ چیقردی. او اؤزی بیتگن حکمتلی نظم لرنی
اؤزی اوقیشنی یاقیتیرمس، گاها سلیمانگه، گاهیده قطب الدین یا دانشمندگه
اوقیتیریب اېشیتردی. بو سفر خلايققه ایتر وصیتینی اؤز لفظی ایله بیان اېتمککه عهد
قیلدی. آڤاق کاغذگه قره ب وداع حکمتینی اوقیشگه اؤتدی:

مناجات به درگاه قاضی الحاجات. حق تعالی لطف و کرمی بیرله دلیمیزگه
حکمت کېلدی.

مناجات ایله دی مسکین خواجه احمد،

الهی، قیل همه بنده ننگنی رحمت.

غریب احمد سۆزی ھرگز قریمس،
 اگر یېر آستیغە توشسە چیریمس.
 ینە منسوخ بۆلیپ، اول خوار بۆلمس،
 اۇقوغان یندەلر بېدار بۆلمس.
 منینگ حکمتلریم دردلیککە درمان،
 اېشیتمە ی ھر کیم اۆلسە، قیلغە ی ارمان.
 منینگ حکمتلریم عالمغە تۇلغان،
 کیشی بۆی اېتمسە، اول یۆلدە قالغان.
 منینگ حکمتلریم کان حدیشدور،
 کیشی بۆی اېتمسە، اول ملتەسدور.
 منینگ حکمتلریم طالبنی رزقی،
 اگر چندی کە بۆلسە، جرم و فسقى.
 منی حکمتلریم عاشققە ایتینگ،
 دلی آیینه دېک صادققە ایتینگ.
 منینگ حکمتلریم نادان اېشیتمس،
 ولې کۆنگلی قرا پندیمنی توتمس.
 منی حکمتلریم خۇبلرگە ایتینگ،
 دعا، تکبیر ایتیب، رحمتگە باتینگ.

منى حكمتلريم عشق نينگ ثناسى،

محبّت اهلى نينگ دردین دواسى.

منينگ حکمتلريم بېدر دگه ایتمنگ،

بهاسيز گوهریم نادانگه ساتمنگ.

خدانينگ سۆزیدین چيققان بو حکمت،

اېشيتسنگ مغز قرآن، مغز سنت.

منى حکمتلريم دانا اېشيتسون،

سۆزیم داستان قىليب، رحمتگه يېتسون.

منى ياد ايلهسه، پيرو جوانلر،

غريب و بېكس و هم ناتوانلر.

دعاى خير اېتهى دنياده زنده،

روحيم بۆلغهى مددكار، بارسه انده.

چين ايدى يسوي احمد بو سۆزنى،

خدانينگ قهریدن قوتقارسه اوزنى.

شيخ نفس راستلهدى. آلامان کوچلى بۇرانده قالگن درختزاردېك
گووره ندى. سلّەلىك، كلاهلىك، تېلېك-دۇپپىلى باشلر هر يان تېبره ندى. اهل
جماعه شيخ عزم و قرارينى، ندامت تۆله وصيتى و اؤتلى حكمتلرينى كۈنگىلگه
سيغديرالمهى، مغزى-معنيسينى چقالمهى بير مدت لال-كرخت حالده تورگندېك
اېدى. و نهايت، ازدحام اؤرتە راغیدن آواز كېلدى:

پیریم، بیزلرنی ایگی آیاقلی قشقیرلرگه تشلب کپته بیره سیزمی؟ سیز سوینگن تاغیمیز، ایشانگن باغیمیز ایدینگیز...

شیخ بعینه حکم اؤقیگندپک کپسکیر، اؤکتیم جواب قیلدی:

مهن تیرییک اېکمن، ایگی آیاقلی قشقیرلردین قۇرقمنگیز. اؤزیم بیر آستیده بولسم ده، قولاغیم سیزلرنینگ دهانینگیزده بولغهی. شرح حالینگیزنی بیزگه یپتکزیب توره دیرغان ایمان اېگهلری بار. اولرنینگ کؤزلری مېنینگ کؤزلریم. الله گه توکل قیلیب، آش-نانینگیزنی حلاللب یېب یورینگیزلر. سیزلرنی یره تگن اېگه م نینگ پناهیه گه تاپشیردیم. والسلام والکلام، آمین، الله اکبر!

خلاق انچه گچه اؤزارا گپ تلشیب، گورونگلشیب توردی. شیخ المشایخ ایواننی ترک اېتیب، ایچکریگه کیریپ کپتگچ، اولر هم ترقه له باشله دی.

آره دن ایگی کون اؤتدی. دوشنبه کونی بامداد نمازینی اؤتکزیب، شیخ مسجددن چیقدی. محرملری حمایه سیده ابدی مکانی تامان یوردی. منه، آرزومند مسکن. او انتظار بولیب، ینگى خواجه سینی کوتیب تورگندپک اېدی. حضرت گورس-گورس آدیم تشلب پستگه اېنه باشله دی. شو تاپده او بیر قعریده گی کیمسه سیز، قارانغی گؤشه گه اېمس، حق تعالی وصلیگه نایل اېته جک معراج سرى یوکسه لیب باره یاتگندپک اېدی.

ايكى آغيز عرض حال

محترم اوقو وچيم! منه، سيز كىتاب نىنگ سۇنگى صحيفه سىنى هم ياپىدىنكىز. مەن هم عمرىم نىنگ يىگىرمە يىللىك صحيفه سىنى ياپىگندەي بۇلدىم.

كىنگى يىللردە مەنگە «بو روماننى يازىشكە نىمە تورتكى بۇلدى؟ اونى قندەي يازدىنكىز؟ مەنلەرنى قەيىردن آلدىنكىز؟» كى كۆپ سواللار بېرىشەدى. اولاي، مەن توركىستان فرزندىمەن، شونىنگ اوچون اوليالار سرورى، عارفار سلطانى، نوايى تعميرى يىلن ايتىگندە پىر توركىستانى خواجه احمد يسوي تۇغرىسىدە كىتەراق پىر اثر بېتىشى اۆزىم نىنگ بورچىم، دەپ بىلدىم. بىراق دوردىن اجازە، اۆزىمدە ايسە، معرفىي روجى قوت يوق اېدى.

مەن يسويخوان قىشلاقىدە كىتە بۇلدىم. بىزدە اوليا بابانىنگ حكمت تۆلە شعرلىرىنى ياد بىلەدىگن كىشىلەر كۆپ اېدى. پىرى ملا دېگن يان قۇشنىمىز بۇلدى. بىز مەكتەپكە بارىشە يۇلنى يقىن قىلىش اوچون پىرى بابانىنگ باغىنى كېىپ اۆتۈردىك. بابا اۆت چۆپ اۆرەياتىگن بۇلسە، قرەشپ يوبارردىك. بابا بىزنى اريق بۇيىدەگى لايىسوپەگە اۆتقزىپ، موزدېك گۆجە يىلن سىلردى.

كېىن يسوي، صوفى اللەيار، مشرب غزلىرىنى اوقىپ بېرىدى. پىرى بابانىنگ آوازى شىرەلى، جىرنگدار اېدى. او كىشىدن اېشىتىگىم يسوي نىنگ ايگى بىتى همان قولايغىمدە يىنگرەپ تورگىندەي:

يېتىمنى كۆرسىنگىز آغرىتمەنگىز،

غرىبلەر كۆنگىلىنى داغ اېتىمىنگىز.

یېتیملر بو جهانده خوار اېکندور،

غریبلرنینگ ایشی دشوار اېکندور.

-بو بیتلرنی قولالرینگه قویب آلینگلر، - دېردی پرپی بابا، - بیر زمانلر کېله دی،
آدملر سلطانیمنینگ حکمتلرینی کۆزلریگه سورتیب اؤقیدیلر.

بیز، او زمان قچان کېلر اېکن، دېب عجبیلردیک. ییللر اؤتیب بارر، لېکن
پرپی بابا ایتگن زمان کېله ی، دېمسدی. عکسینچه، یسۆینی «میسٹیک»، «ترک
دنیاچی» دېگووچی «مللهوچی» لرنینگ آتی چاپگنی چاپگن اېدی. مېنینگ
خیالیمده - شیخ المشایخ احمد یسوي تمثالی. یېتمیشینچی ییللرده اوچ-تۆرتته کتابیم
چیقادی. آز-ماز تجربه حاصل بۆلدى. بعضی قصه و حکایه لریمگه اته یلب یسوي
سیماسینی جا اېتدیم. «اوز» رومانیمده شاعرینینگ شعرلریدن بیر نېچته اقتباس
کېلتیردیم. خلص، شو اصول بیلن «دور دهریلری» نینگ «قیتغیگه» تېگب کوردیم.
اولر سکوت سقلشدی. بو مېنگه ددیلیلک بېرگندېک بۆلدى. هر سفر تورکستانگه
بارگنیمده، البته حضرت تربتینی زیارت قیله من. مبارک قېرلری یانیده اؤیگه تالیب
اوزاق اؤتیره من. اؤزیمچه صحبتلشگن بۆله من. اول ذات شریف نینگ سیمالرینی
کۆز آلدیمگه کېلتیریشگه اورینه من. اولیالر سروریدن مدد تېله یمن.

نهایت یازیشگه جزم قیلدیم. دؤرمانگه باردیم. دانشمند استاذیم،
رحمتلیک اسقد مختار او پیتلر یازووچیلرینینگ دؤرمانده گی ایجاد باغیده یشردی. او
کیشیگه نیتیمنى ایتدیم.

-سېن یازسنگ اېپله یسن، قۆلینگدن کېله دی، - دېب کۆنگلیمنى کۆتردی اسقد اکه،
- یسوي دنیا سی بیر عمان، اونده غرق بۆلیب کېتیشدن سقلن. تصوفنى چوقورراق
اؤرگن. تۆگری، احمد یسوي بویوک اولیا، کرامت صاحبی، لېکن او هم سېن بیلن

بیزگه اؤخشه گن انسان. شونی اونوتمه. یسوی هیکلگه ایلینب قالمه سین. استاذنینگ اؤگیتینی دلیمگه توگیب آلیب، ایشگه کیریشدیم. تصوف تعلیماتی حقیده نیمه بولسه، تاپیب اؤقیشگه توشدیم. یادیمگه کهلگنلرینی سنه ب اؤته ی. بولر: بېرتېلس نینگ کتابلری، تورک عالمی فواد کؤپرلیلزاده نینگ متصوفلر حقیده گی مونوگرافی، مورخ فخرالدین علی صفی نینگ «رشحات عین الحیات» رساله سی، رۆزبهان نینگ «مهماننامه ی بخارا» اثری، یوسف همدانی، عبدالخالق غیجدوانی حیاتیکه بغیشلنگن مناقبلر، حضرت نوایی نینگ «شمال المحدث» دُرْدانه سی، نجم الدین کاملوف، ابراهیم حَقَقول سینگری زمانداش عالملر نینگ تصوفگه عاید تدقیقاتلری و هکذا.

تورکیه ده چاپ ایتلگن اوچ جلدلیک «اولیالر ایتتسیکلویپیدییه سی» و احمد یسوی تنلنگن اثرلریگه علاوه ایتلگن کؤملی سۆزلیک لغت هم سلطان العارفین شخصیتینی اؤرگنیشیمده قۇل کهلدی.

بیر نچه مرته سیره مگه قته ب، خلق آغزیده ن اؤنلر روایتلر یازیب آلدیم. لېکن اېنگ اساسی منبع، شبهه سیز یسوی نینگ عزیز کتابی - «دېوان حکمت» اېدی. اونى قېته-قېته مطالعه قیلدیم، یوزلب سطرلری یاد بۇلیب کېتدی. خلقانه، ساده، شیرهلې، قیناق و صمیمی سطرلر آره سیدن اېل-اولوس غمیده بغری کویگن، دانشمند، پیغمبر صفت بیر مؤسفی دیننگ نورلی قیافه سی چیرای آچیب چیقہ یاتگنده ی بۇله و برردی.

اېندی بو یاغی - محنت، اوزلوکسيز، بردوام محنت اېدی. پیرکامل مقتدا بۇلیب یۇل باشلهدیلر، کیمینه اول ذاتگه اقتدا قیلیب، اېرگشیدیک. ییللرگه چۆزیلگن بو جریانی عذاب دېیشگه تیلیم بارمیدى. او - ذوقلی مشقت اېدی، ایگی دنیا سیر-اسراریدن واقف بیر صاحب کرامت نینگ روحی عالمیگه سیاحت اېدی.

رومان نینگ ایلک بابلىرى ۱۹۹۳ یىلدە «شرق يولدوزى» ژونالىده باسیلدی. بو آرهده ایگینچی کتاب هم یازیلدی و «یسوي نینگ سۋنگی سفری» نامی بیلن ۲۰۰۲ یىلدە چاپ ایتیلدی. و نهایت، اۋن ییل اۋتیب، رومان نینگ یكوني فصللری هم بیتدی. اثرگه «احمد یسوي» دپیه عمومی نام بیریلدی.

اۋن عصردن بیری تورک عالمینی حیرتگه سالیب کپله یاتگن اولوغ بابامیز نینگ حیات قصه سی سیزگه آز-کۆیمی منظور بۆلسه، شونینگ اۋزی مهن اوچون عین سعادت.

مؤلف

۲۰۱۲-ییل، جولای